

IACOBI SADOLE-
TI EPISCOPI CAR-
PENTORACTIS IN PAV-
LI EPISTOLAM AD ROMA-
NOS COMMENTARIO
RVM LIBRI
TRES.

VIRTUTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LUGDVNI APVD SEBASTIA-
NUM GRYPHIVM,
ANNO
M. D. XXXV.

JACOB S ADOLF
THE BROTHERHOOD
FIRST NATIONAL BANK
IN THE CITY OF
NEW YORK
1911

COMMISSIONER

APPROVED AND FORWARDED
BY THE BOARD OF DIRECTORS
OF THE BANK

030028516

AD FRANCISCVM

GALLIAE REGEM CHRISTIANIS-

SIMVM IACOBI SADOLETI EPISCOPI

Carpentoractis de dedicatione commentariorum
in Paulum Epistola.

VOD uirorum bonorum semper esse duxi, eorumq; qui Dei ueri colentes, & Christianae religionis studiosi essent, ut cum eam ipsam religionem nostra hac aetate no- uis quotidie seditionibus agitatam, & mul- titudine oppugnantium uehementer labo- rantem cernerent, pro sua parte quisq; ad ferendam opem concurrerent: Idem ego quoq; Rex omnium maxime ac Christia- nissime Francisce pro mea facultate iamdu- dum facere meditatus, saepe ea de cogitati-

one uarijs rationibus depulsus sum. Nam nunc me ingenij mei paruitas, interdum tanta ista tempore perturbatio dehortata est: nonnunquam etiam ille metus, illaq; suspicio animum meum retardauit, quod intelligebam, id quod uideram iam accidisse permultis, quodcunq; ego scripsissem, quamuis id pie ac religiose scriptum esset, non eos solum, qui palam sunt aduersarij, nam hi quidem minus pertimescendi sunt, sed socios etiam mecum eiusdem & uoluntatis & sententiae maleuolos aliquos interpretes meis scriptis non defuturos, quo non leuiter uitio nostra aetas infecta est. Postremo in tanto numero eorum, qui aut scripserunt antiquitus, aut quotidie scribunt, partim sanctissimorum hominum ac doctissimorum, partim calliditate magis, & uersutia quadam, quam pietate uera Christiana scripta tractantium (nam qui apertam impietatem praeserunt, eos in doctorum numero non duco) existimaui meum nomen neque adepturum auctoritatem inter tot egregios, neque habiturum pondus ad reprimendum insolentes. Quod primum illud insignem quandam, & omni florentem orationis copia doctrinam postulat, quam ego in me esse non agnosco. Posteriorius autem sine priore nullius omnino ad coercendum & comprimendum momenti est. Sed etsi tot causis, & tanquam obicibus a scribendo saepe iam deterritus: tamen reputans identidem ipse mecum omnia a nobis prorsus deberi Deo, cuius caelestibus diuinis que beneficijs non solum cum humano genere communiter, uerum priuatim ego etiam, & proprie multis magnis que saepius affectus sum, nihil sum ratus ualere apud animum meum oportere, quod me ab exercenda pietatis studio retraheret. Etenim si ingenium precipue a nobis Deus requireret, petere id uideretur,

quod non est nostrū: quicquid enim ualemus ingenio nostrum unusquisq; ab Deo totum obtinemus, nullæq; nostræ in ea re quidem existunt partes. Verum ille à nobis non tam ingenium quàm uoluntatem bonam postulat, quæ aliqua ex parte est etiam nostra: hac enim & pietatem sanctitatem que sponte colimus, & per hanc ad Deum, ipsius iuuante gratia, proxime nos adiungimus: cuius nostræ Deo uoluntatis oblatio cum libera nobis sit, cum aliàs semper, tum hoc tempore potissimum in honorem illa & cultum eiusdem Dei à nobis adhibenda est: temporum autem perturbatio ea ipsa est, quæ hoc maxime exigit, ut in hanc curam, & studium iuuandæ religionis totos nos dedamus. Moueri porrò obtrectationibus maleuolorum, infirmioris animi est, quàm ut uideatur uirtus Christiana, & erga proximum charitas id posse concedere. Quod uero tam multi istædem de rebus & scripserint olim, & quotidie scribant, detertere nos non debet. Siquidem neque ij, qui ante nos extiterunt, fuisse ipsi deterriti. Quæ propter cum iustiores multò, & grauiores causæ sint agendi mihi aliquid quàm cessandi, non dubitauit ad extremum ea, quæ intra domesticos parietes multis diurnis, nocturnisq; lucubrationibus, multa cura, uigiliæq; elaborata mihi essent, quæ quidem ad aperiendum fidei CHRISTI mysterium, & ad doctrinam beatæ uitæ pertinerent, in uulgus publiceq; proferre, tua præsertim secundū Deum præstantissime Rex uirtute, sapientia, autoritateq; confisus. Etenim tu cum eis maioribus sis ortus, qui omnia sibi pro fidei ac religionis tutela, ac propugnatione, & facienda semper & subeunda esse duxerunt, ad hanc illorum præclarissimam mentem, cum cæteris ipse rebus quamplurimis, tum occasionibus temporum superior accessisti: fuerint licet graues sæpe antea motus, & multorum dissensionibus infesta tempora, uirtusq; maiorum tuorum in illis tum temporibus spectata atq; eminens: nunquam tamē neq; tantum extitit in Christiana fide dissidium, quantum hodie extat, nec tanta uirtute animiq; magnitudine obuiam itum est, quanta tu maximarum nunc nationum quæ sub ditio ne tua sunt & pericula eiusmodi propulsa, & mederis incommodis. Nec uero solum autoritate, & imperio, & magnitudine potestatis Christianæ fidei consulis & religioni: sed comitate etiam & hortationibus tuis facis, ut nos qui leniorem illam uiam docendi scribendiq; sequimur, tua libentius causa ad hæc studia nosmet conuertamus. Meministi enim profecto, & quo tempore primum fratris mei filium officij ad te causa salutatum misi, & postea cum bis, Lugduni primò, mox Auenione eodem egomet munere apud te functus sum, mihi omnia mea studia tibi deferenti, te fuisse autorem, ut in his potissimum insisterem argumentis & literis, quæ Christianæ rei possent esse utiles: meq; opus, quod in Pauli epistolam ad Romanos in manibus tunc habebam, ocyus ut absoluerem etiam hortatum esse. Quod feci sane accurate quoad potui, confectumq; librum & absolutum tuo nomini Rex fortissime inscripsi, ac dicaui: non id quidem spectans, ut ex illo quidquam in tuam laudem redundet, siquidem neq; ex flammulis quæ è

lychnis prælucescunt, Solis lumen fit clarius: Sed ut mea scripta, quod suis opibus ipsa non queunt, tui nominis gloria opinionibus legentium melius commendentur, lintq̃ ad conferendas in mentibus hominu pias & sanctas rationes efficaciora. Nam quo illa splendidiore titulo, aut qua grauiore ornari autoritate possunt, q̃ eius regis, in quo amplitudo maxime potestatis magnitudini animi nequit esse par: qui altitudinem fortunæ suæ, humanitatis & liberalitatis laude superauit: cui tot & tanta adfunt à Deo bonas: & quæ preterea ipso eodem adiuuante Deo sibi comparauit, plurimarum artium rerumq̃ scientia, multarum etiam usus in maximis rebus & suscipiendis & administrandis animus, consilium, comitas, eloquentia. Quæ insuper omnia cunctarum domina uirtutum pietate erga Deum religioneq̃ exornantur: quam nos in te diuinam imprimis eximiamq̃ uirtutem Franciscæ Rex spectantes ac uenerâtes, cum hæc tibi nunc damus, quæ adhuc nobis effecta sunt, tum alia quoq̃, si uita suppeditauerit, sumus daturi, ad hunc eundem religionis honorem & defensionem Christianæ ueritatis pertinentia. Quandoquidem neq̃ mihi quicquam magis conandum & contendendum est, neq̃ tibi præstandum, atq̃ efficiendum, quàm ut incolumis cultus præpotentis Dei, & quæ sine eo cultu constare rite non potest, iustitia, continētia, pietas, hominum mētibus & studijs iam prope dimissa, restituatur. Quod Dei primum ope, tuaq̃ deinde Christianissime Rex uirtute aliquando factum iri sperare iure omnes & possumus, & debemus.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several lines and is too light to transcribe accurately.

Handwritten text, possibly a signature or a date, located at the bottom of the page. The ink is dark and the handwriting is somewhat cursive.

IA SADOLETI EPI
SCOPI CARPENTORACTIS IN
PAULI EPISTOLAM AD ROMA-
NOS COMMENTARIORVM
LIBER PRIMVS,

AEPE mihi cogitanti de Christianae fidei primordijs, & ipso ortu religionis nostrae, quae à cruce, & morte, & ab eis denique inijtjs profecta, quae maxime contraria, plurimumque repugnantia humanis studijs, & opinionibus sunt, in eam nihilominus creuit amplitudinem, ut cunctum ferme terrarum orbem quodam tempore ad cultum sui, uenerationemque conuerterit; cum uis ipsa caelestis numinis & bonitas praepotentis Dei uersatur ante oculos, quae hoc maxime mirabili, imprimisque insolito genere se ostendendi patere uoluit: tum uero duas reperio uirtutes, humilitatem animi uidelicet, alteramque Charitatem, quarum neutrius uim cognouit antiquitas, huius praecleari operis

& institutrices initio fuisse, & ad hoc tempus esse conseruatas. Atque harum quidem, quas dicimus uirtutum, & quibus laudem, ac decus & constituta, & auctae Christianae religionis ascribimus, hoc & ignorata apud ueteres, & nobis, qui ad ueram Dei cognitionem accessimus, facilis, & prompta fuit indagatio, quod illi ea, quae gerere, quaeque meditabantur, omnia ad opes sibi comparandas, ad cupiditatem, ad dignitatem, ad potentiam suam reuocabant, studiumque omne suum in eis cogitationibus ponebant, per quas & ualere opibus praeter caeteros, & excellere industria prudentiaque existimarentur. Nos uero Doctoris nostri CHRISTI exemplo, monitisque edocti, in humilitate animi magnitudinem nostram, & in procuratione aliorum utilitatis posthabita nostra omnem spem adipiscendae felicitatis posuimus. Ac nequis sacrarum imperitus rerum forte miretur, qui stent ista simul, possintque in unum cohaerere, magnificari in humilitate uidelicet, & in neglectu propriorum commodorum beatum esse, cum haec pugnare potius, & inter se esse aduersaria uideantur, is conuertat animum ad ea intuenda, quae in Christo IESU domino nostro incredibili modo facta sunt: desinet mirari profecto hanc congruere in membris discrepantiam, cum in capite ipso tantam rerum omnium maxime contrariae concordiam inter se, consensionemque aspexerit. Etenim si quod maxime diuersum, & remotum sit in oppositione attendimus, quid est à terra, quam caelum disiunctius? & quam ab homine Deus? si quod infestum inter se & inimicum, qui pote est mortem cum uita conuenire, gloriam cum dedecore, infirmitatem cum potentia? Quae tamen in illo sic omnia coierunt, ut ad ea bona, quae is & summa, & immortalia est adeptus, ab his extremis, & contrarijs malis fuerit gradus, uel potius ex istis illa extiterunt. Neque ipse in se tantum haec, quae suapte natura sunt disparata, coniunxit, sed eadem quoque in nobis uoluit coniungi, ut cum ipsius ingressi uestigijs institissemus eadem adepti bona, nouique ciues, & incolae caeli effecti terram in medio astrorum collocaremus. Sed quoniam de his aliud ad dicendum dabitur tempus, satis de eis sit in praesentia dictum. Ad illas deinceps ueniamus uirtutes, quarum modo à nobis facta mentio est. Et si enim hoc tempore non ad nostrum scribimus arbitrium, sed in aliorum diuinitus scripta commentamur, tamen de eis aliqua praefari uirtutibus, quae praecunt nobis, & magistrae sunt ad beatam uitam non cognitione solum, atque scientia, uerum etiam usu, & fructu comprehendendam non nihil ad id quidem, quod instituius pertinet. Ac humilitatis quidem hoc

dem hoc primum & præcipuum donum est quod diuinarum notitiam rerum absque ea habere non possumus. Credere enim est necesse eum, qui ad eas uelit intelligentia penetrare. At nemo id facile agit, qui sit sibi ipse confidens. Porro ceteræ artes & scientiæ istud ipsum postulant, ut qui ad eas ingressurus sit, callido is sit ingenio, atque magno, nullique rei facile assentiatur, sed certam rationem in omnibus, argumentationemque requirat. Nostra uero hæc, quæ sola ueram in se continet sapientiæ facultatem, sacrarum rerum, literarumque cognitio, tametsi ea summis, atque altissimis diuinorum consiliorum mysterijs referta est, nullis tamen ingenijs, nisi credulis, atque simplicibus percipiendam se præbet, genereque nouo instituendi, & docendi prius persuasos uult esse sectatores sui, quam aliquid illis ipsa persuadeat; prius ut credant, quam doceantur; prius ut ament, quam nouerint plane, quid illud sit, quod ante omnia illis est amandum. Eadem quoque elatos animos, & appetentes gloriæ imprimis aspernatur, & repellit. Astutiam, audaciam, confidentiam ne intuetur quidem. Simpliciter amat, huic sese dat; hanc benignissime complectitur. Humilitatem ipsam, & puros, credulosque bonarum mentium cogitatus ad secreta sapientiæ suæ, omnesque illis thesauros suos ostendit, atque offert. Ad quos qui illo fidei, & humilitatis aditu intrare meruerunt, o semper illam quidem eximiam ac præstantem, sed nunc in hac ratione benigne faciendi singularem profectò, & inauditam Dei beniuolentiam erga nos, ac uere in omni genere infinitam bonitatem, quantum illic cœlestium diuitiarum, atque opum; quantum ad explendos animos lætitiæ, summæque iucunditatis abundat, & affluit; ut cetera tunc omnia pro nihilo sunt; ut quæ ad humanam pertinent sapientiam, leuia cuncta, inaniæque ducuntur; iacent tum reliquæ artes omnes, ac scientiæ, atque hæc una in pretio sola est; una contentos animos facit, compotesque summi gaudij, & omnium bonorum copia redundantes; quam tamen, ut diximus, assequi nemo potest, qui non per fidei ianuam ab ipsa humilitate animi fuerit intromissus. Recte enim Propheta, Nisi credideritis, non intelligetis, inquit. Et Dominus I E S U S fidem ubique, & ante omnia exposcens, regnum cœli, illi imprimis propositum, & potestatem rerum mirabilium datam esse prædicabat. Atque hanc fidem, simplicitatemque mentium optimarum Christiani propriam nominis, quæ ab humilitate animi, tanquam à semine, radicibusque profecta, in arborem amplam cœlestis sapientiæ adolescit, atque uberes demum fructus beatæ uitæ fert, Charitas est, quæ præcipue continet; Charitas fidem alit, eademque spem auget, & cum hoc mortali corpore dimisso ad alteram illam uitam cœlestem & immortalem nobis est transeundum; hæc una fidelis semper nobis est, & perpetua comes; deducit nos in hac uita, confor, & congratulatrix in altera; Cuius contra omnem ueterum seculorum sententiam proprium hoc munus, atque officium est, ut de aliorum salute, commodisque sollicita, nihil de se sanè, magnopere commoueat; Fraternali enim ea habet cum omnibus fidelibus constitutam necessitudinem. Quandoquidem cuncti ex eodem Deo patre profecti, ab eodem Domino I E S U Christo è seruitute redempti, spiritus sancti eiusdem halitu regimur, ac sustinemur. Ex quo corpus unum totius ecclesiæ compactum, conflatumque est, uno patre, uno capite, spiritu quoque uno, sed pluribus tanque membris distinctum, atque ornatum. Quo qui in corpore uolunt coniuncti esse, eodemque unà cum cæteris C H R I S T I spiritu uiuere, habeant illi charitatem, atque exerceant, necesse est: omneisque curas suas foras tendant, nihil omnino ad sese, sed ad proximum omnia, & ad Deum referentes. Hoc enim uinculum est, hæc firma conexio Christianæ societatis, in qua uniuersa tanquam in corpore suo Dei habitat spiritus, easque in nobis procreat uirtutes, quæ maxime præclaræ, imprimisque admirabiles, ut in genus, & nomen summi Dei adoptemur, efficiunt. Quæ cum ita sint, cum tantus sit fidei, atque humilitati apud Deum honos, tanta fraternæ cū omnibus conjunctionis uis, ut omnis beatæ uitæ & cognoscendæ ratio, & adipiscendæ spes nobis potissimum in his posita, & constituta sit, quid est de hoc nouo hæreticorum genere nobis dicendum; qui subito exorti non unam partem aliquam, sed corpus totum ecclesiæ suis dissensionibus lacerare nituntur; qui à maledicentiâ primo, & odio quorundam hominum ad inimicitias progressi, in eis sese finibus tenere non potuerunt,

longiusque

longiusq; impetu iracundiæ prouecti, cum leges multas salutariter latas, moresq; optime ab ecclesia constitutos, tum uero non pauca fidei CHRISTI firmamenta conuellere penitus, & dissicere sunt conati. Quorum utinam cordibus Christianæ spiritum humilitatis aliquando immittat Deus, ut reminiscantur, & intelligant, non se hac ratione fraternæ charitati consulere, neq; hoc ex Deo esse, ut pax atq; concordia in ecclesia perturbetur, unitasq; scindatur: Sed illud uere diuinum, & uere Christianum existere, amare proximum, tueri consensionem, morem maiorum, tot præsertim seculis inueteratum in ecclesia, sanctum & salutarem ducere, eumq; cum fide, & cum humilitate custodire. Nam quod isti, & ab eis qui sunt, cum maxime omnia misceant, atq; confundant, libertatem sese Christianam aiunt repetere, quæ sit hominum traditionibus (sic enim appellant) plurimisq; impositis oneribus oppressa, atq; erepta, perspicuum est cognitu, non hoc esse, dare operam, ut spiritus liber sit, sed ut peccato seruiat. Caro autem in omnem licentiam sit soluta, & libera. Neq; adeo illi sic se obscure gerunt, ut coniecturam eorū animi & uoluntatis difficilem habeamus. Qui omitto enim in præsentia, quæ faciunt, & fecerunt) hanc certè palàm introducere sententiam, beatam uitam non operationibus bonis, sed sola fide erga deum expetendam esse, perinde ac fidem in se uelst Deus non integritatis, omniscq; uirtutis, sed in temperantiæ, & uitiorum esse conciliatricem. Quod si isti aut eccellente doctrina, aut nouo aliquo dubitandi genere prauas opiniones in Dei populo intulissent, esset nobis quoq; accuratius fortasse aduersus illos disputandum, ipsiq; & monendi, & rogandi, ut dimissa contentione pugnandi, parcerent Christianæ unitati, ne ue suam primum, deinde aliorum etiam salutem perditum ire contenderent. Cum uero nihil attulerint de suo, sed præteritorum temporum erroribus acruatis, atq; collectis uniuersos repente in ecclesia Dei renouauerint, quid attinet monere uelle non ignorantes ista omnia conuicta iandiu, & damnata esse? Atq; utinam tamen moneri se patientur, piamq; humilitatem ad audiendum, & æquitatem animi afferrent ad cognoscendum, Neq; rationibus rectis, & exemplis, authoritatibusq; sanctissimorum hominum tam pertinaces animos suos opponerent. Qui si aut iram aliquam suam exasurare, aut studio certandi obniti concupierunt, tot postea concitatis in populo Dei seditionibus, tot cladibus illatis, tot detrimentis inuectis, pateat eos tandem aliquando expletos esse, remittant aliquid pertinaciæ, ad Deum interdum respiciant, illamq; eius admirabilem cogitent charitatē, qua adductus ipse cum filium suum in mortem propter salutem hostium, & inimicorum suorum tradiderit, non decet nos profectò illius sanctam fidem nomenq; professos, fratres, & proximos nostros in hostium numero ducere. Sed de his uideat, illisq; consulat, & prouideat misericors Deus. Nobis quidem quod in illis pro Christiana charitate grauiter dolendum est in his Galliæ populis, & nationibus, in quibus me quoq; Deus, tale nihil merentem, in numero tamen episcoporum uoluit esse, uehementer etiam atq; etiam est lætandum, quod ipsorum quidem hominum probitate etiam & religione, sed Christianissimi regis nostri Francisci imprimis uirtute, & uigilantiâ ne parua quidem contagio illius tanti erroris in his regionibus potuit adhærescere. Cui quidem regi nil causæ est profectò, quin de libitum laudis testimonium præbeamus. Et si enim ab illo longissime disiuncti, ad aulæ curas, atq; negotia ne aspiramus quidem, illius tamen ad nos quoq; beneficia perueniunt; quæ hoc mihi maiora & chariora sunt, quod non peculiaria mihi ipsi, sed omnibus Galliæ populis mecum sunt communia. Pacem enim ab eo & ocium, & legum obseruantiam, & æquitatem iuris obtinemus, quodq; cæterorum omnium summum est, integram, atq; inuiolatam in CHRISTI fide religionem. Ad reliquas enim ipse animi uirtutes, quæ in illo plurimæ sunt, & præstantissimæ, hanc quoq; cæterarum longe principem uirtutum tanquam fastigium appositam esse uoluit, ut perpetuam sibi propugnationem susciperet pro CHRISTI honore, & nomine, aduersus homines eos, qui omnia sancta & recta peruertere nituntur. Ac bellicos quidem illius labores, grauesq; pugnas, in quibus uaria interdum fortuna, semper autem inuicta animi illius uirtus extitit, laudabunt alij, qui ista magis extollunt, & admirantur. Nos ne in his quidem commemorandis insistemus, quæ præclara in eo, & uere re-

gia inesse cernimus, ut bonitatem illius, ut iustitiam, ut liberalitatem, ut magnitudinem animi pluribus uerbis prosequamur. Illa mihi & prædicanda de eo, & in cœlum ferenda essent, quæ ad Dei omnipotentis in illo cultum, & ad honorem religionis pertinent, si par nostra maximi Regis laudibus esse posset oratio. Attamen ne aut summi Dei beneficium non agnouisse, qui talem nobis præposuit regem, aut regis ipsius merita, & laudes silentio obtexisse, & propterea in utrûq; ingrati esse uideamur, utq; animus regis sua sponte in Deum, & in religionem propensus, nostra etiam prædicatione ad pietatis studium magis accendatur. Dicimus illius studio, & pietate, & sapientia esse factum, ut in tanto, & tam diffuso regno, tot populis, tot prouincijs, tanta hominum celebritate frequentibus, nusquam aut hæreticæ impietatis labes existeret, aut subito exorta, & cōspecta uindicaretur. Fuit hoc toti Galliæ salutare, Deo imprimis gratum, Regi ipsi gloriosum. Quid? in maxima nuper fame, cum sterilitate, & inopia frugū cuncta laboraret Gallia, nec inuenirent homines, pauperesq; præsertim, quibus uitæ suæ subsidijs opitularentur, non ne patefecit penitus Rex omnis fontes bonitatis & liberalitatis suæ: pietateq; erga Deum, & in pauperes misericordia adductus permulta hominum millia complureis mensis aluit cura, & prouidentia non absistens, quoad nouis frugibus uberior annus, copiam passim frumenti cœpit suppeditare. Nam quod ipse & artium optimarum eximius amator est, filiosq; ad eadem studia præclarissima erudit tali patre dignissimos, & tãto regno, quodq; doctores earum ipsarum artium, & sacrarum præcipue literarum conquirat, undiq; magnisq; propositis præmijs erudienda iuuentuti in amplissimis regni sui urbibus præcitat, quibus nam ista quæso laudibus, qua uerborum uis, aut orationis copia dignè possunt extolli: Nempe hæc magna sunt, hæc immortalia, hæc diuina, quæ omnem laudem uincunt, quæ regem ipsum faciunt eminentius etiã in uirtute, quàm in fortuna esse magnum: ut cuncti iure, ac meritò gloriemur, quod in potestate, & in imperio maximo, maiorem tamen regem ipso regno habeamus. Verum ut conuertar ad Germaniæ principes, siqui sunt (sunt autem nonnulli, qui huic perniciosæ, & pestilentissimæ sectæ aut aperte faueant, aut occultius animos subministrēt, tantamq; Germanico nomini ac nationi fortissimæ & nobilissime, quod in ipsis est inurant maculã) cur hi quæso talibus exemplis, cur ueterum doctorum sanctissimorum hominum uita atq; doctrina: Cur Imperatoris sui CAROLI optime de Deo, & de fide catholica sentientis authoritate, perpetuo quoq; ritu consentientis ecclesiæ non mouentur: ut reflectant animos ad considerationem sui, pristinaeq; suæ, & maiorum suorum religionis, quæ una recta, puraq; est, uelint esse memores. An hoc sibi & laudi, & saluti magis fore existimant, si pro Christianis Lutherani appellentur: Quanquam his nos quidem, cuiuscemodi illi sunt, & quoquo modo de re Christiana meriti, placatum tamen Deum, & propitium precamur, atq; ut ipse eis reuocatis ad intuemdum lumen ueritatis suæ, sanguinem, & mortem filij sui, quæ pro cunctis suscepta est, ualere ipsis etiã uelit ad expiationem peccatorū. De qua CHRISTI morte, totoq; illo redemptionis humanæ, & diuini consilij ad salutem nostram mysterio, etli fides iandiu, certaq; persuasio in Christiano nomine suscepta est, tamen quoniam eius fructum isti nunc labefactare contendunt, & sanctissimis, antiquissimisq; doctoribus, qui de hac re lucidius, copiosiusq; scripsere, nimis certe insolenter & superbe repudiatis, ad illos se recipiunt, qui propter altitudinem sententiarum, arcanaq; dei consiliorum preliis, & difficilijus sunt locuti, quod ipsi in illis latebrarum perfugia sibi quærere, illorumq; uerba ad suos sensus contorquere possint, uisum nobis fuit faciendū, ut beati Pauli apostoli epistolam ad Romanos, cuius isti in abstrusis abditisq; sensus suæ imprimis malitiæ latibula constituunt, quantum nobis à Deo fuerit datum, accurate exponeremus, quæ tota omnibus diuinitatis cognitionibus ita referta est, ut uix ad eam intelligendam mentibus humanis aditus esse uideatur. Ita ad ostendendum crucis mysterium efficax, ut quicumq; eam recte ceperit, amplius ut nobis uideatur, de fide catholica non possit dubitare. Verum hæc nostra expositio non noua commentatio, sed ueteris sermonis commemoratio recens fuerit, quem habuimus inter nos, cū Romæ etiam tum essem, ego & Iulius Sadoletus frater, qui Græce, Latineq; doctissimus, atq;

in omni

in omni artium optimarum, præsertimq; philosophiæ cognitione nõ aequalibus suis solum, sed etiam maioribus natu longe præstans, multa quoq; de sacris literis cõferre sæpenumero mecum, & uel percontari de me, uel etiam differere ipse subtilius solebat. Dabimus hoc charissimè, atq; optimi fratris nomini, ac memoriæ, ut Christianæ pietatis mysteria, quibus ille maxime semper deditus fuit, & summi doctoris cunctarum gentium scripta, atq; doctrinas, quarum altissima est explicatio, cum eo communicemus. Nec, si dialogorum morem fuerimus imitati, idcirco minus omnis sententias, uerbaq; persequemur. Quin aptius hoc quoq; & commodius uideri poterit, si alternis, diuisisq; personis suo quidq; loco & interrogabitur opportune, ubi erit aliquid dubitandum, & respondebitur. Sed ut ad rem, & ad propositum ueniamus, cum olim Romæ diebus festis Pentecostes in hortis meis essem, quos in Quirinali colle, ad altam semitam, satis amœnos, uberesq; habebam, cumq; iam diei, & temporis calor increbresceret, confedi forte sub umbra quadam, uolumen Pauli epistolarum Græcū in manibus habens, eramq; in eo legendo saneq; attentus, cum inopinatò accessit ad me Iulius frater, & continuo salute data acceptaq; **N O N T V**, inquit, mi frater unquam ne ociosis quidem, festisq; diebus in ocio esse potes; etsi hoc tibi puto optatum & suaue esse ocium, siquid legas, aut scribas, quãdo te ferè omne tempus principis & curiæ negotijs tribuere necesse est, in quo uideo sæpe quàm sis maximis occupationibus districtus. Sed nunc quidem quem hunc authorem in manibus habeas, nisi molestum est, scire sanè aueo. Facile id quidem, inquam est, Pauli enim legebã epistolas, & nostri tu quidem iam pridem animum meum, quãto operæq; cupiam me ex ijs ipsis, quas narras, occupationibus exoluere, in ociumq; referre, ut in literis assiduus sim, & Deo aliquãdo, cui maxime debeo, soli seruiam. Sed hanc meam cupiditatem sic huius doctoris sanctissimi scripta incendunt, ut nulla alia re iam acquiescere animus meus possit. Caue enim mi frater putes hac lectione quicquã fieri posse diuinius. Assentior, inquit, neq; id mirum duco, quippe non humana ista huius maximi Apostoli, sed diuinitus inspirata, atq; infusa est sapientiã, quam ego quoq; cœpi degustare, uerosq; in ea intelligere beatæ uitæ repositos esse fructus, etsi meum studium aliquantũ scriptorũ difficultas & interpretum nonnunquã turba retardat. Atqui mi frater, quod hæc degustes, inquam, uel quod in omni genere potius literarum summo studio uersere, planè mihi exploratum est; uideo enim maciem, damnumq; tui corporis. Itaq; in metum interdum adducor, ne minus accurate ualetudini tuæ consulas, quàm satis opus sit, & quàm ego uelim; quod sanè facere debes mi optime frater, & saluum te nobis diutius conseruare, quando nostra omnis, totiusq; familiæ nostræ spes, in te uno præcipue, & in tua expectatissima uirtute, ac dignitate posita est. Tum ille, Mortis nostræ, & uitæ, inquit, unus est dominus & moderator præpotēs Deus, cuius ego uoluntati totum me addixi. Neq; uero uideo quid tantum intersit inter uiuere, & mori, dum utrunq; recte fiat. Interea quidem dum in his locis dego, uitam illã conabor imitari, quæ in cœlo uere plena, & uere perfecta est, ut exercitatione mētis potius, quàm sensibus oblectandis uiuam, quando & immortalitatem illam spero consequi, quam Deus fidelibus suis proposuit, nec id tamen meritorum meorũ fiducia, sed Dei ipsius clementia & bonitate adductus. Hic ego animo non parũ commotus; Macie uirtute, inquam, mi frater, pietatem enim istam tuam exosculor, teq; ita sentire uehementer gaudeo: sed tamen fieri utrunq; meo iudicio commode potest, ut & Dei totus sis, & ut te nostri quoq; interdũ, qui te tantũ amamus, subeat cogitatio. Et ille: Iam uero mittamus ista, inquit, & potius istud, modo quod legebas, communica mecum; siquidem hoc fraternum imprimis, & tuum est, uelle quæcunq; habeas, ea tibi mecum cõmunia esse. Epistolam legebã ad Romanos illam ipsam, inquam, quæ tota maxime scatet cœlestibus, abstrusisq; mysterijs. Peropportune uero hoc, ille inquit, collecta enim iam habebam ex illa aliquot loca, de quibus sententiam tuam percontarer: at quando ocium nobis nũc quidem est, festiq; dies, & nihil aliud potius, quod agamus, gratissimum feceris mihi, inquit, si epistolam mecum unã percurreris, & totam illã fueris interpretatus. Cupio enim maiorem in modũ mihi de illa quid Apostolus sentiat, penitus liquere. Etsi enim plurimorum doctissimorum, eorundemq; sanctissimo-

rum hominum scriptis, ac monumentis excussa ea sæpe, & pertractata est, quædam tamen remanet etiam nunc in mentibus nostris hæsitatio, ut nescio quid magnum ac diuinum in illa uideatur delitescere, quod nondum satis comprehenderimus. Faciam equidem mi frater, inquam, id quod tu uis, neque quicquam optimo studio tuo abnuet uoluntas mea; sed tamen hoc ipso in negotio non me confido plus profecturum ad dubitationes tuas ex animo tollendas, quam fecerint illi, quorum tu lectione nondum planè es pacatus: nisi siquid forte scriptis, & commentationibus illorum adiutus, ac tanquam manibus in sublime elatus, procul magis conspexero: de quo non mihi, sed illis habenda erit gratia, quorum laboribus, & uigilijs est effectum, ut aliquarum iam huius epistolæ partium, nobis cognitio, & explanatio sit facilior. Non enim illi neque in doctrina, neque in pietate, neque in spiritus sancti munere, ac uirtute posteriores alio quopiam tulerunt partes: sed ita uoluit Deus sua arcana consilia ad cognitionem hominum dispensari, ut aliquid semper nouum scrutantibus appareret, nullaque unquam posset ætas, nulla decerpentium nec haurientium multitudo diuitias consumere infinitæ sapientiæ suæ. Sed si me epistolam totam interpretari uis, id ne etiam censes, ut proferatur codex, & Apostoli uerba omnia recitentur: quod mihi uidetur quidem fore necessarium. Prorsus, inquit, & cum hoc uolo, tum illud imprimis abesse postulo, ut latine omnia atque ut inter ingenue eruditos maxime decet. Nam hos qui genere dicendi inaccurato, & incondito res theologicas scribere aggrediuntur, ego sanè non probo. Nullum enim inest in ijs scriptis ueræ pietatis specimen, non ad inflammandos in amorem Dei animos ulla appolita oratio. Sed tu qui latinæ linguæ cognitionem hoc tibi chariorem sæpe esse dixisti, quod ea cum sacris literis coniuncta, Christianæ pietatis uis ad permouendos animos & fortior fieret, & ornatior: age queso hoc mihi da, ut quoad quidem potest, cum pietate Christiana iuncta sit latinitas. Rem honestam postulas mi frater, inquam, neque enim decet ea, quæ præclara, & admirabilia sunt, oratione sordida coinquinare, quod in prima illa Ecclesia apostolis & Paulo nostro imprimis, necesse minime fuit. Tunc enim signis & miraculis longe efficacius, quam ulla possit oratione, uirtus Crucis comprobabatur. Nunc uero frigescente seculo, & ardoribus illis humanorum cordium penè iam restinctis, cum miracula quoque iam pridem propter diminutionem fidei magna ex parte fieri desita sint, aliquid uirium, & caloris afferat oportet ad concitandos animos oratio. Quod nos tametsi in hoc quoque munere parum apti, tamen ut poterimus experiemur, conabimurque in eo morem tibi gerere mi humanissime frater, nisi sicubi subiecta materies aliquam exiget à nobis magis suam, & propriam, quam latinitati congruentem loquendi rationem. Multa enim erunt uocabula à nobis ad communem nunc usum loquentium deflectenda, quod te in optimam partem accepturum puto.

Quidni accipiam, inquit, cum si possit quidem utrunque præstari, hoc est, quod potissimum expetam: sin minus, uincat religionis causa potius, quam Latinitatis. Hic ego, Librarium cum latino codice accersamus, inquam, qui recitet nobis uerba Pauli, quibus ab illo prolatis, tum nos ad illa exponenda, & declaranda id quod uidebitur, nisi tibi aliud uideatur melius. Tum ille, imò optime, inquit, uocatoque librario & allato libro, nos quidem ambo confedimus; ille stans in hunc modum exorsus est.

Paulus seruus IESU Christi uocatus apostolus.

TVM EGO: Multa hic quidem, inquam, præponenda essent, mi frater de nomine gemino Pauli: is enim & Saulus; de genere, de tribu, de harum epistolarum ordine, de modo & uarietate adscribendæ in illis salutis: & cur hæc ad Romanos cæteris antelata est, quæ tamen scripta non fuerit prior. Vita quoque Apostoli, & mores, & assidua peregrinatio: res quoque gestæ, & prædicationis ipsius magnitudo, atque utilitas. Sed nos neque historiam in præsentia scribere aggredimur, & hæc tamen à plerisque interpretum egregie tractata, atque elaborata sunt, unde ea sumi possunt. Nos statum temporum duntaxat, & habitus animorum, qui quidem in his erant, ad quos scripta est hæc epistola, breuiter exponemus, ut ex ijs argumenti, sententiæque scribentis cognitio sit facilior. Nam cum euangelij nomen in toto orbe terrarum iam increbrescere

re cœpisset, & diuina in eo maxime appareret uis, quod nō humanis progressibus, ij enim tardiores, & impeditiores esse solent: sed inaudito, & admirabili cursu, tanquam fulguris de cœlo splendor, uox euangelica ueritatem, & salutem, & uitam æternam annuncians, per omnes iam prouincias, & regna cucurrisset, Romæ etiam, in qua ciuitate domicilium erat imperij orbis terrarum, celebre factum erat nomen **C H R I S T I**, multiq; ex Iudæis, & ex ciuibus, incolisq; cæteris in ea urbe uerbum Dei acceperant, & Christianam fidem profitebantur. Cum Sathanas is cui ista res, & noua mundi ad Deum uerum conuersio mœrorem, & luctum imprimis afferebat. Siquidem ipse regnum, quod tot seculis sine molestia aut controuersia aliqua possederat, adueniente Deo relinquere, & sese in angustum contrudere cogebatur, omnibus artibus obuiam ire constituit, duabusq; astute comparatis fraudibus, altera, turbare eos, qui iam ad fidem uenerant; altera, cæteros ne uenirēt, instituit deterrere. Ac primū Simonem quendam e Samaria nactus, hominem magicis artibus deditum, & maleficijs infamem, cōiunxit eum cum apostolis **C H R I S T I** in ipso penè primordio exorientis ecclesiæ, falsaq; usurpatione fidei, & baptismatis in Christianum nomen illum insinuauit. Qua adiunctione quidem & societate scelestissimi uiri, cum item ipse, sicut cæteri, qui fide optima erant, Christiana appellatione uteretur, sacrificijs autem occultis, atq; infamibus, cuiusmodi magica illa sunt sacra, nomen **C H R I S T I** uulgo in uituperationem adduceret, tanta sanctissimum Christianæ religionis nomen in illa patratione miraculorum, magicarum præstigiæ calumniâ consecuta est, ut anceps diu postea, asiduūq; certamen cum fallitate habuerit ueritas; & hi qui extra essent, proculq; tantum aspicerent, nec interius cognoscere curarent quid in re esset, & in ueritate, illo rumore infamiæ adducti Christianum imprimis nomen auersarentur. Sed hunc obicem ad auertendos hominum animos ab obtutu & cognitione ueri luminis, diabolica fraude oppositum, atq; munitum ipse perregit, & submouit longe Deus, ueritateq; per martyrū mortes, palmasq; patefacta, lata ad salutem fidemq; uenientibus complanata est uia, in quam omnes postea propè gentes nationesq; inundauere. Alterum fuit Sathanæ commentum, quo iam qui fidem **C H R I S T I** rite acceperant, ea quæ fidei sunt, minus attendentes, operantesq; proposito, & spe sua cœlestis consequendi præmij frustrarentur. Nam cum & Dei amor, & proximi, & uoluntatum communitio inter fratres, ac charitas præcipuè postuletur, ipse pro his omnibus discordias, & dissensiones animorum, iurgiaq; litium, & contentionum conatus est introducere: idq; in principe terrarum præcipue urbe, spe non dubia fretus, si ibi turbare res arbitrio suo potuisset, & consensionem fidelium diuellere, cœtusq; discere, reliquas orbis terræ ciuitates, atq; prouincias exemplum urbis dominæ secuturas. Huic nunc periculo succurrere uult Paulus, legatus quidem à Deo, & domino **I E S U** Christo, ad ueritatem Euangelij gentibus annuntiandam. Sed & ipse ita studiosus, & auidus omnium salutis, ut non illum terræ, non mariæ, nō labores, non ærumnæ, non minæ, non terrores, non uerbera, nō tempestatum casus, & naufragiorum, non mortis timor, non corporis dolor unquam uel minimum retardare potuerint, quin ad eos qui ignorabant docendos, ad eos qui periclitabantur seruandos accederet, accurreret, aduolaret: non uitæ suæ uspiam, non salutis parcens, dummodo cæterorum tegeter, tuereturq; salutem. Porrò autem hic est uas electum à domino, in quo tantum abundauit diuinæ benignitatis gratia, primū ut penè inuitus, & reluctans ad fidem **C H R I S T I** compulsus sit: deinde tot cœlestibus bonis refertus, ac cumulatus, ut quæ duo inter se diuersa sunt, & neq; simul ea haberi, neq; in alterutro separatim ab homine excelli posse uideatur, ipse egregie utraq; fuerit complexus, summam uidelicet rerum diuinarū scientiam, & summam in rebus gerendis alacritatem animi, & in toto actionum genere diligentiam, industriam, ac nauitatem. Etenim si scripta eius, & doctrinam accuratius intueare, nō illa in terris inuenta, sed e cœlo deprompta penitus intelligatur, in quo semper mente, & cogitatione habitauit Paulus. Sin autem sollicitudines, & ærumnas, & peragrata ab eo orbis terrarū spatia, & monendi, obsecrandi, pacificandiq; labores, uitam deniq; omnem plenam agitationum, & periculorum considerandā tibi proponas, admirere profecto, quo pacto tanta cœ-

lestis sapientiae in eo, cui otij nihil unquam fuit, excreuerit magnitudo. Sed nimirum aliud est, quod hominis labor, aliud quod Dei uirtus & potentia facit. Ille amore Dei ardens, & charitate erga proximum inflammatus, & sine labore, ac tempore altissima Dei consilia illo aperiente cognoscebat, & in iuuando seruandoq; proximo laborem sibi omnem iucundum esse ducebat; qua eadem charitate incitatus, cum audisset Romae inter fratres dissensiones esse, & ipse ad eos tota mente properaret, praemisit hanc epistolam, ut quoad ipse ueniret, haberent illi interea monumentum hoc, & uelut testimonium literis consignatum suae & de Deo, fideq; CHRISTI sententiae, & erga eos uoluntatis. Dissentiebant porro illi ob has causas. Cum unam in fidem CHRISTI ciues Ro. complures conuenissent, & ex Iudaeis permulti, quippe per quos CHRISTI cognitio Romam ex Iudaea fuisset deportata, eueniebat ut inter probos, integrosq; multos aliqui fallaces, & uersuti existerent, qui in noua religione non tam gloriam Deo, quam sibi honorem, & quaestum aucuparentur. Atq; ij ex Iudaeis, qui antea praesertim in lege habiti peritiores, auctoritatem legis & ciborum obseruantias, aliarumq; cerimoniarum plurimum ualere cupiebant, quo ipsorum etiam grauior haberetur auctoritas. Hi ut genus utrunq; in potestate haberent, cum se apostolos etiam CHRISTI, & ab eo missos ad praedicandum Dei regnum gentibus affirmarent, primum suis Iudaeis persuadebant ne a lege deficerent, & in ea cuncta obseruarent, quae in lege erant praescripta, quasi sine illis salus esse non posset, idq; etiam eos admonebant, ut gentium pollutos ritus abominarentur, ne ue familiari usu cum illis sese iungerent, tantummodo in nomine IESU baptizarentur, & hanc lauacri sanctissimi munditiam ad caeteras legis purgationes adijcerent, quo fierent ipsi puriores. Deinde ad gentes conuersi, inutile illis CHRISTI nomen sine legis obseruantia, & circumcisionis sacramento esse dicebant; hortabanturq; ut ad Iudaeos se conferrent, & illorum ritibus cerimonijsq; imbuti, sic demum ad CHRISTVM peruenire contenderent. His uocibus erat factum, ut haesitatio primum inter fratres, deinde obtrectationes occultae, post aperta dissensio existeret, quae eruptura uidebatur apertam ad seditionem, & ad defectionem a fide ueri Dei, nisi diuina curante prouidentia Pauli uirtus, & diligentia in tempore subuenisset. Nam cum gentes insuetae seruituti fidem quidem CHRISTI libenter acciperent, detrectarent autem iugum legis, & propterea Iudaei illas aspernarentur, nec putarent dignas, quae Deo essent cordi, quod pollutas esse dicerent, & in peccatis totas inuolutas, ipsi autem ex lege piatos sese, & mundos esse ducerent, cogebantur e contrario, qui e gentibus erant, praecipue Romani his contumelijs permoti obijcere Iudaeis ignobilitatem nationis, & quod Romanorum serui iure belli effecti inique, atq; iniurie dominos suos auersarentur, cum etiam quatenus ageretur de CHRISTO illi indigni essent, qui ab eo diligerentur, quem cruci affigendum curassent: ipsi uero dignissimi qui cum simulatq; cognouissent, statim amare, uenerariq;, & filium Dei confiteri coepissent. Hic erat status tunc iam Romae coalescentis Ecclesiae, haec inter illos querimoniae, animorumq; dissidia, ambitione & malitia nonnullorum instigante Sathana concitata. Quibus Paulus in praesentia mederi intendit, & prout unaquaq; postulat res, errantibus, atq; infirmis mentibus opitulari. Nam & Iudaeos a causa quidem Dei profectos, sed superstitione aberrantes castigat, & corripit, reuocatq; in rectam uiam, ostendens legem praestantiore adueniente gratia inanem factam esse, solamq; fidem CHRISTI ad salutem uim habere. Reliquos uero ad fidem quidem simpliciter accedentes, sed in Romanae urbis magnitudine, & gloria, ex qua oriundi erant, nobilitatem constituentes, & propterea aspernantes nationem Iudaeorum, admonet, & docet non eam esse ueram nobilitatem, quae armis, & opibus, & mundanis imperijs, sed quae ex honore, & iudicio omnipotentis Dei acquiritur, qui cum honos generi Iudaeorum ab ipso Deo tributus sit, ideo non eos contemni debere, sed in pretio haberi. Ita in utrisq; & quod per superbiam in ipsis intumuerat, coercens, & deprimens: & quod per alternas contumelias subsederat in aequum excitans, corpus unum efficere conatur Ecclesiae, sibi ipsum aequatum, & concors, & in omnibus rebus ad mutuam charitatem consentiens: quod spiritu CHRISTI totum possit uiuificari, tanta uis & copia spiritus sancti, tanta

tanta cognitione consiliorum summi Dei rationes suas confirmans, ut non uerear repetere id quod ante dixi, Quicumque ad sensum & doctrinam maximi Apostoli diligentius intuendam, & perspicendam accesserit, neque is animū ad contradicendum paratum, sed æquum, & permittentem se ueritati attulerit, nunquam eum de fide CHRISTI, nec de crucis mysterio aliquid dubitaturum. Hic Iulius: Magna sunt, inquit, frater quæ polliceris, & mihi quidem uehementer expectata. Etsi enim ad animi mei confirmationem, quod quidem ad fidem Christi pertinet, nullius autoritate, nec rationibus indigeo, magno tamen commodo, & adiumento futurum arbitror fidelibus omnibus aduersus eos, qui religionem Christianam oppugnare conantur, præsertimque Iudæos, si ea, quæ polliceris, potueris præstare. Res ipsa indicabit, inquam, tantum animus æquus sit, & ueritati consulto non repugnans. Sed antequam ad exponenda Apostoli uerba mi frater ueniamus, id quod imprimis in hac causa est necessarium, supplices omnipotentem Deum obsecremus, ut nobis de spiritu sapientiæ suæ suppeditare dignetur, sine quo nil præclarum, & arduum ne cogitare quidem idonei sumus: illuminetque mentes nostras, & donet eloquia casta, ut ea effari, & pronuntiare ualeamus, quæ ipsi quidem accepta, & grata, cæteris salutaria esse possint. Quæcunque enim ab Deo, & ab eius sancto spiritu non proficiscitur oratio, ea nec uim ad imprimendam in cordibus cognitionem eius ipsius Dei habere potest, nec ad bonos mores formandos auctoritatem, **IVS** & æquum postulas, inquit, sicque faciamus.

PAVLVS seruus **IESV** Christi uocatus Apostolus, separatus in Euangelium Dei.

QVOD nomen suum Apostolus in epistolis præponat, est id more usitatum: quod non eodem modo in omnibus, sed uarie id efficiat, huius quoque dissimilitudinis ratio in personis eorum, ad quos scribit, & in temporibus est sita. In una tantum ad Hebræos epistola id prætermisum est, quod ratione factum & consilio. Quoniam enim Paulo uelut legem impugnanti Iudæi erant offensiores, noluit eos à saluberrima illius epistolæ lectione, primo statim aspectu ex sui nominis inuidia dimouere.

SERVVS autem **IESV** Christi, ut status sui humilitatem, & se alij laborare non sibi, quæque ipse obtineat, ab alio se habere, hoc est à Deo, non à se ipso ostendat: & hoc ut tacite coarguat falsos apostolos, qui non Deo, sed sibi seruiébant, euangeliumque **CHRISTI** quæstui habebant, uel ad ambitionem suam referebant. Et illi quidem tales ex Iudæorum erant numero, legem, euangeliumque miscentes, quatenus eis foret commodum, contra quos item intentum est, quod sequitur: **VOCATVS** **APOSTOLVS**, ab eodem Deo uocatus apostolus uidelicet; nam illi semetipsos apostolos uocauerant, non decet autem sanctos, & probos ingerere se, sed uocari eos à Deo oportet, tanquam Aaron. Itaque hoc more loquendi sæpe utitur Paulus: Vocatis, inquit, **IESV** Christi, & uocatis sanctis, quasi nihil in nobis ueræ uirtutis inesse possit, nisi omne à Deo fuerit datum, & tributum. Atque illi quidem falsi apostoli, ut diximus, non Deo, sed cupiditatibus suis seruiébant. Paulus autem omni genere seruitutis Deo erat obstrictus, nam & eo modo seruiébat, quo opus opifici, & omnia condita conditori suo, quo sensu in scriptura dicitur: Omnia seruiunt tibi. Et uelut à Domino pretio sanguinis emptus, & è seruo peccati, seruus effectus iustitiæ, quemadmodum ait ille, Ut liberati à peccato, iustitiæ seruiamus. Illa quoque ratione seruus, quod ministerium suum in Euangelio præbebat Domino; neque ipse, sed potius in eo **CHRISTVS**, sua inter gentes beneficia diffundebat. Cuius simile de Moyse Deus: Moyse famulus meus mortuus est. Dominus enim per Moysen populum suum docebat, & gubernabat. Item sicut qui in bello capti sunt, uictoris serui efficiuntur, sic Paulus hostis primo **IESV** Christi, postea diuina illius uirtute captus & superatus, eius ipsius præda, & mancipium factus est. Et de seipso loquens: Ego Paulus uinctus **IESV** Christi. **SEGREGATVS** in Euangelium Dei, hoc est ab alijs curis omnibus, negotijsque semotus, & huic uni operæ prædicandi Euangelij totus addictus, ut ipsemet infra: Cui seruió in spiritu meo, in Euangelio filij eius. Multis quo

tis quoque alijs in locis necessitatem sibi ait prædicandi Euangelij, & ueh sibi, si non prædicet: & suum unum esse hoc munus, suum negotium testatur, à Deo sibi commissum, in quod solum incumbat. Nam & ad Corinthios scribens non se ad baptizandum, sed ad Euangelizandum missum esse confirmat. In actibus quoque Apostolorum eodem modo loquendi spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam, & Paulum, inquit, in opus ad quod uocaui eos, quod est, liberos & uacuos ab alijs negotijs reddite. Quanquam fuit etiã Paulus seorsum à cæteris Apostolis uocatus, & in hoc munus missus. Nam cæteri Apostoli item ad apostolatam uocati erant, & prædicandi Euangelij etiam inter gentes munus commissum à CHRISTO sibi habebant: sed uno tempore, & coniunctim uniuersi, quemadmodum in Matthæo præcipue licet cognoscere, Paulus autem & separatim, & alio tempore ad illud idem officium legatus à domino Deo est. Vocatus ergo Apostolus, separatus in Euangelium Dei, Apostolus in Euangelium, quod est missus, separatus, quod aliquanto postquam cæteri, apostolatam, & prædicationem suscepit Euangelij, quam maxime ipse quidem inter gentes exercuit, & in hoc unum opus fuit destinatus. Veruntamen ut autoritatem, & fidem suis dictis astruat, apud eos, qui hanc epistolam erant accepturi, & dociliores eos faciat, instituatque facilius, de se quidem modice, de eo autem, qui eum misit, & de Euangelio, ad quod prædicandum erat missus, loquitur magnificentius. Nunc prædictiones, & promissiones summi Dei, illiusque benignitatem, potentiam, iustitiam, in tota epistola, nunc uirtutem, utilitatemque Euangelij annuntians. Et sanè cum Euangelium latine bonus nuntius sit, lætitiã, spem, euentumque rerum meliorum nuntians, nihil unquam lætius, neque optatius humano generi potuit accidere, quam intelligere se in gratiam uenisse cum Deo, benignitatemque illius, & in omni genere beneficentiam, quæ prius seculis omnibus sibi fuisset abscondita, tunc primum expositam, & patefactam esse: bonaque omnia, quæ ex illo tanto autore manare in nos congruum fuit, effuse, & largiter nobis ab eo data, atque donata, cognitionem ueri Dei uidelicet, amoremque erga illum, nostrum, & illius mutuam erga nos: qui quidem & prior ab Deo declaratus nostrum postea in Deum prouocauit amorem. Sic enim Ioannes: Charitas Dei erga nos extat. Non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexit nos. Virtutum quoque omnium earum, quæ huic diuino amoris perpetuæ sunt comites, præstabilem quandam insolitamque magnitudinem idem nobis Euangelium attulit: nec non & pacem animis, cum ipsis secum tum cum eodem Deo, adoptionis & filiorum Dei nomen, regnum cœli, uitam æternam, hanc tantam ubertatē, & penè profluentiam omnium maximorum, uerissimorumque honorum, quam Euangelium uocamus, promisit quidem nobis, & prænuntiauit iam diu pater noster Deus, sed ad nos pertulit Dei filius, Segregatus itaque in Euangelium Dei.

SEPARATVS in Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo,

QUOD Euangelium, inquit, Deus promiserat per prophetas suos multis quidem in scripturæ locis, & multipliciter de filio suo, ut cum ad Abraam dixit: In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Et cum per os Iacob: Donec ueniat, qui mittendus est, Et Dauid: Mitte Domine legislatorem, ut sciant gentes, quoniam homines sunt. Idem quoque Dauid: O Domine bene prosperare, benedictus qui uenit in nomine Domini, Et: Speciosus forma præ filiis hominum. Et: Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ego hodie genui te, Et Esaias: Egredietur uirga de radice, Et paulopost: In die illa radix Iesse, quæ stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum. Et propheta alter: Hic est, inquit, Deus noster. Et paulo infra: Post hæc in terris uisus, & cum hominibus uersatus est. Quanquam non multa magis in scriptura testimonia, quam tota scriptura de filio Dei est testis. Qui quidem Dei filius & annuntiator, datorque est Euangelij diu ante promissi, & ipsemet Euangelium. Euangelium enim Dei, inquit, quod promiserat de filio suo. Etenim uita nobis & ueritas, & summum ipse IESVS Christus est bonum, Ac nunc quidem

quidem iustius hoc Euangelium, quàm antea in lege ueteri, nominatur. Primum, quia olim in una tantum natione inclusum, & in ea paucis patefactum; nunc passim omnibus hominibus prædicatum, & annuntiatum est. Deinde quia tunc in longum tempus differebatur eius expectatio, quæ modo omnibus hominibus est repræsentata. De his uero, qui postea prædicauerunt Euangelium, qui illud per orbem terrarum, circum gentes, & populos annuntiauerunt, non siluit etiam scriptura. Dauid: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. Et Esaias: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem? Quoniam autem filius Dei idem est, & filius hominis, ne forte in animis legentium nascatur hæsitatio, occurrit Paulus de filio suo inquit,

Genito ex femine Dauid secundum carnem; diffinito filio Dei, in potentia secundum spiritum sanctitatis ex resurrectione à mortuis IESU Christo Domino nostro.

LICET enim Christus filius sit Dauid secundum carnem, tamen minimum in eo, atque infimum caro est, unius autem cuiusque rei ratio atque essentia non ex ignobiliore, sed ex optima in eo parte iudicanda est. Vt enim hominem non ex sensu, neque ex uita, sed ex ratione quæ in eo pars potissima est, æstimamus, sic CHRISTVM ex his magis cognoscimus, quæ in eo longe præstantiora sunt. Habuit is carnem & rationem tanquam homo, quæ se etiam prima oculis nostris obtulit: sed habuit uim, & uirtutem, quæ supra omnem naturam esset, tanquam Deus. Ex hac igitur parte diuiniore potius censendus est; nam illud græce *θεοσύνεσι*, si prædestinati conuertas, nihil alienius; Si declarati, accedas iam ad ueriores sensum; Si diffiniti, aut determinati & iudicati, totam uim uerbi exprimas. Nam qui talia potuit, & ualuit CHRISTVS, etsi homo is quoque, & in carne hominis fuit, tamē ex diuinitatis uirtute à nobis iudicandus est Deus. Huic etiam rationi Ioannes euangelista consentit. Vidimus enim, inquit, gloriam eius, gloriam ut unigeniti à patre. Quem enim prius hominem existimaueramus, hunc postea ex uirtute, & mirabilibus factis iudicauimus esse deum. Virtute autem non humana, non corporea, non ex imperio, & potestate inter homines; sed uirtute ea, & potentia quæ est secundum spiritum sanctum. Est enim in scripturis iste loquendi modus, ut cum quid quale sit, uolunt indicare, abstractæ in eo qualitatis nomen ponant; ut, odorem suauitatis, suauē; filium charitatis, charum; de Paulo ipso CHRISTVS, uas electionis, id est, electum; Sic in hoc loco spiritum sanctitatis, spiritum sanctum. Validus ergo, & potens CHRISTVS per spiritum sanctum, atque in eo cuncta operans, diuina, mirabilique potentia, qua & resurgere ipse ualuit à mortuis, & cæteris fuit ad infringendam tyrannidem mortis princeps & author. Mortis, inquam, non tamen communis huius, & corporeæ, quanquam & ista quoque è nostro mortali corpore CHRISTI dono eicienda est, immortalitasque induenda; Sed illius spiritalis & perpetuæ, qua genus hominum uniuersum, nisi dei in filio benignitas nobis subuenisset, deo ipsi, & cœlesti uitæ æternæque prorsus fuisset mortuum; de qua huiusmodi resurrectione in toto fidei CHRISTI & Euangelij mysterio præcipue semper agitur. Ac Christus quidem ipse quoad uixit inter homines, cum hisque uersatus est, docendo, & sanando, etsi filius est Dei, tamen filius hominis plerumque & à cæteris uocatus est; ut ab illo clamante, IESU fili Dauid miserere mei, & semet ipse uocabat. Post mortis uero, crucisque mysterium, cum in præstantiorem uitam surrexisset, moxque in cœlum ascendisset, & spiritum paulo post sanctum in discipulos effudisset, toto utriusque uitæ actu & in se absoluto, & nobis demonstrato, humanis iam infirmitatibus in eo elisis, diuinisque uirtutibus retentis, Filius Dei deinde frequentiore uocabulo appellatus, & iudicatus est. Atque in hoc loco æqualitas trinitatis mirifice expressa est. Si enim CHRISTVS, qui est uirtus & potentia patris, per spiritum ipse sanctum, & in spiritu sancto potens est, uimque per eum, & potestatem suæ diuinitatis exercet, ubi sunt qui spiritum negant sanctum, parem personam cum cæteris in trinitate possidere;

Per quem accepimus gratiam, & legationem, ut obediatur fidei in omnibus gentibus super nomine eius, in quibus estis & uos uocati IESV Christi:

PER QVEM accepimus gratiã potius, quàm à quo; ut ostendat à patre per filiũ se accepisse gratiam, & nusquam amborum commune opus seiungat. Gratiam quidem, quoniam totum à Deo est profectum ut & idoneus ipse fieret, & factus idoneus mitteretur ad annunciandam fidem omnibus gentibus, quò illa ab omnibus acciperetur. Etenim sic est perspicue in Esaia scriptũ: Parum est, ut seruias mihi ad expurgandam tribus Iacob, & ad conuertendum desolatos Israël: sed dedi te in lucem gentium, ut sis salus ex me usque ad extremum terræ. Omnes enim qui ubiq; sunt, ad ueri Dei cognitionem, & salutem suam uocati sunt. Siquidem in omnem terram exiuit fidei, & apostolorum sonus. Non omnes tamen auscultauerunt. Sed hoc sua illorum, non Dei culpa. Qui uero audiuerunt, & paruerunt, ñs in CHRISTI nomine credere fuit necesse. Quo pacto etenim fides Deo habeatur inuitanti ad ueram sui cognitionem, uerumq; cultum, & uitam propterea æternam, cœliq; regnum promittenti, si is, qui hæc ex Deo annunciat, minime cui credatur, idoneus iudicetur? Est autem plena fides, credere in Deo patre, & in CHRISTO Iesu. Quid autem credere? eos esse (ut plurimum numero nunc tanquam personas duas enunciemus) qui cœlestia ista bona & dare soli possunt, & dari fidei suis sunt, quæ est potestas unius dei, triniq; propria; nostra igitur in Deum ipsum fides super IESV Christo & nomine sancto eius fundata est, in ipso enim solo & per ipsum solum ad Deum nos adiungimus. IN QVIBVS ESTIS & uos. In quibus, inquit, gentibus, & his, qui obediuerunt fidei, estis & uos uocati IESV Christi. Quod intelligendum est cum hoc modo loquitur Apostolus, uocati apostoli, uocati sancti, uocati IESV Christi; uocatos in his locis nõ in participij uis, sed nominis esse prolatos. Hi enim sic uocati sunt, qui auscultauerunt, & paratas aures uocationi Dei præbuerunt. De quibus in Euangelio CHRISTVS: Nemo uenit ad me, nisi pater meus traxerit eum, Et rursus: Oues meæ, quæ audiunt uocem meam.

Omnibus, qui Romæ estis dilectis Dei uocatis sanctis, Gratia uobis, & pax à Deo patre nostro, & domino IESV Christo.

VOCATIS sanctis, inquit, uocatis à IESV Christo in sanctitatem & puritatem, & cognitionem Dei ac filij, quæ est uita æterna. Gratia autem & pax, quoniam patris gratia & benignitate factum est, ut ueniret filius ad reconciliandam pacem hominibus cum Deo. Pater autem noster est Deus, quia & fecit nos primò ad imaginem suam, Filius enim imago est patris, & post arctioribus etiam necessitudinum uinculis in filios sibi adoptauit.

Primum quidem gratias ago Deo meo per IESVM Christum de omnibus uobis, quoniam fides uestra annunciatur in toto mundo.

AGIT gratias Deo de aliorum bono, quod est ueræ, agit autem per IESVM Christum, quod est Christianæ charitatis proprium, quæ tamen sola uera est; sola enim uia, & unica ad Deum CHRISTVS est: & qui aliunde ad patrem nituntur ascendere, non per ostium, ut domestici, sed per pseudotyrum, ut fures conantur ingredi. Sed & in patre, & filio, & spiritu sancto tribus uidelicet personis, cum unus sit Deus, nihil refert, cui personæ agas gratias. Per eam enim aut in ea agis deo. Per eam, cum per CHRISTVM, aut per spiritum sanctum Deo agis gratias. In ea, cum ipsi met agis patri. Cum ergo gratias agit Paulus CHRISTO Iesu, quod eos, ad quos ipse scribebat, fideles suos effecisset, per eum nihilominus agit Deo.

Testis enim mihi est Deus, cui serui in spiritu meo, in Euangelio filij eius, quod continenter mentionem uestri facio, semper in orationibus meis precans, si qua iam aliquando dirigar in uoluntate Dei, ut ueniam ad uos.

DEVS EST mihi apud uos testis, cui serui in spiritu meo, id est, in sinceritate, & uero

& uero corde. Nam quæ fiunt in spiritu, ea uere fiunt, & ab interiore homine fiunt, quoniam spiritus ad sese, ut qui simplex est, simulatione obduci non potest, nec aliud pro alio prætere. Sed si instituit fallere & mentiri, corpus sibi aduocet necesse est, cuius ministerio utatur ad decipiendum. Corpus enim spiritui tanquam persona est, quæ cum extraneam formam, alienamq; obtendit, interiorem, & ueram non facile finit cognosci. Quod personatis accidit, qui fallere idonei sunt, quod uere ipsi sunt intus occultentes, quod fictum, fucatumq; est, aspectibus obijcientes. Hanc personam Iudæi ita attendebant, ut in ea sola ferè insisterent, nec quod intus erat, perspicere laborarent. At neq; adoratio, neque uictimæ, nec oratio ipsa, uocisq; prolatio, nec frontis uultusq; demissio, flexusq; ceruicis ueram seruitutem Dei indicat: possunt enim ista à contraria animi uoluntate ad simulationem fallaciamq; conuerti. Ipsa autem uoluntas ipsam se non decipit. Est enim sui optime conscia, & cum seruit Deo, in ueritate seruit. Quamobrem & hos adoratores, qui in spiritu adorent, & in ueritate, quære sibi Deum satis aperte apud Ioannem mulieri Samaritanæ differuit Christus. Paulus igitur ut ostendat ueritatem seruitutis suæ erga Deum, seruire illi sese ait in spiritu suo, quod est in interiore homine. Et simul ut auctoritatem Iudaicæ legis iam eneruare incipiat, quæ Deo seruiabat non in spiritu, sed in litera, & in ijs operibus, quæ corporea sunt. Habet autem spiritus eiusmodi cognationem cum Deo, ut tanquam simile simili statim coniungatur, & pateat. In eo itaq; Paulus se inquit seruire Deo. At in quo seruire opere? In euangelio filij eius inquit. Quod supra dixerat euangelium Dei de filio suo, nunc euangelium id filij appellans, uidelicet illud ut demonstraret, non esse opus neq; à filio patris, neq; à patre filij seiunctum ullum: & simul ut inuauat filium ipsum rectè Euangelium uocari. Siquidem CHRISTVS idem & monstrator nobis, duxq; uia: est ad cælum, & ipsa uia: docēs ueritatem, & ipse ueritas, intromittens per ostium, & ipse ianua, sic euangelista ipse, & euangelium, in quo quidem euangelio Paulus ad seruiendum Deo est constitutus. Quo etiam patet id quod ante dixerat, se ab alijs omnibus curis, & negotijs in hanc unam prædicationem euangelij Dei, in qua Deo seruiat, separatum à Deo, segregatumq; fuisse.

Desidero enim uidere uos, ut aliquid impertiam gratiæ uobis spiritualis in confirmationem uestri, hoc est, ut mutuuum capiam solatium in uobis per alternam fidem, & uestram, & meam.

PRIVS tanquam præbiturus illis ex se, & sua in fidem Christi constantia, ac firmitate solatium, & in eadem fide firmitatem loquens post mitigauit orationem, ne uelut censor, & magister loqui uideretur: paremque sese, & unum de illis fecit, ut alterno fidei exemplo inquiring, ego ex uobis, uos ex me consolationem, & lætitiā capiat.

Nolo autem uos ignorare fratres, quòd sæpe proposui uenire ad uos, & uetitus sum usque adhuc, ut fructum aliquem habeam & in uobis, sicut & in reliquis gentibus & Græcis & barbaris, & sapientibus & insipientibus debitor sum, sic quantum est in me, promptus sum & uobis, qui Romæ estis, euangelium prædicare.

CONSTITVI uenire, inquit, ut fructum aliquem feram in uobis: Traiectio enim est, quam Græci *ὑπερβασις*, cum trans sententiæ, uerba ue ponuntur, & alijs intersitis tunc demum ad ordinem reditur. In quo sanè usu traijciendi, & interponendi Paulus creber est. Fructum autem aliquem ut feram in uobis, si aut solatio alicui uestrum fuero, aut aliquos reddidero firmiores: aut etiam si ex numero eorum, qui nondum credunt, aliquos docuero ueritatem Euangelij, & ad ueram fidem conuertero. Hi enim sanctis hominibus suorum laborum, & actionum sunt fructus, si quos in aliena procuranda utilitate percipiunt. VETITVS sum usq; adhuc, inquit, non alio opere diuerso à prædicatione Euangelij, sed hoc ipso prædicandi officio apud alios per uoluntatem Dei impeditus. Non enim Paulus cum rei familiari

tempus impendisset, aut cum prædia locasset, & quæ erant domi, composuisset, tum se conuertebat ad prædicationem Euangelij. Hominum enim non Deo, sed sibi inferuentium ista sunt. Sed in hoc uno prædicandi munere totus ille & usquequaq; erat infixus, neq; aliud quippiam curabat omnino, nisi ut per suum laborem, & diurnam, nocturnamq; sollicitudinem reliqui in gratia, & beneuolentia cum Deo esse possent. Itaq; sicut in cæteris gentibus, inquit, omnibus doctis, & indoctis (est enim hoc illud, & Græcis, & Barbaris, & sapientibus, & insipientibus, hoc est, & simplicibus & callidis, quoniam mundi huius sapientia, calliditas potius, & uersutia quædam est) sed sicut omni hominum generi, & conditioni omni in cæteris gentibus debitor sum huius prædicationis, quondã hoc mihi datum est ab Deo negotiũ, ut prædicem omnibus, sic & uobis quantum in me est qui Romę estis, cupio prædicare.

Non enim pudet me Euangelij CHRISTI: potentia enim Dei est in salutem omni credenti, & Iudæo primum, & Græco.

OMNIBVS gentibus, inquit, prædicandi Euangelij debitor sum, quod munus usque eò non refugio, ut eo etiam gloriær, quanquam Christianam secutus modestiam hoc uerbo gloriandi non est usus. Nam in infirmitatibus gloriari, & in ignominijs, & in ærumnis proprium magis est Christianę uirtutis, sicut ipse alibi: Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. Et: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. In his autem rebus, quæ quandam nobilitatem, & gloriam apud homines præferunt, exultare & gloriari non est Christi cultorum. Quod si res ipsa, quam agebat Paulus, ac non ipsius humilitas, modestiaq; pendatur, quid magnificentius, aut maiore erat cum gloria prædicandum, quàm legatum electũ esse ab omnipotente Deo ad ueram felicitatem, & uitam æternam omnibus gentibus annunciandam? Attamen in hoc non gloriatus est Paulus. Omnem enim gloriam rerũ tantarum, & tam optandarum ad authorem Deum, & Christum referebat. Ipse uero legationis minister ium, prædicationem scilicet euangelij non erubescibat. At quam obrem non erubescibat? Quia euangelium, inquit, potentia Dei est in salutem omni credenti. Nam aliàs quidem potentia Dei apparuit in puniendis, & exterminandis non tam singulis sæpe hominibus, quàm integris nationibus, ut in Sodomitis, & in Aegyptijs patuit, ac in ipsis quoq; Iudæis, multoq; magis in toto hominũ genere diluionibus aquarũ abolendo. In conseruandis uero, & admittendis ad amicitiam sui, sic uniuerse passimq; hominibus nusq; alibi Dei potentia, quàm in Euangelio perspicua facta est. Hoc enim ipsum illud est Euangelium, quod salutem omnibus dat, quod à morte uindicat, quod immortalitatẽ donat, si credatur, in quo maxime sita est dei potentia. Omnis enim illuminatio cæcutientium, directio errantium, iustificatio impiorum, languentium quoq; uegetatio, & mortuorũ exuscitatio istud ipsum Euangelium est: & ipse Christus, qui idem recte, ut in his uerbis ostenditur, dicitur Euangelium, in quo nimirum qui credunt, ista omnia consequuntur. Nec uero alijs in rebus, aut operibus præstantius elucet Dei omnipotentis potestas, & magnitudo, quàm in hoc Euangelio, quod solum salutem atq; uitam omni credenti dat, siue ille antea Iudæus fuerit, siue Græcus. Licet enim Iudæus in lege, Græcus in sapientię studijs gloriatur, nec ille tamen sine fide, nec hic nisi per fidem saluus esse potest. Nam quod ait, & Iudæo primum, & Græco, primum illud antecedentiam denotat, non dignitatis, sed temporis, ut primum dicatur, id est, ante Euangelium. Vterq; enim cuiusuis antea fuerit generis aut professionis, uel Iudæus uidelicet, uel Græcus, non ex eo quod ante fuit, sed ex hoc quod in Euangelium credit, salutem adipiscitur. Atq; hoc uno modo illud primum intelligendum est, minus fortasse apte, si ad elegantiam linguę attendas. Sed talis fermè Paulus non tam uerborum cultum, quàm sententiarum uim expendens.

Animaduertendum autẽ est Græci nomine Paulum omnem hominẽ comprehendere, qui sit idolorũ cultui, & adorationi deditus: duasq; tantum sectas hominũ scripturæ sanctæ esse, Iudæos, qui uerum Deum colant: & Græcos, qui falsos deos uenerentur. Qua ratione & Romani, & Barbari omnes hoc quidem in loco & in plerisq; scripturæ locis sub Græcorũ nomen succedunt. Nam quod paulo ante Græcos distinxit

stinxit à Barbaris, id in literis, & in moribus fecit. Cum autē loquitur de sectis, Græci omnes dicuntur, qui sunt, aut fuerunt idôlis dediti. Quod etiam in Mattheo, & in Ioanne, & in apostolorū Actis, quā scribitur factū esse murmur Græcorū aduersus Hebræos, ita esse cernitur, ut Græcos perspicue scriptura pro omnibus qui coluerunt, aut colunt idôla accipiat, & sanè perpetuis aliquot deinde seculis, & ad nostra ferme tempora, quoad Romani principes sedem imperij Oriētis Constantinopolim tenere, quicumq; accersebantur hoc crimine, quod cultū idôlis impendissent, *πῶδες ἑλληνισμῶς* dicebantur accersi, ut uocabulo ipso indicaretur, non gentis, & nationis esse illud crimen, sed falsæ religionis.

Iustitia enim Dei in ipso reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, *Iustus ex fide uiuet.*

Q V O D dixerat Euangeliū potentiam esse Dei, in salutem omni credenti, declarare nunc nititur, & ostendere, quomodo ex Euangelio sit salus, sic breuissimè rem totam exponens. Quid ita enim Euangeliū potentia Dei est in salutem omni credenti? quia iustitia Dei in ipso reuelatur ex fide in fidem, Quod ut planius fiat, alto em̄ sensu ab Apostolo est positū, sic exponemus. Diximus supra Euangeliū esse, & eum, qui annunciat, Christū, & ea quæ à Christo annunciantur, æterna credentibus bona, quæ tamen si subtiliter inspicatur, ipsemet est Deus. Potentiā autem Dei Euangeliū esse, quoniam eos qui credunt, & statim iustificat, quanuis prius impios: & excitat ad uitam, Deo antea mortuos. Quorum utrunq; spiritualiter intelligendum est. Nam neque iustificatio in corpore est, sed in solo spiritu: spiritus enim & pietatem, & impietatem solus accipit, corpus tantum ministrat, & subseruit spiritui. Mortem autem & uitam uterque & spiritus scilicet recipit, & corpus. Dei ergo uirtus & potentia, quod ipsum est Euangelium, & ipse Christus, simulatq; in eum quis crediderit, & statim iustificat: impium uero spirituali iustitiæ dono, & suscitatur mortuum, translato à morte corporis uocabulo. Mors enim in corpore non quidem magis uerè, sed magis communiter uulgo ab hominibus dicitur. Sed sicut corpus amissa anima huic luci, & huic uitæ defunctum est, sic animus, & spiritus amisso Deo, ueræ & uitæ, & luci est mortuus. Qui si ex illis tetraë mortis spiritualibus tenebris, Euangelij tuba excitatus, aut rem, animumq; admouerit uerbo Dei, qui est Christus, fidemq; habens ihs, quæ annunciantur, & illa ipsa annunciata bona, & Deum ipsum, Christumq; cōcupierit, illiq; sese dederit, atque permiserit, ex mortuo repente fit uiuus, & ex impio pius. Virtus igitur Dei, quæ una facere ista potest, excitare mortuos ualet, & iustificare impios, quod ipsum est Euangelium cum ad faciendū actum deuenit: quod contingit simul atq; quis in Euangeliū pura mente credit, fit iustitia. Atq; id dupliciter, quod & iuste ipsa agit, & eos facit iustos, qui sese illi permittunt, & sese ad eam cum fide conferunt. At quomodo iustitia: ex uulgi enim sensu & uocabuli iusti illi nominantur, & illa iustitia, quæ delinquentibus pœnam, bene autem meritis premiū refert. Hanc autem Dei ignoscentiam non modo non exprobrantem uetera delicta, sed etiam eos, qui illa perpetrarunt, si credere instituant Deo, in gratiam secum & amicitiam recipientem, misericordiam potius, aut clementiā, & benignitatē nominabimus, sicut sæpe & Paulus, & omnis scriptura nominat; iustitiam uero proprio uocabulo nequaquā. Sed animaduertendum est iustitiam hoc loco pro toto genere uirtutis poni. Est enim iustitia non semper species illa uirtutis, quæ in faciendis iudicijs, & præmijs pœnis ue distribuendis tota consistit, sed uerius etiā, & illustrius iustitia est uniuersa uirtus, quæ in Deo potissimū huiusmodi est, qui nō habet distincta genera uirtutū, sed unicam tantum in se uirtutis rationē, diuiniore quodam modo in unum simplex, atq; summū uirtutis partes omnes, & omnia nomina cōprehendentē. Cuiusmodi ferme deo in sacris literis iustitia attribuitur, ut cum dicitur, iustitia tua iustitia in aternū, & lex tua ueritas. Et Esaias, quā dominum inducit aspernantem ieiunia, quæ affligunt corpus, & potiora misericordiæ opera requirentem, suadentem dari panem pauperibus, erabundos recipi, nudos uestiri, & sic demum inferentem: Tunc erumpet ut aurora lumen tuum, & anteibit ante te iustitia tua. Iustitiam eo loco pro omni bonitate, humanitate, benignitate que accipit. Et alibi apud eundem Deus spiri-

tuali loquens Hierufalem, Non erit tibi amplius sol in lucem, inquit, sed dominus, & populus tuus omnes erunt iusti; quod est, omni bonitate, & innocentia præditi. Et in Euangelio: Nisi abūdauerit iustitia uestra plus quæ Scribarum, & Phariseorum: hoc est, plus quæ illa legis, ut uniuersa bonitas intelligatur. Item & illud: Quærite primum regnū Dei, & iustitiam eius; omnem illā uirtutē, puritatemque intelligit, quæ sit regno illi, & cœlesti uitæ cōsentanea. Cuius quidē diuinæ, absolutæque iustitiæ, quam uniuersam bonitatē esse dicimus, indicium quoddā est, & limulacrū in hominum iustitia, cum quis iustus ita esse dicitur, nō quod res integre, recteque diiudicet, sed quod bonitate, & innocētia inter homines est ornatus, uelut generalem illā iustitiam obtinēs, quod nil agit, neque molitur, quod legibus sit, aut bonis moribus contrariū. Sed Dei iustitia singulari quodā, & multo excellentiore ex genere nō innocētia solum, & integritatis, sed bonitatis, beneficentiæ, largitatis omnes numeros cōplectitur, diuino modo, & prorsus ineffabili, in ipso Deo longe eminens. In nobis uero cū Deum, & iustitiā Dei imitatione assequimur, inferiore quidē est gradu, sed tamen longe præstātor, quæ ut ad eam ulla humana iustitia possit aspirare. Hæc in Deo iustitia talis est, ut solem suū iubeat oriri super bonos, & malos, quæ si iustitia illa esset minor, membrum, & pars uniuersæ uirtutis, auferret solem suum malis, & illucesceret bonis. Nūc cū super omnes illum educat, & proferat, ostendit diuinam bonitatem contentam se ipsa, & dotibus suis, immoto animo, atque imperturbato aliorum errores, & delicta perferentem, omniaque ita gerentem, ac dispensantem, ut quoad quidem fieri potest, omnibus salus ex sese & gloria pariatur. Quam qui in fide CHRISTI imitantur, eadem propè mente, eodem finē, omnibus ex sese animi perturbationibus quæ humanas cupiditates referunt, eiectis, ad illum supremum diuinæ bonitatis, & beneficentiæ gradum conantur ascendere. Sit igitur hoc nobis imprimis constitutum, iustitiam Dei hoc loco totam esse uirtutem talem, atque ex eo genere, quod in Deo esse conuenit, uel si noto magis, & communiore uocabulo est utendum, uniuersam esse bonitatem, uirtutum dominam cūctarum, cuius in Deo propria semper, & perfecta est absolutio. Hæc ea ipsa Dei iustitia est, quæ in Euangelio patet, reuelataque est, cum omnibus antea seculis fuisset abscondita. Patet inquam quoniam, & si bonum esse Deum, etiam antea credebatur, bonitatisque suæ ille plura sæpe monumenta pluribus hominibus ostenderat, illius tamen nec Iudæi bonitatem cæteris esse gentibus propositam censebant, neque gentes tantum in Deo studium erga hominum salutem fuerant rata: ita utriusque de Deo inferius omnino, quam illius bonitas digna sit, existimabant. Sed et si Iudæi, atque gentes ab hoc errore fuissent deductæ, ampliusque de Deo, & magnificentius iudicium utraque natio fecisset, ac Iudæi Deum cōmunicassent gentibus, gentes uero sese Deo, & salutem suam uehementer curæ esse credidissent, tantam tamen illius, & tam immensam inenarrabilemque bonitatem, tantum nostræ procurandæ elaborandæque salutis studium, quantum ex Euangelio nunc patefactum est, neutri unquam potuissent estimare, neque credere. Et si enim Deus ignoscebat antea etiam peccatoribus, per ambitum tamen operum, & sacrificiorum, per sacerdotes, & uota precantium ignoscebat: nunc per hanc solam breuissimo compendio facile, & libenter omnibus ignoscit. Efflagitatus antea, atque exoratus ueniam dabat: nunc inopinantibus nobis ueniam ultro, & salutem ex Euangelio obtulit. Qui si etiam nos ad ueram uitam & ad salutem perpetuam pro sua bonitate erat uocaturus, per filium suum ne, atque eundem unicum per imaginem potentiæ, & summæ gloriæ suæ, atque per eius filij laborem, dolorem, ignominiam, mortem, ut id faceret inaudita quadā charitate, & amore erga nos potuit adducere. At quemadmodum nos uocauit, primum omnes nostras ueteres iniurias uolūtaria obliuione obtriuuit. Deinde cum ab eo nos penitus auersi, atque ad alias curas, aliisque studia plane conuersi, ipsius Dei hostes, & aduersarios nobis dominos, & Deos adsciuissemus, nō est insectatus errorē nostrū, sed ueluti clemens pater tunc maxime ad misericordiā, & ad amorē erga nos exarsit, cū maxime nos ab eo disiunctos uellemus, nec contentus ad gratiam, & amicitiam suā nos reuocare, fratres omnes IESU Christi filij sui eos, qui per fidem ad eum se contulerunt, & sibi filios adoptauit, ac fecit. Hæc est bonitas, hæc Dei iustitia, quæ in Euangelio reuelata est,

omnis

omnis uirtutis partes, æquitatem, sapientiam, humanitatem, liberalitatemq; complectens, quam Euangelium nobis perfecit, totamq; contulit ad salutem, & ad liberationem nostram. At quo pacto illa ex fide, & in fidem reuelata est? Nimirum quia fides erga Deum nostra huic iustitiæ Dei, in salute nostra sese ostendendæ aditum, & locū, & occasionem optam attulit. Aperit enim se illa, & effundit super credentes. Quæ si fides non adsit, omnes habet introitus ad salutem nostrā prorsus interclusos. Qui ergo sese Deo dedere per fidem, atq; permittere, hoc est, qui spem in illo suam, totamq; fiduciam ponere instituant, quæ est uirtus & doctrina Euangelij propria, hos illa diuina iustitia & bonitas, non in amicos solum, sed in charos, & dilectos filios planè accipit. Quorum neutrum nobis antea neq; speratum, nec cognitum, nunc ex Euangelio utrunq; est patefactum. Ita in Euangelio ex fide in Deum nostra illa infinita, & ineffabilis bonitas summi Dei insignisq; iustitia apparuit, omnibusq; communis, & perspicua facta est. Quomodo autem eadem patuerit in fidem, id nūc accurate à nobis exponendum est, ut sensum omnem percipiamus Pauli sublimem, atq; altum, & maximarum rerum mysteria paucissimis uerbis inueniē. Sunt enim illius hæc uerba: Quod iustitia Dei in Euangelio reuelata est ex fide in fidem. Ac ex fide quidē quemadmodum sit reuelata diximus: simul ut enim fidem Deo habere cœpimus, quod nobis per Christum & Euangelium contigit: Sic nobis statim incipit illius bonitas, & iustitia, omnisq; erga nos benignitas & beneficētia apparere. In fidem uero eadē dei bonitas ex eodem Christo, Euangelioq; se ostendit, cum facit nos Deus sui imitatores, & similes, cū eadem iustitia, & bonitate nos insignit, qua est ipse præditus, cū qualis ipse nobis factus est, & apparuit, tales nos in proximū ipsum Deum imitādo, & sequēdo efficiuntur, quod est tamen Euangelij propriū munus, atq; præcipuū. Qui enim uera fide ad Deum se conferunt, hoc est, qui & spes, & rationes suas in eo collocant, his facilis est, & prompta diuinæ uirtutum imitatio: ab omni enim rerum mundanarū studio isti auersi, suosq; amores in bonis cœlestibus optandis, & in illa cum Deo gratia, conjunctioneq; ponentes, nullis earū affectionum motibus perturbantur, quæ ex mūdanis curis solent excitari, in quo similitudo summi Dei, & illius iustitiæ, ac bonitatis species elucet. Ille nullo odio, nulla offensione animi unquā permouetur, ex eo quidē, quod nullius est iniuriæ, nullius cupiditati expositus. Nihil em̄ habet, quod uel sibi eripi possit, uel quod ipse alij eripere contendat: sed semetipso cōtentus, atq; plenus, neq; aliud quicq; extra se requirens, id mauult atq; optat, ut exuberātiā bonorum suorum, quibus ipse redundat, in alios, qui accipere idonei sint, possit effundere. Similiter & nos fide in Deū præditi, & illa bona tantū attendentes, quæ ex Deo sunt, summa, & immortalia, quæ eripi nobis nō possunt, quæ cōmunicatione, & participatu plurimorum crescunt, nō diminuuntur, quæ inuidiā, iniuriā, perfidiā nō admittunt, imitatione eiusdē iustitiæ, & bonitatis ad Deū proxime accedimus. Ille ignouit nobis: nos cæteris ignoscimus. Iniurias ille nō sentit: nos illas faciliè dimittimus. Ille nos hostes antea suos recepit, & adoptauit in filiorū numero: nos inimicis quoq; nostris fratrum, & parentū officia præstamus. Ita cū imitatores Dei sumus effecti, sicut filij parentis, tunc nō solū ex fide nostra illa Dei in ipso patefacta est iustitia, uerum etiā ab eodem Deo in nos redūdauit, ut fides in nobis nō modo Dei aperuerit iustitiā, sed eadē ipsa insuper diuino & incōparabili munere in nobis eisdē iustitia insignis sit facta. Imprimis enim Deus in hos qui ei cōfidunt (etenim fidē hoc loco pro ipsis fidelibus accipimus) imprimis in nos inquit, suæ diuinæ uirtutis, iustitiæq; similitudinē, qd̄ est illud, quod Paulus inquit, Ex fide in fidem, cum primū fides credentiū, prouocat Dei iustitiam, ut aperiat sese, & ostēdat qualis quātāq; sit in ipso Deo. Deinde ipsa Dei iustitia iustos facit credentes, non humanæ genere iustitiæ, sed illo diuino, & incomparabili, quod Deus ipse iustus intelligitur & bonus. Quod & nos Dei æquanimitate, ac benignitate illa imitanda assequimur. Quod ubi nobis contigit, munere ipsius Dei, non cura, neq; operatione nostra, tunc uere Deum patrem in filios ab ipso adoptati & nominamus, & colimus. Sumus enim illi prorsus effecti similes, illudq; Euangelicum præceptum implemus, quo admonemur, ut simus perfecti, sicut pater in cœlis noster perfectus est. Porro autem duplicē hunc actum diuinæ iustitiæ, quo & ipsa nostra ex fide

tuali loquens Hierusalem, Non erit tibi amplius sol in lucem, inquit, sed dominus, & populus tuus omnes erunt iusti; quod est, omni bonitate, & innocentia præditi. Et in Euangelio; Nisi abūdauerit iustitia uestra plus quā Scribarum, & Phariseorum; hoc est, plus quā illa legis, ut uniuersa bonitas intelligatur. Item & illud; Quærite primum regnū Dei, & iustitiam eius; omnem illā uirtutē, puritatemque intelligit, quæ sit regno illi, & cœlesti uitæ cōsentanea. Cuius quidē diuinæ, absolutæque iustitiæ, quam uniuersam bonitatē esse dicimus, indicium quoddā est, & simulacrū in hominum iustitia, cum quis iustus ita esse dicitur, nō quod res integre, recteque diiudicet, sed quod bonitate, & innocētia inter homines est ornatus, uelut generalem illā iustitiā obtinēs, quod nil agit, neque molitur, quod legibus sit, aut bonis moribus contrariū. Sed Dei iustitia singulari quodā, & multo excellentiore ex genere nō innocētiae solum, & integritatis, sed bonitatis, beneficentiæ, largitatis omneis numeros cōplectitur, diuino modo, & prorsus ineffabili, in ipso Deo longe eminens. In nobis uero cū Deum, & iustitiā Dei imitatione assequimur, inferiore quidē est gradu, sed tamen longe præstātor, quā ut ad eam ulla humana iustitia possit aspirare. Hæc in Deo iustitia talis est, ut solem suū iubeat oriri super bonos, & malos, quæ si iustitia illa esset minor, membrum, & pars uniuersæ uirtutis, auferret solem suum malis, & illucesceret bonis. Nūc cū super omneis illum educat, & proferat, ostendit diuinam bonitatem contentam se ipsa, & dotibus suis, immoto animo, atque imperturbato aliorum errores, & delicta perferentem, omniaque ita gerentem, ac dispensantem, ut quoad quidem fieri potest, omnibus salus ex sese & gloria pariatur. Quam qui in fide CHRISTI imitantur, eadem propè mente, eodem fini, omnibus ex sese animi perturbationibus quæ humanas cupiditates referunt, eiectis, ad illum supremum diuinæ bonitatis, & beneficentiæ gradum conantur ascendere. Sit igitur hoc nobis imprimis constitutum, iustitiam Dei hoc loco totam esse uirtutem talem, atque ex eo genere, quod in Deo esse conuenit, uel si noto magis, & communiore uocabulo est utendum, uniuersam esse bonitatem, uirtutum dominam cunctarum, cuius in Deo propria semper, & perfecta est absolutio. Hæc ea ipsa Dei iustitia est, quæ in Euangelio patet, reuelataque est, cum omnibus antea seculis fuisset abscondita. Patet inquam quoniam, & si bonum esse Deum, etiam antea credebatur, bonitatisque suæ ille plura sæpe monumenta pluribus hominibus ostenderat, illius tamen nec Iudæi bonitatem cæteris esse gentibus propositam censebant, neque gentes tantum in Deo studium erga hominum salutem fuerant ratae; ita utrique de Deo inferius omnino, quàm illius bonitas digna sit, existimabant. Sed et si Iudæi, atque gentes ab hoc errore fuissent deductæ, ampliusque de Deo, & magnificentius iudicium utraque natio fecisset, ac Iudæi Deum cōmunicassent gentibus, gentes uero sese Deo, & salutem suam uehementer curæ esse credidissent, tantam tamen illius, & tam immensam inenarrabilemque bonitatem, tantum nostræ procurandæ elaborandæque salutis studium, quantum ex Euangelio nunc patefactum est, neutri unquam potuissent estimare, neque credere. Et si enim Deus ignoscebat antea etiam peccatoribus, per ambitum tamen operum, & sacrificiorum, per sacerdotes, & uota precantium ignoscebat: nunc per fidem solam breuissimo compendio facile, & libenter omnibus ignoscit. Efflagitatus antea, atque exoratus ueniam dabat: nunc inopinantibus nobis ueniam ultro, & salutem ex Euangelio obtulit. Qui si etiam nos ad ueram uitam & ad salutem perpetuam pro sua bonitate erat uocaturus, per filium suum ne, atque eundem unicum per imaginem potentiæ, & summæ gloriæ suæ, atque per eius filij laborem, dolorem, ignominiam, mortem, ut id faceret inaudita quadam charitate, & amore erga nos potuit adduci. At quemadmodum nos uocauit: primum omnes nostras ueteres iniurias uoluntaria obliuione obtriuuit. Deinde cum ab eo nos penitus auersi, atque ad alias curas, aliaque studia planè conuersi, ipsius Dei hostes, & aduersarios nobis dominos, & Deos adsciuissimus, nō est infectatus errorē nostrū, sed ueluti clemens pater tunc maxime ad misericordiā, & ad amorē erga nos exarsit, cū maxime nos ab eo disiunctos uellemus, nec contentus ad gratiam, & amicitiam suā nos reuocare, fratres omnes IESU Christi filij sui eos, qui per fidem ad eum se contulerunt, & sibi filios adoptauit, ac fecit. Hæc est bonitas, hæc Dei iustitia, quæ in Euangelio reuelata est,

omnis

omnis uirtutis partes, æquitatem, sapientiam, humanitatem, liberalitatemq; completens, quam Euangelium nobis perfecit, totamq; contulit ad salutem, & ad liberationem nostram. At quo pacto illa ex fide, & in fidem reuelata est? Nimirum quia fides erga Deum nostra huic iustitiæ Dei, in salute nostra sese ostendendæ aditum, & locū, & occasionem optam attulit. Aperit enim se illa, & effundit super credentes. Quæ si fides non adsit, omnes habet introitus ad salutem nostrā prorsus interclusos. Qui ergo sese Deo dedere per fidem, atq; permittere, hoc est, qui spem in illo suam, totamq; fiduciam ponere instituunt, quæ est uirtus & doctrina Euangelij propria, hos illa diuina iustitia & bonitas, non in amicos solum, sed in charos, & dilectos filios planè accipit. Quorum neutrum nobis antea neq; speratum, nec cognitum, nunc ex Euangelio utrunq; est patefactum. Ita in Euangelio ex fide in Deum nostra illa infinita, & ineffabilis bonitas summi Dei insignisq; iustitia apparuit, omnibusq; communis, & perspicua facta est. Quomodo autem eadem patuerit in fidem, id nūc accurate à nobis exponendum est, ut sensum omnem percipiamus Pauli sublimem, atq; altum, & maximarum rerum mysteria paucissimis uerbis inueniē. Sunt enim illius hæc uerba: Quod iustitia Dei in Euangelio reuelata est ex fide in fidem. Ac ex fide quidē quemadmodum sit reuelata diximus; simul ut enim fidem Deo habere cœpimus, quod nobis per Christum & Euangelium contigit; Sic nobis statim incipit illius bonitas, & iustitia, omnisq; erga nos benignitas & beneficētia apparere. In fidem uero eadē dei bonitas ex eodem Christo, Euangelioq; se ostendit, cum facit nos Deus sui imitatores, & similes, cū eadem iustitia, & bonitate nos insignit, qua est ipse præditus, cū qualis ipse nobis factus est, & apparuit, tales nos in proximū ipsum Deum imitatio, & sequēdo efficimur, quod est tamen Euangelij propriū munus, atq; præcipuū. Qui enim uera fide ad Deum se conferunt, hoc est, qui & spes, & rationes suas in eo collocant, his facilis est, & prompta diuinæ uirtutum imitatio; ab omni enim rerum mundanarū studio illi auersi, suosq; amores in bonis cœlestibus optandis, & in illa cum Deo gratia, coniunctioneq; ponentes, nullis earū affectionum motibus perturbantur, quæ ex mūdanis curis solent excitari, in quo similitudo summi Dei, & illius iustitiæ, ac bonitatis species elucet. Ille nullo odio, nulla offensione animi unquā permouetur, ex eo quidē, quod nullius est iniuriæ, nullius cupiditati expositus. Nihil em̄ habet, quod uel sibi eripi possit, uel quod ipse alij eripere contendat: sed semetipso cōtētus, atq; plenus, neq; aliud quicq; extra se requirens, id mauult atq; optat, ut exuberātiā bonorum suorum, quibus ipse redundat, in alios, qui accipere idonei sint, possit effundere. Similiter & nos fide in Deū præditi, & illa bona tantū attendentes, quæ ex Deo sunt, summa, & immortalia, quæ eripi nobis nō possunt, quæ cōmunicatione, & participatu plurimorum crescunt, nō diminuuntur, quæ inuidiā, iniuriā, perfidiā nō admittunt, imitatione eiusdē iustitiæ, & bonitatis ad Deū proxime accedimus. Ille ignouit nobis; nos cæteris ignoscimus. Iniurias ille nō sentit; nos illas facilè dimittimus. Ille nos hostes antea suos recepit, & adoptauit in filiorū numero; nos inimicis quoq; nostris fratrū, & parentū officia præstamus. Ita cū imitatores Dei sumus effecti, sicut filij parentis, tunc nō solū ex fide nostra illa Dei in ipso patefacta est iustitia, uerum etiā ab eodem Deo in nos redūdauit, ut fides in nobis nō modo Dei aperuerit iustitiā, sed eadē ipsa insuper diuino & incōparabili munere in nobis eiusdē iustitia insignis sit facta. Imprimit enim Deus in hos qui ei cōfidunt (etenim fidē hoc loco pro ipsis fidelibus accipimus) imprimit in nos in quā, suæ diuinæ uirtutis, iustitiæq; similitudinē, qd̄ est illud, quod Paulus inquit, Ex fide in fidem, cum primū fides credentiū, prouocat Dei iustitiā, ut aperiat sese, & ostēdat qualis quātaq; sit in ipso Deo. Deinde ipsa Dei iustitia iustos facit credentes, non humanæ genere iustitiæ, sed illo diuino, & incomparabili, quod Deus ipse iustus intelligitur & bonus. Quod & nos Dei æquanimitate, ac benignitate illa imitanda assequimur. Quod ubi nobis contigit, munere ipsius Dei, non cura, neq; operatione nostra, tunc uere Deum patrem in filios ab ipso adoptati & nominamus, & colimus. Sumus enim illi prorsus effecti similes, illudq; Euangelicum præceptum implemus, quo admonemur, ut simus perfecti, sicut pater in cœlis noster perfectus est. Porro autem duplicē hunc actum diuinæ iustitiæ, quo & ipsa nostra ex

fide sese in Deo aperit, atq; ostendit, & post in eandem fidem, hoc est in nos, qui credimus, sui imitatione, atq; exemplo se insinuat, quotidie nos in dominica oratione Deū obsecrando usurpamus, & repetimus, ut dimittat nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Martyres uero ipsi, tot hominum millia uirtute, & factis magis comprobauerunt; qui quod illis fecerat Deus, ut filium pro eis in mortē, & crucem traderet, ipsi imitando Deo, & filios, & semetipsos in eundem cruciatum, & mortem, quo confirmarent ceteros, fortiter dediderunt. Ille autem in Euangelio seruus, qui rationibus subductis, domino inuentus debitor, atq; exigi iussus, lachrymis, ac precibus impetrauit illud sibi omne nomen donari à domino, ac remitti; nō eadem ipse postea humanitate, & clementia erga conseruum usus, id egit, ut non posset de eo dici, quod quam ipse benignitatem erga se in domino expertus esset, eandē domini imitatione in alios postea referret. Precibus enim suis flexit, ac molliuit ille qui eundem animum domini sui, sed non est ipse precibus conserui delinitus. Ita in eo patuit quidem domini clementia, cuiusmodi in domino erat ex illius precibus, sed non patuit in preces, hoc est, in ipsum precantem, quatenus non ipse est, dominum in bonitate eadem, & animi molliuita imitatus. Nam quod dominus pepercit illi, debitumq; dimisit, nullum in seruo id affert bonitatis argumentum. Sed tantum effectum in eo domini liberalitatis ostendit, totaq; illa bonitas, & benignitas ad dominum pertinet, quæ est ex precibus supplicantis serui in domino patefacta. Si uero seruus hac erga se domini humanitate edoctus, parem deinde ipse conseruo humanitatē exhibuisset, non solum ex illis precibus clementia domini patuisset, sed in ipsas preces etiam, hoc est ipsum in precantem fuisset insinuata. Ac ut clarius etiam intelligamus, quantam celestis uim sententiæ in his paucis uerbis constrinxerit Paulus, quæ dixit: Iustitia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem; trāseramus iustitiæ uerbum in nomen potentiæ, perinde ut si dicamus: Potentia Dei in CHRISTO reuelata est ex fide in fidem. Nam quomodo ex fide reuelata est potentia Dei; quia præterquam in solos credentes, in alium quidē neminem mirabilia illa opera operabatur CHRISTVS. Ille enim & cæco lumen reddebat, sed confitenti se credere, & confidere, quod ab eo esset illuminandus. Et dæmones eiiciebat, lāguoresq; corporum curabat, sed eorum, qui peterent, & fidem in eo se habere dicerent. Lazarumq; excitabat è mortuis quadriduanum, quoniam fidem Marthæ ita confitentis audiebat. Deniq; ipsemet clamabat, & palam, aperteq; testabatur, Qui crederent in se, fidemq; haberent, nihil esse tam arduum, nec tam naturæ insolitum, quod non in ijs facile factu esset. Hoc modo igitur ex fide uirtus Dei, & potentia in patrandis miraculis ostendebatur: quæ si fides quidem non extitisset, fuisset in ipso Deo occultata, & abdita. In fidem uero eadē potentia patuit, cum discipulis ipse dixit, Si credideritis, fidemq; habebitis, eadē facietis, & maiora his facietis. Neq; solum dixit, sed præstitit etiam re, atq; facto, ut qui ab eo fluxerunt apostoli, ceteriq; discipuli, eiusdem fidei merito, qua Dei erga se mirabilem uim cognorant, ipsi deinde reliquis fierent admirabiles. Eandem enim uirtutē, Deiq; potentiam in curandis omnium morbis, dæmonibusq; eiiciendis ipsi exhibuerunt, quam in magistro suo antea perspexerant. Ita & ex illorum fide, potentia Dei in ipso Deo manifesta facta est, & patuit in fidem, cum in illos ipsos credentes, fidemq; habentes diuino beneficio ita traducta est, ut efficeret eos in eadem potentia Deo similes. Similiter igitur, atq; eodem modo in Euangelio reuelata est Dei iustitia ex fide in fidem; quoniam & ex fide nostra illa in Deo patuit, & in ipsam deinde fidem, quod est in fideles ipsos eiusdem diuinæ benignitatis, & gratiæ munere, atq; exemplo est translata, ut qualis est ipse Deus, tales efficerentur qui per fidem & Euāgelium Deo se committere studuissent. Hanc eandem sententiā paulo infra Apostolus magis dilucide expromit, tanquam hæc uerba interpretans, & hunc eundem locum alijs uerbis exponens, quæ ait: NVNC VERO seorsum à lege iustitia Dei manifestata est, testificata ab lege, & à prophetis. Iustitia inquam dei per fidem IESV Christi. Atque hoc est, quod hic ait, ex fide. Deinde sequitur: In omnes, & super omnes credentes, quod iam est in fidem. Ita reuelata est iustitia Dei ex fide in fidem. Et mox paucis inuenticis uerbis, declarans etiam apertius, subiungit: In declarationem iustitiæ suæ ex remissio

remissione præteritorum peccatorum in tolerantia Dei, in demonstrationem iustitiæ suæ in hoc tempore, qualiter ipse iustus est; quod est ex fide reuelari Dei iustitiam. Quod autem sequitur; Et iustificans eum, qui est ex fide I E S V. Iam hoc est eandem iustitiam Dei in fidem reuelari. Ita ex fide in fidem iustitia Dei in Euangelio reuelatur. Tum I V L I V S: Arduum sanè, & difficilè locum mi frater planum, & facilem reddere es conatus. Etenim sæpe in horum uerborum sententiâ exquirenda acriter, diuicè uersatus, non potui ipse mihi satisfacere, dissimilitudine etiam opinionum ex interpretibus impeditus. Nunc uidere mihi uideor non solum, quæ mens Pauli sit, & quid sensus horum uerborum ferat, sed non pauca etiam, quæ meum animum prius dubitationibus obturbabant, mihi patefacta fore confido. Mihi enim illud occurrebat, quo pacto iustitia Dei esset in Euangelio reuelata, quæ omnibus semper seculis manifesta extitisset, non in creatis rebus inanibus solum, ut in elementorum paribus momentis, ut in cælestium orbium ordine, motuumque constantia, sed in hominibus etiã, humanisque actionibus & consilijs, in quibus qui iustitiam, & uirtutem melius coluissent, his semper ad suam autoritatem, & ad potentiam patriæ suæ amplificandam, aduersariorumque minuendam diuina uis iustitiæ propius affuisset. Quod non in rebus solum publicis & conuentu populorum, sed in singulis etiam hominibus sæpius accidisse monumentis testatum est. At nunc perspicio, atque intelligo non omnino de iustitia, & bonitate Dei, sed de ea, quatenus per fidem perspicua facta est, Apostolum loqui; ut si dicamus, bonitatem quidem Dei patuisse antea in creandis rebus, eisdemque conseruandis. In ipso autem hominum genere ex fide, & in fidem ante I E S V M Christum non patuisse, ut non iustitia, sed talis actio iustitiæ, quæ per fidem est, in Euangelio fuerit reuelata, quæ etiam potentia Dei esse dicitur, in salutem omni credenti. Quanquam enim potentiam suam, sicut & iustitiam, ac bonitatem multis in rebus semper ostenderit Deus; In hominum tamen genere ad ueram, perpetuamque salutem reuocando, nusquam ostendit, neque declarauit apertius. Ac patefecit illam ipse quidem ex Iudæorum genere non paucis, quod in patriarchis, & prophetis est manifestum, ac fortasse in nonnullis quandoque, qui ex gentibus propius se ad eius amorem, & cognitionem contulerunt. Pæssim uero & omnibus tam Iudæis quam Græcis, tam doctis, quam indoctis, ac denique sine ulla exceptione uniuersis, qui ad credendum modò accederent, nunquam ante Euangelium I E S V Christi iustitia ista Dei, & inenarrabilis benignitas ac bonitas demonstrata est. Ac nimirum, ut de potentia etiã Dei ad salutem credentium aliquid dicamus, mirabilior profectò extitit redemptio nostri generis, quam ipsa creatio. Nam creatio ordinem suum habuit, postquam semel fuerat institutus, perennem, ac ratum, quæ ipsa natura inferior suscipere, & propagare in ætates, ac tempora potuit. Redemptio autem solius Dei sine alio instrumento, aut operis uicario effectus tantum est, quem nullo pacto natura possit imitari. Etenim si magnum est, ac mirabile suscitare homines mortuos, & qui cursum uitæ iam confecerint, in eandem rursus uitam restituere, quod est non naturæ, sed Dei potentia opus proprium; admirabilius multo esse debet, eos qui ueræ uitæ, & diuinæ luci sint mortui, & in foetore ac sordibus peccatorum iam extabuerint, & Deo, & ipsis uiuos, ac ex nefarijs repente efficere sanctos. Hæc est igitur potentia, hæc iustitia, & bonitas summi Dei, quæ in Euangelio proposita, & demonstrata est, cum omnibus antea seculis latuisset, ex fide excita, & in fidem se imprimens, quam eandem omnibus cæterarum uirtutum uocabulis, & clementiam, & benignitatem, & misericordiam, & gratiam à Paulo, atque à scripturis sanctis appellari, & tibi assentior, & iure appellatam puto. T V M E G O: Gaudeo mi frater inquã, quod me adiuuas, & laborem meum tua industria facis leuiorem, tuoque isto ingenio mirifice delector. Sed quod iustitia ista in Deo uniuersum genus sit totius uirtutis, non ne etiã ea res perspicue demonstrat? quod in animis & cordibus credentium impressa, non eos solum facit iustos ex ea parte uirtutis, quæ in iudicando, & distribuendo sita est (possent enim qui eo modo iusti essent, uitijs aliquot ex alio genere laborare) sed eos usque eò facit iustos, ut nihil illis desit, quod in uera, & eximia uirtute sit expectandum; neque tamen ex uisitato hominibus, & legumlatoribus genere, hæc in illis uirtus existit, sed

diuinius multo & magnificentius, ac ut ad eam, tanquam ad propriū Dei donū nulla humana uirtus cōparare se audeat. Etenim ut humanæ iustitiæ & eius, quæ ex lege est, cum diuina iustitia contentionem aliquam faciamus, non eiusdem modi ambæ, neque uno profecto ex genere sunt: sicut neque solis, ac lychni lumen est uniuersummodi. Sed illa Dei iustitia explodit, & eiecit humanas omnes cupiditates, neque eis apud se esse uult locum. Hominum autem iustitia affectiones, cupiditatesque ne utiquam reuellit, sed eis saturandis, atque exercendis adhibet modum quendam. Possessiones enim & prædia à nobis magni aestimari uult, familias alii, uitam & corpus præcipuè defendi: Si quis iniuriam fecerit, legibus illam persequamur, uim uel repellamus, honoris, & dignitatis maximam rationem ut ducamus, nobis permittit lex. Eadem cum diligere amicos iubet, cum scenus à fratre, & indigena uetat exigi, tacite potestatem præbere nobis intelligitur, & inimicorum ulciscendorum, & scenerandorum alienigenarum. Quin etiam oculum pro oculo, dentem pro dente, membrum pro membro eadem repeti permittit. Denique omnia eiusmodi sunt in lege, ut cupiditati quidam modus, ordoque præscribatur, ne præceps ruat, ne uniuersa confundat, cupiditas quidem ipse incolumis retineatur. Quid uero Dei iustitia, quæ per fidem CHRISTI imprimitur in nobis, ista ne, aut alia huiusmodi præcepta dat? Minime illa uero, sed totam cupiditatem ex animis tollit, affectiones omnes extirpat: Diuinum quiddam in nobis affigit, iubet terrena cuncta despiciere, cœlestia concupiscere: Si quis pallium nobis eripiat, tunicam etiam dimittere: si quis maledicat, benedicere: si colaphum infringat, maxillam alteram offerre: uult inimicos ut diligamus, ut qui nobis malefaciunt, nos benigne eis faciamus. At hoc non hominum est, sed magnificentius quiddam propemodum quam angelorum: & tamē hæc in nobis Dei imago, & uera similitudo est: de qua CHRISTVS in Euangelio: Hæc agite, ut sitis filij patris uestri, qui est in cœlis, qui & pluit, & lucret pariter super bonos, & malos, iustos, & iniustos, nec per alienam malitiam, ac prauitatem, suam corrumpi bonitatem sinit. Hæc est Dei iustitia, quam fides CHRISTI manifestam fecit. Quæ Deum fides primò impulit ad ignoscendum sceleratis. Ad ignoscendum ne tantum: imò uero ad eos in gratiam, & in cognationem accipiendum, ut ex hostibus faceret sibi filios. Quæ cum in nos ex eodem resiliens Deo fuerit in nobis impressa, & consignata, similes Deo erimus, & eiusdem diuinæ iustitiæ imitatores, paternamque hanc feremus Dei omnipotentis in nobis bonitatis imaginem, quam requirerat maxime, & ad eam æstuabat Paulus, cum ita scribebat ad Philippenses: Omnia pro nihilo duco, dum CHRISTVM lucrifaciam, & inueniar in ipso non habens meam iustitiā ex lege, sed quæ per fidem CHRISTI in Deo est, iustitiā ex fide. Illam autem legis iustitiā penitus abiiciebat tanquam imperfectā, & degenerem, ut quæ nil tale in nobis ualeat progignere. Sed ut ad Apostoli uerba reuertamur, conuenit iam inter nos, iustitiā non esse Dei cum hac iustitia legum ullo modo conferendam, sed usque adeo excellere, ut melius multo sit diuinā illam imitari, quam humanæ huius iustitiæ esse authorē, sicut uberrimi fontis riuum, quam tenuissimū riuuli fontem existere magis est optandū. Nam quod sequitur ex scripturæ testimonio, Iustus ex fide uiuet, ualet ad declarandum iustitiā Dei in Euangelio, non solū in ipso Deo ex fide, sed in ipsam etiā fidem patefactam esse. Qui enim per fidem ad Deum se contulit, non illius tantum iustitiā erga se, & bonitatem experitur, sed eandem in sese ab eodem Deo haurit, & est id in Abacuch propheta scriptum. Deus enim apud illum, Iustus, inquit, meus ex fide uiuet. Iustus scilicet quem ego efficiā iustum, non quem lex. At quo pacto iustum ex fide, inquit, non ex fiducia legis, operum, atque factorum. Quid autem ille ex fide tuus o Deus, iustus consequetur? uitam ait. Quid, non ne in lege, & in operibus uiuatur? uiuatur, sed fragili & mortali uita, non illa felici, & sempiterna, in qua meam quoque aternitatem, & uitam imitabuntur, qui iustitiā, & bonitatem fuerint imitati. PLANE ista ita sunt, Iulius inquit, sed perge quæso, in magnam enim iam non expectationem solum, sed cognitionem etiam maximarum rerum sum adductus, attendoque diligentius, quid de hac iustitia Dei, deque fidei potentia amplius dicturus, aut quibus argumentis usus Paulus sit. OPTIMIS atque fortissimis mi frater inquam, sed sermone aliquanto implicatius. Hic enim

enim sanctissimus, & coniunctissimus Deo uir, uel propter altitudinem magnitudinemque cogitationum, quibus oratio par non suppetebat, uel ob humilitatem, & data opera, ac, ut ipse alio asserit loco, ne uirtus Crucis uacua fiat, neque proprietatem in uerbis, neque in oratione explanationem admodum est persecutus. Sed sententijs contextus, diuinorumque mysteriorum subtilissimus indagator uix locum interdum humanis ingenijs relinquit, quã ad eius sensa possit perueniri. Nos tamen adnitemur, non uiribus nostris freti, sed illius fiducia, qui dixit, ut scrutemur scripturas, quoniam ipsæ de eo loquuntur, illud primum admonentes, Paulum, quo illam Dei potentiam, quæ in Euangelio est ad salutem omni credenti melius eximat, eiusque fructum in genere humano euidentius ostendat, uelle statum humani generis ante Euangelium, cuiusmodi esset, ante oculos nostros ponere, & quod ad gentes pertinet, & quod ad Iudæos, licet haberent utriusque in quo confidere præferrent, & quo gloriarentur, Græci philosophiã, Iudæi legem. Veruntamen quantum utrisque sua gloriatio in contrarium ceciderit, ex sequentibus fiet manifestum, mundumque totum cum suo uitio interisset, benignitate ac gratia Dei & CHRISTI, atque Euangelij uirtute ad salutem, uitamque inueniendam eguisse apparebit, orditur autem primo de gentibus sic,

Reuelatur enim ira Dei è cœlo in omnem impietatem & iniustitiam hominum, ueritatem in iniquitate detinentium: quoniam quod cognosci de Deo potest, manifestum est in ipsis: Deus enim ipsis manifestum fecit. Inuisibilia enim eius ex creatione mundi, effectibus ipsis intellecta perspicuntur. Aeterna quoque ipsius potentia, & diuinitas, ut sint ipsi inexcusabiles, quoniam noscentes Deum, non ut Deum glorificauerunt, aut gratiam illi habuerunt, sed infatuati sunt in disputationibus suis, & obscuratum est insipiens eorum cor, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudine imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium.

REVELATUR hoc loco, non eodem modo quo supradictum est, reuelari iustitiam Dei in euangelio. Nam iustitia hæc Dei, quæ ex fide apparuit, & in fidem patefacta, certè in Euangelio est, cum antè omnibus seculis fuisset occulta. Ira autem Dei è cœlo super omnem impietatem non nunc primum in lucem prodit: diu enim antea eadem ira uigebat. Sed nunc primum animaduertitur, Veritate enim perspecta incipit nunc demum apparere falsitas, & lucis diurnæ obtutus nocturnarum tenebrarum dat cognitionem, quæ ipsæ per se non intelligerentur, hominibus præsertim assidua in obscuritate uiuere assuefactis, nisi radio solis repente oblato illarum caligo, & cæcitas deprehenderetur. Sic ueritate, & unitate summi Dei, & fidei uir, ac diuinæ gratiæ, iustitiæque munere hominibus oblato, fructibusque pacis, & gaudij, qui ex illa percipiuntur, cognitis: Nunc demum intelligitur infelix, & misera illorum uita, qui flagitijs toti cooperti, illiusmodique uitam potissimam existimantes, Dei offensionem atque iram aduersus se non intelligebant. Itaque alijs idem hoc uerbis ad Philipenses significans Paulus, Ut audiam, inquit, de uobis, quod stetis in uno spiritu, una anima collaborantes fidei Euangelij non territi ulla in re ab aduersarijs, quæ quidem Euangelij fides illis est declaratio interitus, uobis autem salutis. Atqui hoc lapsu in unam penè ruinam totum hominum genus deciderat, nisi Deus Iudæorum stirpem sibi ipse retinisset, & ab hac eam cæcitate mentis ad luminis sui aspectum reuocauisset, electo sibi Abraam, qui postea pater futurus esset multarum gentium. Deus enim profecto cum hæc tanta, & tam præclara opera faceret, atque ea proponeret homini intuenda, atque consideranda, uoluit in illis diuinitatis suæ uirtutem speculantibus apparere. quam

quidem prouinciam, munusq; speculandi philosophia suscepit, uicq; ingenij & rationis, & duntaxat illo naturæ dono subleuata, atque adiuta, per quod apta nata est hominis mens ad peruestigandum diuinum in creandis rebus constituendisq; consilium, & potentiam Dei, & unitatem potuit cognoscere, atque ex uisibilibus intelligere inuisibilia. Scriptum enim est, Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Ac deinde rursus, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Hoc itinere igitur, & his ductoribus ad Deum homines peruenientes, cum illius amplitudinē, maiestatemq; cognouissent, & unum esse naturæ dominum intellexissent, cumq; eum adorare, & uenerari, & omni cultu glorificare deberent, repente uanitate quadam ingenij, & errore mentis cæcati unitatem, & infinitatem illam omnipotentis Dei in plura quasi frustra discerperunt, aliosq; sibi deos numero complures, quos falsa opinione sibi depinxerant, ad colendum adsciuerunt, inanes, & mortuos ueluti ludibria quædam humana uanitatis, supposita à diabolo, atque subiecta, quo is naturam nostram, factam ad imaginem summi Dei, ipse ad Brutorum sensum detractam, atque abiectam in potestate habere posset, nec tantum mortales homines, & bestias, auesq; cœli, serpentesq; terræ in honore, & in cultu Deo antetulerunt: sed horum etiam ipsorum inanimata simulacra, & imagines, ad extremum dementiae, temeritatisq; progressi, ut quod summe mortuum esset, summe etiam uiuenti, quali in illius contumeliam opponerent. Atque hic quidem error, & commune pene humani generis delictum à sapientibus seculi, & ab authoribus philosophiæ in mundum fuit inductum. Hi enim sunt, qui ueritatem in iniustitia detinuerunt, hoc est, qui intelligentes de Deo, quod uerum esset, summa cum illius diuinitatis iniuria falsum omne sectati sunt. Nunc uideamus, quæ fuerit merces huic tanto errori, uel sceleri potius ab Deo ipso relata, & tributa.

Ideo & tradidit illos Deus in desyderia cordium ipsorum in inquinacionem, ut dedecorent corpora sua in seipsis, qui permutarunt ueritatē ipsius in falso, & coluerunt, ac seruiuerunt creationi creatore prætermisso, qui est benedictus in secula, amen. Propter hoc tradidit illos Deus in affectiones dedecoris, sceminæq; illorum permutauerunt naturalem usum scemineum in usum præter naturam. Similiterq; & mares dimisso naturali usu sceminae exarserunt in appetentia sui mutua, mares in maribus turpitudinē perpetrantes, & mercedem quam oportebat erroris sui in semetipsis recipientes. Et quemadmodum non approbauerunt Deum habere in cognitione, tradidit eos Deus in improbam mentem, ut facerent, quæ non decebat: repleti omni iniustitia, scortatione, prauitate, auaritia, uitio, pleni inuidia, cæde, rixa, dolo, more improbo, susurriones, detractores, Deo infensi, contumeliosi, superbi, iactatores, repertoires malorum, parentibus dicto non audientes, sine prudentia, sine compositione uitæ, sine amore, sine fœdere, sine misericordia. Qui iustam correctionem Dei cognoscetes, quod qui talia agunt, digni morte sunt, non solum ea faciunt, sed & probando consentiunt facientibus.

VIDES mi frater quanta sylua malorum ex illo primo errore inducta in genus hominum sit, ea re quod Deum, quem cognouisse uidebantur, repente deseruerunt, & cultum, ac gloriam, quam deferre illi debuerant, ad muta simulacra potius, & ad fictas imagines hominum, aut brutorum contulerunt. Et sanè æquum fuit, uel oportuit potius, ut Apostoli uerbo utar, ut, qui tantum in Deo à ueritate se

tate se remouent, & qui tantum lumen diuinæ bonitatis non aspexerant, ne in cæteris quidem partibus, actionibusque uitæ aut mente, aut oculis rite uterentur. Non enim fuit dignum, ut qui in Deo ueritatem falsitate commutauissent, qui est summa, & prima ueritas, in seipsis, qui sunt imago, & simulacrum illius ueritatis, ueram legem possiderent, etsi Deum non honorabant, ut suum honorem colerent, sed in capite ueritatis falsa opinione hallucinati, cum idola Deo preferrent, in se quoque ipsis turpitudinem, & dedecus honestati antetulerunt, ut est in psalmo scriptum, Homo cum in honore esset, comparatus est cum iumentis insipientibus. In se ipsis autem, id est, in corporibus suis. Qui enim de mundo sunt, neque Deum conditorem, & remuneratorem hominis agnoscunt, hi cum de immortalitate animi, & de cælestibus præmijs nihil admodum cogitent, corpus unum habent, quod maxime excolant, seseque totos in illo constituent, & collocent, qui cum idem opes, diuitias, lauta uestimenta, equos, argentum, familiam, ceteraque huiuscemodi idcirco maxime expetant, ut honestiores, & præstantiores cæteris esse uideantur, nimirum ridiculose errant, uel miserabiliter potius, cum ipsi omni dedecore, turpitudineque tanquam cæno oblitæ, his externis rebus oculos inuentium sese putant posse perfringere. In quo & peccatum sanè illis idem est, & pœna peccati. Ita enim peccant in semetipsos, ut sese turpissimos, miserimosque ostendant.

Quapropter defensionem nullam habes ò homo quicumque iudicas, in quo enim iudicas alium, teipsum condemnas. Eadem enim facis tu, qui iudicas. Nouimus enim quòd iudicium Dei est secundum ueritatem in eos, qui talia faciunt. Putas ne hoc ò homo iudicans eos, qui talia perpetrant, & ipse faciens ea, quòd tu effugies iudiciũ Dei? An diuitias bonitatis eius, & tolerantia, & longanimitatis despicias? ignoras, quòd bonitas Dei in pœnitentiam te deducit, secundum duritiam autem tuam, & impœnitens cor, recondis tibi ipsi iram in die iræ, & reuelationis, & iusti iudicij Dei, qui reddet unicuique secundum opera eius.

DEMONSTRATA populorum omnium, qui cultum idolis impendebant communi iactura, & clade, quodque propter peruersos cultus omnipotentis Dei in omnem turpitudinem, & dedecus cunctorum scelerum lapsi erant, eos etiam nunc acrius coarguit qui in eisdem criminibus inuoluti, cum sese ipsi non respiciant, de aliorum uita, & moribus tam facile obloquuntur, & felle liuoris maliuolentiaque suffusi, ac studiose cæteris obtrectantes, proximi famam lædunt. De his enim potius est, quam de illis sermo Apostoli intelligendus, qui in magistratu, & potestate constituti legibus coguntur ad iudicandum. Illi enim legitimam iudicandi necessitatem habent, neque cum id iure faciunt, id illis uitio dari oportet. In eo potius errant, quòd quæ in alijs reprehenderunt, sæpe eadem ipsi agunt. Hoc autem hominum genus, quod de altero sponte iudicat, etiam à Domino in Euangelio notatum est, & reprehensum. Qui in Matthæo, Nolite iudicare, inquit, ne iudicemini. In quo enim iudicio iudicatis, in eo iudicabimini, & qua in mensura metimini, metietur & uobis. Quid aspicias paleam in oculo fratris tui? & in tuo trabem non animaduertis? Et certe hoc genus dupliciter iniustum est, quod & facit ea, quæ non decet, & iudicat eos, quos non debet, quo quidem genere criminis, ac uitij, hominum genus imprimis laborat. Nihil enim ferè promptius, nec celerius est uel cogitatione hominis ad suspicandum male de altero, uel detractione, & maledicentia, simulatque quis suspicatus est; Ita hoc crimen reliquis criminibus, quæ in hominibus multa, & magna pauloante dicta sunt, maximum

pondus, & momentum affert. Quid enim uel iniquius fieri potest, quàm iudicare alterum in eo ipso, quo tu qui iudicas, damnandus es? uel improbius, quàm ea agere, & perpetrare, quæ in altero damnatione digna iudicasti? Etenim satis eadem ipse agis, & perpetras, cum, quibus de altero suspicionibus ut male sentias, permouere, in eo ipso te iudicas paria facturum, si eodem loco esses. Quandoquidem si esses bonus, nihilque in te mali recognosceres, neque improbi, ne de altero quidem improbe suspicari. Ac illi quidem abs te qui iudicantur, specie quadam fortassis ignorantia, & inaduersione animi subleuari à grauitate delicti aliqua ex parte possunt. Tu uero qui eos iudicas, qui eo ipso, quo iudicas, notionem, & scientiam habere te confitearis esse illud crimen dignum damnatione, quod reprehendis, cum illud idem ipse committis, qua nam defensione aduersus Deum es usus? cuius unius iudicium in ueritate est. Non enim leui coniectura, non suspicionibus incertis, non studio obtrectandi ad iudicandum ille adducitur, id quod tu facis, & qui apertum crimen proximi, si ullam partem æquitatis haberes, & te ipse respiceres, dissimulare potius, tegereque debebas, ultrò occulta patefacis, suspiciosa coarguis, dubia in multo peiorem partem interpretare. Sed certissima cognitione & peccatorum, & cordium iudicat Deus. Eius enim unius proprium est iudicare orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate, qui finxit sigillatim corda hominum, qui intelligit omnia opera eorum. Tu sola iniquitate ad faciendum iudicium de altero accedis. Putas ne igitur, tu qui iudicas alios, & ea ipse facis, quæ in alijs reprehendis, quod effugies iustum iudicium Dei? Cum tuum ipsius iniquum, iniustumque iudicium proximus tuus non effugiat? An forte eius tolerantia, & longanimitate, & patientia ducis ad despiciendum ipsius bonitatem, & moram, procrastinationemque ad animaduertendum in te, negligentiam harum rerum esse putas? longe falleris profecto, si ita arbitrare. Illa te bonitas Dei, illa patientia non te inultum finit, sed spatium dat tibi aliquando resipiscendi, & ad poenitentiam, ac ueniam reuertendi. Quod si non flecteris animo, nec ad perfugium misericordiae illius te confers, sed duro corde, & pectore poenitendi nescio diuinæ illudis tolerantia, & bonitati; erumpet, crede, in asperiores longe, & grauiorem aduersum te iram Dei omnipotentis indignatio diuturna, expectatione collecta, & acerbata, atque in die iræ, & seueritatis eius tibi apparebit. Nouit enim ipse, & scit optime temporum mensuram, & suum cuique tempus, sua spatia præstituit, ultra quæ non est amplius ueritatem iudicij sui, & præmium, aut poenam pro meritis prorogaturus. Illud enim in die iræ, & reuelationis iusti Dei, quanquam de illo ultimo, generalique iudicio intelligi congrue potest, tamen melius refertur ad diem illum, quem singulis præstituit, ut de illis iudicium faciat Deus, qui quidem dies sæpe etiam in hac uita manifestus fit. Siue autem in hoc, siue in altero seculo, siue ad peculiare, & suum cuiusque, siue ad cunctorum uniuersum, communeque iudicium: singulis sua constituta, & præscripta dies est, qua ad disquisitionem anteaactæ uitæ uocandi sunt, ut uel iusta seueritate Dei puniantur, si in malo se exercuerunt, uel bonitate, & clementia conferuentur, si id bonis, & sanctis operibus sunt promeriti. Est enim unicuique Deus secundum eius opera mercedem redditurus. At quomodo redditurus? lege quæ sequuntur.

His quidem per perseuerantiam operis boni, gloriam, & honorem, & incorruptibilitatem quærentibus uitam æternam; his uero, qui contentiosi sunt, & non obediunt quidem ueritati, obtemperant autem iniustitiæ, indignatio, & ira, compressio, & angor in omnem animam hominis perpetrans malum. Et Iudæi primum, & Græci: Gloria autem, & honor, & pax omnipatrans bonum, & Iudæo primum, & Græco. Non enim personarum est differentia apud Deum. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt

peribunt, & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti apud Deum sunt, sed obseruatores legis iustificabuntur.

REDDIT, inquit, unicuique secundum opera eius, reddet inquā, his qui per boni operis perseuerantiam quærunt uitam æternam, quid reddet? gloriam, & honorē, & immortalitatem, inquit. His uero, qui per contumaciam, & studium contradicendi, contraque faciendū ueritatem non audiunt, neque se illi tradunt faciles & dociles, sed iniustitiam sectantur, illiusque prauis suasionibus potius obtemperant, indignatio adest, atque ira à summo Deo, oppressioque, & angor in omnem animam hominis malum perpetrantis, & Iudæi primum, & Græci. His quidem qui iustitiam sectantur & ueritatem, præmium aderit gloriæ, uitæque immortalis. His uero, qui repugnant ueritati, & se dant iniustitiæ, iam adest poena indignationis summi Dei. Omnium enim talium anima iam oppressa angoribus, uexata sollicitudinibus, stimulis prauarum cupiditatum puncta, atque exagitata, non habet locum, ubi respirare possit, sed monstris scelerum, quæ ipsamet in se perpetrando progenuit, asidue perterrita premitur in angustum, nullumque in se sibi solatium constitutum habet, sed fallacium solamenta uoluptatum interdum à corpore mutuata, post breuiem illam, uanamque suauitatem, ad suos tamen mœrores intestinos redeat necesse est. Hæc, inquit, poena iam adest omni animæ perpetranti malum, quæ non futuram gehennæ damnationem auferat, sed quæ iram Dei iam in hac uita sceleratis representet: Quicumque ille fuerit, inquit, siue Iudæus antea genere, aut professione, siue Græcus, & e contrario, qui bonum operatus fuerit, & in recte faciendo perseuerantiam adhibuerit, non alium sibi finem propositum habens præter Deum, & uitam æternam, immortalis hic honore, & gloria à Deo afficietur, siue ille antea Iudæus fuerit natus, siue Græcus, non enim personas Deus, sed personarum facta, meritaque discernit. Atque in hoc loco quod supra diximus, denuo repetimus. Illud, primum, non conditionis dignitatem ullam exprimere, sed notationem temporis. Antequam enim fides etiam CHRISTI reconciliationem humani generis cum conditore hominum per ipsius Dei clementiam efficeret, æstimabantur omnes apud Deum non ex nationis merito, sed ex operibus bonis, aut malis, in quo Iudæorum leuior, & labor, & ratio multo facilior fuit adipiscendi regni Dei. Legem enim habebant, qua instruebantur, sed & de gentibus, si qui ueritatis uim cognouerant, & Dei amore capti illi sese in moribus, & uoluntatibus suis conformauerant, ipsumque sibi præmium, & uitam ab eo æternam depoposcerant; hos Dei æquitas, & misericordia nullo modo patiebatur spe, & uoto suo esse deceptos. Atque hoc prouide Paulus interposuit, ut Iudæorum reprimeret insolentiam, ad quos mox coarguendos à reprehensione gentium erat transiturus, ut ostenderet curæ semper fuisse Deo, quocumque è genere eos homines, qui Deum sibi ipsum, summum bonum proposuissent. Iudæi enim cum magno se à gentibus discrimine separari persuasum sibi haberent, cognitione scilicet ueri Dei, & obseruantia legis, legemque maxime & semper gentibus opponerent, & superbius illa quodam modo gloriarentur, omnemque in illa spem haberent repositam, ita se gerebant perinde ac Deus propter donum legis, quod Iudæorum nationi fecerat ipsorum esset proprius Deus, & non cum alijs gentibus se communicaret. Quorum ut hanc tantam Paulus arrogantiam contundat, idcirco legem iam eneruare incipit, & omnem rationem salutis ante Euangelium quidem operibus bonis, in Euangelio autem fidei erga Deum per IESUM Christum acceptam ferri dicere. ERGO inquit IULIUS, antequam CHRISTI fides mundo esset denunciata, non Iudæis solum, sed unicuique ex gentibus aditus in cælum per bona opera patebat, in quo uideo à sanctis uiris esse aliquibus dubitatum. Sed ut hoc sic abeat, quid illud, quemadmodum accipiendum est? ut operibus bonis nostris, non iam gratiæ omnipotentis Dei, nostræ sit salutis spes, & immortalis uita accepta referenda.

Tum

TVM EGO: Non mediocrem commoues disputationem mi frater, sed ego
 quàm breuissimè potero, quæstionibus tuis occurram. Neque ita, ut mea dicta sic
 accipi uelim, quali ea rata, fixaq; sint, uerum cum hac conditione, hocq; pacto si au-
 thoritate ecclesiæ fuerint approbata, quod idem ubique, & in omnibus uolo intel-
 ligi. Ac quod ad primum tuum postulatam pertinet, non uidetur esse dubium, quin
 hoc aperte decernat Paulus: Anteq; uirtus fidei per IESVM Christum mundo esset
 enuntiata, licuissè ueteribus illis tum Græcis, tum Iudæis, qui rectum ordinem uitæ
 secuti essent, & operibus bonis se excoluissent, ad cœleste præmium peruenire. Sed
 quæ sint opera bona, id enucleatius tradendum est. Bona opera sunt, quæ & ex bono
 initio oriuntur, & ad bonum finem pertendunt. Quicumque enim boni operis sui
 finem aut in laude hominum (id quod ex gentibus, qui excellentiore animo esse uide-
 bantur, cuncti fere faciebant) aut in pecuniæ præmio, aut in uoluptatis, aut in op-
 portunitatibus, & commodis uitæ degendæ ponit, is, ut illud assequatur, quod po-
 stulat, ueruntamen fructum operis boni deperdit, qui est uita æterna. Rursus si quis
 ipsam uitam æternam appeteret, & ad eam omnibus suis consilijs, conatibusq; con-
 tenderet, atque is opem tamen suo optato consequendo, auxiliumq; precaretur ab
 ijs, quorum illius dandæ, & concedendæ non esset potestas, hoc est à falsis dijs, nã
 iste quoq; spe sua, & ratione tota falleretur. In ipso enim capite, & principio uerita-
 tis, errore lapsus in diuersum longe tenderet, quàm sibi ipse ab initio proposuisset.
 Quid ergo est; ex utraq; parte necesse est, ex capite uidelicet, atq; ex fine non falli eum,
 qui sit honorẽ immortalitatis adepturus, & ut petat à summo, & uero Deo, & ut qd
 optimũ est, petat uitam, scilicet æternam. Quapropter Paulus nouum hunc, & diffi-
 cilem Iudæis proponens locũ, H I S inquit, per boni operis perseuerantiam quæ-
 rentibus uitam æternã, gloriam, & honorem, & immortalitatẽ largiturus est Deus.
 Et ad Hebræos, Oportet accedentẽ ad Deum credere primum, quod Deus est, & sit
 remunerator quærentibus se. His ergo, qui ab uno Deo & omnipotente quæsiue-
 runt uitam æternam, suiq; desyderij consequendi spem in ipso illo eodem per perse-
 uerantiam in bonis operibus posuerunt, nullo unquam tempore, siue illi Græci, siue
 Iudæi extiterunt, defuit Deus. Verum ita se res ante CHRISTI fidem habebat,
 ut Iudæi & Græci in capite quidem discordes essent, in fine ipso consentirent. Quæ-
 rebant enim uulgo nõ uitam æternam, non enim eam, neq; gentes agnoscebant, neq;
 Iudæi in lege propositam habebant; sed fructus terræ, & uitæ commoda consecra-
 bantur, opes, familias, liberos, regna, pacem, atq; otium, & eiusmodi bona, quæ absunt
 nimirum à summo bono, intraq; breue curriculum humanæ uitæ omnia conclusa
 sunt. In eo autem discrepabant, quod Iudæi ista ipsa terrena bona ab optimo tamen
 authore Deo expetebant, gentes ab ementitis & falsis dijs. Ex quo patet etiam alte-
 ri tuæ dubitationi responso. Non enim sine eximia, & peculiari gratia Dei, si quis
 ex hoc cõmuni errore se emerferat, & ad Deum uerum suæ immortalitatis spem uo-
 tumq; direxerat, poterat aut in tam præclaro consilio insistere, aut tantĩ præmij ho-
 nore non falli. Ac quod ad Iudæos quidem attinet, plurimos eorum nouimus ab ipso
 Deo edoctos nõ solum de præsentĩ eius ui, & maiestate, sed de CHRISTO futuro,
 ac uenturis per ipsum in hominum posteritatem Dei beneficijs, multa, & magna, &
 mira cecinisse. De gentibus uero partim ante legem datam multos scimus à Deo in
 ueritatem, & sanctitatem uocatos fuisse, ut Enoch, ut Noë, ut Melchisedech, ipsumq;
 imprimis Abraam, partim postquam lex fuerit tradita de ipsis græcis, si qui uerum,
 & unicum Deum libenter agnouerunt, eumq; adorando, & colendo uenerati sunt, be-
 neficiaq; ab eo, quæ essent optima, petiuerunt, illius bonitatis, potentiaq; confisi, cre-
 dibile est illos benignitate, & clementia summi Dei, sui exitum desiderij, & honorem
 immortalitatis esse assecutos. Quod enim gratiæ iam est, & liberalitatis suæ, bonis
 mentibus semper occurrit Deus, & illis ostendit lumen ueritatis suæ, neque in hoc
 munere benignitatis, & iustitiæ, suæ unquam bonitati finem, modumq; præstituit,
 nec in beneficijs suis dilargiẽdis hominem ab homine, aut Iudæum à Græco uult sibi
 esse eximium. Itaq; Petrus in actis: Reuera percipio, inquit, quod non est personarũ
 fautor Deus, sed in omni gente, qui operatur iustitiam, acceptus illi est.

mihī ista probantur, inquit I V L I V S, estq; mihī abs te satisfactum, sed qui restare uidebatur scrupulus huiusmodi. Quid ergo attulit fides Christi, si ante eā licebat præmium adipisci, quod sola ipsa polliceri uideretur? quoniā de hac re Paulus alio loco tractaturus est, suo loco potius id abs te petam, Nunc pergamus ad reliqua:

Quicumq; enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt; & quicumq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

V I D E S' N E æquitatem diuinæ legis, & conditionis? si enim omni peccanti siue in lege, siue extra legem, iudicium nihilominus, & damnatio est constituta, necessario omni recte facienti, siue in lege, siue extra legem, suum paratum præmium, & propositum est.

Non enim auditores legis iusti apud Deum, sed obseruatores legis iustificabuntur: ubi enim gentes legem non habentes natura ea quæ sunt legis agant, hi legē nō habētes, sibi ipsi sunt lex. Qui ostēdunt opus legis scriptū in cordibus suis, contestante eorum conscientia, & alternis inter se ratiocinationibus accusantibus, aut etiam defendētib; in die, quādo iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meū per I E S V M Christum.

A M P L I V S etiam firmatur ab Apostolo hæc ratio, aut enim legem habere, aut legem obseruare iustificat apud Deum. Si tantum habere, nihil omnino tribuendum est operibus bonis, sed solum nomen generis, & nationis ualet apud Deum, omnesq; profus Iudæi in tuto sunt, etiam qui contra Deum, & legem peccando ueniūt: Græci uero funditus & omnino sunt perditī, quāuis probi eorum aliqui, & iusti, de Deo & de iustitia Dei recte senserint, factisq; quod senserunt, id præ se tulerint, & uitam cum pietate, ac ratione honoris Dei causa totam direxerint, hi tamen uniuersi & frustra in optimis actionibus se exercuerunt, & fide qua spem locauerant in summo Deo, falsi, atq; decepti nihilominus intereunt, quod est à Dei ueritate & iustitia remotissimum. Sin autem legis potius obseruatio facit iustitiam, etiam qui legem istam in tabulis nō habuerunt, opera autem legis & præcepta naturæ dono, & uoluntatis proposito obseruauerunt, hi apud Deum iusti sunt effecti. Legem enim quam in literis expressam non habebant, in cordibus suis scriptura meliore impressam habuerunt, & quoniā non est satis recte facere, nisi id etiam sponte, & recto consilio fiat, ideo adiecit Apostolus, Contestante eorū conscientia, & alternis inter se ratiocinationibus accusantibus, aut etiā defendentibus. Illud enim opus uere bonū est, quod non casu, aut tantū usu, sed quod mente recti conscia, post uariarum disceptationes rationum diffinito cōsilio quis facit, in quo uno consistit uirtus. Quod sequitur autem in die, quando iudicabit Deus occulta hominum, traiectio est, ad id enim retro trahitur, quod supra dictū est, quæ enim in cordibus nunc sunt scripta, hominibus occulta sunt, donec ad illius supremi iudicij diem ueniat, quo tempore utiq; illa omnibus patebunt, & palam exposita erunt. Cuius quidem iudicij denunciatio in ueteri quidem lege pluribus locis notata, à Christo autem Iesu in Euangelio clarius significata est, qui est iudicij illud pro patre Deo exerciturus, atq; ideo dictum secundum Euangelij meum per Iesum Christum. Porrò Pauli Euangelium idem est, quod & Christi, sed non eodem modo, Euangelij enim author Christus, minister Paulus. Sed & cunctorum, qui rite credūt in Christum, unum atq; idem, quod & Dei, & Pauli Euangelium est.

Ecce tu Iudæus cognominaris, & acquiescis legi, & gloriaris in Deo, & cognoscis uoluntatem, & probas quæ meliora sunt, instructus ex lege, persuasusq; es te ducem esse cæcorū, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditore in sapientium, doctore simplicium, ut qui habeas formationē cognitionis, & ueritatis in lege. Atqui tu docens alterum, te ipsum non doces, qui prædicas

non furandum, furaris; qui dicis non adulterandum, adulteras: qui abominaris idola, sacrilegium committis. Qui in lege gloriaris, per præuaricationē legis Deum inhonestas. Nomen enim Dei propter uos uituperatur inter gentes, quemadmodum scriptum est,

HOC scriptum est in Esaia dicente: Dominatores eius inique agunt, & iugiter tota die nomen meum blasphematur. Ezechielis quoque est: Cum dicit dominus non propter uos ego faciam domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod poluistis in gentibus. Verum illud urget Apostolus, non esse legi, neque scientiæ legis, sed bonis ex legis doctrina operibus confidendum. Quamobrem Iudæi qui se doctores aliorum, & tanquam duces cæcorum esse arbitrabantur, tuebantque fastu quodam ex scientiâ, & cognitione legis, cum ijs quæ ipsi nullo suo labore, sed tantum lectione diuinæ legis comparauerant admodum gloriarentur, sibique plurimum arrogarent, cæteros autem uellent habere subiectos sibi, & ueluti discipulos, & cum ea, quæ cæteris præcipiebant facienda, ipsi minime facerent, non modo nullam partem iustitiæ ex lege consequerentur, sed insuper dedecorabant inter gentes, & legem, & authorem, ac latorem legis dominum Deum. Nam quæ ait: Qui abominaris idola, sacrilegium committis. De sacrilegio hoc sic intelligendum est. Iudæi qui propter Dei honorem idola abominabantur, & in hoc certe honorem Deo uero habebant, rursum eundem Deum ex alia parte suis malefactis dehonestando detrahere illi conabantur, quod prius concesserant, ut quem illa ueneratione, illoque cultu habuerant dignum cuius causa idola detestarentur, nunc præ suis uitijs & cupiditatibus indignum rursus ducerent, cui in bonis moribus honor, & in pijs, ac sanctis operibus haberetur. Ita abominatio idolorum, pietatis illis laudem erga Deum exhibebat. Rursus autem Dei eiusdem dehonestatio, quem alio genere criminum dedecorabant, sacrilegij eisdem notam inurebat. Sed possunt hæc uerba illo etiam modo exponi: Quod Iudæi scilicet qui idola abominabantur, & omnia, quæ honori idolorum data, consecrataque essent, eadem abominatione aspernabantur, statuebantque impura, & polluta esse, neque sibi licere illa ipsa contingere, ijdem tamen hoc fas & legitimum, auaritia adducti, aut intemperantia uiolabant. Sæpe enim nonnulli eorum partim depeculabantur donaria deorum, partim ex ijs, quæ oblata fuerant dijs esculentis, poculentisque uescebantur. Cum autem è sacro loco in profanum auferre sacrilegium sit, ipsi contraria quadam specie ex abominato loco, atque incesto in sacrum furrupiebant, cum semetipsos illarum rerum furto contactuque polluerent, legemque Dei, & præcepta illius præuaricando uiolarent, quod ipsum erat proprium Iudæis sacrilegium.

Nam circūcisio quidem prodest, si legem obserues: si autem transgressor legis sis, circūcisio tua præputium facta est, si ergo præputium iusta legis custodiat, non ne præputium illius in circūcisionem reputabitur, & iudicabit ex natura præputium legem complens, te per literam & circūcisionem transgressorem legis: Non enim qui in aperto Iudæus, neque quæ in aperto in carne est, circūcisio est: sed qui in occulto est Iudæus, & circūcisio cordis in spiritu, non in litera est, cuius laus non ex hominibus est, sed ex Deo.

IAM intrat magis, ut inanes, irritosque ostendat exteriores ritus, & corporeas obseruationes legis, fiduciamque super his, quæ habebant Iudæi, penitus infringat, quodque ueræ, & Deo acceptæ religionis est proprium, ritus externos, & corporeas obseruationes legis omnia ad interiorem hominem, & ad spiritum cordis reducat, in quo solo est ueritas. Ac circūcisionem ostendit prodesse quidem, si præcepta legis seruentur: si autem frangatur contrarijs operibus, & uioletur lex, nihil iam inter illiusmodi circūci

circumcisionem, & inter præputium gentium interesse. Si enim interfit, & carnis circumcisio uim habeat iustificandi, nullum iam apud Deum uirtutis & uitij, boni, & mali discrimen amplius sit, ueraq; uis diuinæ iustitiæ tota euanescat necesse est. Si uero hoc suscipi non potest, illud e contrario est necessarium, ut si gentes, quæ circumcisionem carnis non gerunt, corde tamen circumcisæ sint, expleantq; naturæ quadam bonitate mandata legis, illarum præputium Deo pro circumcisione habeatur. Nō enim qui se Iudæum profitetur, præfertq; abscissionem præputij, ille statim Iudæus est, nec carnis circumcisio, statim circumcisio, sed qui in occulto Iudæus est, ille uere est Iudæus, hoc est, qui non in carnalibus signis, sed in mente, & uoluntate legem fert; qui uim legis intelligit, illiq; obtemperat, is Iudæus uere est. Item circumcisio cordis in spiritu non in litera uera circumcisio est. Nam circumcisio carnis signum illius est, quæ est in corde circumcisionis. Ac fallere quidem potest, & mentiri quæ in signo est circumcisio, illa autem cordis fallere, aut falli neutiquam potest. Ac ut aliquid de toto hoc ritu circumcisionis loquamur, Abraam cum per fidem, & obedientiam probatus Deo fuisset, gratiamq; eius sibi iam comparauisset, non egebat ille quidem circumcisionis signo, quo apud Deum fieret gratior, sed cū circumcidi iussus est, in eo id est quæsitum, ut initium signo faceret in totam posteritatem suam, quo qui successuri spatio temporum essent, indicium gererent generis, & prosapiæ Abraam, à reliquisq; generibus distinguerentur, ut manifesta foret suo tempore benedictio gentium ex semine Abraæ profectura, & simul ut circumcisionem illam signum obedientiæ patris sui Abraam erga Deum præ se ferrent, cuius & ipsi in obtemperando Deo esse studerent similes, circumcisioq; in cute facta, in spiritu tamen magis per illam umbram corporis quaesita est, præsertimq; in populo illo, qui duris semper fuit ceruicibus, ideoq; in membro illo potissimum facta est circumcisio, quod maxime aduersarium, & contumax est rationi. Hoc signo, ut diximus, non egebat Abraam. Eius enim coram Deo humilitas, & reuerentia, & in omni parendi studio alacritas, atque obedientia signum illud anteuenerat. Sed cæteris exemplo esse est iussus, ut per corporeum signum posteriores moniti ad considerandam fidem, & obedientiam Abraæ, quam is habuit Deo, ac perinde ad eam imitandam se conferrent. Igitur in populo diu terrestri, & carneo, & ad ea, quæ terræ sunt potius semper anhelanti, ualuit obseruatio, & signum circumcisionis. Umbra enim illis, & signa pro ueritate diu fuerunt. Itaque illis tanq; carnalibus terror legis, & poenæ, & sacrificia uictimarum, & acerba execratio aduersus eos, qui à præceptis legis deficerent, proposita est, ut adigerentur, qui sua uoluntate nollent, quacumq; posset ratione ad cultum, & obedientiam ueri Dei, inuitiq; facerent, quod pater eorum Abraam sponte ante fecisset. Postq; uero aduenit plenitudo temporis eius, quod omnipotentis Dei consilio ante fuerat præscriptum, & in quo fractis legis, & iustitiæ omnibus repagulis, in omne genus criminum, hominum natura collapsa erat, tunc tanquam adultum iam hominem, non puerum iam, aut impubem amplius, sed uirum effectum, & ratione uitam, non sensu dirigere ualentem, non minis, & supplicijs dominus, sed clementia, & humanitate uoluit ad sese, & ad sui studium, amoremq; reuocare. In quo multa, & magna suæ potentia, & bonitatis signa ostendit. Nam quod omnino perditos reuocauit ad uitam, præsertim facilimo genere remedij, quod in credendo Deo per I E S U M Christum consistit, potentia illius fuit. Quod sibi rebelles, & maxime aduersarios recepit in gratiam, infinitam hoc eius declarauit bonitatem, coniunctam pari iustitiæ, & sapientiæ gloria. Sapientiæ, quod nullis culpis, & sceleribus à benefaciendo deductus facilem uiam ostendit ad sanitatem redeundi, & opus cæterorum propè nobilissimum, quod postremum operum suorū ipsemet effecerat, uitio suo corruptum, ad maiorem etiam, quam prius integritatē restituit. Iustitiæ quod cogitauit, & respexit, nō quid nobis, sed quid sua immensa uirtute, & benignitate esset dignum. Egredere autem nobiscum, quemadmodum ante egerat cum patre nostro Abraam: iustus enim filij eius sumus, si fidei eius, q̄ si carnis reperiamur hæredes. Ita enim ait Apostolus: Scitis, quod hi qui ex fide sunt, ij sunt filij Abraæ. Porro ita egredere cum eo, ut eū euocaret, iuberetq; egredi ex domo, & gente, & cognatione sua, & in eas terras, quas ipse esset illi

traditurus, migrare, pollicens semini eius illas aeternas se daturum, semenque ipsum & progeniem Abraae sic multiplicaturum, ut numerari quondam non posset. Crediditque Abraam Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, Et si enim in patria prius degendo, & inter populares, cognatosque uiuendo, qui ad idolorum cultum deflexerant, offensam forte aliquam in Deum contraxerat, illiusque nomen, honoremque uiolauerat: tamen eo ipso, quod Deo facile credidit, iustus statim est effectus. Maxima enim & potissima parte iustitiae suscepta, minores illas iniustitias facile elisit. Est autem maxima iustitia dare honorem Deo in cultu quidem etiam, & sacrificio, & uoce, gestuque corporis. Sed haec simulari possunt. Dare autem honorem in corde, & spiritu uera est Dei omnipotentis adoratio, quae praecipue consistit in eo, si credatur illi, & pareatur, quantum qui credunt, qui possunt non parere: Quod ergo egit Deus cum Abraam primo, egit idem postea nobiscum. Excitauit enim nos, eduxitque ex domo & cognatione nostra in qua ipse parum rite colebatur, hoc est ex uitibus, & peccatis nostris, & a falsorum cultu deorum. Sicut scriptum est: Audi filia & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet rex decorum tuum. Nouamque in uitam transtulit, quam, si illi pareamus, aeternam est nobis, & immortaliter traditurus. Omnia enim quae tunc in corpore, & carneo homine humano modo facta sunt, in spiritu, & ueritate in nobis diuinitus implentur. Nam nec terram Chanaan, quam semini Abraae in aeternum se daturum pollicitus est Deus, aeternam tamen tradidit. Sunt enim Iudaei carnale semen Abraae, iandiu inde depulsi, atque eiectioni, nec rursus innumerabile, ut coeli stellae, semen Abraae extitit, quod quidem in carne fuit deductum. Sed & nos filii fidei eius innumerabiles, & possessio terrae aeterna immortalis uita est. Omnis enim Dei promissio aeternitatem continens, spiritualiter intelligenda est, quoniam in solo spiritu inest aeternitas, terrena autem omnia caduca, & instabilia sunt, & ab ipso aeternitatis iure perpetuo remota. Credidimus & nos Deo per Iesum Christum, & e uita pristina emerimus, in nouamque fuimus traducti. Fidesque ista nostra, & obedientia erga Deum, ad iustitiam nobis quoque reputata est, in eumque statum, gradumque amicitiae, & gratiae apud Deum sumus prouecti, in quo fuit Abraam, antequam signum circumcisionis in exemplum futurae posteritatis acciperet. Sed nec ipse tum circumcisione propter se egebat, neque nos egemus. Per fidem enim Christi intellecto circumcisionis mysterio, & eo uere, ac spiritualiter suscepto, inanis penitus, & superuacanea facta est carnis circumcisio. Non enim amplius signum, pactumque obediendi, & credendi, sed fides ipsam, & obedientiam obtinemus. Neque in carne opera legis, sed in spiritu ipso gerimus, quia filii Abraae sumus, non per carnem, sed per fidem, in qua ne ille quidem egiit circumcisionem, ut gratiam Dei acquireret. Ante enim circumcisionem illi & fides, & gratia Dei erat parta. Neque rursus signo opus nobis est, quod a ceteris gentibus separemur. Non enim genus unum, & progenies una, sed omnes undique homines ad fidem Christi inuitati, uocati que sunt. Circumcidamur igitur nos corde, quae est uera circumcisio, carnis autem umbras, & signacula repudiemus. Atque utinam recte circumcideremur, amputatisque omnibus terrenis curis, affectionibusque, studio, & amore raperemur ad unum Deum per Iesum Christum dominum nostrum, qui extitit nobis huius diuini beneficii, gratiaeque largitor, ut cum maxime oppressi, & cooperti omnibus flagitijs, criminibusque essemus, illamque etiam iustitiam penitus amisisssemus, quae in bonis operibus est sita, repente, praeter spem, nec opinantes ad multo maiorem, praestantioremque iustitiam ueniremus, ut credentes Deo, & per fidem credulitatis nostrae ipsius diuinae iustitiae signaculo insigniti, non hanc, illam uel uirtutem, sed totum, & uniuersum, quod est uirtus, idque diuino prope modo, per Dei eiusdem gratiam assequeremur, usque eodem quidem, ut non reconciliati solum, tanquam amici, sed adoptati a Deo, tanquam filii summum gradum honoris, & gloriae fuerimus adepti. Sed pergamus ad reliqua. Nam quae ait Apostolus: Cuius laus non ex hominibus est, sed ex Deo, affirmat in omnibus prorsus spiritus ueritatem qui simulatione nulla semetipsum obducit, sed rectus, & simplex fertur ad ipsum Deum, seseque illi uni ostendit, & probat, neque alium extra quaerit sinceritatis suae spectatorem, aut iudicem. Caro autem contra se habet, & tota foras conuersa est, quaeque in carne signa impressa, incisa uel sunt, oculis hominum iudicantur, non approbatione summi Dei. Quod si animi motus, & appetitiones, & consilia ad humanam laudem, aut cupiditatum terrenarum

expletionem foras & ipsa spectant, carni iam coniuncta & cum ea conflata carnum hominem efficiunt, qui totus pendet extrinsecus ex hominum iudicio, non ex probatione Dei, & laude, atque is cum uarium, & mutabile sit illud, ad quod se accommodat, nihil enim est opinione hominum, & popularibus studiis, neque rursus affectu cupiditatum leuius, aut inconstantius, uarias & ipse species, ac formas subeat necesse est, ut simulare, ut mentiri, ut fallere, ut nunc hoc præferre, tum illud, continue cogatur. Qui uero in uno Deo, & unius Dei iudicio ac uoluntate fixus spiritus est, is ipse quoque rectus, & uniusmodi, æternæque, & immutabilis compos ueritatis, semper & usquequaque sibi consentiens est, nec fallaciam ullam, aut umbram, neque item fluctum uarietatis admittit. Ex quo etiam patet ista recentior Maumethanorum lex, quæ ex duabus prioribus legibus Moylis, & CHRISTI decerpta, maleque coherens neutrius uim, nec uirtutem imitatur, quàm prauè, quàm que peruerse acceperit Euangelium, & à spiritali intelligentia illius auersa fuerit, quæ cum à corporalibus ad spiritalia diuini ordinis fuerit processus ad humanum genus salutari doctrina imbuendum atque erudiendum, ipsa retro rursus à spiritu ad carnem, corpusque reducta est. Quod si illa in corporeis huius rationem salutis esse positam putat, quid attingit legem nouam condere? & ab ea, quæ Iudæorum est, uel tantulum deflectere? Quanquam de ista nihil quidem mirum est, plena etenim est tota ineptiarum, & insulsiuitatis. Quocumque minus respiciant, qui ex ea infatuati sunt, omnem bonarum literarum, & bonorum authorum lectionem, omnia studia artium optimarum sectatoribus suis inania ducit. Itaque fit, ut homines sua sponte carnales huius legis institutione terrei penitus fiant, nullumque spirituale agnoscant hominis intestini cum Deo commercium. Tum IULIVS: Ita se res habet, ut tu dicis, inquit. Sola enim recta est intelligentia, quæ spiritalis est, neque ullam habere potest rationem, id quod in corpore fit ad salutem, & uitam æternam necessario pertinere, nisi quatenus forte aut indicium aliquod præ se ferat, & uelut testimonium interioris hominis uoluntatis, aut ad reprimendos carnales affectus ualeat, quanquam hoc posterius, si ratio ipsa per se reprimat, totum uideri potest superuacaneum. In signo autem atque indicio maior sæpe inest religio. Qualis apud nos baptismus est, qui eius esse uirtutis perhibetur, ut absque eo ad uitam æternam non liceat aspirare. Quod & ipse testatus est CHRISTVS, Qui crediderit, inquit, & baptizatus fuerit, is saluus erit, perinde ac sine baptismo non queat quis saluus fieri. PLVRIMVM mi frater, inquam, nostræ baptismi rationi ab illa Iudæorum circuncisione interest. Illi enim in corporeo illo signo penitus inhærebant, nihilque ex eo intestinum, aut spirituale ex legis litera cogitabant. Nos hunc ex aqua baptismum sine spiritu sancto nos intus lauante infructuosum esse ducimus. Necessaria illis ad uitam, neque eam æternam, sed mortalem, talis erat circuncisio præputij manu uidelicet facta. Quemadmodum scriptum est, quod masculinum non circuncidetur carnem præputij sui octauo die, anima illa dispareat è genere suo, quoniam testamentum meum dissipauit. Nos nec tam præcisam & asperam præceptionem habuimus, nec tantam necessitatem huius per aquam baptismi agnoscimus, ut sine eo salui esse non possimus. Sæpe enim sanguine suo, sæpe ipso per se spiritu sancto, ipsaque fide in Christum, sine aqua, & ministro baptizati ad uitam æternam sunt euecti, sicut & ille in cruce latro, & puerorum Bethleemitarum, multorumque præterea martyrum, aliorumque sanctorum res, & gesta indicant. Sed quoniam de hac eadem re aliquantò post erit disputandum, pergamus modo ad ea quæ sequuntur,

Quod ergo est id plus, quod habet Iudæus? aut quæ utilitas circuncisionis? multum per omnem modum: primum quidem enim quod credita sunt illi oracula Dei.

ABIECTA iam circuncisione, qua maxime Iudæi gentibus se anteferebant, & sine ea ad CHRISTI fidem uenientes saluos posse esse negabant, ne insultarent ex altera parte Iudæis, & illos inciperent gentes contemnere, reuertitur ad illorum causam, famamque defendendam, & sibi ipse opponit, si circuncisio, & cerimonia, &

legitima Iudæorum nullius ad iustitiam momenti sunt, quid est, in quo gentibus Iudæus præcellat? Plurimum, inquit; Digna enim sola ea gens à Deo antehac habitata est, quam ille & familiarem sibi haberet, & quam peculiari lege instrueret, sibiq; perpetuo tanquam semen foueret, ac conseruaret, è quo promissum patribus Iudæorum æternæ hæreditatis mundi authorem in lucem suo tempore esset producturus. Oracula enim Dei sunt, quæcunque ad docendum, regendum, & maximarum rerum promissionibus confirmandum populum Israëliticum ab Deo prolata sunt, quæ illi generi sunt credita, quod erat nota circuncisionis signatum, quoad pro semine genus illud fuit, fructu enim postea uniuersæ salutis in omnes homines effuso, & uirtute fidei passim omnibus demonstrata, non amplius signo ad iustitiam, sed nec ad unius gentis distinctionem circuncisionis nota fuit opus. Sed rursus de indignitate Iudæorum:

Quid enim si infideles eorum aliqui fuerunt, num infidelitas ipsorum fidem Dei abrogabit? Absit; sed sit Deus uerax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas, cum iudicaris.

CVM opponeretur à detractoribus Iudæorum multa quidem, & magna promississe illis Deum, sed quoniam ipsi, quæ uicissim promiserant Deo, nempe quod eum unum Deum colerent, signumq; credendi & obediendi illi, quod in circuncisione carnis gerebant, ipso opere effectumq; præstarent, atque complerent, eiq; & duribus præpolitis ab eo obtemperantes essent, legem que, & præcepta custodirent, multo maiore ex parte non seruauerant, tametsi Apostolus, quod uniuersi fere egerunt, ut aduersus Deum & legem contumaces essent, signumq; circuncisionis irritum haberent, oratione ipsa lenit, & mitigat, quosdam eorum, non omnes infideles appellando. Cum ergo exprobraretur, quia Deo fidem ipsi non seruauerant, nec Deum quidem ipsis fidem, quam dedisset, præstiturum esse, aut quæ pollicitus esset, re impleturum, Ne sit hoc, inquit Apostolus, ut fides Dei propter perfidiam hominum imminuatur, imò quo nos mendaces magis, & perfidii sumus, hoc magis fides illa Dei, & ueritas elucet: sicut scriptum est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, ut nunquam sermo tuus ò Deus sit irritus, & uincas, cum iudicaris. Cum oritur disceptatio, quid ita constas tu tibi, cum qui ex aduerso tibi obstricti sunt, à fide sua ipsi deficiant, nempe ideo ut tuâ uincat ueritas, ut ipsa sola emineat, quæ non emineret, si tibi æqua fide ab hominibus responderetur. Vincere enim est pellere, & deicere aduersarium, non parî cum eo Marte contendere. Vincit ergo, & eminet tum maxime Dei ueritas, & iustitia, cum nobis à nostra parte neutram illarum præstantibus, ipse ambas nihilominus inuolatas retinet, & conseruat. Atque ut est Apostolus quæstionibus densus, & circumspiciens omnia, quæ contra dici possunt, sic obijcit sibi statim, id quod & à multis fuerat oppositum, & quotidie ab amatoribus mundi opponebatur, qui ex sermonibus ansam quærentes, quo suis cupiditatibus liberius obsequerentur, uerbis tamen consequi uolebant, ut Deum nequaquam uiderentur offendere.

Si autem iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? Num iniustus Deus, cum infert iram? secundum hominem loquor. Absit. Quoniam quo pacto iudicabit Deus mundum? Si enim ueritas Dei in meo mendacio eminentior facta est in gloriam ipsius, quid amplius uelut peccator, ego iudicor, & non ut nos insimulamur, & sic ut affirmant quidam nos dicere, quòd faciemus mala, ut ueniant bona, quorum iudicium iustum est.

SI IUDÆORVM infidelitas fidem Dei magis illustrat, & mendacium hominum illius ueritatē. Itemq; iniquitas iustitiā, non ne maius est hoc bonum, quo amplificamus honorem, & gloriā summi dei iniuste agēdo, qm̄ malum istud ipsum, quod est iniuste agere? hoc

hoc alij fortasse sic sentiebant, alij nouæ sectæ Christianorum tanquam ita sentienti pro magno scelere obijciebant, & utrisque occurrit Apostolus. His quidem sic sentientibus, atque ita persuasibus & reputantibus iniustam esse iracundiam Dei, qua iniquis pœnam inferat, cum illorum iniquitas eius iustitiam reddat clariorem, obuiam it hac ratione, quod si ita res se haberet, ut iniuria talibus irasceretur Deus, non posset amplius ipse mundum iudicare. Quo pacto enim iudicaret, si scelus illi pro uirtute, & uirtus pro scelere esset iudicanda? Alijs uero, qui hoc cultoribus Christi obijciebant, cum eos & in ea esse sententia dicerent, & quod sentiebant, re ipsa efficere, ut mala agerent, quò bona sequerentur, hoc est, ut ipsi quidem se flagitijs polluerent, quò gloriam Dei immortalis in ueritate & iustitia ostenderent amplioem, atque illo potissimum modo ab Deo gratiam inirent, qui hac inquam de re Christianos accusabant, & quod de illis suspicabantur, statim assensione animi sui confirmabant, inauditosq; & indefensos suæ duntaxat opinionis iudicio condemnabant, cum essent de illis, contra quos paulo supra fuerat inuectus, qui scilicet tam facillè suspicantur & iudicant de altero, ait de istis ipsis iudicium iustum esse, ut iudicium accipiat hic pro damnatione, quemadmodum & alibi accipit, ut cum ad Timotheum scribit de uidiuis iunioribus, quæ ubi luxuriari cœperint, aduersus CHRISTVM uolunt nubere habentes iudicium, quòd priorem fidem abrogauerint, id est, damnationem. Ita & horum detractorũ dicit damnationem iustam esse, quasi temere quidem isti alios iudicent, ipsi autem ab Deo cum ueritate sint iudicandi. Nam quæ ait, Secundum hominem loquor, excusat temeritatem loquendi. Cum enim Deum tanquam reum iniustitiæ in quoddam quasi certamen deducat, id ab sese dici affirmat humano modo. Sicut ad Galatas, cum de testamento, & firmitate testamenti, in Deo dicturus est, ait, Fratres, secundum hominem loquor, id est, humanum de testamentis exemplum ad Deum transfero.

Quid ergo? antecellimus? non omnino. Ante enim accusauimus Iudæos, & Græcos omnes sub peccato esse, quomodo scriptum est: Non est iustus, ne unus quidem, nō est intelligens, non est quærens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, Non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum, sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose egerunt, uenenum aspidum sub labijs eorum, quorum os execratione, & amaritudine plenū est, ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, Contritio & miseria in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.

HOC TESTIMONIUM scripturæ, quo omnes comprehendi sub peccato dicuntur, partim ex psalmis sumptum, partim ex Esaia est, licet in libro psalmorum legatur hæc à Paulo facta ex Dauidis & Esaia dictis cōpositio. Aduocat autem scripturam in hanc rem, ut retundat denuo Iudæos extollentes se ex honore illo, quem habuit illis Deus, quòd credidit eis oracula sua. Ipsi enim sunt, qui dicunt, Quid ergo? antecellimus? Quibus respondet, non omnino, id est, non prorsus antecellitis gentibus reliquis. Nam si eas paulo ante ostendimus sub peccato esse, uos quoque scriptura in eadem culpa esse coarguit.

Nouimus autē quòd quæcunq; lex loquitur eis, qui in lege sunt, loquitur, ut omne os obstruatur, & obnoxius sit omnis mundus Deo, quoniam ex operibus legis nō iustificabitur omnis caro coram ipso. Per legem enim cognitio peccati. Nunc uero seorsum à lege iustitia dei manifesta facta est testificata ab lege, & à prophetis, iustitia, in qua, Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes credentes. Non em̄ est distinctio, omnes enim peccauerunt, & egēt gloria dei, ut iustificētur gratis ipsius gratia per redemptionē
quæ in

quæ in Christo Iesu, quem proposuit Deus placamentū per fidem in ipsius sanguine, ad demonstrationem iustitiæ suæ ex remissione præteritorum peccatorum in tolerantia Dei ad demonstrationem iustitiæ suæ in præsentem tempore, qualiter ipse iustus est, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu,

ALLATO ex lege testimonio, quo omnes etiam de populo Iudaico sub peccatum subiecti arguuntur, confirmat illud de Iudæis esse dictum, Quæcūq; enim loquitur lex his qui in lege sunt, id est, lege illa tenentur, & illi sunt subiecti, edicit, & loquitur. Legem uidelicet appellans, sicut & saepe alibi, scripturā ueterem omnē, ut omne os, inquit, obstruatur, & obnoxius sit totus mundus Deo. At quomodo omne os, si tantum lex Iudæis loquitur? Quia de gentibus satis supra est demonstratum, eas esse cum prima statim professione, qua falsos deos, & mentitam religionem consecrantur, tum omnium peccatorum, ac uitiorum colluuiōe ab Deo alienas. Atque illarum quidem facilis, & perspicua fuit accusatio, Iudæi uero qui se populum electum, gentem sanctam, genus mundum esse existimabāt, qui reliquos omnes præ se & præ lege sua, ueluti pollutos, contaminatosq; despiciebant, non Apostoli uerbis, sed legis testimonio redarguendi fuerunt. Ita Iudæis, Græcisq; sub peccatum omnibus conclusis obnoxius est mundus Deo, ex uno illius arbitrio totus penitus dependens, siue ille iure damnare mundum uelit, siue per clementiam, & benignitatem conseruare, quoniam ex operibus legis nō iustificabitur omnis caro coram ipso. Per legem enim cognitio peccati. Non solum nemo iustificatus est, inquit, omnes enim peccatorum cumulo obruti ab ea ipsa lege demonstrati sunt, in quo uitium & culpa ipsorum consistit: sed ne spes quidem est, si reuertantur ad legem, & mandata legis opere compleant, ut sic etiam possint iustificari. Non enim iustificat opera legis, quæ iam est legis imbecillitas propria. **HIC IULIVS:** Locum sanè difficilem & diu mihi dubitatum tetigisti, inquit, quo pacto ex operibus legis nemo iustificetur, cum uideatur si quis legem seruauerit diligenter, & decem illa mandata, quæ duabus tabulis perscripta ab Deo, uel ab angelo Dei sunt, ac populo Israëlitico per Moysem tradita, pia mente persecutus fuerit, merito illum cum Deo in gratia futurum. Sed & paulo ante quæ dixit Apostolus, Non legis auditores apud Deum, sed eos, qui legem opere seruauerint, iustificatum iri; satis aperte mihi dicere uisus est, ex operibus legis iustificationē coram Deo etiam esse. Hæc ego ita quæro, ut habeam aliquid quidem ipse, quod proferam, sed tamen ex te audire malim, quid sentias. **IMO MI FRATER** inquam, fare quæso id quod habes, audacterq; mecum communica, quando hoc imprimis fraternum est, cogitationum quoque me tuarum sicut & mearum te participem esse. **TYMILLE:** Faciam, inquit, quando ita me hortaris, & quod mihi uideatur exponam, quod est huiusmodi, ut cum hoc propositum sibi habeat Apostolus, ut inanem & uacuum uirium fide **CHRISTIANAM** inuecta ostendat esse legem, duplici id comparatione efficere conetur: Vna, qua Iudæos cum gentibus comparat, altera, qua legem cum fide in contentionem deducit, ac quod ad Iudæos, & gentes pertinet, cum esset nimia Iudæorum de lege gloriatio, per quam serui gentium cum essent, illis tamen se præponebant, perinde atq; ab Deo soli habiti digni, quibus ille legis lator existeret. Hanc eorum gloriam paulo supra infringere uoluit Apostolus, dicens, non ex eo gloriari eos oportere, quod legem haberent, sed inde potius, si legem opere seruarent: cum non lex, sed legis opera sint, quæ faciant iustitiam. Quod si gentes, quæ legem non habent, opera ipsæ legis implerent, uerius ipsas tanquam adeptas uim iustitiæ gloriaturas, quam Iudæos, qui non in operibus legis, sed in ipsa lege scripta ponerent suam gloriam. In quo apparet subtilius inspicienti legis opera Apostolum non in illis corporeis, & carnalibus, neq; in circuncisione cutis præputij, aut horum, ac illorum esculentorum abstinentia (hæc enim gentes, quæ legem non habebant, nullo modo nosse, neq; assequi poterant) sed in synceritate cordis, & in spiritualibus operibus intellexisse, in quibus solis uera est legis obseruatio, quæ in illis corporeis, tanq; signis, & imaginibus, longe degenerans tamen & simulationi obnoxia relucet. Hanc enim legis

enim legis, & operum ex lege spiritualementem obseruantiam habere etiam poterant ipsae gentes, si unius tantum Dei uirtute, & ueritate cognita cor suum ad cultum, imitatio nemque illius, quoad homini fas est, conuertissent, cuius pietatis, & iustitiae caput fides nihilominus & persuasio haec fuisset, Deum unum esse, & pie se colentibus remuneratorem existere. Ac prima quidem ista fuit inter scripturam legis, & inter opera, ab Apostolo facta comparatio, tanquam iustius ex operibus, quam ex legis dono apud Deum quis iustificetur. Quod iustificandi uerbum, eo enim uarie utitur Apostolus, non pro plena, & integra iustificatione hic accipitur, sed pro ea, quantam conferre, & tribuere lex potest; sicut etiam & publicanus, qui confessus suam indignitatem, discessit iustificatus domum suam, non ex uniuersa absolutaque iustitia, sed ex una parte iustitiae iustificatus est, quod se humilem, & peccati poenitentem exhibuit Deo. Hoc autem in loco iustitia fidei, cum iustitia operum ex lege adducitur in contentionem, ut doceat id quod facere instituit, solam esse iustitiam fidei, & non legis, quae uere, pleneque iustificet apud summum Deum. Ita opera quidem legis, magis quam eiusdem legis professio apta erant ad iustificandum. Simpliciter uero neque ipsa apta, sed sola ex fide iustitia est, quae coram Deo credentes iustificat. Quare cum in exortu fidei CHRISTI Iudaei etiam qui crediderant, acrius tamen ferrent abijci, & pro nihilo haberi legem, illamque necessariam fidelibus esse dicerent, siue simulantes quaestus, & compendij sui causa, siue etiam uero ita existimantes, hoc loco, & alijs multis, his se opponens Apostolus legem omnino irritam, & opera legis cassa esse confirmat, ea re quidem, quoniam ex operibus legis nulla est carni iustificatio, ubi satis demonstrat se de eis operibus intelligere, quae ad carnem pertinent, & corporea sunt, quae uidelicet dicit ex operibus legis non iustificari omnem carnem coram Deo, hoc est omnem carnem deditum, & carnis operibus fidentem hominem. Etenim si possit haberi ex lege iustificatio, magis illa ex spiritalibus, quam ex eis, quae in carne fiunt, operibus expectanda sit. Caro enim coram Deo comparere omnino non potest, nedum ut possit coram eo iustificari: & qui solus prodit in Dei conspectum spiritus non ex operibus carnis, sed ex suis recipit iustificationem. Commodum MI FRATER, inquam, omnem hanc repugnantiam, quae non exigua esse uidebatur, ex Apostoli uerbis, cum alibi ille opera legis abijcere, alibi adsciscere uideatur, sustulisti, scripturamque legis, minus quam opera, sed neque opera ipsa legis praefidei iustitia multum ualere ad iustificandum posuisti. Sed cernis ipse profecto, quam ex eisdem uerbis nacti ansam hi, qui modo exortum fidem CHRIS TI optime constitutam perturbare nituntur, opera ab sese legum remoueant, fidem solam retineant, uerbo tenus, unam illam magnificantes, opera despicientes, quod impune ipsi, & libere obtineant posse peccare: tanquam fides omnibus criminibus diluendis una satis sit, nec solum pellendo illa, & abstergendo, cum ipsa adueniat, & suscipiatur: sed postquam etiam aduenerit, fueritque suscepta, ferendo ea, ac tolerando. Atque hi astute admodum & callide, dum obscuram, occultamque hominibus cordis sui sententiam, quae se habere fidem Deo praedicant, suis facinoribus praetendunt, imponere sese caeteris arbitrantur, & eos, qui audiunt, tanti Apostoli autoritate constringere. Ipsi autem interea cum Deo spectatore cordium agunt familiariter, & dum imperitis hominibus exterius se uenditent, Dei intus iudicium, uoluntatemque contemnunt. Et Apostolus quidem aperte, atque praecise non uno loco posuit ex operibus legis non iustificari omnem carnem: sed quomodo hoc intelligendum sit, qui interpretari, atque exponere conati sunt, auxerunt potius, quam sustulerunt difficultatem. Sunt enim adducti aliqui ut distinguerent opera legis partim in ea, quae ad caerimonias pertinerent, partim in ea, quae ad mores. Ac caerimonias quidem tanquam inanes ab iustificando reijcerent, mores amplecterentur, perinde quasi nos, qui uerum Deum colimus, & filium Dei IESUM Christum, nihil in caerimonijs omnino momenti, & ponderis ad salutem nostram constituamus, sicut tu mi frater paulo ante, de baptismo, & de confessione quoque, ac de ieiunio, alijsque multis potest proponi. Alij uero non iustificari ex operibus legis quenquam ita exposuerunt, eo quod legis opera ad unguem perfecit nemo. Quid si quis perficiat, num idcirco erit iustificatus? aut quomodo nemo illa perfecit, cum etiam si quis aduersus legem aliquid commis-

ferit, indicta habeat sacrificia, & expiationes, per quas ad legis iustitiam ei liceat reuertitur. At nec qui summe obseruauerit legem, ille propterea iustificatus fuerit. Quod enim nemo ex ea possit iustificari, non est id hominis uitium, sed scriptæ legis, & omnino neminem legi optemperasse, illiusque mandata diligenter custodisse incredibile dictu est, cum præsertim scriptura non paucis det seruatae legis testimonium, ut de Tobia, & de Daniele, & tribus pueris scriptum est, & in Euangelio de eo, qui petens à Domino beatæ uitæ consilium omnia se legis mandata ab ineunte ætate expleuisse, est professus. Quod item de Zacharia, & Elifabete, & Simeone, deque ipso Ioseph est testificatum. Quare illa probabilior meo iudicio est expositio, quam tu mi frater paulo ante strictim attigisti, iccirco coram Deo non iustificare opera legis, quia lex nec menti, nec spiritui uim afferre imperando potest, sed tantum corpori, atque carni. Sui enim arbitrij semper est spiritus, caro autem præcepto, & præsentis poenæ, si imperium legis detrectet, est obnoxia. Porro autem in carne, & corpore nulla coram Deo est iustificatio. Etenim qui ita præcepta legis obseruant, ut omnem illorum cultum præ sese in operibus ferant, ipsi uero intus ab Deo alieni, humanis tantum opinionibus, quæ exteriora intuentur, quærunt satisfacere, hi legi quidem iusti, de his enim solum, quæ in aperto sunt, iudicat lex, ipsum autem penes Deum iniqui, & iniusti iure optimo habentur. Quid si dixerit quispiam, alii qui sint, qui mandatis legis custodiendis Deo potissimum placere, moremque illi gerere studeant, num hi ex legis operibus iustificati erunt? cum præsertim illa quoque in lege præcipiantur, ut unum Deum colere, nomenque eius sanctum uenerari, ipsum uero amare ex omni anima, & ex omni corde, & in proximum quoque eadem, quæ erga se beneuolentia affici, unicuique sit præscriptum. **HIC IULIVS:** Non uideo mi frater, inquit, quid contra dici queat, atque illud quo pacto sustineri hunc, qui ista egerit ex operibus legis non esse effectum iustum. Itaque expecto mox quid ipse dicas. **QUID DICAM,** inquam? Enim uero id quod necesse est scilicet me his Apostoli uerbis potissimum fidem habere, præsertim cum ille idem in alijs locis confirmet. Quemadmodum scribens ad Galatas, inquit: Nos cognoscentes, quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem **IESU** Christi, & nos in **CHRISTVM** Iesum credidimus, ut iustificaremur ex fide **CHRISTI**, & non ex operibus legis, quoniam non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Et rursus, si ex lege est iustitia, **CHRISTVS** frustra mortuus est. Videtur ergo nobis ex Apostoli uerbis, ne si uim quidem legis totam, quatenus scriptura loquitur & præ se fert non solum operibus externis, sed intestina etiam mentis religione erga Deum quis comprehendat, sic plene, & uere iustificatum eum esse. **ETILLE:** Mirum profecto hoc, inquit, sed explana mihi quæso, quæ res tibi ita se habere uideatur. **AGGREDIAR,** inquam, sed te prius id monebo, cum anceps tibi locus in Paulo occurrerit aliquis, quem sit difficile explanare, atque dissoluere, tu nihil in eo humile, nihil usitatum, nihil terrenum ut consideres, sed omnia alta, singularia, diuina, si ueros eius sensus uoles consequi, ueluti in hoc loco, cum de iustitia, & de iustificatione mentio fit, concipiendum est in animo excelsius quiddam, quam id, quod de ui, & notione communis iustitiæ in mentibus hominum insitum est. Ac quod diximus nuper, cum de iustitia Dei, quæ reuelatur in Euangelio uerba faceremus, idem nunc repetimus, Iustitiam non singulare genus uirtutis, sed uniuersam in Paulo sic nominari uirtutem. Quam quidem in nobis humana etiam philosophia inuenit, ut iusti illi dicantur, qui nullo prorsus crimine cuiusque generis, quod legibus uetitum improbatumque sit, impliciti sunt, neque quicquam omnino contra leges committunt. Sed ut tunc differuimus, & nunc de integro confirmamus hac humana iustitia, uniuerso uidelicet genere uirtutis potest quispiam homo ex lege, & operibus legis iustificari, coram Deo autem nequaquam potest. Sed is potest solus, qui diuinæ iustitiæ honore, atque dono ab eodem Deo fuerit illustratus. Quantum autem Deus homini, & diuina ratio nostræ rationi, tantum genus generi, & illa Dei iustitia huic legum, & hominum antecellit iustitiæ. Porro hanc suam iustitiam Deus, tum propter fidem, quæ habeatur ei, exercet ipse, & adhibet erga nos, tum etiam in ipsa fide, hoc est

hoc est, in habentibus ei fidem informat, atque imprimi. Quod paulo ante dixit Apostolus, reuelari iustitiam Dei ex fide in fidem. Neque eam potest assequi iustitiam quisquam uel legis, uel hominis ullius eruditione, disciplinaque instructus, nisi is per fidem CHRISTI ad Deum se adiunxerit. Qualis autem illa Dei iustitia sit, & quo è genere censenda, ac definienda, utinam quidem planè possemus exprimere; sed tamen de ea, ut aliquid dicamus adnitendum nobis est. Non enim desunt, qui dicant perfecta quoque ad beatam uitam consilia in lege ueteri expressa fuisse, eademque prorsus moralia præcepta, & Iudæis, & nobis esse; nisi quòd nos gratia Dei per fidem magis adiuuamur. Sibi enim ipsis in lege, & suæ tantum opi, atque auxilio homines fuisse relictos, qui nunc in fide CHRISTI diuinæ gratiæ dono, & illustrantur magis, & ad melius Deo optemperandum roborantur. Quod extremum ut uerum sit, (certe enim paratior nobis ab Deo est gratia) non tamen nobis uidetur neque de perfectionis consilijs, neque de moralibus præceptis in lege scripta Moyse tam facile esse concedendum. Sed quomodo in fide CHRISTI planè iustificemur, id quod in lege non possumus, ratio nobis, quantum adiuuerit nos Deus, altior est inuestiganda, ad quam aditus primum nobis ex Apostoli uerbis sit. Qui posteaquam ostendit, omnes omnino, & Græcos naturæ, & legi Iudæos præuaricatos esse, mundumque reum totum ancipiti euentu, è Dei omnipotentis iudicio dependere, ne forte obijciat aliquis, & dicat, Redeat ergo ad Moyse legem mundus, illiusque mandata custodiat, & iustificabitur uniuersus; refutat statim huiusmodi oppositio- nem, & diserte confirmat, neminem posse coram Deo non ex lege modo (hoc enim ante dixerat) sed ne ex operibus quidem legis, quod hic aperte pronunciat, iustificari: affertque rationem dicti sui, Quoniam per legem, inquit, cognitio est peccati. Quasi dicat iustitiam illam, quæ acquiritur ex lege, cognitionem tantum esse peccati, ad eum finem, ut peccatum uitetur. At illa, quæ ex Deo est, iustitia, num cognitio & ipsa peccati est, eiusque uitatio? Minime illa uero: Nullum enim ea cognoscit, aut saltem non animaduertit peccatum, neque in peccatis uitandis, sed in omnibus præclaris, atque sublimibus rebus, actionibusque tractandis, ac suscipiendis occupata tota est. Quod totum, ut uideamus cuiusmodi sit, intelligamus prius in quo Moyse lex à fide CHRISTI differt. Quæ enim utraque unum Deum proponit colendum, atque amandum, consentiunt in idem ambæ. Vbi uero lex cultum Dei & amorem hominibus proponit, ut sit hominibus ipsis præsens, & propitijs, ad bona terræ acquirenda, & possidenda Deus, in hoc statim CHRISTI fides ab ea incipit discrepare. Fides enim sic nobis amandum Deum proponit, ut omnem ex nobis amorem terrenorum bonorum penitus eijciamus, atque illum uniuersum in unum Deum conferamus, ut sit nobis non tam author, & donator cæterorum bonorum Deus, quàm nostrum ipse bonum; neque ab eo nos profecti ad alium finem contendamus, sed in eo ipso uno, ut fini nostro insistamus. Nam si in alienis ab ipso Deo bonis, & terram redolentibus infixæ sint uota, & desideria nostra, atque ita Deum nobis adsciscamus, ut ipse dator nobis, & donator illiusmodi bonorum sit, quod Moyse lex, quatenus scripta est, semper, & præcipue hominibus proponebat, quis non intelligat potio- rem nobis tanquam Deum alterum illum esse, ad quem cupiditate potiundi anhelamus, quàm eum, à quo nostræ huiusmodi cupiditati speramus subuentum, & suppeditatum iri? Etenim finis semper præpollens, & præcipua causa omnium causarum est, in eamque maxime amore, & studio contendimus, ut appareat, cum Deum ita amamus, ut bona alia quædam ex eo consequamur, nos illa magis bona, quàm Deum ipsum amare, & ueluti Deum potio- rem nobis ducere, in quem peruenire desideria nostra, quàm à quo illa dirigi, & ad finem deduci uolumus. In hoc statu lex Moyse, & filij legis eius fuerunt, ut colerent quidem, & uenerarentur unum Deum, uerum idcirco colerent, ut eos ipse in terram expectatam deduceret, propriamque eis illius possessionem traderet, quo regno terrenarum cupiditatum in populo Israël à lege permissò, cum homines illa suos patiaturs magni æstimare diuitias, honores, imperiaque expetere, procreationi operam dare, familias augere, suum ius persequi, iniurias illatas litari, & iudicio ulcisci, atque his deinde in hac tanta col-

iuuione affectionum, & cupiditate rerum earum quæ certatim expetuntur, ab omnibusq; ambiuntur, quasdam regulas apponat, quantum, & quo pacto, & aduersus quos agere, quærere, uindicareq; sit licitum, hanc legem qui adsciuerint, eiusq; mandata seruauerint, iusti fuerint illi quidem, sed apud homines tantum, & legi illi iusti. Apud Deum uero ipsum nullam ueræ iustitiæ, quæ sola diuina est, laudem obtinebunt. Nam neque Deus ipse hoc genere iustus est, ut eadem sibi expetat bona, quæ homines concupiscunt; in eis uero expetendis à uiolatione legis, & ab iniuria omni caueat. Sed est iustus Deus, omnibus diuitias bonitatis suæ distribuens, nihil ipse omnino infra se appetens, nullam à quoquam iniuriam, tanquam ipse lædatur, agnoscens. Quod faciunt eodem prope modo, in eoq; Deum imitantur, qui per fidem CHRISTI illius exemplo imbuti, neque studio, neque cupiditate ulla inhærescunt in terrenis, sed omnem uim suam amandi ac cupiendi in Deo ipso, ut fini, & suo unico bono constituunt. Hi enim hanc Dei iustitiam, & bonitatem æquabilem omnibus, bonum omnium expetentem, omnibus opem ferentem, nemini incommodum, ne inimico quidem, aut hosti procreantem, salutarem cunctis, expertem terrenæ cupiditatis, aliorum maleficia suis beneficijs obruentem, hauriunt ipso Deo donante, & largiente ampliter, & in semetipsis accipiunt, Deoq; similes effecti, quoad quidem homini fas est, humanis animorum morbis omnibus ex sese eiectis, deferunt imaginem in se omnipotentis Dei; neque regulas isti quærunt concupiscendi, sed nihil mortale, & caducum concupiscunt omnino: tantumq; abest, ut alienum quid appetant, ut ipsi ultro suimet, suarumq; rerum omnium omnibus indigentibus sint liberales. Hæc nos per fidem opera iustitiæ, longe disiuncta à legalibus iustitijs & sectari, & colere uult Paulus, ad Philippenses scribens, ut synceri, & inoffensi simus, in diem CHRISTI, inquit, pleniq; fructibus iustitiæ his, qui per IESVM Christum sunt in gloriam, & laudem Dei. His talibus iustis ut Paulus idem alio loco ait, Lex non est posita, sed ipsi magis sunt lex, quorum si reliqui regerentur arbitrio, aut si similes eorum esse uellent, inutilis in totum lex, & superuacanea existeret, quæ illis tantum dominatur, atque præscribit, qui uias carnales, & lubricas insistentes, à prolapsione omni propter metum supplicij debent cauere. At hæc minime præclara, neque apud Deum magni momenti uim obtinens iustitiæ est ratio, ut ex ea possit uere quisquam apud ipsum iustificari. Illa præclara est, & solida, & integra, totiusq; iustitiæ uim coram Deo obtinens, quæ sibi factorum, morumq; suorum exempla ex Dei uirtute, atque factis iudicat esse petenda. Hoc sic posito, uideamus eadem ne sint in fide CHRISTI, quæ & in lege morum præcepta, uel ipsæ morales potius actiones, quæ & si utrobique ab Deo deductæ sunt, illæ tamen legis, ad terræ præmia conuersæ sunt, nostræ & ex Deo, & in Deo constituuntur. Ille humanam quandam iustitiam respiciunt, ut cum hominibus, & inter homines tutò, pacateq; uiuere liceat, & in eo tamen gratia Deo habeatur. Nostræ illius diuinæ iustitiæ eminentis, & singularis exemplo, & imitatione sunt insignes. Nam ut de liberalitate nunc, & de beneficentia potissimum loquamur, exemplumq; in his uirtutibus proponamus, num potest uideri eodem modo fore liberalis is, qui pecuniam quidem propter alias etiam causas, & propter ipsum se maxime diligit, atque conquirat; ueruntamen ita conquirat, ut neque iniuriam propterea cuiquam ullam afferat, & apud se liberalitati quoque ex illa, & opitulationi egentium esse uelit locum, & is, qui pecuniam non alio prorsus nomine amat, nec ullum ex ea fructum alium cognoscit, quàm benigne facere cæteris, & inopibus ex ea, atque egenis opitulari; magnam profectò iam oportet inter hæc duo liberalitatis genera interesse distantiam. nam qui ex illo priore genere fuerit liberalis, is perdetentim, & caute sibi semper primo prospiciens, semper suorum commodorum potiorem rationem ducens, erogabit de suis bonis pauperibus, tanquam ancipiti cura distractus, quæadmodum possit rebus suis saluis, cæterorum quoq; salutis, & necessitati subuenire. Noster uero nulla illiusmodi ratione sui habita, ut qui confidens Deo alias sibi opes, alias diuitias in cælo paratas habet, de his terrenis opibus duntaxat id cogitabit, quo pacto per eas possit incommodum, & egestatem proximo suo depellere, Deus porro qui

rò qui utriq; & Iudæo, & fideli in agendo opere misericordiæ uersatur ante oculos, quemadmodum uersatur: non ne per terrorem Iudæo, fideli per amorem? Quod quidē sic se habere necesse est: Etenim Iudæus, qui bona terræ facit plurimi, Deumq; sibi datorem illorum bonorum inuocat, & precatur, parebit Deo imperanti, & momentū, ut proximum suum ex illis bonis, cum is egerit, iuuat, & sustentet. Parebit autem ob eam causam, ne si minus illi dicto fuerit audiens, offensus, atq; iratus Deus ab eis illum bonis, ad quæ ipse præcipue amore, & cupiditate labitur, abducat, & astrahat. Qui est in lege Moysis, quatenus litera fert, propositus imprimis legem illam adsciscitentibus timor, ut colant unum Deum, illiq; obediant: quò diutius terræ bona comedere, & tranquille illis eos liceat frui, Deo obtemperantes. Qui si minus obtemperauerint, tum intelligant & uereantur se & terra ipsa & fructibus terræ quibus tantopere delectentur priuatos & spoliatos ab eodem Deo fore. Nos uero fide CHRISTI instructi, cum inopibus, & miseris subuenimus, idcirco opus misericordiæ præstamus, quòd confidimus illo modo summum bonum nostrum nos adepturos ipsum Deum, in quo, non in alio fini aliquo nobis proposito omneis spes nostras, & omnia desyderia figimus. Qui ergo possunt eadem esse moralia, si neque ex eodem iustitiæ, & bonitatis fonte depromuntur, neque ad eundem finem respiciunt? Sed in illis Iudaicis auaritia quædam semper commixta sit, quæ & in fini ipso spectatur: opes enim & bona terræ præcipue expetit, & in agendo, operandoq; coniungitur, nunquam enim solutam & liberam sinit progredi misericordiam. Nobis uero & ex Deo ad operandum, faciendumq; recte profectis, & in Deum semper intuentibus, neque uspiam alibi præmium actionum nostrarum constituentibus quàm in eodem Deo, uirtus, & iustitia non humano modo, sed diuinitus, neque ex præceptis legis, sed ex Dei exemplo, imitationeq; suscepta est, quòd in una à nobis uirtute dictum est, de omnibus sit eodem modo dictum. Quo etiã patet nullum perfectum consiliũ dari in lege, quòd datur in fide. Ad terram enim tendentibus, & in terra, spe, atque amore constitutis, reputantibusq; ex bonis, & fructibus terræ subsidium sibi ad uiuendum, & lætitiã, atque expletionem animi esse euenturam, nullum insigne consiliũ dari potest, quòd euadat ad perfectionem. Et si posset, non ille, qui omnia legitima legis implese se dixerat in Euangelio audisset à domino, si uellet perfectus esse, ut abiret, uenderetq; omnia, quæ haberet, & distribueret pauperibus, reuersusq; se sequeretur. Hæc enim perfectio & operis, & consilij in CHRISTO solo, & in Euangelio est: ea re quidem, quòd nullus est credentibus consiliorum, & operum, nisi Deus ipsemet finis propositus: qui uero alios fineis, alia bona, ad quæ spe, & amore tenderent, sibi designauerunt: hi non modo ab imitatione diuinæ iustitiæ longe abfuerunt, sed ne ipsam quidem humanæ iustitiæ ex lege rationem cumulate sunt adepti. Quòd ergo dictũ est, idq; sapius à Paulo, quòd ex operibus legis non iustificatur omnis caro coram Deo, & libere est, & simpliciter dictũ, quoniam uera iustitia ex lege non acquiritur. Nihil enim ad perfectum adduxit lex, ut idem ipse pronuntiat ad Hebræos scribens: Estq; prioris mandati abrogatio facta propter imbecillitatem eius, inquit, & inutilitatem. Sed hæc de lege ueteri, ut in littera descripta est, intelliguntur. Nam si spiritaliter illã accipiamus, idem est legi illi spectatus finis, qui nobis præsens, & cognitus iam est Christus. Accipimus autẽ hic iustificationẽ non pro remissione dũtaxat peccatorũ, quòd nonnulli interpretati sunt, sic enim esset & in lege iustificatio, in qua pro peccato offerentibus & sacrificia illa in expiationem sui facientibus idẽtidem à Deo dimissio peccatorũ proponitur. Sed hæc est iustificatio amplior quædam diuiniorq; iustitia, quæ ex similitudine Dei ab eo in nos fidem illi habentes ducta, & deriuata est. Quam Paulus ut assequeretur, illam humanam ex lege iustitiam pro stercore sibi haberi confirmauit. Hæc demonstrata, & cognita in fide Christi iustitia legem ueterem Moysis antiquauit, & sustulit. Aut enim illius omnino ceremonias, tanq; umbras abiecit, aut morum, & religionis præcepta ad sublimiorem finẽ erigere est conata. Si tamen antiquare est explere, atq; absoluerẽ, quòd rude antea erat, & tantummodo inchoatum. Hæc, inquam, iustitia ea ipsa est

quam in Euangelio CHRISTVS turbas, & discipulos docens, exponere erat solitus, cum ita dicebat, Nisi abundauerit uestra iustitia plus quam illa Scribarum, & Phariseorum, hoc est, plus quam illorum, qui ex lege, & ex legis operibus iustitiam sunt consecrati, non ingrediemini in regno coelorum. Quam eandem iustitiam ipse describebat, enucleatque tradebat, in quibus lex deficeret, demonstrans: & quomodo Deum debeamus in ipsius diuina illa iustitia imitari ubique nobis insinuans. Per legem autem quod cognitio est peccati, ad eum finem dictum est, quoniam lex populo Hebraico lata est, quae illi esset tanquam adhuc puero & adolescenti paedagogus, illumque in unius Dei cultu contineret, praeciperetque & doceret, quae essent tantisper & cauenda, & fugienda, quoad tempus & opportunitas sanctioris praeccepti adueniret, sicut ad Galatas scribit Paulus, Lex transgressionum causa apposita est, inquit, quoad ueniret semen, quod fuit promissum. Porro imbecillitatis est sigillatim monere, & monstrare hoc, & illud deuitandum esse, & in eam quasi uiam nos deducere, quae omnibus periculis infesta, & obsessa difficilem ubique & anxiam habeat cautionem. Illa uia est commoda, & longe magis nobis salutaris, quae altiore quadam semita nos sine suspitione, & metu ad optimum finem perducit. Proposita itaque est in lege peccati cognitio, uel ut illud, quoad poterat, uitaretur, ac effugeretur; uel si id minime poterat, quemadmodum quidem non potuit, ad remedium praestantius confugeretur, quod est in Euangelio datum nobis, atque oblatum. INTELLIGO, IULIUS inquit, & nunc demum mi frater confiteor ignoratum mihi hunc diu in Paulo locum, aperiens nobis Deo, patefactum nunc plane, atque illustratum esse; & reuera ita est, ut ex communibus hominum sensibus, atque ex quotidianis rerum terrenarum considerationibus nequaquam possit Paulus intelligi. Sed in caelum ascendendum est, & ex diuinis illic uirtutibus, atque consilijs huius hominis uirtus, mensque inuestiganda, qui non iustificationem in carnis operibus, neque iustitiam Dei in humanis uirtutibus, sed utranque in Deo, & ex Deo diuino in illo modo, hoc est eminenter, & supra omnem rei creatae captum. In nobis uero per fidem CHRISTI imitanda Dei natura, & bonitate posuit, quod est maximum ipsum nobis a Deo beneficium. Itaque lumine hoc semel uerae intelligentiae illato, non solum iste locus, sed tota ferè epistola, quae ad Galatas scripta est, mihi uidetur esse declarata. AT QVI MI FRATER inquam, quod & hic, & ibi confirmat Paulus, iustum ex fide uerere, & si de eo nobis ante est dictum; tamen dicendum aliquid etiam nunc est, ut imbecillitatem legis melius comprehendamus, & ea quae passim in Paulo tanquam semina diuinarum uirtutum sparsa sunt, altosque, ac reconditos illius sensus percipere ualeamus. Est igitur uita quaedam, quae illam fidei nostrae donatam ab Deo, impressamque in nobis iustitiam profecto comitatur, illi ipsi iustitiae dignitate par. Sicut enim iustitia illa ex Deo in nobis inest, sic & uita. Et quemadmodum iustitiam ille nobis suae bonitatis, iustitiaeque effigiem, obsidemque erga nos optimae uoluntatis, sic & uitam praebet, imaginem suae immortalitatis. Cumque Dei illa iustitia, qua credentes sibi, fidemque habentes Deus ipse insignit, ita excellat, atque emineat, ut cum hac legis iustitia comparata humanam istam omnem obscuret aequitatem, iniquitatemque eam quodammodo potius uideri cogat: sic uita illa, quae diuinae comes est iustitiae, mortalem uitam hanc morti, quam uitae ostendit coniunctiorem. Etenim profecto bonus, & iustus est Deus, eosque, quos sui dedit esse imitatores, non solum in uirtute, atque in iustitia, sed in uitae quoque genere uoluit se imitari, ut immortalitatem Deo similem assequerentur, qui similem Deo essent eius singulari beneficio, iustitiam assecuti. Atque ut ipse semper uno modo beatissimus, sic hi, qui se ad eum per Christi fide adiunxissent, in hac quidem uita beati, in altera uero essent seipsis etiam beatiores. Proinde totus iste ordo sic textitur, seriesque deducitur, ut nos quidem fidem erga Deum afferamus, quae quanquam ipsa diuino munere alitur, & confirmatur in nobis, aliqua tamen est pars in ea nostrae uoluntatis. Deinde ista fides Dei omnipotentis iustitia excitat, per quam ille ut est uere bonus, non ignoscit solum ad se accedentibus, & per fidem sese illi deditibus; sed eos eadem prope iustitia, qua est ipse praeditus, & eodem genere

genere bonitatis exornat. Tum autem sic ornatos, & effectos sanctos in gratiam, in amicitiam, in cognationem recipit, adoptatq; in filiorum nomen, uitamq; illis beatam, & immortalem tribuit, longe abhorrentem ab hac uita, quæ mœroribus, & doloribus, & periculis, quæ denique mortis, & corruptioni tota addicta est. Quam quidem fragilem, ac mortalem uitam non iustitiæ illius donum, sed tantum naturæ retinemus, iustisq; ea, atque iniustis promiscue data est. Cuius etiam auferendæ, aut relinquendæ lex habet potestatem, tribuendæ uero nequaquam. Si quis enim commiserit in legem eo genere peccati, cui poenam mortem lex ipsa sanxerit, is lege interimitur, nec habet potestatem lex poenam illi remittendi, peccatumq; condonandi. Nihil enim præter præscriptum, & constitutum nouare, nec quod semel in ea sanctum est, lex commutare litera una potest. Qui uero legem ad unguem seruauerit, nilq; in ea offenderit, quamobrem morte esse dignus censetur, huic nõ noua aliqua uita donatur, sed quã ipse per sese habet, ei uita illa relinquitur, quæ est naturæ, non iustitiæ uita, ut illud tantum legis sit donare uitam, quibus non eripiat. Quod si iustitiam illam, quam intelligimus ex iustificatione, & quærimus, sua certa uita consequitur, quæ non naturæ sit, sed eius ipsius iustitiæ propria, nullius autem donandæ uitæ habet lex facultatem. Igitur ne eam quidem iustitiam donare lex potest, per quam uita acquiritur præstantior. Quo perspicuum fit non esse ex lege, neque ex operibus legis iustificationem. Atque ego hoc non planius exprimere possum, quàm ipsemet Paulus, ad Galatas sic inquit: Si data esset lex, quæ posset uiuificare, uere ex lege esset iustitia; sed concludit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide IESU Christi daretur credentibus. Quibus ex uerbis patet, quoniam uitam dare lex nobis suo, & proprio munere non potest, ne eam quidem posse ab ea dari iustitiam, quam necessario uita illa consequitur. **PRORSVS** tibi assentior, **IVLIVS** inquit, & quoniam de quo antea sæpe dubitaueram, nunc soluto, & pacato sum animo, satis in memetipso concipiens neminem posse ex lege, neque ex operibus legis iustificari, quando altior quædam iustitia, quàm ista humana ad iustificandum quæritur, quæ unius fidei donatur ab summo Deo, ut ihs, qui ei credit in similitudinem, ac imitationem diuinæ iustitiæ deducatur, quoniam, ut dico, inquit, hæc iam mihi percepta est iustificatio, locusq; difficilis, & arduus in Paulo explanatus, peto nunc à te, ut de ipsa fide, quid ea sit, & unde tantum honoris, & gratiæ apud Deum obtineat, uelis mihi explicare. Tametsi enim magnam partem per me ipse, quid illa sit, quantumq; ualeat, intelligere mihi uideor: tamen non ita mihi ipse satisfacio, ut spero abs te iri satisfactum. **RECTE** hoc, inquam, mi frater exquiris, & ab hoc aditu, ac tanquam uestibulo nostræ disputationis, si dux, & monstrator nobis affuerit Deus, ad illa secreta, occultaq; ueniamus, in quibus positum est summum & maximum fidei **CHRISTI** mysterium. Quare eiusdem Dei spiritum, opemq; implorantes ab ipsa ordiamur uerbi ui. Est enim multiplex in communibus hominum sermonibus, & in ipso quoque Paulo uerbi huius significatio. Interdum enim fides est in dictis ueritas, & in factis integritas, cum fictæ nihil, nec simulate agitur, aut dicitur, ex quo usus latini sermonis ita loqui consueuit, cum quid sine dolo & fallacia factum sit, bona fide id fuisse actum. Itemq; bona existimatio eorum qui negotiantur, fides appellatur, cum recte illis res pecuniaria committi existimatur, qua fide & forensia commercia, & omnis mercatura potissimum continetur. Quod etiam latius patet in omni opinione integritatis, & iustitiæ, cum cum, qui muneri alicui, imperio uel præpositus sit, fidem suam præstaturum esse confidimus, ut cunctis affectis iniuria, & ad fidem illius confugientibus, paratum uideatur esse in illius prudentia, æquitateq; præsidium. In scriptura uero aliquando fides est ipsa cõscientia intus dijudicans, quid uerū sit, & quid falsum, in his quæ aguntur, & quid simulatū, ac fucatū, quid syncerū, & simplex. Quo sensu Paulus: Quicquid ex fide non est, peccatum est, inquit, ex fide idem, quod ex ueritate, & synceritate cõscientiæ intelligens. Nonnunquam etiam fides constantia est in præstando, quod quis promiserit, ut paulo supra Paulus: Nunquid horum infidelitas fidem Dei abrogabit

gabit: hoc est, si hi non steterunt in his, quæ Deo promiserant, num item non stabit promissis suis Deus? Sed ut hæc, & cætera fidei significata omittamus, quæ ad nos minus pertinent, ueniamus ad id, quod nostrum est, ut fidem intelligamus esse credulitatem, non eam, qua faciles sumus ad credendum, sed eam, qua credimus, qua in sententia, & facere fidem, & habere, & in ea fide esse uulgò homines loquuntur, quod est in omnibus credere, & uel persuadere alijs, uel persuasum ipsum esse. Sed nos, qui scripturarum more loquimur, fidem **C H R I S T I** cum pronuntiamus, in uno hoc fidei uerbo totum id intelligimus, quod est credere Deo, & **C H R I S T O**, illiç con-
 fidere. Non enim fides nostra simplex est credulitas, quanquam sedes, & fundamentum fidei credere est. Sed fides in Deum plena, atque integra est, ita credere, ut confidamus, hoc est, ut non minus spei insit in ea, quam credulitatis. Etenim ea credimus, quorum magna pars ad nos ipsos pertineat, & semper confidere, credere etiam est. Credere uero ipsum non continuo confidere, ut cum credimus Deum esse, rectum id quidem est, & necessarium, & fidei debitum. Sed tamen hoc ueteres etiam Græci, gentesç ferè omnes crediderunt, nec uim propterea tamen fidei tenuere, Vbi ergo iam incipit apparere fides? cum id, quod sequitur, etiam credimus Deum fieri remuneratorem omnibus quærentibus se. Hæc nimirum ab Deo remuneratio cum est à nobis credita, quoniam quidem pertinet ad nos, facit, ut confidere incipiamus Deo, & cum credulitate ipsa spem iunctam habeamus, si eum quæsierimus, atq; cum amore, ac desyderio ad eum fuerimus conuersi, fore nos illius bonorum, benignitatisç participes. Quod confidere utique est, & non solum Deo, sed etiam in Deum credere. Ac ut maiore cum autoritate de fide ipsa loquamur, definitionem Apostoli in medium adducamus. Qui sic ad Hebræos inquit: Fides est susceptio rerum earum, quæ sperantur, index earum, quæ non cernuntur. **H I C I V L I V S.** Fidei, inquit, definitionem ex Paulo affers, quæç obscura semper habita fuerit, conflictatio omnium ferè interpretum demonstrat. Sed tu mi frater uerbum illud Græcum hypostasis, quod cæteri transfulerunt substantiam, cur susceptionem conuerteris, audire ex te aueo. Certe enim uerbi huius ipsius cognitio, cum rite percepta fuerit, quasi lumen quoddam extiterit ad huiusce loci obscuritates, & tenebras illuminandas. **S V S C E P T I O N E M** uoco, inquam, uim, & sententiam Græci uerbi secutus, quo *ἐπιστάσις* non solum subistere, hoc est, manere, atque hære in seipso, quo sensu treis in diuinitate *ὑποστάσεις* esse dicimus, quas nos transfulimus personas; sed sustinere etiam quoddam est, & submittere, ac supponere se, siue negotium aliquod, munus uel recipias, quod pro te subire, aut pro altero paratus sis, siue cuiusdam spei, aut opinionis, aut sententiæ temetipsum subijcias. Atque hoc uerbum alijs quoque locis Apostolus: ut ad eosdem Hebræos: Cohortamini uos ipsos per singulos dies, quoadusque uocatur hodie, nequis uestrum obdurescat ex deceptione peccati: Participes enim facti sumus **C H R I S T I**, si quidem principium hypostaseos usque ad finem firmum retinuerimus, hoc est, si permanebimus in eo, quod à nobis est susceptum, si non exciderimus spe, & fiducia erga Deum. Et ad Corinthios: Misi fratres, inquit, ut ne gloriatio nostra de nobis inanitas sit in hac parte, ut quemadmodum dicebam, parati sitis, ne si forte ueniant mecum Macedones, & offendant uos imparatos, rubeamus nos, ne dicamus uos in hypostasi hac gloriationis, quod idem est, ac in eo, quod suscepimus, ut gloriaremur de uobis. Indicat autem hæc hypostasis non leuem quandam, neque improuisam, sed meditato consilio susceptam actionem. Ut item ad Corinthios: Quod loquor, non loquor secūdom dominum, sed uelut in insipientia in ista hypostasi gloriationis, quoniam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Vbi ostendit se uolentem, & scientem suscipere hanc prouinciā gloriandi, quæ tamen non secundum Deum sit, sed secundum iactantiam, & gloriationē carnis. Verum omissis uocabulis ut ueniamus ad rem, cū fides definiatur ab Apostolo, susceptio earum rerū, quæ sperantur, index earum, quæ nō cernuntur, sic intelligamus huiusmodi definitionē, ut fides sit, uel sperare ea credēdo, quæ oculorū uisioni subiecta nō sunt, hoc est spiritualia, & æterna, uel credere
 speran

Sperando: quanquam fidei fundamentum sit credere, tamen spes ipsa continet in se fidem, & absq; spe fides inanis tota est. Atque hæc est propria fidei C H R I S T I definitio. Nam & Iudæi cum unum esse Deum crederent, eumq; colerent, & uenerarentur, atq; illi confidere se dicerent, spemq; in eo ponerent bonorum assequendorum; ea tamen ab eo sperabant bona, quæ oculis, & sensibus percipiuntur, hoc est terrena, atque humana. Nos uero, qui & Deo credimus, & in Deum per unigenitum filium eius I E S V M Christum ita confidimus, & permittimus nos Deo, ut nihil ab eo mortale, nihil interituum expetamus, neq; digna ista huiuscemodi munera tanto autore esse existimemus. Sed ea potius speremus, & expectemus ab illo, quæ tribuenti, & donanti consentanea sunt, magnitudine eximia, perpetuitate æterna. Est igitur uera fides C H R I S T I & Deum, & Deo, & in Deum credere, quod est illi cōfidere, ut speres ab eo, quæ æterna bona sunt, ea porrò huiusmodi, ut nullis sensibus comprehendantur, sed sint tota in illa fide, & spe, si Deo confidamus, & si eum amauerimus, expectationi nostræ reposita. A V D I O mi frater, I V L I V S inquit, & de uerbo hypostaseos, Christi q; fide, quo pacto illud intelligendum hæc accipienda sit, tuam sententiam probo. Sed cur Apostolus de fide C H R I S T I speciatim loquens, exempla fidei constituerit ex illis, qui longe tempus Euangelij antecesserunt, & in Abel, Enoch, Abraam, Iacob, cæterisq; patriarchis, fidem hanc, quam diffiniebat, fuisse affirmauerit, hoc est, quod cupio mihi abs te explanari. Non enim uidebatur propriè fides in illorum rebus gestis, sed in Apostolorum, & Deo credentium per I E S V M Christum diffiniri. Q V O N I A M inquam I V L I & ad Hebræos Paulus scribens eos in patribus suis uoluit cōmonefacere, ut plus haberet hortatio sua ponderis, & cum exemplum tum graue sit, si ex antiquitate depromatur, ad uetusta, & celebrata maiorum facta eos reuocauit, ueteresq; illi tamen, cum ea, quæ gererent, in corpore, atque in umbra tanquam figuræ, & simulacræ præmitterent uenturæ post aliquot secula ueritatis, ueritatem ipsam nihilominus iam tum spiritu sancto edocti perceperant, & sic crediderant in futurum C H R I S T V M, quomodo nos in eum, quem non uidimus, credidimus. Sed ut redeamus ad superiora; Fides C H R I S T I hoc habet peculiare in se, ut ea, quæ nec cerni oculis, neque ullo sensu percipi possunt, ab Deo sola, & potissimè expectemus, confidamusq; illius benignitatis, & ueritati nos ipsius diuino munere illa assecuturos. De quibus idem iste Apostolus, Quæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt, prompta habet Deus diligētibus eū. Et alio loco, Breuis, leuisq; afflictio in nobis, inquit, æternum pondus gloriæ creat, dum non cogitamus ea, quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Nam quæ uidentur, ad tempus tantum sunt, quæ non uidentur, æterna. Quod uero ista ipsa sperare, & concupiscere ab Deo solo debeamus, quæ æterna, & inuisibilia sunt, illa ratio docet, quod hoc solum uere est Deo credere, atque confidere. Nam si ita confidamus, ac credamus, ut ista appetamus ab eo nobis dari, quæ sunt terræ bona, nō unum iam Deum, sed complures esse Deos suscipiemus: quotquot enim extiterint, ex quibus nobis sit spes potiundi bonorum mortalium & caducorū, illorumq; fruendi, tot nobis deos, & dominos profectō constituemus. Nam siue à populo sperandus honos fuerit, aut potestas aliqua, aut emolumentum, populus ipse nobis erit Deus, plusq; illius uoluntati, quàm Dei opi confidemus, siue eadem postulabuntur à principe, Dei apud nos locum princeps obtinebit. Denique in amore terrenorum bonorum, qui suppeditauerit amorī nostro, cupiditatibusq; suffragatus fuerit, is nostram ad se omnem cōuertet fiduciam: ex quo Iudæi, qui ad hæc terræ bona potissimum aspirabant, ad asciscendos quoque, & colendos falsos deos, faciles sæpenumero, & prompti extiterunt. Non enim neque in rebus molestis, ac tristibus, illa bonorum spe ab Deo insensilium se sustentabant, & sæpe oblati aliunde præmijs, aut uoluptatibus ab Dei uerī nomine deficiebant. Quod cum sæpe aliàs, tum in Ieroboam præcipue, & decem tribubus Israël fuit manifestum. Ille enim ut regnum sibi stabiliret, quod ex dissensione populorum ceperat, illi ut regem haberent fauentem sibi, atque propitium fere omnes à uero Deo, & cultu Dei, temploq; ipsius sancto auersi, ad euentros deos, & falsa idola transfugerunt. Proinde nos quoque

qui fidem **CHRISTI** profitemur, cū Deo nos credere, & catholice ecclesie enunciamus, sic debemus de nobismetipsis cogitare inanem esse fidem hanc, nisi etiam in Deo speremus, & confidamus, atque ab eo illa expectemus, quæ futura sunt immortalia bona. Itaque qui cupiditatibus rerum terrenarum, & carnis uoluptati dediti, & uel ambitione, uel auaritia excæcati summum in his bonum quæ sensibus comprehenduntur, & suum omne studium collocant, atque constituunt, hi fidem, quam uoce usurpant, corde nullam retinent, neque Deum sibi, sed mundum dominum constituunt. Ex quo fit, ut in astutia, in malitia, in fraudando, in ulciscendo, in uim afferendo, in omnia miscendo, omnibusque modis attentando magis quam in Deo, & Dei ope fidentes, contentur ad ea peruenire, quæ peruersa opinio, corruptaque cupiditas fingit, atque constituit sibi esse bona. Est omnino aditus, & tanquam ianua ad ipsam solidam ac perfectam fidem ista animi credulitas annuentis Deo se, & **CHRISTO** atque ecclesie credere. Sed non in eo plena fides, quandoquidem sine firma spe, atque fiducia in summum Deum fides uera non est: spes autem, & fiducia esse non potest, si hæc interitura bona potius expetimus, de illis æternis minus laboramus. Sed tamen qui suum in ista credulitate nomen professus Deo, & in nomine sancto **CHRISTI** baptizatus est, ad explendos fidei numeros omnes profecto fit paratior, quam is, qui ne istam quidem fidei **CHRISTI** nominationem æquis auribus accipit. Verum in eo tamen est fides, ut credatur, & confidatur, idque certo consilio, & deliberata fiat uoluntate. Fidem enim habere etiam sperare est, & confidere. Qui uero tantummodo uerbo, nulla meditata in corde ratione sese annuntiant credere, cum in mundo iisdem multo maximam spei suæ partem fiduciaque ponant, hi non tam fidem ipsam tenere, quam ad fidem quendam introitum habere sunt existimandi. Quod si is esset Deus, qui non omnia posset, & ualere unus, aut si quæ ab eo suis cultoribus proposita sunt, non eadem essent optima, ac præstantissima, profecto & alios deos constituere, eisque confidere, & alias res appetere hominibus foret licitum. Ut enim diximus, qui quopiam confidit, Deum sibi quodammodo illum facit, in quo suam ponit fiduciam. Sed cum & omnipotens Deus, & nihil illius donis cœlestibus sit præstabilius, atque adeo illa sola sint, quæ nobis ab Deo ostenduntur, & promittuntur uera bona, ideo nec illis est quicquam à salute uera aberrantius, qui à **CHRISTI** fide alieni sunt, neque his miserius, qui fidem ipsam **CHRISTI** ore, uerbisque professi alias alibi spes, & alios penè deos, quibus potius confidant, sibi proponunt, & erigunt. Quocirca sic cõcludamus, certam, & ueram fidem esse eam, quæ ea, quæ cernit oculis, manibusque comprehendit, manifesta, & indubitata mortalis uitæ comoda abiicit ultrò, & segregat ab sese, ut ea, quæ sperat, & credit, adipiscatur à summo Deo, quæ quidem etiam fides hominem ex carneo & corporeo spiritualem prorsus reddit, agnoscentem cognationem, quæ sibi cū Deo est, & ad Deum ipsum, tanquam ad suum summum bonum credendo, & confidendo, illumque imitando prorsus erectum, inque eo solo eorum honorum, quæ ab omni sensu remota sunt, eademque, & summa & immortalia existunt, spem, atque expectationem omnem suam assequendorum reponentem, per quam fidem postquam ita credidimus Deo, ut spem omnem nostram, omnemque fiduciam in illo constitueremus, amoremque erga illum nostrum his terrenarum rerum studijs atque amoribus non pateremur decerpere, neque distrahi, illæ in nobis præclare, atque eximie uirtutes gignuntur, quæ diuinam in nobis referunt uirtutum similitudinem. De quibus ad Galatas Paulus, Qui suppedat uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei id agit? & re uera, cui ista sordent interitura, & mortalia, solumque is ad cœlum, & ad Deum sperandis illis bonis cœlestibus erectus est, quis hunc potest, aut iustum, aut continentem, aut beneficum, & misericordem ex hoc humanarum uirtutum genere æstimare? altius se multo attollit iste in omni genere uirtutis, & proxime ad Deum imitatione accedit, quandoquidem promptior est illi, & paratior benefacendi facultas, qui ea, quæ comunicat cum alijs, & distribuit, parum ad se, aut nihil putat pertinere, solamque præclaræ actionis uoluptatem cum Deo omnia conferens sibi retinet, operæ autem fructum, & pecuniæ in alios dispertit, quam is, qui eisdem rerum terrenarum affectionibus implicatus, quas à suo proximo incommoditates depellit,

pellit, in eas ipse ueretur, ne quandoque possit incidere. Certe enim ille prior ab omni rerum harum affectione remotus genus benefaciendi singulare, & propè diuinum in seipso exprimet, hic posterior; bonus tantum & iustus, inter homines habebitur. Atqui posteriorem hunc lex, illum superiorem CHRISTI fides conformat. Est enim fidei CHRISTI, ut sæpe iam diximus, negligere omnia humana, & mortalia, neque illa nobis bona existimare, quæ hic tenentur, & possidentur, sed ad ipsa cœlestia, & non interitura aspirare, eorumque locare, & ponere assequendorum spem totam in Deo, & confidentiam nostram. Sed quoniã de his, multis sæpe locis ab Apostolo fit mentio, erit nobis item locus de illis aliàs loquendi. Nunc redeamus ad Apostoli uerba, qui tanquam rationem reddiderit, cur ex operibus legis nemo iustificetur, eo quod per legem cognitio peccati, hoc est, quoniã lex nihil seipsa maius demonstrat, neque altius, sed solã tibi notionem peccati insinuat; aliud autem est uitare humanam iniquitatem, & aliud diuinam adipisci iustitiam, longeque diuersum, disiunctumque est nosse peccatum, & ad gratiam aspirare, subiungit; Nunc uero seorsum à lege iustitia Dei, manifesta facta est, testificata ab lege, & à prophetis. Nunc inquiring illa iustitia Dei, quæ sola facit uerè iustos, in lucem est edita, atque apparuit, de qua lex, & prophetae dederunt testimoniũ, neque id parce, atque anguste, sed plurimis in scripturæ locis. De qua Esaias in persona domini, Propè est salus mea ut ueniat, & iustitia mea ut reueletur. Ac ut non de humana, neque de legis iustitia appareat dici, quæ in præcipiendo, aut uetando, damnando, absoluendo uel tota ferè consistit, etiã subiicit; Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentiũ. Sola enim Dei est iustitia, quæ cum animorum pace, & silentio colitur, tanquam stirpes omnium cupiditatum ipsa ex animis elidens, neque ullum penitus in mentibus relinquens disidiũ, huiusmodi quo pacto hoc appetendum, atque idem rursus alia ex parte fugiendum sit. Vel cum dicit huius diuinæ iustitiæ effectiones, operaque demonstrans, Vocauit te in iustitia, & apprehendi manum tuam, & seruaui te, & dedi te in foedus populũ, & in lucem gentiũ, ut aperires oculos caecorum, & educeres de inclusione uinctos, & de domo carceris sedentes in tenebris. At hoc legis certè iustitia non facit. Hos enim ipsa potius incluserat, & uinxerat. Cui ergo esse potest dubiũ, talem Dei iustitiam uiuificantem eos, qui in peccatis mortui sunt, & caecos mente illuminantem, eam esse, quæ non in lege expressa sit, sed quæ cum fide conferta, atque cõiuncta cingulum circumdat renibus, sicut scriptum est; Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius; & hanc à prophetis, & lege testificatam, tametsi nos pauca è multis testimonia, subiicimus, quæ plurima passim in tota scriptura, & de hac ipsa iustitia, & de uniuersa pariter gentiũ uocatione scitent, quas huius lex iustitiæ erat excitatura, & ex illis ecclesiã sanctiorem constitutura, de qua sic aperte, & perspicue Esaias, ut hæitationi non sit locus; Uniuersi filij tui, inquit, erunt docti à domino, & multiplicabit pacem filiorum tuorum, in iustitia fundaberis. Hæc inquam Dei iustitia seorsum nunc à lege manifesta facta est, cui nihil cum lege rationis est, atque commercij. Alio enim ex genere, & ex alio ordine tota est, diuinarum uirtutum uidelicet in nobis creatrix, non humanarum, iustitia inquam Dei manifesta facta per fidem IESU Christi in omnes, & super omnes credentes, hanc inquit, iustitiam Dei fides IESU Christi in lucem extulit. Antea enim in Deo quidẽ semper erat, & radios interdum suos, occulto tamen tramite in aliquorum mētes & corda iaciebat, præsertimque eorum, qui essent ex semine Abrae. Illud enim genus præcipue electum fuerat à Domino, ut quoniã ex eo author, & promulgator maximus mysterij edendus erat, diuino indicante spiritu prænosceretur ab eisde, à quibus parturiebatur. Nunc uero IESU Christo docente, atque monstrante Dei illa eminens, præcellensque iustitia in toto mundo patefacta est meridiano solis lumine multo clarius. Non solum enim non uere homines, qui IESU Christo crediderunt, illam in Deo iustitiã cuiusmodi esset, sed eam ipsi in semetipsis sunt experti. Etenim quemadmodum Deus fidem intuens eorum, qui sese ei dederunt, & credendo, fidendoque permisérunt, nullas ueteres iniurias, nihil pristinae impietatis, nec iniquitatis illis exprobrauit, sed omnium præteritorum scelerum memoria statim obliterata; omnibus eos ultro affecit beneficijs, non ut liberaret tantummodo pœna, & supplicio; sed etiam ut sanctos efficeret, atque iustos,

quo patre Deo digni effecti, cœli hæreditatem iure adire possent: sic nos eadem Dei iustitia, eadem benignitate imbuti, atq; ornatî, ipsum illum unde eam hausissemus, imitaremur, nihil odio, neq; iræ, nec libidini ulli tribuentes, ab earum rerum cupiditatibus alieni, per quas pturbationes huiuscemodi in animis nostris exoriuntur, ad benefaciendum tantum, & ad benemerendum intenti, quod sola fide in Deum nobis aduenire potest. Eadem enim fides per I E S V M Christum tradita nobis, & insinuata, & iustitiam talem in Deo ut cognosceremus, effecit, & ut in nobis similem ab eodem Deo insitam & datam acquireremus elargita est, quæ credentibus data est, hoc est huius ipsius fidei, & credulitatis nomine non tanquã legem habentibus, nec rursus tanquã probitate, & innocentia præditis, quippe cum nec gentes legẽ cognoscerent, & omnes omnino homines peccatis essent oppressi: sed data est gloriæ, & gratiæ, & beneficentiæ summi Dei. Nam si Hebræis tantum data fuisset, ubi Dei æquitas pari studio affecti ad omneis conseruandos, quos pariter creasset; Si tantum probis, & innocentibus, ubi Dei gloria? aut quis eius benignitati, & uoluntariæ liberalitati fuisset locus? Data est ergo ea, & donata credentibus, qui suum nullum meritum afferunt, non enim credere, mereri est, & ijdem maxime ornant, atque magnificant gloriam omnipotentis Dei. Proinde in hac cõmunionem indignitatis, & peccati, qua cuncti comprehensi erant, nulla erat prorsus distinctio, quamobrem huic potius, quàm illi tribuenda esset, sed omnes pariter egebant gloria Dei, ut iustificarentur gratis eius gratia. Opus erat, inquit, ut suam gloriam ostenderet Deus, quatenus gratis, & sua innata benignitate, non ipsorum ullo merito eos iustificaret. Hæc enim est uera uirtutis, & bonitatis, & diuinæ iustitiæ gloria, facere omnia gratis, & propter se, neque expectare, quoad quis mereatur, sed ultro suam gratiam, & benignitatem credentibus offerre, at quo interprete, quo instrumento hoc fecit Deus? per redemptionem, inquit, quæ in C H R I S T O Iesu, quem proposuit Deus placamentum per fidem, in ipsius sanguine. T V M I V L I V S: Adhuc mi frater, inquit, quæ abs te dicta sunt de iustificatione nostra, de fide in Deum, & de ipsa Dei iustitia ita mihi inhæserunt, ut nihil habeam certius, neque firmitus, quàm ita habere se rem, neque id credulitate tantum simplici, sed clara & ualida ratione adductus. Nihil enim est melius, quod attribuamus Deo, quàm eum talem esse, qualem hæc ipsa iustitia demonstrat. Quod si in Deo omne inest, quodcunque est optimum, & hoc, quod optimum est, inesse in eo necesse sanè est. Neque intueor tamen, omnibus meæ mentis uiribus, & omni intentione animi circumcirca aspiciens, quid illustrius offerat, & quid magis persuadeat intelligentiæ nostræ illa tantopere laudata apud homines philosophia, cum argumentis & rationibus, quid concludit, atque firmat, quàm hæc pura, & simplex uirtutem, & iustitiam & beneficentiam summi Dei summam narrans oratio. Itaq; ea non me docuit solum, sed etiam uehementer accendit, ut hæc mundi bona quotidie magis, magisq; despiciens in illis tantum bonis, quæ cœlestia, & æterna sunt, à Deo expetendis studium omne meum, & omnem curam reponam. Video enim non secus ac si oculis idem cernerem, neq; falli nos spe nostra, si uerè confidamus Deo, neq; ipsum Deũ à natura, à iustitia, à bonitate sua posse deficere. Vnus adhuc restat scrupulus, is iste ipse, in quo Paulus nunc uersatur, nec mihi ille quidẽ, sed his, qui fidei C H R I S T I libenter sæpe obtrectant, qui cum reliqua forte omnia concesserint, fidemq; in Deum causam omniũ uirtutum in nobis assensi fuerint, nec sine ea ad gratiã posse ueniri annuerint, illud tamen dicant, quod quotidie dicunt, nihil opus fuisse C H R I S T O, nec C H R I S T I morte, sed potuisse mundum inspirante Deo, nihilominus in hunc sensum & fidei mysterium sine C H R I S T O peruenire, quasi hoc in nobis reprehendant, q̃ in istud fidei negotium, C H R I S T V M ita admisceamus, ut absq; eo de salute & de Dei gratia penitus distidamus. Nã q̃ Dei filiũ facimus, q̃ equalem Deo, q̃ uirtutem Dei omnẽ in seipso deferentẽ, alia fortasse disputatio sit, neq; ppria huius loci. Quod uero sine eo erga Deũ fides nõ sit, & quod hac una omnino ianua ad uitã sit introitus, cuperem admodũ mi frater à te aliquid proferrî in mediũ, quod possemus horum taliũ molestissimis percontationibus respondendo opponere. D I U I N V M est hoc consiliũ, quod queris mi frater

mi frater diuina consideratio, quam nos homunculi non tam indagare rationibus, & scrutari, quàm uenerari, suspicereque debeamus. Est enim hoc fidei precipuum & proprium, non inuestigare curiose, quod suscipias, sed id simpliciter, & syncere credere. Veritatem quoniam quod cum pietate agitur, nunquam ingratum id Deo, neque infensum esse solet, afferemus aliqua non tam expressa in scripturis sanctis, quàm adumbrate posita, per quæ hæc possit quæstio dissolui, Deum ante deprecantes, ut sensum nobis rectum ita tribuat, inducatque in omnem nos de filio suo ueritatem, si eum nos uerentes, & honorem ei toto animo deferentes ipsius benignitatis, & sapientiæ gloriam cupimus magnificari.

FACIET mi frater, inquit, nam & ipse dixit, Quæcumque poposceritis patrem in nomine meo, dabit uobis. **HAC** fide in Deum freti inquam, asseueremus primum illud, quod indubitatum, certumque retinemus sola fide erga Deum per **IESVM** Christum posse nos saluos fieri, neque aliud nomen esse sub cælo, ut **LUCAS**, inquit, in quo salus mundo sit, proposita. Quorum etiam utrumque cognoscere uita est æterna, & eum, scilicet, qui misit, Deum patrem, & eum, qui missus est, **IESVM** Christum filium Dei. **ASSEUEREMVS**, inquit, neque de huius fidei constantia ulla omnino unquam uis nos, ullius sententia deducat. **ATQVI** inquam, huiusce persuasione nostræ & fidei argumentum, primum illud, & quasi fundamentum totius assensionis habemus, quod euentus rerum ita habere se rem comprobauit. Hoc enim & miracula **CHRISTI**, quæ ab eo patrata sunt plurima, & maxima indicant, & mors ab eodem non suscepta solum, sed preuisa etiam, & sapienter prenuntiata, & posteaque obijt tertio die à mortuis eiusdem resurrectio, ac sui uiuentis discipulis ostensio; Deinde palam in cælum tot conspecta oculis fidelium ascensio, post spiritus sancti à cælo discipulis missa, & dispersa in specie linguarum, & ignis donatio. Virtutes quoque maximæ illis ex eodem spiritu immittæ & inditæ sanandi aegros, liberandi à malis dæmonibus obsessos, mancos, & debiles integrandi, integros interdum in debilitatè iniiciendi, consistendi sine timore, & perturbatione ulla aduersus magistratus & potentes, ac feroces sæpe minas superbiorum hominum ac tyrannorum, in mortem sicubi opus esset, & ueritatis defensio postulari, alacri animo eundi, atque hæc omnia tot, atque tanta ut apte, & facile, & admirabiliter agerent, non solum uis quædam inaudita cælestis uirtutis ac sapientiæ, sed etiam omnium linguarum usus & cognitiones illis repente à cælo data. Quarum quidem uirtutum, & eius, qui in Apostolis operabatur, spiritus sancti tanta uis extitit, ut mundus, qui auaritiæ totus, & ambitioni, superbie quoque, & omnibus turpibus illecebris deditus erat, quicquid ea sola bona intelligebat, quæ ad corpus, & ad corporeas comoditates, aut quæ ad gloriam, & laudem inter homines pertinerent, nullam autem animorum immortalitatem, nullum Dei regnum, nullam alteram uitam, & eam quidem multo potiorē cogitabat, stupefactus horum hominum, si illos ex mundo spectes, ignobilissimorum, & despectissimorum, si ex Deo, altissimorum, & maximorum, uita, oratione, miraculis, atque ea imprimis constantia, qua cruciatus corporum pro **CHRISTO**, & mortem fortiter sustinebant, conuersus repente ad Deum uerum priora uitæ instituta relinqueret, & sese **IESU** Christo fidelem, subiectumque traderet. Num paruū hoc tibi aut obscurum ueritatis fidei nostræ argumentum uidetur esse? **MINIME**, inquit, ille, sed & illustre, & magnum, nequaquam enim sine Deo, nec sine diuino numine nouæ fidei mysterium inexpectatum præsertim, & insolens, hominumque quotidianis & communibus studiis repugnans, atque contrarium tot sanctissimorum uita & uirtutibus, tot miraculis, tantarum nationum concursu & conuersione ad puriorem uitam potuit frequentari. **QUIDILLA** inquam, quæ in susceptione fidei, & in Euangelio nobis præcipiuntur, eiusmodi ne sunt, ut aut plausibilia sint hominibus, aut cum aliarum legum præceptis, atque institutis uideantur comparanda? Cuiusmodi sunt, quod humane leges his, quibus sunt lata, non stabilitatem solum & otium, & ordinem uitæ in cõmuniõne iuris, ac libertatis, sed etiam opes, imperium, potentiamque inter finitimos conantur acquirere. Nos **CHRISTI** præceptis uitæque eruditi humilitatem animi pro magnitudine, simplicitatem pro sapientia, credulitatem pro cautione, patientiam pro ulciscencia, ignobilitatem pro gloria, pro diuitijs paupertatem, pro potentia imbecillitatem, pro delitijs asperitatem uitæ eligimus, atque in his spem maximi boni consequendi ponimus, quæ ceteris primo

ipſo aſpectu moleſta, difficilia, ſumma mala, iudicantur. Hæc neq̃ tanta commutatio opinionum, atque rerum, tamq̃ contrarius & discrepans ab perpetuo hominum uſu, & uoluntatibus animorum ſenſus aut ueritatem in ſe melioris uitæ retinere, aut ſine Deo adipiſci tantum authoritatis potuit? NE HOC quidem fieri ullo potuit modo, inquit, cum tamen nobis iam expertis, & ab IEſV Chriſto edoctis, quantum cœlum à terra diſtat, tantum hæc uita, quæ oculis carneis deſpicibilis, & ſordida, plenaq̃ miſeriæ, & ſtultitiæ uidetur eſſe, illis mentis, & ſpiritus integrioribus oculis cœleſtis lætitiæ & ueriffimarū iucunditatum plenam ſeſe oſtendat. NEMPE quia à mundo penitus auulſa eſt, & in Deo tota deſixa, eumq̃ ſuum poſidet bonum, quod ſummū eſt in omni natura bonum, HAC ratione ipſa inquit. HIC inquam IULI neceſſe eſt hoc ut conſyderetur, quale ſit, quo quid mundi dicitur eſſe, aut Dei. Sic enim pronciamus, atq̃ ſentimus quaſi alterutrius tantū nos eſſe neceſſe ſit, utriuſq̃ uero eſſe nequaquā ſit licitum. EXPECTO, inquit, quid dicas, HOC inquam, q̃ uidetur repugnare inter ſe, & contrarium eſſe Deo ſeruire, & mundo, ſicut ipſe dixit, Non poteſtis Deo ſeruire, & Mammonæ. Id porro uerbum Syrorum lingua diuitias ſignificat, quarum quidē nomine omnis cura rerum terrenarum, omnis procuratio corporū comprehenditur. Sed Deus, & mundus domini noſtri ſunt, non ambo ſimul, id enim fieri nequit, ſed alteruter eorū, prout utri nos magis uoluerimus dedere, illumq̃, quē elegerimus dominum & Deū nobis uoluerimus cōſtituere. Vtri enim hæferimus potius, & in utro magis deſideria noſtra collocauerimus, is à nobis potior, & præſentior habebitur Deus; qui ſi mundū præoptauerimus dominū, carnales homines reddemur; ſi Deū, ſpirituales. Verum, ut opinor, diſtinguendū perſpicue eſt inter ſpiritualem hominē, & inter carnalē, ut quod ad myſteriū CHRISTI pertinet, fidei noſtrę rationē melius poſt exponamus. Porro fiet hoc percomode, ſi operationes carnis, & operationes ſpiritus ex eiuldē huius Apoſtoli uerbis in mediū proferemus, qui ſic ad Galatas inquit, ſcribēs. Maniſeſta ſunt opera carnis, quę ſunt hæc, Adulteriū, ſcortatio, impuritas, petulantia, falſus deorū cultus, ueneficiū, inimicitia, iurgiū, obtreſtatio, iracūdię, rixæ, ſeditiones, factiones, maleuolētię, cædes, ebrietates, comēſationes, & ſimilia his, quæ uobis prædico, quēadmodum prædixi, q̃ qui talia agunt, regni Dei nō erunt hæredes; Maniſeſta ſunt opera carnis, inquit, quoniā carnalia, & corporea ſenſus feriunt, & à carnalibus oculis conſpiciuntur; quæ quidē carnis opera, alia finis nobis ſunt, & id, ad quod tendimus, extremū; alia ſunt in his, quæ ſpectāt, & pertinent ad finē. Finis corpus eſt, & corporis cōmoda, quæ in Græco epigrāmāte ſatis expreſſa ſunt, quo dicitur optimū eſſe beneualere, honorari pulcherrimū, ſua uiſimū eo frui quo quis maxime cupit. Ita ualitudo, ſuauietas, dignitas carnalium hominum ſumma, & maxima bona ſunt, & ille ex Euangelio hoc idē indicat, qui plenis domi horreis, ac cellis omnibus dicit animæ ſuæ, Anima habes bona multa reposita in plures annos, requieſce iam, comede, bibe, gaude. Hæc enim bona ſi cū pace, & ſine dimicatione quærentur, aut iam quæſita, & parta poſiderentur, nimirū in his humanorum in corpore uotorū ſumma conſiſteret. Quoniam autē affectata, anhelata, auidē undiq̃ quæſita ſunt, neq̃ omnibus pariter queunt cōmunia eſſe, iccirco in his oppugnandis, inſidiandis, contra petendis ſeditiones, & rixas excitari neceſſe eſt, & reliqua mala facinora omnia ſuſcipi, quæ non ſponte ſua, ſed horum obtinendorum bonorum gratia perpetrantur. Iſta igitur carnis opera, & qui hiſce dediti operibus ſunt, carnales homines habentur, qui omnes curas ſuas, & ſtudia omnia ad carnem, corpusq̃ referunt, nihil cogitationibus rerum à ſenſu remotarum, nihil futurarum poſt hanc uitam expectationi, nihil Dei prouidentia, nihil immortalitati, nihil deniq̃ fidei erga Deum tribuentes; ſed illud tantum ſolidum & uerum tenere ſe arbitran-
tes, quod manibus comprehenſum ſit: Atq̃ hi tales ipſi cum ſint, non modo regnum Dei, legemq̃ recte, & ordine uiuendū nullā, ſed ne ius quidem uitæ perpetuū, & firmum poſſunt recipere. Moritura enim caro, & carnalē ſecū hominem in eandē mortem rapit, ipſaq̃ dei legibus nequaquā ſubiecta eſt, iccircoq̃ omnis eius ſapiētia, apud Deū ſtultitia eſt, quoq̃ abſcedit à Deo longius, quod hi faciūt, qui diuitijs, & poteſtatibus inhiandis quotidie magis in mundū ſe inuoluunt; hoc ſit terrena iſta tractando,
appeten

appetendōq; dementior. Atque hic homo carnalis à Ioanne euangelista notatus, qui non ex Deo, sed ex sanguinibus, & ex uoluntate carnis, ac uiri natus est, à quo se cupiebat Dauid liberari, cum instaret apud Deum, Libera me de sanguinibus Deus, deus salutis meæ, inquit. Hic est, quē Adam nobis primus pater progenuit postquam peccatum fecerat, & Dei dicto non fuerat audiens, cū carnem nihil etiam tum admodum appetentem, neq; arrogantem sibi, sed rationi prorsus, atque menti subiectam & deditam in sperata illa uictoria, quam nec ipsa quidem ualde concupierat, ad superbiam excitauit, in eamq; extulit insolentiam, & temeritatem, ut maius illa deinde ius suū in homine, quam rationis semper pugauerit esse. Quod carnis regnum mors iure est consecuta, quandoquidem caro cum operibus suis uitæ perpetuitatem non recipit, idq; ab origine primi parentis peccatum unā cum morte in nos quoq;, qui sumus progenies ipsius, & in uniuersam posteritatem propagatum est. Huic autem carnali ē contrario spiritalis ille homo opponitur, qui fructus eos appetit, & ea sibi prima proponit, quæ sunt propria spiritus. Porrò autē illa sunt, Charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, cōtinentia. Quorum quidem omniū si ex origine, atq; ex authore illa spectentur, Deus caput est. Hauriuntur enim ab eo ista omnia, & referuntur rursus ad eū. Si uero ex nostra parte, illa propter fidem nobis insinuantur, simulac primum enim confidere incipimus Deo, & præmia ab eo illa expectare uelle, quæ sunt ab humanis sensibus abscondita, statim dimissa carne ad spiritum nos reuocamus, repudiatisq; mundanis, & terrenis bonis causas omnes unā excindimus sollicitudinum, & cupiditatum, animoq; intestinis morbis, ac perturbationibus liberato pacati, atque modesti, omnibus benigne facientes, nunquam obtrectantes cuiquam, neque ad corpus uelut ad finem aliquid referentes, sed omnia in Deo nostra reponentes, agimus beatam etiam in hoc seculo uitam, plenam lætitiæ, & uerissimæ iucunditatis, cui nimirum uitæ neque lex scripta, neque mors dominatur. Immortalis enim spiritus est, & eius opera æterna. Atque hi sunt, qui per fidem nascuntur ex Deo, & filij Dei fiunt. Primum quia illi similes in omni illa diuina uirtute, atque iustitia contendunt fieri, tanquam filij parenti, deinde quoniam abdicato patre mundo, & pristino repudiato terreni generis nomine in aliud nomen, & familiā aliam transeunt, uelut in cœleste genus adoptati, unamq; illam, & solā expectant hereditatē, quam de cœlestibus bonis illis largiatur Deus. **A V D I O** inquit **I V L I V S**, & hanc admirabilem fidei potentiam etiam atque etiam magis nosco, cuius certe & author, & doctor fuit **C H R I S T V S**, de quo si aliud argumentum nullum habeamus fuisse illum filium Dei, eundemq; humani generis redemptorem, hæc una quidem ratio, mea iam sententia satis sit, quod gustum, & fructum diuinæ huius sapientiæ attulit ipse in mundum, cæcisq; hominum mentibus lumen prætulit, quod nulla nostra lucubratiō, nulla ingenij uis, nullum unquam studium potuisset inuestigare, idq; nisi ipse è sinu & gremio patris profectus ab eodem patre Deo ad nos detulisset, iaceremus adhuc omnes sine mēte, & erraremus sine duce, & nullo bono cōsilio actiones nostras, uitamq; dirigeremus. Quamobrem perge tu quidem, ut cœpisti. Et si enim satis edoctus sum, nam persuasus semper antea fui, tamen audire etiam nunc expeto, quæ dicturus es. **A T Q V I** mi frater ne alterum quidem illud argumentum silentio prætereundum est, quod Paulus ad Ephesios scribens inuenit magis, quam explicat, quā ait: In quo habemus (**C H R I S T O** uidelicet) redemptionem, per sanguinem ipsius, dimissionem peccatorum secundum diuitias gratiæ ipsius Dei, per quam exuberans fuit in nos in omni sapientia, & prudentia notificando nobis mysterium uoluntatis suæ ex beneplacito suo, quo proposuerat in seipso, dispensata plenitudine temporum sub unum caput redigere omnia, in **C H R I S T O** quæcunq; in cœlo, & quæcūq; in terra. In seipso, id est, per **C H R I S T V M** cōstituit Deus reuocare omnes ad cultum, & ad honorem sui, ut ipse esset omnium Deus, qui idem fuisset & creator, ut ne tam diuturno errore laberentur homines ponentes in mundo, & in mundanis dijs spem, & inani illa fiducia ad interitū deducti. **P R A E C L A R V M** & hoc argumentum est, inquit, dignaq; imprimis Dei bonitate, & sapientia deliberatiō, cuius utique deliberationis unicus in omni æuo transactor & admini

administer fuit CHRISTVS, cuius & actio ista ipsa, & actionis euentus satis plane indicauit, & in tanto Dei consilio intelligendo fuisse in illo diuinam sapientiam, & in exequendo, ac perficiendo diuinam etiam potestatem. Nunquam enim homo duntaxat si extitisset, aut tam alte ille sapere, aut tantum complecti potestate ualuisset. At nunc quidem orbis ab eo edoctus uniuersus, quanquam diuisus postea in ritus, atque sectas: unicum tamen omnium dominum, & Deum unum agnoscit, ac ueneratur. Ipsum autem consilium summi Dei, quo per CHRISTVM is uoluit cuncta sub se caput reuocare, & redigere, cum uenerabile per sese est. Nihil enim illius maiestate dignius, quam repulsa, atque illusa inanum deorum turba gloriam suam aequae omnibus hominibus, nationibusque patefacere, in quo Iudaei sane quam ridicule stulti sunt, qui tantum caeli, terraeque effectorem peculiarẽ suum, & proprium uocant Deum, quasi aut caeteri quoque homines non sint, aut si sint homines, non tamen ab eodem Deo facti, aut creati existant, aut si utrunque horum ita esse suscipiatur, pacto tamen aliquo & conuento Iudaeis obstrictus sit Deus, non se alium praeter eos populum in fide, & beneuolentia sua recepturum esse. Sed, ut dicebam, cum uenerabile est per se consilium Dei, & haec illius communis atque aequa erga omnes homines uoluntas, cumque omnibus nobis commodum, & salutare (illo enim cuncti consilio ad perpetuam salutem uocati sumus) tum uero ratio, & uia consilij illius perficiendi non modo inaudita, & noua, sed admirabilis, sed incredibilis, sed nescio unde inuenta, atque in lucem educta extitit. Quid enim tam nouum, tamque praeter omnium opinionem accidere unquam potuit, quam ita instrui, atque erudiri homines, qui in mundo uersarentur, & haec tam uarias, tamque innumerabiles oculis & manibus, omnique corporis contactu perciperent uoluptates, quosque ad consecrandas corporum commoditates uita, ad dominandi cupiditatem natura, ad appetendam laudem animi uis quaedam erectior stimularer, ut hoc ita constituerent, idque certissimum existimarent, si ueram uitam adipisci cuperent, haec omnes res, quae de mundo expetantur, diuitias, scilicet, honores, uoluptatesque relinquendas, & pro nihilo esse habendas, ut cum haec, quae cernimus, & tangimus dimissemus, tum ea speraremus atque expectaremus, quae ab oculis, & ab omni sensu prorsus remota essent, praecipuumque CHRISTI adimpleremus, sic nos adhortantis, dum ait, Qui uult uenire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Quandoquidem repudiare, & abijcere mundum unum, atque idem propemodum iudicatur, ac semetipsum exuere, atque abnegare. Atque hoc cum mirabile admodum, & nouum ex parte imperantis, ac praecipientis CHRISTI, tum etiam mirabilius ex eorum factis, qui paruenerunt. Creditum enim est, assensum est, concursus est in hanc rationem uitae, & sententiam, neque id infrequente populo, sed totis generibus hominum, & nationibus. Quodque tu frater paulo ante dicebas, ratio tota uiuendi in contrarias partes commutata est, ut quae apud mundum despiciuntur, ea prima, & praecipua Christiano homini habeantur, quae autem in mundo plurimi fiunt, postrema. Sed ego nimis longe progredior, tuamque cursum impedit orationis. Tu uero ad institutum sermonem reuertere, & pertexe reliqua. ADIUVAS me inquam mi frater, non impedis, cum praecurris orationi meae, uiamque mihi aperis, qua facilius, & planius ad illa diuina mysteria adniti queam, quae sunt in omnibus humanis considerationibus caeterarum longe altissima, uel potius non humana nobis, sed diuina mente, inspirationeque traduntur, ut ego nunc ex his, quae a te dicta sunt, sancto inflante spiritu aperiri mihi sentio arcani consilij euidentius rationem, & CHRISTI mysterium totum patefieri. De quo idem Paulus scribens ad Colossenses perobscure mihi loqui uidebatur, qua sic ait: Pro corpore CHRISTI, quod ecclesia est, cuius ego factus sum minister, secundum dispensationem Dei datam mihi erga uos, ut impleam uerbum Dei, mysterium absconditum a seculis & a generationibus, quod nunc manifestum factum est sanctis eius, quibus uoluit Deus notificare, quae diuitiae sint gloriae huius mysterij in gentibus, qui est CHRISTVS, in uobis spes gloriae. Haec, ut dicebam, Pauli uerba mihi admodum abstrusa esse uidebantur, cum hoc mysterium non CHRISTI, aut de CHRISTO, sed ipsummet CHRISTVM esse diceret, nunc intelligo plane mysterium fidei nostrae non tam de CHRISTO esse,

esse, quàm CHRISTVM ipsum: ipse etenim mei mysterium est fidei, & fides illa ipsa, sine qua nemini apud Deum gratiæ, neq; amicitia est locus. Quod si quis cū admittat fidem erga Deum, Christum tamē reiciat, is eam ipsam fidem, quam admittit, spernere eo ipso in quo admittit, & repudiare intelligendus est. AT QVI IN QVIT IVLIVS, hoc quidem certe iam abstrusius est, quàm ut possit per me statim percipi. Itaq; attento sum animo, quorsum tandem euasura sit oratio tua. PERCIPIES IVLI, inquam, simul ac paulo amplius progressi fuerimus, & aliquid adiunxerimus ad ea, quæ superiori oratione à nobis tractata sunt, cum noua, & mirabilia fidei Christi præcepta, & opera recensentes maxime mirabamur in tam cōtrarijs mundo, repugnantibusq; sententijs, ut quod paupertatem, quod ignobilitatē, quod iacturam, quod laborem illis commodis anteponeamus, quæ sunt his è regione opposita: locum tamen habuisse, & auctoritatem sibi vindicasse hanc tam insuetam, & asperam, maximeq; aduersantem cōmunibus hominum sensibus sententiã Christi, Deiq; uoluntatem, usq; eò quidem, ut mundum totum pertraheret ad sese, ipsumq; à seipso deficere, & in alienam naturam quasi transire cogeret. DICTA SVNT illa inquit, & in his mysterij Christi maxima uis demonstrata. SED ENIM IVLI adhuc superest, inquam, maius quiddam, & potentius, quod diuinam illam iustitiam, de qua sæpius à nobis iam dictum est, maxime in nobis depingit, atq; format, cuius iustitiæ, tantiq; cœlestis boni ac muneris fides nostra erga Deum ab ipso met Deo nobis sola est conciliatrix. QUID NAM illud tandem, inquit? ID IN QVAM, quod non solum tolerare, ac pati, atq; æquo ferre animo iniurias, iniquitates, contumelias, damna, & detrimenta cuiusq; modi in animum inducimus, sed quod excelsius multo atq; maius, diuinæq; illi iustitiæ maxime simile, ac genuinum est, etiã inimicis benefacere: bona pro malis reddere: quibus odio sumus, eos ipsi diligere: postremo quas sollicitudines, atq; curas rerum humanarum nostra causa non suscipimus, eas pro aliorum salute, solatio, cōmoditateq; suscipere nō recusamus, ut hoc ipsum quod sumus, quod uiuimus, quod in natura producti stetimus, nemini omnino fraudi, damno ue sit. Sed quod Dei summi, & præpotentis proprium imprimis est, ad commodum, & utilitatē ualeat uniuersis. PLANE ISTVD est inquit, quo diuinæ iustitiæ, & bonitatis similitudinem imitando maxime assequimur. Sed hæc mi frater nequaquã terrena cogitata sunt, uerum cœlestia prorsus. Quando enim sponte ab hominis meditatione, atq; cura aut animaduersa omnino, aut si quis aliquando in eam cogitationem incidit, non irrita illico, & repudiata extiterunt? AT QVI IVLI tum, inquam, cœlestia existimanda sunt, cum ad cœlum, & ad Deum sunt conuersa. Qui si Deus iustificat eos, qui à carne ad spiritum, & à mundo ad eum ipsum per fidem se recipiunt, accipiuntq; in gratiam suam, quæ quidem gratia hæere ibi non potest, ubi æstus mundanarum feruēt cupiditatum, non ne necesse est ad Deum per fidem illam accedenti, per quam ipse iustificat impios, mūdana hæc studia uniuersa reijcere, & in eo uno spem suæ salutis ponere? PRORSVS, inquit, necesse est: sed ita, ut qui opes mundi non possident, hoc ipso gaudeant bono, quod ad sectandū uiam uitæ soluti sunt, & liberi: qui uero possident, ab eis nihilominus amore, animoq; diuellantur, & cum Deo conglutinentur. PROBE istuc, inquam, sed & hoc puto te mihi concessurum, non posse ab eodem & mundum diligere, & Deum: nimium enim absunt, nimisq; diuersa sunt, & ambo ista inter se, & quæ ad utrunq; ducunt curæ, studia, uoluntates, quod significare solebat dominus, cum diceret neminem duobus dominis seruire posse, quod aut unum dilecturus, alterum despecturus, aut huic adhesurus, ab illo autem altero discessurus esset: & quod est apertius, qui animam suam diligeret, perditurum eam, & qui in hoc mundo illam odio habuisset, in uita æterna reperturum eam. CONCEDO, inquit, etenim quid potest cōtradici? QVO QVIS igitur, inquam, in hoc mūdo tanq; in theatro aliquo, & uelut spectaculi, ac scenæ tragico apparatu hisce popularibus studijs & cupiditatibus se dedens maior honoribus, opibus, diuitijs, superior imperio, potestate, gloriaq; existit, quoq; illius magis inceptis & conatibus fortuna suffragatur, ut uel inter ciues auctoritate antecellat, uel in prælijs, & certaminibus uictor, spolia, & trophæa referat in urbem suã, maximisq; cū plausu clamoribus, & gratulationibus acci-

piatur, hunc necesse est amantem, & studiosum rerum talium, si dictis, & confessis constare uolumus, arctioribus mundo uinculis alligatum, & tanquam clauis affixum, ita implicari his terrenis bonis, & usque eo haerere in mundi cupiditatibus, ut inter illas alacritates, lætitiās, ouationes, conuiuia à summo Deo magis magisque auertatur, & terrenis studiis illaqueatus, ac deuinctus, à spe salutis, uerique boni sui magis longe absit. **QVIDNI** absit, inquit, cum non ab Deo solum, sed à seipso quæque, & à bonitate naturæ sæpe suæ, consilioque recto fortunæ euentus prosperi cogant deficere: Et tamē ista sunt, inquam, quæ ad mundum, & sectatores mundi homines, quorum semper multa maxima extitit multitudo, felicitatis & fortitudinis, & sapientiæ obtineant appellatio-
nem. **SUNT** inquit, sed perturbato iudicio, quando sola animi bona probat Deus. **MEMINISTIN'**, inquam, eius, quod ait Paulus: Quod stulta, & imbecilla, & quæ pro nihilo in mundo sunt, elegit Deus, ut sapientiā, & fortia, & illustria mundi confunderet. Et item eius, quod in Euangelio est, quod altum in hominibus est, id abominationem esse coram Deo: **MEMINI** inquit, idque mihi uidetur profus per fidem Christi fuisse factum. **RECORDARE** igitur, quod pauloante posuisti, cum dixisti sic posse queri, quid opus fuit Christo, & morte Christi, nonne potuit mundus Deo inspirante per fidem in eum totus iustificari: Nunc enim tibi præcise respondeo non potuisse, nisi forte nostri libertatem arbitrii, qua hominis naturam præcipue constare uoluit Deus, idem etiam eam sub uim, & sub necessitate redigere uoluisset. Nam inspiratio illa ex Deo, si ipsi, qui inspirabantur, uim allatura erat, eosque in id, quod uoluisset Deus, etiam inuitos, aut inopinantes omnino pertractura, non tam inspiratione, quam imperio, & potestate summi Dei ad iustificandos homines fuit opus. Sin autem suauitate duntaxat agere uoluit Deus, & quos inspirabat, non uim illis afferre, sed tantum hortando, & docendo illos ad sese adducere intendebat, quemadmodum quidem in sanctis illis uiris patriarchis, & prophetis fuit factum, non omnes mouebat illa inspiratio, sed tantum uoluntate, & consilio bono ad accipiendum paratos, qui cum per pauci existerent, quippe qui singuli per interualla inspirabantur, non fuit diuinæ bonitatis & beneficentiæ largitatem celestis boni in tam exiguo numero conclusam uelle. Igitur suauitate semel & doctrina ad omnes homines, tanquam qui liberi, & suæ spontis essent, non uim, neque potestate uti uoluit. Suauitate autem non per insomnias, neque per obscuras prophetarum uoces, quibus erudiri pauci, & ad Deum conuerti poterant: sed illustri, & euidenti, & ea, qua oculi cunctorum, & animi maxime permouerentur, ut & qui tardi ingenio, & qui moribus agrestes, & qui opinione de se inflati essent, & qui mundo, carnique dediti, omnes pariter claritate, magnitudineque exempli admoniti, atque edocti intelligerent, si cum Deo frui immortalis uitæ uellemus, contemnenda nobis esse terræ bona, & appetenda celestia. Itaque hominem unum elegit, & formauit ipse Deus, qui diuini huius documentum ueritatem totam in semetipso deferret, suoque omnibus exemplo ostenderet, quantum ueræ felicitatis, & gloriæ sequeretur eam uitam, quæ in terris misera, despectaque habeatur, dummodo illa non ingratis, neque contra animi sententiam, sed libenter ex Deo, & propter Deum suscepta esset. **TVM IULIVS** exclamans, o mi frater, inquit, diuinum profecto hoc consilium, diuina ueritas, quam quidem nisi patefecisset nobis Deus, ratio hominis nulla unquam apprehendisset. At quanto lumine iam effulget bonitas & consilium misericordis Dei, & erga humanum genus beneuolentia: sed tu perge quæso, & exple aueritatem meam, qui studio feror incensus, ut ea auribus percipiam, quæ tamen propemodum mente iam præcipio. **VOLENS** inquam, homines Deus ueritatis non ignaros solum, uerum etiam negligentes, conuertere ad amorem, & desiderium sui, atque ut beneficium suum latissime diffunderet, hominem unum elegit, qui tum uerbo, & doctrina, tum ipso opere, & facto manu duceret eos in adeptionem summi boni, ut cum doceret eos spernenda esse terræ bona, ferèdas iniquorum iniurias, labores si res posceret, pro ueritate subeundos, obeundam mortem, princeps ipse iniret eam uiam, quam cæteris monstraret, primus in crucem tolli, primus ludibrio ab hominibus haberi, primus in omni uita, omnibus uitæ commodis, iucunditatibusque destitui, non solum æquo, sed etiã lato animo perferret, ac pateretur. Qui item cum prædicaret, & annuntiaret, quanta eiusmodi uitam, quam agebat ipse unam, ac docebat, ple-

bat, plenam patientiæ uidelicet, & laboris, cœlestium donorum præmia, quanta felicitatis magnitudo, quæ uita, quæ gloria sequeretur, non probasset ista hominibus in mundi cura inuolutis, nisi confurgendo ipse à mortuis, & in cœlum palam ascēdendo impleta in se ostendisset, quæ cæteris pollicebatur. Illo etenim imprimis factō, illo exemplo moniti, qui & docentem illum antea audierāt, & mox mortuum, suscitatumq; uiderant, euntemq; in cœlum conspicatū fuerant, pauloq; post sanctū illum ē deo spiritum etiā hauserant, conuersi ad considerationem sui, spernere mundum tum maxime, & pro nihilo ea ducere, quæ terrenis hominibus prima existimātur, per fidemq; in I E S V M Christum ad amorem solius Dei totis animis ferri, tenderēq; cœperūt, cum ita statuerent, atq; decernerent, quæcunq; I E S V S dixisset, atq; egisset, ea sola uera, sancta, rataq; apud Deum esse, & de eius imprimis consilio atq; sententiā allata in mundum fuisse, solosq; ad Dei gratiam admitti posse eos, qui per fidem in I E S V Christo sub potestatem ipsius Dei se sic subiecissent, ut nihil mundo iuris, aut dominatus in seipsos esse sinerent: quæ uiuendi ratio & conditio ipse est Christus mysteriū fidei nostræ. Nec tantum illi hoc ita fenserunt, sed dimanante ab eorum cordibus, & linguis unā cum spiritus sancti auxilio illa incensa erga Deum, & proximū charitate totus penē correptus terrarum orbis eodem igne amoris in Deum conflagrauit, fidemq; I E S V Christi, atq; adeo Christum ipsum studiosē est cōplexus. Nunc uideamus quid iam ista concludunt, ut possimus necessitatem aduentus Christi nō cōmodum, iam duntaxat, & utilitatem cognoscere. Nam si fidem habere Deo, & in Deum, illi est credere, planeq; confidere, hoc autem facere nemo satis potest, qui mundo etiā confidat, & mundi præmijs, honoribusq; ducatur, qui per fidem quærit apud Deum iustificari, quò dignus bonis cœlestibus efficiatur, is mundum, & glorias mundi renuntiet, necesse est, quod tamen aut sua, aut parentum uoce profitetur omnes, qui baptismum accipiunt, dum sese Deo dedunt, & permittunt totos, pompasq; Satanæ repudiare se testantur, & penitus eas ab sese, atq; ab animo suo amouere. Necesse est itaq; mundum relinquere, & mundi res omnes, eū, qui cupiat ad Deum se adiungere, quando præsertim nec iustificari potest coram Deo, hoc est, ueram illam, & integram diuinæ iustitiæ uim nequit obtinere, qui mundo, & mundi bonis cupiditate, atq; amore sit affixus, porrò autem hoc fieri non potest, nisi credatur C H R I S T O, & tantū ex illo exempli doctrina accipiatur. Igitur ille, qui sic docuit, & fecit, unus ipse est, per cuius fidem iustificamur apud summum Deum. Atq; hoc est mysteriū fidei nostræ, ut spernamus mundum, & in Deo uno spem honorū omnium constituamus, quod mysteriū ipse est Christus, qui quatenus homo extitit, quæso, quidnam, aliud re uera fuit, quàm cōtemptio mundi, atq; in Deum fiducia: Ille ad hoc factus, & in hunc mundum editus, quemadmodum ipse testificatus est, ut testimoniū daret ueritati, idemq; ipse ueritas, at quæ ueritas: Nempe ista, quòd uerē uiuere est mundum abijcere, & in Deo spem totam ponere: hæc est fides, hoc mysteriū, hæc sola hominis apud Deū iustificatio, in hoc salus nostra, in hoc Dei gloria, in hoc nobis cum Deo non solū pax, amorisq; & amicitiae uinculum, sed cognatio etiā, consanguinitasq; consistit, ut habeamus illum in patrem, cuius & mores imitanda eius bonitate iustitiæq; accepimus, & hæreditatem expectamus, quæ non per mortem parentis uentura nobis sit, sed per nostram in terris quidem mortem, in cœlo autem immortalitatem nos cum æterno patre in perpetuum sit coniunctura. Fuit igitur, fuit necessariū prorsus uenire Christum, qui non tam doctrinam ex Deo tantū mysterij ad homines deferret, quàm esset ipse illa ipsa doctrina, nec tantum documentum in seipso uitæ ex fide erga Deum, & ex contemptu mundi agendæ, sed exemplum etiā uitæ gloriæq; illius præberet, quæ huic tali erga Deum fidei esset proposita atq; coniuncta, ut quos res asperæ, & dura illa à mundo disiunctio, humaniq; affectus deterrerent, eos surrectio à mortuis incitaret, & in cœlum ascensio, & beatæ uitæ, ac immortalis adeptio. Itaq; nasci eum, & mori, & confurgere demum oportuit, ut plenum haberemus & integrum ab Deo omnipotente in filio eius I E S V Christo & suæ uoluntatis ac beneuolentiæ erga nos, & nostræ, si illi obtemperauimus beatitudinis documentum. Cui quidem I E S V Christo qui non credunt, hi Deo quemadmodum credent: Non enim Deus familiariter lo

qui nobiscum putandus est, neq; Græco, Hebraico uel sermone ad nos uti, sed ut in finitam suam potestatem per motus, & cursus cœlestium orbium, ac luminum nobis explicat, sic admirabilem bonitatem suam, studiumq; nostræ salutis, & immortalitatis procurandæ, hac oratione, quæ est Christus, nobis est effatus, nos per eum scilicet à mundo, ad se uocans, & spem fidemq; nostram ab his terrenis auellere, & in eo ipso constituere nos edocens, ut eius sermo, & uox, & doctrina totus esset ipse Christus; Ita qui Christum à fidei erga Deum mysterio excludunt, neq; hi fidem intelligentia, neq; Deum complectuntur. Quod enim isti aliud habebunt indicium, atq; argumentum Dei uoluntatis, & beneuolentiæ aduersus hominum genus? Quod spei & fiducia suæ in Deo firmamentum? quo authore, quo doctore nitentur? ut intelligant hanc unam esse uiam, & rationem ad Dei gratiam, & ad ueram uitam perueniendi, si mundi cōmoda posthabeantur, & in solo Deo summa bonorum constituatur; non ne fit perspicuum, iamq; manifestò apparet eos, qui Christo non consentiant, terrenos homines esse, mundo, carniq; deditos; cum simulac primum à mundo se quis auellat, & abstractat, statim illi in mente, atq; in fide eluceat Christus, non ut doctor solum tantum mysterij, sed ut ipse mysterium, qui eum ad Deum deducat, & quasi de manu in manum parenti suo tradat ab illo in filium, ab se in fratrem, & cohæredem regni cœlestis adoptandum, atq; adsciscendum. Quæ igitur absurditas est rationis, atq; consilij hanc tam amplam, & tam illustrem Dei præpotentis in Christo Iesu filio suo suasionem ad homines, atq; doctrinam, quemadmodum uita hic degēda, & quo itinere in cœlum perueniendum sit, contemnere, ac repudiare? ut occultior alia quædam & penè singularis uia exquiratur, aut quæ mentis cæcitas diurni syderis lumen ad uitæ usus non admittere, peculiare aliud lumen quærere? Significata est per dominum Iesum uia, patefacta, monstrata, quæ recta, & unica est, per quam ad cœlum, & ad Deum ingrediētib; iter sit, nec digito solum indicata, sed ipso præeunte munita, & complanata, hanc tu non probes? & deuiam esse contendas? quæ sine errore ullo, & nullis anfractibus est, ut calles occultos quosdam & ignota diuerticula quæras, ac perscrutere, per quæ ad Deum, & ad Dei gratiam accedas? Cum ad Deum nisi per tale fidei mysterium perueniri non possit, quod mysterium est CHRISTVS. Tu uero in ipso statim initio ab infidelitate ducas exordium? Et adhuc de CHRISTO perinde ut de homine duntaxat locuti sumus, qui idem & fuit, & semper est Deus, non fons quidem & origo ipse diuinitatis, sed sempiterna manatio ex patre continenter effluens, tanquam lumen à sole, qui est eiusdem cum patre substantiæ, per quem à patre omnia facta sunt, alius quidem ille à patre, sed non alius Deus, quoniam in diuinitate, atque in essentia una est amborum & spiritus sancti cum illis, eademq; prorsus naturæ ratio, quæ sit ipsa summa, & absoluta unitas. Sed quoniam de his dabitur aliud dicendū tempus, redeamus ad CHRISTVM, qui nisi Deum sibi perpetuo adiunctum habuisset, & si non extitisset idem ipse & Deus simul, & homo, quæro fuisset ne potis errare illum aliquando, an etiam errasset? Quis enim est homo, tanta firmitate animi, tanto uirtutis robore munitus, tamq; sibi admirabiliter, & inuicte constans, qui non aliquo lapsu aliquando, aliquoq; deflexu ad carnem, & carnis desyderia protrahatur? quem nulla unquam animi affectio, nullus cupiditatum motus perturbet? Atque ego de his loquor, qui cum Deo uiuunt, & illius uoluntati, ac gloriæ sunt dediti, quos (non enim semper in una illa Dei consideratione consistere humanæ cogitationi est datum) simulatque despexerint, suspirare, aut appetere aliquid mortale, ac terrenum necesse est, & ad semetipsos aliquid referre. Quod si CHRISTVS à uitæ suæ primordio usque ad crucis mortem id de se præbuit specimen, ut nusquam inclinasse ad curam, & cogitationem sui, nihil sua causa omnino uoluisset, nullis mundi illecebris exhilaratus fuisse, sed pro salute cæterorum cuncta dixisse, egisse, perpessus esse intelligatur, quis cum cum talis esset, hominem solum duntaxat, ac non Deum unam & hominem audeat existimare? Missa nunc facio miracula, missas mortuorum suscitationes, etiam quadruanorum, surdorū, mutorum, cæcorū redintegrationes mitto, qui in pristinum naturæ statū cōtra omnem naturæ uim, & cōsuetudinem solo uerbo restituti sunt, qualia agere & posse

& posse est unius Dei. De illa humana specie in eo loquor, quæ perfectam, & summam ueritatis uim, hominis penitus à mundo, & ab omnibus mundi illecebris, & contagionibus soluti, ac liberi profecto ferre nunquam potuisset, nisi eadem cum Deo assidue conflata, copulataq; fuisset. Atque hoc argumento usus est ipsemet CHRISTVS, cum studeret mentes Iudæorum elatione animi, maleuolentiæq; cæcitas ad intuentium lumen ueritatis conuertere. Sic in Ioanne loquens, Qui uerbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet, sed à morte transiit ad uitam. Qui uerbum meum audit, inquit, & credit ei, qui misit me, uerbum ergo illius est, cui per hoc uerbum credendum est, ac non tuum uerbum bone IESV, nisi tute uerbum illius esses, cui ut credamus, nos hortaris, quasi Iudæis hoc insinuans. Nam tum quidem orationem de alijs rebus illis non explicabat IESVS, neq; uerba apud eos faciebat, quemadmodum credendum, aut quo pacto agendum erga Deum esset, sed semetipsum credendum, noscendumq; proponebat, tanquam ipse esset Deus, & fides, & mysterium, quo uerbo inquit, pater meus quæ nos doctrina, quibus præceptis melius queat instituire, ac docere, quam memetipso, mea oratione, uita, factis? Ego enim euidens Dei sermo sum, non in somnijs ostentatus, neq; ambiguus prophetantium uocibus nunc prolatus, non in lege scripta adumbratus, in qua carnis opera pleraq; sunt. Ego autem carnem omnem uobis abiiciendam esse ostendo, & ad spiritum solum transeundum, in quo qui cum Deo uiuunt coniuncti, hi in iudicium non adducuntur, non enim legi ulli subiecti sunt, sed ipso facto habent uitam æternam. Ego, inquit, annuncio ueram uitam uobis, ex Deo, ut illi credatis, Deus enim uester est, & mihi item tanquam uerbo Dei credatis. Si enim somnio ut ab Deo misso, si prophetis, si legi creditis, in quibus aut non tota, aut certe nõ illustris, sed obscura ueritas significata est, mihi quare nõ creditis, qui sum uniuersa, & perspicua ueritas, qui totum hoc, quod sum, doctrina uobis sum, qui meipsum nudum, atque apertum uobis exhibeo, hominem nihil omnino de mundo haurientem, nihil meum prorsus, nihil proprium uolentem, sed omnia ad Deum patrem cogitantem, & referentem, cui ita credere debetis, ut mihi illius uerbo etiam credatis. Et rursum: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me, si quis uoluerit uoluntatem eius facere, cognoscat de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit, qui autem quærit gloriam illius, qui misit eum, hic uerax est. Si nulla, inquit, esse potest doctrina præstantior, quam ista, qua ego hominem totum à mundo ad Deum retraho, & ipso illo authore Deo hoc me agentem, ac docentem uobis indicare confirmo, omnis in me planè est ueritas, & uerbum sum patris, qui non diuellor à patre, neque separor, nec me in memetipso ab illo dissociatum constituo, & me uobis finem ultimumq; propono. Id enim si ita esset, nec Dei ego amplius uerbum, neq; in me ueritas esset, & uobis hæc quæ prædico, talia non prædicarem, meamq; potius quærerem, quam alterius gloriam. Sed si quis hæc, quæ demonstro patrem uelle, & petere à uobis, uoluerit experiendo cognoscere, & huius meæ doctrinæ, atque uitæ, gustum aliquem percipere, statim unà is intelliget, hanc Dei ueram & doctrinam, & uoluntatem esse, ut nemo ad se quicquam, sed ad ipsum Deum referat omnia, seseq; unusquisq; à mundo abstrahat, & in Deo totum colloquet, quod ego princeps & facio, & facturus sum, qui sum ad eam rem natus, atq; factus, ut uobis, & ipsi mundo ab Deo uerbum sim, & sermo, & hortatio. Deo autem à mundo, & à uobis sim uictima, qui iustitiam ad uos, & uitam ex ore Dei affero. Vitam, inquam, illam, quæ in Deo est optima, eademq; immortalis. Ad patrem autem refero mundi, & carnis mortem, quam in mea carne sum ipse interfector, ut uos in uoluntate uestra eandem perimatis. Animam enim meam deuoui ouibus meis, tantumq; abest ut quicquam proprie mihi appetam, ut me totum prorsus mundo donem, atq; adeo ei à patre donatus sim, ut uitam pro his sanguinemq; effundam, qui ex mundo ad Deum uoluerint se transferre. Hæc IESVS & similia multa in populis illis exponens, spiritalis uitæ ueram beatitudinem, & diuinitatem, naturam que suam docere illos nitentur, qui tamen carnis impliciti illecebris, & mundi curis occupati uim illam spiritus capere non tam nequibant, quam nolebant.

enim & pigrabantur commouere se, & ex illis terrenis fordibus extollere, atque eijcere, quæ illis consuetudine factæ erant per quàm suauis. Repugnabat uerbo Dei minimum illorum ambitio, obfistebat auaritia, aduersabatur uoluptas, & qui est angelus Sathanæ uolentissimus, liuor & maleuolentia omnem in illis uim recte intelligendi, & iudicandi penitus corrumpibat, cum tamen morte post obitâ à Christo I E S V, & cruce, illo cœlesti sanguine cruentata, impletoq; omni nostræ redemptionis mysterio perfracti obices, & repagula Sathanæ deiecta sunt, uicitq; Dei sermo, & factus est I E S V S mortuus, quàm ante mortem fuisset, multo potentior. Qui cum etiam tum uiuens prædicaret, & doceret, iudæisq; se credendum, noscendumq; offerret, nunquam eos tamen in eam animi aduersionem potuit inferre, ut attenderent, atque intelligerent, & si ipse quoque sibi assumere uideretur diuinitatis honorem, nunquam eum tamen suam ullam omnino, sed tantum patris sui gloriam ab illis expectare. Quemadmodum pulcherrimis, & optimis de rebus oratio apte, commodeq; pronunciata non suam ipsius, sed oratoris gloriam in animis eorum, qui audiunt, constituit. Hoc ipse indicat de se in Ioanne, ad iudæos inquiring: Non possum ego facere à me ipso quicquam, sicut audio, iudico, & iudicatio mea iusta est, quoniam non quero uoluntatem meam, sed uoluntatem mittentis me patris. Et rursus alio loco: Ego ex me ipso locutus non sum, sed qui misit me pater, ipse mihi mandauit, quid dicerem, & scio, quod mandatum eius uita æterna est. Istud autem ipsum mandatum paulo supra expositum fuerat, granum frumenti in terra mortuum, multum fructum ferre. Et, qui amet animam suam in hoc mundo, in uitam æternam eam perdere. Et, tollendam crucem, Christumq; sequendum, & similia. Porrò quonam sermone alio, aut quo genere orationis commodius, & aptius ad homines loqui, & uoluntatem suam expromere potuit Deus, quàm C H R I S T O filio suo, qui cunctus fuit concio patris ad sese uocantis homines, & eos sibi in filios adoptare cupientis, cunctus fuit, inquam, non solum quod dixit, & fecit, sed illud ipsum quoque quod Deus, & homo extitit. Quæ Deus, uim & maiestatem patris in seipso miraculis indicans, & uoluntatem eius illis miris, & insolitis operibus enuncians. Quæ homo, in contraria omnino parte mundo sese, & mundanis omnibus affectibus constituens, ludibriaq; & ærumnas, & crucem, & mortem sponte perferens, ut cunctis fieret palàm, iam non per ambages obscure dictorum, nec per uita dormientium, sed per gesta, mores, uitamq; I E S V Christi eos, qui ad diuinitatis præmium uelint peruenire, à mundi spe, ac fiducia oportere esse remotos. Hoc diuinæ doctrinæ pulcherrimum & maximum documentum hanc summam ueritatis uim exemplo unius in carne hominis in potestate Dei mundo toti exhibitam, & demonstratam, Maumethanæ legis sectatores, qui C H R I S T V M alioquin miris laudibus extollunt, ut eum quali intueri, atque agnoscere uelle uideantur, nescio quo pacto mox hallucinati aspernantur, atque illudunt quæ dedecorosum putant esse C H R I S T O, si is raptus ad mortem, & in crucem actus sit, mundani homines nimirum, nilq; nisi terrenum, & carneum meditantibus, ut qui inspicere non potuerint, quæ sit gloria spiritalis uiri, quamq; contraria ex iltimationibus humanis. Sed illi quidem ita contagionibus mundi infecti, immeritiq; penitus sunt, ut uideatur noua lex illis reperta, quæ eos non ab ignorantia tenebris extractos ad ueritatis lucem excitaret; sed quæ ultro omne in illis lumen, omnem aciem spiritus hebetaret, atque extingueret, penitusq; eos in corpore, atque in corporeis cogitationibus infingeret, quæ primum eos ad iudaicas redigit obseruantias, ut spem non minimam salutis in illis ponant, deinde nullam artium liberalium atque optimarum magnopere illis consecrandam proponit, postremò ea illis præmia actæ uitæ in coelo dat, quæ sunt in hac quoq; uita modestis, & probis, & sapientibus hominibus turpia. Sed uides mi frater, dum de iustificatione legis, & fidei loquimur, quàm multa simus de C H R I S T I fide persecuti, per quã solam iustificari homines apud Deum asserimus. E T I L L E: Hodierno die, mi frater, inquit, omnis mihi ignorantia caligo penitus ex animo discussa est, egoq; & diei, & luci restitutus sum. Nunc enim lucent mihi planè in animo fidei nostræ mysteria, quæ ante per obscura esse uidebantur, cum quod credendum erat, facile id quidem, & incunctanter crederem,

submit

submitterem que me & sanctorum patrum doctrinis, & sanctæ Ecclesiæ catholicæ decretis: hodie uero primum quod noscendum etiam de illis fuit, Dei beneficio, ut noscam sum consecutus. Itaque quod solebat crebro usurpari in disputationibus æqualium meorum, cum sic objiceretur, cur tanto tempore post CHRISTVS ad seruandum hominum genus uenit? quid ita tantum ante se seculorum passus est sine cognitione ueritatis præterire? ei ego dubitationi nunc facillime respondeam, eos quicumque hanc uitæ sectam omni tempore secuti sunt, ut mundum, & mundi commoda, præ cœlestibus commodis nihil fecerint, summumque in ipso Deo præmium sibi constituerint, per fidem illos CHRISTI cum Deo coniunctos fuisse: hoc enim est ipsum fidei mysterium, qui CHRISTVS est, cuius uis tota in hac inductione animi, sententiæque consistit, uti ab uno Deo præmia in cœlo nostra expectemus, bona autem & blandicias mundi negligamus, & tamen quod ad personam CHRISTI attinet, qui eius tantum hoc mysterium diuino munere habuerunt cognitum, illis eadem bonitas Dei authorem, & caput mysterij profectò indicasse credenda est, ut uel uenturum spiritu ante prospicerent, uel posteaquam uenisset, etiam inauditum intelligerent, si qui extitere uspiam, hodieque existunt, ad quos hoc nondum sanctissimum CHRISTI nomen famaque peruenerit. IAM ILLVD, inquam, Iuli intelligere te quoque puto, quemadmodum homines, qui prius generati mundo sunt, ex Deo rursus renascantur, & repudiato patre mundo, filij Dei fiant, hoc est illud ipsum mysterium, quod CHRISTVS est, qui quæ homo extitit, princeps in nomen & genus summi Dei adoptione est uocatus. Quatenus autem fuit, estque mysterium, in illo cuncti, & per illud honorē consequimur eundem, ut adoptati à summo Deo, & filij eius effecti, dii ipsi quoque iure appellemur. Atque hæc est generatio populi Dei, quæ non ex Iudæis, neque ex semine Abraam carnali illo, & corporeo, sed ex semine fidei, quæ in Abraam patre nostro principio eluxit, & in proprio uerbo Dei, & ipso fidei mysterio, quod fuit IESVS Christus, ornandis & frequentandis cœli regionibus diuinitus est procreata; de qua, tametsi ipsum CHRISTI mysterium omnibus ante seculis occultum extitit, ut nemini prophetarum, ac patriarcharum, sed ne angelorū quidem cuiquam consilium Dei de CHRISTO perspicue fuerit patefactum, ipsa tamen nouæ prolis creatio, & sanctioris populi constitutio, ac nouæ urbis Hierusalem ædificatio antiquitus ab Deo pluribus est demonstrata. Quid enim est, quod sic loquitur Dauid? Et anima mea illi uiuet, & semen meū seruiet ipsi, annunciabitur domino generatio uentura, & annunciabunt cœli iustitiam eius populo, qui nascetur, quæ fecit dominus. Et in Esaiâ Deus: Alienigenis, inquit, qui apprehendent foedus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius, quàm filijs, & filiabus, nomen sempiternum dabo illis, quod non peribit. Non ne & populo, quem dominus facturum erat, cum diu quidem antea populus Iudæorum esset factus, & alienigenis, qui foedus domini apprehensuri erant, hoc est planè non Iudæis, nomen melius multo ab summo Deo promittebatur spiritualibus filijs uidelicet, quàm filijs terrenis, atque carnalibus, quod idem est, atque Iudæis? Quid de ipso CHRISTO Esaiâs, quàm aperte, quamque perspicue, ut uideatur penè id ipsum intueri mysterium, quod nos occultum fuisse dicimus, cum sic inducit loquentem Deum, Ego suscitauit eum in iustitia, & omnes uias eius dirigam: ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatē meam dimittet, non precio, nec munere. Et rursus uim innuens futuri mysterij: Conuertit, inquit, Deus sapiētes retrorsum, & scientiam eorū stultam facit, suscitatur uerbū serui sui, & consilium angelorū complet. Vel, cum de nouo populo prædicat, Ambulare faciam cæcos per uiam, quam nō nouerūt, per semitas, quas non cognouerūt, calcare faciā eos, ponam tenebras ante eos in lucē, & praua in rectū. Nam quid obsecro erat ignotius, quid magis deuiū ab itinere publico, quàm hæc inire uitæ semitas, quæ nobis à Christo Iesu monstratæ sunt? quas nisi princeps ipse præeundo indicasset, & omnibus impedimētis, obicibusque præseptas progressu ipse suo purgasset, atque aperuisset, nemini eas nō modo ingredi, sed ne dispicere quidem fuisset licitū. ITAES T, inquit, sed quæso mi frater, quidnā clarius esse iam potest, aut mysterio fidei, eiusque effectū, & operatione inter gētes, aut prophetarū uaticinijs

uaticinijs ista ipsa annunciantibus: cum præsertim omnes ferè, qui à spiritu sancto prædocti uenturum seculum cognouerunt, cum denunciarent populo Israëlítico, Iudaicòq; excidium, urbi Hierusalem uastitatem, & ruinam, solitudinem regioni, internicionem propè Hebræorū filijs, filiorumq; parentibus, repente post innumerabiles illas iacturas, & calamitates, tanquam mutato choro concinant corrigentem, restituentemq; omnia, & ad seculum beatius transferentem Deum, ut facile appareat hominibus non tardissimis reiecto carnali populo, aliū à Deo spirituale populū institui, quo cum fœdus sempiternum futurum Domino sit. **R E C T E**, inquam, loqueris Iulii, sed quando, quoad est nobis à Deo traditū fidei **C H R I S T I** mysterium fatis aperuimus, cuius cognitio, sicut ipsa re experire ad intelligenda Pauli sensa, quæ nimis interdum retrusa, absconditaq; uidentur, mirum quantum profutura sit, uideamus nunc, de quo ante fuit dubitatum, quid in se momenti, aut necessitatis ad salutem consequendam baptismus habeat. Sic enim, si memoria tenes, disputabamus, non uideri nobis iure derogari circuncisioni ipsi illi uidelicet, quæ in præputio carnis usurpabatur, cum in eo ligno, & uelut indicio suæ professionis Iudæi spem ponerent, quando eandem nos uim ad amicitiam cum Deo, & ad salutem acquirendam in baptismo nostro, quod item signum externum est, constituimus, de quo dicendum est, baptismum eum, qui ex aqua, & chrismate sacro fiat, non esse omnino necessarium ad fidei iustitiam, & tamen quodam modo necessarium esse. Nam cum sit baptismus professio eius sectæ, quam sequi uolumus, & earum rerum, quas Deo promittimus, quasi pactio quædam ore enunciata, ac prolata, & coram Ecclesia, cœtuq; fidelium testificata, per quam testificationem membrum Ecclesie, quæ corpus **C H R I S T I** est, effici-mur, quod omnes in unum corpus, ut ait Paulus, baptizamur, si incidat casus, & tempus eiusmodi, ut recepto, & credito **C H R I S T I** mysterio id ipsum statim factis, & opere usurpemus, protinusq; mundum re ipsa, per alienam tamen uim dimittamus, ad eum finem utique, ut Deum, & promissiones Dei assequamur, salutē absq; hoc baptismo sine dubio inuenimus, sicut inuenit eam ille latro, qui pendēti **C H R I S T O** in cruce, pendens ipse adhæsit. Quid enim erat opus illi, ut profiteretur Christum sequi uelle, quem reuera sequebatur? & mundum uelle dimittere, quem tum maxime dimittebat? Quo in supplicio crucis, & si legibus mortem subire, ac ferre in corpore cogebatur, animi tamen liber, ipsum illum animum, quem in potestate habebat, ad præbendum se **C H R I S T O** comitem applicabat, proptereaq; absque aqua in sanguine, & spiritu, est baptizatus. Quod item compluribus postea contingere potuit, quemadmodum de Emerentiana uirgine, & Aducto martyre monumentis est proditum, & si qui alij eiusmodi, quos in ipsa agnitione **C H R I S T I** & fidei mysterium, quod intellexerant, opere statim implentes, atque ut Christo coniuncti essent, mundum, atq; uitam prompto animo relinquentes, nullo alio accepto baptismo, præter hunc spiritualem, & intestinum, quo nullus tamen sanctior est, ipsa Dei benignitas in gremio suæ immortalitatis excepit. At qui post agnitionem mysterij, spatium habuerunt & commodum sanctissimo hoc baptismi lauacro se abluendi, & in eo profitendi, quales ipsi erga Deum esse uellent, & quo pacto herere illi, mundumq; renūtiare præoptarent, si facere id neglexerunt, salutem quoque hanc suam, & fidem ipsam eam, quam susceperant, prodidisse sunt existimandi. aut enim, qui sic faciunt, per superbiam, contumaciamq; contemnunt, aut agunt profecto perfidiose, qui cum sese **C H R I S T O** dedere uelle simulauerint, deditioem ipsam uerbis concipere, & confiteri palam non audeant, neque Deo se per baptismum, tanquā per syngrapham obligare. Ad hæc accedit, quod si mysterium intellexerunt, dum ipsi mysterij iudicia, testimoniaq; non usurpant, exemplo cæteris officiant, neque ipsi ad corpus Ecclesie, & **C H R I S T I** se adiungunt, quod per hoc sacramentū potissimum in unitate continetur, si non intellexerunt, ne illis quidem signis, & cerimonijs doceri curant, & admoneri, ut per corporeos eiusmodi ritus, ad spiritualem cognitionem perueniant. Quapropter sancte, & uere ab Apostolo est dictum, Corde credi ad iustitiam, ore autem confessionem fieri ad salutem. Quippe cum fides cordis sit, quæ Deo præcipue grata homines sola credentes iustificet apud eundem Deum, oris autem confessio & fidem

fidem illam cordis comprobet, & iustitiam conseruet fidei, ex qua est nobis uera ex Deo uita: quæ quidem confessio nisi suscipiatur, quasi pudendum nobis mysterium esse uideatur, quod gloriatione dignissimum est. Itaque ab eodem Paulo peropportune est adiectum scripturæ testimonium, sic dicentis, Quod omnis, qui credit in illum, non confundetur. De quo & dominus in Euangelio: Qui me negauerit coram hominibus, negabo eum & ego coram Deo, inquit. Atque eadem ista in lege ueteri, de circumcissione potuissent dici, quam Moyses de populi illius duritate, peruicaciaque expositulans Israëlitas, ut eam in corde coram Deo adhiberent, flagitabat. Et Hieremias populum monebat, ut circumcissus esset præputiū cordis coram Deo, quod spiritualis circumcissio illi, quæ in carne erat, circumcissioni & ueritate, & honore apud Deum anteedebat, & tamen illam ipsam carnalē circumcissionē prætermittere nō erat fas, nisi quod post inuectum fidei lumen circumcissio per baptismum sublata est. Baptismus autem, ut qui ad summum iam, absolutumque per uenerit, factus est sempiternus. Iam de operibus mi frater, quæ aspernantur hæretici, nec ea ullius esse ad salutem momenti dicunt, quam illi salutem una in fide uolunt esse positam, non ne sublata quæstio omnis est: cum si fidei uirtus, & ipsum mysterium intelligatur, nullis cum operibus malis queat fides coherere, de illis operibus loquor, quæ ex constituto fiunt, & ab animo prauo, maloque sunt profecta. Nam quin lapsu, & titubatione aliquando possit fidelis offendere, nos nihil contra dicimus habitus, propositum, deliberatio que delinquendi à uera fide remotissima sunt. Quo enim pacto reliquit mundum, & ad Deum se contulit is, qui nihilo secius mundi uoluptates, & commoda omnia uenaturus? & quo cupiditatibus suis queat suppeditare, iræ, auaritiæque, & ipsi deseruit ambitioni? Ac nulla quidem tanta non modo est, sed ne esse quidem potest pestis, immunitasque uitiorum, nullus tantus acruus scelerum, tam profligata, & perdita in omni flagitiorum genere uoluntas, quæ simul ac per fidem CHRISTI adiunxerit se ad Deum, & mundum præ illius amore studioque repulerit, ipsique sese Deo totam tradiderit, atque permiserit, non statim ea, atque euestigio deletis omnibus maculis illis, ulceribusque peccati pura, mundaque resplendeat, & nouæ fidei aduentu sanctificata, illam coelestem induat iustitiam, per quam ad Deum proxime bonitate accedat, qua iam hausta uirtute, & tanto illo munere diuinæ liberalitatis accepto quis non intelligat, nihil iam fore illi in cuncta uita propositum, nisi ut Deum imitando omnia omnibus bona faciat semper, & dicat, ab omni semper iniuria, & ab omni terrena, ac sordida abstineat cupiditate, aliorum animo æquo, iniurias perferat, nihil omnino extraordinarium appetat, saluos, atque honestos uelit esse omnes, etiam inimicos, cum nemine litī, nec altercationibus contendat? Quod qui mundum nihil pendunt, his ista, quæ diximus, non solum facilia factu, uerum etiam suauia, & iucunda sunt, & cum fide erga Deum ita coniuncta, ut diuelli non possint. Tu uero qui tantum tribuis fidei, ut nihil operibus bonis habendum honoris in uita, & salute adipiscenda putes, amabò de qua fide istud sentis? Nam cum ista quidem, quæ per IESVM CHRISTVM in unum Deum fides est, non potest oratio tua conuenire, siquidem illa cordis fides est, neque solum credit Deo, uerum etiam uni illi ipsi confidit, ex quo sequitur omnium humanorum bonorum cōtemptio. Tu cum te dicis credere, & hoc uno uerbo sic niteris, ut totum in eo, quantumcumque est, quod pertinet ad salutem, ponendum esse confirmes, confidas autem mundo, cui rei indicio est oratio, uita, mores denique reliqui tui, tum tanquam omni munere perfunctus, quod Deo, & fidei in Deum debitum sit, erumpas iam liber in omne genus flagitiorum: nihilque turpe ducas, quod libidini tuæ placitum sit: in mundum te totum ingurgites, & cunctis, qui tibi non assentiuntur, contumelias dicas, fortunas aliorum direptum eas, matrimonijs nefarijs illigere, seruias iracundiæ, uinolentiæ, intemperantiæ, atque ex his lustris egressus sic demum eructes uerbum fidei, ut ex ea pendere una salutis spem constituas, nec bonis operibus, & moribus tribuendum esse quicquam apud Deum disputes? Quid tam absurdum esse, aut tam abhorrens à uero potest? Quemadmodum porrò Paulum attendis, cuius te dicitas & nomen sequi, & autoritatem? Non ne is palam, & diserte ponit homines per fidem CHRISTI

S T I iustificari, & ea quidem illos insigniri iustitia, quæ maior omni humana uirtute sit, ut fidei, iustitiæque appareat unum, atque eundem esse constrictum sempiterni uinculo foederis consensum. Porro iustitia sine operibus bonis esse quæ potest? Nam & alio loco Paulus, Dei sumus effectio, inquit, conditi in Christo I E S V in operibus bonis, quibus præparauit Deus, ut in eis ambularemus. Nos uero dicamus, quod sicut fides adueniens uetera omnia crimina delet, atque diluit, unaque satis est ad obtinendam gratiam summi Dei, sic fidem ipsam, posteaque aduenit, hominemque cum Deo coniunxerit, non posse eam deinde cum moribus malis coherere, propter eam causam quidem, quod nec fides sine iustitia est, & prauè agendo, recteque loquendo, non est credere id Deo, sed simulare. Ita aut iustitiam etiam non es adeptus, si fidem uerbis tantum, & non corde comprehendisti, aut si eam corde, statim etiam iustitia fidem consecuta est. Porro oris confessio sic ualet ad salutem, si cordis credulitas profecerit ad iustitiam. Verum de his hæcenus; non enim cognitio iam fidei mysterio uilia uel minima dubitatio in his rebus amplius potest residere. Nos Deum potius precemur, horum ut hominum menses, in eum sensum inducat, ut fidem, quam uerbis profitentur, moribus, & iustitia teneant, dignique ab eodem efficiantur, quorum ad reprimendas aliorum immoderatas cupiditates, plus etiam exempli, & auctoritatis uita, quam persuasione habeat oratio. P R E C E M V R sanè Iulius, inquit, etenim Christianum hoc imprimis & nostrum est, atque illi iustitiæ, quæ ex fide existit, maxime consentaneum. N U N C R E D E A M V S ad Apostoli uerba longo quidem interuallo, sed tamen non sine magna, & necessaria ratione, illa est à nobis facta digressio. Expouimus enim, & demonstrauimus, id quod necesse imprimis fuit, quemadmodum nemo hominum apud Deum, nisi per fidem C H R I S T I possit iustificari, sic enim loquitur Paulus: Nunc seorsum à lege iustitia Dei manifesta facta est, testificata ab lege, & à prophetis. Legem sic appellans ueterem scripturam totam, in qua ubique elucet testimonia aduentus C H R I S T I, & noui illius populi, qui in fide & iustitia cum Deo coniunctus, & sempiterno foedere cum eo copulatus, futurus erat. Iustitia, inquit, Dei per fidem I E S V Christi, in omnes, & super omnes credentes, ex quibus uerbis patet, non eos tantum qui se dicunt credere, sed qui sic crediderunt, ut iustitiam fidei adipiscerentur, illos I E S V Christi uere fideles esse. Atque ut comprimat semper Iudæorum insolentiam, qui ægre admodum ferebant alios, qui extra legem essent, fieri secum socios eiusdem à Deo muneris & gratiæ, quasi quibus lex data ante esset, his solis deberetur & gratia, prosequitur Paulus, Non enim, inquit, est distinctio, At quid ita non est? aut cur Iudæus non anteponatur Græco? Quia omnes, inquit, peccauerunt, & egent gloria Dei, ut iustificentur gratis, ipsius gratia. Quia omnes, inquit, in causa pari sunt, ut nullum à se afferat quippiam discrimen meriti, sed apud Deum unusquisque peccando offenderit. Egent ergo omnes clementia, & benignitate summi Dei, cuius exercitatio in Deo, sic etiam gloriosior est, quam si in benemeritos sua præmia dispertiret. Nunc enim totum quicquid est uirtutis, atque boni, quod per fidem assequimur, totum, inquam, ex Deo est, & ex diuinis illius iustitiæ, bonitatisque thesauris, cuius si essemus nos aliqua ex parte nobis ipsis auctores, quantum esset illud, quod ex nobis præberemus, tantum esset de Dei gloria, munificentiaque detractum. Iustificamur igitur omnes per fidem, sola illius gratia, hoc est, nullo nostro merito eiusmodi, ut illud donum nobis à Deo debitum esse uideatur. At quo pacto iustificamur? quo pacto etiam si in posterum efficiamur iusti, ueteres tamen culpas, maculasque deponamus? per redemptionem, inquit, quæ in Christo I E S V. Nam Christus I E S V S cum sine peccato ullo esset, & tanquam peccator, nihilominus morte esset mulctatus, compensatio huiusmodi facta est, ut uetus peccatum nobis non debeat amplius exprobari. Si enim permissum est, ut qui non peccauit, plecteretur, cur non permittatur, ut qui peccauit, à poena sit liberatus? confusum enim, & perturbatum iam est mortis iudicium. Mortuus porro est I E S V S, non suis peccatis, sed nostris, quam mortem ipse sponte suscepit, ut placato per suos dolores & cruciatus Deo, nos mortem comitem peccati effugeremus. Quid autem iste I E S V S quemadmodum hoc effecit, aut qua ratione in hanc mentem est illa-

pfus, ut tantum amoris erga nos, & pro nobis studij, curæq; susciperet. Quoniam, inquit, hunc Deus proposuit placamentum per fidem in ipsius sanguine, Deus ipse met inquit, non solum gratiam, & amicitiam suam instituit nobis largiri, sed per quod etiam illam mereremur, adiecit. Dedit enim nobis filium suum, à quo ipse placaretur, & omni ueterum nostrarum iniuriarum memoria deleta, humano generi, per eum reconciliaretur, quod nulla per nos ratione potuit effici. Quisquis enim nostrum, mortem illam suscepisset, licet pro omnibus unus se deuouisset, idq; egisset optimo animo, piacq; uoluntate; tamen ex infecto genere oriundus uix suam ille culpam, nedum salutem aliorum redimere potuisset. Atque in hoc maxime effulget magnitudo, & maiestas, & gloria summi Dei, qui totum expleuit nobis beneficium suum. Nec se solum placabilem, sed hostiam etiã, qua placaretur exhibuit, ut quo meriti minus nostra à parte esset, hoc magis clementiam, & bonitatem, & iustitiam illius deamaremus. Sed licet nihil ex nobis sit dignum, nihil uim aut rationem ullam meriti continens; tamen aliquid à nobis proficiatur necesse est, in quo confidat Dei gratia, & iustitia, id porro non est operis, sed bonæ duntaxat erga Deum uoluntatis, quæ solam per fidem **C H R I S T I** contingere nobis potest. Fides enim est quæ confidit, & totam se committit Deo, quod tum fit, cum & in futurum Deo placere instituiamus, & de præterito confidimus omnem ex pristinis nostris sceleribus offensionem in illa diuina mente penitus esse deletam, atq; horum utrunq; per fidem in Christo **I E S V** assequimur, & disciplinam uidelicet agendæ ex Dei uoluntate, ac imitatione uitæ, & redemptionem iandiu meritæ per nos propter peccata nostra mortis, Quorum utrunque in sanguine **C H R I S T I** nobis repræsentatum est, quod etiam ipsum subtilius est uidendum, quemadmodum sanguis **C H R I S T I** peccata nostra abluerit. Ac primum legem Moysis ita iubere cognouimus, ut sanguine semper aliquo peccata expiantur, cui oportuit legi satisfieri, qua de re in epistola ad Hebræos copiose est scriptum. Sub ea enim lege dum uoluit nasci **C H R I S T V S**, illud quoq; ex lege facere constituit, ut quos liberare redimereq; uolebat, pro his suum ipse sanguinem effunderet: suum autem, ob eam rem, ut non breuem illis, & cito interituram, sed æternam, & stabilem redemptionem inueniret. Nam sanguis uictimarum, qui pro commisso, & perpetrato delicto fundebatur, susceptam quidem antea maculam abluebat, non erat autem futuræ integritatis, & innocentiae sponzor. Itaq; ad eandem sæpenumero uictimas, & ad eandem sacrificia erat reuertendum. Sanguis uero **C H R I S T I** quod ad peccata uetera attinuit, legis, & sacrificij propriam expiationem fecit, quod ad uentura autem, maiore etiam mysterio omne humanum genus est complexus. Etenim gentes exteræ, quæ lege non tenebantur, & illam forsitan uim purgandi & expiandi per cruorem uictimarum factam nõ intelligebant, hoc certe documẽto instructæ, eruditæq; sunt, quod mors illa **C H R I S T I**, illa crux, ille sanguis cœlestis, doctrina omnibus nobis extitit, quemadmodum uitam nos quoq; & mortem ab illecebris mundi penitus distinctam, & in deo fixam decurrere debeamus. Itaq; tum per fidem in **C H R I S T I** sanguine Deum nobis conciliamus, si in illo sanguine, illaq; **C H R I S T I** morte nos etiã assensione animi, uoluntateq; comoriamur, id est, si mundi, & uitæ huius blandimentis pro nihilo habitis bonorum omnium summam in Deo constituamus. Qui enim sic agunt, atque constituunt, illi cum **C H R I S T O** peccatis mortui sunt, & ad fructum æternæ uitæ cum eodem postea suscitati. In illo igitur sanguine, Christi q; morte, cum fides tota nostra, tum Dei reconciliatio, & pax nobiscum facta consistit. Sequitur autem: In demonstrationem iustitiæ suæ, ex remissione præteritorum peccatorum in tolerantia Dei. Proposuit, inquit, **I E S V M** placamentum Deus, in cuius sanguine ipse per fidem placaretur, ut demonstraret iustitiam suam, & summam, immensamq; bonitatem, per quam remisit peccata, quæ diu tolerauerat. Illa enim bonitas, illa longanimitas omnipotentis Dei in hoc quoq; semper apparuit, quod pertulit, & sustinuit eos, qui peccauerunt; sustinuit autem, non ut eos grauius plecteret, sed ut ansam & occasionem ignoscendi in illis inueniret. Huius porro perpetuæ Dei uoluntatis, & clementiæ testis fuit **I E S V S**, in quo etiam antiquis, & diu ante mortuis patribus, qui non in mundo omnia sua defixerant, sed ad Deum bonam partem cogita-

tionum suarum dixerant, redemptio est facta. Et quoniam hoc est Pauli nationem alii quando integram, & Ecclesiam CHRISTI, & genus hominum interdum uniuersum perinde aetatum gradibus diuidere, ac dispertire, ac si de singulari homine loqueretur, mundique aetates, & tempora aetatibus hominis accommodare; sic nunc in isto loco de humano genere toto perinde, ut de homine uno loquens, humanitatem, & tolerantiam, & bonitatem summi Dei, quam ipse ferme iustitiam appellat, qua de re satis alijs locis est dictum, quam in singulis hominibus adhibet Deus, ut eorum peccata diu, multumque toleret, expectetque occasionem ignoscendi, atque parcendi, eandem ipsam clementiam, & bonitatem in humano genere toto adhibuit, cuius cum tot seculorum pertulisset peccata, quo tempore maxime illa percrebuerant, ad summumque peruenerant, praecidit ille tandem patientiam suam. Verum ita praecidit, ut humanum genus, quod propter delictorum, & scelerum magnitudinem summo supplicio afficere debebat, summo sibi expiaret, uinceretque beneficio. Atque hoc est dignum Dei natura, & beneficentia, hoc illius benignitati, bonitatisque consentaneum. Quid enim est, quod agat conuenientius sibi Deus, quam ut in hunc modum tractet, atque excipiat eos, qui prauis moribus, opinionibusque imbuti, ignari quid expediat, uiam sibi ipsi muniunt ad exitum, ut sustineat eos uidelicet, ut foueat, ut adiuuet, si forte uelint hi per ipsum Deum liberari. Haec est illa Dei iustitia, de qua toties a nobis est dictum, quae maxime demonstrat, atque illustrat ipsius Dei gloriam, quam nos, qui in CHRISTVM credimus, fiduciamque nostram in Deo ponimus, per fidem ueram imitamur, diuini illa generis, non humani, quam non lex, non ius scriptum, non hominum mores, non parentum disciplina, sed fides sola nobis insinuat. Nam si uelimus iustitiam interpretari in hoc loco illam, quae habeat similitudinem legis, quae ei, qui deliquit, nisi irrogata poena, ueniam dare non audeat, idcircoque sanguinem CHRISTI Deus expetuerit, ut possit illo modo quasi iuri, & legibus satisfactione facta, hominibus deinde ignoscere, uideatur ex altera parte habere ista res iniustitiae similitudinem. Qui enim aequum, iustumque sit, quod nocens absoluitur, innocentem condemnare? Quid enim dixerit quispiam, non ne CHRISTVS sanguine suo, pro cunctorum peccatis Deo satisfecit? Satisfecit enim uero, sed ista satisfactio subtilius est intelligenda. Non enim quod in exercitu saepe fit, ut cohors, aut legio, si reliquerit locum, uel signum si amiserit, puniantur pauci, caeteri omni poena liberati discedant, sic contigit in CHRISTO, ut plecteretur ipse, reliqui uero liberarentur omnes. Sed hi tantum liberi facti sunt, qui & mori ipsi cum CHRISTO uolunt, ut sit necesse si per Christum salui esse uolumus, eandem nos mortem pati, quam ipse perpeffus est; necesse sit, inquam, non eodem tamen penitus modo. Nam Christus carnem hominis peremit in cruce, tanquam peccati fomitem, ut peccatum extingueret, quod e carne totum exaestuauit, quod nos in illa carne CHRISTVS TI carnem etiam nostram fide, & uoluntate peremptam haberemus, peccatisque moreremur. At hoc nemini contingere potest, nisi uolenti, & Christo IESU fidem istam habenti. Sic enim nos a morte, moriens liberaui Christus, ut qui ad uitam cum illo confurgere uellent, carnem suam unam cum illius carne crucifigerent, in quo est uniuersa redemptio, non praeteritorum solum, sed futurorum etiam peccatorum. Sumus igitur hac ratione potissimum salutem consecuti, quod uolumus Christo commori, si accadat ut res, & ueritas ita poscat, etiam corpore; sin id minus opus sit, semper tamen uoluntate, cuius index nobis mysterij, idemque sacramentum, baptismus est. Carnis autem mors iudicio, & fide, & uoluntate suscepta, hoc utique in se habet, quod peccato amplius locus non est, uiuicque deinceps spiritualis iam homo, qui est ex Deo creatus, non amplius carnalis, qui ab Adam progenitus est, ut alio loco Paulus: Veritas, inquit, est in Christo IESU, deponere uos ex priori modo uiuendi, ueterem hominem corruptum per cupiditates deceptionis, & renouari spiritu mentis uestrae, & indui nouum hominem ex Deo conditum, in iustitia & sanctitate ueritatis. Atqui tota uis in nobis mysterij, & CHRISTI est, ut cum illo in carne commoriamur, & cum eodem unam in spiritu uiuamus, neque potest quispiam, ad illam uerae iustitiae uitam cum Christo confurgere, in quo caro peccati non ante sit occisa. Quapropter ipse Christus, qui fuit nobis exemplum, & doctrina, & Dei patris oratio, quod in pleno, & perfecto documento contereunda

conterendæ carnis necesse fuit, non solum uoluntate, uerum etiã ipsa re omnibus modis in carne est afflictus. Sic enim ipse de se in Luca pronuntiauit, quod talia oportuit pati Christum & sic intrare in gloriã suã. Nos uero, qui ab illa tanta perfectione, præstantiãq; Iesu Christi longe absumus, satisfacimus in eo Deo, si promptã uoluntatem ad eadẽ perferẽda afferimus. Hoc est enim carnẽ in nobis iam occidere, qd' facere planẽ nõ possumus, nisi ab amoribus mundi prius diuellamur. Vbi uero ad opus ipsum adigimur, & quod fide uolũtateq; cõcepimus, factis est præstandũ, tũc quantũ nobis dominus dederit uiriũ, ferẽda, & patiẽda incõmoda sunt, dolorq; corporis subeũdus, & ipsa mors tolerãda. Hæc em̄ fides in Deũ est, & Christi imitatio, per quã aditus nobis in cœlũ aperitur, quẽ patefecit & aperuit ipse Christus. Ita & Paulus in Hierusalẽ trãsiturus, adhortãs eos, quos in fide inlruerat, illud imprimis illos admonet, q̄ per afflictiones multas oporteat nos introire in regnũ Dei, siue id uolũtate propria lic cõstituiamus, siue operibus exequamur. Et ad Corinthios, Semp mortificationẽ domini Iesu in corpore circũferimus, inquit, ut & uita Iesu in corpore nostro manifesta fiat. Et iterum, Semper nos uiuẽtes in mortẽ tradimur ppter Iesum, ut & uita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra, aut uestra, id est, carnis nostrẽ uita, qua peccato uiuitur, in mortẽ traditur ob Iesum, cuius uim, & mysteriũ in nobis suscipimus, ut in eadẽ carne ob peccatum mortali dempto, eliminatoq; peccato, eadẽ uitæ immortalitas appareat, quæ in Christi Iesu carne manifesta est facta. Itemq; de mysterio Christi euidentius ad eosdẽ Corinthios: Quod si Christus unus pro omnibus mortuus est, ut q̄ uiuunt, nõ amplius sibi ipsis uiuãt, sed ille, q̄ pro ipsis mortuus & excitatus est. Et ad Galatas: Christus dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eripiat nos ex præsentĩ seculo prauo. Et alio loco: Ut Deo uiuã, inquit, Christo cõcrucifixus sum, uiuo autẽ nõ amplius ego, uiuit autẽ in me Christus, & qui sunt Christi, carnẽ crucifixẽrũt cũ affectionibus, & cupiditatibus suis. Et eodẽ sensu ad Ephesios: Christum soluisse parietẽ septem dium inter Deũ, & nos ait: quo distinebamur, & impediẽbamur, ne iungi, & adhærere Deo possemus, ipsum autẽ septũ fuisse in carne nostra cũ Deo inimicitia quã soluimus, cum peccato morimur. Et ut idem ipse ait: Tũc Christum addiscimus, & in Christo edocemur. Et ad Titũ: Christus dedit seipsum pro nobis, ut redimat nos ab omni iniquitate, & purget sibi ipsi populũ acquilititiũ, æmulatorẽ bonorũ operũ. Et Petrus: Christus passus est pro nobis carne, inqt, ut uos eandẽ mentẽ induamini, qm̄ q̄ passus est in carne, destitit à peccato. Ioãnis quoq; illa per os domini nostri de carne Christi, quẽ panis est mũdi, sine quo uita esse nõ potest. Et itẽ de sanguine plena mysteriorũ, & sublimitatis oratio admodũ plane indicat morte Christi nõ tam simplici modo peccata nostra deleri, ut in lege ueteri per uictimã delebãtur, quanq; & illi quoq; ritui, & religioni satisfacit Christi immolatio, sed plenũ esse mysterium illius mortis & crucis ad nostrã liberationẽ, si carnem nostrã, cũ ipsius mortuã esse uelimus, si Christũ ipsum Iesum induamus, si illius afflicta, & maceratam carnẽ saluari cibo assumpto in nostrã ipsorũ carnem alendam, nutriendamq; adhibeamus. Sed de uĩ tota rationeq; mysterij Christi quoniã satis hoc loco dictum, & fortassis alibi dicetur, pergamus ad Apostoli uerba, qui bonitatẽ & iustitiã Dei in eo magnificans, q̄ remisit peccata ea tãdem diu, quæ tolerauerat, alium etiã modũ, & tempus unã cũ modo, quo iustitia Dei declarata fit, adiungit, sic iterũ repetens. Ad demonstrationẽ iustitiæ suẽ in hoc præsentĩ tẽpore qualiter ipse iustus est, & iustificãs eũ, qui est ex fide Iesu, hoc secundũ quod repetitur ad demonstrationẽ iustitiæ habet expressionẽ ac si diceret, ad demonstrationẽ, inquã, iustitiæ suẽ in hoc tẽpore, quo misit filium suũ ad nos uidelicet, totumq; sese nobis, & amorẽ suũ erga nos patefecit, nec tantũ in eo ostẽdit iustitiã suã, q̄ remisit, ignouitq; peccata, quæ tolerauerat, sed q̄ de illa sua diuina, singulariãq; iustitia bonã etiã partem in nos per fidem Christi deriuauit, ut faceret nos ad imitationẽ, & similitudinẽ sui iustos, quod idem est, quod supra dixerat ex fide in fidem, Per fidem enim eandẽ Christi & Dei iustitia in ipso Deo patuit, & in nobis impressa, insinuataq; est.

Vbi ergo gloriatio: exclusa est. per qualẽ legẽ: operum?: nequaq; sed per legẽ fidei. Putamus ergo fide iustificari hominẽ seorsum ab operibus legis. An Iudæorũ Deus solũ: nõ autẽ & gentium?: certe & gentiũ. Quoniã quidẽ

unus Deus, qui iustificabit circumfionē ex fide, & præputiū per fidem. Legem igitur abrogamus per fidem: absit, sed legem constituimus.

EXCLUSA est, inquit, o Iudæ gloriatio tua, qua de lege te iactas nec per aliam legem operum, quæ sit melior tua, nanq; fieri id non potest: lex enim Iudæorum, ut diximus, ut quæ ueri Dei notionem præter cæteras haberet, peccatumq;, & recte factū ex illius nutu, & uoluntate diiudicaret, sola erat idonea, quæ appellaretur lex, nec lege alia ipsa, neq; eius opera alijs operibus poterant uinci, sed exclusa est per legem fidei, dignior enim facta est fides, qua auctore & interprete cū Deo nos cōiungamus, & si minus proprio uocabulo tantum ut legi operum uerbum illud legis in fide redderet, lex fidei appellata est, quod idem est & fides, per fidē enim legis opera, quantū ad acquirendam iustitiam, & Dei gratiam pertinet, à princīpe laude exclusa sunt, hoc etiam magis, quod ea si qua est, quæ ex lege ueniat ad iustificandum cōmoditas, angustis illa finibus circumscripta est, & clausa, & in una tantum, neq; ea maxima natione habet locum. Iudæis enim duntaxat illa lex est lata, ut si ex operibus legis solū sit iustificatio, exiguum tantū genus iustificari, cæteros omnes à iustificatione excludi necesse sit. At Deus, qui unus ubiq;, & semper omniumq; omnino nationū idē est Deus, nullis terminis patitur benignitatem, suamq; beneficentiam concludi. Itaq; utitur potius fidei instrumento, quàm legis, quod ad salutem omnium longe est communius. Nihil autem tam Dei est, q̄ omnibus esse æqualiter beneficium, atq; communem. Cui rei si fidei instrumentum est aptius, eo semper uno utitur Deus, quod in quaq; re est optimum. Fides porrò & facillē, & generaliter omnibus est exposita, ut per eā quisq; possit ad Deum sese applicare, atq; conferre. Itaq; ea & circumfionem iustificat, & sine circumfione etiam præputium. Neque nos cū fidem legi antepōnimus, facimus iniuriam legi, tanq; uelimus illā antiquare, sed legē potius sancimus, cum ad suū finē, quod intenta illa est, eā deducimus. Siue enim lex Dei omnipotētis gratiā præcipue exquirebat, per fidē Christi ea uoti compos melius effecta est, siue Messiam suū beatioris seculi auctorem expectabat, fides Messiam illi Christū demonstrauit, siue adeo in illis carnalibus, corporeisq; obseruantijs ueritatē spiritus illa innuebat, spiritualemq; doctrinā quodāmodo parturiebat. Hac iam inuecta spiritus doctrina reddita est & ipsa perfectior, atque completior. Nō dicitur autē antiquari, neque aboleri id quod perficitur, sicuti nec puer cum ad uirilitem ductus est, de naturæ suæ substantia amississe quicq;, sed acquisiuisse perfectionem magis est dicendus.

Quid igitur dicemus Abraā patrē nostrū inuenisse secundū carnē, si enim Abraā ex operibus fuit iustificatus, habet, quo gloriē, sed nō aduersus deū. Quid em̄ ait scriptura: credidit Abraā Deo, & reputatū est ei ad iustitiā. operati uero merces nō reputatur secundū gratiā, sed secundū debitū, nō operati autē, uerū credēti in eū, q̄ iustificat impiū, reputatur fides eius in iustitiam.

R V R S V S affirmat quantū plus & gloriæ, & gratiæ acquirat apud Deū fides, q̄ opera, exēplo patris nostri Abraā, q̄ si antea etiā in operibus, & actionibus suis rectus fuit uir, & iustus (hoc em̄ est, quod ait: Quid dicemus Abraam patrē nostrū inuenisse secundū carnē: id est, quā gratiā, quā laudē ex operibus carnis, humanis scilicet, & tanq; ex homine actionibus inuenisse: qui ut etiā in illis fuerit planē probus inter homines fuit, & inter illos potuit iure suo gloriari, erga Deū quidē certe nō potuit, at quāobrē nō potuit: quia illius, quā agebat, exercebatq; inter homines, iustitiæ, ipse sibi erat auctor. Sibi em̄ ipse cōstituebat, & præscribebat, quid esset faciendū, ut æquitatē cū cæteris, & societate cōseruaret. Illaq; in eo iustitia & ab humano cōsilio proficiscatur, & in humanis opinionibus tota cōsistebat, ut nulla esset in eo Dei gloria, sed omnis & in homine, & ex hominibus gloriatio. Fides uero erga Deū, & quā Deo Abraā habuit, fecit illū, ut nō suo iudicio quicq;, sed Dei cōsilio, atq; præscripto ageret omnia. Itaq; & patriā, cognationemq; suā illo iubēte deseruit, & posuit tabernacula, qbus in locis est iussus, & ad cōcubitus uxoris iā desperatos se retulit, & filiū deo præbuit in sacrificiū, & denique factus est illi in omnibus obedientissimus. Quod si opera iustitiæ, quæ ab humana uoluntate, consilioq; proficiscuntur, aliquā habent gloriā, quāto maiorem illa

illa, quæ ab diuinis consilijs, & uoluntatibus sunt profecta: tanto uidelicet, quâto humanis uirtutibus diuina uirtus, iustitiâq; antecellit. Fidei ergo iustitia diuinæ nō humanæ nobilitatis est, in qua & eius, qui credidit, gloriatio tota ex Deo est, & ad Deum rursus conuertitur, ut neque initium, neque exitus huius gloriæ aliud quipiam sit, quàm ipse Deus. Gloriæ autem talis fundamentum est fides, quandoquidem in fidem solam hæc Dei excellens iustitiâ trāsmittitur. Igitur patere omnibus necesse est, quantopere sit fides, fideiq; iustitiâ operibus legis, aut humanis iustitiæ actionibus anteposenda. Ac ne ambigui quicquam in considerantium animis relinquamus, omnibusq; ut euellamus dubitantium scrupulos, examinet unusquisq; secum, & cum animo intus suo, quæ sit ista operum, & quæ fidei iustitiâ. Tum quantum huic ab illa inter sit, intelliget. Operum iustitiâ ea est, qua quis in factis, & actionibus suis fidens, quod recte, atq; integre cum hominibus se gesserit, collocat in illis spem cum laudis, tum salutis etiâ suæ, ut siue ex hominibus, siue ex ipso Deo spectandum præmiū sit, paratum sibi id esse confidat non alicuius dono, aut beneficio, sed merito imprimis suo, quod sic Apostolus exponit: Operati uero merces non computatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Deberi enim mercedem sibi putat, qui operas dedit, in quo quædam est unicuiq; in seipso confidentia, & nonnulla etiam uel tacita arrogātia, ut sibi ille admodum placeat, quisquis est, & honorē perfuncti operis sibimetipsi attribuat. Dei autem omnipotentis in eo nulla clementiæ, & liberalitatis sit gloria. Qui uero nullis suis meritis, actionibus uel confisus, cōferat se ad summum Deum, satis in illo statuens & potestatis & benignitatis esse, ut uelit, ualeatq; quantuis impium & improbum per fidem accedentem ad se iustificare, hic alio genere præstantioris iustitiæ probus effectus ostendit, atq; illustrat maxime Dei præpotentis gloriā. Atq; ille quidem primus operum sectator, sic adhibet in gerendis, suscipiendisq; rebus iustitiā, quatenus tantum legi, hominibusq; satisfaciat. Hic uero ex Deo & ex Dei dono iustificatus illas operum, legisq; iustitiâs tricamenta quædam terrenarum cogitationum esse putat, ut quæ nihil aliud sint, quàm explicare in eo se uelle, quod totū sit implicatio, hoc est cum cupiditate, & studio in rebus terrenis hæreas, nō inde ut euellaris, sed quemadmodum ordine quodam, & cum ratione in illis mouearis, exquireret: hic autem iustus Dei, quem sic appellat Deus in Abacuc inquiens, Iustus meus ex fide uiuet, qui per fidem ex Deo & iustitiā adipiscitur, & uitam diuiniore longe modo, & maioris iustitiæ sit compos, legemq; sibi gerendæ uitæ non ex lege operum, sed ex imitatione Dei constituit. Fit enim ut à quo aliquid discendo perceperimus, cū id postea, quod didicimus, adhibemus in usum ipsi, atq; experimur, eius, à quo id accepimus studeamus esse similes, in quo doctoris nostri, & præceptoris gloria per nos maxime amplificatur, & ostenditur. Hic tu Iudæe qui hanc ex fide nostri iustificationem non admittis, qui cunctos ad opera legis reuocas, quemadmodum constituis gloriā summi Dei? Accedunt gentes ut Deo sese offerāt, illius gratiam expetentes, illius benignitati confidere paratæ. Quid ais tu Iudæe: frustra inquis laboratis, & adnitimini, non est hæc ad Deum perueniendī uia, ad nos primo confugiatis oportet, & legē nostram accipiatis, carnemq; præputij circuncidamini, atq; omnia legis iusta impleatis, si donum uitæ, & gratiæ apud Deum queritis obtinere. Hoccine est glorificare Deū? an infinitam illius maiestatem in angustum uelle redigere? qui si non potest nec parere, nec iustificare absq; lege, & uictimis, ubi illius potentia: si non uult, ubi bonitas, ac beneficentia? At enim semel id ita constituit, ut sic fieret, rationemq; & modū, quo ipse placaretur, in lege instituit, nempe tum quidem tarditati tuæ consulens, cum tu spiritalis disciplinæ penitus expers, eiusq; in tuis primis illis rudinētis profus indocilis in corpore, & corporeis sensibus totus inhærebas. Quin tu recto nunc itinere fidei & humilitatis tendentes ad summum Deum in legis amplius semitas, ac diuertit cula, & ad contractus operum ne coge, cunctasq; in nobis uirtutis, & iustitiæ partes Dei esse sine, & nō nostras, quod sic & uirtus nostra perfectior, & Dei maiestas clarior, atq; augustior etiâ sit, sicuti quidē fuit in patre nostro Abraā, q nō ex operibus suis, quæ fecerat, sed ex fide, quā habuit Deo, meruit iustificari. Quā præsertim in Deū fidē, nō autē ex lege iustitiā sequitur beatitudo à Dauide etiâ tuo significata, & testata.

Quem

Quemadmodum & Dauid dicit beatificationem hominis cui Deus computat iustitiam absque operibus; Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obiecta sunt peccata; beatus uir, cui non imputauerit Dominus peccatum.

HIC enim certe, qui beatus dicitur, non ex operibus legis, quæ minime seruauit, alioquin quomodo egiisset, ut sibi ab Deo peccata remitterentur; sed ex ipsa peccatorum dimissione consecutus est ab Deo beatitudinem, in qua adipiscenda nullas ipse suas partes attulit, nisi hanc ipsam fidem, quod credidit à Deo, etiã sine operibus misericordiam sibi posse, clementiamq; præstari, ac omnem hanc gratiam beatificationis suæ soli Deo acceptam retulit.

Beatificatio igitur ista in circūcisionem; an & in præputiū; Dicimus enim quòd reputata est Abraæ fides in iustitiam, quomodo ergo reputata; cum esset in circūcisione, an cum in præputio; non in circūcisione, sed in præputio, & signum accepit circūcisionis notam iustitiæ ex fide, quæ fuerat in præputio, ut esset pater omnium credentium per præputium, ut reputaretur & illis iustitia, & pater circūcisionis his qui nō ex circūcisione solū, sed qui etiam incederent uestigijs eius fidei, quæ fuisset in præputio patris nostri Abraam.

ISTA, inquit, beatitudo, quæ ex fidei iustitia, & propter eiusmodi iustitiam nobis tribuitur, per quam quidem iustitiam deletis à Deo, omnium peccatorum nostrorum maculis ad illius summam uoluntatem omnibus in rebus spectandam, atq; exequendam, & prompti efficiamur, & habiles, quemadmodum & ipse Abraam ad parendū in cunctis Deo alacer, & paratus factus deinde est. Ista inquam, beatitudo attributa est Abraæ, cum adhuc in præputio esset, nec dum circūcisionem in se admisisset. Nam circūcisio post fidem illam iustitia iam adepta Abraæ ipsi imperata est, quæ futura esset indicium, & ueluti nota illius ipsius ex fide iustitiæ, quam Abraam Deo credens in præputio esset adeptus, nota inquam, & indicium Abraæ genus carnale à cæteris generibus discriminaturū. Quoniam enim Deus illa fide Abraæ erga se, & in his, quæ ipse eidem Abraæ promittebat, illius certa spe & fiducia adductus dignum illum effecerat, in cuius semine gratiam & cognationem suam uniuerso generi humano impertiret, quo clarius extaret suæ promissionis fides, & ad nationū, ac seculorum omnium conscientiam esset testata, illo circūcisionis uoluit signo Abraæ sobolem distingui, quod quidem signum futurū esset indicium ac monumentū eius promissi, & pacti, quod cū ipso Abraā Deus pepigisset, quæ quoniã promissio illi ab Deo ob ipsius fidē & fidei iustitiam erat facta, signū non tantū pacti, sed illius ex fide iustitiæ, quæ id pactū expresserat, facta est circūcisio. Ita signū circūcisionis fuit nota iustitiæ, qua Abraā Deo credens in præputio fuit ab eodē Deo insignitus, atq; ornatus. Quod autē hic circūcisionem signū iustitiæ, in Genesi eandē signū pacti appellat, in quo libro sic scriptū est: Et circūcidetis carnē præputij uestri, & erit in signū pacti inter me, & uos. Erat autē hoc pactum ex promissione Dei cū Abraam eiusmodi, ut cū hæreditate terræ & multiplicatione innumerabilis posteritatis id etiã illi polliceretur Deus, quòd ex semine ipsius prodiret olim, in lucemq; ederetur, qui eandē gratiã Dei, & iustitiã, terramq; reuera æternæ possessionis in omnes tribus terræ propagaturus esset, qui ubi uenisset, omnibusq; fuisset factum manifestū ex semine illū Abraæ secundū Dei promissionē profectum esse, Deumq; præstitisse, quod fuisset pollicitus, tum sublato circūcisionis signo, quod deinde inane, & irritum futurum esset, ad eam fidem in Deum concursus cunctorum fieret, per quã Abraam in præputio positus, Dei amicitia, & gratiã, insignēq; ab eo donū cœlestis iustitiæ cōsequi ualuisse: Ita circūcisio, quæ signū fidei, ac iustitiæ Abraæ in seipsa fert, si nō sit sub signo fides, ac iustitia, inane signū est, & quatenus pactū indicat futuri ex Deo doni, quòd in semine Abraæ sanctificarentur omnes gētes,
iam ex

iam exhibito dono amplius signum non est. Abraam porrò ipse dupliciter factus est pater & generis sui, ac posteritatis, per circumcissionem, & humani generis totius per fidem. Pater quidem omnium credentium, cum etiã tunc in præputio esset, fidemq; Deo habuisset, ut quicumq; item in præputio constituti similem in Deum habuissent fidem, simili apud Deum iustificarentur gratia, fidesq; illis in iustitiam reputaretur. Pater autem circumcissionis, hoc est generis, & posteritatis suæ: si illi tantum signum posterii sequantur circumcissionis, carnalis tantum pater; Sin autem, quod signo illo admonentur, eiusdem fidei uestigijs, quibus ille in præputio ingressus est, uelint & posterii eius incedere, uere illis pater, neq; corporis solum, sed animi etiam sui, & fidei erga Deum, partæq; propter eam ipsam fidem iustitiæ integram illis hæreditatem relinquens. Ex quo planè patet fidem ubiq; esse & ualere omnia: quod quidem ad acquirendam Dei gratiam, & ad cõciliandum ab eo cœlestis iustitiæ donum ad unumquens hominum spectat atq; pertinet, quando nec sine fide ualet quicquam circumcisio, & cum fide præputium circumcissionem non desiderat.

Non enim] propter legem promissio fuit Abraæ, & femini eius hæredem eum esse mundi, sed propter iustitiã fidei. Si enim qui ex lege, hi hæredes, inanis facta est fides, & uana promissio. Lex enim iram fabricatur. Nam ubi non est lex, neq; ibi præuaricatio, propter hoc ex fide ut per gratiam, quo firma sit promissio omni femini, non solum quod ex lege, sed & quod ex fide Abraæ, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est, Quoniam patrem multarum gentium posui te.

PROMISSIO illa, quæ facta est Abraæ ab Deo, inquit, non ratione legis nec propter legem facta est, sed propter iustitiã fidei. Quia enim credidit Abraam Deo, & id reputatum est illi ad iustitiã, propterea ipsi Deus præclaram illam promissionem fecit hæredem eum fore mundi. Quæ promissio quanquam non eisdem uerbis in Genesi est perscripta, ex alijs tamen uerbis colligitur, quod in femine ipsius erant sanctificandæ omnes tribus terræ, atq; hæc promissio non propter legem Abraæ facta est, sed propter illam fidem, quam is Deo habuisset, quod ei præcipienti, ac pollicenti in cunctis credidisset, atq; obtemperasset, propterq; eam iustitiã, in cuius genere, & nomine fides illa Abraæ à Deo est existimata. Ita cum Abraæ illa tum promittebat Deus, neq; legem ita spectabat, ut ad eam suas promissiones dirigeret, neq; posteaquã illa quæ promiserat impleuit, id est, legi, & legis operibus ab eo datum; sed cum illi Abraæ fidei, atque iustitiæ, tributum tum diuinæ imprimis constantiæ & ueritati. Etenim si propter legem & illa promissio tunc Abraæ facta, & post Iudæorum generi eiusdem ratione legis exhibita fuisset, inanis illico Abraæ fides, & Dei promissio irrita extitisset. Ac quod ad Abraam pertinet, si fuisset ab Deo spectata in suis promissionibus lex, quid honoris, quid gratiæ obtinuisset apud Deum fides Abraæ si non ipsi, nec fidei eius præcipue, ac primo, sed generi, & posteritati ipsius datum fuisset, ut digni tantis ab Deo promissionibus haberentur, qui in legem Moylis consensissent, & suum in illa nomen professi, eam religiose, & diligenter coluissent, quando non præuaricatoribus, sed probis, & rectis suam impertitur benignitatem Deus. Quid ergo interfuit, utrum crederet Deo Abraam, nec ne crederet, si non propter se, nec propter fidem suam, sed ratione legis, eiusq; posteritatis, quæ sub lege futura erat, illa ab Deo fuisset promissio enunciata? Deinde quã Abraæ gratiam posterii eius debuissent, dum hæreditatem promissorum, quam accepissent, non parenti suo Abraæ, nec fidei parentis, sed suis operibus retulissent acceptam? Postremò ne credere quidẽ firme Abraam Deo, omnemq; suam fidem in illius promissis constituere potuisset, si legem potissimum, & in lege posteritatem spectasset illa promissio. Quo pacto enim quod pependisset ex incertis posterorum factis, spemq; constantiæ, & stabilitatis in alienis uoluntatibus sitam habuisset, potuisset ab alio quopiam homine non suum negocium gerente, nec stipulante sibi ipsi tanto

post uenturum tam firme credi, ut non aliqua in animo ambiguitas resideret? non est autem eiusdem ambigere, & fidem habere. Quamobrem si in quo Abraam fidem habebat, in eo ipso rursus dubitare cogebatur, neque fides in eo certa inerat, & quoquo modo facta est, certe illi frustra est facta promissio. Porro ex altera parte Dei promissio Abrae facta si non Abraam ipsum, sed posteritatem eius imprimis spectasset, causam nullam grauem, nec dignam tanta maiestate in Deo habuisset, quamobrem ipsi Abrae potissimum uideretur esse facienda. Etenim cum quid cui promittitur, quod sit illi in eius posteritate persoluum, id cum praestatur, & datur, si non eius, cui promissum fuit, sed eius, qui post demum accipit, praecipue habetur ratio, quis non uideat inanem & uacuum rationis ac consilij, leuicq; potius ac futili, quam graui, & certo authore dignam promissionem illam extitisse? cuius nimirum ad eum cui fuerit facta, pars omnino nulla pertineat. Deinde si ob legem, & legis causa facta est promissio, ob eam rem profecto facta est, ut non habentibus legem, sed seruantibus ille honos haberetur, at per legem magis prauaricatores effecti sunt, qui illam adsciuerunt, quoniam ubi lex, ibi est prauaricatio, iramq; Dei aduersum se potius prouocauerunt, quam beneuolentiam, & gratiam illius promerere. Ergo in omnem partem uana reddita est, Dei omnipotentis promissio. Enimvero in Deum uanitas non cadit, de quo est scriptum, In aeternum Domine permanet uerbum tuum, in seculum seculi ueritas tua. Fidei ergo Abrae, & cum fide iustitiae & in eo ipso, & in posteritate eius maxime persoluit Deus, quae parenti ipsi, & capiti generis promiserat. Ideoq; ex fide, inquit Apostolus, ut totum esset gratia, ac non meriti merces, proptereaq; manet immobilis cum cetero semini Abrae Dei promissio. Quod enim gratis, & innata sua bonitate ab Deo promittitur, id cum solum Deum habeat authorem, pendeatq; ab immutabili, & aeterno, aeternum quoque ipsum, & immutabile est. Quod uero labori, industriae, diligentiaeq; proponitur, cum ex hominum pendeat consilijs, & actionibus, quae in firmam semper, & uacillantes sunt, incertum item ipsum, & debile nullum unquam habet perenne firmamentum stabilitatis suae. Iam fides, quae digna tantis honoribus a Deo efficitur, nullum ipsa ex se meriti pondus affert, sed tantum ut materia formae, sic illa Dei gloriae, & beneficentiae parata, atque exposita est, ut cum fuerit a Deo diuinae iustitiae munere insignita per eam Dei bonitas & iustitia magis ostendatur. Quae si fides tantum gratiae apud Deum, & beneuolentiae in Abraam est assecuta, cur non item assequatur in nobis? aut quamobrem nos non multo digniores, qui haereditatem adeamus patris nostri Abrae, cum fidei illius filij simus propter quam fidem illi est facta promissio, quam qui cum carnis duntaxat, & generis agnoscunt parentem? Quanquam carnalis illa Iudaeis cum Abraam cognatio, hunc ab Deo honorem merita est, ut ad eos potissimum docendos, & conseruandos Dei filius mitteretur, si fidem illa filij Dei, sine qua salus esse non potest, suscipere, & altero quoque genere consanguinitatis, quod spirituale totum, & per fidem est, Abraam patri suo coniungere se uoluisset. Nam & IESVS ipse palam attestabatur se ad eos solos missum esse, atque ut oues requireret, quae perierant domus Israel. Sed cum illi patre Abraam in carne sola duntaxat gloriarentur, fidem autem patris nulla ratione admitterent, neque de spirituali genere, quod praestantius multo per fidem est, quicquam praclarum, aut sublime cogitarent, ex primo honore, atque ordine in postremum reiecti his qui per fidem filios Abrae se faciebant, de haereditate Dei concessere. Etenim non carnis consanguinitas prima ducenda est, sed potior multo, atque praestantior, Deiq; magis naturae similis, & proxima est spiritus cognatio, quae per fidem ipsam adeuntibus ad Deum, & iustitiam ab eo adipiscentibus cum ipso omnipotente Deo contrahitur, in qua nos praecipue Abrae filij sumus, ideoq; est ei ab Deo dictum, patrem illum multarum gentium fore, carnalium filiorum uidelicet, aliorumq; spiritualium. Porro fides est, Abraeque in nobis imitatio & spiritualis nostra ad eum propinquitas, cum id, quod egit ille, ut parentes, & domum, & patriam suam relinqueret, Deoque in alias eum regiones, & ad spes alias uocanti per fidem, & obedientiam se deducendum traderet.

Item

Item nos agamus, mundumq; patrem nostrum & carnales affectus omnes, praesentiaq; mundi bona, ab ipso Deo uocati libenter dimittamus, ac futurorum spe in ipso Deo consistentes per fidem innitamus, Atq; ut admirans intueare huius sanctissimi, sapientissimiq; doctoris sensa, & cogitationes ex summis diuinitatis consilijs esse depromptas, attende quemadmodum fidei uim, incredibilemq; potentiam in paternitate Abrae ante oculos nostros ponat.

INSTAR eius, cui credidit Dei uiuificantis mortuos, & uocatis ea que non sunt, ut si essent, qui praeter spem in spe credidit, quod futurus ipse esset pater multarum gentium secundum quod dictum, Sic erit semen tuum. Et non uacillans fide, non considerauit corpus suum iam enectum centum fere natus annos, nec enectione uuluae Sarai, sed in promissione Dei non ambegit in credulitate, sed corroboratus est fide, dans gloriam Deo, & persuasus certo, quoniam quod promiserat, potens est & facere. Ideo & reputatum est ei in iustitiam.

PATER multarum gentium, inquit, & in eo similis quodam modo Deo illi ipsi, cui credidit, quasi fides ea, quam habuit Abraam Deo similem eum Dei effecerit, Nam cum Deus in uitam restituat mortuos, & uocet ea, quae non sunt, haud secus ac si essent. Cum, inquit, in mortuis nihil omnino inlit uitae, & in ijs, quae non sunt nihil essentiae, in Deo tamen utraq; utrunq; habent, & uitam mortua, & esse non entia, ut simulatq; Dei uoluntas & mandatum adlit, & praesto sit, quod non erat, & reuiuiscat mortuum quod iacebat. Sic Abrae fides eisdem fere ingressa uestigijs, & suscitauit mortuos, & qui nequaquam erant, nec alioquin futuri fuerant, eos ut essent, fecit. Ac mortuos quidem suscitauit, quatenus ipsummet Abraam, qui quod ad uim generandi attinet, mortuus iam erat & natura, & corpore, sic uiuificauit, ut idoneus fieret generationi, quam uegetatione prius enecti propter aetatem corporis tam ualide ille hausit, ut non solum ad Isaac, sed ad alios complures postea liberos noua uis corporis fuerit propagata. Quae uero illam innumerabilem Abrae posteritatem fides eadem progenuit, totq; illi nepotes, & nepotum filios, tantamq; successionem & sobolem in lucem, & diem & naturam ipsam protulit, qui sine ea nulli unquam fuissent, hoc fuit in illo uocare eos, qui nusquam erant, aequae ut si fuissent. Ita Abraam per fidem eadem fere potuit quae Deus per naturam. Verum ita ipse potuit, ut omnem suam tamen potentiam ex Deo, & Dei erga se gratia, munificentiaq; acciperet. Nec solum in his fides Abrae Dei uirtutem est imitata, sed in illa ratione etiam, quod cum Deus creator omnium quidem hominum sit, & per illam creationem quodammodo pater, pater autem uerius, atque coniunctius eorum, qui per fidem illi sese dedentes in eorum renascentes, ipsum eum imitari, ei obtemperare, bonorumq; eius hereditatem praecipue student sibi comparare: sic Abraam iustius multo sobolis suae per fidem, quam seminis per carnem habendus est pater. Ac ut demonstret quo ex genere fides Abrae quam firma, quam ualens, quam praeter usum & morem communis credulitatis fuerit, persequitur exponens de ipso Abraam. Qui praeter spem, inquit, in spe credidit, qui cum respiciens sese, uxoremq; secum suam nullam omnino spem generandi haberet, sed in eiusmodi spe profus esset peremptus, Dei magnitudinem, bonitatemq; attendens, certissimam in spem uenit, uiuidusq; effectus in ea est, fore sibi progeniem frequentissimae prosperitatis, camq; spem, & erga Deum fidem corporis statim uigor ad conferendum genus, & facultas procreandi est consecuta. Non enim ambegit in credulitate ad promissionem Dei, sed omnes animi, & mentis suae neruos ad credendum, & confidendum Deo intendit, dans illi meritam gloriam, quod non solum ex instrumento inuili per se, & effaero posset Deus efficere quaecumq; uellet, sed etiam quod promississet, certo esset effecturus, ideoq; haec illi fides loco iustitiae existimata est. At quomodo iustitiae loco? aut ut in Hebraeo est, iustitia? Videtur enim ita esse scriptum, Et credidit Domino, &

reputatum est illud ipsi iustitia. Quo pacto, inquã, fides Abraæ pro iustitia reputata est? Quia cum per operum iustitiam mercedem, atque honorem à Deo expectemus, fides in Abraam habita est dignior, quã illa ex Deo præmia assequeretur, quã humana iustitia sibi solet arrogare. Ita fides Abraæ in iustitiæ loco aestimata est, tantoq; præstantioris, & nobilioris iustitiæ, quãto in his honoribus & præmijs fidei tribuendis totum & gratiæ, & liberalitati Dei summi fertur acceptum, fructumq; illius beneficentiæ, & gloriæ nullum nostrum meritum, nulla quã nobis iure debeatur, merces decerpit. Hoc Abraam pater noster fecit, qui cum omnino desperasset de se & de uiribus suis omneis spei suæ partes in Deo uno constituit, ut ab eo solo agnosceret quicquid acquirerebat, atque ita gloriam iustam & debitam dedit Deo, neque de ea ipse quicquam humanæ suæ iustitiæ operibus imminuit, quod fuit uere credere Deo, atque confidere. Iam cum ex alio genere Dei iustitia, atque hominum sit, quantum quisq; affert de humana iustitia, tantum occupat loci, quo accipiat minus de diuina: ut si ad hauriendam puro è fonte aquam accedamus, hydriamq; afferamus, in qua nonnihil turbulentæ insit aquæ, neque purum habemus iam amplius, neque plenum, quod petebamus: sic fides uas ad capiendam Dei iustitiam sola idoneum, non debet alterius genere iustitiæ, nec operibus, nisi ex diuina iustitia factis, ullo modo confidere.

N O N scriptum autem propter eum solum est, quod reputatũ ipsi est, sed & propter nos, quibus debet reputari credentibus in eum, qui suscitauit **I E S V M** Christum dominum nostrũ à mortuis, qui traditus fuit propter peccata nostra, & suscitatus ob iustificationem nostri.

Q U O D de Abraam commemorat scriptura, inquit, non est eiusmodi, ut in eo uno debeat ualere. Nõ enim fides propter Abraam, sed Abraam propter fidẽ apud Deum gratiam obtinuit, & in eiusdem honorem fidei iustificatus est. Quæ si in illo tantum fides potuit, potest etiam in nobis, ut per eam iusti, & Deo grati efficiamur, si crediderimus, uidelicet & mortuum corpus ab Deo denuo uiuificari, & nouam prolem per fidẽ procreari: Atq; ista Abraam in semetipso credidit. Nos in **C H R I S T O** Iesu eadẽ credimus Domino nostro. Credimus enim **C H R I S T V M** Iesum cum esset in mortem datus ob peccata nostra ut carnem peccati in nobis suæ carnis morte aboleret, atque extingueret: Ac si legis piacula etiam attendamus, ut subiret ipse supplicium pro uniuersis, lueretq; suo sanguine pœnam, quam populi peccata meruissent, ipseq; uelut hostia peccatum in se omne susciperet. Cum esset igitur mortuus propter delicta nostra, à Deo etiam patre credimus e mortuis eum excitatum post fuisse, & in uitam rursus, nec iam mortalem restitutum, ut nos quoq; unã cum eo, peccato prius mortui, iustitiæ deinceps uiueremus. Atque hæc fides nostra ut spiritalior longe est, ita etiam præstantior. Etenim Deus ex Abraam per fidem corporeæ generationis longam posteritatẽ pertexuit, per fidem autem **C H R I S T I** infinitæ propè spiritalis generationis est author. In quo accurate illud inspiciendum est, quãto alto, & recondito consilio Deus fidem illam Abraæ, fidei nostre, & corporea in eo signa carneasq; seminis, & generis propagationes nostris spiritalibus procreationibus præmiserit, qui circumcidi uoluit cunctam domum Abraæ eiusq; posteritatem in eo membro, quod est natura factum, attributumq; generationi, ut signo illo potissimũ indicaretur fidem reddidisse Abraæ, quod natura iam ademerat, ut si posteriore tempore qui per carnem genus ex Abraam duxissent, ab atau sui fide erga Deum deficerent, commonefierent illo ipsomet circumcisionis signo sanctius aliud genus & meliorem sobolem semper Deum ex fide reparaturum esse. Quod cum per **I E S V M** Christum, & per fidẽ **C H R I S T I** qua Deo credidimus, factum sit, nouaq; spiritalis iam, non corporea proles in lucem & ueritatem sit edita, hærent adhuc tamen Iudæi in carne & præputio, nec à carnalibus possunt ad spiritalia conuerti. Credimus igitur **I E S V M** Christum mortuum peccatis nostris fuisse postea à Deo è mortuis excitatum, idq; ipsum fuisse mysterium nostræ redemptionis

ptionis, quòd & traditus fuit in mortem, donatusq; mundo ab Deo patre propter peccata nostra, ut diximus, & suscitatus rursus ad uitam ob iustificationē nostrī, ut nos ad iustitiā uitam resurgeremus. Peccatū enim in nobis mortis est, iustitia autem ex fide causa est uitæ. Abstulit ergo à nobis **CHRISTVS** morte sua peccatum, & exurrectione sua tradidit iustitiam, ut quemadmodum ille reuixit in corpore, sic nos in spiritu ad iustitiam reuiuiscamus. Quod utrunque alibi Apostolus: Vt mortui peccato, inquit, iustitiæ uiuamus. Hæc enim uirtus est fidei nostræ in Deum per **IESVM** Christum, ut si crediderimus datum eum à patre, & donatum nobis ut morte sua in nobis causam peccati perimeret, ipsi nos quoque peccatum in nobis interimeremus. Rursus si fidem hanc reciperemus, suscitatum eum à Deo patre suo, postquam mortis supplicio pro nobis affectus esset, & in uitam nouam, deincepsq; immortalem fuisse restitutum, etiam nos cum eo in nouam uitam eiusdem beneficio Dei consurgeremus, non illam carnis pristinam, quam prius abiecissemus sponte **CHRISTO** commorientes, sed in eam iustitiæ uitam, quæ cum Deo, & cum immortalitate semper est coniuncta. Suscitatus est ergo propter iustificationem nostrī, id est, ut nos fide suscitaremur ad uitam iustitiæ. Non enim erat satis mortuos esse peccato, neque id solum Dei beneficentiā erga nos postulabat, sed illud quoque fides nostra ab Deo nobis impetrauit, ut per exurrectionem **CHRISTI** in ipsa Dei iustitia perpetuò iam uiuamus, in quo fides nostra fidei Abraæ, ut spiritus corpori, & ueritas imaginī respondere cernitur, siue adeo potius longe antecellere. Ille enim corporis, & ætatis uitio iam inhabilis ad generandum per fidem est adeptus, ut in eo membro reuiuisceret quod gignendi uim habet. Nos in ea animi parte propter carnis uitium mortui, quæ iustitiæ & ueritatis & diuini luminis particeps est, uimq; in se continet noscendi, & imitandi Dei, ac sese ad eum patrem per spiritum applicandi per suscitationem **CHRISTI** in ea parte ipsa, & in ueræ rationis lumine credendo Deo, fidendoq; reuiximus. Atque ut ille sterilitatem fide perdidit, fecunditatem est assecutus, sic nos peccatum extinximus, & iustitiam sumus nacti per fidem, quam in Deo suscepimus ex morte, & surrectione Domini nostri **IESV** Christi.

IUSTIFICATI igitur ex fide pacem habemus aduersus Deum per Dominum nostrum **IESVM** Christum, per quem & introductio- nem habuimus fide in gratiam hanc, in qua insistimus, & gloriamur in spe gloriæ Dei. Neque hoc solum, sed & gloriamur in oppressiōibus, scientes, quòd oppressiō tolerantiam operatur, tolerantia autem probationem, probatio uero spem, spes autem non frustratur, quoniam amor Dei effusus est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

POSTQVAM de fide, & ui fidei multa & magna sunt dicta, eò nunc se confert Apostolus, ut statum nostrum in fide manentium cuiusmodi sit, ostendat: cuius uerborum sententiam planè ut intelligamus, illud **CHRISTI** mysterium, de quo ante satis dictum est, in memoria est habendum: per quod perspicuum factum est fidem **CHRISTI** potissimum consistere in eo, ut mundi polsthabitis bonis ad Deum unum, & ipsius Dei præmia toto animo contendamus: quod mysterium quidē ipsemet fuit **CHRISTVS**. Qui enim huius cœlestis uere mysterij uim mente penitus imbiberunt, hi sunt, qui per fidem **CHRISTO** in carne commorientes, in animo, & uirtute ad iustitiam cum eodem sunt excitati, nec qualemcunque iustitiam, sed illam gerentem imaginem iustitiæ summi Dei. Hi ergo tales fide iustificati pacem habent cum Deo. Hostem enim Dei ipsi in se interemerunt, carnem peccati uidelicet, per quam rectoribus mundi & tenebrarum harum impio antea militiæ sacramento erant obstricti, quodammodoq; in Dei contumeliam uiuebant, cum accepta ab eo naturæ & rationis beneficia non ad agendas illi gratias, sed ad contemptum

& ignominiam nominis eius cōuertebant, hoc perempto Dei hoste, quod nullo alio modo, quàm per CHRIS TV M, & CHRIS TI fidem fieri potuit, eadem fide iustificati per ipsū Dei filium cum Deo in gratiam sunt reconciliati. Ideoq; ait Apostolus, quod iustificati iam ex fide pacem habemus erga Deum per dominum nostrū IES V M Christum. Neq; pacati solum, & in amicitiam cum Deo copulati, sed per eundem CHRIS TV M dominum nostrum in hanc quoq; gratiā fide peruenimus ipsomet deducente, & introitū nobis aperiente CHRIS TO, in qua gratia insistentes, firmisq; in ea uestigijs cōstituti efferimus nos, atq; extollimus in spe gloriæ Dei. Non solum, inquit, ita cum Deo reconciliati sumus, ut nihil ab eo iam pœnæ, nihil iracundiæ extimescere debeamus, sed ultro etiam ab eo regnum gloriæq; speremus, qua spe uiuimus læti, atque alacres. Quod si huic spei obitare uideantur, quæ ex mundo damna multa incommodaq; existunt, quæ uulgus mala esse arbitratur, neque ea putat cum hac Dei amicitia, & spe cœlestis gloriæ conuenire posse, responsione his Apostolus occurrit, exemplo quasi à gymnics certaminibus inducto, in quibus qui se ad cursum, aut pugilatum apparant, non antequā exercitato per famem, sitimq;, & per labores corpore sudorem & puluerē, & solem ipsū ferre, tollerareq; didicerint, ad uictoriæ spem habentur idonei: sic nos, inquit, non solum extollimur spe quod Dei gloriæ futuri sumus participes, sed in illis quoq; oppressiōibus, gloriā nostram ponimus, que nos undiq; affligunt, & premunt, probē scientes, qd oppressio, atq; erumna tolerantiam in nobis confirmat, tolerantia autē efficit probationem. Vbi enim perferre & tolerare didicerimus, tunc probamur, idoneiq; habemur, neq; à cæteris tantum, sed à nobis quoq; ipsis. Ipso enim experimento percepimus esse nos ad dura, & aspera perpetienda fortes. Porrò autem ipsa probatio spem alacriorem in nobis excitat, magis nos Deo etiam futuros cordi, cui nostram fidem, constantiamq; in rebus molestis, aduersisq; exhibuerimus. Quæ spes profectò nobis pœnitenda nō est. Non enim illudimur ab ea, non decipimur, non illa nos nequicquam ut speremus facit, quādo certus, & fidelis sponfor illius est amor ille erga Deū, quem totis cordibus haulimus, & Dei item erga nos, effusus in nos per spiritum sanctum, qui ab eodem Deo nobis datus est. HIC I V L I V S, amoris huius, inquit, uel diuini erga nos, uel nostri aduersus Deū ex quo spei nostræ ueritas demonstrāda suscipitur, uideo causam ab Apostolo spiritū sanctū afferrī, qui Apostolis datus est, nō occulto solum afflatu, sed missione manifesta, cum in flāmeis linguis singulis eorū dispersitū est, quo quidē spiritu sancto certi sunt facti spem apud Deum futurorum bonorū suam nequaq; irritam, neq; inanem euenti fore. Non enim tantum habuerunt necesse credere, sed uiderunt planē, & tanq; manu contrectauerunt extare erga se studium, & beneuolentiā summī Dei. Itaq; amore ipsi uicissim aduersus Deū conflagrauerunt, spiritusq; idem in illis sanctus certissimus sponfor & ipforū fidei, & Dei erga ipsos uoluntatis fuit. Nobis uero, qui in hoc mundo ita uiuimus, ut quotidianis uariarū prælijs cupiditatū exposita sit uita nostra, qui ita stamus in fide, ut nonnunquā tamen, atq; utinā ne nimium sæpe carni, & cupiditati ipsi concedamus, quid polliceri potest certi iste in Deū amor nullo præsertim perspicuo spiritus sancti dono cōfirmatus; aut quomodo nostra nō potest spes decipi? Nā quod in hoc loco à plerisq; sanctis uiris asseritur amorē hunc nobis, & spiritū simul sanctum in baptismo infundī, non mihi satisfacit, quippe multos qui uideā sacramento illo initiatos, nec amoris tamen erga Deū, nec spiritus sancti ullius participes esse. T V M E G O rem quæris Iuli cognitione dignā, locumq; ipsum sanè acute es cōspicatus, in quo percōtandī occasio idonea sit. Facile enim helitare quis possit, ubi Apostolus cernitur ualido uelle quasi argumento corroborare spem nostrā, qd uacua, & inanis ea esse non possit, illud præcipue in confirmando ponere, quod non minus ipsū alia confirmatione egeat, & iure quoq; illud adiecisti, si Apostolis ipsis spiritus sanctus fuit aperte datus, ut dubitare non possent, nos non eadem, qua illi conditione ad cognitionem tanti beneficij esse uocatos, quorum imbecillitati cōsulendum etiam fuit, ut ea à Paulo argumenta ponerentur, quæ non in præsentia solum, uerum etiam ad posteros uim comprobandī, & confirmandī, si quis forte labasceret, essent habitura. Veruntamen ad Deum eundem

eundem ipsum confugientes, quod in omnibus arduis, & difficilibus quaestionibus conuenit à nobis fieri, ipsiusque clementiam & bonitatem implorantes oremus suppliciter, ut ex eodem spiritu sancto, de quo loqui instituimus, ueritatis nobis lumen ostendens sensum horum uerborum, & argumenti uim, in quo permagna est fidei, & spei nostrae confirmatio, patefacere dignetur. Ac ut reuocem te sapius mi frater ad considerationem mysterij fidei, quod est **C H R I S T V S**, de quo tot & tanta dudum locuti sumus, recordaris profecto uim totam & spei, & fidei erga Deum nostrae in eo consistere, si contemptis mundi huius rebus nos totos in Deo penitus constituerimus, nihilque duxerimus neque expetendum, neque bonum, nisi quod ab eo ipso nobis promissum, ostentatumque sit, quo fundamento posito, uideamus modo de spiritu sancto, quo ille nobis pacto immittatur, & quemadmodum is certissimus sit sponsor futuros nos compotes caelestis ab Deo gloriae. Etenim si hoc istud ipsum, quod mysterium fidei nobis, & **C H R I S T V S** ipse enunciat negligenda esse terrae bona, & appetenda caelestia, uerioris est iam, & melioris spiritus, ac rationis, quam illa sunt, quae mundo nos, & mundanis cupiditatibus deuinciunt: ut cum ratiocinamur quarendas esse opes, ambiendos honores, expetendam ab hominibus gloriam, si hoc inquam quod credimus ad caelum esse, & ad Deum solum adnitendum, dumque is possideatur, & teneatur, reliqua pro nihilo ducenda, neque de mundo est, ut quod repugnans omnino, contrariumque sit cogitationibus humanis, & spiritus tamen est, quam ille mundi multo praestantior, ipso primo statim afflatu fidei **C H R I S T I** diuiniore iam spiritus incipimus esse participes, quam ut terreni homines existimari debeamus. Atque haec sunt fores, & primus quali introitus ad plenam in Deum fidem, quem quidem aperuit nobis baptismus. Hoc enim sanctum, imprimisque salutare ecclesiae sacramentum obices eos repellit, & disijcit, quos ad aspernam fidem **C H R I S T I** prauis imbuta opinionibus sibi ipsa prius praestruerit contumacia. Sed intrandum magis est. Sequitur enim alterum spiritus sancti donum, quo illa, quae in ueteri scriptura in corporibus, & corporum actionibus designata sunt, nos ad spirituales intelligentiam transferimus. Qui enim aliter Rex perpetuus Dauid, regnum sempiternum, possessio terrae finem non habitura, templum semper stabile, chori, coetusque illi canentes aeternam laudem Deo queunt rite intelligi, nisi ad spiritum in quo solo est perpetuitas, referantur? Quid ualebit circuncisio, quid sabbatorum requies, quid illa ipsa fides in Abraam, filijque eius Isaac immolatio, si non horum omnium spiritualis intelligentia sit? Quanquam quid singula commemorem, cum quae in Iudaeorum legitimis germanisque uoluminibus percripta sunt, ad eandem omnia spiritus rationem accipienda sint, quod Iudaei ipsi non uiderunt, ut qui uelo interpolito impediabantur, illo nimirum quo Moyses legem illis promulgans os suum obtexerat, quo nos reiecto uelo in faciem ipsam legislatoris aspeximus. Hoc ne inane tibi donum a spiritu sancto nobis tributum uideatur esse? **MINIME** uero, inquit ille, sed & inligne, & certum, ut iam ex his duobus indicijs satis, nosse ualeamus spiritum sanctum a Deo nobis datum esse. **ENIMVERO IULI** cum aliquotiens Paulus dicat spiritum arrabonem nobis datum futurorum bonorum, hoc est eorum, quae oculis non comprehenduntur, sed sunt caelestia, & immortalia, tametsi principes illum Apostoli, aedificatores ecclesiae **C H R I S T I** in flamma, & sonitu etiam acceperunt, ut sentire eum, uidereque possent, num ideo nos non sentiemus, quod eum oculis minime cernimus, cum tamen in intimis nostris sensibus hoc est in ipsa cognitione, atque mente illius nobis uis perspicua fiat? Nam quid est habere nos spiritum arrabonem futurorum bonorum, nisi quod cum sola spiritualia aeterna sint, qui spiritualia intelligat, atque optet, habere eum iam immortalitatis arrabonem? sicut ad Corinthios scribens ait Apostolus, Etenim qui sumus in tabernaculo gemimus onerati propterea quod nolumus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortalitas a uita. Qui autem fecit nos in hoc ipsum Deus est, qui idem dedit nobis arrabonem spiritus, ut ista ipsa intelligeremus uidelicet, quae optamus. Et alio loco, Qui confirmat nos uobiscum in **C H R I S T V M**, & unxit nos Deus, qui & obsignauit nos, & dedit arrabonem spiritus in cordibus nostris. Et ad Ephesios, In **C H R I S T O** inquit,

speratis

speratis & uos audientes uerbum ueritatis Euangelium salutis uestrae, in quo & credentes obfignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hereditatis uestrae. Certe enim is, qui intelligentiam nobis diuinorum ueram dat spiritus, cum idem etiam spem, & fiduciam dat illorum quae penes deum sunt adipiscendorum, uere illam dare nobis est accipiendus ut sit idem, spiritus & doctor, & arrabo futurorum nobis bonorum; quem Ioannes spiritum uocat ueritatis, eumque a mundo non posse capi affirmat, quia eum non cognoscit mundus. Qui enim queat nosse cum spiritus sanctus nihil omnino rationis cum mundo habens, nos quoque abstrahat & auellat ab eo, ad superioraque pertrahat: ipse autem mundus in suis terrenis sordibus iaceat obuolutus?

PLANE ita est Iulius, inquit, & hoc certe spiritu, quod inficiari nemo potest, altiores efficiuntur, quam ut in terrenis rebus aut animi & mentis lumen, aut spei nostrae fructum defigamus. QUID IULI, inquam, cum illas eodem spiritu adipiscimur uirtutes, quibus comparatae illae, quae ex lege, & operibus legis sunt, usque adeo fordeant, necesse est, ut propemodum iustius in uitae partem, quam in uirtutis numerari posse uideantur, cum non ita suum cuique reddimus, ut nostrum teneamus, non ita sumus benefici aduersus amicos, ut inimicis malum minitemur, non sic fauimus, & suffragamur optatis ceterorum, ut dignitatem, & commoda, & fortunas nostras priores habeamus, sed diuino illo genere iustitiae per fidem CHRISTI ornati, atque repleti, quo proxime accedimus similitudine ad ipsum Deum in uiuando, benignisque faciendo pares omnes ducimus, quibus cum quippiam agendum nobis, & communicandum sit, cum rem, operam, fidem, consilium, auctoritatemque nostram inimicis aequae, atque amicis paratam esse uolumus: cum omnia agimus salutis ceterorum causa, nihilque omnino ad nos, sed ad Deum ipsum cuncta referimus: cum inter humanas curas & sollicitudines rerum innumerabilium, quas mundi aestus hominibus affert, nihil animo commouemur, sed in omni motu, tempestateque fortunae tanquam inter fluctus scopuli firmi, atque haerentes in spe Dei consistimus: cum sic nos gerimus, sic uiuimus, sic proximos exemplo nostri erudimus, ut praeter nos feramus speciem non terrenorum hominum, sed mortalium quodam modo deorum. Ista ne tot, ac tanta contra usum consuetudinemque naturae Christianae mentis miracula, sic enim profecto appellanda illa sunt, absque manifesta spiritus sancti missione patari posse a nobis ac effici credendum est? quae maiorem mihi uim habere etiam uidentur, clariusque praebere documentum potentiae, & beneuolentiae summi Dei erga nos, necnon ueritatis fidei eius, quam profitemur, quam si mortuorum corpora ad uitam reuocaremus. Siquidem longe potentius est, & maiore admiratione dignum, uniuersam hominis naturam peremptam iam inde de principio in patre nostro Adam, & tot annorum millibus in terram defossam ac consepultam excitare subito ad caelum, & ex corporea spiritali reddere, quam uita defunctos facere ut reuiuiscant. EST SANE inquit, Et uero ista mihi frater mihi iam aperiunt aliquanto etiam euidentiore ex his esse nobis, quam fuerit ex igne, atque flamma Apostolis, spiritus sancti missionem. Et si illi quidem omni ratione illum hauserunt, & nimirum, quam nos, multo abundantius, sed ille ignis tunc, & flammam splendor illis datus est, ut quemadmodum qui aedificium aliquod instituunt, fundamentum ipsi operis explorant, & intuentur, quod deinde eorum freti fide, ac diligentia qui succedunt, confidant extructionis firmitati, sic primae illi ecclesiae fundamenta operis cum iaciebantur, inspicienda data sunt, ut de quo principibus illis omnibus modis fuisset compertum, id postea nos pro non dubio acciperemus. AT QUID IULI de his potissimum uirtutibus & potentijs loquitur Paulus, cum Galatas dehortans a susceptione legis, in cuius fuerant ritus, & obseruantias a fallis apostolis induciti. Qui igitur, inquit, suppeditat uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, ex operibus legis, an ex auscultatione fidei id facit? Dum enim manifestum, & commune indicium ponit uirtutes eas, quibus exornantur, qui auscultant fidei, de his profecto uirtutibus loqui est existimandus, quae hominem faciunt ipsum in semetipso, quam in ullis extraordinarijs operibus & factis admirabilem; quanquam, ut dixi, nihil tam extra ordinem sit, quam in corpore, carneque humana Deum habere ita coniunctum, ut in omnibus dictis, atque factis diuinam

diuinæ semper uirtutis imago ex nobis effulgeat, quas nimirum uirtutes, cum se ad fidem Christi Galatæ contulissent, erant consecuti, ut continentes, ut probi, ut æquanimitate præditi, ut iniuriarum, damnorum, contumeliarumq; tolerantes, ut à mūdī, & fortunæ præmijs, honoribusq; omnibus ob amorem Christi facile essent disiuncti. Quarum quidem uirtutum ne umbram quidem, aut simulacrum aliquod expressius poterat lex in moribus cuiusq; animoq; formare, ad quam tum quidem legem, cum se referrent Galatæ, præclaram illam Christi, & fidei ædificationem destruebāt, uimq; diuinæ iustitiæ, quæ homines in cœlum rapit, & ab omni seruitute animos liberat, sub legem rursus & sub præcepta legis subiiciebant, ut fierēt seipsis eo pacto inferiores.

ERGO IURE reprehensi ab Apostolo, & tanq; amentes castigati sunt, inquit. QVARTVM restat adhuc, inquā, quod est palmarium, quo spiritum iam sanctum in igne & flamma aspicias, largumq; ex eo lumen ad hanc Pauli indicādam illustrandamq; sententiam tuo arbitratu deriues. De amore ipso loquor, quem erga Deum sic toto corde concipimus, ut exuberet largiter, & in omnes deinde proximos etiam redundet, nihilq; esse nobis gratum, neq; iucundum sinat, quod non sit Deus. Nec uero idcirco Deum ipsum amamus, quod speremus, atq; expectemus ab eo terræ bona, liberos, sedes, domicilia, fortunas, & annuos agrorum fructus in pace, atq; otio fruendos. Hæc enim religio est ludæorū propria, ob eam causam colentium Deum, ut ipsis bene sit, & ipsorum liberis in his utiq; rebus, quæ ad incolumitatem, & cōmoda mortalis uitæ spectant. Neq; rursus amore in Deum ea gratia accendimur, ut cum hîc ad uoluntatem nostram uixerimus, animoq; & cupiditatibus uarijs fuerimus obsecuti, nec quicq; nisi terrenum, & carnale cogitauerimus, tum demum freti Dei misericordiā, per quam peccatis nostris ad ignoscendum facilis est, ita cœli præmiū ab eo expectemus, ut quicquid in hac uita nobis iucundum, & suaue habitum est, idem postea in cœlo & in altera illa uita nobis repræsentetur, hoc uno differēs, quod tum futurū sit sempiternum. Ad hos enim fineis, & hanc huiuscemodī beatitudinē Maumethana tota lex intenta est, hoc deterior etiam, q̄ ludæorum, quod illa tamen Moyſis lex à corporeis, & externis obseruantijs initium faciens, procedebat ad spiritalia. Hæc cum in spiritalibus ipsis fidei Christi auxilio positam se comperisset ad carnē, & corpus retro reuoluta est. Verum, ut dicebam, nos non ob hæc res Deum amamus, & colimus, quod in his, quæ extra ipsum, nosq; sunt indulgentiam ipsius experiamur, ac benignitatem: sed ipsum eummet, ipsum, inquam, per se diligimus, ipsum appetimus, ipsum uolumus, neq; est in cœlo, neq; est terra, neq; in uoluptetibus, neque in magnis honoribus, neq; in bonis alijs quicq;, cuius flagremus studio, præterq; ipsius Dei. Hîc amor in nobis, atque hæc in cordibus nostris charitas ubi accenta fuerit, quis non intelligat conuerso more naturæ molesta fore nobis, quæ uulgo suauiā ducuntur, & quæ aspera cæteris, nobis per iucūda: ut quod Paulus hîc ait in oppressiōibus, omnibusq; incommodis gauisuri simus, & de nostris damnis, calamitatibusq; gloriaturi.

EARE QUIDEM, inquit IULIVS, quod tum maxime locum occasionemq; habetur sumus approbandæ domino Deo nostræ erga eum fidei, eximiæq; uoluntatis. Et uere mi frater, mecum ipse, & cum animo meo reputans agnosco rem ita sese habere, ut tu dicis, ut cum ad hunc gradum fidei perducti fuerimus, qui amoris, & charitatis totus est, tum sentiamus in nobis non hominem habitare iam amplius, sed Deum, si quidem maiora etiam omnia tunc agimus, q̄ pro humanis uiribus. QUID MIRVM IULI, inquam, cum & dimidium nostrum tum penitus extinctum sit, atque adeo multo maxima potius pars, quantum scilicet ex nobis mortale, & caducū ad terram conuersum est, & in eius loco subditum, quod est cœleste, & sempiternū: Etenim quod iracundum est in nobis, quod auarum, quod elatum, quod cōtumax, quod inuidiosum, quod uoluptati, mollifici, cupiditatiq; addictum, tunc euanescat totū necesse est, quibus quidem ex partibus plurima ferme natura hominis cōflata est, atq; ex his constat. Illud autem modicum, & nobile, & cœlo originem ducēs, quod plerūq; oppressum, & redactum in angustum coarctatur, sæpe undiq; & à cupiditatibus premittur, & catenatum pertrahitur illo in Deum amore excitatum, atque adiutum, uimq; igneam cœlo nactum abruptis, aut liquefactis captiuitatis suæ uinculis, nō in liber-

tatem sese modo, sed in imperium etiam uindicat, imperium autem eiusmodi, quo & reliquas partes animi in eundem secum erga Deum affectum trahat, & ipsum terrenis rebus iam deinde tanquam ad se minime pertinentibus nulla animi parte moueatur. De quo amore, & charitatis dono Paulus ad Corinthios æmulantes inter se maiora charismata, illudque præsertim linguarum excellere existimantes: Sectamini ne, inquit, meliora charismata: etiã præcellentem uobis uiam ostendo, sectemini charitatẽ, sine qua reliqua omnia dona spiritus sancti mortua sunt. *ASSENTIOR*, inquit, & certissimũ habeo, cũ ad hoc studium amoris aduersus Deum peruenerimus, nihil esse, quod nobis à fortuna metuendum sit, nihil, quod ab insidijs hominũ, aut uolentibus formidandum, maximumque hoc esse indicium intelligo spiritus sancti intra nos tabernaculum sibi ad cõmorandum stantem, cũ æumnas, & labores, & res omneis asperas nõ modo sine ulla mœstitia, sed cum lætitia etiã ferimus, & cũ uoluptate. Quemadmodũ de Apostolis scriptum est, discessisse eos è cõspectu concilij gaudentes, quoniã digni habitũ essent, pro nomine *IESV* cõtumeliam perpeti. *IAM VERO IULI* spiritus iste, de quo iam dudum loquimur, tibi ne uideatur præstantior esse, & melior, quam is, qui nos assidue in terrenis curis retinet occupatos, an illũ tu fortasse huic anteponis? *E G O N E V T* anteponam, inquit? iam si ista essem sententia, quid me fieri posset amentius? *N E M P E E R G O* illum, inquit, qui nos ad cœlum & spem æternarum bonorum semper uocat, digniorẽ, & potiorẽ, & diuiniorẽ esse spiritum arbitrare, quam eum, cuius hortatu & monitis spei nostræ in terris omnia subsidia ponimus? *N O N* arbitror, inquit, sed intelligo certo. *E R G O* ueriorẽ etiã, nisi tu sine ueritate præstare aliquid alicui, & dignius esse existimas. *M I N I M E*, inquit ille, puto, contraque habeo hoc potius cõstitutum, cum mendax, & falsum quicquid est, infirmum id semper, & ignobile, sordidumque sit, nullam ibi præstantiam, neque dignitatẽ esse ubi non sit ueritas. Si ergo spiritus iste ex mundo nõ est, & est præstantior multo, quam ille mundanus, ac ueritatem omnẽ in se cõtinet, cum aperit nobis fidei *C H R I S T I* mysteriũ, mundumque pro Deo ut derelinquamus, hortatur, cum corporea, & terrena illa opera ad spiritualem nobis intelligentiã cõuertit, cum diuinis uirtutibus nos exornat, cum amore in Deum totos rapit, nequaquam est pertimescendum profecto, nec uel minimum dubitandum, quod spes nostra nos fallat, quã reposuimus in bonitate, & gratia & clementia summi Dei, nos esse illum uidelicet in præmium fidei nostræ, & ipsius gloriã affecuturos, cum præsertim iste amor, qui in Deum nos inflammat, unus sit, atque idem cum Dei amore aduersus nos, in eodẽ enim spiritu sancto, qui & amor Dei est, & ipse Deus, in cordibus nostris inhabitante, & beneuolentia Dei erga nos ostenditur, & nostra inflammatur erga ipsum Deum uoluntas: ita tamen ut nostrũ hoc ipsum Deum quod amamus, ab ipso amore in nos Dei profectum sit. Ille enim nobis plurima nimirum, & maxima amoris sui indicia ostendit. Ille uirtutes nobis dedit, ille ueras intelligentias, ille animi robur ad perferenda aduersa: ille etiam quo nos sibi alienos, atque adeo hostes in gratiam secum reconciliaret, filium suum unigenum in mũdum misit, qui demonstraret nobis ad immortalitatem iter, & beatam uitam ostenderet, non in mundi delitijs, & prosperitatibus, sed in sola fide erga Deum positam esse, quibus de rebus uideamus, quid loquatur Apostolus:

AD HVC ENIM CHRISTVS cum essemus imbecilli, tempore opportuno pro impijs mortuus est. Vix enim pro iusto quisquã morietur. Nam pro bono forte quispiã audeat mori. Cõfirmat autẽ suum amorem in nos Deus, quod cũ adhuc peccatores nos essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis iustificati nũc in sanguine ipsius seruabimur per ipsum ab ira. Si enim hostes cũ essemus, recõciliati fuimus Deo per mortem filij eius, multo magis recõciliati seruabimur, in uita ipsius: neque hoc solum, uerum etiam gloriam habebimus in Deo per dominum nostrũ *IESVM* Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

REVERTITVR Paulus ad id, quod ante dixerat, quod nũc ex fide iustificati cum

cum pacem habeamus erga Deum, sperare possumus æterna bona, atque ita sperare, ut certo illa expectemus, idque sic se habere ex amore in nobis Dei, & ex ipso spiritu sancto probauerat, nunc alijs argumētis ex Christo, & Christi morte, ipsoque Dei amore erga nos idem ut comprobet, aggreditur, singulis penè uerbis arduas multorum quæstiones explanans, & dubitata dissoluens. Erant enim qui se opponerent, rationem petentes, cur non ante Christus ad hominū genus redimendū uenisset. His respondet Apostolus, quia eramus imbecilli, neque tantum mysterium ferre adhuc poteramus, quando quidem hominum genus tanquam homo unus primis temporibus ætatis suæ lacte, non firmo cibo nutriri necesse habuit, ideoque fuit non Christus populo Israëlitico, sed lex lata, quæ quasi lactis in eo alendo gereret uices. At cur nunc uenit potissimum? quia tempus opportunū affuit. Vnde ista huic temporis opportunitas? huic est quæstioni alijs in locis ab Apostolo responsum, quoniā hoc præcipue tēpore omnibus omnino hominibus in foueam interitus propter peccata delapsis magis enituit Dei omnipotentis gloria, & præstātius erga nos beneficium. Quod si idcirco datum nobis fuit, ut probiores, & iustiores, & Deo magis dediti redderemur, eo potissimū tempore decuit dari, quo & magis gratum nobis, & magis necessarium illud beneficium accideret. At quo pacto si hominū genus tūc maxime opertum, obrutumque peccatis extitit, potuit esse idoneum, & ualens ad capiendū mysterium Dei? Hoc enim præterea etiā uidetur posse opponi, cui nos quæstioni respondemus, quia tunc maxime sibi ipsum diffidens de tota spe salutis suæ, habuit necesse in Deo solo confidere, quæ est fidei, & mysterij propria iam uirtus, ipsaque Euangelij potētia, per quā unam salui esse possumus. Nunc ad declarationem, & ad Apostoli uerba ueniamus, quibus ipse exaggerat indicia beneuolentiæ Dei erga nos, quod pro impijs filium morti, ut liberarentur ipsi, tradidit, quibus si adhuc hostibus usque eo indullit, ut filium suū unicūq; mori pro eis uellet, quod eos secum redigeret in anicitia, nunc amicis factis non modo perpetuā salutē, sed ne gloriam quidē suam est denegaturus. Atque hæc quidē in his uerbis est sententiā, si pro impijs enim, si pro hostibus, si pro peccatoribus filium Deus in mortē dedit: multo nunc magis eodem erga nos amore inductus pro fidelibus iam, pro iustis, pro amicis, non id modo est daturus, ut ab ira tuti simus, hoc est, ab ea pœna, quā iratus Deus peccatis nostris potis est infligere, sed ut uitā etiā filij sui illā iam immortalē, & non terrenam, gloriamque suam cōsequamur, idque per eundē D. N. I. C. qui sicut nobis cū Deo reconciliationis fuit author, ita erit uitæ, & gloriæ impetrator. Nā quod interpositum est (Vix enim pro iusto quisquam morietur, nam pro bono quis forsitan audeat mori) sensum istum habet, ut charitatē Christi magis expēdamus, inquit, qui pro impijs, & pro hostibus in mortē se dedit, ex cōmunibus eam hominum sensibus, & affectionibus æstimemus, inter quos qui pro iusto uolens mortē perferat, nullus ferè inueniatur, at pro bono fortasse quis eam audentiùs subeat. In quibus uerbis unū unī, iustus impius, bonus hosti redditur. Sed qui pro iusto animum inducat mori, nemo reperitur: pro bono aliquis, ut pro filio pater, amicus pro amico, seruus pro domino, quod in hos, pro quibus morimur, ita amore & affectu cordis propensi sumus, ut bonū nostrum in illis sit. Pro iusto autē mori, in quo iudicium tantū nostrum sit, non amor præterea etiam, neque animi insignis affectio prorsus inauditum est. Christus ergo in quo neutrum extitit (nam & nobis antea nos impij, & ipsi hostes eramus) cū est mortuus pro nobis, nouā profectò quandā, & omnī inauditā tempore uim amoris erga nos, in Deo patre suo & in semetipso ostēdit. T V M I V L I V S: Moueōr, inquit, animo uehemēter, cū ista ex te mi frater audio, quæ cū huius mihi maximi omnium doctoris magnitudinem mentis, admirabilemque scientiā, tum beneficiū omnipotentis Dei, bonitatemque, & patientiā Iesu Christi ante oculos ponūt, iamque præclare extare uideo, quod tu ante promiseras, si quis ista ipsa attentius inspexerit, diligentiusque Euangelij doctrinam fuerit cōtemplatus, nequaquam eū ullo tempore de fide Christi dubitaturū. Ita illustris, & perspicua uersatur mihi ob oculos fidei nostræ ueritas, multisque multarum quæstionū, & difficilibus scrupulis per te mi frater, uel per eā potius, quæ tibi tributa est ab domino Deo facultatē liberatus sum, qui & si non me illi quidē uel tantulum mouebant, ut ullis ecclesiæ in decretis hæsitare: in eo tamē erāt molesti, quod eos sæpe, quibus

cum disputabam, cum hæc ipsa illi, & alia non pauca obijcerent, per quæ lumini, & ueritati fidei tenebræ offundi quasi uidebantur, non poteram, sicuti quidē cupiebam, ea refellere. Hunc aduersus illos, & cōtra omnes præterea calumniantium argutias egregie armis spiritalibus instructus, nullum certamē deinceps pro ueritate tuenda detrectaturus sum, nullius uim ingenij formidaturus. Illud tantū doleo, q̄ ad nos credētes iam peculiariter pertinet, ipsiūq̄ ad me imprimis, etenim qui in hac fide Christi nati, qui tanti mysterij participes, & consilij effecti, tanto ueritatis lumine simulatq̄ prodiuimus in uitā, per baptismi sacramentum illustrati fuimus, in eamq̄ sortē diuino munere uocati, ut supra hominis naturā ad societatem, & similitudinē ipsius Dei adiungere nos queamus, quā nam ipsi Deo gratiam aut quod pietatis studium referimus; non ne multa maxima nostrorū pars ferē nuncq̄, nos uero qui doctiores, & acutiores reliquis uolumus esse, saneq̄ perraro in eā cogitationum deuenimus, ut statua mus nobis pie, & caste, & sobrie esse uiuēdum; quod tamen cōsilium quasi uolucrum umbram celeriter à nobis sinimus auolare, & cū sana mente eiusmodi quippiā decreuerimus, nō esse nobis ab Deo, & à spiritu ad carnem discedendum, repente euestigio alij facti in id ipsum nos cōijcimus, quod fugere meditabamur. Quid est hoc; quæ hæc uis; qui animi error; quæ mentium caligo; Cur amor erga Deum noster, quem certe nō inficiamur, in cordibus habere, cur beneficiorū ab eo acceptorū memoria, cur fides, cur spes, cur diuinum illud uite beatæ præmiū, regniq̄ cœlestis, ac sempiterni expectatio nos cōtinere in officio nō potest; Tantum ne ista ualet, quæ circum nos est induta caro; Hæc terrenæ induitiæ tantū habent uirium, ut me sæpenumero omnē cū Deo rationem habere meditantē e cœlo ipsæ deducant, atq̄ eijciant, cupientemq̄ harere mentis, fideiq̄ complexu, in Christo Iesu meo, proturbent inde tamen, diuellantq̄ à beata cura, & ad iniquitatas ac sordidas detrahāt cogitationes; Hei q̄ uereor, ne ista ingenij, scientiæq̄ facultas, quæ nobis idcirco à Deo donata est, ut ad eum facilius, amantiusq̄ accedamus, recidat in cōtrarium, fraudiq̄ nobis potius sit, qui quod plus intelligimus, hoc & offendimus grauius, & magis iure plectimur. **NOLI ORO** te, inquam, mi frater humanæ nunc statum cōditionis deflere, qui sic facti sumus, ut nequeamus in hac uita ullo à nobis pacto carnis molestias excutere; quippe illæ enim nobis natura agnatæ sunt, diesq̄, & noctes uiuunt nobiscum, suosq̄ eiusmodi habent motus, ut non solum rationi nostræ, sed ne Dei quidē uoluntati sint obtemperantes. Est enim nobis comparatum ab ipsa natura perpetuum aduersus nosmetipsos certamen grauisq̄ & laboriosa dimicatio, cū ut Paulus ait; Cōcupiscat caro aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, in qua assiduitate pugnandī aliquādo carnem superare nō mirum sit. Illam quidem Dei, & nostri proditiōnē nefariam refugere debemus, ut ne carni spiritum subiiciamus uolentes, quo profectō nihil foret perfidiosius. Quod si mente, & uoluntate perpetuō cum Deo erimus coniuncti, quemadmodum retentis moenibus etiā si hostis uolitet in suburbij, spes tamen salutis adhuc firma est; sic nobis hærentibus in ipso Deo uehementes, & subiti cupiditatum motus possunt interdum nos quidē affligere in terram, capere autem, abducereq̄ in seruitutem nō possunt. Ad eam enim ipsam Dei gratiam, e qua paulisper excidimus, dono illius misericordiae cito restitui mur. Itaq̄ imagine similitudinis quadam, si tamen est fas ista sic proferre, & diuinis assimulare mortalia, Christus ipse quoq̄ in arce patris sui, solioq̄ omnipotentis Dei nihilominus permanens ad carnem accipiendā inter homines delapsus est, qui quod solus omnium hominum nullos unquā eius motus, nullas omnino carnis illecebras sensit repugnantes Deo, & rationi fuit hoc diuinæ in eo naturæ, & sine patre generationis propriū, ad quam nos facultatem non possumus aspirare. Sed nūc mi frater quoniam ad uesperum iam inclināt dies, & ista ipsa de qua iam dudum loquimur, ad curam sui nos inuitat caro, cōcedendum illi est, maiorq̄ nobis fidei nostræ, qui illam alendam, tuendamq̄ suscepimus, q̄ illius iniuriarum ratio habenda. Cras, & perendie, quando festi dies sunt, persequemur reliqua. Nunc deambulemus paulisper si placet, animumq̄ ab hac seueritate disputandi relaxemus.

LIBER SECVN

D V S

MAGNA nobis agredientibus ad hanc rationem, exercitationemq; de Deo, & de diuinis rebus scribendi, atq; tractandi, proposita spes fuit, nos non ingenium modo, quod ab Deo accepimus, nec cognitionem artium optimarum, si quam eiusdem Dei beneficio obtinemus, ad eius ipsius, unde ista profecta sunt, honorem, & laudem grato animo conuersuros, sed cæteris etiam affectionibus animi, quæ multæ sæpe, & uariæ nos à rectis consilijs proturbāt, modum ex ijs aliquem, & cum bona ratione concordiam esse reperturos. Quæ spes, & cogitatio nostra nos certe non fefellisset, si, ut mentem, & uoluntatem habere in potestate, sic etiam imperare faciliè cæteris animi partibus potuissemus. Nam cum ea, quæ sunt consilij & uoluntatis in nobis, ita iam pridem Deo per nos dicata sint, ut firmiter in eo hæreant, nec uideantur ulla unquam uide se diuulsura, illam alteram partem infidam, & turbulentam, quæ in affectionũ uarijs permotionibus consistit, sic cum aliàs sæpe, tum uero in hoc ipso munere, officioq; scribendi, incertam, fragilemq; experimur, ut nomen optimi, & charissimi fratris, quod nobis sumpseramus ad animi iucunditatem, per eam nobis conuersum sit ad dolorem. Labefactauit enim animum meum, & de constantiæ statu conuellit illius nobis adempti, ereptiq; memoria, quæ hoc etiam acrior remansit in nobis, quod graues nostri casus, & post mortem eius secuta tempora sæpenumero me commonuerunt, quantum mihi in illo opis, atq; subsidij ad omnes fortunæ motus fuisset ablatum. Non enim profectò mediocre aliquid in eo, neq; usitatum amimus, sed cum summum illud ingenium, quod cuncti in eo, qui id nouerant, mirabantur, cæteri propter magnitudinem famæ, atq; rei uix credibile esse arbitrabantur, ita in omni optima arte se excoluisset, ut non solum naturam, & consuetudinem reliquorum, sed nostra etiam, qui instabamus, atq; hortabamur, studia superaret, tum summus inter nos amor, summa concordia, summa communicatio rerum, consiliorumq; omniũ, quæ semper fuit, hanc etiam nunc uim habet in nobis, ut nequeamus, non & incommodum nostrum tot in illo rebus iucundissimis orbatu, & acerbam illius, ac immaturam mortem lugere, octauum enim annum, & uigesimum uix attigerat, cum ex hac uita migrauit, cum si uelimus ea, quæ gessit, & quæ consecutus est, expendere, & numerare, non ille propè adhuc adolefcens, sed iam senex fato fuisse functus uideatur. Nam ut Latinas, Græcasq; literas à prima pueritia penitus hauserat, tum legendis, ac perdiscendis, utriusq; linguæ optimis authoribus reliquã, quoad domi manlit, consumpsit ætatem. Post ad me conueniendum Romam profectus, cum cerneret genus illud uitæ, quod apud principes cum authoritate, & gratia in maximis rebus agendis, deliberandisq; uersatur, egregiam quandam habere ad benemerendum de plurimis facultatem, idem ipse uitæ genus, atq; eadem studia appetiuit. Fuit enim, si quisquam unquam, ad humanitatem, ad liberalitatem, ad beneficentiam & natura, & uoluntate propensus. Sed ut ad res gerendas omnibus copijs, opibusq; prudentiæ in omnem partem fieret paratior, ad eam sibi præcipue comparandam incubuit, quam in omni parte, & acione uitæ plurimum ualere sentiebat eloquentiam. Eam porrò, cum intelligeret sine philosophia expolitam planè, atque perfectam haberi non posse, admirabili quodam, & inaudito studiorum cursu, omnia Platonis scripta, Aristotelisq; perdidicit. Non enim fuit illi ingenium ex eo genere, quod laudare tantummodo & probare, sed quod admirari, & ut superius hominis facultate, suspicere etiam solemus; memoria porro tanta, ut quæcunque audierat, legerat, aspexerat, ea uel semel notata, atq; animaduersa, in præceptu postea proferre semper posset. Igitur trās-latus ad aciones, & negocia, id de se breui tempore præbuit specimen uirtutis, humanitatis, integritatis, prudentiæ, ut nulli iam maxime rei non cum ab ipso principe, tum à reli

quis omnibus idoneus, & par esse iudicaretur. Sed nos hæc ipsa in eo intuentes, tum quidem, & admirantes, & si in tantis coniunctissimæ fratris, ad omnem uirtutem processibus, gaudio efferebamur, spem que non dubiam eximie in eo dignitatis constitutam iam habebamus; tamen quod uim illam incredibilem ingenij in corpore præsertim tenui, & imbecillo, cuiusmodi illius corpus fuit, uix diuturnam fore sperare poteramus, erat quædam admixta cum illa læticia nostra animi ambiguitas, & sollicitudo, quæ me miserum denique non fefellit. Atque ut omnia, quæ ante dixi, in fratre mei amantissimo, & mecum concordissimo, quandiu illis perfrui licitum fuit, uitam mihi iucundam, & lætam effecerunt: sic illo postea adempto, illa suauiate fraterna, illa spe, illis officijs, consuetudinibus que priuatus, acerbum habui penè omne tempus, quod secutum est. Nec hoc ex Christiana ueritate, ac disciplina, peccatum enim meum primus ipse confiteor, neque in hoc fratri ipsi meo par esse possum: ille enim, quoad uixit, cætera ita egit, atque suscepit, ut ad Deum semper omnia referret. Ego, qui planè habeo cognitum taleis animos, atque ita institutas in CHRISTI religione mentes, qualis illa fratris mei profectò extitit, non sibi finem uitæ, sed immortalitatis initium in ipsa morte acquirere. Moueor tamè, & frangor animo, neq; in recordatione optimi fratris à gemitu, & lachrymis temperare possum. Quando enim sibi aliud tale inueniet solatium, iam fenescens ætas mea? quando erit, qui mihi illum referat, in cuius item amore, & beneuolentiâ, sicut in illo faciebam, possim conuiescere? Quis mihi posthac illam curarum, cogitationum que communionem, & societatem simili cum fide consensioneq; præstabit? Atque ut hæc omnia aliquo Dei immortalis beneficio aliquando mihi contingant, illum illum animum excellentem, ac singularem, illam uim inauditam uirtutis, atque ingenij, quis mihi generi, nomini, familiæq; nostræ restituet unquam? ô fallaces ferè semper spes nostras, inanesq;, & fluxas cogitationes, quæ cum sibi sæpe, magna proposuerunt, ea que certo cursu comprehendere iam, tenebreq; uidentur, repente tanquam umbris illusæ, & irritæ, nihil se solidum sectatas, sed tantum sibi pœnitere reliquum esse agnoscunt, atque intelligunt, nec tamen ista omnia, ut contemnant, adducuntur. Ego cum fratrem non amiserim meum, sed in eum locum præmiserim, in quo uno beate, & sempiternæ datur uiuere, est quiddam tamen, quod me angit, & urget, nec esse sedato animo sinit, quod mihi fratrem ipsum meum desyderatissimum, atque optimum, dies ac noctes offert, non ad læticiam animi, quondam ut solebat, sed ad renouandum illius mortis dolorem. Quem aliquando omnem quæso abijciamus, & in te, ô bone I E S V, omnia uitæ solatia potius constituamus. Nanque has curas, & sollicitudines rerum humanarum, si quis altius in eis se mergat, & fluctibus illis ferri se patiat, quis non intelligat, non ullum tutum ad portum, sed ad calamitates uitæ, & ad naufragia perducere? Vnus est portus capiendus nobis, atque tenendus, si esse uolumus salui, firma in Deo spes, & in obtemperando illius uoluntati dedita nostra uoluntas, quæ etiam si uehementiore aliquo animi motu perturbatur, & exterarum rerum impulsu concutitur: hære tamen in Deo parte sui potissima semper debet, neque unquam ab eo se totam dimouere. Quod si humanæ naturæ imbecillitate, nostra sæpe consilia franguntur, quæ sunt sua sponte directa ad summum Deum, tuum est, bone I E S V præbere te ignoscentem prolapsionibus nostris. An tu cum nihil antea rei tecum nobis fuisset, cum alios quosdam etiam tunc deos, alios sineis, aliam uitam intueremur, in qua quidem ratione cæci, amentesq; eramus, accessisti ultro ad nos, ueritatem indicasti, peccata condonasti, uitam beatam promissisti. Nunc cum uolumus, cum laboramus, cum adnitimur, si non omnia prorsus impleuerimus, quæ abs te ad agendam diuiniorum uitam præcepta nobis sunt, idcirco non aderis nobis? neque audies uocatus? nec labentis manu sustinebis? sed corruere potius, & alibi patiere? Hem I E S V bone, suscipe nos, & qui pro inimicis mortem uolens subiisti, nos certe iam amicos à morte uindica. Ac ne diutius in hac cogitatione teneatur oratio nostra, cum de Dei bonitate, & clementia ad ignoscendū dubium nemini sit, nosq; his de rebus pluribus locis dicturi simus, redeamus ad ea, quæ nobis

nobis instituta sunt, ut mysteria fidei CHRISTI in ipso Paulo peruestigemus. Quorum si partem aliquam, bonorum ingeniorum dignam cognitione, Deo nobis inspirante, primo libro aperuimus, alter hic qui sequitur, non inferiora continebit. Nam ut surreximus mane, ego & Iulius frater, partemque eam temporis diuinis rebus dedimus, quæ erat bono mori, & religioni debita, tum complexi manus inter nos, ducto lectore nobiscum, ad easdem umbras perreximus, & in eadem, qua pridie fueramus, confedimus exhedra. TUM IULIUS: Non dici potest, mi frater, quàm me tua hesternæ disputatio delectauerit, eis de rebus habita, quæ tamèn solæ, aut præcipue mentes bonas delectant. De Deo enim, & amore Dei erga nos, nostrò que uicissim erga eum, qui audiunt, & intelligunt, nisi idem penitus ab omni recto sensu abhorrentes sint, iucundos quosdam motus interioris lætitiæ sentiant, necesse est, nequaquam comparandos cum uoluptatibus cæteris. Sed me cum alià multa affecerunt, noua mihi quidem, & antea inaudita, quæ abs te prolata sunt, tum illud admirabile, penitus que reconditum præpotentis Dei consilium, quo filium ille suum unicum, in carne hominis misit, ad perhibendum testimoniū ueritati, ita me cœpit, ut nunc iam non credere, nec persuasus esse, sed planè tenere, & scire mihi uidear, CHRISTVM esse unum, ex quo nobis sit uita, neque aliud nomen esse sub cœlo, per quod credentes, salui fieri possimus. Proinde ego hac nocte mecum cuncta ista diutius uolutans, & non pauca aduocans cogitationibus meis, scripturæ loca, præsertim que ex Ioanne: Ille enim altius profectò in ipsa diuinitatis consilia se immerisit, illam ueritatem spiritus, & natos ex mundo, aut ex Deo homines, & quorum non carnis, neque uiri uoluntas, sed Deus pater est: tum alià permulta, quæ in eius Euangelio, tanquam semina ueræ, & uitæ, & sapientiæ dispersa sunt, sic percepi omnia probè, & enucleatè, hoc per te introitu mihi patefacto, ut quæ antea mihi erant perobscura, nunc lucere ea meridie clariùs, & ante oculos posita esse uideantur. Quod idem in Paulo mihi usu uenturum confido, magno enim lumine semel introducto patere omneis recessus, & angulos quamlibet occultorum locorum necesse est. Sed tu, mi frater, intelligentiam huius mysterij, num ex commentatione multa, nocturnisque uigilijs, ac lucubrationibus, an alià quapiam ratione tibi comparasti? nam mihi quidem, si dari licet, quod sentio, quod cum bona uenia tua dixerim, hoc mihi hominis ingenio multo uidetur maius. ANVERERIS, inquam, ne mihi molestus sis, meum que offendas animum, si hæc, quæ loquimur de Deo, & de consilijs Dei, à meo tibi ingenio, non uideamur profecta? Non sumus, opinor, tam insolentes. Nouimus enim uires, & facultates nostras. Sed cum commisimus nos Deo, toto corde, & pectore ubi quid de talibus agendum, aut differendum est, tum quòd menti nostræ ab eo illucescit, sic arripimus, tanquam id anteponendum longe sit ijs, quæ diutissime à nobis quaesita, & inuestigata sunt. Quod ut magis credas, & mirere, Deum ipsum testamur, cui uni dediti sumus, nunquam ante hunc diem in quo de his agere cœpimus, mihi huius arcani mysterij, non modo plenam notionem, sed ne uestigium quidem, ad indagandum ullum in mentem uenisse, quod nunc repente mihi totum apparuit, ut facile Dei donum id intelligatur, nec tam mea causa ab eo mihi tributum, quàm & tua primum mi frater, qui ista maxime expetis, & eorum deinde omnium, qui ad Deum propius adiungere se uolentes, ea, quæ mundi sunt, spernere, & repudiare sint parati. Nam qui in mundo curas, & cogitationes suas defigunt, ad hæc lumina cœlestis sapientiæ prorsus sunt conuientes, tam que illa sibi habent tenebricosa, & obscura, ut nos ea lucere, & clarissima esse intelligimus. Quorum infelix sanè, & miseranda est conditio, hoc quidem etiam magis, quòd isti ipsi admodum sibi sapere, nimum que esse docti, & callidi uidentur: qui nobis etiam illudere soliti sunt, quòd persuasum habeamus, ea nobis præoptanda esse, quæ ad manum non sunt, quorum autem est præsens, & parata possessio, ea posthabenda esse constituamus. etenim mens illis est hoc cœno, sordibusque terrenis coinquinata, & obruta, ut erigere sese ad intuendam spiritus uim nullo modo possit, nec in illo altero regno, quod à sensibus absconditum puris tantum, & rite institutis mentibus manifestum est, partem aliquam

aliquam sibi, aut locum designare. Qui si, ut fidei, & CHRISTI causam nunc omit-
 tamus, uirili saltem animo, & consilio forent præditi, sine ulla nimirum dubitatione,
 statuerent plus esse in his ponendum, quæ sempiterna promittuntur, quam illis tri-
 buendum, quæ certo noscuntur esse interitura. Quid est enim dementius, quam ihs con-
 fidere quenquam, & gloriari, tanquam suis, quæ sua esse non possunt: atque illa con-
 temnere, quæ si eius fieri possent, propria illi, & perpetua semper essent? Cum uero, si
 fidei CHRISTI uim, & diuinæ naturæ bonitatem attentius inspiciamus, neq; ina-
 nis spes nostra, nec Dei fallax promissio esse possit, quis erit tam auersus à uero, qui
 fidem nostram, inanem, infirmamq; credulitatem, ac non stabilem, singularemq; sapien-
 tiam, illam autem rationem, quæ mundum magis sequitur, cognitionem certam, po-
 tius quam leuem in opinando temeritatē esse constituat? TVM IULIVS: Ver-
 rissima sunt hæc, mi frater, inquit. Nanque & ego fidei uim tacitus mecum contem-
 plans, plus etiã sapientiæ in ea, quam credulitatis, uideor agnoscere, quanquam in-
 est quidem utrunque, sed istud magis, nam & confidere Deo, magis quam mundo, ue-
 rioris sapientiæ est, & sempiterna appetere, potius quam mortalia, animi multo præ-
 stantioris. At enim ista à sensibus remota sunt. Quid tum? non ne & in istis curis, &
 cupiditatibus, quæ mundi sunt, sæpe ea, quæ possidentur, & tenentur à nobis, spe plus
 habendi, uel in honore, uel in pecunia erogamus, atque effundimus? certumq; quod
 est abijcimus, ut quod incertum, consecrentur? in quo crebrò solet cupidos homines
 fortuna ipsa refellere. Atque hoc illis eo incommodius accidit, quod infinitis prius
 sumptibus, laboribusq; iactati, etiã si assequantur id, quod concupierunt, in quo spe-
 rarant, tandem se quieturos, in eo ipso maxime inducti, atq; decepti, omnium curarū
 stimulis, & sollicitudinibus anguntur. Nostra autem fides, hoc est, IESV Christi, ea
 nobis sola optanda, sperandaq; proponit, quorum non in adeptione solum beatitudo,
 & immortalitas, sed etiã in ipsa spe, atque expectatione iucunda uita consistit.
 Non enim pollicetur nobis quicquam exiguum, aut mediocre, neque quod cum alia
 re, si comparetur, ex ipsa contentione tenuē, aut aspernabile queat uideri, sed ipsum
 omnium rerum caput, naturæ totius principem, fontem lætitiæ, ueritatis, immortaliz-
 tatis, propria nobis possessione promittit, atque offert, cuius tam præcellsi muneris
 magnitudinem, si uere uolumus pendere, atque æstimare, omnis ex mundanis uolu-
 ptatibus delectatio, omnis amplitudo imperij, atque honoris, cœnum nobis, & sor-
 des præ illo uideatur necesse est. Etenim omnes Deum, etiã inuiti, aut ignorantes
 appetimus, summumq; in eo bonum nostrum, si non cogitato, & explicito mētis con-
 silio, & tacita naturæ cupiditate constituimus. In Deo enim omnes conditi, & facti su-
 mus, in illo & uiuimus, & mouemur, quantumq; ad illum contendimus appropin-
 quare, ad eumq; nos adiungimus, tanta nobis nostrimet & eius, quo uere sumus, sem-
 per fit accessio, quæ usque ad diuinitatis consortium nos pertrahit, deosq; esse facit,
 ut omni mortalitatis fragilitate, morteq; calcata, in sempiternis gaudijs, honoribusq;
 uiuamus. Hoc unum prorsus, si incomparabile donum est, si digna Deo uox hæc, &
 tanti præmij in eo fidentibus, facta repromissio, uox, & oratio Dei ista ipsa CHRIS-
 TVS est, quo locutus est nobiscum Deus, quomodo optime, & commodissime lo-
 qui potuit, Christi IESV uidelicet exemplo, uita, sermonibus, per eum ipsum nos
 admonens, ut à mundi cultu, amoreq; diuulli, omneis in se uno amores nostros pone-
 remus. Atque hæc uera, & unica in Deum fides est, quam sequitur diuinæ imitatio
 iustitiæ, cui quidem iustitiæ similis & par uita couiuncta est particeps & ipsa diuini-
 tatis, atque eiusdem cum ea sempiternæ beatitudinis consors, ad quam per unum
 CHRISTVM est aditus. Ipse enim est illud ipsum mysterium, quod est abnegare
 mundum, & in uno Deo spem ponere, quemadmodum ipse in Ioanne attestatur, quæ
 discipulos commendat Patri: Ego dedi eis, inquit, sermonem tuum. Dedisti planè
 IESV bone, quippe, qui temetipsum nobis, & salutem nostram tradidisti. Et mundus
 eos odio habuit. Quid ita uero odio habuit? quia non sunt, inquit, de mundo, iam
 enim deseruerunt, iam repudiauerunt mundū, & idcirco odio sunt apud illum, quem
 ipsi contempserunt. At cur de mundo non sunt? non ne & in mundo, & de mundo
 erant nati? erant enim uero, sed ut me consequerentur, à mundo sunt diuulli, atq; ab-
 fracti,

tracti. Quia & ego, inquit, non sum de mundo, de mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Quid autem quaero hoc tantum est, non esse de mundo; & esse in hoc similem tuis; quia aliter, inquit, uere sancti esse non possunt. Sanctifica eos Pater in ueritate, quae est ista ueritas? Sermo tuus, inquit, ueritas est. Quid iste sermo, quid, inquam, est; ut abnegetur mundus, & solus expetatur Deus, quandoquidem utrique simul dediti esse non possumus. Iste sermo si in seipso spectetur, & in naturae suae ueritate pendatur, Deus ipse est, qui in CHRISTO fuit cum homine coniunctus, si in nobis uera est iustitia, & sanctitas, & uita in nos per Christum IESUM ab eodem Deo infusa, atque traducta, in quo fidei CHRISTI diuinum planè mysterium certatur. Atque hic idem sermo, primò ut ex ore Dei egressus, & prolatus est, ab Deo in mundum fuit missus, qui fuit CHRISTVS. Deinde per nos à CHRISTO in eundem mundum propagatur, ut praedicantes omnibus diuinam ueritatem, & tanquam palmites in uite fructum uberem ferentes, quam plurimos in unum quasi corpus coagmentemus, quod uno capite CHRISTO, pluribus distinctum membris huius totum sermonis ueritate, tanquam diuinitatis spiritu animetur, ac regatur. Sed ego nimium longe progredior, teque ab instituta interpretatione impedio, sed ignosces mihi frater; ego enim nocturnas meas cogitationes ardore animi quodam erga Deum incitatus, quin exponerem tibi, continere sane me non potui. FECISTI planè bene, mi charissime frater, qui hesternis disputationibus nostris, extremam manum imposuisti, remque ita expolisti, ut sic demum fore perspicuum arbitrer omnibus nosse ista uolentibus, fidem in Deum illam, quae ex Deo sola sit, & quae una hominibus ueram tradat iustitiam, comitemque iustitiae adiungat immortalitatem, nisi in CHRISTO & per CHRISTVM nequaquam haberi posse. Quapropter hoc insigni & primario fidei mysterio, Deo nobis referate, iam indicato atque monstrato, ad reliqua in ipso Paulo examinanda accedamus. Quod ut ordine instituto melius fiat, lege tu in Codice quod scriptum est.

Propter hoc, sicut per unum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines mors comueuit, in quo omnes peccauerunt, usque enim ad legem peccatum erat in mundo; peccatum autem non imputatur cum non est lex. Verum regnauit mors ab Adam usque ad Moysen etiam in eos, qui non peccassent, in similitudinem praearicationis Adam, qui est forma futuri.

CVM SVpra dixisset Apostolus, de quo heri satis fuit disputatum, nos in CHRISTI morte, & sanguine Deo patri fuisse reconciliatos, & quod, si ille hoc pro nobis, cum adhuc essemus inimici, egerat tamen, & perpessus fuerat, ut filium in mortem pater pro nobis traderet, filius mortem eam ipsam libente animo susciperet; multo nunc magis amicis iam factis uitam illam, quam ipse recuperasset à mortuis excisatus, immortalemque iam possideret, CHRISTVM nobis daturum esse, & communicaturum, ne Iudaeus possit mirari, & forsitan haesitare, quid nobis cum CHRISTI morte, & resurrectione sit, aut quo illa pacto pertineant ad nos; Eodem, inquit, quo peccatum, & mors Adae in nos, hoc est, in omne hominum genus fusa est, & propagata. Sicut enim in peccato Adae proprio, & uoluntario, illiusque morte nos nulla nostra peculiari culpa, similitudine tantum illius praearicationis, comprehensi sumus, ut & peccatores simus pariter, & moriamur; sic in CHRISTI morte, & resurrectione nos nulla nostra propria uirtute, & iusti coram Deo effecti sumus, & uitam nouae huius iustitiae comitem accepimus. purgati enim à peccatis, atque illis mortui in similitudine mortis CHRISTI, & in similitudine eiusdem exurrectionis ad iustitiam restituti, uitam eandem iure, quam ipse habet consequimur. Quemadmodum enim in Adam, qui typus fuit, & forma humanae speciei totius, quae ex eo erat oritura, impressio peccati, & mortis iniusta eodem exemplo perualit in nos, & in totum posterum genus permanuit, ut quod ab illo iudicio, & uoluntate patratum fuit, id nobis po-

stea, quatenus ex illo progeniti sumus etiam nil tale cogitātibus, naturale sit factum, quod à principio, & capite generis nostri dissimiles esse non possumus, sic in **C H R I S T O**, qui typus fuit consequentium eum hominum mors pro aliorum peccatis suscepta, uitamq; mox recepta, & peccatum interemit in his omnibus, qui e Deo geniti sunt, hoc est, spiritali generatione procreati, & iustitiam eisdem, uitamq; insinuauit. Ac sicut propter Adam, non nostram nos, sed illius mortem morimur, hanc communem uidelicet, quæ in nobis naturæ est, in illo fuit culpæ, ex qua deinde culpa extitit, & facta est moriendi natura: sic propter **C H R I S T V M** à mortuis excitatum nõ nostram uiuimus, sed **C H R I S T I** ipsius uitam, illam iustitiæ scilicet, quod propria illa uita **C H R I S T I**, facta est fidelibus cunctis communis. Mortuus enim nobis est **C H R I S T V S**, ut nos illi uiuamus. Ita enim ad Corinthios: Si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes fuere mortui. Et pro omnibus mortuus fuit, ut qui uiuunt, non amplius sibi ipsi uiuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & surrexit. In **C H R I S T O** autem mors, ut non peccatum ipsius proprium, sed nostrum secuta est, ita ista uita recta, atq; sancta nobis per eum tradita, non propriæ nostræ, sed diuinæ in nobis per fidem iustitiæ est comes. Quod alibi Paulus innuit, sic inquit, Omnia duco esse quisquillas, dum **C H R I S T V M** lucrifaciam, & reperiar in eo, non habens meam iustitiam ex lege, sed eam, quæ per fidem est **C H R I S T I** quæ ex Deo est, iustitiam super fide. Exemplum itaq; & uis ex forma mortis, & resurrectionis **I E S V** Christi similitudine eadem in nos transmissa est, sicuti peccatum, & mors per similitudinẽ præuaricationis Adæ in nos fuit deriuata. Sed sermo Apostoli mancus esse existimatur in hoc loco ab ijs, qui parum attendunt hoc exemplum Adæ non ideo præmitti, ut deinde sequatur in **C H R I S T O**, quasi par pari facta relatio (Nam id Paulus, aut nequaquam post, aut longo interuallo facit) sed sequi proxime dicta, & cum illis comparari. Sic enim **C H R I S T V S** sanguine, & morte sua Deo nos reconciliauit, & per reconciliationem uitam etiam suam nobis dilargitus est, quemadmodum Adam peccato suo ab Deo nos distraxit, & per peccatum mortis effecit participes. Itaque illa duo uerba, propter hoc, superioribus uerbis magis adnectenda sunt, ut ita legatur: Sed etiam gloriantes in Deo per **I E S V M** Christum dominum nostrum, per quem reconciliationem accepimus, propter hoc, id est, quia pro nobis & suscepit mortem, & exurrexit, ut non solum quis Deo nos reconciliauerit, sed qua etiam ratione, & quo pacto id egerit, à Paulo sit expositum, & ut exemplo id confirmet. Quemadmodum, inquit, per unum hominem peccatum, hoc est, similtas, & dissensio cum Deo, & per peccatum mors in hominum genus est transuecta. Sed tu fortasse Iulii, & de peccato, ut nostri appellant, originali, & de eius mortisq; propagatione in posteritatem aliquid hoc loco audire uis. **I M M O**, inquit, & id quoq; præterea, quomodo illam in patre primo generis nostri labem reparauerit **C H R I S T V S**, cum nihilo post eum minus quam antea, & moriamur, & à peccando nequeamus esse immunes. **F A C I E N D V M** est, inquam, ut tu uis mi frater, & quoniam horum uerborum in Paulo difficilis est explanatio, cum auxilium ex Deo postulandum nobis est, tum tota res altius aliquanto repetenda. **I D Q V I D E M** nobis etiam commodius fuerit, inquit, etenim quid aliud omnino quærimus, quam intelligere? **B E N E S A N E**: Verum uideamus, quid aiat scriptura, quæ Deum formasse hominem asserit e terra, gleba accepta, & inspirasse in eum flatum uitæ, hortumq; mox constituissẽ in Eden ad Orientem, in quo hominem locauerit, quem finxisset, eduxisse quoque e terra in illo horto arborem omnem aspectu pulchram, gustatu iucundam, Porro horti in medio duas uel imprimis nobiles produxisse arbores. Arborem uitæ, cuius pomorum esus à senectute, morteq; defenderet, & arborem cognitionis boni & mali. Cum ergo posuisset hominẽ Deus in hoc ipso horto, ut coleret eum & custodiret, ita illi omnia fruenda in eo, possidendaq; permisit, ut solam interdiceret arborem noscendi boni, & mali, de cæteris inquit pomis, & nucibus cunctarum arborum uestro arbitratu comedetis, ex arbore notionis boni, & mali, fructum nullum edendi causa attingetis, qua enim die cunq; comederitis, morte moriemini. Hoc Dei præceptum quorsum accipiendum sit, difficilis est consideratio, Nam nec inuidisse homini Deus tam præclaram co

ram cognitionem, ut illa boni, maliq; est, ullo modo est existimandus, & quomodo ex illa cognitione mors sequatur, item est admirandum. Sed nos contentionibus omiffis, breuiter quod sentimus, exponere conabimur. Est igitur bonum duplex: Vnum est summum illud, & primum, quod Deus est, cui nullum omnino malum est contrarium, siquidē ei, quod summe est, nihil e regione omnino est, quod aduersum respondeat. Alterum est bonum, cui contrariū opponitur, ex aduerso malum. In primo illo bono, ut omnis mali exper te, uita tantūmodo est. In hoc altero autē bono, quod nunquam solum, neq; syncerū, sed, ut sunt humana, mixtum contrario malo semper est, & uita, & mors similiter est cōiuncta. Cum ergo prohibebat hominē Deus, ab esu illius pomi, in quo boni, & mali cognitio insita erat, consulebat illius salutē, mori enim eum nolebat; uerum ita attemperabat uoluntatē suam, ut hominem tamē, quem liberū fecerat, præcepti necessitate nollet alligare. Boni itaq; illius maliq; cognitio, ut uitaretur, demonstrata homini est à Deo, ut ne in mali homo, & mortis plagas cōstringeretur, cui beator multo fructus ueri eius boni noscendī & possidendī propositus esset, cuius gustū, & suauitatē nulla ex contrario malo amaritudo in uita, nullus mortis timor posset præterrūpere. In quo bono nimirū, qui Deus summus est, si se homo figere, & collocare constituisset, inuiolatā malis uitam, eamq; immortalem fuerat adepturus. Quoniam autē dimisso principe bono, alterum id genus boni potius est consecutus, quod malum in se admixtū contineret, non mirū est, si in ea uita, quam magis appetiuit, mortem etiā cōtraxit, quæ uitæ illi necessario inerat adiuncta. Sed scrupulus rursus & dubitatio; si em̄ huiusce boni, maliq; cognitio, effectrix est mortalitatis, quā potest illa esse in Deo; cum tamen Deus in scriptura sic loquatur, Ecce Adam factus est tanquam unus e nobis, noscens bonū, & malum. quem Dei sermonē, qui per ironiam esse prolatū uolunt, hi mihi non solum Dei maiestati, sed etiā scripturæ sanctæ grauitati, summæq; authoritati detrahere uidentur. Non em̄ certe, ironice id protulit, quod secutum est, ut prouideretur, ne de ligno uitæ ederet, & uiueret in eternū, quo Dei decreto Adam præceptis paradiso exturbatus est. Nos autē dicamus huiusmodi boni, & mali diuersam in Deo ac nobis esse cognitionē. Deus enim à principio, & tanq; à causa ad cognoscendum illud decurrit, totaq; mētis, & intelligentiæ in Deo est cognitio; nos uero à sensu, ab usu, à contactu, ab experiundo, discernendoq; ad eandem nixi intelligentiam ascendimus. Porro autē non in eo, quod intelligitur, sed in eo, quod sentitur bonū, hoc & malum mortis causam affert. Itaq; ab ipso Deo non interdictum oculis hominis, qui & ipsi uim suam cognoscendi habent, quanquā non principem illam, neq; præcipuam, quæ est mentis & rationis propria; sed palato prohibitum, & gustatuū fuit. Id enim iam erat bonū, malumq; in nos ipsos accersere, atq; insinuare si pomū comederetur. Hoc igitur bonū, quod prohibebat homini Deus in pomi esu, mortemq; pœnam præuaricanti proponebat, mundus iste est, & mundana hæc uita, quæ fallis illecta, inductaq; uoluptatibus ueram adulterātibus speciem boni, ubi à uero & summo bono nos abstraxerit, in mœstitiā, & solitudines nos mergit, & in ipsam comitē mœroris deniq; rapit mortem, quod totum nobis accidit, quia mundi amatores effecti ab ipso Dei summi amore nos disiunximus. Hoc bonum secutus Adam, qui primò à Deo, tanq; in confinio utrorumq; honorū constitutus, & simplicis illius, atq; summi, & huius cum malo, & cum calamitate mixti, ut utrū uellet, sibi deligeret; ubi se ad Euam, hoc est ad carnē suam, & ad mundanū bonum inflexit, dimisso diuino, hancq; naturæ suæ insitam conditionē esse uoluit, ut mundi amator esset homo, & peccatū ipse commisit, mortemq; contraxit, & nos ex se progenitos in eandem mortis, atq; peccati induxit labem. Est em̄ in nobis etiā reluctantibus, & inuitis ingeneratus profectò iste mundi amor, & dulcedo quædam mortalīs uitæ, à Deo nos distrahens, & boni illius fructū nobis diripiens, quod non summū modo, uerum etiā solum bonum est. Atq; hoc est peccatū originis mi frater, quod in natura nostra tantum labis induxit, quod si attentius considerare uelimus, quomodo & susceptū à primo patre Adam, & in nos natura transfusum sit, mortemq; acciuerit in humano genere, facile id possumus intelligentia percipere, ab hoc em̄ improbo, & deo infenso mundi in nobis amore cum cōtumacia illa nascitur, quæ nos Dei imperio, & uolūtati facit

repugnantes, tum cupiditatū etiā in nobis, & amentū appetitiōnū, morborumq; animi, & perturbationū omnīū turba exoritur, quæ tanq; rebellis familia, dominā suam oppugnat rationē, nullamq; ei partē temporis neq; diurni, neq; nocturni purā, & uacuat a molestia relinquit, quod quidē hominī iure euenit, quando ordine turbato si nos Dei imperio minus audiētes sumus, nec animū ipsi nostrū in potestate habere debeamus. Natura igitur nobis iam agnatū est, quod in parente nostro fuit uoluntariū, ut & amemus mundū, & idcirco moriamur, præclaraq; hæc hæreditas mortis, atq; peccati ab illo parēte nobis tradita est, quā necessariō sequitur à summo bono alienatio, ut quia Deum nō toto corde diligimus, omnes filij iræ in natura producatur, repullī ab oris regionibusq; cœlestibus, & terræ dānatis partibus potius addicti. Carnis em̄ & concupiscentiæ sectam, imperiumq; sequētes, quæ ad terrā nos, & ad terrena bona deripit, spemq; in illis omnē, & fructū uitæ constituentem, dominū nobis mundū posthabito Deo facimus, & adoptamus. Ob quod uideamus, quid dicat scriptura factum fuisse Adæ: Et emisit eum, inquit, Dominus ex paradiso uoluptatis ad colendā terrā, ex qua fuerat sumptus, & eiecit Adam, & collocauit eum e regiōe paradisi delitiarū. Vides ne mi frater totius humanæ uitæ formā, anteq; Christus uenisset ad nos, in his scripturæ uerbis expressam esse: ex quibus intelligimus peccatū in nobis, quod hausimus ex Adā, atq; accepimus, hoc ipsum esse, quod ad propiora hæc nobis, & præsentiora terræ bona delabētes, dominū mundū sequimur, Deū uerū relinquimus: Deus porrō ipse zelotes est, neq; patit deos alios præferri sibi, & anteponi. Ita em̄ inquit ad Israël: Non curuabis te ante sculptile, neq; id coles, quia ego dominus Deus tuus, dominus zelotes uisitans iniquitatē patrū in filios. Atqui sanē qui mundū colunt, non sese curuant duntaxat ante illum, sed totos se in illum prosternunt, atq; abijciunt, ut nullius sculptilis cultus, q; hic mundi amor, & seruitus animi, quæ terrenis bonis sumus adstricti, Deo infensior atq; inimicior esse possit. **A T T E N D O, I N Q U I T,** & simul intelligere iam incipio, quid attulerit nobis Christus, & quemadmodū is cōmune damnū humani generis aduentu suo correxerit, qui certe auocauit nos à mundo, & ad Deū uerū conuertit, docuitq; nos illo admirabili, uereq; diuino, uitæ suæ cursu, ut rationes uitæ nostras nō in hoc mundo, neq; in fluxis illius, & fugacibus bonis, sed in Deo & sempiterno bono omnes poneremus. Quam etiā deliberationē uitę agendæ in baptismo profitemur. Verū mi frater scire ex te optarim, priusq; ad ulteriora gradiamur, quæ fuerit futura in Adam immortalitas, si peccatū ille non admisisset, & quo pacto in nobis mors ex peccato sit producta. **C V M F E C I S S E T,** inquam, hominē primū Deus, sic illum cōpactum esse uoluit ex mente, & corpore, hoc est, ex immortalī, & ex mortali parte, ut pars tamen inferior superiori fuerit adhæsura, si in ipso fonte uitæ Deo mens primō ipsa hæreere uoluisset: aspectus em̄ ipse ad Deū, mentisq; cōuersio prorsus illi subiecta, & dedita, nequaq; ullam in partē sese commouens, spiritū inde illum uitę assidue excipiebat, à quo primo facta fuerat in animā uiuentē, eumq; ipsa spiritū, deinde in omne corpus rectis ordinibus transmittēbat, quod totū e rationis Deo inhæretis arbitrio dependēs, nullis ipsum suis agitationibus turbatū, neq; cum mēte discors eodē illo Dei flatu implebatur, seseq; cum mente, & cum Deo uno nexu cōtinebat, ut aditū nullum sibi mors, neq; ianuā ad conuellendū illam cōsensionem possit inuenire: post uero mente, & ratione, per gustatum uctitæ arboris à Deo diuisa, & in transuersas detorta partes, cum obstructis aut declinatīs meatibus illis, qui recti antea, & inter se congruentes spiritū Dei, & uitam in totum hominē inflebant, mens primū ipsa, quanquam suapte natura immortalis, meliorē tamen in se diuinæ gratiæ, quàm naturæ suæ uitam amisisset, corpus quoq; quod sua sponte fragile, & pronum in terram esset, neque amplius mediō intersepto cursu, uitam e Deo haurire, ut antea possit, morti concedere necesse habuit, quandoquidem nec stare ipsum ualeret per se, neque ipsius diutius in uita sustinendī ullam amplius haberet ratio potestatem. Ita omnibus in homine partibus dissipatis, atque conuulsis, secumq; & cum Deo discordibus effectis patefacta morti uia est, omnes que sub illius potestatem postea succedere. Ac duarum quidem arborum illarum, quas in paradisi mediō à Deo productas legimus, altera fructus suos iam extulit cognitionem boni,

boni, maliq; uidelicet, quæ est à nobis carè admodum, atq; infeliciter miseria primum totius uitæ, deinde ad extremum ipsa morte comparata: alterius uerò poma arboris nullum certe non ad finem à Deo producta sunt, quæ sunt uitæ effectricia, & immortalitatis. Nihil enim frustra, nonq; ad certos fines unquam agit Deus. Sed quoniam ita cecidit, ut seculum prius, & ista antecedens primi parētis uitio hominum auersio à summo Deo, & ad mundum, terramq; conuersio arborem illam mortis & prauaricationis anteferet, altera arbor, quæ sit immortalitatis nobis restitutrix filio ipsius Dei, qui nos erat à mundo ad Deum reuocaturus, futuroq; illi seculo, in quo non amplius carnales sed spirituales uicturi sumus, fuit profecto reseruata, cuius uim, & admirabilem potestatem crux **C H R I S T I** gloriosa in semetipsam suscepit. Ea enim uitæ uera arbor est, propagine culturæ cœlestis illinc huc traducta, quæ filium Dei in se panem uitæ & immortalitatis sublatum alte mundo exhibuit, quæ exportata fuit è Hierusalem eius ipsius humeris, quem ipsa latura erat, quò planum fieret cunctis ista animaduertentibus redemptionē humani generis non in una Iudæorum natione conclusam, sed cuncto orbi terrarum à Deo communicatam, & expositam esse, quam crucem cū esset illa teterrimum antea omnibus, turpissimumq; supplicium, idcirco **C H R I S T V S** suscepit, ut suum diuinum mysterium penitus compleret, quo mundi infima omnia, asperaq; elegit, ut alta illius expetitaq; prosterneret, ne ad cœlum Deumq; ascendere nitentibus ea forent impedimento, cunctosq; commonefaceret & doceret nō amplectendis mundi suauitatibus, & præmijs, sed uno Deo amando atque expetendo ad honorem nos immortalitatis, & ad uera uitæ bona peruenire oportere. Verum ut redeamus ad conditionem humanæ uitæ, quam nobis primi parentis nostri culpa constituit, eiecto, atque exturbato ex pacato illo loco in exteriorē terram homine, proposuit illi Deus labores, & sudores, uitamq; ut ageret difficilem, ac ærumnosam, mortiq; demum cederet, naturæ lege sanxit. Igitur ille miser gratia Dei pristina, arctaq; amicitia spoliatus, atque orbat, secum ipse semper discors, agitatusq; metu assiduo mortis, & uitam trahens difficilem, atque duram, mox in ipsa quoque morte angelorum ferè illorum præda efficiebatur, qui grauiore errato, asperiore contumacia in ipsis suæ creationis primordijs Deo rebelles esse instituisent, cum Deum subiit misericordia, & cogitatio eiusmodi. Liceat enim nobis, qui inter homines loquimur, & loquendo tempora producimus, de illis diuinis sine mora, & tempore consilijs humano modo loqui, in illa, inquam, æterna & incommutabili mente sic misericordia locuta est. Hocine est Deus opus tuum illud illud tuum, quod ut dignitate cæteris præcelleret, manibus ipse tuis supremum effecisti: quod ad imaginem tuam confinxisti? quod inferiori mundo, & animantibus reliquis tanto cum honore præfectum uoluisti? quò te cogitabas hæc cœli spatia, & has mentium sedes beatarum, frequentiores etiam, ornatioresq; redditurum, & in eorum loco, qui scelere suo inexpressibili cecidissent, incolas cœli homines te facturum? in quibus animum immortalem cum mortali corpore coniunxeras, non ut deterior pars meliorem obrueret, sed ut deteriori melior de sua nobilitate impertiret, quæ nunc conuersa ratio, & tota commutata est. Iacet princeps corporeæ naturæ homo à tua facie repulsus in umbra mortis, squallens, fordensq; tantum iam natus ad mœrores, atque ad ærumnas, ne finem quidem miseriarum in ipsa sibi morte reperiens, qui hoc dignior & nobilior uideretur fuisse factus, ut calamitosius deinde, turpiusq; concideret. Læsit ille te, uiolauit, offendit, fateor, sed tamen semetipsum grauius, nec cuiquam, quàm sibi inimicior fuit, ut certe immensam tuam bonitatem illius hæc culpa non debeat superare. Quòd si ego è tua mente non penitus excidi, si pristinus mihi apud te manet locus, si meæ tibi semper acceptæ, & nunquam ingratae acciderunt preces, miserere ò pater æternæ operis tui, & reduc illud in gratiam tuam, tuumq; primum uerius & potentius sit consilium, quàm hominis error, qui ea, quæ tu illi ad salutem attribueras, conuertit sibi ad perniciem. Quòd si te hæc ratio & miseri, atque afflicti hominis non moueat misericordia, etiam ne impiū illud genus perditorum angelorum, quod tibi è regione infestum semper & aduersarium est, hac tam opulenta præda, & triumpho

deuicti, ac capti generis nobilissimi es donaturus: Hac oratione comotus Deus iam peccati, & iniuriæ immemor, respexit ad sese, & ad bonitatem suam, sapientiæq; sibi sua in consilio adhibita, damnum, quod primi hominis culpa cuncto generi humano fuerat illatum, reparare constituit. **IVRE ILLE** quidem mi frater, Iulius inquit; quippe qui non ex misericordia minor sit, quàm ex infinita uirtute, & potestate sua, **SED AD** huiusmodi reparationem, inquam, multa fuerunt opus. Nam cum semel à Deo, quod statutum est, nunquam postea possit, debeat ue rescindi, non alterius potuit sapientiæ esse, quàm diuinæ, ita dirigere cursus rerum, ordinesq; actionum, ut in restituendo, & in reuocando ea, quæ conuulsa, collapsaq; procumbebant, nullus fieret tumultus, nulla confusio, nulla conflicatio earum rerum, quæ simul stare, cõuenireq; non possent: sed Dei consilium solutum, & liquidum non impeditum, neque anceps ad fines suos pertenderet. Itaque cum duplicem homo mortem contraxisset, & illam corporis comitem iam naturæ humanæ decretam, atque adiunctam, & duriorẽ, atque infeliciorẽ alteram qua à coniunctione & gratia summi Dei errore uoluntario idem homo cecidisset, ei in utroque opitulari constituit Deus, ut & mentem hominis ad amorem sui, studiumq; retraheret, & corpus indueret, ac uestiret immortalitate. Sed hoc posterius, in quo nullæ nostræ partes sunt, totumq; est Dei potestas & deliberatio, sic est à Deo institutum, atque ordinatum, ut optime, ac congruentissime institui potuit. Est enim corporum immortalitas in id tempus reiecta, quo lege expleta omnibus moriendi, quam semel legem latam rescindere non fuit fas, omnibus quoque unà nouam ad uitam confurgendi facultas concederetur, uel excitarentur potius omnes ad immortalitatem, non ex sua uoluntate, sed ex uocatione diuina, qui si ut mortem oppetissent singuli, statim in uitam restituti fuissent, clamor, & concursatio & strepitus abeuntium multorum, aliorumq; redeuntium: tum autem moeror in his, qui adhuc uiuerent, in illis, qui iam reuixissent, exultatio & ob futuram deinde impunitatem maior ad explendum oblatas cupiditates alacritas, Deiq; tuta contemptio omnia in orbe terrarum confusione, & discordia, & insolitis motibus perturbassent. Itaque sancte ac seuerè, summoq; diuinæ sapientiæ consilio in unum, atque id extremum & ultimum tempus cunctorum excitatio ad immortalitatem est reseruata. In altera uero parte ut ad amorem Dei homo reduceretur, mundumq; præ eo contemnere ut persuaderetur, quoniam in ea non solum Dei partes sunt, sed ad illius uirtutem, & potestatem necessaria etiam est nostræ uoluntatis consensio, quæ ab ipso nobis Deo libera est attributa, multo plus negocij ad prouidendum, & laboris fuit. Non enim solum suasionibus, & monitis in eam uoluntatem homo adducendus fuit, ut repudiato domino mundo, totum se Deo dederet, atque diceret, sed & exemplis instruendus, & terroribus adigendus, & præmijs, atque honoribus fuit inuitandus, quod quidem postremum in libera natura, atque ingenua plus habere uirium, & momenti debuit. Itaque huc potissimum incubuit diuina sapientia, cumq; cunctorum præmiorum, quæ sensus moueant, præcipua uideatur esse immortalitas, quæ sit cum beata uita semper cohærens, atque coniuncta, huius maxime spe atque expectatione consequendæ fulciri hominem, & corroborari oportuit, ne illecebris mundi delinquitus, & captus, quæ languorem, & effœmationem semper afferunt, ab illa intentione animi deficeret, quæ esset conuersa, & directa ad unum Deum. Igitur de principio Deus cum ipse per se à mundi initio usque ad Moysen aliquot sibi homines delegisset, quos sponte sua, ut ceteros ad cupiditatem mundi prolabentes, in sui tamen studio, & amore retineret, lege post per Moysen promulgata & lata, prophetas per interualla temporum misit, qui saluari fungentes legatione ad hominum genus perferrent hanc Dei erga ipsos plenam clementiæ, & benignitatis uoluntatem; qui tamen cum homines & ipsi essent, saepeq; in his offenderent, à quibus alios, ut cauerent, admonebant, nec uerbi diuini uim, quã mortalis infirmitas nõ sustinebat, pleno documẽto hominibus enũciarent, filius est Dei ad nos postremo missus, cuius facta uerbis cum potiora etiam essent, cum nulla præcepti uis tam absoluta esse possit, ut eam non ille uita æquaret, atq; expleret, facile est intellectum non eum nuntium dũtaxat præcepti, uerbicq; paterni, sed uerbũ ipsummet, & præceptum patris

patris fuisse. Quia de re fati à nobis heri fuit dictum. Verum is in mundo apud nos constitutus, & ad eam rem natus, atq; factus, ut illa nos doctrina cœlesti erudiret, mûdi bona, malâq; in neutram partem nobis æstimâda: sed tantum in Deo spes ponēdas esse, non solum ipse mouendo, agendâq; id nos docuit, uerum etiam exemplo certo, atq; præclaro in semetipso nobis ostendit, quâta eam uitam, quam nobis agendâ proponebat, apud Deum præmia, atq; ornamenta sequerentur. Surrexit itaq; in nouâ uitâ, & corpore immortalî iam, atq; impatibili effecto, in cœlû palàm ascendit, regnumq; sempiternum apud patrem est adeptus, aditum eodem nobis patefacto, ut si sequi illius uestigia uelimus, ad eandem & regni, & immortalitatis gloriam ualeamus prouehi.

DIGNVM HOC mi frater, Iulius inquit, illa diuina bonitate consilium, plenaq; sapientie, & humanitatis deliberatio. Et quidem fuit æquum, ut primum cōsiliū Dei, quo ille erat ab initio hominem, ut is in perpetuum potius uiueret, fabricatus, cū de his, quæ esse possunt, quod melius est semper uelit Deus, æquum inquam fuit, ut pristinum illud Dei consiliū, errori, & peccato hominis præcelleret, hominîq; ipsi per clementiam, & benignitatem id redderet, quo sua ille culpa fuerat priuatus.

ATQVI INQVAM Iulî, si oportuit CHRISTVM Dei filium, hoc ita facere, ut exurrectionem corporum futuram, ipse à mortuis primus exurgens in semetipso cæteris ostēderet, eundem utiq; necesse fuit prius etiâ mori.

ADMODVM inquit. QUID, non ne hoc oportuit fieri reuera, non in imagine, & simulacro, quandoquidem nequaquam est diuinæ ueritatis præstigijs uti, neq; uelle quenquâ in errorem inducere?

OPORTVIT PLANE. NVNC adhibe animum huc quæso, & rationem meam considera. Electus est, qui suscitationem corporum hominibus in suo corpore ostenderet, eosq; illa spe, & expectatione tantî præmij ad dominum Deum conuerteret, qui si ipse fuit suscitandus, mori etiam anteq; suscitaretur debuit, & quidem ante mortem uitam aliquâ degere. Nunc tu totum cursum hunc uitæ mortis, susrectionisq; IESV Christi ita ne expendis, & æstimas, ut in eo tantum spectata sit exurrectio, mors uero ipsa Christi & uita appendices duntaxat fuerint, nec aliquid ipse per se utilitatis & commodi humano generi ad cognoscendum Deum, colendumq; attulerint?

QVIS HOC impius sic fateatur, inquit, cum uita, & mors Christi tanto excellentiorem, q̄ corporis exurrectio nobis ostenderit uitam, quanto beatius est fide, ac pietate hæere in summo Deo, quàm ipso corpore immortalem uiuere. Nanque & hanc corporeæ uitæ perpetuitatem, si ab Deo auersa, alienaq; sit, miserrimam dicere non sum dubitaturus.

RECTE TV quidem mi frater, inquam, etenim hac profectò magnitudine, & infinitate sapientiæ est Deus, ut cum quid agit, & constituit, non extrema tantum consiliorum suorum, sed & principia, & media diuinis uelit referta esse mysterijs. Sed iam cōsparemus, quid ad reparandum Adæ detrimētum retulerit nobis Christus. Hoc enim opinor primo abs te fuisse quæsitū. Primum dico, quod præstantissimâ omnium uitâ nobis retulit eam mentis, animæq; uidelicet, quam solam ueram dicere non dubitamus, cum sumus in gratia, & amicitia cum Deo, quæ tota nobis per Adam fuerat amissa. Deinde quod immortalitatem corporum restituit, quanquam hanc quidem distulit in suum tempus optimis rationibus adductus. Sed eam certe in se ipse iam patrefecit, planeq; ostendit nobis non defuturam. Verum quæ illis duntaxat, qui cum pietate, & fide ad Deum se contulissent, iucunda, atque optabilis, cæteris misera, atq; ærumnosa esset aduentura. Nam quod solet quæri utrum CHRISTI fides nobis originale peccatum abstulerit, abstulit nimirum ex ea parte, quatenus dissidebamus cum Deo, Deumq; nobis alium & dominum mundū constituebamus, quod erat tamen in nobis omnium malorum maximum. Carnis quidem repugnantiam, & dissidium cupiditatis cum ratione, menteq; reliquit, non ut ea nos obrueret, in terramq; deprimeret, quod ante aduentum CHRISTI usu ueniebat, sed ut uim in nobis uirtutis, tolerantiaeq; acueret, præmiumq; nostrū coram Deo, & laudē ex uictoria nobis redderet insigniorem. Verum his iam enodatis, ut ego arbitror, & ad clariorē intelligentiam adductis redeundum nobis est ad Apostoli uerba, nisi tu forte aliud mauis.

HOC IPSVM, inquit, nam mihi abs te de omnibus fati est factum. CVM APOSTOLVS, inq; ex morte, & exurrectione Iesu Christi cōciliationē ad nos cum Deo, &

salutem

salutem, ac uitam diceret esse transmissam, ac nequis in modo, ac ratione dicti dubitaret, subiecisset statim exemplum Adæ, qui & ipse potuisset à se peccatum & mortem in posteros transfundere, in hoc ipso Adæ errato aliquantum immoratur, ut melius demonstrata communi calamitate generis nostri, quantum Deo per CHRIS TV M gratiæ debeamus, liquidius etiam intelligamus. Quemadmodum, inquit, per unum hominem peccatum in mundum ingressum est, & per peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit, in quo omnes peccauerunt, in uno illo homine uidelicet. In Adam enim generis capite omnes peccauerunt, cū peccauit ille, propriumq; & uoluntarium peccatum suum nobis cōmune & naturale reliquit. Quod & alibi Paulus: Quemadmodū in Adam, inquit, omnes moriuntur, ita in Christo omnes uiuificabuntur. Quod si in uno illo generis parente omnes peccauerūt, similes illi deinceps nati, atq; producti, peccati autē naturæ semper natura mortis apposita est, sicut in Adam peccauere omnes, ita & in Adam omnes moriuntur, eadem enim ratione, qua similes illi in peccato sumus producti, similes etiā in morte obeunda sumus. Vsq; enim ad legem, inquit, peccatum erat in mundo, peccatum autem non imputatur, cum non est lex. At quænam ista lex; nec dubitandum diutius est, quin de Moylis lege sentiat, licet à doctissimis aliter sit interpretatum. Nam si de lege naturæ intelligat, quonam modo quæso exprobrat illa hominibus peccatum, & pœnā peccati irrogat, quæ uno ordine omnes ad pœnam, & ad mortem uocat tam innocentes, quàm noxios; Deinde quando ista naturæ lex non fuit, quam ante in mundo cū esset, nihilominus peccatum post aduentum eius primo cœpit exprobrari, cum antea non exprobraretur; In pueris aiunt, quibus antequam lex rationis adueniat, peccata uitio non attribuuntur; Ergo in mundo Apostolus in pueris uoluit intelligi: quod nequaquam consonat. Nos uero potius intelligamus, & ante, & post Moylis legem peccatum quidem fuisse in mundo, uerum ante legem incognitum fuisse, ideoq; nec exprobratum uera illa exprobratione scilicet, qua id peccatū est, in quo intelligitur Dei esse offensio qui peccati intellectus per legem primū est cognitus. Ideoq; Apostolus, Per legem, inquit, est cognitio peccati. At enim fuit diu ante ab Deo & Cain, & Sodomæ, & in diluuiō omnibus exprobratum peccatum; sed nos de hominum iudicio, & existimatione loquimur. Nam si uelimus Deum comprehendere, cum sit per legē cognitio peccati sine lege Deus uel Moylis, uel naturæ notionem peccati nullam habuisset; non exprobrabatur igitur peccatū cuiquā ante legem, quia nec sub uera peccati ratione cognoscebatur, neq; tamen ita anguste hoc interpretandum est, ut nemo unquam ante legem aut suum, aut alterius peccatum intellexerit, potuerunt enim id multi cognoscere, ex illis præcipue antiquioribus, qui propius ab origine, & creatione diuina cum abessent, eiusdem monitis Dei & legis uim, & peccati nosse potuerunt: sed quod in maxima multo parte neq; hominū modo, uerū etiā temporū usu uenerat ut peccatū ignoraretur, id pro cōmuni sumpsit Apostolus, q̄ etiā caute admodū locutus est, cū dixit, nō imputatur; nō autē dixit, quod nemo illud imputat. Quod si occurratur ante Moylis legē etiam alias aliarum extitisse gentium leges, quæ peccata hominibus exprobrarent, eaq; plecterent, iam dictum est solum id esse peccatum, in quo sit offensio omnipotentis Dei, quod ante Moylis legem ignoratum mundo fuit, in quo quidem genere uno peccati sic intelligendo & hic, & ubique insistit Apostolus: Ante legem ergo quod erat in mundo nihilominus peccatum, post legem demum cœpit obiectari; nanque & ante legem ab Adam usque ad Moysem mors regnauit, quod uidetur eo sensu dictum quasi ex stipendio peccati, quod est mors, ostendere uelit peccatum in primo illo homine ab omnibus hominibus admissum unā & patratum fuisse, quippe cum omnibus item mors obeunda sit, ut ab illo fuit obita, in quo firmissimum sibi è lege aduocat argumentum. Etenim si lex, inquit, quæ est ab Deo omnia intelligente tradita, peccata quædam hominibus describit, eaq; suscipi interdicit, & uetat, quam si contra ueniatur, peccatumq; admittatur, mors est, non obtemperanti pœna proposita, tanquam semper peccatum necessario mors sequatur; eadem profecto ratione, sed conuerso ordine, si mors omnibus etiam ante legem illata semper est, pro aliquo utique peccato ab eodem summo Deo, qui & legem

& in lege mortem peccatis, pœnam proposuit, illis fuit præstituta, sed non omnes peccatis proprijs certa à se susceptis uoluntate offenderunt, qualia postea multa suscipi posse indicauit lex, & tamen omnes mortui sunt; ergo in uno homine, & parente primo ab omnibus cõmuniter hominibus fuit offensum. Hoc argumentum quantum uim habeat subtiliter intuētibus facile poterit apparere. Conclufum enim certè est, omnes in uno homine homines peccauisse, etiam qui peculiare crimen in se non admisissent. Regnauit ergo mors ab Adam usq; ad Moysen, quod idem est, ac libero suo iure est perbacchata, neminem sibi eximium, cui parceret, ducens, ne ex eo quidem numero, qui ipsi ex sese peccatum non perpetrassent. At cur his saltem non percutit? quia, inquit, si nõ proprium illorum, at originis peccatum, quod similitudine præuaricationis Adam transfulerant in sese, in illis est persecuta. Forma enim totius generis humani in Adam primo extitit, ut quod in illo contigit, quantum ad peccatum spectat, quãtumq; ad mortẽ, idem deinceps transeat in omnes. Ipse enim Adam forma futuri est, ut quod in illo factum est, in alijs fiat. Vt & ad Philippenses, Imitatores mei estote, & considerate sic ambulantes, ut habetis formã uos, hoc est, ut quẽ admodum ego me gero, item uos geratis. Sed quid? non ne & post Moysen mors regnauit? regnauit utiq;. Verum illud Apostolo imprimis est propositum, ut uno parentis primi peccato omnes omnino concidisse ostendat, idq; ex una omnium morte nitatur comprobare, quã etiã ante Moysen cõmune peccatum humani generis ulta fuerit, ut quasi regnare sit, suo iure, libere, ac suo arbitratu usam illam fuisse, quã postea sub lege cum quempiam legis uiolatorem perimebat, non tam suo iure in eo utebatur, quã ex præscripto agebat, hoc est ex imperio, & potestate legis, ut regnare ante legem esset libero suo iudicio, & nõ interpellato iuris sui cursu generale peccatum in hominibus punire; post legem uero, ministrare iam legi, & seruitutẽ quandam in obtemperando illi suscipere, atque contrahere. Nam si in hoc quoq; loco studeamus id asserere morti dominantanti in animas simul hominum & in corpora legem primum Moysis obuiam esse, illiusq; tyrannidem uocandis hominibus ad honorem, & cultum summi Dei, & ijs in bonis moribus instituendis repressisse, dicimus & ante legem uocatos à Deo in amorem, & cognitionem sui fuisse multos, legeq; non tam sublata post peccata, quã aucta potius, multiplicataq; fuisse, quod & mox Paulus, & in alijs sæpe locis repetit, atque confirmat.

SED NON ut delictum, sic & donum. Si enim unius delicto multi occiderunt, multo magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis IESU Christi, in multos abundauit: & non sicut per unum qui peccauit, donum. Iudicium enim ex uno in condemnationẽ; Donum autem ex multis delictis in iustificationem.

ABSOLUTA priore comparatione, qua ostenderat exemplo Adæ aduersus Iudæos obtrectantes CHRISTO reconciliationem cum Deo, & uitam per unum IESUM Christum in omnes homines transmissam esse, sicut per Adam peccatum & mors in omnes fuerat transfusa: Nunc utriusq; factũ inter se & Adæ, & CHRISTI comparare aggreditur, utrum fuerit eorum ualidius, & fortius. In qua quidẽ contentione, gratia, offensione reperietur potentior, non numero quidem eorum, qui seruandi sunt, præ his, qui periire, sunt uel perituri. Non enim id nunc intendit Apostolus, nec libertatem suam cuiquã adimit, eligendi utram uelit sectam, siue interire ex præuaricatione Adæ cõstituat, siue seruari ex obedientia CHRISTI. Non enim numerus eorũ hic, qui aut beneficio, aut damnatione comprehenduntur, inter se confertur, sed uis, & potestas peccati atq; gratiæ in comparationẽ est adducta. Primoq; ex utriusq; authore, & capite delicti, ac gratiæ fit contentio, deinde ex duplicibus & gratiæ, & delicti effectibus. Ac primum, Si, inquit, unius delicto reliqui mortui sunt, hoc est, quod ipse appellat multi, ipsa multitudo uidelicet, multo magis gratia Dei, & donum, in gratia unius hominis IESU Christi in multos abundauit. In his enim

uerbis uis & peccati, & gratiæ, ex nobilitate, & potentia eorum, qui utriusq; authores sunt, in contentionem adducitur. Peccati enim author est homo, gratiæ, & doni Deus. Si peccatum igitur ex unius peccato tantum ad mortem potuit, donum, & gratia ex Deo multo plus ualebit. Ad quid autem sit ualitura, paulo post exponet, ut nimirum regnetur in uita. Porro quatum inter Deum, & hominem interest, tantum interest inter peccati uim, & uim gratiæ. Quod autem ait, Gratiæ Dei & donum in gratia unius hominis **I E S V** Christi in multos abundauit, sic est intelligendū, quod primus homo **I E S V S** Christus hanc in se Dei gratiam, & hoc donum accepit, & in seipso omnibus, sicut Adam primus peccatum in se concepit, & in seipso omnibus. Sicut enim Adam naturā in se hominis ad carnis, & mundi amorem posthabito Deo conuertit, & in eo omnibus Adæ filijs carnalibus illa ad mundum conuersio est facta; ita homo **I E S V S** Christus mortem carnis peccati in semetipso concipiens, eandem in omnes Dei filios spirituales immisit. At cur non spirituales homines eodem modo filij **C H R I S T I** sicut Adæ carnales? Nempe ob eam rem, quod caput, & fons peccati, atq; carnis est homo. Ideoq; in carne filij Adæ sumus, gratiæ autem, & spiritus non est homo pater, sed Deus. Primus itaq; Adam homo peccare per sese ipse potuit, sicuti peccauit, & ideo est contaminati generis pater; surgere autem ad gratiam per sese homo non potuit, itcircoq; illam gratiā, & iustitiam, & uitam hausit ex Deo homo **C H R I S T V S** Iesus, & ex eodem Deo in **C H R I S T O** nos hausimus, qui per spiritum, & obedientiam, & fructum gratiæ Dei filij effecti sumus. Atq; hac comparatione inter authores peccati, & gratiæ facta, ad comparandos effectus utriusque peccati, gratiæq; procedit. Ac non sicut per unum, qui peccauit, donum quod. Concisus enim est horum uerborum sensus, perinde est, ut si diceret, Ac non sicut peccatum, ita donum, quorum utrunq; per unum inuectum est. At quamobrem non sic? Quoniam, inquit, iudicium quidem ex uno in condemnationem, donum autem ex multis delictis in iustificationem. Hoc est, inquit, interuallum, hæc distantia inter peccatum Adæ, & inter donum ac beneficium summi Dei; quod si ex unius iudicatione peccati omnes damnati sunt, tantumq; potuit peccatum unū, ut ualuerit cunctis ad damnationem, quantam uim illius beneficii esse oportuit, quod non ex illo uno peccato humani generis communi duntaxat, sed ex plurimis postea peculiaribus etiam peccatis nos restituerit in iustitiam.

S I E N I M unius delicto mors regnauit per unum, multo magis abundantiam gratiæ, & doni iustitiæ qui ceperint in uita regnabunt per unum **I E S V M** Christum. Igitur sicut per unum delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per unum iuste factum in omnes homines in iustificationem uitæ. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sumus multi, sic & per obedientiam unius iusti constituentur multi.

I N E A D E M insistit contentione Paulus apostolus delicti, atq; doni, & quod modo contulit uim, & facultatem illorum inter se, ex authoribus primum, ac deinde in seipsis & effectibus eorum comparans atque inquitens, quod si unum tantum potuit peccatum, ut omnes condemnaret, quantum plus potuit donum, quod ex plurimis peccatis ad iustitiam reuocaret? Nunc effectum alterū utriusq; adducit in comparationem, quod si à delicto regnum mortis per unum inductum est, multo magis per unum **I E S V M** Christum abundantiam gratiæ, & donum iustitiæ qui ceperint, regnabunt in uita, hoc est, si tanta est inter peccati authorem, authoremq; gratiæ differentia, quod unus illorū homo est, alter Deus, si tantum inter uim quoq; & peccati & gratiæ interest, quod uno ex peccato inducta est cōdemnatio, gratia non unū modo peccatum, uerum innumerabilia peccata sustulit, cū fructus peccati sit mors, gratiæ uita, tantum etiam interuallum inter hanc mortem, hancq; uitam esse necesse est, quantum inter illa priora interfuit, ut quantū Deus homini, gratia peccato, tantū
etiam

etiam uita hæc quæ ex gratia Dei per iustitiam in nos fluxit, illi morti præponderet, quæ est ex peccato unius hominis inuecta, atq; hac effectum utriusq; contentione facta, deinde in sequentibus uerbis modum exponit, quo per Adam læsi fuimus, & quo per CHRISTVM seruati, quæ dicit, quod per unius inobedientiam peccatores effecti sumus, & per unius obedientiam iusti. Verum quo pacto ex unius inobedientia nos peccauerimus, dictum iam est, nempe eo quod Adam à consideratione, & respectu Dei ad mundum, & carnem potius conuersus, in eoq; non obediens Deo, eundem mundi amorem, & propterea in Deum inobedientiam transmisit ad nos, à quo mundi amore CHRISTVS sua cruce, & morte ad Deum nos reuocans subiectos ipsi Deo, & in obedientia deditos omnes, qui simul mundo cum eo mori uoluerunt, effecit.

Lex autem interuenit, ut multiplicaretur delictum, ubi autem multiplicatum est peccatum, superabundauit gratia, ut quemadmodum regnauit peccatum in morte, sic & gratia regnet per iustitiam in uitam æternam per IESVM Christum.

QVOD pauloante posuerat in comparando maiorem multo potentiam fuisse gratiæ, quæ nos ex peccatis plurimis ad iustitiam, uitamq; reduxerit, quam peccati quod unum, & per unum nos damnationi subiecerit, nunc id demonstrat, quomodo ex peccatis plurimis in nobis collectis & coaceruatis uim maiorem suam ostenderit gratia. Quoniam, inquit, ut grauius etiam, & copiosius peccaremus lex interueniens effecit. Ad peccatum enim originis & naturæ, quod est in amore mundi, & propter eam causam in imperio & dominatu carnis ac cupiditatis implicitum esse, accessit lex, quæ hoc in nobis effecit, ut cum nihilominus carni, & cupiditatibus seruiremus, tum contumaciam quoque & contemptum Dei præceptorumq; eius non seruanda lege suscipere, ex quo pondus maius additum est peccato. Itemq; illud ex lege nacti sumus, quod multa, quæ suapte natura peccata non sunt illius interdictione, aut præcepto iubentis illa fieri, aut uetantis peccata inueniuntur, si non ex præscripto legis fuerint obseruata. Lex igitur accessit, ut multiplex redderetur delictum, ut inquit, ergo iccirco ne data lex, ut frequentaretur etiam magis, & maiorem uim nancisceretur peccatum? nequaquam illa quidem ob eam rationem, & causam data est, sed ut peccatum potius cognosceretur. Per legem enim cognitio peccati. Quid autem facit ista cognitio? Hoc nimirum ut cognita nostra imbecillitate ad auxilium gratiæ Dei confugiamus, nostramq; nullius momenti iustitiam ducentes, illam ab Deo ipso iustitiam expetamus, quæ in CHRISTI fide, & mortis illius dono nobis est ostentata. Proinde etiam si dicamus ideo legem fuisse datam, ut multiplicaretur delictum, non absurde sentiamus, dum ne in hoc tamen fini insistamus. Non enim finis, & extremum legis est, ut grauius peccetur, sed ut admittis & cognitis grauioribus peccatis, ad quæ propulsanda uirtus nostra est impotens, fiducia in Deo nostra, & in ipsius gratia ac benignitate tota constituatur. Quo uno modo maxime, lex ad fidem CHRISTI fuit præparatio, ideoq; Iudæis potissimum diuino egregio beneficio data, ut genus ab Deo iam inde in patre suo Abraam electum, & e quo oriturus erat CHRISTVS illorum ex lege peccatorum multiplicatione admonitum, & princeps recognosceret se, & sibi ipsi diffidens ad Deum iam humilitate, non legis opere se adiungeret. Superabundauit igitur gratia, ubi multiplicatum est peccatum apud Iudæos uidelicet, in quo & ipsa gratia potentiam suam apertius indicauit, & gratiã illam nobis impertientis Dei amplior atq; illustrior facta est gloria. Superabundauit autem, ut quemadmodum peccatum in mortem nostram regnauerat, id est, per mortem oppressos nos tenuerat, ipsa ita nunc Dei gratia in nobis regnet per iustitiam, per quam ubi iustos nos effecerit, ab illa iustitiæ uita, in uitam æternam, & beatam, intromittat, authore IESU Christo domino nostro, qui fuit nobis Adam iustitiæ, & uitæ immortalis; sicut alter ille prior fuerat mortis.

Quid igitur dicemus? manebimus in peccato, ut gratia multiplicata sit? absit. Qui mortui sumus peccato, quomodo amplius uiuemus in eo? An ignoratis quòd quotquot baptizati sumus in CHRISTVM Iesum, in mortem eius baptizati sumus?

ECCĒ uis baptismi & mysterium fidei nostræ, statusq; eorū qui fidem CHRISTI rite amplectuntur, de quo nunc loquitur Apostolus, paulopost de statu eorū, qui uiuunt in lege etiam locutus. Cum enim CHRISTVS morte sua carnē in se perimeret, quæ in eo caro non fuit peccati, sed similitudinem carnis peccati in se peritit; ipse enim se pro nobis fecit peccatum, ut in carne nostra peccatum perimeret. Nos qui carnem peccati uere amicti sumus, qui ex Adam illam infectam, & contaminatā traximus, morimur in morte CHRISTI cum baptismum accipimus, in eoq; profitemur nos Sathana, & pompis eius renuntiatīs atq; abiectis, Deo soli credere, & confidere paratos. Sathanam enim & pompas eius, id est, mundanas omnes spes cupiditatesq; reiicere, idem est ac carne peccati se exuere, sed CHRISTVS in similitudine quidem peccatum quod nullum habebat, in seipso extinxit, carnem in ueritate, quæ tamen caro quoquo modo in homine interempta est, secum ipsa perimit, & interficit peccatum. Nos similitudinem in morte carnis usurpamus, in ueritate peccatum in nobis interimimus, tamen si res, tempusq; ferat, & defensio, aut declaratio ueritatis sic postulet, etiam carnem re uera projicere sumus obligati. Sed hoc casus & dies aliquando affert. Illud quidem solenne & statum omnibus est, ut in baptismo hanc fidem, & sectam uitæ profiteamur, quemadmodum posthabitis terrenis omnibus in Deo uno fidem nostram constituimus, & locamus. Itaque mortui sumus peccato omnes, qui in CHRISTO baptizati sumus, quod si non simulate, sed uere illa est à nobis & corde concepta, & ore, ac uerbis enunciata uitæ professio, qui possumus amplius manere in peccato, aut quo pacto operationes malæ, prauæq; cum fide CHRISTI herere in nobis possunt? Nam qui dicunt sola ex fide saluos nos fieri, neque ad salutem bonas operationes requiri, ipsi se impediunt, suum ipsi dictum refellunt, & redarguunt. Fides sola satis est ad salutem, fateor, sed ut integra sit, neque ulla sui ex parte diminuta. Fides porro est peccato esse mortuum, & uiuere Deo: hoc est, ea quæ agat quisque, & quæ speret habere omnia posita in uno Deo, neque cum mundo commercij quicquam, aut nimis arctæ rationis contrahere: hoc enim est mortuum esse peccato. Tu uero qui una in fide spem uitæ constituis, cum ab ea disiungis, & auellis peccati mortem, quid iam amplius fidei, quo illa merito fides appelletur, relinquis? nec uero illa ratio ueræ rationis est pariceps manendum esse in peccato, ut Dei benignitas, & gratia magnificetur, siquidem ibi magis illa abundat, ubi est grauius, frequentiusq; delictum. Si enim hoc ita sit, nequaquam magnificatur Dei benignitas, sed opprimitur. Illa enim in hoc sese exhibet illustrem atq; amplam, diuinæq; iustitiæ, & bonitatis suæ lumen ostendit quòd aufert à nobis peccata, & iustitiam suā nobis iam factis fidelibus impertit. Qui uero manere instituunt in peccato, non modo non illustrent Dei summam beneficentiam, sed ne illi quidem locum, ubi se explicet, relinquunt.

Consepulti sumus igitur cum illo per baptismum in mortē, ut quemadmodum excitatus fuit CHRISTVS è mortuis per gloriam patris, sic & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si enim confiti fuimus similitudini mortis illius, nempe & resurrectionis erimus. Hoc noscentes quòd uetus noster homo cruci unā affixus fuit, ut aboleretur corpus peccati, quo ne deinceps seruiremus peccato. Nam qui mortuus est, iustificatus est à peccato: si autem mortui sumus cum CHRISTO, credimus, quòd & uiuemus cum eo.

MAGIS etiam ac magis Apostolus uim eam sacramenti, quæ in baptismo est, & fidei CHRISTI mysteriū declarat. Ac in baptismo quidem trīna illa nostri in aqua immerſio, rurſusq; ter facta ex aqua emerſio, & cū CHRISTO nos ſepeliri in fide ueræ trinitatis, & cum CHRISTO item reſurgere in eadē fide denotat. Sed ut uideamus clariuſ ſimilitudinis noſtræ cū CHRISTO, & rerum earū, quæ inde eueniunt, conſequentiā, ſic conſideremus. Mors carnis, & corporis id profecto affert, ut peccatum ſimul cū ea, & peccati effectrix cupiditas moriatur: CHRISTVS porro in cruce mortuus eſt ſponte, ac uolens, cœleſte illud hominibus præbens documentū nulla eſſe mundi bona, quæ uere expetenda ſint, quādoquidem nec uita propter quā bona illa ipſa mundi expetantur, facienda tanti ſit, ut nō illi longe Deus, & ſperata ex eo bona anteponantur, hoc eſt plenū, & integrum fidei CHRISTI mysteriū, quæ ſeſe fidei tota in Deo, & ſpe Dei collocat, a mundo autem, & mundi bonis auellit, atq; abſtrahit. Nos ergo qui fidem iſtam amplectimur, & CHRISTVM ſequi, colereq; inſtituimus, niſi in eadē ſimus, qua ille & uoluntate, & ſententiā, falſo chriſtianum nomen uſurpamus. Quid ergo? dixerit quiſpiā num corpus & uitā abijcere ſtatim debemus, ut cum CHRISTO fideles Deo inueniamur? Minime iſtuc quidē re, ſed uoluntate debemus ita eſſe parati, ut ſi eā a nobis Deus depoposcerit, ſi nos ipſe in certamen pro ueritate deduxerit, ſi eſt mors noſtra fructum pximis ſuſcipiendæ ueritatis, pietatisq; allatura, corpus noſtrum aliorū acerbitati facile permittamus: ipſi uero nequaq; ægre id ferentes, ſed Deo gratias agentes, qui tantū nobis honoris uoluerit habitū, pro illis ipſis Deum inſuper deprecemur, qui nos ferro, & igne ad perniciem uitæ fuerint inſectati. Hæc eſt ſumma fidei noſtræ, hæc uis, hoc præpotentis Dei in ſalute noſtra conſiliū. Verum nō ſæpe hoc a nobis poſtulat Deus, ut re ipſa moriamur. Dies erit cuiq; ſua moriendī cōſtituta. Voluntatem quidem huiuſcemodī noſtram & decretum mentis noſtræ poſtulat, ut ſtatuamus pro Deo, & pro iſs bonis, quæ ab Deo nobis ppoſita ſunt, non inuitis, ſi accidat, eſſe moriendum. Re autem & facto ſemper utiq; hoc poſtulat, ut ea quæ ſequuntur, carnis, & corporis mortem, atq; unā cū eo occidunt, & cōmoriuntur, cuiuſmodi eſt mundi amor, & cupiditatū regnū, & uoluptatum illecebræ, & auri, argenti, lautæq; ſupellectilis ſtudioſa comparatio, honoris quoq; & opum & poteſtatū ambitus omnia prorſus intereant in nobis: & quāquam in carne etiam nunc uiuamus, carnis tamen operibus, & effectiōnibus ſimus mortui, alioquin ſi iſta carnalia abijcere renuimus, ſi pergitur in cupiditate, & ambitione uiuere, quo nā pacto probemus nos ad deſerendam ultro pro Deo uitā uoluntate eſſe paratos? CHRISTVS igitur totum hoc documentū ipſe in ſe expleuit, cū corpus ſuum addixit morti, quo nos morti illius ſimiles facti ſupremā quidem corporis mortem Dei arbitrio libētes reſeruemus. Interim uero, quod muneris noſtri, & Chriſtiani imprimis officiū eſt, partē illam mortis in corpore ſubeamus, quæ nō penitus corpus ſed luxum, & diſſluentiam corporis, animiq; prauos motus ad corpus ſe accōmodantis abolet in nobis, atq; interficit, qua ratione quidē peccato mortui uere & dicimur, & ſumus. Rurſus cū CHRISTVS in carne reſurrexit, illamq; recepit uitam, quæ non ampliū occaſura, ſed futura erat in eo iam immortalis, cumq; aſcendit in cœlū, & ad dexterā patris conſedit, alteram partē myſterij plenam, & perfectam in ſe nobis ipſe demonſtrauit, quæ præmia uidelicet, & qui ab Deo honores eos conſequantur, qui pro Dei honore, & pro cœleſtibus præmijs mundū & ſuauitates mundi fuerint aſpernati, ut nos, qui illam adhuc uitam obtinere nō poſſumus, obtinebimus autem poſtea, interim tamen ea conſectemur, quæ illius uitæ pprīa, ſemperq; illi adiuncta futura ſunt, innocentia dico, iuſtitiam, pietatē, charitatem: nam & hæc quoq; nunquam moriuntur, fructusq; immortalis animi noſtri immortales & hi ſunt. Quod ſi ex illa morte peccati, qua peccatū iam in nobis CHRISTO cōmortui interemimus, ad hęc nouam uitā iuſtitia, quæ diuini generis iuſtitia eſt, nō humani, negligamus exurgere, ne ad illam quidē uitā, quæ in corpore futura apud Deū eſt beata, atq; immortalis magnopere aſpiramus. Ex his ſatis patere arbitror, qd' ſit myſteriū fidei, & quæ baptiſmi uis, noſtraq; cū CHRISTO mortis ueteris hominis, hoc eſt, eius qui ex Adam pgenitus eſt, & nouæ uitæ ex Deo, cū Deoq; ſimilitudo. Sicut autē CHRISTI a mor-

tuis exurrectio gloriam Dei patris illustrē reddidit, sic nostra ex peccati morte ad nouam iustitię uitā excitatio nō uirtutibus nostris, sed eidē bonitati, & glorię Dei ascribenda est. Confiti ergo si fuimus similitudini mortis **CHRISTI**, & resurrectionis erimus; hoc est, si similitudinem mortis eius in carne nostra, quatenus scilicet morimur peccato, non totam mortem ferimus, & resurrectionis illius similitudinem feremus. Nunc quidem non resurrectione tota, sed quatenus ad uitam iustitię resurgimus, post autem & integram resurrectionem, cum in supremo mundi iudicio reuiuiscemus, & mortem item suscipiemus integram, cum ultimum nostrum diem obibimus. Confiti autem, inquit, ut non ore tantum, neq; enunciatione uerborū, sed corde, menteq; coniuñcti, & in unum quasi conflati cum **CHRISTO** ipso in mortē, & uitam simus. Nam sic quidem uetus homo noster cum eo crucifixus fuerit, corpusq; in nobis peccati interierit, corpus autem peccati quatenus ex eo oritur, feruetq; peccatum, ut ne amplius deinceps seruiamus peccato. Nam qui mortuus est, purgatus est à peccato. Quod si uere cum **CHRISTO** mortui sumus, fide & uoluntate uidelicet, credimus etiā, & confidimus cum eo nos uicturos, in hoc quidem seculo nouę iustitię uita, in altero etiā corpore, & immortalis illa totius hominis gloria.

Scientes quod **CHRISTVS** suscitatus è mortuis, amplius nō moritur, mors illi nō amplius dominatur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: q̄ autem uiuit, uiuit Deo; sic & uos existimate uos ipsos mortuos quidē esse peccato, uiuētes autē Deo in **CHRISTO** Iesu domino nostro.

INSISTIT Apostolus, & similitudinē eandē in nobis prosequitur, per quam mortem, & uitam **CHRISTI** imitatione quadam referimus. Vt enim mortē illius ab eo in corpore excēptā nos in peccati morte, quę pars est uniuersę mortis excipimus, sic eiusdem uitā uniuersam & integram, qua ipse & corpore & iustitia in æternū iam uiuit, nos in ea parte nūc recipiamus qua iustitię uiuitur. Ac sicut illa in eo uita iam immortalis est, sic in nobis non amplius moriatur iustitia, semel ille peccato mortuus est nostro nimirum, & nos semel simus mortui, ne ue in id denuo incidamus, ut rursus in eo nobis sit moriendum. Iustitię autem uitam, quam ipsius uitę **CHRISTI** à mortuis excitati imitatione suscipimus, inuiolatam, & perpetuam iam teneamus, in qua uiuimus iam Deo, non peccato, aut mundo. Atque hæc in nobis imago sit uitę eius quam Deo uiuit nunc **CHRISTVS**. Ille enim ita Deo uiuit, ut & in æternum cum eo uiuat, & Deus ipse sit; Nos ita in hac iustitię uita uiuamus, ut ab ea nunquā discedamus, & Dei similes in illa, ac tanquam filij & nominemur, & simus; quę quidem uita peccato mortuum esse & per iustitiam uiuere Deo, totum est fidei nostrę mysterium, qui est **CHRISTVS**, consiliū, & sermo omnipotentis Dei, in quo uno hanc uitam nobis uiuere cōcessum est. Vbi enim nō est **CHRISTVS**, neq; mundo, & peccato mori quempiam contingit, neq; item uiuere ipsi Deo.

Ne igitur regnet peccatum in mortali uestro corpore, ut pareatis illi in cupiditatibus eius, ne ue præbete membra uestra arma iniustitię peccato, sed præbete uos ipsos Deo uelut ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iustitię Deo. Peccatum enim uobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia.

CVM peccatum regnat in nobis, nosq; ei subiecti, & dicto audientes sumus, tūc exhibemus illi membra nostra, & totum corpus, ut ad peccati nutum, atq; imperium illa præsto sint. Porro imperat peccatum uoluntati nostrę, tanquam militi, & apparitori suo, ut ad omnes corporis cupiditates explendas membra cuncta uelut arma, & parata habeat, & quotienscunq; annuerit cupiditas, capiat illa atque ad ministrandum corpori in suis cupiditatibus accurrat: quibus quidem armis ad iniustitiam, hoc est ad omne genus sceleris & improbitatis peccatum utitur, quod nos dehortatur, ne in corpore nostro patiamur. Apostolus, rursusq; idem hortatur,

ut exhi

ut exhibeamus nosmetipsos Deo, uelut ex mortuis uiuētes, & membra nostra arma iustitiæ eidem Deo ut sint prompta & præsto ad omne imperium Dei, qui his membris ut armis ad iustitiã, hoc est ad omne genus uirtutis & probitatis est usus. Sed quod ait, uelut ex mortuis uiuētes, idcirco ait, quod iustitiã uita animæ est, ad quã quidem iustitiã posteaquam **CHRISTO** à mortuis surgente nos quoq; cum eo illius nouæ uitæ referendo similitudinem consurreximus. Nam & ipse surrexit ob iustificationem nostri, ut scilicet & nos ad iustitiã exurgeremus, postquam, inquã, sicut mortui fueramus peccato in **CHRISTO** mortuo, sic ab ipso peccato, & iniustitiã per resurrectionem eiusdem tanquam à morte in uitam iustitiæ restituti fuimus, hanc ipsam iustitiã, & uitam, quam ab Deo accepimus illi ipsi, unde profecta est, exercere, & conseruare debemus: hoc etiam magis, quod in memoria habentes & grato recolentes animo, quã tetra ex peccati morte ad cuiusmodi cum Deo, & in Deo iustitiæ uitam traducti fuerimus, qua de re haud ita multo post Paulus faciet mentionem, magis agnoscere beneficium omnipotentis Dei, & plus illius gratiæ tribuere obligati sumus. Velut ex mortuis igitur uiuētes, id est, qui hanc nouam uitã ipsius Dei beneficio obtinemus, cum peccato nostro ante essemus ipsi mortui. Atque ideo ipsam hanc uitam illius uoluntati totam subijciamus. Peccatum enim uobis non dominabitur, inquit: Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Rationem dat, quare nobis non dominabitur peccatum; quia sub gratia sumus, & non sub lege, quia spiritualem iam uitam uiuimus in **CHRISTO**, non amplius carnalem, ex qua parte duntaxat & carnis, & corporis subiecti sumus legi. Nam ex spiritu certe illi non subijcitur. Non dubium autem est, quin dum sub gratia sumus, peccatum nobis nō dominetur, sed illud est dubium, quod & qui sub gratia sunt, interdum etiam peccant, ex eoq; gratiam amittere uidentur, & qui sub lege sunt, uidentur posse nō peccare. Sed semper nobis ista ut intelligamus, ad mysterium fidei reuertendum est, ex quo illa à Deo nobis adest gratia, quod spiritu sancto nos admonente, à mundo, & mundi bonis diuulsi, atque abstracti, bonum omne nostrum in Deo uno, & in eis duntaxat præmijs, quæ ab eo nobis in cœlo sunt proposita, statuimus & locamus. Hæc enim ex Deo illuminatio nostra, hæc directio mentis, & uoluntatis, gratiã, & iustitiã illius in nobis imprimit, ut qui ueritatem tanti mysterij, non auribus hausimus solum, neque in aliena fide, atq; authoritate repositam duntaxat habemus, sed corde, & mente percipimus ipsi ut aliquando etiam in peccatum prolabamur, quoniam tamen id præter animi nostri constitutum est, nunquam illud in nobis regnare, neq; dominari patiamur. Qui uero sub lege Moysis sunt, ut qui mundo, & mundi cupiditatibus sunt affixi, licet præcepta quædam habeant ex lege, quo se pacto in cupiditatibus illis gerere & gubernare debeant, tamen serui necessario sunt peccati, quando totum etiam illud, quod lege eis est permissum, ut bona terrena magni æstiment, corã Deo quodammodo peccatū est: ex quo etiam dictum fuit à Paulo, & alijs locis dicitur, quod ex operibus legis corã Deo non est iustificatio, & item ad Philipenses, quod cum ipse secundum iustitiã, quæ est in lege, factus esset irreprehensibilis, quæ tamen ei lucra ex ea fuissent, propter **CHRISTVM**, illa arbitratus sit damnum sibi esse, & etiam nunc arbitrari sibi damnū, in quo profectò ostendit legis iustitiã corã Deo, quoniam ab radice sua in terra teneatur, peccatum potius esse. Quo enim pacto aliter damnum ea sit? nisi quod nihil tam discrepans fieri potest, neq; tam dissonum, & insociabile inter se, quàm & mundana appetere, & Deū simul amare. Ergo nobis iam non dominabitur peccatum, qui sub hac gratia & non sub lege amplius sumus.

Quid igitur? peccabimus, quando non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. Non ne scitis, quod cui exhibetis uos ipsos seruos in obediendo serui estis, cui obeditis, siue peccati in mortem, siue obedientiæ in iustitiã? Gratia autem Deo, quod eratis serui peccati, obedistis autem ex corde, in quam traditi fuistis formam doctrinæ, liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.

Hæc

H A E C postulatio interrogantium si peccandum est, postquam sumus sub gratia, & non sub lege Iudaeorum propria est non intelligentium, quatum seruitutis & mali sit in peccato ipso, praeter effectum etiam illum peccati, qui est mors, quae maxime in lege peccantibus proponebatur, quando in fide C H R I S T I nihil nobis à Deo tam sit expositum, atque promptum, quam ignoscentia, & uenia, quam illi gratiam unam appellari existimabant; quorum etiam imbecillitatem carnalis mentis paulo post declarat Apostolus. Illi ergo cum putarent non usque eo se uere agere Deum interprete I E S V Christo ut agebat lex, quae poenam, ac non ueniam peccato proponebat, atque iidem ipsi carnis explere cupiditates, seruatibus formulis quibusdam, iucundum & optabile esse ducerent, hoc ipsum quaerunt, num peccari libere, atque impune iam possit, postquam à I E S V Christo uenia non poena peccatoribus est allata; quorum inscitiam refellit Paulus, humanas similitudines in medium proferens, quando ad altiora capienda consilia necdum erant idonei, Absit inquam, quod peccare liceat sub gratia constitutis. Quis enim liceat, cum gratia ea sit, quae ad libertatem nos duxerit, & ad iustitiae uitam, peccatum autem sub seruitutem iniquitatis & mortis nos redigat? liquidem cui nos exhibemus seruos, in obediendo eius serui efficiuntur, quatenus ei obedientiam praestamus. Ita ut habeat is, cui obediendo seruiamus, in nobis potestatem, per quam ad suam naturam & uoluntatem nos pertrahat. Porro peccati natura mortis effectrix est; qui ergo seruiunt per obedientiam peccato in mortem, illi seruiunt, & sub eo moriuntur. At iustitia per gratiam dat uitam. Igitur si serui unum esse non possumus, morti & uitae, nec peccato item possumus esse simul & iustitiae. Seruire etenim est agere ad alienae uoluntatis, naturaeque praescriptum, quod idem est ac illi, cui obedias, seruum esse, siue peccato in mortem, siue obedientiae in iustitiam: hoc est, siue peccato obedias, ista te seruitus ex ui, naturaeque peccati ad mortem detruhit: siue obedientiae pareas, istud parere obedientiae deducit te ad iustitiam, cum qua semper uita coniuncta est. Ferme enim utitur hoc uocabulo Paulus iustitiae ad sensum etiam uitae, quoniam uita cum illa ex fide iustitia conflata ita est, ut non possint inter se distrahi: sed ipse in his uerbis posterioribus suo more concisus, & subterlabens, obedientiam in iustitiam, sic strictim posuit pro obedientia erga Deum in fide C H R I S T I, quae nos deducit, & uocat ad iustitiam, consequenterque ad uitam. Hoc enim par pari quod referendum erat, ut quemadmodum dixerat peccati in mortem, sic diceret iustitiae in uitam, totum conclusit in ipso iustitiae uerbo, & reliquit nostris cogitationibus intelligendum. Sed gratia, inquit, Deo sit, quod cum ante essetis serui peccati obedistis ex corde fidei, & C H R I S T O; hoc est, quod modo dixerat obedientiae in iustitiam secundum formam doctrinae, quae uobis fuit tradita, id est secundum Euangelium, eiusque doctrinam, ex quo liberi facti estis à peccato, & ad seruendum iustitiae uocati: quo pacto ergo licitum sit peccare sub gratia, si hoc proprium in uobis est gratiae donum, quod ut mortem uitaretis, à peccato fuistis liberati, & subiecti facti iustitiae, ut uitam obtineatis?

Humanum quid loquor ob imbecillitatem carnis uestrae: quemadmodum enim praebuistis membra uestra serua impuritati & iniquitati in iniquitatem, sic & nunc praebete membra uestra serua iustitiae in sanctificationem. Quando enim serui eratis peccati, liberi eratis iustitiae. Quem igitur fructum habebatis tunc in his, ex quibus nunc uerecundamini? Finis enim illorum mors. Nunc autem liberati à peccato, & serui effecti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem autem uitam aeternam. Obsonia enim peccati mors. Donum autem Dei, uita aeterna in C H R I S T O Iesu domino nostro.

H V M A N V M quid loquitur, quoniam cum ex his, quae senserunt illi, expertique in seipsum sunt, uelit eos nunc comonefacere, omittit tantisper sublimitatem mysterij mortis nostrae in C H R I S T O, & cum eodem ad iustitiae uitam resurrectionis, illosque ex proprijs ipsorum erratis, erratorumque doloribus, & poenitentijs erudit, ut uelint

uelint hanc multo potiorē, quę in innocētia & sanctitate posita est, uitā cōstituere. Igitur hortatur eos, ut sicut ante acceptę fidei lumē prębuerāt mēbra sua serua impuritati, & iniquitatī in iniquitatē, hoc est, prauo animi habitui, & uoluntatis uitio, in quotidianas, & singulares iniquitatis actiones, sic nūc prębeāt eadē serua iustitię in sanctificationē, reducitq; illos in memoriā eorū, quę ante perpetrare soliti erāt, ex quibus pudore ipsi nūc afficerētur, tanq; illa per se turpia, & flagitiosa fuissent, quippe q̄ quo tēpore seruibāt peccato penitusq; erāt illi dediti, nihil in se tunc iuris, neq; imperij iustitię esse permittebant, & ideo ab illa dicūtur fuisse liberi, quasi nihil cum iustitiā rationis tunc contrahentes, neq; ulla in re illi obtemperantes: & ne forte quis interpellat etiā si in se, & ex se turpia illa fuerint, finem tamen illorum optabilem esse, quasi in his posita sit iucunda, & diuturna uita, hoc etiam excludit, inquiens finem illorū fuisse mortem, quod in omnem quidē partē, id est, in omni genere mortis tam corporis, q̄ anime ita esse constat: fructum quoque illum prioris uitę inutilem & perniciosum ostendit. Nam cum ipsa illa, quę antea gerebant & sectabantur, erant ex se turpia, tum eadem approperabant, & pręcipitabant mortem popularem hanc quidem, & cōmunem omnibus, quę est corporis, animęq; diremptio, cui nihil cognatius est, quā cupiditatum, & libidinis dominatus: sed & illam animę pręterea exitiosiore, ac perpetuā, ut si maxime illa suaui, appetendaq; existerent, quod nequaquam ita erat, morte tamen cito tollerentur: Ita omni ratione erant illis pudenda, & pœnitenda, quod in honesta, quod pestifera, quod incerta etiam, & cito interitura essent. Nunc autem liberati à peccato, & serui facti Deo habent fructum in sanctificationem, & finem eius uitę tam æternam, quod optime quadrat. Si enim ex peccato mors, ex sanctificatione profecto est uita, quę quoniam sanctificatio procedit ex Deo secum deferēs uitā, ex æterno utiq; Deo uitam quoq; æternam planē in nos traducit. Hoc etiam magis, cum donum ipsa Dei sit, ex illo totum dependens, non autem ex nobis originē ullam trahēs, deceatq; dona donanti similia, & imprimis ipso digna existerē, qui donat, quod quidem donum à Deo per I E S V M Christum nos accepimus, & in C H R I S T O Iesu illo ipso perfruemur.

An ignoratis fratres, scientibus enim legē loquor, quod lex dominatur homini, quandiu uiuit: Nupta enim mulier uiuētī uiro, alligatur lege, si autem moriatur uir, soluta est à lege uiri: sic igitur uiuente uiro adultera iudicabitur, si hæreat uiro alteri: si uero moriatur uir, libera est à lege, ut non sit adultera, si hæreat uiro alteri. Quare fratres mei & uos perempti estis legi per corpus Iesu Christi, quo hæreatis uos alteri ei, qui ex mortuis excitatus est, ut fructum feramus Deo.

RATIO ista Apostoli tota intenta est ad cohortandos Iudæos, ut audacter desciscant à lege, & dicent se CHRISTO tanquam ipsi legi mortui sint, & lex ipsis. In illis enim fidei nouę primordijs complures adhuc eorum titubabant, noscentes quidem uim, & ueritatē mysterij Christi, sed insito metu legis, in qua inueterauerant, patresq; suos & auos in eadem professos cultum Dei ueri meminerant, in ancipites curas distrahebantur, ut non planē statim decernerent, quid sibi esset faciendum: hos sic hæsitantes, & ambiguos, nequaq; aspernantes fidem Christi, sed dubitantes tamē, impellit Apostolus, ut toto pectore Christum amplectantur eo, quod nullum amplius in eos imperium habeat lex, quippe cui ipsi mortui sunt, lex uero in eis tantū ius suū exerceat, qui in uita hac illi sunt subiecti: quod autem homine mortuo soluat in eū imperium legi, exemplo ex ipsa lege sumpto planum facit. Est enim in lege positū, ut mulier uiro nupta tota sit uiri, nec alienum uirum ullo modo expectat, quem si expecterit, ut adultera puniatur: hoc ex lege uinculum uiro mulierem obstringens, si uir moriatur, dissolutum statim est, nec ad alterum uirū transiens mulier, iam est adultera amplius iudicanda. Atq; hoc quod in parte quadam, & in uno præcepto legis per scriptum est, idem profecto ualet in uniuersam legem, quę siue ipsa antiquetur, siue illa qui tenentur, uita ipsi defuncti sint, solutum est omne uinculum, neq; amplius mortui

qui iam sunt, legi ipsi subiiciuntur, neque sane refert quod est in exemplo uiri & mulieris positum, utrius solutio & mors in eo cogitetur, quando alterius utriusuis morte alter solutus est, & à uinculo legis, quod ad matrimonij ius pertinet, per illius mortem liberatus, nosque cum morimur legi, lex etiam moritur nobis. Sed ut nostram hanc cum lege coniunctionem explanemus, ac nunc de nobis tanquam de Iudæis illis loquamur. Quemadmodum si coniugio deuincti non sumus, nihil habet potestatis in nos ea lex, quæ de coniugio est posita, & si publica non redimimus leges publicanorum non sunt nobis latae, nec quæ de finibus regundis sunt, si agrum non possidemus, nec quæ de stillicidijs, si domicilio sumus priuati; sic in uniuersum cum tota Moysis lex regenda, & docenda hominibus lata sit, quo pacto illis in hac uita, & in his terrenis mundanisque rebus, actionibus, studijs, commercijsque sine offensione Dei uersandum, agendumque sit, si terrena ista omnia negligantur, & pro nihilo pedantur, neque è corporeis, & carnalibus his curis quispiam pendeat, iste legi profecto iam mortuus est, & lex ipsi, neuterque cum altero quicquam amplius rei habet, nec rationis; sed qui fidem Christi secuti sunt, & Christo sese totos, ac per Christum Deo dederunt, hisce omnibus mundi rebus & mundanis studijs mortui sunt, quippe qui cuncta abiecerunt corporea, & repudiauerunt, solisque in cœlestibus spem suam collocauerunt; in hos ergo imperium iam nullum neque potestatem habet lex, solutum enim est uel discissum uinculum potius corporis, & corporeorum, quo antea legi tenebantur obstricti. Libere ergo possunt sicut mulier priore uiro orbata ad uirum alterum, sic ipsi per mortem Iesu Christi, in cuius omnes corpore, qui Christi esse uolumus, commortui cum illo sumus, à legis imperio liberi effecti conferre se ad alterum eum ipsum uidelicet, qui è mortuis idcirco excitatus est, ut nos unam cum illo quoque excitati fructum iam Deo, & non amplius legi feramus, ut seruitus deinceps nostra in his sit, quæ sola Deo uere accepta, grataque sunt, quæ à dedita illi uoluntate, & spe ipsiusmet fruendi, possidendi que terrenis penitus abiectis studijs proficiuntur, in quibus studijs terrenis lex imbecillitatis tantum non bis est carnisque directrix.

Quando enim eramus in carne, infectiones peccatorum quæ per legem sunt, operabantur in membris nostris, ut fructum ferremus morti. Nunc autem soluti sumus à lege morientes in eo, quo continebamur, ut seruiamus in nouitate spiritus, & non uetustate literæ.

QVASI declarans, quid sit fructum ferre Deo, ostendit; quid antea erat ferre fructum morti, quando carnalem uitam sequebamur, inquit, hoc enim est quando eramus in carne, cum carnis desideria, & comoda magni aestimabamus, in quibus discriminandis, & regendis auctoritatem, & diligentiam omnem suam adhibet lex, tunc infectiones peccatorum, quæ per legem sunt, id est, illa intentio, multiplicatioque peccatorum, quæ per occasionem legis in nobis facta est, quandoquidem per legem & unum quodque peccatum maiore culpa committitur, & plura id unum peccata necessario post sequuntur; istæ ergo infectiones, pullulationesque peccatorum operabantur in membris nostris, quod est membra omnia nostra ad sibi succurrendum, inseruendumque aduocabant. In quo attem inspicendum est uolentibus intelligere, qua ratione lex ansam præbeat ad grauius, multipliciusque delinquendum, hoc in his paucissimis uerbis ab Apostolo indicatum esse. Id porro nos sic explicemus: Omne peccatum si nulla sit posita lex, licet peccatum sit, Deumque aut proximum dedecore, damno ue offendant; tamen si patretur, atque admittatur, neque conscientia morsus graues habebit, ut quod nulla lege reprehensum sit, neque demonstratum, neque prohibitum, neque terroribus animam perturbabit, nulla illi peccato poena in lege proposita, sed ipsum per se languens, & tacitum, atque ad fodiendas stimulis curarum mentes nostras inerme terminabitur in sese, expletaque cupiditate, & libidine sua conquiescet; quod si accedat monitio, & doctrina alicuius grauis & auctoritatem habentis uiri, qui demonstret & doceat, quod sit iniquum & turpe iniuriam proximo facere, idemque quod sit æquum, & rectum comoneat; suadeat abstinere à talibus, hortetur ut in pudore, & in officio quisque permaneat; hac iam accepta cognitaque disciplina, si quis postea contra huiusmodi præcepta deliquerit, cum peccato grauiore deliquerit, quippe in quo præter

præter facinoris culpam, quæ in facinore ipso sita est, contemptus etiam præcepti sanctioris fuerit additus, quod ipsum per se non leue est peccatū. tum uero intus sentiet reprehensiones quasdam ueluti rationis acrius ipsum obiurgantis, quod eā rem, quam prauam, & nefariā esse intelligeret, nihilominus suscepisset, neque bono in ea re cōsilio, sed incōsultæ potius cupiditati paruisset. Hæc intestina rationis reprehensio nata iam ex monitionibus illis, quæ doctrinā dederant, recti, prauique internoscendi, & peccatū magis ut graue sit, & id magis etiā, ut intelligatur, facit: ut cū duplex quodāmodo & geminatū peccatū ex simplici, atque uno sit factū, tum eius in anima infectio tanquam uibex, & uerberatio quædam illa ipsa insideat cōscientiæ obiurgatio, per quā peccatū ad nos intus perturbandos uegetius redditū est. Quod si præter doctrinā, & suasionem lex feratur, quæ poenā peccato mortis, exilij, ignominiaque pponat, non ne quot interdita in lege posita sunt, tot fiunt accessiones magnitudini, grauitatique peccati, totque in anima ex peccato ipso oriuntur infectiones, non morsus iam cōscientiæ solū, sed assidui metus, sed infestæ suspiciones, cū diurnis nocturnisque sollicitudinibus urgemur, cum poenam pertimescimus, cū ut eā effugiamus, aut fraudem aliā aliquā, aut uim etiā suscipimus, & meditamur, nec peccati iam admissi terrorē sine alio peccato excutere nos posse credimus? Atqui ista sunt pathemata, ut Paulus inquit, peccatorum, quæ in membris nostris operantur, per quæ peccatū nostris membris imperat, ut ad sibi succurrēdum, & subueniendū omnia præsto sint. Lingua inficiando crimina ad periuriū uocatur, oculi, atque uultus simulationē suscipiunt, manus ad cædem armantur, pedes expediuntur ad effugiū, e corde omnia malitiæ cōsilia euocantur. Atque hoc examen facinorum, & scelerum e lege, & per legē in nobis coortū, totos nos corripit, & in seruitutē redigit peccati, ut perturbationibus intestinis animi omnia membra nostra deseruire cogantur. Quorum quidem facinorum multo maxima parte, si lex nulla extitisset, potuissimus facile carere: horum nūc infectionibus uexati, atque oppressi fructificamus mortī, quo enim amplius inuoluimur in peccatis, hoc ius mortī maius in nosmetipsos tradimus. Atque hæc peccati uelut hydram quandā multiplicatā ex uno capite progenie numerosa & produxisset quodāmodo uideretur, & aluisse ipsa lex, & si legi hoc quidē non sua ipsius omnino culpa, & tamen aliqua culpa ipsius accidit, quæ non hydram hæc fecundam ad plurimos fetus educēdos cupiditatē istā ipsam totā elisit ex animo, sed eā quidem cū reliquisset, frans se quibusdam regere posse existimauit, ut non ultra quæ permissum foret, illa progredieretur. In quo & spe, & opinione sua lex decepta est. Quid enim dixerit quispiam, qui legē illā tulit, num inopia cōsiliij in hūc errorē lapsus est: minime ille uero, neque adeo labi potuit, sed cū ipse uerbis, sententiisque humanis, atque ipso sono, uoceque literæ terrena, & corporea populo proposuisset, spiritualia sub illis, & diuina uoluit intelligi, ad quæ intelligētia qui peruenissent, nucleumque iam inuenissent, corticē mox abijcerēt, neque in litera peccati, & mortis ampliatrix, sed in spiritu uiuificante ad Deū, & ad Dei iustitiam adniterentur. Quod nos per fidē Christi uere facimus, qui liberati à iugo legis, & literæ cupiditatis nostræ morte, hoc est Christo in corpore peccati cōmortui, per quod corpus legi subiiciebamur, & per illud in potestate legis tenebamur, ad excitatum à mortuis iam Christum sine præuaricationis nota confugiētes seruimus Deo in nouitate spiritus, cuius mysterium modo patefactum est, non amplius in uetustate literæ, quæ exauthorata, & dimissa iam obsoleuit.

Quid igitur dicemus? lex peccatū est? absit, sed peccatū non cognoui, nisi per legē. Nam & cupiditatē non cognoscebam, nisi lex dixisset, Non concupisces. Occasionem autē capiēns peccatū per præceptum peperit in me omnē cupiditatē. Absque enim lege peccatū mortuum est. Ego uero uiuebam absque lege aliquādo, adueniente autē præcepto peccatum reuixit, & ego mortuus sum, & reperiū mihi est præceptū, quod erat ad uitā, id esse ad mortē: peccatum enim occasionē capiēns per præceptū decepit me, & per præceptum ipsum me peremit. Quamobrē lex quidē sancta, & præceptū sanctum, & iustum, & bonum. Quod igitur bonum mihi factum est mors? absit, sed pec-

catum ut appareat peccatum per bonum mihi parere mortē, ut fiat præter modum culpabile peccatum per præceptum.

HOC est, ut ab ultimis uerbis incipiamus interpretari, quoniam peccatum, quod per se si nō incusetur, neq; ad supplicium uocetur, languidū, atq; iners minime mentē atque animum meum cōturbabat, aduentu legis acrius factum est, & ad inferendam mihi mortem ualentius. Qua ratione manifestum fit, multiplicatum ex occasione præcepti & maius ac uehementius factum esse peccatū. Nam cum propositum Paulo sit omnibus modis elidere legē, quæ obicem, & offendiculum fidei Christi opponebat, nec sinebat homines libere, ac soluto animo ad Christum se cōferre, & ante eius inuitatē noua fide aduecta, superstitionemq; declarauit, & nunc illud quoq; ex ea damnū, detrimentūq; monstrat, quod auctum est per eam potius, q̄ diminutū peccatum, neq; propterea tamen legē quis malam fuisse suscipiat, quippe quæ lata fuerit, ut remoueret peccatum: sed uitio peccatū anam ipsa præbuit grauius asperiusq; delinquendi. Nec uero uideo, cur tantopere pertimescant in his uerbis Pauli nonnulli sancti uiri, ne arguere legē ipsi, atq; eam tanq; effectricem peccati accusare uideantur, non enim uim, sensumq; Apostoli satis diligenter attēdunt, qui q̄ caute, & honeste de lege loquitur, auribus Iudæorū dat, ut ne reprehensione legis nuda, atq; aperta illi incendantur: quā uero reijcit illā, atq; cōdemnat, cordibus uere illorū id nititur insinuare. Nihil enim magis ab Apostolo spectatū est, q̄ ut ab lege tanq; damnosa, inutiliq; Iudæi recedentes omne studium pietatis in Christo uno constituent. Atq; hoc nos de lege tota dicimus, noxiam iam illā esse, & pestiferā, in Christo credentibus, si uniuersa suscipiatur, & quatenus porrecta in litera est à nobis obseruetur, licet partes ex ea aliquot in moris nostri obseruantiam, si pergamus esse carnales, recte translatae sint. Nā spiritualibus nobis, & in Christo plena fide hærentibus in totum inutilis & superuacanea est lex. Non enim eadē in illa præcepta, quæ in Euangelio sunt, quando non ad eundem finem, nō ad eandem spem utrobq; sunt intēta. De quo in priore libro diximus. Verum eadē lex, si posthabito sono literæ ad spiritum, & mysterium ueræ in Deum fidei, posthabendis terrenis omnibus traducta sit, sanctam illam semper & à nobis colendam, uenerandamq; esse prædicamus, quo uno illa modo ad fidē Christi transitus gradusq; est, non ab eadem fide diuersio. Non igitur lex ipsa peccatum est, inquit Paulus, sed indicatio demonstratioq; peccati. Nō enim noscebam concupiscentiā, inquit, nisi lex dixisset, Nō concupisces. Quod est in quadam parte concupiscendi à lege interdictum, non uniuersam quidem cupiditatē, alit potius, & fouet, q̄ abijcit lex, quæ semper terrena bona, semper familias, & liberos, semper pluuias, & rores cœli, ad ubertatem frugū hominibus proponit. Sed uetuit lex, quod iam alterius factū esset, id ab alio quopiam concupisci. Nec rem inquiens, nec uxorem cōcupisces alienā. At per hoc præceptum, & interdictum legis occasionem capiens, peccatū amplificauit in me omnē concupiscentiā, quo aut pacto amplificauit: Quia ubi semel esset lapsa cupiditas siue errore, & incuria quadā, siue etiā malitia, quandoquidē ardētius, & pertinacius ad uetita cōtendere solemus, ubi quidē semel illa ad raptū, & ad libidinē se proiecisset, multorū deinde facinorū comitatu necesse habuit se cōmunire, ac præter priorē illum contemptū legis, atq; præcepti, aliorū quoq; peccatorū, ut iam diximus, ingentē syluam secū trahere, quibus lex occasionē præbuisse uideretur: quoniā absq; lege peccatum mortuū est, inquit. Quid mortuū: non ne & sine lege mortiferū antea peccatū fuit: fuit enim uero, id enim & è paradiso Adæ eiectio, & cōflagratio Sodomæ, & ipsæ præcipue undæ diluuij fatis indicauere. Atq; ut ne de peccatis solū uolūtarijs intelligamus, & his quæ à malitia, & certo cōsilio pficiscuntur, illud ipsum peccatū, qd' ex patre primo Adā domesticū nobis, & natiuū factū est, qd' uel inuiti, uel ignorantes gerimus, ipsum illud, inquit, peccatū nobis est ad mortē, per qd' natura, ut Apostolus ait, oēs filij iræ sumus. Ita semp quidē fuit peccatū causa mortis, sed leni, tacitoq; ueneno sic antea utebatur, ut cū uoluptate quadā delaberemur ad mortē, mortē aut utrāq; & corporis, & animæ, qm̄ in utrūq; inferēdæ mortis peccato est potestas. At postq; aduenit lex, quæ & mōstrauit, & phibuit peccatū, poenamq; illi insup sanxit, tūc exorta sunt

sunt quæ plurima ex peccato pathemata, quæ nos uarijs modis perturbarēt, metus, fuga, latebrarū conquisitiones, aliorū sollicitationes, fraudes, cædes, insidiæ, periuria, & omnis illa scelerum manus, quæ nocentem animum solita est comitari, instincta mororibus, angoribus, diurnis, nocturnisque sollicitudinibus, quæ cuncta arma sunt peccati, ad dominandum membris nostris, mortis specimen diu ante nobis, & illius uim, terroremque ostentantia, ad quam postremo mortē cum fuerit uentum, acerbiorē etiā illa multo, & tetriore excipimur, quā si ignari, quidnam esset peccatū, & nihil tale cogitantes ad eam sensim deuenissemus. Illo enim modo certe & quietiorē traduxissemus uitam, & fuisset morti leniori addicti. Atqui tanta hæc acerbitas, multiplicatioque peccati occasionē, atque ansam ex lege accepit, ex lege autē Moysis, nequaquam eū de hoc dubitandum est, nec quod de lege alia loquatur Apostolus, existimandū. Sola enim ista lex ueram notionē peccati afferebat, Cuius culpam, & crimen sola metiebatur ex ira, & offensione omnipotentis Dei, quod est unum peccare uere, & scelus, culpamque suscipere. Quoniam absque lege peccatum mortuum est, inquit, Ego autem absque lege uiuebam aliquando, quod intelligendum est de illa ætate, in quam ius legi adhuc nullum est, quod nec peccatū in illa, ut peccatum accipitur, & à poenis, sanctionibusque legis immunis eadē ætas est, & libera, cuiusmodi pueritia, & illa principia ineuntis adolescentiæ sunt. idem enim est illa esse sine lege, & legē in ea ius non habere. Quod si ab unius hominis statu, atque uita ad nationē totam Iudæorum, ratio similis transferenda est, id quod Apostolo est uisum, & frequens, ab Abraam usque ad Moysen si populum Hebræū accipias quandiu egit, & uixit sine lege, tēpus illi huius pueritiæ accommodes, quando in lege nondū eruditus, neque admonitus ex ea, quid cauendum esset, & quid sectandum, peccati uim in se nullam, neque ex eo molestiā animi sentiebat. Viuebam ergo sine lege aliquando, hoc est, securo & tranquillo animo eram, nullis intus ex peccato stimulis, moribusque urgebar, quippe qui peccatum nō agnoscebam, fructumque hunc uitæ quietioris capiebam. At postquam aduenit præceptum, coepitque lex habere in me potestatem, reuixit peccatum, & ego mortuus sum. Tunc peccatum accepit uim, tunc ex agnitione ipsa, uitio tamen meo acrius & uehementius illud factū est, multisque se circū satellitibus instruxit, atque ego sum mortuus, exturbata enim pace animi, atque angoribus, & timoribus multis introductis, criminibusque multiplicatis, atrox mihi imago mortis representata est, coepitque in me tātō ante mors uim, & ius suū exercere. Quod idem de cognitione peccati, & turbulēta propter hoc ipsum uita testatus est Dauid, Quoniā, inquit, iniquitatē meam ego cognosco, & peccatū meū contra me est semper. Compertū est itaque præceptū legis, quod datum mihi erat ad uitā, quod ego si custodissem, uitā eram habiturus, quā & ut adipiscerer, idcirco mihi fuerat traditū: id, inquit, præceptū cōpertū est fuisse mihi ad mortē, non ipsum quidē ex se, neque ex natura sua, sed meū uitium & peccatū, ex præcepto illo occasionē capiens decepit me; quibus enim armis utendū erat ad salutē, & quæ propter eam causam erāt facta, ut ex illis ego uitā adipiscerer, ipsis illis armis peccatū me interemit. Nam præceptū quidē ad eam rem erat datū, ut tolleret peccatū, atque ut excinderet; quod cum facere nō potuisset, coegit illud increbrescere; adiuncta enim resistēdi contumacia, ac neglectu legis, cæterisque ad effugiendū poenā criminibus accersitis, & maius, & impotētius factū peccatū est. Proinde lex quidē sancta est, & præceptū sanctum, iustumque, & bonū: id est, sanctū ipsum quidē ex se, & bonū, & ad bonū finē per tendens, si materiē sibi cōmodam, & tractabilē offendisset. Sed quoniā rebellē, & contumacem reperit, non solū ordinē illi, & formā afferre nō potuit, sed dedit causam quodam modo turbidius etiā, & deterius se habendī, sicut sæpenumero in cataplasmatibus usuuenit, quæ eruptionibus pituitæ in corpore imposita, cum nō ad totā pituitā extenuandam uim habeāt, sed illius impetū in aliqua parte corporis reprimere conentur, dant ferē causam, & motū pituitæ, ut asperius, & uolentius se eiciat. De quibus quidem cataplasmatibus, idem quod de præceptis legis dici potest bona esse illa, & salutaria, & cōmoda, sed ipsam tamen pituitā occasionē ex illis interimēdi hominis cepisse: eadem similitudine bona lex, & iusta, sanctumque præceptum, sed quia non uniuersam in animo cupiditatem excidit, aliquasque eius partes duntaxat, extinguere est conata,

idcirco & commouit magis,exasperauitq; cupiditatem,& occasionem illi attulit animæ maturius,acerbiusq; interimendæ.Hoc sensu in Euangelio Dominus:Si non uenisset, inquit, peccatum non habuissent. Quid ergo, aduentus Domini causa illis fuit peccati:Minime per se quidem,ipse enim uenerat, ut eos ab omni peccato eriperet, sed ipsorum neglectus, & contumacia, & aspernatio noscendæ, amplectendæq; ueritatis grauius in illis peccatum ex aduentu CHRISTI constituit. Ita non id quod bonum est, fit cuiquam mors, sed peccatum potius est, quod id bonum ad detrimentum,perniciemq; conuertit, quandoquidem ipsum peccatum cōtra bonum stando, idq; reiiciendo, & conculcando fit longe grauius, & culpabilius peccatum, quàm si nullum ex aduerso bonum habuisset,contra quod tenderet,& ex cuius contentione irritatum ipsum asperius fieret.

Scimus enim quod lex spiritualis est. Ego uero carneus sum, uenditus sub peccatum,nam quod operor, non cognosco. Non enim quod uolo, id ago: sed quod odi, id facio. Quòd si quod nolo, id facio, consentio legi, quòd bona. Nunc autem non amplius ego id operor, sed quod habitat in me peccatum.Scio enim quòd non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.Nam uelle adest mihi, facere autem honestum nō reperio. Non enim quod uolo, facio bonum: sed quod nolo malum id facio. Si uero, quod ego nolo, hoc facio, nō iam ego id operor, sed id, quod in me habitat, peccatum.

POSTEA QVAM dixerat peccatum ex interdīcto, & prohibitionē legis an fam sibi acquisiuisse, per quam ipsum grauius & deterius fieret, quæstioni tacitæ nūc occurrit. Potuit enim occurrere aliquis, & dicere, Cur ergo peccatur in id, quod lex prohibet, aut si omnino fuerat peccandum, quid ita data lex est, quæ auctura esset peccatum, & multiplicius id effectura? difficilis sane quæstio. Itaque respondet Apostolus, duasq; nostri partes esse ostendit, quarum partium alteri, & probata & accepta lex sit, altera pars sit legi, & parti illi, quæ cum lege facit, contumax & aduersaria. Quarum duarum partium inter se contentionem, atque pugnam exponere conatur, hominem illum exprimens, qui ante aduentum gratiæ Dei, & CHRISTI, in lege Moylis fuit, is enim maxime his certaminibus & prælijs carnis aduersus mentem erat expositus. Nec sane in hoc loco legi naturæ locus est, habebat illa quidem in se simulacra quædam certaminū huiusmodi, potius quàm certamina, sed ueluti quæ nihī ad Deum penitus referebat; ad coitionem uero quandam hominū retinendam, & conseruandam studia sua dirigebat, & quicquid non esset contra societate commūne, liberum hominibus, & permissum relinquebat, admittebatq; libidines, nec ulla uitæ oblectamenta, quæ fraudi modo, & detrimento proximo non essent ab se, & ab quotidiano cultu, uictuq; suo reiiciebat; nō est ad uerum, & proprium legis nomen illa lex naturæ applicanda, atq; aptanda. Quapropter de lege Moylis oratio tota est, Quam quidem scimus legem, inquit, quòd spiritualis est, id est, ei parti hominis edicta, & lata, quæ ex mente rationeq; consistit. Sic em̄ spirituale hoc loco, ut cupiditati, & sensui, quæ magis corporeæ sunt affectiones, opponitur, intelligendum est; qualis interior homo est, qui non uidetur, nec tangitur, quod est proprium spiritus, ut distinguitur ab homine externo, & corporeo, qui iam sensationi, & oculis subiectus est. Porro autem mens, & ratio spiritualis pars hominis, quæ sensum omnem corporis effugit, uerius, & dignius ipsa est homo, q̄ aut caro, aut qui in carne affectus sedem, & locū obtinent, cui ipsi parti potissimæ, & principi lex est præcipue lata, quæ instrueret mentem, atq; erudiret genere illo scientiæ, per quod prauum illa à recto, bonum à malo, quodq; Deo gratum esset ab eo, quod ingratum sciret, possetq; distinguere, & cum illud persequi, quod probari deo intelligeret; tum id uitare, quod esse illi odiosum, aduersariumq; arbitraretur. Spiritualis est igitur lex, quoniā huic parti lata est, quæ est longe aliena, & dissentiens à corpore, tum natura, tum etiam studijs ferè & uoluntatibus, per quam partem postea etiam in sensus, affectionesq; corporis dimanare legis uis &

uis & præceptum bene agendi, recteque concupiscendi possit. Sed ut nequaquam fuit difficile uinci à lege rationem & subijci, ita illud difficilimum per rationem, & per legem, temeritatem carnis contundi, & comprimi. Obstat enim semper hic corporeus homo rationali homini, neque illi dicto patitur audiens esse, & cum in unam partem ab illo discedere iussus est, in aliam, & diuersam nequiter ipse contendit. quod cum facit, non ille menti eripit concordiam, & consensionem conueniendi cum lege, sed in seipso illius uim, & facultatem irritam facit, ut corporeo homini nequeat lex dominari, eo quod is & legi, & rationi contumax sit. Hunc utrunque hominem in se metipso exprimens Apostolus, tanquam uterque loquitur, & nunc se in parte carnis, nunc in spiritus ponit. Nouimus, inquit, quod lex spiritualis est, hoc est menti, & rationi lata, & in ea imperium obtinens. Sed ego homo carneus sum, uenditus sub peccatum, mancipium factus peccati, cui caro ipsa me uendit. Illa enim tantummodo id cogitans, quo pacto posset explere cupiditates suas, reliqui hominis in me rationem nullam duxit, sed uoluptatis pretio empta dedit peccato me possidendum. Itaque quod facio, non cognosco, cum ego seruo peccato, non id agnosco meum, non mei illud iudicij, non liberę uoluntatis est: non enim, quod uolo, id ago, sed quod odi, id facio. Ita in utroque est uis, cum neque quod uolo, id agere mihi permissum est, & ad id, quod odi, faciendum detrudor. Sed in hac tamen dissensione apparet, si id quod ago, non agere magis uellem, quod ego internus homo uidelicet, & ex ea parte qua spiritualis sum consentio legi, & eam approbo, atque adscisco, tanquam bonam: quod si contra eam ipsam ago, non iam is ego sum interior homo, qui legem frangam, sed est peccatum illud, quod habitat in me. Peccatum quod habitat, inquit, cuius & fomes natura nobis insitus est, seminarium cupiditatum, & seditioinum omnium, quod nequaquam à nobis auellere possumus, & ipsa deinde frequentatio, confirmatioque peccati, que peccandi consuetudine in habitum moris adducitur, etiam contra legem est, & contra mentis rationem ualentior. Atque illa quidem naturalis carni hominis ad peccatum propensio præceptum illud legis aspernatur, quod est, non concupisces. Habitus uero ipse peccandi, reliqua præterea omnia constituta legis, atque mandata confundit, & dissipat, quod cum inuicta, & reluctante ratione fit, quod accidit ferè in ijs, qui scientia instructi ad cognitionem boni, malique sunt, ut non prorsus ruant, neque ad delinquendum projiciant sese, sed ui tacita quadam sensim eò pertrahantur, tunc est rationis & uoluntatis cum habitante in carneo homine, peccato dissidium, ut uoluntas quidem legem amplectatur, illique herere cupiat, peccatum autem & legi, & uoluntati uim afferat. Non enim, inquit, in me, hoc est, in carne mea, habitat bonum. Nam si habitaret, cum ego bonum uelim, agerem id etiam. Quid ita autem non ago? Quia cum id cupio agere, non inuenio uiam, quæ me eò deducat, quod & ui aliqua quadam distrahor, & lumini mentis meę qualdam intus tenebras offundi sentio, cum illa uaporibus, fumisque cupiditatum turbata, atque aberrans, neque consilium pristinum firmum, neque rectam semitam amplius tenere scit.

Reperio igitur legem uolenti mihi facere bonum, quod mihi malum appositum est, condelector enim legi Dei, secundum internum hominem: uerum aspicio aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meę, & captiuum me dedentem legi peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit è corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Iesum Christum D. N. Igitur idem ego mente quidem seruo legi Dei, carne autem legi peccati.

PERGIT eundem statum demonstrare Iudæi hominis ex lege uitam agentis, in quo ista pugna mentis, & carnis assidua est, neque ullo pacto potest ad concordiam conuerti, quod in illa lege accidit, quia & si spiritum ac rationem lex instruebat: carni tamen bonam, & magnam partem relinquebat. Nam & diuitias magnificeri permittebat, & connubia etiam plura non interdicebat, ea que à Domino Deo peti suadebat, quæ essent

essent carni, corporiꝫ accommodata, atque apta, ut pluuías, ut fertilitates, ut terræ fructus, ut familiarum, & armentorum sobolem, ac denique uidebatur lex ita Deum Hebræis proponere colendum, non ut eum ipsius causa hi uenerarentur, sed ut ad sua terrena optata consequenda illius maiestate, & numine abuterentur. Et si nõ hoc uitium omnino erat legis, sed error eorum, qui legem tantum ex uerbis, & literis attendebant, eueniebat quidem illud necessario, ut permisso semel cupiditati regno, regi postea cupiditas, ac sustineri, uti uoluisset lex, minus facile posset. Reperio igitur, inquit, legem, quod uolenti mihi agere bonum, malum adiunctum est, hunc, inquit, effectum in me legis, hanc doctrinam sentio, quod scio iam discernere, & distinguere in memetipso aliud esse mei, quod assentiatur legi, aliud, quod repugnet. Quod si non esset lex, nequaquam ego id animaduertissem, sed totus inclinasset ad cupiditatis nutum. Nam recti quidem, & honesti, quatenus cum Deo, & ex Deo ratio illius ducenda est, incogitans fuisset. Distinguo itaq; in memetipso, ex doctrina legis, & docente me lege, quod Dei lege delector secundum internum hominem rationalem, spiritualemꝫ uidelicet, secundum autem externũ & carneum, repugno legi mētis meæ, quæ eadem est, & Dei lex, quando ipsi quidem legi Dei, mea mens assentitur, & annuit; homo autem in me carneus, captiuum me redigit sub peccatũ. Nam quod hoc legis uocabulo, & in membris, & in peccato abusus est, nequaquam id est proprie dictum. Sed ut solemus dicere, Mammonam dominum, ac uentrem Deum, non quod aut dominus ille, aut hic Deus: sed quia sunt, qui illis sese nimium obijciant seruos, sic legem membrorum, & peccati, non quia ista lex, ut quæ è contrariio omnium legum potius sit perturbatio, sed quod à multis peccato & carni nimium inseruiatur. Ex lege itaq; hoc didici, inquit, ut discernere, & nossem, cum cupio facere bonum, malum mihi adiacens, & appositum esse, quod iam ante alijs uerbis dixerat, per legem scilicet esse cognitionem peccati. Iam cognosco peccatum. Video pugnam, intelligo quid intersit, sed quis est tamen, qui me ex hac eruat, & liberet seditione, atq; pugna? Quis est, qui huic corpori mortis, & carni peccati, hoc est, his corporis & carnis meæ incolis peccato, ac morti silentiũ, pacemꝫ imponat? Et statim tanquam hic innuens, quod paulo post apertius est dicturus, nõ esse hanc opem à lege expectandam, quoniam ea huius ferendi auxiliij facultatem nullam habeat, & ad eum se conuertens, qui solus potest iuuare: Gratias, inquit, ago Deo per I E S V M Christum D. N. is enim me liberat Deus, neq; per legem tamen, sed per I E S V M Christum. Nam ego quidem ut Iudæus in lege spem reponens unus, atque idem cum sim, mente quidem seruius legi Dei, carne autem inseruius legi peccati, ut autem per I E S V M Deo seruius, ne carne quidem subijcior sub peccatum, & ab hac molestissima rixa, assiduacq; contentione sum ereptus, quod in uerbis sequentibus latius declarat.

Nulla igitur nunc condemnatio his, qui in Christo Iesu, non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Nam lex spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Quod enim impossibile erat in lege, & in quo illa impotens erat propter carnem, Deus suum ipsius filium mittens in similitudine carnis peccati, & ob peccatum condemnauit peccatum in carne, ut correctio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

HIC IULIUS, Ad eum locum in Paulo uenimus iam, inquit, qui & fuit antea semper, & futurus erat inexplicabilis, nisi summũ fidei nostræ mysterium hesternodie nobis Deus indicasset. Nam per Deum ipsum immortalem, quid aut uerbis his prescius, aut sententijs absconditius potis est quisquam cogitare, aut proferre? cum si illud unum dũtaxat hic opponatur, differi hic quidẽ de illa carnis rixa, quam nobis natura agnatam, & pertrahentem nos sub dominatu peccati frangere, & superare non potuit lex, quod eam C H R I S T V S à nobis remouit, atq; abstulit. Nullam tamen hic dari rationem, nec causam, quamobrem, & quo pacto hoc ita fuerit factum, præsertim

præsertim cum experiamur quotidie fere omnes, qui in CHRISTI etiam fide Deo subiecti sumus, carnem, carnisque peccata in nobis locum habere, si hoc unum, ut dico, hic obijciatur, quæratursque cur non idem potuerit lex, quæ & cognitionem peccati tradidit, & uitari illud præcepit, & præterea præsentem quoque poenam non obtemperanti apposuit, quod potuit CHRISTVS, qui sine lege, sine ui, sine præsentis terrore damnationis, atque mortis tantummodo poenam & supplicium in illum extremum diem differens, carnis tamen peccatum dicitur interemisse, qui uere, & clare respondeat, & qui in his uerbis Pauli exponendis digitum recte queat progredi, profectio nemo reperitur, nisi si quis ad respondendum accedat illius cœlestis mysterij plena notione, intelligentiasque instructus. Itaque uideo æstus, laboresque eorum, qui hunc locum interpretari conati sunt, tanquam in medijs fluctibus manus, pedesque agitantium, quod se aliquando eximere è tanto pelago, & uindicare in aliquam terram possint: quorum tamen sedulitas nobis non est infructuosa. Fecerunt enim illi suo labore, atque cura, ut & leuior noster labor, & uehemētius in nobis studiū inquirendæ, ac noscendæ ueritatis existeret, uerum illi partim conuersi ad prædicandam magnitudinem diuini beneficii, quod quidem iure, ac merito faciunt, dignasque in eo Deo gratias, & debita laudum præconia tribuentes, illud, quod unum maxime noster audire, & nosse expetit animus, quodque unum ad dissoluedas omnes quæstiones aptum, appositumque est, quare hoc gratiæ magis ex Euangelio nobis cõtigerit, quam ex lege, tanquam cõpertum omnibus prætermittunt, quod ab omnibus maxime ignoratur. Partim quandam uelut rationem reddere se credunt, quod in lege nostro ipsorum arbitrio, & nostris duntaxat uiribus relicti expertes in ea eramus eius gratiæ, quam nobis per Christum Deus cõmunicauit, & contulit, quasi non huius ipsius ratio sit quærēda, quid ita in lege expertes suæ gratiæ nos uoluerit Deus. Ast ego tua hesterni diei disputatione edoctus, & quod summum mihi fidei Christi mysterium id planè demonstrasti, in quo præiuit nobis Christus, & perspicue uia patefecit, ut contēneremus, relinqueremusque mundanas cupiditates, atque ea, que sensibus percipi, & corpore cõtrectari possunt in minimis haberemus: appetere autem magis, sperareque cœlestia, quæ nec cerni possunt, neque tangi; atque horum spem potiundorum, in uno Deo totam constitueremus, cum & quæ hanc uitam sectam, hocque Christianæ propositum uoluntatis præmia sequeretur, CHRISTVS ipse resurrectione ad immortalem uitam, & ascensione in cœlum sua nobis ostendisset; cum hoc, inquam, uerissimum, altissimumque Christi mysterium patefactum mihi sit, facile iam ego possim rationem reddere, cur non potuerit lex: Fides autem in Christo possit temeritates, & petulantias carnis in nobis cohibere. Et enim fini cõmutato, & alio inducto genere sanctioris, & uerioris, ac flagrantioris etiam cupiditatis pristina illa carnis cupiditas deflexa ad mundum cõcidat, & intereat necesse est; ut etiam si interdum quasi de improuiso capti, deprehensique in delinquendo labimur, ab illo tamē proposito delinquendi, & ab omni cogitatione in terrenis rebus infixam penitus abhorreamus, atque ita uel peccatum totum nobis, uel salutem animi seruitus, per quam peccato is subiectus est, sit ablata, atque erepta; quod tamē contingere nemini potest, nisi cum Christo in carne cõmorienti, & cum eodem à mortuis excitato, in eiusdem societate spiritus mox uiuenti. Illud tantum ex te quæro, quam obrem Paulus hoc fidei mysterium, quod Christus est, non ita aperte ubique exposuerit, ut omnibus esset in promptu, neu necesse nobis foret per tot mysticas, & arduas uerborum, rerumque intelligentias in id scrutando & inuestigando peruenire. QVONIAM inquam, Iulii id ipsum, quod fecit Christus, idem illud Paulus in semetipso retulit, atque ostendit, qui mysterium fidei, & uita docuit, & factis, ipse enim terrena item, & mundana omnia contēnendo, & quo alijs esset usus, atque salutis, salutis suæ ipse & cõmodorum suorum rationem nullam ducendo, tum autem tendendo ad superna, atque cœlestia, illorumque spem assequendorum in Deo uno collocando, planius multo cognitum, illustriusque faciebat fidei mysterium, quam si illud lingua, & uerbis tantummodo explanasset. Quanquam & satis, ut mihi quidem uidetur, in ipsius epistolis, & scriptis non modo iacta huius doctrinæ semina, sed etiam fruges lectissimæ, & optimæ eductæ sunt; ut in his ipsis uerbis, quæ modo recitata sunt, aperte patet, & perspicue, ut cum se dicit spernere omnia, quæ cernuntur, tanquam mortalia, & quæ non cernuntur, appetere, quod ea sint sempiterna, uel cum ex

oppressionibus spem confirmari fidelium testatur, uel cum gloriatur incommodis, quae pro Christo plurima perpeffus est, uel cum in hanc sententiam saepe loquitur, ueritatem esse in Christo, deponere nos ueterem hominem corruptum, secundum cupiditates, & renouari spiritu mentis, induereque nouum hominem secundum Deum conditum in iustitia, & sanctitate ueritatis. Ac si uerum proferre uolumus, totus potius Paulus mysterij est declaratio, quam ut in eius aliquot uerbis debeamus quaerere, uenarique mysterium. Sed ut ad ea mi frater reuertamur, quae ad intelligentiam horum Pauli uerborum, quae tu iure difficilima esse dixisti, apta, appositaque sunt: uides profecto ipse hoc, ut tu inquis, fidei mysterio edoctus, nullo modo potuisse legem, haec carnis uitia comprimere, iubendo, aut uetando, quae facillime comprimat fidei uirtus. Cuius impotentiae, & imbecillitatis in lege illa est ratio, quod lex quamuis spiritalis sit, hoc est, eius nostrae partis causa lata, quam interiori in nobis hominem dicimus, is enim spiritus est corpori dissimilimus natura, atque substantia: atque ut ipsa nobis indicaret, atque ostenderet, in quo esset error, & culpa, & peccatum, idque ut discernere, ac uitaremus, instrueret: tamen non usque eodem fuit spiritalis, ut nos totos ad ea euocaret, quae cognata, & propria sunt spiritus. Sed cum in carnalibus, & terrenis nos uersari permitteret spiritum, hoc est, rationem, mentemque nostram ueluti ministram subiecit corpori, & carni, ut in illius tantum affectionibus, motibusque dirigendis, & gubernandis esset occupata: ipsa autem ex sese nihil sibi celeste, neque diuinum proponeret, ad quod solum contenderet, & in quo summam constitueret beatitudinis suae. Itaque quemadmodum auriga, qui frenandis & cohibendis equis appositus est, aut gubernator, qui nauis inter fluctus dirigendae praest, nullam unquam artem tam exquisitam, tam certam potuit reperire, qua fretus, non solum grauis tempestatum casus, sed etiam quotidiana omnium horarum pericula uitaturum se consideret: sic illi Mosaicae contigit legi, ut dum sancto illa quidem, sed tamen terreno, humilique consilio aliorum peccatis obuiam ire uult, efficeretur ipsa magis occasio peccati, quando ad carnis uitia, atque culpas, quas tollere illa non potuit, accessit etiam praeruaricatio. Nil igitur mirum, si nequiuit lex hominem carnalibus studiis deditum, frenare, & coercere. At si des CHRISTI, quae hominem totum excitauit e terra, & a mortalibus, interiturisque bonis curandis, atque expetendis, ad caelestia, & immortalia desideranda bona transtulit. Vtque horum terrestrium, sordes, ignobilitatemque contemnens illorum diuinorum praestantiam, nobilitatemque adamaret, doctore Christo persuasit, atque impulit. Quid mirum, si ea nullum peccato, & carni reliquit locum, quod illud in carne conlidere, & dominari aduersus spiritum, uitamque posset? Atque cum de Iudeorum statu, & eorum, qui legem colebant, proxime dixisset Paulus, rixamque in illis carnis atque mentis sua ipse in persona, ante oculos exposuisset, nunc ad uere Christiani hominis statum, & conditionem demonstrandam se confert, Nulla, inquit, his est condemnatio, qui sunt in Christo IESU, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Nam hi neque legi subiecti, ut qui mundo, & carni, & terrenis omnibus mortui sunt, nec ius in eos lex, nec potestatem ullam obtinet iudicandi, atque damnandi: sub regnum enim spiritus, & uitae in Christo lesu transeunt, quam nimirum uitam, neque dare, aut dimittere nobis, neque item auferre potest lex. Non enim absolui mur, neque condemnatur per legem, quicumque in spiritu ambulamus. Nam lex spiritus uitae in Christo IESU, inquit, legem hic non suo nomine appellans, sed uocabulo abutens, ut Mosaicae legi per uerbum legis in spiritu referat, quod est Apostolo usitatum. Nam uiuere spiritu totum amoris est, & uoluntarium unicuique legis autem est iubere, & uetare, idque agere pro imperio, & minas quoque ac metum poenae adhibere. Lex ergo spiritus uitae in CHRISTO liberauit me a lege peccati, atque mortis, id est, illa spiritus uita, qua ego post obitum mortem cum Christo, per quam mundo, & carni fui peremptus, cum eodem mox Christo ad uitam iustitiae suscitatus sum, ut uiuam posthac Deo, & non mundo: ista inquam suscitatio, per Christum mihi comunicata ad spirituale iam degendam uitam, liberum me reddit a lege peccati, atque mortis. Iam enim in me neque peccato potestas est, nec per peccatum mortis, neque adeo ipsi quoque Mosaicae legi, quae est his utrisque posita, & ut peccatum nobis demonstret, uidelicet atque arguat, & ut peccato mortem poenam, nisi cauerimus, irroget. Ab ipsa enim tota lege per hanc iustitiae uitam iam sum liberatus. Sicut enim Christi mortem in carne illi obitam, ego in

ego in uoluntate mea, & in proposito animi imitor, quod carnem meam unà cum illius mortuam peccato uolo, sic & eiusdem resurrectionem imitatione assequor, cum ad spiritualē iustitiæ uitam cum eo ipso unà excitor, atq; consurgo. Quo in statu iam mihi consistenti neq; peccatū, neq; mors, & propterea neq; lex potest dominari. Quod enim impossibile erat in lege, & in quo illa impotens erat propter carnē, propter carnem, inquit, impotens erat lex liberare nos à peccato, quod exprimere non potuit clarius, quàm imbecillitatem propter carnem legi attribuere. Quoniam enim lex carni suum regnum, & cupiditates suas terrenas relinquebat, illas autem ipsa regere bono more duntaxat, & metu eas pœnæ ex Deo, atq; item ex se moderari nitebatur, ad tollendum totum ex homine peccatū, nequaquam ea uirium satis habere poterat. Deus uero misso filio suo, in similitudine carnis peccati, uera quidem in carne misit filium suum Deus, sed in hoc tantum simili carni nostræ, quod insitum, inhæresq; peccatum sicuti habet nostra, illa C H R I S T I caro non habebat. Integra enim erat, neq; ex Adam producta, è quo nos qui processimus, infectam peccati uitio carnē cuncti retinemus. Ita similitudinē illa in hoc quidem humane carnis gerebat, ac non eandem omnino carnem, in cæteris uero nihil nostra à carne neq; natura, neque infirmitate illa caro differebat. Nata enim erat & ipsa, atque facta ad externas accipiendas iniurias, unamq; in eo, atque eandem cum carne nostra rationē communicabat, ad inferendas autē, & faciendas nequaq; ad quod nostra nimis quidem prompta, & propemodum præceps semper est caro, quæ non solum extra, uerum etiam intus obtrechando rationi graues assidue pugnas, & quōtidiana prælia nullo iure cōcitat. Misso igitur in similitudine carnis peccati filio suo, & ob peccatum misso, hoc em̄ est, quod in Græco est scriptum, καὶ πρὸς ἁμαρτίας, non em̄ ab eruditis potest de peccato conuerti, sed aut ob peccatum, aut pro peccato, quod tamen utrunq; intellectu idem est; sicq; in scripturis hæc locutio solet accipi, ut in epistola ad Hebræos ὅπου ἄφρασις τῶν ἁμαρτιῶν οὐκ ἐστὶ προσφορά πρὸς ἁμαρτίας, id est, non amplius pro peccato sacrificium. Et paulo infra: οὐκ ἐστὶ πρὸς ἁμαρτιῶν ἀπολείπειται θυσία. Et rursus: ὧν εἰσφέρεται ζῶων τὸ αἷμα πρὸς ἁμαρτίας. Et apud LXX. in Esaia: εἰ μὴ δῶται πρὸς ἁμαρτίας ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ὄψεται ἀπὸ μακρόβιου; hoc est, Si detur pro peccato anima nostra. Itaque misso filio suo in similitudine carnis peccati, & pro peccato, aut ob peccatū misso, hoc est, quia peccatum erat, quia pollebat, dominabaturq; peccatum, ita & missionem filij ab Deo, & modum, quo modo missus, quod in carne simili huic peccatrici carni in mundū est destinatus, & causam, cur eum Deus miserit, misit em̄ ob peccatum, ut obuiam iret, prouideretq; peccato, ne id omnia ad sese traheret, atque conuerteret, ac effectum quoq; illius missionis ostendit, quod in carne sua simili carni peccati condemnauit peccatum in carne. Illud enim peccatū, quod propter carnem irritam uim legis in nobis faciebat, nosq; sanctis monitis eius, obtemperare nō sinebat, illud, inquam, peccatum suscepta carne nostra, & cruci mortiq; addicta in carne ipse peremit, quatenus nos extinctis in carne nostra cupiditatisbus deceptionis, totos ad cupiditates transtulit ueritatis, ut correctio, inquit, legis impleatur in nobis. Nam & sic necesse est uerbum Græcum, ἀνδρωμα correctionem uerti. Non enim intendebat lex nos sic dirigere, ut omnis omnibus mundanis cupiditatibus, cœlestis tantum curas, cupiditatesq; sectaremur; hoc enim non legis, sed fidei C H R I S T I est proprium, nisi & ipsa lex in sensum fidei spiritualiter accipiatur. Sed intendebat lex nobis in mundo, carneq; uersantibus, modum tamen quendam cupiditatibus, & ordinem adhibere, in quo opinione sua longe decepta fuit. Itaq; hunc errorem legis, hanc diminutionem illius, tum authoritatis, tum consilij correxit in nobis fides, quæ totos nos ex ipsa carne eiecit, atq; extulit, ut exemplo Christi, & diuinæ illius doctrinæ documento instructi in spiritu iam deinde, non in carne amplius ambularemus. De quo ad Galatas hanc distinctionem legis, & C H R I S T I, Iudæi, & fidelis, ac utriusq; statum breuiter ostendit. Spiritu ambulate, inquit, & cupiditatem carnis non explebitis. Atque hoc Christianum est; mox alterum, quod sequitur iam ludæicum. Nam caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem, opponunturq; inter se, ut ne quæ uelit, ea faciatis. Vides ne quod pluribus uerbis paulo ante disputauit, certamen, & rixam in homine ex lege dirigente terrenas cupi-

ditates ante oculos exponens, idem paucioribus ad Galatas uerbis ab eo esse exprefum: Atque ideo etiam ibidem adiecit, Quod si spiritu agimini, non estis sub legem, euaserunt enim ex lege, & imperio legis, qui dimissis carnalibus, in quibus maxime elaborat lex, ad spiritum se, & ad spiritualem uitam contulerunt.

Qui enim secundum carnem sunt, ea quæ sunt carnis student: qui autem secundum spiritum, ea, quæ sunt spiritus. Nam studium carnis, mors est: studium autem spiritus, uita, atque pax. Ideo studium carnis inimicitia est in Deum. Legi enim Dei illud non subijcitur, neque adeo potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si quidem spiritus Dei habitat in uobis. Si quis autem spiritum CHRISTI non habet, hic non est eius. Si uero Christus in uobis, corpus quidem mortuum est ad peccatum: spiritus autem uita, ad iustitiam.

PERGIT in eodem Apostolus insistere argumento, ut qui in spiritu sunt, & qui in carne, distinguat, & utrorumque fructum, finemque demonstrat: Qui secundum carnem sunt, inquiens, qui uias carnis insistant, illi ea meditantur, quæ sunt carnis, caro porro in terram est conuersa, & prona, ergo eorum meditatio tota terrena est, Qui uero in spiritu sunt, qui ad naturam spiritus se referunt, quæ nequaquam corporea, neque sensibilis est, illi ea meditantur, quæ sunt spiritus: spiritus autem in sublime se effert, amat, & appetit cognationem suam, quæ cœlestis, & immortalis, & nuda omni corpore est: ergo horum meditatio in cœlo & Deo fixa est. Ita meditatio carnis mors est, Cum enim caro tendat, & inclinatur ad ea appetenda, quæ caduca sunt, & diu stare non possunt, eaque ut cognata, & familiaria diligat, & ipsa necessario cum meditatione sua, & item illa, ab ea quæ appetuntur corruptibilia sunt, & fini, mortisque addicta atque nata. Meditatio autem spiritus, quæ in cœlestibus uersatur, uita est, & pax. Nam & in his hæret, quæ immortalia sunt, tanquam cognatis, in quibus & ipsa perpetuo uiuit, & pacis fructu potitur, quod neque morsus ullos conscientiæ sentit, qui lætitiæ animi, quod in uoluptatibus carnis contingit, intus illi faciant amariorē, & cum summo bono ipso, nimirum Deo, pace, & concordia semper iuncta est. Nihil enim uult, quod non ex ipso, & per ipsum, uel potius, quod non ipse Deus sit. Atque ideo meditatio carnis inimicitia est in Deum: auertit enim ab eo, & ad contrarias partes reuocat, atque diuellit, quod est proprium inimicorum, & eorum, qui cupiunt obesse. Contraria porro sunt terrena cœlestibus, infima summis inquinata mundis, caduca immortalibus. Quarum quidem deteriorum cura, & meditatio, quæ carni suæ, & peculiaris est, nec unquam subiecta est legi Dei, neque uero etiam potest subijci, ex aduersario enim genere, & penitus alieno tota conflata est. Itaque qui in ea ipsa carnis uoluntate consistunt, nequeunt Deo placere, quandoquidem hi se ad infensas Deo, & inimicas potius dant partes. Sed quod ait legi Dei non posse subijci meditationem carnis, cum de lege Moysis intelligendum est, quæ in hoc præcipuo uno opere occupata, ut carnem sibi subigeret, nunquam tamen potuit illius feram, indomitamque naturam ad mansuetudinem, modestiamque redigere: tum etiam legem Dei, ipsum illum spiritualem uiuendi modum, ordinemque describit, à quo etiam magis caro remota est. Vos autem estis non in carne, sed in spiritu, si quidem spiritus Dei habitat in uobis. In illis dicitur spiritus Dei habitare, quorum spiritus cum Deo, & Dei spiritu coniunctus amore fertur in Deum, ut idem uelit cum Deo, & consentiens illi sit. Spiritus enim ille Dei diuinus amor est. Porro qui huiusmodi sunt, nihil cum carne, carnisque desiderijs, commercij, aut rationis habent, aut si habent, necesse est, ut tantum se distrahant à Deo, quantum studij, & amoris in carnis studia confertunt. In quibus igitur habitat Dei spiritus, hi non sunt in carne iam illi quidem, sed in spiritu, qui hoc modo sponsor est nobis, & arrabo futurorum bonorum, & beneuolentiæ Dei summi erga nos, ut supra Paulus, & Ioannes alibi, quæ dicit, In hoc

In hoc scimus, quoniam Deus manet in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Quod si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Nunc spiritum Christi, pau-
lo ante Dei, quoniam unus, atque idem omnino spiritus est, & in eo tamen diuisa est er-
ga nos operatio. Nam spiritum Dei magis agnoscimus in resurrectione nostra ad iusti-
tiam, & in fini ipso rerum diuinarum, æternarumque, quas petimus: Christi autem spi-
ritum, & in hoc, & item magis proprie in illo, quod carnem peccato mortuam conti-
nemus. Hac enim ex parte propria est actio in nobis spiritus Christi, ex qua tamen
ad illam alteram partem fit transitus, ideoque qui hunc Christi spiritum non habet, is
non est Christi, & quod necesse præterea etiam est, non est is Dei. Non potest enim
surgere ad uitam, & ad iustitiam, qui non prius obierit peccato carnis mortem. At
qui nam est spiritus CHRISTI? & in quonam inest CHRISTVS? In eo, inquit,
cui corpus mortuum est propter peccatum: id est, ut ne peccet, mortuum est. Et ad
hunc effectum non peccandi mortuum, & cui spiritus uita est propter iustitiam, quod
est, qui uiuit spiritualiter omni bonitati, atque uirtuti, in eaque uirtute Dei iustitiam,
diuinamque bonitatem imitatione assequi conatur. Atque hic quoque in his uerbis sa-
tis expressum est fidei Christi mysterium, quanquam Apostolus compressit & suo
more locutus est. Est igitur is Christi, & in eo Christus est, qui corpus habet mortuum
peccato, & spiritum uiuentem habet, non cuiuslibet curæ, neque humanæ cogitationi,
sed assequendæ, & imitandæ iustitiæ summi Dei, ad quam iustitiam cum resurrectione
Christi is quoque surrexit.

Si uero spiritus eius, qui excitauit IESVM è mortuis habitat in nobis,
qui excitauit CHRISTVM è mortuis, uiuificabit & mortalia corpora ue-
stra per inhabitantem ipsius spiritum in uobis.

HÆC accessio ad ea, quæ ante dicta sunt à Paulo apposita est, ut quod de morte
corporis, & de uita spiritus mentionem modo fecit, ne existimarent legentes totum
esse quod in CHRISTI fide ab Deo nobis ostentatum sit, & propositum, quod
immortales quidem spiritu, & anima futuri essemus, corpore autem mortui. Remo-
uet statim dubitationem hanc, & futuram corporum resurrectionem ostendit, cau-
samque, & rationem affert. Quod si spiritus Dei, is enim CHRISTVM Deus exci-
tauit à mortuis, in nobis habitauerit, hoc est, si anima nostra proprium domicilium
Dei fuerit, si nulla pars animæ diffluet à Deo, neque in alienas curas, alienos ue amo-
res se deflexerit, sed hærebit omni sua cupiditate, & appetitione in summo Deo, sic
enim illum in se inhabitantem continebit, cum nihil, quod non ex illo sit, spiritus nos-
ter cogitabit, aut appetet. Si igitur is Dei spiritus habitauerit in nobis, qui excitauit
IESVM à mortuis, Deus is ille ipse mortalia quoque nostra corpora ad uitam ex-
citabit per inhabitantem illum suum in nobis spiritum, qui non patietur corpora in
perpetuum iacere, quando ipse Dei spiritus maiore nixu, atque uis in cælum, uitamque
tendit, quam ut queat in terra à corpore retineri & deprimi: ad eam autem uitam
excitabit, quæ cum eodem semper Dei spiritu cohærens sit futura. Nanque hæc pro-
pria futura est spiritus Dei in nostris corporibus excitatio, siquidem omnia passim
humana corpora excitabuntur, neque in omnibus tamen fuerit inhabitans Dei spi-
ritus. Verum illa corporum uulgaris excitatio immissione animæ in quodque corpus
suarum facienda est, quæ cum per se uitam anima deferat, reuocata in corpus uitam sta-
tim suam cum illo communicabit. Sed quæ anima Deo ita coniuncta fuerit, ut spi-
ritum suum aluerit, & conformarit, spiritui omnipotentis Dei, sequatur ipsam Deo ha-
bitaculum præbuerit, illa in corpus rediens, non suam solum corpori, sed & illam spi-
ritus Dei uitam insinuabit, atque inferet, quæ erit ipsi Deo similitudine, imitatio-
neque propinqua. Non uiuet enim modo illud corpus, sed & beate uiuet, & Dei consue-
tudine perpetua, amicitiaque perfruetur, quod cæteris corporibus non continget, quæ
fuerint animabus tantum suis absque Dei spiritu in uitam restituta, & reposita.

Quapropter fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem uiuamus. Nam si secundum carnem uiuatis, debetis mori; si autem spiritu actiones corporis perimitis, uiuetis. Quotquot enim spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei. Nō enim cepistis spiritum seruitutis, rursus in formidinem. Sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater. Ipse spiritus contestatur spiritui nostro, quōd sumus filij Dei; si autem filij, & hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.

DEBITORES sumus, non carni, inquit, ut secundum illam uiuamus, id est, nihil debemus carni, ut ad illius nutum uiuere debeamus; nullo enim illa beneficio sibi nos obstringit, sed inducit potius in fraudem, ut quæ interitum & mortem suis sectatoribus offerat; debemus autem spiritui, à quo uero beneficio, summoq; afficimur, quōd ab eo uitam, & immortalitatem obtinemus. Si igitur uolumus uiuere, si nos delectat uita, huncq; uiuendi fructum proprium, & perpetuum tenere cupimus, spiritu actiones corporis perimamus, eas scilicet in quibus corpus spiritui repugnat. Has enim si interemerimus, cum hæ nobis mortem accersant, & concilient, mortem ipsam in nobis interemptam habebimus, extabitq; & eminebit spiritus uita, quæ illi semper comes, & coniuncta est, in hoc quidem seculo operatrix iustitiæ, in altero uero aternæ beatitudinis affecutrix. Quicumque enim, inquit, spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Ecce immortalitatis & beatitudinis nostræ rationem. Cum enim necesse sit, ut aut Dei spiritum habeamus in nobis, aut spiritum mundi, si cum spiritu mundi conflatum, & conspirantem spiritum nostrum habuerimus, filij mundi nominabimur, & illi erimus tanquam filij patri subiecti, & obedientes, aut potius, ut domino serui parebimus, iniua enim illius, iniustaq; imperia & suscipiemus, & exequemur, quod est, ut seruientium tyranno, non ut parenti obedientium ministerium. Si uero spiritum nostrum cum Dei spiritu copulauerimus, patrem nobis uere noscemus esse Deum, etenim illius mandata, atque imperia omnia nobis ad salutem, ad lætitiã, ad uitam esse experiemur, ipsiusq; indulgentiam erga nos intelligemus. Quæ Dei nobiscum, ut patris cognatio ex fide CHRISTI nobis peculiaris est. Namq; Iudæi, qui utrunq; & Deum, & mundum adsciscabant, duosq; sibi dominos confusa mente commiscebant, magis tamen erant filij mundi, quàm Dei. Etenim mundum quidem amabant ipsum, appetebantq; eius bona, atque in illis fructum uitæ constituiebant; Dei autem metu & timore ad suas frændas cupiditates adducebantur. Ideo enim uerebantur, & cauebant Deum lædere, ne ab eo terrena possessione priuarentur. Sed tamen quoniam & ipsi spiritu Dei educti ex Aegypto, & in solitudine custoditi, & lege instructi sunt, ne de eis quoque intelligeretur filios Dei, sicut nos sumus, item illos esse, quoniam & ipsi spiritu Dei quodammodo ducti sunt. Ideo subiunxit Apostolus, nos non accepisse spiritum seruitutis rursus in formidinem, sed accepisse spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba pater, qua eadem geminata paternæ appellationis uoce, in Marco ad patrem utitur I E S V S, & utrunq; nomen patris est, alterum Syra, Hebræaq; alterum Græca, & Latina lingua, ut Deum communem patrem omnibus esse ostendat. Ac nos quidem in quotidianis nostris ad Deum precibus primo statim effatu patrem illum inuocamus, ab ipso I E S V Christo admoniti, ac edocti. Sed & affectus quidam animi est interior, qui Deum non solum nominat sibi, sed cognoscit etiam patrem. De quo etsi hesterno die non pauca diximus; tamen hic quoque aliqua dicenda sunt, ut uirtutem fidei nostræ, & beneficia I E S V CHRISTI sæpius nobis in memoriam reducamus. Pater quidem ergo omnibus nobis Deus est, quatenus semen cognationis, cum illo in nobis obtinemus, quōd ad similitudinem ipsius fuimus creati. Sed & Adam pater est omnibus nobis, quōd naturam nostram, atque substantiam hunc animalem uidelicet hominem totum ex illo hausimus. Est enim ita de eo scriptum; Et factus est primus homo Adam in animam uiuentem. Homo igitur animalis, hoc est, qui anima, & uita tantum nititur, cuius omnia officia sunt ad eum finem, ut hanc ui-

tam mortalem custodiat, illius terreni hominis Adæ, ut ipse ad Corinthios Paulus scribit, filius est, qui semen præstantioris suæ cognationis cum Deo, aut non attendens in semetipso, aut despiciens carni, & corpori sese ferendum totum dat, illisq; fouendis & explendis omnem diligentiam adhibet, qui huiuscemodi homo mortis omnino addictus est, sic moriturus ut non unquam amplius talis exurgat. Sed in ipso homine post aduentum adultæ iam rationis, si diuinum semen illud & cognatio cum Deo fuerit animaduersa, & cognita, statueritq; qui animaduernerit, Deum patrem recognoscere, & in illo spes suas ponere, tunc duplex illi uia, & ratio propolita erit, una in lege Moysis, altera in fide CHRISTI. Lex Moysis Deum sic patrem colentibus eum proponit, ut non ipsum tamen filijs, neque illius non uisa, & sensibus non percepta bona, sed ea, quæ sentiuntur, & cernuntur ab eo optanda esse doceat, atque ut eorum adipiscendorum authorem sibi Deum uelint esse, illos admonet, quem patria quadam indulgentia erga eos præditum suscepturum illorum curam, tãquam filiorum patrem prædicat, & in promissam terram mel, & lac fluentem illos deducturum, pluuiasq; illis tempestiuas, & fructus annuos producturum. Atque hic primus aditus est, atque ingressus ad tribuendum Deo honorem, tanquam patri, propter quam causam in ueteri scriptura Iudæi filij Dei sæpenumero appellantur, & quidem ab ipso imprimis Deo, ut cum ait: Ego dixi, dij estis, & filij altissimi omnes. Vel cum, Ego filios genui, & extuli, & primogenitus meus Israhel. Idem quoque Moyses ad populum arguens, & increpans, Deum qui te genuit, dereliquisti. Et Malachias: Deus unus est, & pater omnium uestrum, quod in persona Dei Hieremias: Patrem uocabis me, inquit. Vel cum Dominus dicit de stirpe Dauid, Ego ero illi in patrem, & ipse mihi in filium, Iudæi quoque CHRISTO de semetipsis: Nos unum patrem habemus Deum. Ex quibus omnibus manifestum fit, eos filios Dei iam rite nominari, qui Deum unum authorem suum agnoscunt, & uenerantur. Sed ut cõtingit in pueris, qui etsi parentes suos nouere, illisq; blandiri, & habere honorem didicerunt; nõ id tamen agunt parentum causa, neque quod illorum uoluntati penitus uelint esse obtemperantes; sed ut per cultus illos, ac blanditias aliquid earum rerum à parentibus consequantur, quas ætas illa concupiscit, propter quam causam etiam metu, & minis coercendi sunt, ne affectionibus illis inducti, in praua fortasse studia incidant, & malis moribus imbuantur: Sic accidit Iudæis, ut illum spiritum Dei, quem ad Deum unum colendum, cognoscendumq; acceperant, non in amore acciperent, sed in metu, & formidine: ideoq; spiritum eum seruitutis appellat Paulus. Amare enim uere non poterant Deum, quem idcirco amare præferebant, ut ea, quæ magis amabant, aliena ab Deo, atque diuersa, per eum consequerentur: & in illis ipsis expetendis ac potiundis, quæ amabant, ne grauius ruerent, proximumq; sæpe alliderent, poenis erant propositis, minisq; coercendi. Filij ergo illi Dei, sed tanquam pueri effigiem solum Dei inchoatam, ac rudem in seipsis deferentes, qui si postquam uiri facti essent, & animo, & studijs patrem uoluissent imitari, atque illi penitus se conformare, & tradere, neque extra eum aliorum hæreditatem bonorum ex alijs parentibus constituissent quærere, uerum & integrum nomen filiorum fuissent meriti. Non enim puerili affectu quodam, sed stabili, grauiq; iudicio Deum patrem percoluissent. Et quoniam ad hæc spem, huncq; finem alebantur de principio ab ipso Deo, atq; instituebantur, statim à primo filij uocari cœpti sunt. Atque ideo Paulus conditionem nostram ab illorũ conditione seiungens, ait nos nõ ita accepisse spiritum Dei, ut is nobis ueluti seruis ad timorem, formidinemq; sit, quemadmodum quidẽ Iudæis fuit: sed ita accepisse, ut ingenui, & liberi in filios Dei adoptati paternæ unã nomen necessitudinis, & amorẽ, ac sanctitatem eam, quæ ei nomini debeatur, susceperimus, atq; ut in his adoptionibus, quæ inter homines legibus fiunt, qui ex uno genere adoptatur, in aliud genus emancipatus à priore patre in alterius trãsit potestatem, nomenq; nouum fert, & mores, gentẽ sacrãq; commutat, firq; totus eius patris, cui se dedit adoptandum, & ex eo iam dependet, bonorumq; illius expectat hæreditatem: sic nos dimisso patre mundo, genus Adæ reijcientes renuimus esse animales, illamq; corporeorum, & terrenorum bonorum hæreditatem, quæ ab genere illo nobis ueniebat, repudiamus, & abijcimus,

solacq;

solacj; ea bona expectamus, quæ ex Deo, & ab Deo promissa nobis sunt. Ita in nouam familiam, nouum nomen, nouæ, & æternæ hæreditatis spem traducti, ubi nõ amplius terreni, sed cœlestes, non in patrimonio corruptibili, sed in nunquã interituris bonis, spe, & desyderio infixi sumus; tum uero Deum nobis appellamus patrem, tum optimorum filiorum charitate, & studio erga illum accēsi fructus eos pietatis nostræ iam in hac uita capere incipimus, qui tali parente digni sunt. Nam hoc primum amore, & spiritu altiores efficimur, & e communibus istis humanis studijs, & appetitionibus in cœlum longe eminemus, pacatiq; & beati nihil intra nos sentiētes, quod intestinæ illi lætitiæ officiat, hæremus contenti in ipso complexu omnipotētis Dei. Ille uero in suo sancto spiritu nobiscum semper est, & sese nobis demonstrat, regnumq; cœli in animis repræsentat nostris. Quod ipsemet in Luca testatus dominus est, iam intra nos & in hac uita esse, in qua quidem status nostri beatitudine, in quo animi gaudio cōuersi ad Deum creatorem nostrum, & patriam illius indulgentiam erga nos, ueritatemq; eius bonorum, ac admirabilem fructum illorum, in nobis intelligentes, clamamus amoris uoce, atque cordis, O pater, pater, o uere patrium erga nos animum, atque amorem gerens. Et quidnam est præterea, quod ab optimo patre & eodem patre omnipotente aut sperare amplius, aut uero etiã optare debeamus? Ergo is spiritus, qui nos in hũc sensum rapit, qui ponere nos reliquas mundi curas, & sperare in solo Deo iubet, qui bona illius nobis indicat, atque impertit, qui beatos & cōtentos iam in hac uita facit, idem ille ipse spiritus Dei sanctus, qui & ipse Deus testimonium præbet spiritui nostro indubitatum, atque certum, quod sumus filij Dei, quando ab illo patre nostro sic tractamur, ut amantius, indulgentius, liberalius tractari nequeamus, cuius quidē spiritus diuini testimonium spiritus noster, qui illi est coniunctus, & adhærēs sic accipit, ut sese gerat pro filio Dei, cuius tantam erga se experitur indulgētiam, ut præ bonis animi, quæ ex illo possidet mundum, & mundi bona, quæcunq; lingua nūcupare, aut sibi potest cogitatio depingere, tãquam cœnum omnia ducat, & in uno ipso Deo etiã nunc hic uiuens, & terrenis affectionibus etiã nunc pulsatus, constituat summã omnis felicitatis suæ; qui si persuasus est, habetq; exploratum se filium Dei esse, tãti fide testimonij, & tot donis testimonium comprobantibus adductus, eidem testi profectò credet, se cum filius sit, hæredem quoq; Dei fore, atque eorum bonorum hæredē, quorum hæreditatem maiorem suum fratrem Christum; iam adijisse crediderit quæ nimis rã bona ea sunt, ut surrecturus homo totus è mortuis, & futurus deinceps sit immortalis, idemq; in cœlum ascensurus, & ad dexteram Dei sit cōfessurus; ubi enim caput ibi & corpus manere est necesse propinquum similiter, & adiunctum Deo, non quidē pari dignitatis æqualitate, sed in capitis sui maiestate. Porro autē caput nostrum est Christus. Credet ergo & confidet certo spiritus noster se ita hæredem fore Dei, ut sit cohæres I E S V Christi.

Siquidem unà patimur uti unà & glorificemur. Reputo enim quod non dignæ sunt ærumnæ præsentis seculi, ad eam gloriam, quæ debet reuelari in nos.

S I Q U I D E M, inquit, nostræ fidei professio est, uelle pati cū Christo, ut ad eandē cum Christo gloriam etiã unà prouehamur, ac ne nos perturbet mentio patiendī, speratamq; illam tot bonorum lætitiã incommodorū coniunctione diminuat, subiungit statim sapienter, & prouide reputare se, hoc est subducere rationem, & facere summam, quemadmodum facere soliti sunt, qui calculos, & numeros in summas colligunt, quod est perpendere ex utraq; parte, & æstimare. Quid est autē, quod reputet? nempe hoc, quod omnes huiusce seculi molestiæ, omnes ærumnæ, incōmoda omnia, quæ cū Christo à nobis subeantur, nõ sunt idonea ad tantū promerendū, quantū illis incōmodis præmiū propositū est; quãdoquidē collecta, & coaceruata in unū, si in contentionē futuræ glorię deducatur, illius lōge magnitudine, & felicitate sint inferiora. Quod idem ipse alio loco, Quod nūc nos cōterit excedens leuitate, inqt, æternã excedentē grauitate gloriã cōparat nobis nõ cogitatibus ea, quæ uidentur, sed quæ nõ uidentur; atq; hoc est spe attollere animū, & diminuer eadē opera laborē. Quid uero num patimur

patimur omnes cum CHRISTO qui in hanc fidem uenimus: patimur enim uero, qui si etiam non in uinculis, & plagis, & in omni corporis laceratione, ac supplicio CHRISTI fidem constanter profiteamur, neque in crucem tollimur, sicut ille fuit sublatuſ, eo ipſo tamen, quod & ad iſta parati animo, ſi acciſat, ſumus, & in medijs mundi cupiditatibus, atq; curis ſuſtinemus quotidie praelia pertentantiuſ nos & dolorum, & uoluptatum, atq; a cogitatione Dei tranſducere ad ſe nitentiuſ, hiſq; quoad licitum eſt, obſiſtimus, & repugnamus, gerimus ipſi quoq; crucem noſtram, & abnegantes noſmetipſos, noſtrumq; genus priſtinum contendimus, & adnitimur, ut efficiamur filij Dei. Et quoniam longo iam proceſſu ſpirituſ uehementer extulit Pauluſ, eumq; habere teſtimonium ſpirituſ ſancti, quod filiuſ Dei ſit, diſſeruit uitamq; ex eo pendere uno, & bonorum Dei hereditatem, futuramq; gloriã paratam illi eſſe dixit. Corpus autẽ & carnem in totũ abieciſſe uiſuſ eſt, ne qui forte ſuſpicetur nihil iſtam partem apud Deum honoris habituram eſſe, neq; ad immortalitatem aſpirare eam poſſe, ob hancq; cauſam nec tantum futurã illi gloriã fortalſe deferatur, quantum opus eſt, & corporis comoda minus contemnantur, ueluti quod inique, atque iniuriã hiſ præſentibus priuetur bonis, ſi id in poſterum fructuſ nullos coeleſtium illorum bonorũ eſt percepturum, reuertitur Pauluſ ad confirmandũ, corpus quoque noſtrum nobiſcum unã futurum immortale, & bonorũ eorudem cum ſpirituſ partiſ ceps, implicate ille quidem, & contorte, ſed tamen ut accurate, & ſubtiliter intuentibus, hic Pauli in hoc loco intelligatur eſſe ſenſuſ, Nunc eiſ audiamuſ uerba.

Vehemens enim expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Nam uanitati creatura ſubiecta fuit, non ſponte, ſed propter eum, qui ſubiectiſ in ſpe, quod & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

VEHEMENS expectatio creaturæ, inquit, hoc uocabulũ *κτίσις*, quod nos cæterorum opinionem ſecuti creaturam tranſtulimur, meliuſ noſtro iudicio conuertemus fabricam, habemus quidem uerbuſ uerbo par condere, quod eſt græce *κτίσις* idq; in corporeis potiſſimum naturis, & rebus uſurpamus: ſed quoniam uocabula, quæ ex eo uerbo ducuntur, ut conditio, ut cõditura, inciſerent in alienoſ ſenſuſ, mentemq; legentis obturbarent, conditionis loco fabricationem proferimus, cuiuſ uerbi uis cognata tamen eſt priori uocabulo, atque propinqua. Igitur hiſ, ut dico, nominibus ad corporum naturam utimur, quibus creatio ut longe communior eſt, ſic ſerẽ etiam eſt ſpiritalior. Creare enim animas Deum recte dicimus, cõdere, aut fabricari non ita dicimus. Sed quod *κτίσις* in hoc loco pro omni eo quod fabricatũ à Deo eſt, hoc eſt pro cœlo, terra, elementisq; accipienda ſit, quorum unã cum gloriã filiorum Dei ſit facienda nouatio, quando iſta propter hominem effecta, & fabricata, hominiſ ipſa quoq; conditionem in utranq; partem ſequuntur, ut & laborante eo laborent, & pacato quietura ſint, multa hic & præclara dicuntur à ſanctiſ uiriſ, qualiſ noſ ut adhortentur acueſdas eſſe nobiſ uiſe animi, ut fortiuſ certemus, quibus nõ pro nobiſ ſolum, ſed tanquam pro aris ac focis ſit etiam decertandum. Siquidẽ in illam perpetuam gloriã per patientiã, tolerationemq; certaminiũ poſtea introducti, & terram peccato primi hominiſ execrationi traditam, & cœloſ ſenio, laboriq; deſtinatoſ, de quibus ſcriptum eſt, quod omneſ tanquam ueſtimentum ueteraſcent, & ſicut amiectiſ mutabuntur, in nouam, & perpetuam pulchritudinẽ nobiſcum ſimul reſtituemuſ. Sed ego in eam mentem inclino potiſ ut de fabrica corporiſ noſtri intelligendum putem. Nam & cœli ante peccatũ Adæ currere circũcirca, & ſe uoluere inſtituerunt, & feracitas terræ, ac cæterarum rerum opportunitaſ non tam ſibi, quam nobiſ in laborem eſt uerſa. Atque ut ea etiam ita ſe habeant, nec enim inſciamuſ, ne noſ quidem, quin cuncta in ſeculorũ fini, & in aduentu magni Dei nobiſcum una nouanda, & in potiorem ſtatuſ cõmutanda ſint: tamen argumẽta futuræ immortalitatiſ noſtræ magiſ ex nobiſmetipſiſ, & iſiſ, quæ in nobiſ experimur, & ſentimur,

Q ducenda

ducenda sunt, quàm ex alienis, ac longe disitis rebus. Itaq; & hoc uocabulo Marcus in Euangelio pro hominis tantum conditione, & creatione usus est, qua I E S V S discipulis præcipit in illo, ut euntes in mundum omnem prædicent Euangelium omni creaturæ, quod est *πᾶσι τῆ κτίσει*. In quo illud quoq; apparet & existit, quæ nobis maxime aduersaria sunt ad uictoriam, palmamq; contendentibus, & quæ inuincibilem uidentur habere uim impediendi, atq; obstandi, posse ea nõ difficiliter à nobis superari, quando nobiscum ipsa quoq; ad eandem gloriam immortalitatis aspirant. Sic igitur se habet uerborum istorum intellectus. Vehemens enim expectatio creaturæ hoc est fabricæ, & illius in nobis partis, quæ condita corporea est, ipsa quoq; expectat, ut accipiat reuelationem filiorum Dei, ut particeps etiã ipsa sit, ut eandem immortalitatem cõmunice. Est enim *ἀπελδοῦ ἐχέδου* compositum uerbum ab expectando, & capiendo, quod est quasi hiare expectando, ut accipiat. Reuelationem autem, quoniam arcanum consilium Dei de electis suis in illo extremo iudicij die omnibus reuelabitur, & tunc palàm in mediũ omnia proferentur. Atq; hoc uerbo sic positum ab Apostolo est, expectari à corpore nostro eandem immortalitatem, cuius quidem expectationis ratio cõmunior illa sit, q̃ nihil est effectum, & in natura cõditum, quin etiã si non ratione, & consilio, at tacito tamen desyderio ad melius semper spectet, & moueatur. Verum cum altera statim existat quæstio, quã possit corpus immortalitatem appetere, quod ad ea omnia potius propensum, præceptq; sit, quæ sunt penitus contraria immortalitati, ut est tectus Apostolus, & munitus, omnia subito circumspiciens, & prouidens, occurrit è uestigio quærentibus, & anteuenit, dicens istã ipsam fabricam partis sensibilis in nobis, corpus, carnemq; uidelicet, non sponte sua subiectam fuisse uanitati, sed propter eius crimen, qui illam subiecit, hoc est propter Adæ crimen, qui obedientem illam primò rationi, & ex ea immortalitatem haurire in se paratam, suo peccato, & uitio deiecit ad corruptionẽ. Nam uanitatem hoc loco Apostolus, uana carnis desyderia, & cupiditates inaneis uocat, quæ fructum, mortem, & corruptionem afferunt, quas alibi cupiditates nominat deceptionis, quæ quidem efficiunt, ut uanos filios hominum, mendaces filios hominum appellet scriptura, & in imagine non in ueritate transire hominem confirmet. Etenim simul ut caro, quæ nullum suum habet ordinis, nec rationis lumen ab illa in primo patre nostro cum mente, & ratione concordia diuulsa est, neq; quod cuperet, cuiusmodi id esset, cognoscere amplius ipsa potuit, neq; in eo ipso quod cupiebat, modum sibi, & finẽ constitutuere fuit apta. Sed & si uanitati, ac corruptioni ex eo animalis homo addictus fuit, retinuit tamen sibi spem, & illud insitum, atq; occultum naturæ desyderium non abiecit, sese cũ filiis Dei in pristinam aliquando nobilitatem, & ueterẽ gratiam redintegrandum esse, uel eo etiã maiorem, quod tunc in ipso Adam in ancipiti, & lubrico positus poterat, & stare perpetuò si decreuisset & cadere, si hoc ei magis collubuisset. Posthac uero si fuerit redintegratus ac repositus, & maiorem multo, & in perpetuũ stabilem gloriã est adepturus. Ab omni enim tum penitus seruitute corruptionis liberabitur: id est, ab ea terrenarum cupiditatum seruitute, quæ illũ constrictum tradit corruptioni atq; mortĩ, quibus etiã in Apostolo uerbis iudicatur de fabrica corporis nostri fuisse dictum. Non enim cœlum, neq; terra huiusmodi corruptionis seruituti sic subiecta est, uindicabitur igitur corpus nostrum à seruitute corruptionis, & in libertatem gloriæ filiorum Dei liberabitur. Erit enim hominis animalis liberatio, accessio eius liberationis, quã ut spiritalis, & filius Dei regeneratus, uidelicet ex Deo, & natus homo consequetur, quæ tunc quidem fuerit libera & segura gloria, cum extra belli periculũ, & huiusce uitæ lapsus, in exurrectione corporum propria & perpetua possidebitur.

Novimus enim quod omnis creatio consuspirat, & congemiscit usque ad præsens: neque ea solum, sed & ipsi primitias spiritus habentes, & nos ipsi in nobis ipsis suspiramus, qui adoptionem in filios expectamus redemptionem corporis nostri,

OMNIS creatio uel fabricatio in hoc loco, & in uno quoque homine totus homo, & in uniuerso tempore totum genus humanum intelligitur, quorum utrunque scire se, & nosse affirmat Paulus, gemere unam & suspirare huius inueniendae immortalitatis desiderio. Ac natura quidem res sese ita habet, ut quod Paulus alio loco, suspiramus, inquit, & affectamus, nolentes quidem exui, sed superindui, ut absorbeatur mortalitas à uita, quoniam sic facti, atque conflati ex anima, & corpore in unam rem fuimus, totum hoc quod sumus, diligamus in nobis ipsis, & incolume, ac saluum totum esse cupiamus. Neque erit quisquam pertentans animum suum, & omne occultos sensus mentis suae cogitatione peragrans, quin in semetipso intelligat ferri nos amore, & studio conseruandi nos ipsos, atque ita conseruandi, ut nec partis in nobis, nec temporis iacturam aliquam libenter admittamus. Sumus quidem eo animo, si qui bene, & recte fuimus instituti, ut si alterutrum perdendum sit, corporis pati, quam animae detrimentum praeproptemus. Verum enim uero non est plena, neque integra animi nostri consolatio, si tamen amissio corporis facienda sit, hoc desiderium adipiscendae & fruendae immortalitatis, ita in uno quoque homine insitum est, ut neque obliuione, nec contrario studio, aut ratione unquam ulla possit auelli, quod in alijs rebus, quas inaniter, & temere cupimus, nec possumus ullo modo adipisci, facile est prouidere ratione, ne cupiamus aduersus quidem totam hominis immortalitatem, quominus ea optetur, & anheletur, non uis, non suasio, non consilium ullum, non temporis longinquitas, non studiorum diuersitas potest, non denique ratio, non cuiusquam autoritas obstare, & prohibere. Quod studium si innatum nobis usque eò est à natura, ut nequeat deponi, ne illud quidem simile, aut affine ueri est, frustra id in nobis, & nequicquam ab eadem natura fuisse insitum. Ad hæc accedit ratio longe fortior, quæ Paulo, & nobis in Deum rite credentibus huius eiusdem rei scientiam corroboret, quod omnes, qui Deum quoquo modo cognouerunt, & ab eo sunt uel inspirationibus & nuntijs è cælo missis uel Moyses lege instructi, atque edocti, cuncti in hanc spem terræ mandati, & in sepulchris conditi fuerunt, tanquam denuo reuicturi, neque amplius postea in mortem essent recasuri, fuerit licet Saducæorum factio quædam apud Hebræos, quæ sustulerit resurrectionem, & Paulum de eadem re Athenis disserere incipientem philosophia irriserit, sintque etiam nunc quæ plurimi, qui corpori uni excolendo, & saturando neglecta fide immortalitatis adhibeant curam; tamen aliud in istis lingua, atque mores, aliud mens ipsa intus, si consulatur, exclamat, præsertim si ea aliquo pacto sacrarum rerum, & rationum uel solis auditionibus fuerit imbuta. Est enim in Iob, est in prophetis, & denique penè in omni scripturæ contextu, de resurrectione futura corporum animaduertere. Horum porro prædicatio, & expectatio aliorum si non uana, sed uera est, ut quæ à summa Dei ueritate profecta, & inspirata sit, scire iam potest Paulus, & cum Paulo omnes qui Deo fidem habemus cunctum hominum genus in hac spe fuisse corruptioni, & morti ad tempus addictum, ut extremo in tempore consurgat ad uitam, nec mortem postea amplius unquam oppetat. Nam aut qui hoc ex Deo perceptum habuerunt, certi spei suæ, & resurrectionis, intelligentesque quid sperarent, tantisper naturæ, & morti concessere, aut si à tanto doctore non fuerunt moniti, nullamque huiusce spei curam, nec cogitationem in animis suis uolutauerunt; occultum tamen naturæ, & mutum immortalitatis desiderium abdicare à se non potuere. Quare genus omne humanum, & quod mortuum est iam diu, & quod uiuit, suspirat uniuersum, & anhelat ad hanc immortalitatem eamque ad totius integram hominis, non alicuius certæ in homine partis, ut & totum genus, & homo totus ad incorruptionem, & uitam recuperandam contendat. Et quoniam de animo erat persuasibilis, de corpore magis ambiguum, alio etiam ualidiore inter uiuos utitur argumento, quod & animus ipse corpori, & testimonium spiritus sancti huic de corpore spei subuenit, & astipulatur. Non solum, inquit, hæc communis est totius humanæ fabricæ, creationisque expectatio, reuiuiscendum denuo esse, & immortalem deinceps uitam agendum; sed & illi qui spiritus primitias habuerunt, quod est intelligendum de patriarchis, & prophetis, in quibus primò cœpit operari spiritus sanctus, & nos ipsi, in quibus idem spi-

ritus assiduam sibi iam domiciliū constituit, qui non primitias tantum, sed integram messem spiritus sancti possedimus, quibus ille non solum flatu, sed flamma, & lumine amorem, & cognitionem summæ ueritatis infudit, & qui adoptionem in filios Dei iam ex parte nacti pleniorē etiā posthac, & illustriorem eiusdem Dei hæreditatem expectamus. Hoc enim sibi uelle iam diximus ἀπενδοῦμεν, quasi expectare interim accipiēdo, nos inquam, qui plenitudinem spiritus ex Deo hausimus, quem habemus intus omnis nobis ueritatis certissimum & sponforem, & testem: si speramus item ipsi, & expectamus redemptionem corporum nostrorum, quod non faceremus, si hæc nostri pars, non ad obtinendam perpetuitatem, ipsa quoque nata, factaq; existeret. Ac nequīs hoc tantum dicat sperare esse, spe autem nostra falli, & decipi nos posse, refutat statim, sic inquiring:

Spe enim seruati sumus: spes autem cum cernitur, non est spes. Quod enim cernit quis, quid etiā sperat? quod si quod non cernimus, speramus, per patientiam expectamus.

E A S P E S, inquit, quæ de præterito pignus maximum nobis dedit, non se esse fallacem, ut per quam spem, salutem sumus adepti. Nam à primo cum credidimus Deo per I E S U M Christum, & spes nostras à mundo auferentes, in illo omnes collocauimus, & fiximus, statim mercedem spei nostræ accepimus salutem nostram. A seruitute enim iniquitatis, & mortis ad uitam, & iustitiam Dei fuimus translati, in genusq; & nomen filiorum Dei uenimus. Illa igitur spes, quæ nos, ut alter ait Apostolus, Pauli consors, atque collega, regenerauit in spem uiuam, tantumq; nobis bonorum cum promitteret, plus etiā dedit, ut quæ dignitatem humanæ nobilitatis, quam omni uitio, & culpa contaminati homines amiserant, cum se restitutam illis polliceretur, ultro Deos ipsos, & Dei filios effecit. Illa inquam spes, de futuro nos profectò non fallit iam tot rebus, & argumentis nobis explorata, & perspecta. Sicuti non sefellit ne tunc quidem, cum ad eam nullo adhuc certo obside illius firmitatis inducti accessimus. At nunc posteaquam per eam nostræ illustratæ mentes, & cognita omnis ueritas, commerciumq; cum Deo, & cum spiritu sancto salutis, & beatitudinis nostræ nobis innotuit, quid est uel quod minimum dubitemus, quin hanc quoque immortalitatem integri hominis ex corpore, animoq; conflati, quam pollicetur nobis, sit præstatura? modo patienter, & cum tolerantia expectemus, quod est proprium eorum, qui in Deo, & fide Dei firmiter hærentes, solantur spe illa expectationē suam. Nanque & qui expectant patienter, & qui impatientes sunt, omnes quidem in uitam perpetuam cum corpore simul sunt resuscitandi. Sed illam solam immortalitatem, & ueram uitam sentit Apostolus, quæ electis Dei futura est. Hi enim immortalem uere uitam: qui autem à Deo damnati, & repudiati fuerint, mortem potius immortalem sunt inuenturi. Spes igitur & in sperando, atque expectando patientia suscipienda nobis est, quando nec spes quidem amplius esset, si quod speramus, id iam teneremus. Atque ut animaduertas altitudinem Pauli sensorum, & quamobrem hanc spei disputationem interposuerit, perspicere tute, & cum animo tuo considera, ut intelligas non esse locum calumniantibus ad hanc infirmendam spem, cuius probationem in hac uita, non modo consequi, uerum nec desiderare quidem possumus. Si quis enim contradicat, & asserat sperare nos uana, & expectatione nostra decipi, nempe id ita dicat, quoniam utrum spes ista uera sit, an ne falsa in hac uita cupiat experiri, argumentaq; ueritatis de hac spe ex his, quæ hic apparent, & cernuntur, ducenda esse constituat. At hoc nihil est, quod minus optari possit. Cupias enim unà si istud cupias, & uiuere, & mortuus esse. Dum enim in hac uita sumus, in ænigmate sumus, & tanquam in imagine, ac simulacro ambulamus, cunctaq; felicitas, & beatitudo nostra spe futuræ uitæ continetur. Quid ergo optes huiusce spei sensibile argumentum, cum si hoc obtineas, quod optas, amplius ipse sensibilis non sis? Itaque spem quidem istam contemnerē, & post mittere, atque ad explendos sensus totum conferre te possis. Argumentari

mentari autem contra eam ex his, quæ cernuntur, aut testimonium flagitare certum, quod illam tibi ex sensibus confirmet, nullo modo possis, quin continuo repugnantia dicas, & id quod affirmas, simul etiam inficere. Ac quemadmodum si quis marinos fluctus solidam terram cupiat esse, ita tamen, uti fluctus nihilominus sint, ipseque ab illo nauigandi motu, & gestatione non deseratur, is huius sui optati nullam stabilem & constantem habeat rationem, sed sibimetipsi contrarius, & repugnans sit; sic qui futuræ uitæ spem ex his quæ sensibilia sunt, uolunt comprobari, hi & sentire simul, & non sentire quod desiderant, uolunt. Quando ab omni sensu humano, isto uidelicet, & mortali aut spem, aut te abesse necesse est, si sis huiusce spei sensum aliquem percepturus. Illa igitur tibi argumenta spei nostræ fidem faciant, quæ ex eadem spe ducta sunt, quam cum uideamus in eis rebus, quas in hac uita possumus experiri, promissionis suæ fidem nobis præstitisse, quod reuocauit nos à peccati morte, & in iustitiæ uitam insinuauit, exque aduersarijs Dei, & hostibus effecit eius filios. Cum, inquam, uideamus spem nostram in Deum tot nobis & tam præclara promissa expleuisse, eandem certò confidamus ea, quæ adhuc supersunt, quæ in alteram uitam referuata nobis sunt, etiam expleturam, cum horum præsertim, quæ iam potiti sumus, illa quæ expectamus, quasi comitatus quidam, & appendices esse intelligantur. **TUM IULIVS**, proh Dei immortalis fidem mi frater, inquit, Quid est nobis de hoc homine dicendum? utrum eum ex humano, an ex cœlesti magis ordine statuamus? qui tantos cursus cogitationum, tanta inuolucra diuinorum consiliorum in tam paucis uerbis constringat, & alliget, & cum breue spatium progressus uideatur, cœlum, & terras, & maria peragrarit? Quod porro pelagus doctrinæ, quæ uis inaudita cœlestis sapientiæ non in his uerbis indita, & impressa est? ostendit penè digito nos esse filios Dei, testes aduocat omni fide dignissimos; quippe illos ipsos, qui planè noscunt, intelliguntque ueritatem, spiritus duos uidelicet, & illum Dei, qui est ipsa ueritas, & nostrum quatenus cum illo copulatus est, hoc est cum ueritate Dei hærens atque coniunctus. Atque in tantam nobilitatem, gloriàmque sublato, gerentesque Dei cognitionem, atque nomen, reuocat nos deinde ad respiciendam conditionem huius uitæ, quæ addicta sit laboribus, incommodisque perferendis, in quibus nos uersari æquo animo debeamus, & ad exemplum, ac imitationem **CHRISTI** Iesu ærumnas, & dolores hic libenter pati, ut cum illo quoque unà eandem postea gloriã adipiscamur. Tum deinde conuersus ad demonstrandam conditionem nostri corporis, quod fragilitati, & mortì uideatur relictum, immortale illud quoque fore confirmat, & in tempore reuelationis gloriæ filiorum Dei, etiam ipsum ad uitam perpetuam restituendum esse dicit, atque in una re utranque rem expedit: & ut nos futuros ex omni parte ostendat immortales, & ut animū augeat, fiduciamque corroboret, posse nos corporis & carnis cupiditates uincere, cum ista quoque pars nostri in eiusdem expectatione, ac desyderio spei nobiscum, & cum spiritu nostro cōsentiat. Non enim per graues esse aduersarios, inter quos de summa rei conuenire est licitum. Atque ad hanc corporis probandam immortalitatē, huiusceque immortalitatis spem non ex his rebus, quæ cernuntur, confirmandam, cum id fieri nulla ratione possit, sed ex eadem spe admi-
niculandam, ut spes spei testimonio, & certo documento sit, parsque iam adepta expectatæ partis faciat fidem, tot, & tam densa aliud in alio intexit argumenta, ut assequi hominis penè sensum cogitatione nostra nequeamus. Ac uideo equidem aliter hæc uerba ab alijs exponi. Sed ego facile suscipio rationem istam tuam, creationemque, uel fabricam potius, ut tu uis, ac recte quidem, mihi ut uidetur, de ipso tantum homine intelligo, quæ is corporeus, & sensibilis est, quam nostri quoque partem ad immortalitatem suspirare nobiscum affirmanti Paulo credo, quippe quæ si non aperta uoluntate, at cōmuni desyderio nature ad melius ipsa etiã moueatur, ueterumque prophetarum, & sanctorum hominū dictis atque scriptis, ac præsertim Apostolis, & præconibus summi Dei fidem de hac re indubitatam habeo. Verum illud tamen quaero de ipsa carne scilicet, deque tota corporis natura, quæ non sit contraria, & semper inimica rationi, cum ad extremum usque spiritum nunquam ea turbare pacem animi,

neque gerere bellum aduersus rationem desistat: quod si maior aduocanda est auctoritas, cur Paulus carnem concupiscere aduersus spiritum, cur idem illius se non posse stimulos, ac molestias propulsare ab sese dicit: Cur dominus illam infirmam appellauit: neque heredem regni fieri posse saepe testatus est: Cur illa in terram, & mortem nos semper trahit: cum ad coelum, & ad uitam exurgere contendamus: Qua denique illa ratione peruincit, ut maiorem multo hominum partem suarum uanissimarum laqueis cupiditatum astrictam teneat, atque uinctam: si non hoc malum est in eius natura proprium, ut opprimat semper & suo decore spoliet rationem: Quod si hoc illi natura uitium inest, quo pacto illud contrarium inesse potest, ut natura appetat etiam ipsa reuerti immortalis: **VITIVM** inquam, Iuli carni inest, sed non ut est caro, nam si hoc ita esset, etiam antequam peccasset Adam uitio infecta caro, & rationi aduersaria fuisset, quod non erat ea tunc quidem, antequam ad esum interdicti pomi, & neglecti diuini praecepti fuit deuentum. At postquam illo crimine corrupta ex pristina sua integritate decidit, ignorantiae continuo tenebris cooperta tota, & ius quoddam, ac arbitrium suarum libere exequendarum appetitionum sibi stulte uindicans, eadem arrogantia nititur aduersus mentem, qua mens, & ratio primo extulit sese aduersus Deum, Sed & si talis effecta parentis nostri crimine, & propter primam illam culpae labem, in prauos sensus, cupiditatesque est coniecta: inlitum tamen illud naturae desiderium non potuit eijcere, quin cuperet ipsa quoque particeps esse honoris, atque ut ex euidentibus in animo nostro factis atque exemplis, illud occultum in rebus quae carent ratione, naturae consilium melius deprehendamus. Vidisti ipse profecto, idque saepius homines uino, atque ebrietati deditos, qui cum in uno illo studio curas omnes suas, temporaque consumant, idque summum bonum in uita esse arbitrentur, nihilo tamen minus tacitis interdum confodiuntur stimulis, ut in media ipsa potandi alacritate, ac laetitia ipsi sibi displiceant, ac modestorum & sobriorum hominum cupiant esse similes: neque a uino tamen propterea, crapulaque desistunt, sed plenis poculis hilaritatem prouocantes, sentiunt amarum quiddam in animo, quod suauitatem illius laetitiae infuset & imminuat. Atque horum corrupta quidem uitio, & consuetudine ratio pergit in ipsum dedecus, seque in eo magis quotidie, magisque ingurgitat, neque ea tamen sine cura, & stimulo, ac dolore tacito potest consistere, cum id quod studet, & uult, sibi intelligat esse exitiosum. Simile quiddam nunc in corpore, & carne ipsa cogita inanimaduersum illi quidem, & incognitum: sed nobis, qui lumine, & ratione utimur, perspicuum, & euidens. Illa enim corrupta, atque infecta prauitatis labe agit, & contendit quidem omnia, quae & sibi sunt ad immortalitatem aspiranti, & nobis, qui pacem, ac concordiam cuperemus, infesta, atque inimica: sed tamen dolore quodam naturae necessario ipsa tangitur, nec intestinum illud desiderium amittit, quin cupiat esse compos immortalitatis, quod quidem desiderium, quonia in pro nobis est: uitium autem carnis, ac praesens eius contaminatae studium & contra nos, & contra ipsam carnem pugnemus forti animo, & praestemur, tanquam in uniuersum uictores futuri, etiam si in aliqua parte aliquando uitio carnis uicti, peccato succumbamus. **PROBO** ista, inquit, Iulius, & rationem tuam accipio: sed quod restare mihi etiam uideatur ad dubitandum, id ex te exquiro. Etenim si ista futurae resurrectionis in carne quoque, & corpore expectatio cognita ludaeis fuit, hancque eandem expectare, & cognoscere praecipuum prope est fidei nostrae mysterium, idque imprimis & allevat laborem & confirmat animum, ut pugnare, & niti, & sperare uictoriam aduersus carnis uitium debeamus, quid ita illi aut resistere carnis uitijis aequae ut nos, non potuerunt, qua de re satis ante est disputatum, & dictum: aut in eiusdem penae expectatione praemij non eandem ipsi in Deum fidei uiam, & rationem, quam nos insistere: Quanquam ego ista dum percunctor, ad illud diuinum fidei nostrae mysterium, quod hesternae die nobis patefactum est, intuens reperio statim horum, quae percunctor, dissolutionem. Illi enim sic restitutionem corporum sperabant, ut ad easdem iucunditates, eademque mundi comoda, quae in hac uita faciebant maximi, redituros in altera se considerent, uxoresque suas, & domicilia, & agros recuperaturos. De

ros. De qua illorum spe, atque opinione etsi non palàm est, neque diferte in Moyſis lege scriptum: tamen ex interrogatione Saducæorum, qua de septem illis fratribus eandem uxore deinceps ducentibus, quid in resurrectione corporum futurum esset, dominum illi I E S U M sciscitati sunt, quæ fuerit Iudæorum mens, & de futuris bonis expectatio, liquido potest intelligi. Qui igitur bona hæc corporea & terrena tantum aestimabant, ut fructum in illis perpetuæ uitæ ponerent, non poterant illa ne in hac quidem mortali uita sic cõtemnere, ut mentes suas ab illis ad Deum penitus auocantes facillè resisterent carnis prælijs, atq; oppugnationibus, id quod nos melius possumus, qui & diuellimur in hac uita ab omni mundi spe, & iucunditate propter Deum, & in futurum cœlestia, non terrena bona expectamus. Ita illi neque fidem in Deum eandem, neque parem firmitatem animi ad resistendum carnis cupiditatibus inuenire potuerunt. Nunc lege tu, quæ sequuntur.

Similiter autem & spiritus coopitulatur infirmitatibus nostris. Hoc ipsum etenim, quod oraturi Deum sumus, quemadmodum oporteat, nescimus. Verum ipse spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

HÆC PAULI sensa unum post aliud ipsius quidem more loquendi obscuro, & implicito, cum difficilia cognitu semper sunt, tum diuulsa sæpe, & interrupta, ut uix coherere posse inter se uideantur. Sed nobis non tam ex uerbis interdum eius, quam ex spiritu, & mente facienda est interpretatio, ut in hoc loco. Quoniã enim de tolerantia, quam in illa spe futuræ gloriæ sustinemus, fuerat iam sæpius uerbum factum, ut eam ipsam tolerantiam fortius constantiusq; teneamus, alio quoq; subsidio & firmamento nos instructos demonstrat spiritu nostrum, qui uota, precesq; nostras ita dirigit erga Deum, ut nobis tuta, & salutaria postulemus. Atque hoc monstrato ad Deum deinde ipsum reuocat omnem nostram facultatem, & consistendi, & patienti. Quod ergo hic ait, similiter & spiritum opem ferre infirmitatibus nostris, in eam rationem intelligamus esse dictum, ut duplicem uim habeat. Nam quod spiritus curam suscipit infirmitatum nostrarum, id est, earum, quæ sunt ex parte carnis, & corporis, cum paulo ante positam rationem comprobat, corpus eiusdem gloriæ socium fore nobiscum. Qui enim alioquin tantam de eo curam spiritus suscipiat, ut & redemptionem illius suspirando desideret, & in infirmitatibus, ac periculis ei opituletur? tum illud quoq; efficit, ut hoc quoq; fulti, munitiq; subsidio alacrius tolerantiam, & firmitatem resistendi capiamus. Nam quod sæpe iam Paulus totum hominem in sese alicui hominis parti componit, & tanquam de duobus in uno, & eodem loquitur, nunc hominem totum in spiritu constituens, ut qua dicit, Nos in nobis suspiramus expectantes redemptionem corporis nostri, nunc in corpore collocans, ut in hoc loco spiritus opitulatur infirmitatibus nostris, est hoc quotidiano loquendi more ulitatum. Spiritus igitur utrunque facit, & confirmat nos ad perpetuandum, & ferendum, quandoquidem nos per patientiam expectamus, & fraternam de corpore suscipit curam, ut id ab errorum lapsionibus continendo in uiam, spemq; inducat iure optandæ, atq; expectandæ immortalitatis. At qui spiritus: non enim de isto mediocris est disceptatio. Sed nos missas facientes controuersias, quoniam id tantum proferre, & effari uolumus, quod nobis suppeditat, & inspirat Deus, dicamus nostrum hunc esse spiritum quatenus is tamen ad Deum cõuersus est, & totus aptus, atq; dependens ex eo, quod facere ille non potest, nisi cum sancto spiritu sit cõiunctus. Et sanè propria uoluntas nostra, & ratio cum in Deo locata est, solaq; spectat diuina, & immortalia, spiritus est, & eo nomine nuncupatur, quæ si deflectat ad mundum, atque carnem, ita caret spiritus appellatione, & nomine, ut rationis tamen, uoluntatisq; retineat, sed sit carnalis, & terrena ratio. Caro porro, & spiritus usq; eo diuersa inter se, alienaq; sunt, ut apte, proprièq; loquendo in unum nequeant coniungi. Ista ipsa igitur nostra ratio copulata cum Deo, & nihil planè uolens, quod Deus ipse nolit, est, quæ opem fert infirmitatibus nostris. Nam & cum auocat nos ab eis expetendis, quæ sunt caduca, & corruptibilia, pulchrioraq; multo, & amabiliora ex Deo, quæ appetamus, proponit,

nit, nimirum illa magnum momentum affert ad constantiam animi, atq; ad uirtutem in rebus uarie mentem nostram labefactantibus, seruandam nobis, ac retinendam, & plurimum in eo quoque nobis conducit, quod desyderantibus nobis orare Deum, & petere ab eo aliqua nominatim, quæ ipsi grata sint & nobis salutaria, quoniam in hoc falli facile possumus, atque adeo sæpenumero fallimur, ipsa ratio, quæ est nõ sanctus, sed sanctificatus in nobis spiritus, qui tamen sine coniunctione spiritus sancti talis esse non potest, intercedit pro nobis ad Deum gemitibus inenarrabilibus. Atq; hoc unusquisq; in sese aliquando potuit experiri, ut cum ea optauerit, quæ sibi putaret utilia, rationemq; secum in optando consentientem habuerit, deinde usu, euentuq; edoctus, illa esse perniciosa, uanaq; senserit, conuertat se cum gemitu ad summum Deum, & ante illum prostratus, ac lachrymans proferat simul cum psalmista, Deduc me Domine in semitam mädatorum tuorum, quia ipsam uolui, & illud, Domine ante te omne desyderium meum, & gemitus meus a te non est absconditus. Præsertim cum & sapientissimi Regis dictum sit, Viam esse, quæ uideatur homini iusta, & nouissima tamen illius tendere ad mortem. Et simile item quiddam IESVS Dominus societatem regni quærentibus Zebedæi filijs responderit, nescire eos, quid peterent. Ergo cum quid à Deo nobis petitur nominatim, intenta quidem & cupida est uoluntas illius adipiscendi, sed spiritus & si ipse quoque in idem studium inclinans, tamen extimescens, ne forte incidat in aliquam fraudem, & pro commodo, ac salute damnus, periculum ue referat, postulatione illa facta, totam rem rursus permittit Deo, & illum usurpat Domini nostri sermonem sic orantis; Pater si fieri potest, transeat à me calix iste, uerum tamen non quod ego uolo, sed quod tu. Sic enim orando, & deprecando Deum, quod quotidie tamen in oratione dominica facimus, cū ut fiat Dei uoluntas, deprecamur iustiores ipsi, & sanctiores, & ad spem exoptatæ gloriæ alacriores efficimur.

At qui scrutatur corda, noscit quod est studium spiritus, quoniam secundum Deum intercedit pro sanctis.

DEVS qui scrutatur corda, inquit, intelligit, quod est studium spiritus, quid sibi uelit, quid optet. Id enim nimirum optat, ut obtineat nobis ab Deo ea quæ sancta sunt, quæ illi placita, quæ nobis salutaria, non quæ hac aut illa cupiditate affecti nominatim postulamus. Pro sanctis autem hoc loco quadrat ad utrunque, siue quod sanctas res postulat, & pro ijs intercedit, siue pro sanctis etiam uiris, qui à Deo uocati in sanctitatem, & in ea firmati diuino decreto sunt, quo de genere sanctorum, ac electorum continuo facturum uerba est Paulus. Sed & illud quoq; attendendum ex his uerbis est, quod de spiritu nostro proxime intellexerit, & non de spiritu sancto. Quod enim ait, quod Deus scrutans corda, noscit uoluntatem spiritus, satis declarat se de spiritu nostri uoluntate loqui, quam in suo sancto spiritu, ut noscat Deus, non necesse habet scrutari corda nostra.

Nouimus autem, quod diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum his, qui secundum propositum uocati sunt.

HÆC iam est constans, & inuicta ratio nostræ tolerantiæ, & firmitatis, per quam quidem rationem omnia uertuntur nobis in bonum, quod ab omnipotente Deo ante omnia secula electi, & constituti ad potiundam hæreditatem æternæ gloriæ unà cum CHRISTO fuimus. Quoniam, inquit, Deus scit studium spiritus nostri, qui nihil uult, nec postulat ab eo, nisi quod ipsi gratum, & sibi sit ad gratiam illam, quam habet apud Deum, conseruandam utile, quod est amantis, & uere diligentis Deum. Idcirco his, qui hoc modo diligunt, qui omnia sua bona ad Deum referunt, & in eo uno constituunt, quos proposuit Deus ante initia temporum efficere suos, & in illis collocare gratiam, & beneficentiam suam. Hi enim sunt, qui se totos conferunt, & insinuant in ipsum Deum, atque in illo amore, & in illa fide permanent, quod est ex Dei proposito esse uocatos. Sicut in alio loco; In CHRISTO, inquit, IESV hæreditatem fortiti

fortiti sumus, præfiniti secundum propositum eius, qui omnia operatur. His inquam, talibus omnia & aduersa mundi, & prospera in bonum cooperantur arctiusque cuncta constringunt necessitudinem, & amicitiam initam illis cum Deo, ut diuelli ab eo & abripi nullis periculis, neque terroribus, nulla externa uis, nulla, ut ipse mox diciturus est, humana aut angelica potentia queant. Atque hæc quidem Pauli mens. Sed nos & illud addimus, Non tantum recte facta, aut fortiter suscepta propter Deum incommoda, sed lapsus etiam ipsos, & peccata interdum corporis his ad incrementum gratiæ proficere. Non enim eripi hi Deo semel ab eo constituti, atque electi, qui Dei nomen in frontibus suis ferant, sed tantum in se concuti, & labefactari aliquando possunt, ut uel occultum aliquod in se ipsis deprehendant uitium, quod minus antea animaduertent, eique medeantur, uel ut humilitatem animi in magnis Dei muneribus teneant, neque se ad superbiam, & inanem animi elationem patiantur attolli, uel etiam ut casu illo admoniti, atque docti ad minus confidendum sibi ipsis, & ad implorandum magis Deum redeant diligentiores. Ita enim & Petro trina filij Dei negatio plus humilitatis in posterum, & amoris erga magistrum suum contulit, & acerbitas Pauli, qua depopulabatur CHRISTI seruos, maius post de CHRISTO illius testimonio pondus, & maiorem addidit auctoritatem, eademque in illo effecit, ut acriore animo deinde offerret se laboribus, resisteret periculis, omniaque ad Deum, & proximum que pertinebant, studiosius obiret, quod ueterem culpam apud Deum suam nouis quam plurimis officijs posset delere atque extinguere. Atque horum nos duorum principum testimonio, cum innumerabilia alia se offerant, hic contenti erimus. At quid ita his uocatis Dei, ac diuinæ uoluntatis proposito ad tantum decus electis in bonum omnia cooperantur? ut etiam quæ obesse & lædere nata sunt, reddantur illis commoda, atque bona, accipe rationem, & magnitudinem diuinæ prouidentiae simul attinge.

Quoniam quos prænouit, & prædefiniuit conformes imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædefiniuit, hos & uocauit, & quos uocauit hos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & glorificauit. Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

TOTA ratio eius, quod dixit, omnia diligentibus Deum cooperari in bonum, & aliorum etiam, quæ paulo post in hanc eandem sententiam diciturus est, ex eo nimirum dependet, quod sic ab Deo statutum fuit, & definitum. Namque quod attinet ad partes nostras, nihil in nobis stabile, nihil perpetuum habemus, iactamurque semper incertis studijs & uoluntatibus. At quod fixi, atque firmi in hoc bono hæreamus, ut nunquam separemur ab Dei gratia, ipsius Dei proprium donum est, propria deliberatio, statuit enim ipse æterno ex principio, quos erat uocaturus in suam iustitiam, & gloriam, eosque prædefiniuit, ut essent fratres, & consortes IESU Christi, quatenus homo est Christus. Nam ut homo ipse etiam adoptatus est, ipsa porro adoptio imago est naturalis generationis, & eum, qui est natura filius, is qui per consensionem legibus adoptatur, similitudine quadam generis imitatur. Prædefiniuit ergo Deus quos prænouerat, ut conformes essent imaginis filij sui, qui ut Deus, natura est Dei filius, ut homo adoptione filius. In adoptione ergo fratres futuri erant, & in hoc genere fraternitatis Christus, qui natura est Deo unigenitus, in adoptione futurus erat primogenitus. Multos enim fratres adducturus erat ad Deum secum, simul & ipsos in filios Dei adoptandos curaturus. Neque uero alia de causa ipse in mundum uenit, & cum patrem Deum natura haberet, hanc quoque ex adoptione cognationem suscepit, qua is certe non egebat, nisi ut quos naturæ genere non poterat, adoptionis iure plurimos fratres haberet. Itaque ab Deo patre & ille missus, & hi prædefiniti, ut esset cognatio ista adoptionis frequens, atque multa, in qua & primus filiorum Dei, & inter fratres caput esset Christus. Atque hoc est, quod magnū, excellensque mysterium in tam paucis uerbis innuit Apostolus, cum dicit, ut esset ipse primogenitus in multis fratribus. Nam & ratione aduentus Christi, & in electorum prædefinitione consilium Dei comprehendit. SANE ISTA est, inquit Iulius, & quo plus progredimur in huius hominis dictis, sententiisque expendendis, hoc maior subit animos nostros admiratio; non quidem unde ista in eum deducta sint, sed

R quomo

quomodo ipse tantam ex Deo affluentiam altissimorum consiliorum capere potuerit. Sed nimirum Deus in illo arcana suae sapientiae hominibus aperiebat. Verum mi frater, quod tibi est hic, aut in proxime sequentibus necessario faciendum, elige utro in loco malis de praedestinatione ista, siue praedestinatione Dei, ac de libertate arbitrii nostri disputare, atque differere, & utrum nos ex nobis aliquid afferamus ad consequendam filiorum gloriam, an totum potius a Deo sic accipiamus, ut nullae nostrae in eo partes sint. Scis enim ipse quanta, & quam difficilis sit de hac re quaestio. Cum si omnia prorsus ex Deo nobis sint ita diffinita ab eo, & destinata, quae quidem spectent ad uirtutem, & gratiam adipiscendam, ut deliberationem nostram ipsa impellant, nihil omnino loci nostro arbitrio reliquum esse uideatur. Sin autem e contrario merita nostra gratiam Dei anteueniant, omnem ab Deo prorsus benignitatis, & clementiae gloriam auferamus. Quorum hoc posterius ut magis impium sit, illud primum aliquanto certe durius. Ac mihi quidem sapius iam reuerso ad consideranda ea, quae in utranque dicuntur partem, & rationum momenta perpendentiliquere adhuc non potuit, nisi quod Pelagianam impietatem sine ulla dubitatione detestor, qui tantum meritis nostris honoris tribuit, ut diuinam gratiae liberalitatem conetur extinguere. Nihil enim arrogantius, nec quod magis superbum esse possit, suscipi a nobis potest, quam ita nos placere, & assentari nobis ipsis, ut siquid praeclearum, & eximium obtineamus, id facultatibus nostris, ac non beneficentiae summi Dei feramus acceptum. Sed ex altera quoque parte, & si ab ea stat doctor omnium maximus, idemque grauissimus, & sanctissimus uir; tamen durum admodum mihi uidetur, quodque illabi non facile queat ad sensus nostros, si omnino a nobis nihil sit, quod ualeat ad obtinendam gratiam, in pari conditione cunctorum ita quosdam a Deo eligi, ut ceteri in calamitate, & damno destituantur. Et si enim iuste omnes reijcimus eo, quod natura filii irae sumus; tamen ut in ortum & naturam tales produceremur, nullae nostrae apud Deum antea preces, nulla intercesserat flagitatio. Sed ipse cum sua bonitate nos lucis, naturaeque participes facere instituisset, cur subito mutatus bonitatem suam, occasionem nostri exitii esse uoluerit, dispicere satis non possum. Ut iustitiam, inquit, etiam suam demonstrat in istis, quos destituit, sicut in illis, quos eligit, ostendit bonitatem. At quo pacto iustitia sit, si nihil ego delinquens, in hoc ipsum creor, & producitur in lucem, ut damnandus sim, meique exitii, atque damni ipsa Dei creatio initium, & causa sit: Deinde hancine illi in Deo appellat iustitiam? quasi ulla in Deo praestantior iustitia sit, quam ipsa bonitas. Itaque Graeci, & doctores Latini reliqui, quibus uetustas addidit auctoritatem, meo iudicio moderatiores, qui sic nobis aliquid tamen relinquunt, ut totum, quod habemus uirtutis, & meriti, ad Dei gratiam nihilominus referant, quorum neque doctrina illorum eruditione, qui secus sentiunt, neque religionis sanctitas sanctitate est inferior. **MAGNUM**, inquam, concursum acerrimarum disputationum excitans mi frater, & magnam mare commoues, cum hanc difficilissimam omnium quaestionem, & si uerum fateri uolumus, penes inexplicabilem a nobis uis tractari, & si eam quidem defugere honeste non possumus. Locus enim iste fert, & eorum expectatio, qui Paulum nosse cupiunt, hoc imprimis postulat, ut aliquid de hac ipsa re in medium proferamus, quando explanationem Pauli sumus professi. Verum ut statim de principio nota tibi faciamus sententiam nostram, nos de illorum numero sumus, qui aliquid etiam in nobis esse positum uolunt, quatenus tamen cum illis consentire sine fraude, & sine detrimento uerae fidei possimus. Atque ut tu modo ipse dicebas, si in pari conditione omnium nostrum hi ab Deo eligantur, alij reijciantur, non posse a nobis dispici, neque animaduerti Dei iustitiam: sic illud addo, ne in eodem quidem facto intelligi a nobis eius sapientiam, si nulla causa, ac ratione discrimen faciente alios improber, reijciatque, ad interitum, alios ad salutem, & gratiam suam recipiat, cum isto agere modo, atque operari casus potius, quam consilij esse uideatur. Quamquam sic nos loquentes in illam fortasse incidimus petulantiam, ut uideamur quasi e regione resistere uelle Deo, & in disquisitionem illum, atque ad iudicium accersere, quod nullo modo intendimus, sed prostrati animo, & corde ante ipsum, ueniamque ab eo, & misericordiam poscentes, ipsum precamur supplices, ut uerba nostra ipse dirigens facultatem nobis det, quo illi tam in oratione, quam in uoluntatis studio placere ualeamus. Cupimus enim inuestigare, quid uerum sit, neque id solum, sed quod cum ueritate pietate quoque praeterea erga Deum habeat coniunctam. Tibi uero mi frater, & si te assensorem nobiscum eiusdem sententiae ha

tiæ habemus; tamen dicendum erit contra assertions nostras, sicubi tibi minus recte uidebimur loqui, quando unū hoc ambo adnitimur, ut quod uerū sit, id cōprehendamus. **FACIAM** ut iubes, inquit, quamobrē aggredere ad dicendū. **PRIMUM** hoc te rogo, inquit, num tu Pelagium quicq̃ sensisse recti existimes, qui merita nostra præcurrere diuinæ gratiæ, & beneficentiæ uoluit, uel prouisa ante à Deo prædiffiniente electos suos, uel post operibus iam ipsis probata eidē, & cognita. **MINIME**, inquit, existimo, nec mihi uidetur quicq̃ potuisse dici iniustus. **QUIPPE**, inquit, cū duo statim uulnera sentētia ista accipiat immedicabilia, ut ego arbitror; primū q̃ gratia Dei si ita sit, nō est amplius gratia, sed debita operē merces, nihilq̃ benignitati, & glorię summi Dei in eo est relictū: qua de re à Paulo, & à nobis hesternō die satis dictū fuit; Alterū, q̃ anteq̃ in gratia, & amicitia apud Deū simus, cœlū iam, & beatā in cœlo uitā demeremur, quod nō modo colētibus Deum rite, ac legitime, quod dūtaxat in Christo Iesu facere hominibus datū est, uerum etiā uirtutē & Dei cultū ex philosophia amplectentibus cōtingere est licitum. Si quidem dignitas tanti meriti nō ex Deo nobis, sed à nobismet ipsis inlit: quo nihil est nostræ imbecillitati incōgruentius. **ITA** se res habet, inquit, & est illa superba, insolēsq̃ sentētia, **ET TAMEN** ille, inquit, nescio quid spectauit. Non em̄ reperiebat, quo pacto de Dei iustitia alios sibi deligente, prætereunte alios, seipsum, & cogitationes explicaret suas, nisi merita priora ex parte nostra poneret: sanē parū attendens aliā in summo principe, aliā in datis ab ipso iudicibus iustitię, & distributionis rationē existere, q̃ illa principis soluta legibus in ignoscendo, & in obligādo muneribus ac beneficijs, magis q̃ in puniendo, mercedemq̃ reddēdo cū præstātor ipsa in sese est, tum principis fama, & maiestate multo dignior, q̃ quos accipit, quāuis perfidiosos, & improbos nō supplicio statim, neq̃ pœna, sed cū beneuolētia, & cum humanitate accipit, facitq̃ eos ipsi se dedētes sua comitate, eximiaq̃ bonitate & fideles, & probos: hāc ut dico diuinæ magnitudinis gloriā Pelagius nō uidit: quā si uis diffet, nō omnē illius beneficentiā ad merita nostra cōtraxisset, neq̃ nos tanq̃ alteros deos dantes prius illi, ut postea reciperemus, quasi ex aduersum Deo cōstituisset: qui si tantopere hāc meritis nostris tanq̃ ponderibus examinātā Dei iustitiā amplexabatur, misericordiā Dei, qua liberat peccatores, quo in loco relinquebat? An si qui male meriti de Deo sunt, hi Dei clementia & ueniā sæpe habētur digni, qui nihil meriti in neutram partē sunt, nō eiusdē sæpe liberalitate benignitateq̃ perfruentur? Imō uero ego hoc amplius dico eosdē sæpenumero esse, quibus ignoscat Deus, peccataq̃ plurima, & culpas graues cōdonet, & in quos maxīma monumenta cōferat & gratiæ, & liberalitatis suæ, hocq̃ esse proprium infinitæ iustitiæ, & bonitatis summi Dei, & quo illius gloria maxīme lucet, atq̃ eminet, nisi quidē cōuertere se ad Deū, & ueniā ab eo petere in partē meriti ponēdum est. Quod si ita est, humane leges omnes inique late sunt, quæ delinquentibus nō ueniā, quā postulant, sed pœnā, quā merentur, peccato & crimini uolunt esse propositā. Verum nos Pelagium cū sectatoribus suis relinqua mus iure à sanctissimis uiris fractū, atq̃ cōuictum. De illis nunc uideamus, qui in contrariā, diuersamq̃ sententiā ita discessere, nihil omnino, ut in medio nobis reliquerint, nihil ut potestati nostræ, ne in uoluntate quidē ipsa permiserint: sed Deo omnia prorsus ita ferri uelint accepta, ut in omnibus, quæ conamur recte, atq̃ suscipimus, ille primus, ac solus impulsor animi nostri, cōuersorq̃ uolūtatis sit, usq̃ eò quidem, ut ipsos primos afflatus cogitationum nostrarū, nō à nobis, sed à Deo pelli, & moueri putent. Quæ sane sentētia in maxīmas item ipsa incidit difficultates: primum, q̃ nō iustitiam solum istam in Deo distribuentē cuiq̃, quod cuiq̃ cōuenit, sed illā etiam liberalitatis, & beneficentiæ gloriā, quam maxīme amplexatur, uidetur imminuere. Quid enim potest esse in eo beneficio dignitatis, quod casu, nō consilio datū esse uideatur? Consilium autē quod? si in pari prorsus omnium causa, hi sine ratione certa illis præferuntur? At Dei uoluntas summa rationū omnium est, fateor, sed summā tamen in Deo, infinitamq̃ rationē aliquid sine ratione facere absurdū est. Nō est nostrū, inquit, indagare tam alta, cur alia tot & tanta indagamus, & quærimus? Est ne igitur rectū aliquid in nobis, quod nobismet ipsis, ac nō Deo ferre debeamus acceptū? nihil earū quidē rerū, in quibus hærere iam meritū, & laus operis potest: aliquos tamen ad eas res uolūtatis

motus in nostra dicimus esse potestate, alioquin nostri arbitrij libertatem, quã asseris tu idem, quo in loco obtinemus? Quoniam peccare possumus, inquis, & id uelle nostrum est, recte autem uelle agere non nostrum, sed ex Deo. Ita ne uero liberũ tu arbitrium illud uocas, quod ad unam tantum partem ita astrictũ est, ut in altera iuris nihil omnino, nec facultatis obtineat? Quid autẽ si peccare possumus ex nobis, non ne etiã possumus nõ peccare ex eisdem nobis? Aut si id non potest, non tam profecto possumus peccare, q̃ necessario peccamus. Necessitati porrò quæ lex, aut quæ præscripta pœna est? At enim ex contaminato genere oriundi ipsa iam natura ad interitum facti sumus, ut quos prætermittit, neq; ad se reuocat Deus, ij conquerendi causam non habeant. At ego uideo in futuro mudi iudicio nõ ita laturũ sententiã Christum Iesum, qui illud iudiciũ pro patre exercebit aduersus eos, quos est damnaturus, ut ita proferat. Quandoquidem uos ex infecto genere Adæ producti estis, culpamq; & uitiũ patris uestri cõtraxistis, ob eam rem uos æternis ignibus cruciandos trado, nõ ita proferet: Sed quid dicet: Ite maledicti in ignem eternũ, qui cũ esurientem me uideretis, nõ pauistis; cum nudũ, nõ uestiuitis; cum infirmũ, nõ subleuastis. At hæc nõ cõmunia generis humani, sed peculiarã singularium hominũ sunt peccata, quæ idcirco illis præcipue tunc exprobrabuntur, ut ne in illo acerbo cruciatu animi, & dolore audeant illi Dei implorare misericordiam, quam alijs ipsi implorantibus denegauerunt. Iam ista horum sententiã omnem prorsus ad bonum arbitrij nostri consensum nobis auferentium, non ne omnia uidetur reuocare ad necessitatem? non ne bonis mentibus scriptura lola est? non ne extinguit studium uigilandi, & adnitendi? animosq; nostros rerardat, atq; deterret, ne labore, ac diligentia, quoad possumus contendamus? Quæ etiã his recentibus hæreticis occasionẽ præbuit, ut de seruo iam, nõ amplius de libero arbitrio auderent conscribere. Impie illi hoc quidem, ut pleraq; alia, nec ueterum in eo doctorũ pietatem, & sanctitatem, sed sua tantum religionis omnis euertendæ studia insequentes; uerũ tamen qui in autoritate sanctissimorũ hominũ se putet delitescere. At enim multa sunt scripturæ testimonia Deo omnia attribuentis, quibus refragari ualde iniquum sit. Ego iniquũ cõfiteor esse, & refragari scripturæ testimonio, & negare omnia attribui Deo bona oportere; & tamen idem ego hoc dico deuitata hac iniquitate non nihil quoq; libertati nostri arbitrij loci, ac muneris reliquum esse. Verũ quæ sunt ista tamen scripturæ testimonia, quibus necessario assentiri debeamus? In Euangelio, inquit, Christi est discipulos alloquentis: Non me uos elegistis, sed ego elegi uos. Et alibi; Nemo potest uenire ad me, nisi pater meus traxerit eũ. Et, Vobis datũ est nosse regnum Dei, cæteris in parabolis; quæ omnia, & alia itẽ multa declarant donum Dei esse, quicquid in nobis ad Deum rite cõuersum est, quod nos pie, planeq; confitemur. Nam & electio nostra ex Deo est, siquidem ante ille nos elegit, q̃ in natura editi essemus, & applicatio ad Christum, cognitioq; regni coelestis, & beatissimę uitæ assequendæ spes dona Dei nobis sunt, & ea quidẽ primaria, & maxima; sed tamẽ illa nobis collata uolentibus. At nos non elegimus, sed fuimus electi, nempe uolentes, siue in præsentia tunc cũ fuit facta electio, siue iandiu si illa facta est ante mundi secula, quoniã in ea futuri uoluntate præcogniti fuimus, ut pareremus uocati, quos enim præcognouit, hos prædifferiuit. Et quãto planior, ac solutior Pauli ista deductio est, ipsa etiã erga nos beneficia, & decretum, deliberationemq; summi Dei ad præcognitionem in eo futurorũ reuocatis, cũ quo cõueniens caput Apostolorũ Petrus, electos hos eisdẽ uocat secundũ præcognitionẽ Dei patris in sanctificatiõe spiritus. Quid ergo, qd' ex æterno tẽpore is deliberat, & eligit, causã ne est in nobis, qd' id merituri tãto post sumus? minime, neq; ullum nostrũ electionẽ Dei de nobis prouocat meritũ, sed causã diuini illius cõstituti, ipsius est Dei præcognitio. Quid porrò præcognoscit: futuros nos ministros sui glorificandi nominis, nõ uirtute nostra idoneos, nõ meritũ, nõ ingenij, aut animi facultatibus, quæ in nobis nullæ nõ ab Deo sunt, siue illæ cõmuni, siue pprio beneficio nobis datae, sed eo uno aptos, aut, ut planius etiã loquar, accõmodos, qd' unũ in nobis sitũ est, inductiõe animi uidelicet ad nõ aspernandũ, neq; repudandũ mãdata, & uocationes summi dei. Hoc præcognito in nobis, qd' faciles ductu erimus, tũ deus sapiẽter unã, ac liberaliter bonũ suũ omnibus impertire cupiẽs, diuinorũ suorũ beneficiorũ iam

inde de principio nos digna cōstituit fore receptacula: nec tamen propterea in nobis meritū gratiā Dei anteuenit, sicut nec solū quidē, aut area ipsa sola accommodatione sui uim habet ullā pmerēdi, nisi abuti uocabulo uelimus, ut ædificiū in ea nobile extruatur. Sed illa tota est architecti, ædificatorisq; deliberatio, cuius puidencia, atq; cura, & apratur etiā magis solū, cōmodiusq; fit, & ipsa ædificatio constituitur, atq; suscipitur: sic nostrū credere simplex illud & inchoatum, quo ad obediendum deo incipimus inclinari, nō continuō mereri est: sed tunc meremur, cum firmati iam in bona uoluntate ab ipso Deo, & in ipsius cognitionem, amoremq; traducti, omnia ex illo, & propter illum agimus. At enim ista animi inductio uoluntas quædam est, quam uolūtatem necessario antecedit cogitatio. Sed ne sumus quidem idonei cogitare aliquid ex nobis, hoc Paulo attestāte, quā scribit ad Corinthios: Non quod idonei sumus à nobis ipsis cogitare aliquid tanq; ex nobis, sed (ut duriore aliquantum uocabulo nunc utamur) idoneitas nostra ex Deo est. Quare si nec cogitare quicquam possumus nisi ex Deo, ne uelle quidem quicquam sine eodem Deo possumus. Ad quod dicendum est uerba ista Pauli aliam quandam spirare, deferreq; sententiam, quā eam, quæ ab hisce intentā est. Non em̄ in illis de ipsa qualibet cogitatione sermo ita est, ut insistat Paulus, & commoretur in ea: sed de ipsis cogitandis operibus intelligit egregijs, & mirabilibus, & ad illustrandam gloriam Dei magnificis, quæ non nauare modo quisquam, sed ne cogitare quidem, nisi ex ipso Deo idoneus est. Non enim ista huiusmodi cogitatio inchoata, & rudis inceptio quædam est, animi etiam nunc molientis primos illos motus inclinationis ad Deum, & uoluntatis suæ, sed cogitatio sapiens, atq; magna maximarum simul, sanctissimarumq; rerum & suscipiendarū, & administrandarum, quas res fatetur ne idoneū quidem se esse, ut existimet à se esse perfectas: hoc est, non se existimare idoneum authorem illarū esse. Sed, ita enim sequitur, idoneitas nostra ex Deo est, idoneitas repetit, & non, cogitatio, quæ sit ex Deo. Quæ autem ista idoneitas: qui idoneos ministros nos fecit, inquit, noui testamenti, ut facultatem & uirtutem noui testamenti prædicandi, atque publicandi à deo se totam accepisse confiteatur. Quem Pauli sensum, qui illum locum accuratius legent, facile intelligentia consequentur. Sed est locus difficilior, in quo Paulus ad Philippenses scribens, sic loquitur: Dilecti mei sicut semper auscultauistis, non in præsentia mea solum, sed multo magis in absentia cum metu, & tremore uestram ipsorum salutem procurate. Deus enim est operans in uobis, & uelle, & agere pro bona uoluntate, ut etiam uelle nostrum appareat esse à Deo, quod nos confitemur in illis uoluntatibus, quæ ad præclara Dei opera agenda incensæ, & paratæ sunt. Nihil enim perfectum esse à nobis potest. Sed nostra sunt initia, & cogitandi, & uolendi. Atque ita nostra, ut magnam quoque partem in illis obtineat Deus. Ipsum enim necessariō propositum nobis habemus, cum ipsum uolumus, & cogitamus, ut sit ipse prius nostrarum cogitationum, uoluntatisq; inuicamentum, ad quem cum inclinauerimus, quod bonum propositum in nobis uocat Paulus, uelle deinde, & operari ex illo bono proposito perfectius à Deo nobis est cum ipsius ope, & subsidio ad recte agendum, constanterq; uolendum, & fulciamur, & promoueamur. Reliqua est obiectio. Cum nihil omnino in rerum natura, nisi per Deum, & ex Deo sit, quoniam nulla res est, cuius rei hoc ipsum, quod est, non proficiatur à Deo, ne uelle quidem ipsum, & cogitare in actum egredi potest, nisi author uoluntatis, & cogitationis sit Deus: quod ut ita esse concedamus, sine Deo etenim nulla omnino res est, illa tamen Dei adistentia, ut sic loquar, & concomitatio in rebus, quæ sunt, non rationem causæ impellentis, sed tanquam futuram, & subsidium rei existentis in se habet. Nos uero cum quærimus utrum uelle sit à nobis, an ab Deo: id ita quærimus, ut non uoluntas ne nostra in Deo nitatur, atque consistat: sed an ab ipso tantum Deo in nobis ea moueatur, nosq; nullas nostras partes ad uolendum afferamus, cupiamus inuestigare, atq; nosse. Qui si nihil omnino ex nobis ad bonas cogitationes, & sancta consilia afferimus, neque illam primam saltem inductionem animi, quæ quasi cardo quidam uoluntatis est, huc uel illuc se uolentis in nostra habemus potestate, liberi perfectō arbitrij non sumus, sed nos pro inanimi, aut certe pro experte rationis instrumēto ad suos usus adhibet Deus, eaq; item ra-

tione, nulla est in nobis ratio promerendi. Sin autem idcirco quòd nos nostrum uel-
 le, & parere Dei constituto imperioq; subiicimus, omnis bona, & sancta actio in no-
 bis producitur à Deo, cuncta quidem illius actionis gloria, & omnis uirtus, & omne
 meritum planè ex Deo est. Sed quod nisi obedientiam nos nostræ uoluntatis, tan-
 quam staminis filum diuinæ contexendi prudentiæ subiunctam teneamus, hæsu-
 rum in nobis non sit. Cuius rei signum maximum, quod in mediò cursu rerum bene
 gerendarum auerti retro, & resilire possimus. Quod si possumus resilire, possumus
 etiã non resilire: & aut est utrunque in nostra potestate, aut non tam arbitrio libe-
 ro, quàm necessitate resiliemus. Quod si hoc ipsum, quod nolumus resilire, uel quod
 uolumus in obedientia perstare (unum enim atque idem utrunq; est) nequaquam à
 nobis, sed ab Deo tantum est, cum sine poenitentia sint dona, & uocationes Dei, ut
 alio loco scriptura ait, qui fieri poterit, ut qui semel fuerit in bonam uoluntatem in-
 ductus, resiliat postea, retroq; se conuertat, nisi Deum poeniteat uocationis suæ, quod
 iam existimare est nefas: Est igitur aliqua nostra in actionibus rectis cum Deo unà
 cooperatio, minimam quidem ad agendum partem ipsa conferens, uerum aliquam ta-
 men. Quemadmodum Paulus ad Corinthios: Abundantius, quàm omnes illi labo-
 rauit; non autem ego, sed gratia Dei mecum, inquit. Et Petrus: Ideo fratres studete fir-
 mam uestram uocationem, & benedictionem efficere, hoc est, estote in obediendo con-
 stantes. Et cum legitur: Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in no-
 mine eius. Dedit eis potestatem ut fierent, inquit, non statim fecit filios, quoniam ab
 eorum parte credulitatem, & uoluntatem requirebat. Aut cum dicebat CHRIS-
 TVS: Fides tua te saluam fecit, quod mulieri dictum importunius instanti, quam
 præsertim initio dominus repellebat. Et, Si potes credere, omnia possibilis credenti,
 cum statim clamans pueri pater cum lachrymis, Credo domine, inquit, subueni in-
 credulitati meæ. Et cum cæcitati eorum, qui non credebant, in synagoga irascebatur,
 Et cum dicebat: Qui sermones meos audit, & credit mittenti me. Et, Qui uult uenire
 post me. Et, Si uis saluus fieri. Et cū paterno illo cordis affectu super Hierusalem fle-
 uit. Cum si ciuitas illa ad credendum nullas suas partes allatura erat, non tam flere
 super illam opus fuit, quàm ut crederet imperare. Et ad Theffalonicenses Paulus:
 Dignetur uos uocatione Deus noster, & impleat omne propositum bonitatis: id est,
 quod bene proponitis perficiat, & impleat in uobis. Quanquam de libertate arbi-
 trii, ac motu nostræ uoluntatis in nobis posito, neq; certius afferre exemplum, quàm
 de ipso Adam possumus, qui cum nondum filius iræ esset, neq; naturæ uitio ad ma-
 lum impelleretur: uita tamen sibi morteq; proposita in deterioiorem uolens partem se
 demisit. Neque authoritatem illustriorem, quàm Salomonis, qui in Prouerbij: Ho-
 minem, inquit, à Deo fuisse relictum in manu consilij sui, & quod euidentius adiungit,
 Seruaturæ illum mandata, si uoluerit. & item: Apposita fore illi ignem, & aquam,
 uitamq; & mortem ante oculos, & utrum uolet, atque utro manus tendet, id illi iri
 datum. Et item: Hominis sunt præparaciones cordis, & à Domino est responsio lin-
 guæ, moxq; adiungit: Verte ad Dominum opera tua, & confirmabuntur cogitatio-
 nes tuæ: magisq; item perspicue. Cor hominis cogitabit uiam suam, Dominus au-
 tem diriget gressus eius. Iam præter dicta, & testimonia scripturæ, quæ plurima
 sunt, ipse mos, ordo que catholicæ Ecclesiæ non ne aliquid esse à nobis, & ex uolun-
 tate nostra indicat: Quid enim aliud cohortationes, quid præcepta, quid minæ,
 quid obtestationes superiorum, & authoritatem habentium, aut doctorum etiam
 nostrorum sibi uolunt, nisi ut nos tanquam uoluntatis nostræ dominos in meliorem,
 & sanctiorem conuertant partem: aut quem alium ad finem CHRIS TVS Iesus
 carnem hominis accepit, docendoq; & conuiuendo in mundo est diuersatus: La-
 bores, ærumnas, ludibria que pertulit: morte, & cruce affici se passus est, ac nihilo-
 minus humilitatem illam, patientiam que suam mirandis illis diuinitatis operibus
 interdum distinxit, nisi ut commonefaciendo, & rectum in cælum iter commonstran-
 do, hominum uoluntates ad se alliceret, & per se in Deo patre collocaret: quæ si per
 se moueri, nisi eo iubente non poterant, cur per tot anfractus operum, & laborum, ac
 non uoce ipsa, iussuq; diuino mundi conuersio per otinus ad Deum facta est: Verum
 ut ali

ut aliquando finem faciamus disputandi, atque id concludamus, quod nobis uideatur æquum, confiteamur illud primum omne bonum in nobis ex Deo esse. Nec tantum commune hoc, & natura omnibus datum, quod mentis, & rationis participes facti sumus, totq; præterea instrumentis, ad nostrum munus obeundum ab ipso Deo locupletati, atq; ornati; hæc enim diuina esse prorsus in nobis beneficia nemo uel mediocriter sapiens dubitauit unquam, sed de his in præsentia non agimus: de illis loquimur bonis, quæ post exortum, & constitutionem nostri à nostræ arbitrio uoluntatis proficiunt, ut hoc uelimus potius, quàm illud; huic magis consilio, quàm illi acquiescamus, hoc enim proprium iam est uniuscuiusque opus, propria animi inductio, quæ si ad Deum, & Dei partes se dederit, in illo genere bonorum constituitur à nobis, quæ sola uere sunt, & in sacris literis appellantur bona, in quibus diserte sanè, uereq; dicitur, omne bonum nobis à Deo esse, ut non solum actio, neque uoluntas, consilium que duntaxat, uerum prima etiam illa cogitationis commotio, si ad sanctitatem, & fidem se conuertat, ex Deo nobis moueatur, & insit, uerum alio, atque alio modo. Nam cum Deus dupliciter causa bonarum rerum sit, uel ut effector, & ipse agens, uel ut finis, resq; desiderata, priore quidem modo quicquid facit Deus, ipsius est actio, & opus eius proprium, nihil que eò nos à nostra parte afferimus, qua ratione, per uoluntatem, & constitutum omnipotentis Dei, quicquid est in nobis perfectum, & constans in amore erga ipsum, & in rebus asperis pro ipso preferendis, prosperis que temperandis, quicquid firmitatis in bono propolito, quicquid fidei, rectæq; religionis obtinemus, id totum à Deo nobis authore ita datur, ut agnoscere debeamus nos facultatibus nostris eò aspirare non potuisse, nisi Deus nos in illa gratia, & gloria ipse suis penè manibus collocauisset. Atque hæc prædiffinitio est, & uocatio ab Deo, & glorificatio nostra. Sic enim ab eo electi ante constitutionem mundi fuimus, ut per illum, & ex illo omnem diuinorum bonorum copiam suo ipsius solo beneficio non meritis ullis nostris ante euntibus habituri essemus. Verum quæ Deus finalis rerum causa est, & ad eum, ut ad summum bonum mentes nostræ mouentur, nostra hæcenus uoluntas, & cogitatio, & prima illa atque inchoata actionum nostrarum consilia ex Deo quoque ita sunt, ut nihilominus libera sit nobis facultas illum appetendi, aut auersandi. Non enim tunc ut mouens, atque impellens author ipse est, & principium uniuersum nostræ uoluntatis, sed ut appetitus, & desideratus: Magnum quidem tum quoque momentum afferens ad inclinandum nos, atque alliciendum, ueruntamen uim non adhibens, quin possimus diuertere in partem aliam, atque deflectere; neque ita imperans, ut sit necessariò nobis parendum, sed uelle nostrum in nobis tunc est. Itaque adduci, & attrahi nos permittimus, si tamen uolumus. Ex quo apparere iam arbitror, quæ sit huius difficilissimæ quæstionis non improbanda solutio, quæ idcirco tot doctorum mentes impeditas adhuc tenuit, quod hanc finalem causam in Deo cum agente illa, atque efficiente in unum miscuerunt, neque distinguere inter se, & separare sunt conati. Nos uero prædicamus, Deum esse in nobis omnium bonorum causam, etiam uoluntatum, primarum que cogitationum: sed si qua sunt in nobis perfectiora, longiusq; progressa bona, tota ea ab Deo prorsus nobis existere, neque esse in illis quicquam in quo nobis assentari, aut ad partes id nostras dedere debeamus. Principia uero bonarum cogitationum, & uoluntatum ex Deo ita existere, ut nostri quoque tamen arbitrij illa sint, ut cum ad ipsum tanquam expetendum, ac exoptabile bonum nosmetipsos sponte uertimus, magnam quidem uim in eo, illuciumq; nos trahendi inueniamus, sed quo tamen libertas animi nostri non constringatur. Quamobrem demus illius omnipotentis nomini debitam gloriam, ac subijciamus illi corda nostra, totosq; nos aptos ex eo pendere ita intelligamus, ut uitia quidem nostra sint: omne autè bonum, & omnis uirtus, & omnis apta ad promerendum actio, ex illo tota sit, nullamq; nostram partem in sese habeat: quicquid autem libera uoluntate cogitamus atq; suscipimus, id solum ita nostrum, ut magnas eius quoq; partes deo attribuamus, ut aut ab eo, aut non sine eo omnia nobis bona, etiam honorum initia constare sit necesse. INTELLIGO, Iulius inquit, & uere mihi antea hallucinanti in hac quæstione

quæstione ardua, & difficili nunc primum datur aliquid cernere, in quo oculus mentis meæ conquiescat. Video enim hanc distinctionem tuam ita conseruare Deo suam gloriam incolumem, ut tamen nobis nostri libertatem arbitrij non auferat, & si illud quoque intelligo uoluntatis huius nostræ Deum cum ei libeat, non modo illicitum, & inuitamētum, ut finem, sed etiam ut mouentem, & impellentem dominum esse, quod est in Paulo nostro patefactum, quem inuitum & reluctantem per uim traxit Deus, ad cognitionem sui. Atque ista quidem uoluntatum & cogitationum principia uoluentia se cum amore ad finem Deum, & se tanquam stamen ut tu modo dicebas, illius sapientiæ, operationibus subiicientia, nimirum illa sunt, quibus à Deo in futuris sanctis tanto ante præcognitis fit iudicium ab eo, & deliberatio hos seligendi, sibi que reseruandi, in quibus, & per quos suam omnipotentem gloriam in ceteros postea demonstrat, quæ iam electio, & prædestinatio causa deinceps est, non ut finis, & appetitum, sed ut agens ipsa, atque efficiens, ut tot in ipsis electis diuina beneficia eluceant. Verum reliqua etiam apud me nonnulla, de hac ipsa prædestinatione, seu prædifferentione dubitatio est. Num hi sic electi, & diffiniti ab ipso Deo peccare postea possint, & sese ab Deo, & ab illius amore auertere? Si enim possunt, quænam est prædestinatio? Si non possunt, quò abiit tam subito conditionis nostræ infirmitas? aut quid isti mereri iam præmij, aut mercedis queunt, si nequaquam ex se, sed ex Deo in bonis, & sanctis operibus continentur? **PECCARE** possunt, inquam, Iuli, nec imbecillitatis humanæ conditio ad impatibilem firmitatem in illis conuersa est, atque adeo etiam peccant, & peccabunt. Quis enim est usque eò in cælum oculis animoque intentus, qui si pedibus per terram ambulet, non offendat aliquando in aliquem lapidem? Veruntamen illis sua peccata non usque eò ualebunt, ut ad interitum eos, & cum Deo inimicitiam deducant, semperque ratum erit, quod à Deo de illis fuerit diffinitum. Atque ipsi quidem ex sese, suaque impotentia, & labi, & ruere, & pessum ire penitus possunt; neque ut non possint, operabitur in illis Deus, neque efficiet, ut sint ipsi ex seipsis impeccabiles; uerum ipse excubijs illos custodiens suis, & quæ ad deiiciendos illos idonea essent, sua potestate propulsans, uimque, & impetum frangens uenientium tutabitur assidue electos suos, & linet quidem eos interdum labi, ut suæ infirmitatis admoniti Dei in se gratiam maiore amore complectantur; capi autem, & obrui, ab seque abduci nunquam sinet. Sic enim scriptum est; Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. Et de Dauid suo Deus; Inueni Dauid seruum meum, oleo sancto meo unxi eum, manus enim mea auxiliabitur ei, nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non nocebit ei. Quid ita uero non nocebit, cum & is sit Dauid, cui possit noceri? Quoniã manus mea, inquit, opitulabitur ei. Et ad Abraam Deus; Ne timeas Abraam, ego clypeum ante te gero. In Euangelio etiam, quæ dominus de Antichristo uerba faciens, eius aduentum, operaque prædicat, fraudis plena & impietatis, tot illum signis asserturum potentiam, & authoritatem suam exponit, ut si fieri possit, erraturi etiam sint electi, tanquam illi quidem per se errare possint, sed à Deo custodiantur. Quo etiam minus hi ferendi sunt, qui ad libidines, & intemperantiam suam omnia referentes, quo ijs solutiore animo indulgeant, dictitare soliti sunt, si præuiderit eos Deus esse damnandos, quoniam effugere Dei præscientiam non queunt, uelle sese interim his mundanis uoluptatibus perfrui, ne in utroque seculo incommoda, & mala perpeti cogantur, quasi uero non ista horum oratio factis comprobata ipsorum damnationis causa sit, aut quicquam illorum ad interitum præuidentia Dei afferat, præter solam cognitionem. Sed hæc quæ in scholis quotidie disputantur, prætermittenda nobis sunt. De meritis dicendum, cum nulla sit hominis uirtus, quæ sua uinita, aut tam alte aspirare ad cæli præmium possit, necesse esse Deum eundem, ad quem tendatur, tendentibus adiutorem, & ducem ad semetipsum inueniendum, potiendumque existere. Nunc ad ipsam uerborum Pauli expositionem reuertamur, qui confirmare illud uolens, quod ante præmiserat, omnia diligentibus Deum cooperari in bonum, rationem dicti sui totam ita à Deo, & deliberatione Dei deducit, ut nescio quid paruulum nobis tamē relinquat, quod est in principio positum tanquam fundamentum, & solum ad sustinenda Dei dona, Quoniam quos præcognouit, inquit, hos &

hos & prædissiniuit, ut appareat aliquid nostri in nobis à Deo præcognitum, in quo ipse suum opus beneficentiæ collocaturus iam inde à seculorum initio sic decernat, & statuatur, atque hæc ambo ante omnia tempora, mox autem in tempore, Quos autem prædissiniuit, hos & uocauit; & quos uocauit, hos & iustificauit. Ecce primum Dei in nobis quod appareat beneficium, & prima gratia ipsa iustificatio, per quam digni à Deo iam deinde efficiamur, qui ipsius gloriam mereri debeamus. Itaque subiungit statim, Quos autem iustificauit, hos & glorificauit. Non enim talem gloriam, nisi iustitiæ merito nobis uindicamus. Porro ipsa iustitia Dei donum est, ergo omne meritum ex Dei munere obtinemus. Quis ergo dubitabit, cum hæc ita sint, quin omnia Deum diligentibus coopitentur in bonum? etenim si Deus pro nobis, quis contra nos? si ipse defensor, quis oppugnator noster erit? Aut si etiam oppugnabimur, quæ contra diuinam omnipotentem defensionem humana, & fragilis consistet oppugnatio? Atque ut quod dixit, de electione, & glorificatione nostra, quam adhuc in spe obtinemus, ex ijs, quæ iam accepimus, confirmet, sic argumentum interrogando facit.

Qui utiq; proprii filij parcus non fuit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non & cum ipso omnia nobis largietur?

QVI IN re summa, & sibi omnium charissima prolixè, & largiter liberalis erga nos Deus fuit, cum unigenitum filium suum tradidit pro nobis in hanc humanam infirmitatem & mortem, is quod sibi quicquam residui faciat, quod nobis non communicet, nequaquam est existimandus, sed maxima concessa re, etiam ea, quæ minora sunt, quæ illud filij donum primum consequuntur, nobis libenter est donaturus. Qui enim filium dat, amore nostri inductus, etiam filij gloriam dabit, etiam nos pro filiis diliget, & paternam erga nos capiet uoluntatem, qua hæredes nos faciet cælestium omnium suorum, immortaliumq; bonorum.

Quis criminabitur electos Dei? Deus est iustificans. Quis erit condemnans? CHRISTVS mortuus, magis autem & suscitatus, qui & est in dextera Dei, qui & intercedit pro nobis. Quis nos separabit à dilectione Dei?

HOC IDEO dictum est, quoniam magna erat inter multos admiratio, quidnam sibi isti nouæ religionis introductores uellent, & suspicio quædam eiusmodi ducta ex communibus hominum malitijs, & cupiditatibus, aliquid eos sibi quærere lucri, & authoritatis, quod fermè nouantibus res solet esse propositum; tum autem illa magicæ superstitionis inuidia, de qua heri in nostri sermonis exordio diximus, Christianum nomen exoriens grauius insequeretur, quibus rebus fiebat, ut qui uerbum fidei alioquin non aspernabantur, ad profitendam tamen eam redderentur tardiores, uel iam professam, cum pudore quodam dissimulare conarentur. Quorum timiditati ista Pauli libertas, & uis animi ardens in Deum, atque illius amore inflammata mens alacritatem, & fiduciam addit, quasi ita arguat. Electi à Deo fuimus, & in eius iustitiam gloriamque uocati, huiusq; ipsius spei firmitatem ex ijs, quæ iam ab eo nobis tradita sunt, obtinemus. Qui enim proprium suum, unigenumq; filium largitus nobis est, quo pacto non largietur cætera, quæ à tanto amore illius erga nos expectanda sunt? & nos inepto pudore quodam, metuq; ignominie apud imperitos, à prædicando palam ipsius Dei nomine, & apud omnes glorificando abistemus? detrahant qui uolunt de nobis licet, & grauium criminum nos insimulent, nonnullorum etiam commissorum ante forsitan & patrum, quid nobis obest ullius iam criminatio? Illa nempe peccata baptismo, & fide erga Deum abluta sunt. Deus est, qui nos iustos facit, & qui taleis nos esse iudicat. Quis alius nos iam condemnat? non moueamur ullius insimulatione, non deterreamur ignominia, quin hunc primum gratiæ Deo habendæ actum, & hanc primam uocem testem nostræ uicissim erga

illum beneuolentiæ mittamus, ut palam, & libere ipsius sanctum nomen profiteamur, multa sunt fortassis proposita pericula, **C H R I S T V M** annunciantibus; uerum ea metuere non est amoris. Ille mortuus est pro nobis, in quo est absolutio à criminibus nostra, ut iam insimulatores contemnere debeamus, ille etiam magis nobis exurrexit, in quo nos sumus à Deo iustificati, ad iustitiam quippe cum illo exurreximus. Ille sedet in dextera Dei, quam eandem gloriam adituros nos confidimus. Ille apud Deum interuenit, & instat pro nobis, ut stabilis & firma sit electio nostra, & ipsius Dei de nobis prædissinitio; & cum hæc ita sint, tamen ne erit quicquam, quod scrupulum nobis aliquem, dubitationem uel afferat, quasi diuelli possimus ab amore omnipotentis Dei; & quidnam erit istud? Sic enim ista profert Paulus, tanquam correptus numine, & totus igne diuini amoris sit flagrans.

Afflictiō? an angustia? an persecutiō? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? quemadmodum scriptum est: Quoniam propter te in mortem tradimur tota die, reputati sumus uelut oues occisionis. Sed in his omnibus superuincimus per eum, qui dilexit nos. Confusus enim sum, quòd neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla condita res alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ in Christo **I E S V** domino nostro.

H A E C E S T firmitas à Deo electorum, & prædissinitorum inuicta, atque constans, in omni rerum humanarum turbine, ut uel nulla conuelli, neque prostreri possit, quæ tota ipsa in Dei amore statuta est, in Dei amore, inquam, inter ipsum, & nos mutuo. Sic enim semper intelligendum est, cum in ueris, sanctisque amoribus alter sine altero amor esse non possit, quanquam hoc præcipuum sit in Deo, cum, sicut alio loco à nobis dictum est, eodem spiritu sancto, qui est Dei amor, in cordibus nostris inhabitante, & ipsius amorem Dei erga nos sentimus, & ipsi erga Deum amore conflagramus, ut ab illius amore tamen amor noster exoriatur. Quocumque igitur loco de Dei amore in Paulo scriptum est, ita uti ambiguum uideatur, de utro sit intelligendum, de utroque accipiatur, quando ambo ex eodem fonte, & ex uno spiritu sancto sunt profecti. Atque hic quidem Paulus non multitudinem solum malorum commemorat, quæ nos ab Deo uideantur posse separare, neque separant tamen, sed in eo etiam magis confirmant, hoc enim est, quod ait, Sed in omnibus his superuincimus, per eum, qui dilexit nos, qui sic amore nostri inductus, & quia nos amauit, constituit, & prædissinit, ut essemus ab eo omnino inseparabiles; hoc est enim superuincere, non modo non diuelli, sed magis etiam cum Deo, ex incommodis conglutinari. Non solum inquam calamitates, & pericula, & angustia, atque ipse gladius, quod omnium extremum est, de quo in psalmo **X L I I**, dictum, quòd propter te necamur omni die, reputati sumus ut oues occisionis, non distrahunt nos à Deo, neque auertunt, sed neque alia ulla uis, aut potestas, siue illa humana, siue cœlestis sit, siue etiam tempus ipsum futurum, aut præsens, siue quæ supra sunt, siue quæ infra, siue tota hæc mundi creatio, quam uidemus, siue præter hanc aliqua præterea ulla sit; confido, inquit, quòd nihil horum unquam poterit nos seiungere ab amore Dei, quem in **C H R I S T O** Iesu domino nostro gerimus, quod ideo addit in Christo **I E S V** domino nostro, quoniam sicut in ipso Deus nos elegit, & prædissinit uel maiori fratri nostro, & spiritualis familiæ principi futuros comites, atque in eodem ipso, & per eundem amoris sui documenta nobis maxima tribuit; sic nos in ipso eodem **C H R I S T O** Iesu, & gratiam Deo habemus, & amorem eius agnoscimus, & Deum ipsi quoque uicissim diligimus, atque hæc Apostoli tot rerum aggregatio, quarum uis, & multitudo non tamen diuellere nos potest à beneuolentiâ, & coniunctione summi Dei, quasi mentis impetu quodam & excessu facta est, ad eum finem, ut demonstraret, quanta sit stabilitas diuinorum decretorum. Nam quòd angeli & principatus,

alijq; illi spiritus cœlestes studeant nos separare à summo Deo, ne cogitare quidem fas est, sed quòd ne possint quidem, si id studeant, uerissime est dictum. Nulla enim omnino creatio creatoris consilio, uel tantulum moræ affert, nedum ut queat diuina consilia frangere, aut peruertere, & in hoc percursu tantarum rerum id à Paulo est quaesitum, ut probet omnia diligentibus Deum cooperari in bonum, æternaq; Dei decreta sanctos suos eligentis & diffinientis immutabilia semper esse, illiusq; constituti, & decreti, quo quis à Deo in iustitiam, & gloriam selectus est, amorem semper ministrum, & conciliatorem existere, qui & Deum fecit, ut is nos sibi deligeret, & facit nos ut propter ipsum cætera omnia paruipendenda esse existimemus. Multis igitur, & præclaris habitis sermonibus, in quibus de fidei CHRISTI uirtute & ueritate est dictum, transit rursus ad Iudæos, & arguendos, & consolandos.

Veritatem dico in CHRISTO, non mentior, attestante mihi conscientia mea in spiritu sancto, quòd mœror mihi est magnus, & assidua lamentatio cordi meo. Optarim enim egomet anathema esse à CHRISTO pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, quicumque sunt Israëlita, quorum est adoptio, & gloria, & testamenta, & legis latio, & ceremoniæ, & promissiones, quorum sunt patres, & ex quibus est CHRISTVS, quantum ad carnem, qui est in omnibus Deus benedictus in secula. Amen.

CVM proxime amoris sui erga Deum Paulus indicia maxima exposuisset, ut quem ab illo nulla uis, nulla potestas, nullum incommodum posset auertere, tunc suæ quoque in proximum beneuolentiæ, & charitatis ingens testimonium affert, planè illud retinens, quod est in utraq; scriptura, & laudatum, & præceptum, ut amet quisque proximum suum sicut seipsum. Et ad Iudæos quidem consanguineos, & fratres suos sermonem habiturus, eorumq; duritiem, per quam ad CHRISTVM conferre se renuebant, & ex lege ueteri in fidem nouam migrare argumentis, & testimonijs ipsorummet scripturæ refutaturus, præmunit sibi de principio aditum, & uiam, quò ad illos coarguendos mollius, & minore illorum cum offensione accedat, habeat que animos ad audiendum paratioris. Et quoniam Romæ credentium Ecclesia ex utroque genere constabat, & Iudæorum, & gentium ad communem illum cœtum scribens omnibus significat, quanto ipse amore, quo studio procurandæ, atque optandæ salutis feratur, & moueatur erga cognatos suos. In quo & prudentia Pauli ita postulabat, ut faceret illos ad discendum proniores, quando quod optimo animo fit, maiorem ad persuadendum affert uim, minusq; etiam si displiceat, conturbat. Et reuera sic se res habebat, ut in maximo ipse dolore, mœroreq; esset, quòd uideret genus suum à summo illo bono, quod ostentatum illi, & propositum imprimis erat, pertinacia quadam duritiæq; animi, & errore mentis abalienatum esse, quem suum animi dolorem magnis testibus confirmat CHRISTO, & conscientia, & spiritu sancto. Ac CHRISTVM quidem ut Deum testem aduocat. Veritatem dico in Christo, sic enim usurpatur in communi more loquendi. Veritatem in Deo loquor, quod est testem meæ ueritatis facio Deum, in quo attestatur mihi conscientia mea, neque ea conscientia, quæ alicui meæ affectioni aut odio, aut amori præbeat testimonium, in quibus animi perturbationibus sæpe accidit, ut etiam si se errare conscientia ipsa non putet, nihilominus tamen erret. Sed ea conscientia, quæ in spiritu sancto ueritatis testis est, quæ Deum sibi propositum, & illum sanctum, uerumq; amorem fraternæ erga proximum charitatis adiunctum habet. Quod porro uerum est istud, quod tanta Paule confirmatione præmunit: Quod, inquit, mœror mihi est magnus, & assidua lamentatio cordi meo propter fratres meos, hoc enim adiiciendum est, ut plenum sensum habeamus. Deinde addit: Optauerim enim abdicari ipse à CHRISTO quò illi reciperentur, hoc enim est anathema esse à CHRISTO. Aliud enim est, Deo esse anathema, quod consecratum, & dicatum Deo est; aliud ab Deo anathema,

quod est è sacro, & religioso eiectum, quo uocabulo etiam nunc in ijs, qui è confor-
tio fidelium eijciuntur, Ecclesia utitur. Ast ubi tuus ille amor erga **CHRISTVM**
Paulè, cui omnia modo posteriora longe ducebas, in quo solo inhærebas, à quo nec
uitam, nec mortem, nec cœlum, nec terram, nec præsentia, nec futura posse te abstra-
here, tanta cum fide, & asseueratione profitebare? nisi quod rem eiusmodi postula-
bas, quæ in illo dolore animi, & nube mœrentium cogitationum, quas pro fratribus
fufcipiebas tuis, sincero quidem te hoc corde optare cõpellebat, ut diuellerere à Deo
& **CHRISTO**, fratrum tuorum causa; sed eo magis postulatio illa ad Deum te, &
ad **CHRISTVM** arcte constringebat. Postulabas enim, non commodum aliquod
tuum, quod seorsum à Deo tibi uelles adesse, sed maiorem, & celebratiorem postula-
bas Dei gloriam, fratresq; tuos saluos, atq; incolumes cupiebas, in quo sane euiden-
tior Dei apparuisset gloria, si ad ueram fidem omnes illi perducti essent. Illi enim pri-
mi à Deo fuerant filij appellati, illi in eam gloriam uocati, ut gens sancta soli, & po-
pulus electus, & Dei hæreditas esse censerentur; illorum erant pactiones, & testamen-
ta Dei, utraque nimirum, & primum uetus illud, quo terræ illis data est, & istud se-
cundum, quo cœli eisdem possessio est promissa. Illis data lex, & quemadmodum
Deum colere rite deberent, cerimoniarum ueteris religionis traditæ, & factæ promissio-
nes ab summo Deo in eorum patribus, qui cuncti ex illo genere extiterunt: ex quo
etiam genere deniq; fuit **CHRISTVS**, quantum ad carnem attinet, qui quod ex
Deo est, ipse Deus est benedictus in omne seculum. Hi ergo quibus spes tot bono-
rum fuerat ostentata, & ex quibus, eorum que ex scripturis, & patribus fides Chris-
ti nacta primum autoritatem, maioribus deinde ex se, ac illustrioribus signis uir-
tutum, & miraculorum, & sanctissimorum morum in toto terrarum orbe corusca-
bat, cum ipsi ad fidem minus prõpte accederent, neq; sibi facillè illam persuaderi sine-
rent, obicem quendam, & offendiculum ponebant in ipso limine credendi, quod ad-
euntibus afferret hæitationem. Dubitabant enim nonnulli, & insistebant, cum il-
los ipsos, qui festinare, & ingredi, & scire ista maxime deberent, intuerentur dubi-
tantes, atque ita nomini sancto Dei, & libero processui illius gloriæ impedimentum
quoddam afferebatur. Ergo idem Dei amor, qui Paulum totum rapuerat ad sese,
qui nusquam eum alibi ueram rationem boni sui ponere permittebat, adigebat
eiusdem animum Pauli magnitudine quadam inauditi amoris, ut id interdum opta-
ret, quod est unum omnium maxime contrarium amoris. Nihil enim magis optat is,
qui amat, quàm ut mutuo ametur. At tantum Paulus in amando Deum progressus
fuerat, ut pro illius magnificatione gloriæ passurus uideretur æquo animo, se ab eo
non redamari, & tamen quod optabat, extra omne periculum optabat. Nam ut la-
queorum natura, & comprehensio eiusmodi est, ut quo effugere magis coneris, hoc
illigatus arctius tenere; sic quicquid propter amorem fit, etiam si uideatur ex amo-
re uelle elabi, in ipso amore tamen fit id constantius. Quid autem reuera, num hoc
Paulus optabat, excidere ipse ex amore Dei, quo cognati sui in gratiam reciperen-
tur? Hic est respondendum, ex affectu illum doloris uere hoc optasse, ex consilij, & ra-
tionis iudicio nequaquam. Nam cum affectionum natura ea sit, primum ut offi-
ciant semper consilio, & cogitationi, deinde ut in una re diu nunquam permaneant,
fit, ut ad quamcumque affectionem te dederis, illa tibi & ueras res offerre, & cupidit-
tates tuas iustas facere uideatur: quæ mox si affectione extincta ad rationis iudi-
cium reuocentur, inanes & præposteræ fuisse deprehendantur. Aliud porro est ex
consilio rationis, aliud ex affectionis motu aliquid optare. Stare in amore Dei Pau-
lus, & iudicio mentis semper uolebat, & cum per affectum quoque animi in eam
cogitationem ferebatur, illa tunc ardentia, & magna proclamabat, Quid nos ex
amore Dei abstrahet? num mors, num uita, num homines, num angeli: & cætera. In
quibus memorandis paulo antè quasi in spiritu, & igne perbacchatus est. At cum il-
lo affectu aliquantisper sedato in aliam curam eum de fratribus suis dolor, & cogita-
tio pertrahebat, tunc alio effectu delatus, atq; incitatus, illorum salutem præoptabat,
& de sua negligēs esse uidebatur. Contigit hoc idem Moyfi amico, & famulo Dei er-
ga ipsum Deum, ut cum eum iratū populo, & excidiū illi, interneconemq; minitan-
tem pla

tem, placare, & deprecari Moyses niteretur, inueniretq; difficiliorem, inter medias preces in hanc uocem prorumperet, Si dimissurus es domine iram tuam populo tuo, dimitte: sin minus, dele nomen meum de libro, quem scripsisti. In eo enim affectu tunc positus, ut de periculo suorum esset sollicitus, quorum salutem faciebat maximi, paupersper in obliuionem suæ salutis uenerat; & tamen nullo periculo, quod postulabat, postulauit, quippe cum causâ ea, propter quam id petebat, causam eidem Deo grauiorem præberet, diligendi eum magis, atque probandi. Atq; idem Moyses, qui tunc pro populo ad Deum se de libro uitæ deleri postulabat, post populum pro Deo adorantem idola interficiebat. Attamen Paulus C H R I S T V M & spiritum sanctum testem animi sui, & uoluntatis aduocat, ut appareat eum uere sic sentire, & loqui, aduocat enim uero, sed tristitiæ animi suæ, & doloris, quem de fratribus suis capit, uocat testem, quo re uera ipse uehementissime commouebatur. Quod autem mox subiūgit de optato suo in quo salutem suam donare, & concedere salutem fratrum suorum paratus est, id iam non C H R I S T I, nec spiritus sancti testimonium est, sed affectionis animi sui erga fratres indicium. Namq; quod ad Iudæos attinet, omnis profecto Dei omnipotentis beneuolentiâ & inclinauit de principio ad illos, deinceps semper donis, promissionibus, præcipuoq; studio erga illos declarata est, sicut & testamentum omne uetus, & noua scriptura pluribus locis ostendit. Nam & C H R I S T V S ipse aliquoties dixit, testatusq; est, se tantummodo missum ad oues Israël, quæ perierant, & se non adempturum panem filiis, quem canibus proijceret. Et in Apostolorum actis: Vobis oportuit Iudæis primum prædicari regnum Dei, sed quoniam indignos uos facitis, ecce conuertimur ad gentes, ut Iudæi post illa Dei gratia deiectioni, cum gentes ægre ferrent, quæ Deum nunquam coluissent, in eius ipsius gratiæ, quam ipsi amiserant, possessionem uocatas, de seipsis deberent, non autem de Deo dolere, & conqueri, neq; de ipsius Dei tanquam fidem sibi non præstantis gloria, famaq; detrudere, quando is nihil earum rerum prætermisisset, quæ ad docēdos eos in gratiamq; accipiendos in nomine, & fide I E S V Christi filij sui forēt apte. Nam & C H R I S T V S Dei filius ex Iudæis est secundum carnem, qui est idem alia ex natura Deus benedictus in secula. Quod hic aperte à Paulo est prolatum, nisi uelimus ad similitudinem antecedentium hoc quoq; accommodare, quorum sunt patres, & ex quibus Christus, & quorum est Deus uerus, quem alia præter Iudæos non agnoscebant nationes.

Non ita autem, quod exciderit uerbum Dei. Non enim omnes qui ex Israël, hi Israël; neq; quod sunt semen Abraæ, omnes filij. Sed in Isaac uocatur tibi semen: hoc est non filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis reputantur in semen: promissionis enim sermo iste est. Ad hoc tempus ueniā, & erit Sarraë filius.

S E D et si, inquit, Iudæi magna ex parte repulsi, quibus erant promissiones factæ, & nationes alia in præmia uocata promissionum sunt, non tamen fides Dei titubauit, neq; illius excidit uerbum, sed in sua æterna ueritate perstitit. At qua ratione perstitit: si reiecit quibus promiserat, eos autem uocauit, quibus promissum nullum fecerat: Quia, inquit, non carnis, sed uerbi Dei filij hi sunt, qui uocantur. Non enim omnes, qui ex Israël, hi Israël sunt, nomine fortassis quidem, & uocabulo omnes appellantur Israëlita, & Israël: sed re uera illi sunt Israël, qui recti Dei sunt, aut quoniam huius Hebraici uocabuli uaria est interpretatio, qui Deum mente cernunt, siue etiam cum Deo principes sunt. Isti ergo Israël, qui nomen factis comprobant, sed neq; omnes qui semen Abraæ existunt, etiam sunt Abraæ filij, sed qui tantum ex Isaac ab Abraam fluxerunt: sic enim illi diuinitus est annunciatum, In Isaac uocabitur tibi semen. Non enim ex Ismaële, quem ex ancilla genuit, neq; item ex alijs Cheturæ filiis, qui magnarum posteritatum fuere principes, omne semen Abraæ, quod dilatatum in carne fuit, in genere, & honore filiorum comprehensum est. Quippe cum ceteros omnes ex alijs mulieribus genitos à facie Isaac, sicut dicit scriptura, Abraam separatos in alias ueluti colonias dimiserit. Sed soli, qui ab Isaac in illa Dei promissione profluxere, filij exti-

tere & Abraæ secundum carnem, & secundum spiritum diuinæ promissionis, ac ipsius Dei filij. Qua etiam ratione neque ipse Esau filius Abraæ, nisi per carnem extitit, quando in illo Dei promissio non est propagata. Quacumq; ergo perualit, & ad quoscunque peruenit Dei illa promissio Abraæ facta, hi uere filij Dei, & semen Abraæ ex promissione reputandi sunt. Nam neque Isaac filius in totum Abraæ ex carne extitit, quando effæto iam semine patris, & matris utero, nihilq; omnino illis ad generandi facultatem amplius afferentibus totam naturæ uim in eo, non tamen sine uiro, & utero sola tunc promissio Dei expleuit. Ergo ex Abraam, postea per Isaac producti magis promissionis, quam carnis filij profecto sunt existimandi, maiorq; est in promissione, quam in carne cum Abraam & cum Deo consanguinitatis coniunctio. Proinde cum Israëlitis, aut Iudæis, aut etiam Hebræis, siue quocumque nomine illa natio delectetur, promissiones ab Deo factæ sunt, & adoptio in filios nuntiata, terræq; & regni stabilis, & perpetua possessio, non illæ nomini, & uoci, sed ipsi rei factæ sunt. Porro in re multo maximam partem habet promissio. Ergo sicut ex semine, & carne Abraæ, qui producti sunt, plurimi ex ijs, & longe numero superiores ab honore filiorum Abraæ repulsi sunt: sic qui in promissione illi successere, iustius multo, & uerius filij sunt appellati. Quare nec Iudæorum reiectio, nec uocatio, adoptioq; gentium, quicquam de uerbo, & fide summi Dei diminuit, quando ab eo potissimum spectata est, non carnis ex Abraam, sed promissionis suæ ad Abraam generatio. Ac ne Iudæi respondeant, se tamen non ex alijs eiectionis ab Abraam filijs, sed ex ipso Isaac fuisse progenitos, qui non solum carnis, sed promissionis filius extiterit, remq;, quod semper agunt, à spirituali generatione ad carnem, corpusq; traducant, confutat illos protinus adiecto de filijs Isaac eiusdem scripturæ notabili testimonio.

Neq; hoc solum, sed & Rebecca ex uno uentrem ferens Isaac patre nostro, nondum enim genitis, neque cum fecissent quicquam bonum, aut malum, ut secundum electionem Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex uocâte, dictum est illi, quod maior seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

IN OMNI ueteri testamento plurima posita sunt, quæ aduentum filij Dei seruaturi genus humanum, & gentium uocationem, nouamq; legem spiritus in cordibus scribendam, non in literis, partim uaticinijs, & prædictionibus, partim figuris, partim ipsa rerum gestarum historia admonent, & ostendunt, inter quæ id quod ad futuram adoptionem gentium, repudiationemq; Iudæorum pertinebat, sæpius qui primogeniti parentibus suis fuerant, è capite generis exclusi minoribus natu fratribus loco, & honore primi ordinis concessere: quod iudicium euident, & uaticinium semper fuit, Israël primogenitum Dei filium alteri post se genito de honore primo decessurum. Ac ne hoc fortuitum, aut obscurum cuiquam uideri possit, in ipsis principibus nominis, & generis Iudæorum, patriarchis uidelicet, & ducibus omnibus ferè usu contigit, ut qui primi eos parentes fecissent, patrumq; nomine appellauissent, ex filiorum ipsi priorum loco exciderent, posterioresq; fratres suos cernerent, in primum honorem generis accersitos, atque sublatos. Nam & Abraam cum Ismaëlem primum filium extulisset, Isaac secundum illi prætulit, & Isaac duo, us filijs geminis uno foetu sibi natis, eum qui posterior exierat, primum hæredem constituit. Et Iacob, non Ruben solum primogenitum, illo honore deiecit, Iudamq; in eius locum induxit, sed & postea cum accessisset ad Aegyptum, senexq; & oculis captus, filios Ioseph sibi in liberos adoptaret, uenturaq; omnibus prædiceret, formatis in modum crucis brachijs, & dextra manu supra caput Ephraim, qui minor natu erat, eiq; sinister astabat posita, & sinistra supra Manassem primogenitum Ioseph, ad dextrum latus translata, per illam crucem ordines, gradusq; permutans signo clarissimo futurarum rerum ita minorem filium in benedictione antetulit, ut illo admirabili uaticinio apertissime ostenderet posteriores Dei filios, quos crux illa distinxisset, multo maiore in honore, & gratia apud Deum futuros, Talia igitur ex

tur exempla nunc proponens Paulus indignantibus Iudæis, & iniquo animo ferentibus se posteriores quodammodo à Deo habitos, & gentes esse in primum honorem gratiæ uocatas, quoniam quod de Abraam dixerat præferente Isaac Ismaëli poterat habere aliquam apud Iudæos obiectionem iure id in illis accidisse, quorum alter de ancilla natus esset, posterior de libera, sese autem omnes ex liberæ filio Isaac natos esse, repetit rursus rationis suæ uim in ipso, item Isaac, qui cum esset ille electus ab Abraam filius, duosque ex eadem uxore Rebecca liberos uno partu sustulisset, prius egressum in lucem ex matris utero Esau, & posterius secutum Iacob; tamen non tam is quidem sponte, quam diuina prouidentia compulsus minorem filium maiori præposuit. Ac ne humanis ista attribuerentur euentibus, hominumque forsitan auctoritas parui esset, adiungit diuinum de eadem scriptura testimonium, inquit, non solum hoc factum fuisse in Abraam, & in illis duobus non de eadem matre liberis, sed etiam in ijs, qui ex una matre, unoque patre sunt editi. Nanque Rebecca uxor Isaac cum ex uiro uno conceptum haberet, quo quidem conceptu geminos parturiebat, atque illos inter sese in utero colluctantes sentiret, audiuit ex domino, antequam illi in lucem prodissent, antequam quicquam boni fecissent, aut mali, audiuit, inquam, quod maior seruiet minori. Et in alia scriptura Malachiæ prophetæ idem dominus dicit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui; quæ sunt ab Apostolo inducta ad comprimendam alteram illam Iudæorum querelam, qua se primo à Deo genitos, post reiectos, & gentes in primum honorem filiorum introductas non mediocriter conquerebantur, detrahentibusque tentabant de omnipotentis Dei fama, atque gloria, tanquam is iniquum quippiam, & inexpectatum egisset, ostendit enim Paulus ita solitum agere Deum, cum ipse bonum, ita factum atque rectum diuino suo consilio esse iudicat, cuius iustitiæ, & æquitatis ueritatem ipse ante seculum omne cognoscat, nos postea euentis rerum edocti perspiciamus. Atque ita duabus iam querimonijs Iudæorum elisis, atque abiectis, una, qua querebantur fidem illis promissionum à Deo non fuisse seruatum, quando eam Deus Israël præbuisset, gentibus persoluisset: in quo responsum ab Apostolo est, Israël esse semen, & filios promissionis, non generationem carnis. Altera, qua secundos filios primis prælatos esse grauiter ferebant, quod in ipsorum principibus, & patriarchis ostendit Paulus Deo fuisse usitatum. Nunc ad asperior rem multo, & grauiorem querelam tertiam confutandam maiore apparatu se confert. Dicerent enim Iudæi, id quod & dicebant, & non sine causa dicere uidebantur, Quid ergo: num nobis gentes antelatae sunt, eo quod meliores nobis sunt: num illae nobis iustiores, aut continentiores: Num in uno Deo colendo diligentiores: quem ipsae non nouerunt, atque adeo ne nosse quidem curauerunt; nos & nouimus, & prædicamus, & colimus, hæccine igitur gratia nobis bonorum operum relata est: ut ab his, qui solas suas cupiditates explere pro dijs sibi, & pro religione habuerunt nos, qui multa nobismet ipsi facienda, patiendaque præscripsimus, qui pluribus rebus propter honorem Dei, & legis ab Deo nobis latae abstinemus, in præmio apud Deum, & in honore uincemur: Huic grauissimæ, acerbissimæque quærimoniæ, quæ tota nixa est bonorum fiducia operum, in quibus Iudæi sibi multum arrogabant, respondet nunc Apostolus, opera semper hominum aspernans, & gratiam Dei, gloriamque magnificans, electionem illam Dei ex ipsius deliberatione, & proposito quo uno modo maxime rata ea, & permanens deliberatio est, ac non ex nostris operibus pendere. Itaque ante natos Iacob, & Esau, antequam boni quicquam ex illis, aut mali fuisset editum, Deum sic elegisse Iacob minorem fratrem, ut maiorem illi Esau in seruitutem dederet, & quod etiam apertius, & significantius dictum est, in propheta, antequam uterque eorum nasceretur, Iacob Deo dilectum fuisse, Esau autem odio habitum. Et quoniam huiuscemodi responsio ea erat, quæ in multas, & magnas incurreret difficultates, magisque exulceraret eorum dolorem, qui exoptulabant de Deo, & conquerebantur, quam leniret, idcirco insistit diutius Apostolus, & commoratur in ea, nunc sibi ipse obijciens, quod ab illis intelligebat iri obiectum, nunc obiecta dissoluens.

Quid

Quid ergo dicemus? num iniustitia apud Deum? absit. Moyse enim dicit miserebor, cuius misereor, & miserabor, quemcunque miseror. Itaque non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.

QV I D mirum, inquit, si dixi tibi electionem Dei, quam de nobis facit ex ipsius proposito, non ex operibus nostris esse aptam? non est hæc iniustitia Dei, non enim habet ille, quibus præmia hominum iure debeat, quandoquidem omnes filij iræ nasci mur, nec solum parentis primi labe, & uitio, sed nostris deinde quicunque peccatis pecularibus inquinati. Nec est cur quisquam ex operibus sibi arroget, & ueluti pro suo iure petat, ut honoris apud Deum, & præmiorum fiat particeps. Sed hi eliguntur, hi non eliguntur, quia horum Deus miseretur, non illorum. Dei enim eligere, misereri certe est, quia nullius opera tanti sunt, ut mereantur, & non misereri Dei est reijcere, quod omnium opera magis promerentur. Quemadmodum Deus ipsemet in communi peccato filiorum Israël, qui uitulum aureum in solitudine adorauerant, Moyse dicit, se miserturum, quorum tunc misereret, & non miserturum quorum non tum misereret. Quanquam hoc secundum non sic diserte pronuntiatum à Deo, sed ex priore illo necessario est intellectum. Quod si ita sit, adipisci gratiam, & dignum præmio fieri, non uolentis est, neque currentis, quod à gymniciis certaminibus est inductum, & pro omni conatu recte agendi, omnique bona operatione ponitur, sed miserentis est Dei, ut quicquid honoris, ac loci apud Deum obtinemus, non operibus id nostris, nostraque uoluntati, quam hic certe Apostolus innuit esse nostram, sed Dei ipsius proposito, & misericordie tribuamus. Et rursus in alio scripturæ loco,

Dicit enim scriptura Pharaoni, quod in hoc ipsum suscitauit te, ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in omni terra.

HOC EST Dei iam non miserentis, atque ideo nec eligentis, quod Pharaoni contigit, quem non solum excitauit Deus, ut offerret se ille spectaculum toti mundo mirabilem, & potentie summi Dei; uerum etiam ad hunc ipsum finem Deus illum se excitasse testatus est, ut ostenderet ipse in eodem illo uim suam, gloriamque nominis sui in orbe toto diffunderet. Et quoniam prior dubitatio nondum soluta est, etenim si miseretur Deus, quorum illi uidetur, cæterorum uero non miseretur, nulla autem appareat huiusmodi differentie causa, nisi sola uoluntas præpotentis Dei, de duobus alterum uidetur necessario consequi, ut aut iniustus Deus sit, huic magis quam illi sine ratione fauens, aut nostra, qui delinquimus, peccata minime sint peccanda, quando ipso Deo uolente sic perpetrata sunt, quod proxima de Pharaone scriptura uidetur indicare; idcirco Apostolus insistit iterum, & sibi metipse has dubitationes opponit,

Igitur cuius uult, miseretur, & quem uult, obdurat. Dices igitur mihi: Quid etiam nunc queritur? uoluntati enim eius quis resistit? Imò o homo, quis es tu ex aduerso respondens Deo? Num dicet fictile ei qui finxit, cur me fecisti huiusmodi? an non habet potestatem figulus luti ex eodem mixto faciendi hoc quidem in honorem uas, hoc autem in despiciatum?

PRIMA ista uerba Apostoli sunt concludentis ex illis scripturæ locis, quod omnia nostra ex electione, & proposito Dei sunt, non ex operibus nostris. Quando ipse Deus, quorum uult, miseretur, & quos uult, obdurat. Nam & ipsemet Deus in Exodo Moyse dicit, Obdurans obdurabo cor Pharaonis, ut ne dimittat populum meum. Et quoniam acris obiectio exoritur, quid ergo nos poenæ meriti sumus, cum quid delinquimus, aut cum ad cupiditates nostras toti delabimur, si Deum sic uolentem tanquam authorem culpæ, & criminis habemus, cuius uoluntati non possumus non parere? Hoc responsum hominum uelut in indignatione, atque ira loquentium, ipse quoque commotus eorum petulantia Apostolus asperius refellit, ut discant modestius & reuerentius de summo authore omnium bonorum Deo, & de immensa, ac inscrutabili illius Sapientia loqui. Tu qui nam es, inquit

inquiens, qui sic audacter, & superbe tanquam par pari, & nihil illi cōcedens respondas Deo: An hoc modo figulum interrogant fictilia, Cur me non honestum, neque exornatum uas, sed incomptum, despiciabileq; fecisti? Non ne figuli est potestas ex eadem creta fingendi uas cuiuscemodi uelit, siue mens illud paratum uelit esse, siue sterquilinijs? Enim uero Deus maior multo figulo est; & tu homo præ Deo luto etiã es contemptior: quæ ergo temeritas te aduersus Deum cōcitatur? exquire potius cunctanter, & uenerabunde harum rerum rationem & causam, & ostendetur tibi, quàm sic proterue in reprehensionem Dei erumpas, quæ ratio ea est.

Si autem uolens Deus ostendere iram, & notificare, quantum possit ipse, tulit in longanimitate multa uasa iræ accommodata in interitum, atque ut notificaret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quos & uocauit nos non solum ex Iudæis, uerum etiam ex gentibus, sicut & in Osea dicit: Vocabo non populum meum, populum meum: & non dilectam, dilectam: & erit in loco ubi dictum fuit eis, Non populus meus uos, ibi uocabuntur filij Dei uiuentis.

PAVLVS ut est contextus sententijs, & implicitam ferè unam cum altera cogitationem proferens, soluere quidem incipit obiectas quæstiones, sed antequàm inferat conclusionem, in alteram statim probandam rationē inilit, legentibus relinquens prioris concludendi, & stabiliendi argumenti cogitationem. Erant autem querelæ, & quæstiones ab Iudæis partim, partim à quibusuis motæ, atque illatæ, Iudæorum illæ propriæ: Vna quòd fidem illis eorum quæ promiserat, non uidebatur præstitisse Deus, cui respondit Apostolus, non omnes esse Israëlitas qui uicantur Israëlitæ, sed Israëlitis spiritualibus, & ex uerbo Dei profectis promissiones suas fecisse Deum, eisdemq; illas persoluere, ac persoluisse. Altera quòd cum ipsi primogeniti Dei filij iam ante extitissent, à secundis liberis uenientibus in adoptionem honore, & gratia omni apud Deum uincerentur. In quo ostendit Paulus quod factum in se ægreferant, & tanquam iniquum, ac nouum cōquerantur, Deum in patribus ipsorum & primis illis generis principibus omnibus ferè diu antea fecisse, ut primogenitos illorū filios principatu generis deijceret, & minores fratres in deiectorum locum substitueret. Sicut in Ismaële, & Isaac, in Esau, & Iacob, diuino consilio fuit demonstratum. Tertia iam querimonia Iudæorum grauissima illa erat, quòd cum ipsi & legis iustitia edocti, & operibus bonis meriti essent ut maiore multo in honore apud Deum esse deberent: à gentibus tamen, quæ neque iustitiam, neque legem antea cognouerant, neq; Deo uero honorem ullum habuerant, in adoptione nouæ gratiæ anteirentur. Quam illorum conuersionem refutat Apostolus ea ratione, quòd non ex meritis nostris, neq; ex operibus gratiæ apud Deum nobis gradus acquiratur: sed ex Dei ipsius misericordia duntaxat, & uoluntate, quam rationem ex longe diuersa conditione duorum fratrum Iacob, & Esau iam inde ab Deo illis destinata, antequàm in lucem ij prodijissent, & ex scripturæ testimonio duplici confirmat. Et hæcenus quidem Iudæis nominatim est responsum. Quoniam uero postrema ista respōsio nouam rursus, & perdifficilem excitabat quæstionem nec illam magis ab Iudæis quàm à cæteris, ad eam quoq; dissoluentem aggreditur Paulus. Diceret enim quilibet: Si nihil est à nobis, & Dei omnia subiecta uoluntati sunt, quid de nobis conqueritur? si minus ipsi probi, integriq; sumus, si uoluptates nostras aut emolumenta illius honori, & cultui anteponimus. Hanc obiectionem primo refellit asperius arrogantiam cōtundens istorum, & exemplo figuli ostendens non debere eos tam superbe in disquisitionem huiusmodi summum Deum accersere. Deinde hac etiam eam responsione dissoluit, non esse causam exprobandi quicquam Deo, nec prauis cupiditatibus propterea indulgendi, quòd uideamur id quasi necessario sic Deo uolente facere, quandoquidem non est ista culpa in Deo posita, sed in nobis. Pharaonem enim longe iam ante accommodantem se, ut fieret uas despiciationis atq; iræ, & semetipsum ad interitum concinnantem, posteaq;

diu, & multum pertulisset, eiusque extremam amentiam Deus patienter expectasset, ut uideret occasionem existere aptam, qua produceret illum in medium, & quasi in acie atque in certamen contra se pertraheret, quod declararet omnibus in illo uim & potestatis, & magnitudinis suae, atque item ex altera parte, ut patefaceret, notasque redderet diuitias gloriae suae in ea uasa misericordiae, quae praeprauerat ipse ad gloriam, hoc est in eos homines, qui sese quidem aptauerant ipsi, quoad in illis fuit, ut essent misericordiae receptacula, aut certe non se ad iram & interitum accommodauerant. Verum quos imprimis ipse Deus ex aeterno principio ad gloriam ipse suam electos, & praediffinitos praeprauerat. Nam nos quidem per nosmetipsos ad gloriam non possumus praeprari, Deo opus est & diuino auxilio, atque adeo ex Deo totum est, quod effici mur apti, per quos ille suam gloriam omnibus hominibus ostendat, à nobis aliqua inuita quidem bonae uoluntatis, ut praeprari ad misericordiam apti simus, proficiuntur: sed neque ea sine Deo tamen, ut ante dictum est, ipsa autem praepratio ad misericordiam diuinae gloriae Dei opus est, & non nostrum. Igitur inquam si fuit tum occasio Deo idonea, atque opportuna in utranque partem sic se demonstrandi, ut in illo potentiam, & uirtutem, in his gloriam suam & misericordiam indicaret, quid est, quod tu arbitrere (hoc enim deest sententiae, ac conclusioni, & supplendum est) tuis sceleribus, & peccatis excusationem tibi ex Dei uoluntate praetendendam esse: non ille uult, neque creat tuum crimen, sed cum te iam profligatum penitus, perditumque cognoscit, excitat in medium, utiturque tanquam uase proiecto, atque inutili, neque amplius uult ullam suam admonitionem denunciationem ue periculi ullum poenae atque exitij metum ad poenitentiam tibi aut ad spem implorandae misericordiae ualere. In quem sensum & ab Deo Moyli dictum est se obduraturum cor Pharaonis, ut ne dimitteret populum. Et in Hieremia, se occaecaturum oculos eorum, ut ne uidentes uiderent, & meditantes ne intelligerent, ac conuerterentur, & ipse sanaret eos. Non enim eos Deus, qui tenebrarum filij iam effecti sunt, quicquid omnem uim, & potestatem rationis, ac uoluntatis suae improbitati, & libidini penitus subiecerunt ad lucem amplius, & ad salutem erigere uult, hoc est, ut conuertantur, ulterius expectare: sed cum occasio adest, atque opportunitas, qua poenam illorum ad gloriam sui nominis, & ad exemplum, doctrinamque bonorum proficere posse intelligit, tunc productos in spectaculum, tanquam in harenam, dignisque supplicijs damnatos ueluti fors obijcit, ut in utroque appareat magnitudo gloriae suae, & in plectendo perditos, & in miserendo his, qui se paratos, & idoneos ad accipiendam misericordiam praebuerint. Porro autem hi sunt, qui non ex Iudaeis tantum sunt ab ipso Deo, sed ex gentibus uocati, qui non carnis, sed promissionis filij, uerusque Israël sunt. Quod denuo aduersus Iudeos est prolatum, qui se unos arbitrabantur Dei electione dignos, gentes autem reliquas tanquam pollutas, atque impuras ab omni Dei cura, & prouidentia opinione sua abdicabant, quam eorum opinionem Apostolus aliquot scripturae testimonijs deinceps refellit, ex Osea primum, apud quem Deus, Vocabo non populum meum, populum meum inquit, Quod quidem manifeste de gentibus est dictum. Et non dilectam, dilectam, congregationem, ecclesiamque uidelicet, quam in amore non habebam, amaturus mox sum. Et erit, quemadmodum dico, scilicet, Quid autem erit: Quod quo in loco dicebatur, Non populus meus uos, in eo uocabuntur loco, non modo populus, uerum etiam filij Dei uiuentis. HIC IULIVS, etsi planus hic mihi uideretur Apostoli sensus, inquit, tamen cum ad ea quae paulo ante disputata à nobis de libero arbitrio nostro, deque Dei in nobis iudicio uoluntateque sunt, aliqua hic à Paulo posita aduersari uideantur, peto à te, ut regrediare paulum ad haec ipsa diluenda, quae usque eò nihil in nobis positum esse constituunt, per quod Deus hos illis in eligendo habeat potiores, ut nec ipsius Dei in discernendo, seligendoque sapientiam, nec arbitrij nostri libertatem uideantur relinquare. Etenim obsecro, quid est, quod de Iacob & Esau scriptum antequam essent geniti, antequam boni quippiam, mali ue fecissent, ut ex electione propolitum Dei maneret, & non ex operibus, sed ex uocante, unum esse alteri in seruitutem fratrem datum, & alterum dilectum Deo, alterum odio habitum, nisi quod uoluntatem Dei in illorum utroque non modo fors, & conditio uitae, sed diuersa etiam studiorum & uoluntatum

tatū susceptio secuta est: Aut quid aliud indicat, Miserebor cuius miserebor: & Nō uolentis est, neq; currentis, sed miserentis Dei, Et rursus, Cui uult miseretur, & quem uult obdurat, non ne nos totos ita ex Deo pendere, ut nullam in partē ex libero arbitrio nostro, sed tantum impellente ipso cōmouere nos ualeamus: Quæ quanquam mihi duriora, & multis implicita difficultatibus uidentur, egoq; pristinā tuā opinio- nem & sententiam illam leniorē uidelicet, magis probo, qua aliquod initiū nostræ uoluntatis nō quidem sine Deo, sed tamen nec sine nobis statuebas positū esse in nobis: tamen quoniā & ab hac parte multi stant docti homines ac probati, resq; digna cōsideratione graui est, peroptatū feceris mihi, si adhibueris diligentia, quo ista, quæ hic ab Apostolo aduersus liberū arbitrium dicta esse existimantur, nō tamen talia omnino esse, neque facultatē libere quod uelimus eligendī auferre nobis intelligantur.

F A C I S in quā Iulii, quod discere cupientiū maxime propriū est, ut nullum uerbum uelis in Paulo nō bene examinatum ac perpensum præterire. Nam nec ille in tantis cœlestium mysterioꝝ explicationibus uel unam minimā literam in scribēdo sine cōsideratione maxima disposuit. Sed tamen hæc, quæ hic à Paulo sunt posita, non mihi ita obstare libero nostro arbitrio uidentur, ut illud tollant. Quin, & si ea Dei potestas in nobis est, quæ certe est, ut nihil absq; eo rectum, neq; nobis salutare suscipere, aut exequi possimus; tamē uoluntatem nostram liberam teneamus. Vt enim paulo ante dixi, uelle certe à nobis quadam ex parte est, siquidē Dei in nobis operationi & ipsi cooperamur, itemq; in nobis est moliri non nihil atq; contendere, ut tanquam manus Deo porrigentes subleuemur ab eo primum, deinde recti cōstituiamur. Verum ita se habet omnis nostra molitio, ut inanis, & uacua ipsa per se sit, nisi gratia Dei, misericordiq; aduenerit, quæ illam compotem uoti, atq; ipsi Deo gratam faciat, & acceptabilem. Non enim est uolentis, neq; currentis, sed miserentis Dei. Quod si uelle, & currere nihil omnino ex nobis, sed ex Deo totum esset, nō magis esset dictum miserentis esse Dei, q̄ uolentis; quippe cum uelle decretum, & cōstitutum in se habeat, misereri uero opem, atq; auxiliū, uoluntasq; Deo libera, & absoluta in se sit, misericordia uero ad illum hominem aspectum referat, cui misereatur. Etenim uolentibus sibi opem & misericordiam tribui, misereatur Deus. Nam cū sub seruitute peccati nati nos simus, neque nostra ope, ex illo, nostrisq; uiribus emergere, atque eijcere nosmetipsos queamus, uolumus quidem ex nobis etiā & adnitimur, ueruntamē ad cōsurgendum Dei omnipotētis ope indigemus, qui tendentes brachia ad sese, corpusq; agitantes ut euoluantur, misericordia sua adiuuat, ignauos uero, & desides neq; quicquā agentes, quā obrem debeāt subleuari, in ipso luto infixos, perditosq; relinquit. Nam q̄ Paulus sic ponit, ut secundū electionem propositum Dei maneret, nō ex operibus, sed ex uocante, in hunc mi frater modum debes intelligere, atq; adeo necessariō sic intelligendum est, ut quoniam, quæ uentura sunt circum electos & uocatos Dei ea à Deo prouisa, & prædeterminata iam sunt, non sit eorū euentus, atq; decursus humanis actionibus permittendus, quæ fragiles, & mutabiles suapte natura si ducerent ipsæ, & regerent decreta Dei, nullum eorum stabile, & immutatum sinerent; uerum q̄ nō mutant illa, q̄ rata, firmaq; sunt, quod nullo unquā tempore euentu suo frustrantur, hoc est nō operum nostrorū, sed electionis, & uocationis, & propositi summi Dei. Ergo quæ circa duos fratres euentura Deus tanto ante prouiderat, atq; uti ita euenirent, decreto ipse suo imprimis diffiniuerat, ille quidem præcognitis ambobus, sic iam tum disposuit, & diffiniuit, ut maior minorī frater seruiret fratri, ipseq; diligeret alterū eorum, alterum odio haberet: Verum est id ad eum quoq; finē ab Apostolo inductum, ut quod adsciscerentur gentes in filiorum nomen, ipsi autē priores filij eijcerentur, non nouam aliquam Iudæi mutationem animi; sed uetus & stabile decretū in omnipotenti Deo esse intelligerēt, apud quem in discernendo, ac cōstituendo nullum tempus est, neq; præteritum, nec futurum, sed omnia unā, atq; simul in eodē uniuersæ aternitatis momento illi sunt præsentia, quæ diffinita semel à Deo nullū tempus deinde, nulla uis, nulla nostra actio possit infringere, aut uariare: quo etiam sensu dicitur se miserturum, cui iam miseretur, ut inuiolabile constitutum Dei esse perspicias. Nam quod obdurat, quem uult, tūc quidē dicitur obdurare, cum desperatum iam hominē, & in uitio suo

penitus perditum producturus in spectaculum aliquod, in quo aut seueritas Dei ad unius pœnam, cæterorumq; disciplinam, aut uis, & potestas, & magnitudo eiusdem aduersus superbos, & impios ostendenda sit, non patitur amplius moram ullam, neq; damnato dat locum respirandi, ac resipiscendi, quod in Pharaone fecit, quem tamen ipsum cum se obduraturum antea prædixisset, potentemq; manum suam in illo exerciturum, quot tamen modis (o clementiam inenarrabilem) quibus castigationibus, & monitis, quanta cum patientia, & longanimitate ab illa impia uoluntate deducere est conatus? quoties illi spiramenta incōmodorum præbuit? & tanquam illi crederet affirmanti dimissum ab eo iri populum, plectentem manum suam, & uerberantem tantisper ab eo amouens, ab illa duritie animi studuit reuocare: usq; adeo alienum à Deo est, ipsiusq; bonitati, & humanitati contrarium damnare, aut nocere; aut malefacere cuiquam, nisi nos ipsi nobismet illam extremam pestem illius abalienatæ op̄is accerferemus. An existimamus aliud esse causæ, cur homines impij, & scelerati in hac sæpe uita sic sustineantur? est hoc consilium, & admirabilis clementia omnipotentis Dei, qui perfert prauos ut resipiscant, semperq; omnibus adest, ut excipiat malos, si forte uelint, atque instituant boni fieri, & bonos, atque electos scuto ueritatis, & decreti sui circumdet, & protegat, ut ne terreantur à timore nocturno, à sagitta uolante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab in cursu, & damonio meridiano. Et quoniam in natura hominum parum est firmitatis, non ex operibus illorum, sed ex electionis suæ decreto stabile Dei propositum in suis electis glorificandis maneat. Sed ne diutius euagemur, redeamus iam ad Pauli uerba, à quibus discessimus. **I M O' V E R O** mi frater, inquit Iulius, non hoc est uagari, sed certo in loco consistere, cum ista de Deo, & cogitamus, & loquimur, illiusq; infinitam uim bonitatis & recordatione nostra sapius, & prædicatione usurpamus: sed tamen tu ad institutum euertere,

Esaïas autem clamat super Israël, si sit numerus filiorum Israël, ut harena maris, reliquiæ saluæ fient. Sermonem enim consummans, & corripiens in iustitia, quoniam sermonem compendiosum faciet dominus in terra, & sicut prædixit Esaïas, Si non dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, ut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similiter fuissetus.

D V O hæc testimonia hic inducta sunt, ad ostendendum non Israël, nec quæ Israël, sed solos electos Dei saluos esse; & tamen spirat in illis fidei nostræ mysterium. Dicit enim in Esaïa Dominus, Quantumuis numerosus, & multus sit Israël, non cum uniuersum, sed reliquias saluas fore, quod indicat, & denotat electorum ex Israël paucitatem. Quod si Israël, hoc est populi Israëlitici salus, & promissio, & gratia propria esset, non reliquiæ Israël, sed uniuersus Israël salutem inuenisset. At quomodo reliquiæ saluæ? quia, inquit, Dominus est (hoc enim intelligendum) terminans, & corripiens sermonem in iustitia: quia, inquit, sermo domini omisis tot controuersijs, & obseruationibus, & constractibus Mosaicæ legis, breue faciens, quod necesse est salutis totam rationem in una fidei iustitia ponet, atq; concludet. Nam legis iustitiæ, ut quæ in uarijs curis, & actionibus, & litibus de humanis rebus appetendis, dirigendisq; uersantur, plures ipsæ quoq; & uariæ necessariò sunt. Vna autem est ad salutem iustitia, quæ sola apta sit, nihil omnino uidelicet, tribuere rebus humanis, & ad ea sola bona, quæ cœlestia sunt, spe, & cupiditate contendendo sese omni cum fiducia totum Deo permittere, qui sermo est domini, & ipse **C H R I S T V S** hanc iustitiã ueram, & singularem qui obtinet, quam ex sola **C H R I S T I** fide Deo donante potest adipisci, nihil cæteris legis iustitijs indiget, neq; in tot chartis, librisq; euoluendis, sed in hoc solo fidei tenêdo sacramento spem certã suæ beatitudinis retinet. De quo idē Esaïas: Quoniam sermonē, inquit, compendiosum faciet dominus in terra. Ergo illi, qui ex Israël electi sunt, reliqua omni neglecta, posthabitaq; multitudine in hoc sermone breui sunt seruati, uel q̄ spiritu eum sancto edocti prouiderunt, & crediderunt, uel q̄ ab Deo in eorū, qui promulgaturi illum toto orbe terrarum erāt, semen & stirpem sunt relictī,

relictū. De quo item Esaias, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semē, sicut Sodomā, & sicut Gomorra similiter cecidisset. In quo indicat propheta ut esset semen eorū, qui uerbum compendiosum suscepturi erant, hoc est, ut conseruarentur patres, auicq; eorū, qui fidem **CHRISTI** accepturi, atq; ut tanq; semen ad spem exoptatā frugis retinerentur, iccirco cunctum reliquum Israël à Deo sustentatum fuisse. Non habet igitur Iudæus, cur tantum confidat generi, & nomini Israël, aut cur ad promissiones illas Dei tantopere attendat, quando non ut ex Israël, sed ut ex eligente, & uocante Deo quisq; salutem, & gratiam adipiscitur; ideoq; nec mirum est illam, & salutem, & gratiam etiam gentibus fuisse datam.

Quid igitur dicemus? quando gentes quæ non sectantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam; iustitiam autem, quæ ex fide. Israël autem sectans legem iustitiæ, ad legem iustitiæ non euasit. Quid ita? quia non ex fide, sed ut ex operibus legis. Offenderunt enim in lapidem offensionis sicut scriptū est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis credens in eo non confundetur.

GENTES, quæ de iustitia minime ante laborabant, quæ solam uitam illam reætā, & congruam esse existimabant, quæ est animo suo gerere morem, & cupiditates suas pascere: ita tamen uti cum ipsis unā uoluptatibus incolumitatis, & ualitudinis & apud præstantiores animo etiam dignitatis ratio duceretur, hæ repente fidei iustitiam, hoc est breuem illum sermonem sunt amplexæ, suasq; spes omnes è terris transfulerunt in cælum, & ad Deum penitus è mundo commigrauerunt. Iudæi uero, qui legem iustitiæ sectabantur, non peruenerunt ad iustitiæ legem, quoniam in breui illo sermone non crediderunt, nec ut anteferrent illum uerbosæ legi Moyfis in animum induxerunt: sed in ipsis multiplicibus, & uarijs legis operibus agitati, atque iactati, infirmasq; & tenues consecrati iustitias, quæ laborem animi, corporisq; permagnum, nullum autem fructum illustrem, neq; cogitationem ueræ gloriæ afferrebant, ab ipsa comprehensione ueræ iustitiæ, quæ ex **CHRISTI** fide est, aberrauere. Offenderunt enim, inquit, in lapidem offendiculi, quod certè nō debebant, cum ab eodem illo Esaiā tanto ante prænunciante admoniti fuissent, positurum Deum inter ipsos lapidem offensionis, & petram scandali: qui & si eos esset à ueteri lege in nouam fidem auocaturus, & ab uilitatis iudicijs, ac purgationibus, & cerimoniajs legis in simplicem, & inauditam iustitiam inducturus (hoc enim erat lapidem esse offensionis) quando omnis uetus mos probatus patrum, auorumq; iudicio, ac præsertim etiam autoritate Dei cōfirmatus, noui ritus, atq; moris maiorem, illustrioremq; ueritatem, atq; iustitiam nō nisi à probis, & omnia æquo animo auscultantibus hominibus sinit agnosci, ut maior multo pars contemptu, & contumaciā quadam in ipso statim initio ab omni cura cognoscēdi, & intelligēdi se auertat. Sed etsi nouam, & insolitam simplicis iustitiæ legem in illo breui sermone erant audituri; ei tamen si credidissent, fidemq; **CHRISTO** domino habuissent, nulla eos uerecūdiā, nulla pœnitentia erat exceptura. Nam & propheta idē ait, Et omnis credens in eo nō confundetur.

Fratres propensio quidem mei cordis, & deprecatio ad Deum pro Israël est in salutem. Testimoniū enim illis do, quòd zelum Dei habent, sed non secundum cognitionem. Ignorantes enim Dei iustitiam, & propriam iustitiam quærentes statuere, iustitiæ Dei non se summiserunt. Finis enim legis **CHRISTVS** in iustitiam omni credenti.

RURSUS Iudæos accusaturus, qui fidem **CHRISTI** suscipere renuebant & apud communem Romanæ ecclesiæ cœtum, in quo non pauci erant ex Iudæis credentibus, cum horum ipsorū, qui crediderant, nimium tamen legis studium, tum aliorū obstinatum in non credendo animum argumentis, & autoritatibus cōuellere

tentaturus, ne incurrat odium, atque iram generis sui, ne uel ipse inimico potius animo, quam beniuola uoluntate aduersus eos uideatur agere, præponit indicia suæ in illos beneuolentiæ, ut quicquid dicturus de eis, & in eos est, in bonam partem ab illis potius accipiatur. Nam & propenso se corde in eos esse dicit, & omnem pro illis deprecationem, qua ad Deum utatur, ad salutem illorum spectare, ac pertinere; præterea dat illis testimoniū quod zelum Dei habeant, quod uellent ipsi quidem, ac cuperent gratum facere Deo, & sese illi adiungere, atque applicare, quæ sunt probæ, & piæ uoluntatis indicia: sed errare illos ex ea parte, quod quo id pacto oporteat agi, non plane bene nouerint. Atque hæcenus quidem non est eorum uitiū, si cupiunt illi quidem, uerum ignorant uiam. Est enim ignorantia excusatio apud æquos, dum uoluntas bona adsit, uenia digna. Verum quod iam graue illorum crimen, & inexcusabilis est error, id quod ignorant, ne patiuntur quidem se doceri, ultroq; docentibus, & monentibus infelici, & intractabiles sunt, quanquam hanc illorum propriam culpam profectam ab iniquitate animi, & ab contumacia non palam, neque aperte coarguit Apostolus; sed cum modestia, & humanitate ad arguendū aggreditur: Vellent quidem Deum, inquit, sed ignorant modum adipiscendi, quippe qui Dei iustitiam non cognoscentes, & in sua ipsorum iustitia, quæ ex legis sibi operibus conantur comparare, plus fiducia ponentes, non submitunt sese iustitiæ summæ Dei, hoc est, boni ipsi ex se fieri contententes, spem bonitatis suæ totā Deo non permittunt. Non enim de illo sic arbitrantur, etiam si nullam ipsi partem bonitatis attulerint: illius tamen infinita bonitate, & clementia, si de eo ita senserint, atque crediderint, se saluos futuros. Etenim finis legis CHRISTVS est, uel ut spectatus ipse, & propositus à lege, ad quem lex tota tanquam ad ultimum, summumq; contenderet, uel ut legis perfectio, qui addiderit legi, quod ex se lex habere non potuit. Illa enim cum gratiam ac beneuolentiam cū Deo in multis, & magnis laboribus, sollicitudinibusq; quaereret, non gloriā in ea re Dei, sed operam, & meritum nostrum intendebat. Fides autem & CHRISTVS, id in quo lex laborabat, neq; assequi poterat, ipsa omni cum facilitate, compendioq; perfecit, ut non operum tantorum obitu, neq; sudorum, sed sola credulitate, & fiducia in bonitate Dei salus nobis, & uita continuo pareretur. Et hæc est ipsa fidei iustitia, quæ credentibus donatur, quæ cum hominibus salutem à Deo quaerentibus facilius est, & planior, tum Dei bonitas in ea, & magnitudo ipsius gloriæ magis illustratur. Nihil enim de honore diuinæ iustitiæ, atq; clementiæ labores nostri, & opera illa ratione decerpunt, quæ tum decerperent, si fructum salutis, quæ perciperemus, non uniuersum Deo, sed nobis quadā ex parte acceptum referremus. Ergo in lege uelle insistere, in eaq; permanere longe nobiliorem, & potiolem rationem inueniendæ salutis reijcit, & aspernatur, gloriāq; Dei, & magnitudinem illius potestatis, clementiæq; diminuit. Quod tu ludæe si ignoras, cur te doceri non pateris, & qui id ostendere, ac declarare tibi uolunt, non eos æquo animo auscultas? Finis itaq; legis CHRISTVS est, ad adipiscendam ueram, plenamq; iustitiam, quæ solum credentibus datur; sudantibus autē, & laborantibus absq; fide est interclusa, quando isti habere potius in seipsis uolunt, quo confidant, neq; inducunt animum totum Deo committere, & sese illius penitus iustitiæ, ac bonitati submittere.

Moyse enim describit iustitiam ex lege, quod qui fecerit hæc homo uiuet in ipsis; ex fide autē iustitia sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cælum, hoc est ad deducendum CHRISTVM, uel quis descendet in Abyssum, hoc est ad CHRISTVM è mortuis reducendum. Sed quid ait? prope te uerbum est in ore tuo, & in corde tuo: hoc est uerbum fidei, quod prædicamus, quoniam si cōfiteberis in ore tuo dominum IESVM, & credideris in corde tuo, quod Deus ipsum excitauit è mortuis, saluus fies. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura, Omnis credens in illo, non confundetur.

Iterum

I T E R V M hic comparat iustitiam legis cum iustitia fidei, & illam legis cū ope-
 rosiorem, & laboriosam magis, cū Dei honorī & gloriæ minus tribuentem, tum etiā
 haud ita ueram, nec synceram esse ostendit, ut est fidei iustitia. Quæ ergo est legis iu-
 stitia? Nempe quam Moyses sic describit, postquam præceperat, quæ essent seruan-
 da, quæ agenda, & à quibus esset abstinendum: Homo, qui hæc fecerit, inquit, ui-
 uet in his, ut & in faciendo labor, & quod uicturi essemus, non Deo id, sed labori no-
 stro ferremus acceptum; cumq; in factis, & operibus iustitiam constitueremus, in ijs
 eam poneremus, quæ ueritatis ex sese expertia æque ad simulationem, ac ad syncerit-
 tatē sunt parata. Iustitia uero fidei, & in solo corde plena est, & fiduciā tantummodo
 in bonitate Dei à nobis postulat, salutisq; nostræ uniuersam laudem, & gloriā unī
 Deo attribuit, atq; hoc etsi præclarum continuo, & euident; tamen quoniam Iudæis
 insolitum est, ac nouum, semper in ipsis operibus, & obseruantijs legis, cura, animoq;
 occupatis, quò illis planius id, & facilius cognitu efficiat, affert opportunissimum ex
 lege testimonium in quo fidei, & iustitiæ ex fide imago quædam illustris ab eodem
 Moyse est expressa: Is enim in Deuteronomio, iam ad moriendū uicinus, legemq; po-
 pulo cōmendans, cum hortaretur omnes, ut sequerētur rectam uiam domini, illiusq;
 præcepta, & mandata seruari, cauereq; ne præuaricatores, & exleges effecti in-
 ciderent in execrationes non seruatae legis, tum addit: Si forte eos Deus tanquā con-
 tumaces, & minime sibi deditos eijceret ex donata terra, ac per orbem terræ in uarias
 gentes dispergeret, fore ut in eandem terram restitutus esset illos, ac ad priora, &
 uberiora etiam bona reducturus, si reuersi essent ipsi ad dominum Deum suum, toto
 corde suo, & tota anima sua; continuoq; subiungit: Quia mandatum hoc, quod præ-
 cipio tibi Israël, hodie non occultum à te, neq; longinquum est, non in cælo est, ut di-
 cendum tibi sit, Quis pro nobis ascendet in cælum, & deferet illud ad nos, atq; ut au-
 diamus efficiet? & faciemus illud. Et nec trans mare est, ut sit ascendendum, Quis trans-
 fretabit pro nobis mare, & id nobis referet, facietq; ut audiamus? & faciemus illud.
 Namq; propinquum est tibi maxime uerbum hoc in ore tuo est, & in corde tuo, ut fa-
 cias illud. Si reuersus fueris ad dominū Deum tuum, Moyses inquit, toto corde tuo,
 & tota anima tua, quod iam non operum, neq; laboris, sed tantummodo cordis actio
 quædam est, proxima illa tibi, atque adeo inhita in ipso te, ut ad eam suscipiendam, &
 conficiendam nō è summo cælo detrahendum tibi quicquam, neq; trans mare accer-
 sendum sit. Hanc sententiā Moyse tanquam descriptionem, & formam ueræ in
 C H R I S T O fidei usurpans sibi Apostolus, & in C H R I S T O constituens, fidem
 C H R I S T I eisdem penè uerbis, cuiusmodi sit demonstrat. Non enim (ait) necesse
 est, si C H R I S T O debeas credere, ut sic dicas in corde tuo, Quis ascēdet in cælum?
 quasi C H R I S T V M inde nobis deducturus, ut credamus eius è sinu, & consortio
 Dei patris ad homines descensum, & susceptam pro nobis ab eo hominis carnē. Aut
 rursus, Quis descendet in Abyssum? hoc autem, ut C H R I S T V M nobis è mortuis
 reducat, noscamusq; eius resurrectionem. Non enim tanta tibi conuulsione, nec tan-
 ta circuitione est opus. Sed quid ait fides? prope te uerbum est in ore tuo, & in corde
 tuo. Hoc est uerbum fidei quod prædicamus. Quodnam id cedō? Quoniam si confi-
 teberis in ore tuo dominum I E S V M, & credideris in corde tuo, quod Deus eum su-
 scitauit è mortuis, saluus fies, quo quid tibi potest esse facilius? aut promptius? Non
 hic labor, non opus, nō diuturna, & dura quaeritur inuestigatio, sed animi tantum in-
 ductio, & conuersio mentis ad credendum, & confitendum, etenim corde creditur ad
 iustitiam. Solum enim cor iustificationem accipit, sola uera est cordis credulitas, &
 fides C H R I S T I si uere suscipiatur, corde suscipitur, statimq; ueram fidem diuina
 illa iustitia concomitatur; ore autem cōfessio fit ad salutem, eo quòd non est satis oc-
 cultum, & compressum fidei uerbum retinere, sed proferendū est, sed in mediū pro-
 ducendum, ut & alios doceas, ac cohortere, & si illa actio inter immanes homines, &
 barbaros minus etiam libera tibi sit; non tamen nomen Dei omnipotentis & domini
 I E S V Christi non ore tuo celebrandum, & glorificandum est, quādoquidem si eius
 apertam, & liberam confessionem repressam metu contineas, habeas profectò aliud
 quid, quod plaris arbitrere, uel existimationē inter homines. De qua Ioānes, Magis,
 inquit,

inquit, gloriam apud homines, quàm apud Deum quaesierunt, uel incolumitatem corporis, atq; uitam, ex quo minime uerè fidem recepisti, si illa tibi aut pudenda, aut poenitenda esse uideatur, uel certe imbecillam, & infirmam illam obtines, ut non habitura sit perseverantiæ præmium, in qua præcipue est salus: ita corde credere ad ueritatem pertinet, ore autem confiteri ad perseverantiam, & firmitatem. Quorum ex primo iustitia, sanctitasq; comparatur. In secundo salus præcipue posita est, quã quidam in confessione oris, fidei firmitatē significans scriptura per Esaiam ait: Et omnis, qui credit in illo non confundetur, quod est, intrepide, & constanter id aget, nec infamiam is apud ueritatis ignaros, aut supplicium apud crudeles uerebitur, sed audacter, & libere de Deo & fide **C H R I S T I** pronuntiabit; sicut & in Euangelio **C H R I S T V S**: Quem mei pudicum fuerit coram hominibus, inquit, eius & me pudebit coram patre meo. Quoniam autem dixit propheta, omnis qui credit in illo, non confundetur, uerbum illud omnis, Apostolus cōtra Iudæorum opinionem & spem continuò interpretatur.

Non enim est distinctio Iudæicæ, & Græci. Idem enim Dominus omnium abundans in omnes inuocantes ipsum. Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini, saluus fiet.

QVOD Iudæi arbitrabantur, gloriæq; sibi ducebant Deum cœli proprium suum esse Deum, id & alibi supra, & in hoc loco Apostolus non tam ratione quidem, quæ euidens ipsa quoq; & manifesta est, quàm authoribus prophetis confutat, qui diuitias bonitatis Dei omnibus hominibus affatim suppetere intelligentes non restrinxerunt earum largitatem, & affluentiam in solis Iudæis. Itaq; & Esaias dixit, Omnis qui credit in illo. Et Ioël, Omnis qui inuocauerit nomen eius. Quo quidem loquendi modo uterq; Græcos à Iudæis non distinxit, nec separauit, nec uero in lege, aut in operibus legis, sed in fide, & confessione, quæ est diuini nominis inuocatio, salutem nostram posuit, quasi duorum prophetarum coniunctio testimonio affirmans, quod ante dixerat, Corde credi ad iustitiam, ore autem confessionem fieri ad salutem.

Quomodo igitur inuocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent in eum de quo non audierunt? Quomodo autem audient absque prædicante? quomodo uero prædicabunt, si nō missi fuerint? sicut scriptum est. Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona? At non omnes obedierunt Euangelio, Esaias enim dicit, Domine quis credidit auditui nostro? Ergo est fides ex auditu, auditus autem per uerbum Dei: sed dico an non audierunt? Imò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum.

QVOD studium Dei, zelumq; Israëlita habebant, pauloante dixit Apostolus, uerum non recta cognitione in eo se gerebant. Peccabant enim in pluribus. Primum quòd iustitiam fidei non accipiebant, quæ & facilior multo, quàm illa legis, & præstantior longe, ac Dei gloria dignior est. Deinde quòd Deum cunctorum dominum ad suam ipsorum unam nationem contrahebant, in hoc quoq; illius maiestati, & nomini derogantes, deinde quòd gentes cæteras præ se contemnebant, & ueluti pollutas aspernabantur, nequaquam in hoc quidem imitantes clementiam, & bonitatem summæ Dei, cui se deditos esse fatebantur, qui ut suorum operum, & effectorum fructus ac comoditates, ita semetipsum omnibus propositum, atq; appetitum esse uult. Etenim ille solem suum, & sydera, & rores ac pluuias omnibus hominibus cōmunes iubet esse. Postremò, quòd multis rebus, & indicijs testimonijsq; admoniti, ea, quæ ignorabant, minime intelligere, sed per contumaciam, & nequitiam animi ignorare uelle perseverabant. Ac superiores quidem ignorantia uenia aliqua fortassis dignæ, hæc uero postrema inexcusabilis omnino erat. Totiens igitur rationibus, argumentisq; edocti totiens prophetarum conuicti testimonijs, nequaquam adhuc dimissa

contradicendi pertinacia, ut se ad omnia sigillatim opponerent: sic oppositoribus ad singula respondet Apostolus, dense, & complexe ille quidē: sed ut sit illius nobis sententia latius explicanda, Erant sanē ista omnia dubitata, quæstionesq; Iudæorum aduersus apostolos CHRISTI hortantes, ut acciperent nomen domini, & inuocarēt illud, atq; in una illa inuocatione spem maiorē salutis suæ ponerent, quàm in elaboratis, atq; fucatis operibus legis, quemadmodum & à CHRISTO edocti fuerant, & ab ipsis tunc docebantur. Opponebant enim illi contra apostolos cum alia multa quidem de lege, & operibus legis, & de Deo peculiari ipsorum Deo, Abraamq; primo Iudæorum patre electo Dei, cui, & ipsius generi soli factæ essent ab Deo tantarum rerum, donorumq; promissiones, & similia pleraq; quæ cuncta toto decursu apostolici sermonis usq; adhuc dissoluta sunt. Nunc illud item opponunt, quod ad conuersionem imprimis gentium pertinet, quas sub illo uerbo, Omnis Ioselis propheta scriptura comprehendit, quæ ille dicit, Omnis qui inuocauerit nomen domini saluus fiet. Ad eas enim missos ab Deo apostolos Iudæi non credentes sic contradicunt, & argumentantur, se cum nec inuocari possit Dei nomen illius, in quem non creditur; nec in eum credi, de quo nihil audiatur; nec audiri uero nisi prædicetur, sed nec prædicari, nisi is, qui prædicat, à Deo ipsomet huic prædicandi officio delegetur: in hoc extremo esse hæsurus, neq; ante ad habendum fidem de uocatione gentium se accessuros, quàm planè nouerint delegatos ab Deo esse istos, qui nouæ fidei regulam nominent Euangelium. Huic entymemati in ipso quoq; extremo, & tanquam nodo dubitationis occurrit Apostolus, Esaiam statim aduocans, sic dicentem: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona: Videndū enim est, inquit, quid nos tandem annunciemus, non ne pacē, nō tantum inter homines, sed cum ipso Deo? non ne bona, non interitura, & fugacia, sed solida, & sempiterna? Qui porro habitus noster? quæ species annunciandi: discurrimus per omnes gentes, nusquam domiciliū stabile retinemus, uagamur, peragramus, in hoc unū opus intēti, atq; addicti, ut hominibus amicitiam cū Deo conciliemus, ut uitæ æternæ in omnium mentibus, ac uolūtatibus, spem, desideriumq; insinuemus. Qui ergo sunt pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, nisi eorum qui & pacem illam, quæ tutissima, & tranquillissima est, & bona ea quæ præstantissima omnibus hominibus annunciant, & prædicāt, quicq; quod item à prophetis prædictum est, à gentibus iam audiuntur, & ad cultum ueri Dei nationes exteras adducunt, qui orbem terrarum pedibus assidue perambulantes, nullo usquam ut proprio in loco commorantur: qui si & à propheta pronuntiati, & à Deo missi sunt, si pacis, & bonorum euangelium prædicauerunt, si id non iam inauditum, immemoratūq; fecerunt, si fidem omnium etiā gentium ad credendum prouocauerunt, credatur iam nomē domini à Iudæis, & inuocetur. Ita quod Iudæi à primo ad postremum sic deducebant, ut in postremo ipso insisterent, arcemq; inibi suæ iniquitatis & pertinaciæ facerent, ipsa illorum arce capta, & solo æquata Apostolus à postremo ad primum facili cursu probationis redarguendo peruectus est; nec tamen adhuc desistit cōtentio, semperq; molitur aliquid peruicacia, ut ne optimis uicta rationibus acquiescat. Resistunt enim rursus Iudæi, atq; obijciunt, Si uos à Deo missi, & à propheta prædicti Euangelium Dei annunciat, cur nō credunt omnes euāgelio? Quos refutat euestigio Paulus, scripturam illis prætendens, & inueniens: Non ne uos Esaiam prophetā ab Deo missum admittitis? Cur ergo ille dicit, Domine quis credit auditui nostro: Quod si necesse esset ab omnibus credi, quodcunq; apostolorum, & prophetarum præconio à Deo esset denuntiatum, non sic uerba illa posuisset. Atqui illi etiā minus, quàm nobis credebatur. Illius enim monita, & præcepta nō modo nihil quicq; Iudæis profecerunt; uerum ipsi ultro præcipienti, & monenti fuere exitio, nos & multorum mentes ad cognitionem Dei trahimus; & si pro Christi fide obeunda mors sit, non illam nobis exitio, sed salutē, & felicitati fore confidimus. Verum idcirco non necesse est ab omnibus credi uerbum Dei, & suscipi, quia fides, & credulitas hominū arbitrii, & liberi animi est. Restabat ergo, ut qui parati ad credendum essent, præconium euangelij auribus perciperēt, ut ex auditu ipso uerbi Dei fides in illis cōstitueretur. Cui etiā rei ample, & largiter prouisum est, Siquidē in omnem terram exiuit euan-

gelizantium sonus, & in omnes fines terræ uerba eorum; nisi forte Israël solus nō audiuit, qui non modo in recentibus præconijs apostolorum, & in euangelistarum, uerum & in prædictionibus, ac uaticinijs legis, & prophetarum tritas iam habet aures ad exaudiendū si uelit, & statim intelligendū sonū euāgelij, de quo Apostolus prosequitur.

Sed dico num nō cognouit Israel; primus Moyſes dicit: Ego ad æmulandum prouocabo uos in non gente, in gente stulta irritabo uos. Esaias autem audacter agit, & dicit: Inuentus sum ijs, qui me non quærebant. Manifestus factus sum ijs, qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non obedientem, & contradicentem.

GENTE S, inquit, ex hoc tempore audiuerunt, & nouerūt euangelium, Iudæi ex prisca temporibus. Primus enim Moyſes, & alter Esaias prædicant illud, atq; ostendunt. Nam in Deuteronomio Deus iratus Israëlitis, quod se in falsis dijs illi prouocassent, & in uanitatibus irritassent, uoce Moyſis sic de eodē populo pronuntiat. Quod eum uicissim esset ipse in non gente ad æmulationem compulsurus, & in gente stulta ad iram prouocaturus, quod nunc eueniebat, cum & gentes à Deo in gratiam recipebantur, & eam rem Iudæi ualde iniquo animo paterentur; Esaias autem apertius loquentem Deum inducit, & de gentium studio, atq; applicatione ad se. De Iudæorum uero insolentia, & peruersitate sic distinguentem. Inuentus sum ijs qui me non quærebant: Manifestus factus sum ijs, qui me non interrogabāt. At hoc uidebatur utrūq; Iudæi facere, & querere semper Deum scilicet, per functiones, operationesq; legis, & illum illiusq; mandata cognoscere. Qua de re Barachias; Beati sumus o Israël, inquit, quoniam quæ placita sunt Deo, manifesta sunt nobis. Et neutrum tamen illi effecerunt, sed gētes, quæ nullum antea laborem, nullam sollicitudinem, atq; curam ad querendum Deum noscendumq; adhibuerant, quæq; in omnia contraria Deo studia diuersæ abierant, statim, & facile oblato sibi Deo se totas ad illum cōtulere. Breue enim compendium uerbi Dei, non longos illos logos legis didicerūt. Israël uero, qui anfractus, & circuitiones præceptorum, ac operum sectatus est, non modo ad utilitatem, & fructum summi præcepti non peruenit, qui fuit Christus; uerum ne passus quidē est, ea de re admoneri se, & doceri. De quo idem apud Esaiam dominus; Tota die expandi manus meas, inquit, quod amantis est, & paterno animi affectu in sinum, & complexū suum inuitantis Dei, imagoq; in eo è cruce pendentis Christi prorsus expressa. Expandi manus, inquit, ad populum non parentem & contradicentem, quod est nō leuitate solum, & uecordia quadam auersum, sed per nequitia etiam, & per contentione mihi se opponentem. Ex quibus omnibus tum prophetarum testimonijs, antiquaq; legis auctoritatibusq; euangelij præclaris, & illustribus doctrinis, atq; euentis, tum gentium facilitas ac obediētia ad inueniendam Dei gratiam, tum peruersitas Iudæorum ad eandē amittendam merito ualuisse cognoscitur, iureq; illæ adscitæ in nomen, & genus filiorum Dei, hi eiecti, & repudiati ab eodem Deo intelliguntur, neq; Israël tamen ipse ut Israël repudiatus est. Sic enim loquitur;

Dico igitur, num repulit Deus populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex femine Abraæ, tribu Benjamin: non repulit Deus populum suū, quem præcognouit. Non ne scitis in Helia quid dicit scriptura? Quæadmodum alloquitur Deum aduersus Israel, dicens: Domine prophetas tuos occiderunt, & altaria tua euerterunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit ei oraculum? Reliqui mihi ipsi septem millia hominum, qui nō flexerunt genu simulacro Baal. Sic igitur & in hoc tempore residuum secundum electionem gratiæ fuit. Si autē gratia non iam ex operibus, quoniam gratia, non amplius est gratia. Si autem ex operibus, non iam est gratia: quoniam opus non amplius est opus.

EOSDEM Iudæos Apostolus, quos uidebatur penitus ab Deo repulſos, atque abiectos

abiectos ostēdere uoluisse, rursus nūc restituens, ut intelligatur nō ipsum Israël, neq; semē Abraæ fuisse à Deo repulsum, sed qui ex illo genere, illaq; natione aduersus fidē Christi cōtumaces perstitissent, fiduciaq; spei suæ in lege potius, & in operibus legis, quàm in Dei gratia ponere perseuerassent, hos esse, qui cecidissent ex gratia, & beneuolentia summi Dei, neq; amplius in promissionibus ad Abraam factis comprehensī essent, exemplo ex seipso probat. Non populum, qui antea populus Dei appellaretur, neq; semen Abraæ à Deo esse eiectum: quādoquidem si ita esset, & ipse qui est ex illo semine, eiectus una fuisset, sed de illo populo saluos fuisse, quos prenouisset deus. Quæ quidē cognitio in eum modum accipienda est, quo utimur in scripturis. Nam si simpliciter cognoscere accipiatur, omnis planē Deus cognoscit & bonos, & malos. Si uero illa cognitio animorum est coniunctio, & beneuolentiæ indicium, solos Deus cognoscit bonos, quem in sensum dicitur, Ego cognosco meas, & cognoscunt me meæ: & ex contrario, *Discedite à me omnes operarij iniquitatis*, quia ego non cognoui uos. Hac itaq; ratione positū in hoc loco est: Non repulit Deus populum suū, quem præcognouit. Et supra, *Quos præcognouit, hos & prædifferuit*. Ac præcognitio quidem (debet enim occurrere ipso initio statim dubitantibus, & uiam facilem ad intelligendum reddere) præcognitio, inquam, Dei futuram hominum propensionē, & quasi parabilitatem quandam ad credendum, & amandum Deum prouidet. Prædifferuitio uero tota gratia Dei est, neq; quicquam in illa nostræ operæ inesse, aut partīs intelligitur. Nam quod ego facilis uoluntate, & animo paratus ad fidem in Deum accipiendam sum, mei est illud iudicij, & mei liberī arbitrij, idēq; ante omnia tempora præuidit in me, & præcognouit Deus. Sed hoc nihil etiam nunc est, doctor accedat oportet, & itineris recti demonstrator, qui mihi portum salutis, & uitæ ostendat. Neq; tamen hoc etiam satis. Volens enim & cupiens uiam bonam insistere, & stationem tenere eam, quæ mihi felix, & tuta sit proposita, multis tamen ab ea mente periculis, multis obiectis uoluptatibus, multa deniq; cum iucundarum, tum molestarum rerum uarietate abstrahor, atq; auertor. Ergo his tot malis, tātisq; discriminibus, quæ imminēt in nos undiq; nosq; proturbant, & auferunt, nobis ipsis opem fert Dei uoluntas, & prædifferuitio, quæ gratiæ tota est, quæ id, quod nostrum solum est, flexum mentis scilicet & inclinationē liberæ uoluntatis tot diuinis muneribus uestit undiq; & confirmat, ut quod est ex nobis minimum quiddam sit, nec meriti rationem ulla ex parte obtineat. Illa uero Dei liberalitas, & prædifferuitio integram in se contineat totius gratiæ laudem. Ista ergo prædestinatio, & Dei gratia septem illa millia uirorum sibi ipsa conseruauerat, qui uel regis impij metu, uel exemplo tribulium, & popularium suorum licet bona erga Deum uoluntate essent; statuam tamen Iouis adorauiſſent, nisi illorum imbecillos animos, & infirmas mentes gratia, & electio Dei corroborauisset; quæ gratia omnis quidem ex ipso Deo est, donumq; eius liberale, & proprium, quod nullo à nostra parte merito, sed à diuina beneficētia totum proficiscitur. Sed ut redeamus ad exponēdum, Non repulit Deus populum suum Israel, ut Israel, & semen Abraæ, ut illius semen, sed gratiam Dei non agnoscentes, & in lege operibusq; pertinacius hærentes, hos nimirum repulit: qui si ex tanto hominum numero, ac frequētissima natione forsitan pauci esse uideātur, regredere animo, & cogitatione ad præterita, & intelliges non solum in CHRISTI fide accipienda, sed in ueteri lege seruanda paucos tum quoq; à Deo fuisse differuitos. Etenim sic ipsemet grauius accusanti populum Israel Helix respondit, se reliqua adhuc fecisse sibi septem millia uirorum, quæ ante Iouis simulacrum genua non incuruauerint. In quo animaduerte gratiam, quod sibi ea ipse fecerat reliqua, & intuere paucitatem, quod ex innumerabili populorum multitudine septem tantum millia salua facta sunt. Sic, inquit Paulus, in hoc tempore, quod è populo Israel ad fidem CHRISTI accessit, residuum est ex multitudine reliqua, quod per electionem gratiæ Dei effectum est saluum. Sicut enim tunc illa septem millia ope, & patrocinio suo Deus ab errore continuit: sic hoc tempore & apostolos primum, ac discipulos reliquos, quos CHRISTVS adhuc uiuēs sibi ipse delegerat, & deinde post CHRISTI mortē exurrectionemq; priora illa tria millia, ac deinde alia quatuor millia, postea etiam alia quædam millia,

quæ Deus præcognouerat, & sibi ipse delegerat, ac in patrociniũ suum iam inde æterno ex principio susceperat per electionem diuinæ gratiæ ex innumerabili multitudine non magnus hominum numerus ad fidei, & salutis portum perducta sunt, non ex operibus ipsorum, quod quidem aduersus Iudæos opponitur. Quoniam gratia, & donum Dei non ex operibus est, inquit, non inquam, ex operibus est gratia, neque illa, quæ æterno ex principio eligendo, ac prædifferendo antecedit, nec uero quæ post productos nos in naturam protegit semper, & comitatur. Nam si operibus dona Dei tu promeritus sis, euanescit statim gratia, totumque, quod tibi à Deo datur, non tibi donari ab eo, sed reddi potius uideatur, in quo tu ut iustitiam & uirtutem tuam cõstituas Dei liberalitatem, gloriamque extinguis. At hæc uera est uirtus, & benignitas, & gloria summi Dei, gratis conferre munus suum, & bonitatis suæ magnitudinem in propria liberalitate, beneficentiæque constituere. Gratia porrò, & opus sic inter se contraria infociabiliaque sunt, ut si ex operibus, non iam amplius gratia sit gratia. Si autem sit gratia, opus iam amplius opus non sit. Non enim utrumque stare potest simul; sed alterutrum tantum adesse necesse est, idque in comitatum ab altero, atque solum.

Quid igitur? quod quærit Israel, hoc non est potitus, electio autem posita est, reliqui uero cæcati sunt, sicut scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, & aures, ut non audiant usque in hodiernum diem. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, & in captiuitatem, & in scandalum, & in retributionem ipsis: Obscurentur oculi eorum ne uideant, & dorsum illorum semper incurua,

Quid est igitur, quod concludo, & statuo? hoc inquit, quod id quod quærit Israel potitus eo ipse non est: electio autem est posita. Alit quamobrem non potitus? non ne uolebat: non conabatur? non ad Deum studio, & uoluntate se ferebat? non ne hi, qui huiusmodi existunt, illi ipsi sunt, quos præcognitos antea Deus sibi ipsi solet differre, atque eligere peculiare? Cur ergo isti in electione non sunt comprehensi? Quoniam sibi ipsi nimium confisi sunt: quoniam & si illi Deum uerum quærere se prædicabant, illum ipsum tamen externis, atque alienis operationibus, non puro, neque humili corde quæsiuerunt, quæ est uia quærendi, & inueniendi Dei unica. Cuius rei cognitionem illi cum se optime tenere, & scire arbitrarentur, opinione sui elati, ac tumentes, cæterorum doctrinas, & monita sunt aspernati: neque id solum, sed docentibus quoque ipsis, & recta monstrantibus infesti, inimici intrasabilesque extitere: electi uero finis eius, qui quærebatur, ab uniuerso Israel pauci homines uidelicet, & ex magno numero residui, ac reliqui per gratiam Dei potiti sunt, qui cum Deum corde bono, & uoluntate appetent, monstrantibus uiam ad eum perueniendi attento, & facili ad obtemperandum animo auscultauerunt. Non enim opinionem suam, & de seipsis, suarumque scientia, ac doctrina superbam persuasionem tanquam murum opposuerunt rectora admonentibus. Sed cum & ipsi per operum legisque obseruantias, ad Deum interea nitentur breuiore sibi, & tutiore multo fidei uia demonstrata, libenter, ac prompte in eam se dedere, cum illi inflatiores, sibi que ipsis maiorem in modum chari, atque iucundi in uetere instituto manerent obstinati, nec rationem ullam aduersantem opinionibus suis uel auribus modo admittere sustinerent. Etenim est hoc præcipuum, & maximum inter probas animas, prauasque discrimen, quod qui faciles ductu ad Deum sunt, ubi ullum de Deo audiunt proferrî uerbum, extemplo attenti, docilesque expectant, num quid exponatur quod ipsis queat esse doctrinæ, ac emolumento, quodque in eis pietatem, & studium Dei adaugeat, idque si eiusmodi inueniant, gratantes, ac læti in cordibus suis reponunt. Qui uero agunt secus, qui suam opinionem inducunt uidentur sibi ualde esse sapientes, ut non doceri ipsi ab ullo uelint, sed alios semper docere: hi nomen Dei, quod in sermonibus usurpant, non ad ipsius Dei gloriam, sed ad suam ipsorum ambitionem, quæ-

stumque

stimulū conuertunt; ideoq; maxime, in operibus uersantur exterioribus, legemq; scriptam mordicus tenent, neq; in illo intestino, occultoq; homine uere requirūt Deum: quod si facerent, cum ipsi intus humiles essent, tum cuilibet bene suadenti ad obtemperandum parati, & dociles, sed in eo qui cernitur, oculisq; est homo expositus, quasdam tanquam Deum colentium similitudines appingunt. Cui porro externo homini inter homines ceteros se ostendenti doceri, ignominia est, castigari conuictū, refelli autem, & coargui iniuria morte acerbior. Enimuero qui tales sunt, cum uideantur Deum quærere, Deo tamen non potiuntur. Atq; hi sunt, qui ne putentur eguisse aliorum monitis, falsum suum potius cum pertinacia defendunt, quam aliorū uerum amplectuntur. Inimici omnibus à se dissentientibus, qui non modo alienam doctrinam aspernantur, & contemnunt, sed ipsos quoq; doctores acerbis & capitali insequuntur odio. Quemadmodum Iudæi & in CHRISTO antea fecerunt, & tunc in Apostolis CHRISTI, ipsoq; precipue Paulo faciebāt, quos cæcatos fuisse dicit Apostolus, eo quod illa uana, & arrogans de semetipsis persuasio aciem mentis in illis, animiq; oculum occæcauerat. De quibus Esaias: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut ne uiderent, & aures ut ne audirent usq; in hodiernum diem. Quod postremū adiectum ab Apostolo est, usque enim eius ad ætatem Iudæi in eadem manebant cæcitate, & ignorantia. Sed & hæc ipsa Esaiæ sententia non ex uno prophetæ loco decerpita est. Atq; hic spiritum compunctionis Esaias stimulos inuidiæ, & obtreccionis uoluit significare, qui pungunt eos maxime, & fodiūt, quos gloriam apud homines, existimationemq; quærentes in eo maxime, ambitio, & liuor male habet, quod quam ipsi opinionem, & laudem ab hominibus quærūt, alios melius uident, non id cogitantes, neq; spectantes adipisci: qui quidem stimuli eiusmodi sunt, ut oculos, & aures ad intuendam, audiendamq; ueritatem nequaquam suo sinant uti iudicio. Porro hos illis stimulos per occasionem dedit Deus, nō dedita opera in illis inuenit, sed dum aspirat, & subuenit ope diuina conatibus eorū, qui uera cum charitate, & synceritate prædicant uerbum uitæ, idq; non ad commodum, neq; ad utilitatem propriam, sed ad audientium fructum, salutemq; conuertunt. Horum ex ipsa contentione & comparatione cor æstuaris maleuolentia, stomachus odio repleti, ipsi rabie quadam inuidiæ, obtreccionisq; accendi, ut frenderent dentibus in Apostolos, ut plagis, & contumelijs appetere, seditionibusq; agitarent, omnia deniq; permiscerent, quo ne illis esset in eis ciuitatibus locus, in quibus ipsi ab incolis & quæstum sibi, & sapientiæ opinionem aucuparentur. Atqui tales semper Iudæi & uetustioribus seculis in patres, atq; prophetas, & tempore postremo in Apostolos extitere, hodieq; adhuc sunt idem illi ipsi pleni perfidiæ scilicet & iniquitatis, quo animi morbo qui aguntur, neque oculis rite utuntur, neq; auribus. Quod autem spiritum compunctionis hoc loco, stimulum inuidiæ denotauerit Esaias, audi & Dauid ad Dominum loquentem, Vt psallat tibi gloria mea, & non compungar. Quæ psalmographi sententia declarat gloriam eam, quæ in unoquoq; ad Deum referatur, inuidiæ stimulos non sentire. Si autem ad seipsum quis referat, sentire. Iam & de eisdem Iudæis Dauid, Fiat mensa illorum in laqueum. Quod quidem non imprecantis est, sed quæ futura sunt, prouidentis prophetæ. Atq; hæc illis mensa, bona sunt seculi, quæ illi imprimis expetūt, & quorum amore correpti incidunt in laqueum, & in captiuitatem, & in offensam, siue hic spiritualiter uelimus intelligere in amissionē gratiæ summi Dei, siue etiam corporaliter, quod propter bonorum mundanorum studium, auersi à Deo, & ab eo in captiuitatem gentium, & seruitutem traditi, ne adhuc quidem oculos aperire ad perspiciendum uerum, necesse attollere ad intuendum Deum possunt.

Dico ergo: Num offenderunt ut caderent? absit, sed ipsorum casu salus est gentibus in prouocando ad æmulationem ipsos. Si autem casus ipsorū, diuitiæ sunt mundi, & diminutio ipsorum, diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo ipsorum?

CALLIDE, & sancte in his uerbis Apostolus licet Iudeos cōsolari uideatur: gētibus

tamen totam laudem ascribit, plecitq; alternam quandam relationem, ut & Iudæis, & gentibus conferta inter se, & communicata, fidei, & salutis utilitas appareat. Non enim Iudæi, inquit, cum offenderunt, & in peccatum lapsi sunt, id secutum tantum est, ipsi ut caderent: sed illud magis euenit, idq; à Deo magis prouisum spectatumq; est, ut lapsus eorum salus mundi existeret. Nam illi & in Christo IESU cruci affigendo redemptionis humanæ mysterium absoluerunt, & in fugandis, exterminandis que Apostolis fidei uerbum in omnes gentes disseminauere. Errauerunt igitur, non ut ipsi caderent, sed ut cæteros illorum error conseruaret. Et rursus, quoniam illi sua culpa minus idonei effecti sunt ad agnoscendam fidei CHRISTI ueritatem, cum intuerentur tanto eam studio à gentibus adscisci, & comprobari, æmulatione quadam & ipsi prouocati ad inspiciendam rem, ac melius consyderandam se referrent, ex quo in eos postea salus possit à gentibus redundare. Ita Iudæorum lapsus, atque error gentibus quidem recta, & ipso primo progressu profuit: à gentibus autem in Iudæos, tanquam ex repercussu resiliens, poterit prodesse. Quod si casus ipsorum, diuitiæ sunt mundi, si quod illi obruti, & imminuti, ac tanquam bonis suis spoliati sunt, id gentibus ad opulentiam celsit: quanto magis si ipsi quoque accesserint, & ad exemplum gentium se conformauerint, ut CHRISTVM, & fidem CHRISTI illarum exemplo prouocati accipiant, hoc gentes faciet gratiæ apud Deum, & meriti locupletiores.

Vobis enim dico gentibus, in quantum quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum glorifico, si qua prouocem ad æmulationem meam carnem, & seruem aliquos ex ipsis. Si enim abiectio illorum reconciliatio mundi est, quæ erit assumptio: nisi uita ex mortuis: Si autem primitiæ sanctæ, & aceruus: & si radix sancta, & rami. Quod si quidam ex ramis defraçti sunt, tu uero cum oleaster esses, insitus fuisti illis, particepsq; radicis, & pinguedinis oleæ factus, ne insulta ramis. Si uero insultas, non tu radicem fers, sed radix te.

QVOD tantum laudis attribuerat gentibus, & tam acriter, ac uarie coarguerat Iudæos, utrunq; nunc uolens ad temperamentum quoddam redigere, gentibus se testatur, ea dedisse præconia, ut quoniam ipse gentium esset destinatus Apostolus, ministerium imprimis suum cohonestaret, in quo & gentium sibi allicit beneuolentiam, quatenus earum se proprium ministrum dicit, & excusationem ad Iudæos comparat, qui non ægre debeant pati tantum eum tribuere gentibus, cum his ipse officio, & munere prædicandi sit addictus. Neq; tamen omnino Iudæos suos contemni uult. Adijcit enim non solum se collaudare gentes, ut honestet ministerium suum: sed etiam ob eam rem, ut laudibus illis carnem suam, quod uerbum affectum amantis in se habet, plusq; continet, quam gentiles, q̄q; necessarios, quam cognatos, ad æmulationem eiusdem accipiendæ fidei prouocet, si quo pacto aliquos illorum queat conuertere, & seruare. Qui si ob incredulitatem à Dei gratia repulsi, & abiecti: conciliationem tamen mundo cum Deo attulerunt, quid facient assumpti ad eandem fidem, & in Dei gratiam, ac beneuolentiam reducti: Non ne uidebuntur per uos quodam quasi miraculo à Gentes uelut ex mortuis iterum redditi uiuentes? Quod alto profecto consilio in laudem gentium profert Apostolus, innuens uim fidei. Si illorum enim per incredulitatem abiectio uobis per fidem gratiam Dei contulit, non ne assumptio eorundem maiorem uobis gratiam eiusdem Dei afferet: cum iam hanc in uobis fidei potentiam cognituri sitis quod ex mortuis estis facturi eos uiuentes. Ac ne forte uideantur dici repugnancia, si reiectio Iudæorum salus fuit mundi, qui posset idem esse redintegratio: intelligendum est, non eodem modo reiectos salutem mundi fuisse, & futuros assumptos: sed ut reiectio per occasionem locum, & accessum præbuit gentibus: sic per exemplum, & æmulationem fides Gentium Iudæis ut resipiscant, occasionem est allatura: quo in utroq; consilium Dei, & ex malis bona, & bona ite ex bonis producetis, primarium summumq; cernitur, & ubiq; semper extat ipsius gloria, & gratia. In gentibus uero ipsis, atq; Iudæis, quod ex facto gentium exoritur ad incitationem, & prouocatio

uocationem Iudæorū, id in gentibus quidem uirtutis & meriti speciem aliquā præfert, in Iudæis autē penitus nullam. Ac ut repugnantia, quam diximus, melius dissoluamus, non hæc assumptio huiusmodi, quæ Iudæos ante reiectos recipit, sed si illi statim initio ad CHRISTVM se contulissent, neq; cōmiserunt, quamobrem reijcerentur, salutis id, & lucro, & locupletationi mundi fuisset aduersatum. Incluso enim in Iudæa fidei Christi mysterio, uel nequaquam, uel serius ad gentes Dei liberalitas, & gratia se effudit. Atq; his dictis, ne omnia gentibus tribuere uideatur, procedit Apostolus ad ornandum genus suum certis laudibus, quæ non in ipsos tamen, sed in patres ipsorū, & in honore generis, nominisq; redundant, quò accessione etiam illorum ad fidei cultum iure amplificaturam mundi diuitias ostendat. Si primitiæ, inquit, generis mei sanctæ fuerunt, & acruus est sanctus, & si radix sancta, sancti & rami, duabus similitudinibus uolens denotare familiam illam, quæ ex auctore generis probato, atq; sancto producta sit, etiam si non suis ipsa operibus digna inueniatur, parentū tamen causa in honore esse debere. Et ne gentes laudatæ à Paulo, atq; dilectæ minoris fortasse æstiment Iudæos, quàm par sit, in secunda illa similitudine radicis, arborisq; insistens, egregiam texit argumentationem, quamobrem Iudæis deferendus honor, & natio tota in aliqua existimatione habenda esse uideatur. Quandoquidem illa tanquam oleæ arbor est, gentes uero reliquæ tanquam oleastrī, quæ in ueram, & naturalem oleam insitæ, omnem suæ in melius mutatæ conditionis dignitatem ex aliena radice, & planta accipiunt. Ac sanè oportuit ex uera olea defringi ramos, si ramos alios oleastrī in ea inferi decuit. Neque enim fuisset peregrinis, & adscititijs furculis locus, si naturales, & domestici in sua arbore integri permanissent. Veruntamen habet uim istam insitio, ut qui ex aliena arbore insiti rami sunt, radicibus, & uiribus hospitæ arboris sustineantur, coalescantq; in eandem totius corporis qualitatem. Itaq; radix, & planta Hebraici generis ipsa est, quæ succum, & uim nouis suppeditat ramis, ut fructum deinde illi ex sese iustitiæ per fidem possint efferre. Est enim radix Abraam, & David, truncus CHRISTVS: succus uero, & spiritus, fides ipsa, ac iustitia. Atq; ibi arboris totius author, & propagator Deus. Non ergo contemnenda arbor in ramis suis, quæ in radice, & trunco tanto honore digna est.

Dices igitur, defracti sunt rami, ut ego insererer, probe infidelitate sunt defracti. Tu autem fide stetitisti, ne alte sentias, sed uerere. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne qua tibi nec parcat. Aspice igitur bonitatem, & seueritatem Dei, in cadentes quidem seueritatem, in te autem bonitatem. Si permaneris in bonitate, quoniam & tu excidēris: & illi item, si non permanerint in infidelitate inferentur. Potens enim Deus est rursus inserere ipsos. Si enim tu ex naturali excisus es oleastro, & præter naturam insitus in bonam oleam, quanto magis hi secundum naturam inferentur in familiari olea.

PERSTAT in similitudine insitionis, & arboris, illudq; discrimen, & iudicium summū Dei, quo Iudæos ille excidit è uera olea, & gētes ex oleastro abscissas in ipsam ueram oleam inseruit. Non Iudæis, neque gentibus, sed fidei dicit, & infidelitati fuisse datum, ut Iudæi quorum radix, & planta bonæ arboris propria, ac domestica erat, tanquam stolones, & rami inutiles abscinderentur, propterea quòd nō utebantur succo trunci, atq; radicis, hoc est, in fide Abraam, & CHRISTI, ad Deum non nitentur. Atq; in eorum abscissorum locum translati ex oleastro furculi inferentur, qui in ipsa ingenua, & naturali olea coalescentes geniales illos succos biberent ex radice, ipsq; alerentur, quos naturales prius rami respuissent, in seseq; attraherent, atq; in substantiam, ac uiriditatem conuerterent suam fidei ex Abraam, & redemptionis ex CHRISTO nutrimentum. Itaque non est Iudæi, neque Gentilis, sed fidei, & infidelitatis facta distinctio, quæ eadem fides mutare, & traicere conditionem illam in alternas, & contrarias partes potest. Nam & qui insiti sunt ex aliena arbore in nobiliorem arborem propter fidem, nisi hi in fide illa ipsa manserint, ipsi quoque excidentur

excidentur. Causam enim cur excendantur, accersent sibi infidelitatem. Et qui propter infidelitatem è propria arbore fuere defecti, si ad fidem se contulerint, facilius etiam & melius in familiarum plantam inferentur.

Nolo enim uos ignorare fratres mysterium istud, ut ne sitis apud uos metipso sapientes, quòd cæcitas ex parte Israël facta est usq; eò, donec plenitudo gentium introeat: & sic omnis Israël seruabitur, quemadmodum scriptum est: Veniet ex Sion liberans, & auertet impietates à Iacob. Et hoc ipsis à me pactum, quando abstulero peccata eorum.

ISRAEL est populus omnis Hebræorum carnalis ex Abraæ semine oriundus, & Israël est populus spiritualis ex fide Abraæ progenitus, & natus: est autè cæcitas carnali populo Israël ex parte facta, ut introiret in semen fidei Abraæ plenitudo gentium, & sic uniuersus spiritualis Israël, salutè adipiscatur. Nam si de carnali Israël seruando uolumus intelligere, quota portio erit populi Hebræici, & uniuersi generis Iudæorum ætas illa, quæ in aduentu Helix extremo iam instante mundi iudicio seruabitur: Sed ut totus planè seruaretur Israël, permisit Deus Iudæos in CHRISTVM, tanquam in lapidem offendere, ut offensione illa ex suo loco pristino dimotus lapis in caput anguli discederet. Sicq; illis cæcitate quadam rectam uiam non tenentibus, & è semita cadentibus, gentes succederent, quæ in lumine ueritatis oculos melius figerent, & ad populos reliqui orbis eadem lux funderetur. Atq; item deinde, ut concursus gentium ad Christum, ueramq; in Deum fidem frangeret animū, & pertinaciam Iudæorum, plurimosq; eorum ad eandem fidem adduceret, alto mysterio Deus composuit, & dispensauit. Cui prouidentia, & mysterio Dei omnia sunt attribuenda, non à quopiam sibi ipsi. Non ergo nec gentes nimis gloriantur, quod est, ne nimium sibi ipsæ sint sapientes, ne attribuant hoc ingenio, & intelligentiæ suæ, si in fide accipienda Iudæis ipsæ præcelluerunt. Id enim prouisum in illis, & datum à Deo est, Iudæiq; permisi hallucinari, ut ad gentes ipsas uerum lumen accederet, neq; ob eam rem ualde contemnant Iudæos. Etenim idcirco ipsæ adscitæ in gratiam, & amicitia cum Deo sunt, ut suo exemplo Iudæis afferant studiū eiusdem æmulandæ fidei, & salutis. Atq; ita diuersis modis, & rationibus in utrosq; misericordiã suam exercet Deus, & ut ex cæcitate Iudæorum gentibus lumen ostendat, & ex illuminatione gentium aditum inueniat Iudæis miserendi, atq; parcendi. Nam autoritas propheta Esaiæ ab Apostolo inducta, hoc sibi uult, quod conclusio & exitus uniuersæ salutis spiritualis Israël, Israël ipse carnalis futurus est, ut & agminis sancti atq; electi, ductor Israël, & idem etiam coactor sit futurus. Namq; fides primo & orta à Iudæis, & ab ipsorum non paucis suscepta est. Post cum eiectione, & repudiatione eorum, qui ex carnali Israël fidem CHRISTI non admiserunt, ad gentes emigrasset, rursus introductis gētibus ad eum electorum numerum, qui ab Deo est præfinitus, inde in eosdem ipsos Iudæos tempore extremo est redundatura. Huius nunc & rei, & temporis facit propheta uaticiniū: Veniet ex Sion dominus; hoc iam principium est germinantis fidei: & auertet impietates ab Iacob, à spirituali auertet; qua quidem criminū & impietatū absterfione non Iudæos solum comprehendit, uerum etiam alienigenas, qui per fidem in ipsum Israël inferentur. Deinde uero ad carnale semen iterum reuersus, nō iam relinquet in omni Iacob & spirituali simul, & carnali, quod sit amplius peccati, impietatisq; auertendū. Etenim extremo illo tempore, quo ad iudicandum filius Dei uenerit omnium omnino electorum numerus explebitur, neq; erit amplius macula aliqua in Iacob. Et hoc est ipsis pactum meū, dicit in eodem propheta dominus, quod mox Apostolus suis uerbis ex persona domini interpretatur, Quando abstulero peccata eorum, inquit; dominus autem in propheta populo suo sic loquitur, Hoc est pactum aduentus mei ad uos; id est, Tunc ueniam ad uos, tunc præstabo de meo aduentu id quod nunc pacifcor, tempusq; mei accessus ad uos tunc fuerit, cum non relinquam amplius in Iacob, quod debeat abstergi, cum omnium fuerit ordo, & numerus conclusus electorū, cunctusq; Iacob spiritualis fuerit completus. Cuius, ut diximus, spiritualis coetus, ueriq;

Iacob

Jacob & principium, & finis ille Jacob carnalis futurus est, quem in fine seculorum an-
teuertens dominum Helias instruet, & quæ sunt salutis, ac fidei edocebit. Ac ut Apo-
stolus uicissitudinem istam commentis ab Israël ad gentes fidei, & rursus ab eis ad
Israëlem reuertentis clarius ponat ante oculos, sic prolequitur.

Secundum quidem Euangelium inimici propter uos, secundum autem ele-
ctionem amabiles propter patres. Impoenitenda enim sunt dona, & uocatio
Dei. Quemadmodum enim & uos quandoque non credidistis Deo, nunc au-
tem consecuti misericordiam estis horum incredulitate: sic & isti nunc non
crediderunt misericordiae uestræ, ut & ipsi misericordiam consequantur. Con-
clulit enim Deus omnes in incredulitatem, ut omnium miseretur.

GENVS, inquit, electum à Deo Hebræorum in ipsis patribus amabile semper est
eidem Deo, neque unquam reiecit illud, aut reppulit ab sese Deus, nisi si quos ex nu-
mero illo, nomine infidelitatis abiecit. Nam ipsam quidem nationem habuit semper
in gratia, & in amore. Non enim poenitet Deum beneficiorum suorum, nec uocatio-
nis unquam suæ, quorum extitit semper nationi Iudæorum liberalis, quam seuoca-
uit ex reliquis nationibus, unamque sibi delegit, suisque cœlestibus tum beneficijs, tum
etiam aliorum semper beneficiorum promissionibus largiter profecutus est. Sed in
hoc recente Euangelij dono, quo nullum maius, neque salutaris generi humano ab
ipso Deo potuit concedi, tantisper se auelli ab suis Iudæis passus est, ut hæc simultas
Deo cum illis aditum gentibus patefaceret ad consequendam apud eundem Deum
misericordiam. Hic occurrat quispiam, Quid? non ne Iudæos simul, & cæteras gentes
eodem dono misericordiae pariter comprehendere, & cõplecti Deus potuit? aut quid
attinuit tantisper reijci Iudæos, quoad gentes ingrederentur? hæc nos, & si fortassis au-
dacia est consiliorum Dei dare uelle rationem; tamē uenerabundi, & timidi dicamus
frustra uideri potuisse summum Deum delegisse sibi propriam Iudæorum nationem,
si ea, quæ illis seorsum beneficia promitteret, communiter cæteris erat præstaturus.
Sed cum illi ea non reciperent, atque adeo potius aspernarentur, causam oblatam Deo
honestissimam, & optimam, suam benignitatem & misericordiam in omnes homines
effundendi, quod ille tamen sic futurum sua infinita sapientia præuidisset; certe qui-
dem sic factum est, ut repellentibus Iudæis uerbum CHRISTI, & illud ex suis fini-
bus exterminantibus in reliquas orbis terræ regiones fidei ueritas extenderetur. Ini-
mici ergo Iudæi tantisper Deo dum Euangelium gentibus cõmunicatur, uerum ipsi
propter se, & propter patres suos amabiles, atque ita amabiles, ut nec uocationis, hoc
est, electionis, nec suorum in eam gentem beneficiorum Deum poeniteat. Ac sicut uos
o exteræ gentes, inquit, quæ antea non credebatis, neque Deo fidem habebatis, ex Iu-
dæorum incredulitate, infidelitateque occasione nacti estis credendi, & per fidem mise-
ricordiam à Deo consequendi, uocataque estis ad eiusdem Dei, non notitiam solum, ue-
rum etiam cognationem; sic Iudæi, qui antea Deum uerum noscebant, atque colebant,
tuncque egere minime misericordia uidebantur, in infidelitate & ipsi, incredulitateque
delapsi sunt, ut ipsis quoque necessaria fieret à Deo misericordia. At cuiusmodi ista infi-
delitas Iudæorum? quia non crediderunt uestræ misericordiae, inquit. In quo licet in-
tueri singulare acumen, & admirabilem sapiētiam tanti Apostoli, quid est enim hoc,
quod ait, non crediderunt misericordiae uestræ, nisi quod non putauerunt ueram esse
in Deum fidem illam, ueram Dei erga homines misericordiam, cuius esset gentibus,
& alijs nationibus copia facta, quando ipsi sibi solis, nominique & generi Iudæorum so-
li omnia Dei beneficia, & cœlestes diuitias omnes debitas esse arbitrabantur, quæ opi-
nio peculiaris apud Deum gratiæ, & in illo Hebræorum populo arrogantia non mo-
do in contumacibus aduersus CHRISTVM Iudæis, uerum etiam in conuersis, &
uenientibus ad fidem longo tempore permansit, ut uix possent credere, sibique persua-
sum habere, gentes tali diuinitus beneficio esse communicatas. Conclulit enim Deus
omnes, inquit, in infidelitatem, ut omnium miseretur. Sicut & ante dictum est, Con-
clusos omnes sub peccatum, ut in omnibus Deus gloriam, & iustitiam suam ostende-

ret. Atq; hæcenus mi frater explicatis ab Apostolo fidei nostræ mysterijs, & ueritate Christianæ religionis penitus patefacta, atq; in aspectum mentibus nostris prolata statuendum nunc tibi est, utrum aliquid putes residere posse scrupuli, & dubitationis in cordibus eorum, qnî hæc ipsa attente legerint, accurateq; considerauerint, an uero, id quod ego de principio dixi, cōstare plane incipiat, quicunq; Paulum legerit, cumq; & in manibus crebro, & in cogitatione, ac mente assidue gesserit, itemq; dicta eius, atq; scripta non ad suas odio nonnunquam, aut amore corruptas opiniones, id quod hæretici fermè agunt; sed ad ueritatem, & spiritum scribentis fuerit interpretatus, fore illum non tantum uerbo & simulatione; sed pietate integra, & sanctis moribus, ac deniq; reuera Christianum. **S T A T V T V M** iandudum est, inquit, planeq; extat hoc imprimis doctore fidei **C H R I S T I**, atq; magistro, omnes non modo de fide ipsa ambiguitates, & controuersias, quæ ignaros intimi mysterij interdum torquent; uerum etiam errores animi penitus fore sublatos, ut cui in amore Paulus, atq; in delitijs fuerit, aut singularis illi totius uitæ munditia, atq; integritas, aut certe animus uacuis, ac liber ab intestinis uitijs sit futurus. Etenim amabò te mi frater, quid est tam altum & arduum, quod iste maximus Apostolus non nobis planum, facileq; reddiderit: quid tam abditum, quod non patefecerit: tam abstrusum, quod non inuestigauerit: ut uideamur nunc quidem nos in medijs ipsis diuinitatis consilijs ambo fuisse uersati. **A T Q V I M I** frater, inquam, non sic sese res habet. Sed accidit Paulo, quod solet usu uenire ijs, qui oceanî maris magnitudinem magis nauigando, quàm è littore prospectando soliti sunt admirari. Nam qui uno illo aspectu tantummodo per mouetur, cum oculis eorum finis nulla, sed tantum immensitas aquarum se obijciat, concipiunt illi quidem in animo uastum quiddam, & late se fundens, ipsaq; etiam cogitatione formidolosum, sed tamen quod aliquando confici, & peragrari posse uideatur, quippe quorû simplex est, & unica admiratio. At qui se intro iniecerunt, qui longe ingressi sunt, qui per nauigauerunt, atq; in remotissimas oras, ac regiones nauibus, cursibusq; prouecti, eandem semper faciem interminabilis pelagi conspexere, quoq; enixius contenderunt, studioq; certauerunt, ut peruenirent ad ultimum, tanto illis longiora semper, & difficiliora ad conficiendum occurrerunt maris spatia: hi sunt, qui non unam, sed plurimas concipiunt admirationes, qui sæpe etiam silentio cogitationes suas premunt, cum satis intelligant si quid de illis rebus loqui uelint, nõ se minimam earum rerum partem ulla oratione esse assecuturos: sic Paulus noster licet alte ingressus in consilia summi Dei, licet ad ea peruectus intelligendo spatia, quo nemo fortassis alius unquam, licet adiutus, ac refertus gratia, lumine, spiritu sancto, tamen quo plura, maiora, præstantioraq; cognouit, quo factus est illorum altissimorum arcanorum magis particeps, hoc magis intelligens illam infinitam diuinæ mentis altitudinem nullis humanis cogitationibus, ac ne angelicis quidem posse peruestigari, in eam prorumpit meritò uocem, in quam & nos unà cum illo adorantes Deum prorumpamus, ut exclamantes admiremur.

O altitudo diuitiarum, & sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius: Quis enim cognouit mentem domini: aut quis cōciliarius eius fuit: aut quis prior dedit illi, & retribuetur ipsi: Quoniã ex illo, & per illum, & in illum omnia, ipsi gloria in secula. Amen.

H I C I V L I V S: Recte mi frater, inquit, Fons etenim est ipse omnium bonorum inexhaustus, & perennis, ante quem non est quicquam, nec post ipsum futurum est, omniaq; ex illo, & per illum sunt, atq; retinentur, ac ad eundem conuersa, atq; intenta sunt, cui iure, & merito omnis debetur gloria, neq; præterea cuiquam aliq; in Christo **I E S V** domino nostro, & in sancto spiritu. Amen. Nunc quoniam satis huic diei datum est, surgamus deambulatũ, quod hoc hilariore faciemus animo, quod difficilimis locis huius epistolæ iam enodatis, atq; transactis crastinũ diem laxiorem, & liberiorẽ habituri sumus, in quo de Christianis duntaxat moribus quæretur. **R E C T E** admones, inquã. Cumq; surrexissemus, finẽ fecimus de his rebus disputãdi, ac loquẽdi.

LIBER TER- TIVS

TERTIO HVIVS à nobis institutæ disputationis die cum bene mane surrexissimus ego, & Iulius frater, iamque ad rem diuinam essemus parati, nunciatum nobis subito à statore nostro est Augustinum Triultium Cardinalem sancti Adriani, hominem summâ nobilitate, summâque prudentiâ, tum autem his præterea ornamentis ingenij, doctrinæ, humanitatis præditum, ut ille honos, & fortunæ decora, quæ alioquin in illo permagna erant, minorem tamen partem in eo ornando obtinerent, cum ab hostio de nobis percontatus esset, an essemus intus, aperta ianua in hortos ingressum esse, rectâque ad nos tendere, & esse unâ cum eo Gulielmum Bellaium, quem Langeum cognomine uocabamus, legatum Francisci Christianissimi regis apud Pontificem maximum, Quod ille legationis munus atque officium tanta cum dignitate, elegantiaque gerebat, ut facile appareret artes eas, quas liberales dicimus, quibus ille apprimè erat eruditus, ubi ad egregiam naturam se applicuerint, nihil omnino relinquere, quod desiderari debeat in eo, qui illas comprehenderit. Igitur horum nos duorum amicissimorum nobis, & summorum hominum aduentu improuiso commoti, cum uestimenta prope sumpsissemus, ut procederemus illis obuiam, offendimus eos ad interius uiridiorum septum iam appropinquantes. Qui simul ut nos uiderunt, amicèque inter nos consalutauimus.

AUGUSTINVS. Num tibi uidemur, inquit, nomine me compellens, hodie satis mature è lecto surrexisse, dum te ipsum quærimus, cupimusque sermonum huiusmodi uestrorum esse participes: tametsi hoc quidem uereor, ne serius à nobis factum sit. Nam ut tu scias, heri uesperis cum pueros tuos obuiam habuissemus, quæsissemusque de eis, ubinam esses, & quid rerum gereres, ij nobis renuntiarunt, te cum Iulio fratre tuo alterum iam hinc diem esse, multasque quotidie diei horas secreto in disputationibus, & literis cum eo consumpsisse, & esse quoque hunc diem eidem operæ destinatum tertium, quod ubi audiuimus, constituimus statim ego, & Langeus hodie summo mane huc conuenire ad te. Fecimus enim illam coniecturam, quæ si bene morem utriusque uestrum nosco, nos profecto non faller, ubi essetis uos, non posse ibi de rebus, nisi ad doctrinæ studia pertinentibus agi, quod & tempus hoc uacuum negocijs id de uobis polliceri uidebatur, & scimus ubicunque adest Iulius, ocium ibi à literis, & silentium esse non posse. Quod si aduenimus tempore, ut aliquas saltem partes hesterni uestri sermonis excipiamus, habebimus occasio-
ni, & huic diei magnam gratiam. Sin minus, illud saltem assequemur, ut in hac amœnitate, & lætitiâ, quæ huic loco profecto singularis semper est, uobiscum unâ familiariter hunc conteramus diem.

TVM EGO: Vellem Augustine, inquam, nostris ut sermonibus non tam interfuisset tu quidem, quam præfuisset: magnis enim certè de rebus inter nos egimus, uerum nos haud magni. Atqui illa tale ingenium, quale tuum est, atque istiusmodi excellens iudicium requirebant. Sumus enim in Paulo, & in altissimis illis diuinæ erga nos beneficentiæ mysterijs uersati, quarum te rerum semper per studiosum cognouimus, & si non tam fortasse ingenio in illis opus est, quàm Dei auxilio, cuius cum ex alio genere consilia, & ea longe remota sint à meditationibus humanis, absque eo ipso Deo deductore, & monstratore, ne aspirare quidem ad illa hominibus licitum est. Verum partes quidem eæ adhuc restant, quæ sunt de moribus, & quo pacto agere inter se Christianos homines, ac uersari conueniat. Quarum rerum & si facilius uidetur esse explicatio, est illa tamen eiusmodi, & his referta sententijs, atque præceptis, ut non è fonte quouis, sed ex illo cœlesti manasse nihilominus, ac profluxisse intelligatur.

GAVDEO, inquit il-

le, ad quascunque uenerim partes, & aduentum gratulor. Sed tu Iulii nunquid bidui huius disputationem sic præterire passus es, ut tota ea defluerit: an si recte ego te noui, ea potius habes notata omnia, atque descripta: quæ tecum communices, & in illis etiam differas interdum doctorum hominum concilijs, quorum in pari tecum ætate, ac studio tua tamen uirtus, industria que excellit. **HIC** ille paulum cum erubuisset, erat enim ingenio pudore quodam, & singulari modestia præditus, Facis tu quidem perhumane semper, inquit, Triulti optime, qui cæteros libenter, & prolixè laudas, tuam que istam præstantem, atque eximiam grauitatem, & sapientiam, cuius eget semper ope, & præsidio respublica, etiam decorandis hominibus imperitis, si qui tibi uideantur paulo accuratius in bonis artibus insudare, quorum me esse de numero non inficior, uerum maiore tamen labore, & studio, quam ingenij facultate. Sed quod requiris ex me, num annotauerim, & collegerim, quæ à fratre meo in disputando his diebus exposita sunt, non fuisse illa arbitror ex eo genere, quod contemni debuerit, etenim ut rem melius intelligas, scito me, cum diu, & sæpe in Pauli ea epistola, quæ ad Romanos scripta est, scrutanda, atque excutienda fuerim uersatus: nunquam tamen ante hesternum diem, & nudius tertius, in abstrusa illius, & intima sensa, atque consilia penetrare potuisse. Quod nunc nobis nostra ope si contigisset, mirarer. Quid enim, ut fratre meo audiente, & hoc ferente æquo animo dicam, sumus nos, qui audeamus ista nobismetipsis attribuere? Sed contigit singulari Dei beneficio, qui nisi ipse lumen mentibus nostris prætulisset, nunquam in tantarum consideratione rerum, quæ excellentie magis, quam obscuritate caliginem animis nostris offundunt, atque obijciunt, aut intueri rectis oculis, aut stabili uestigio insistere potuissemus. Ac sunt quidem omnia à me, quod petebas, noctium uigilijs scripta, atque collecta, tibi que cum uoles, communicabuntur, necnon & cæteris harum rerum studiosis, & amantibus uiris. Verum illud tamen doleo te principijs non interfuisse, qui ad extrema accesseris. **TVM ILLÆ** **LE**: Sanè uellem affuisse, inquit, sed tamen haud multum fuerit iacturæ, quando est quidem, ut te audeo dicere, unde illa accipere statim possimus. Quid? inquit **LANGEV S**, cum sol iam se explicuerit, serenum que nobis, & splendidum hunc apporet diem, sumus ne passuri, bonas horas sic præterire, ut non euestigio, quæ ab his in differendo reliqua facta sunt, audire studeamus? nam ego quidem cupiditate cognoscendi ita incensus sum, postquam intellexi Paulum, & Pauli scripta uobis in manibus esse, ut tempus omne, quod intercedit, nimium longum iudicem. Fui enim, & sum huic uni summo Apostolorum, & maximo ita semper addictus, ut uidear mihi plus ex huius doctoris lectione diei unius, quam ex assidujs, & diuturnis cæterorum omnium uolutationibus, ac studijs opis mihi, atque præsidij ad beatam uitam comparare. Et reuera ita est, in hoc enim uno, præcipue sita sunt, quæ & ad cognoscendam uim diuinæ bonitatis, & ad nostram mentem in Deo constituendam maxime sunt apposita. Sed tu, inquit, cum in me intueretur, si quid etiam nunc est, quod per te Deo, & religioni sit tribuendum, quæso id cito per soluto, ut quamprimum te nobis dedas, qui diuinæ rei quod fatis sit, operati, hic te interim opperibimur inambulantes. Quod cum constitutum, atque ita factum esset, increbrescente iam die, atque sole, in syluam nos contulimus. **HIC EGO**: Deus, inquam humanissime Triulti, & tu Langee optime omnium creator, conditor que rerum, & solus bonorum nobis author, cum mundum hunc ex nihilo ut esset, effecisset, eum que uarijs potissimum animantium frequentasset generibus, non alia profectò ratione magis adductus est, uti ita faceret, quam bonitate. Bonum enim quod non tam in ipso, quam ipsemet erat, communicare uoluit, ut essent primum, quæ non antea erant: deinde eiusmodi ut essent, qualia poterant esse, plena quæque in genere suo, atque perfecta, nihil ut eis denegatum appareret, quod eorum capere natura, & sustinere potuisset, quod tamen ipsum proprium est bonitatis. Sed hanc ille benignitatem, & uariam, atque diffusam dispensationem sui boni, non ex æterno tempore rebus impertiuit, quemadmodum uetus uidetur philo-
sophia

sophia uelle astruere. Sed certo quodam ex principio & res, & tempora in naturam ab eodem Deo producta sunt, alioquin non fuisset eius libera, nec uoluntaria bonitas; aut quoniam esse, & uideri cognata sunt, magna est coniunctio ueritatis, & luminis, talis ea certe uisa non fuisset. Cursus enim ille rerum perpetuo sibi succedentium, & à nullo primo ortu procurrentium, semperque ante se alias res habentium, non liberam potestatem eius unde illae effluunt, atque manant, sed necessitatis cuiusdam uinculis adstrictam sine ulla dubitatione arguere uideretur. Deus autem unus est, cui & semper esse, & ante omnia esse conuenit soli, idque uniuerse, atque simpliciter, hoc est, non ut hoc quidem modo ante, esse illo autem minime dicendus sit, quasi natura quidem prius sit, non autem tempore, sed omnino, & sine exceptione ante omnia esse primus, ut sit post illum principium etiam temporis. Verum hæc, quæ forsitan reconditiora sint, & longiorem postulent orationem, in aliud tempus reijcienda sunt. De illis dicamus, quæ nostris sermonibus magis sunt coniuncta. Nam cum Deus, ut exponere cœperam, uaria genera creasset animantium, eaque singula peculiaribus naturis suis, atque officijs insignisset, cætera quidem omnia dimisit ab sese, & in stadium uitæ, tanquam in rectam lineam deducta, cursum suum agere iussit, cuius ad finem cum peruenissent, ueluti transactis partibus, quarum causa in naturam uenerant, ad nihilum rursus conciderent. Homini autem soli mentem, & rationem dedit, per quam si ipse se respicere, & quid sui esset muneris, atque officij existimare recte uellet, non ad anteriora semper tenderet. Is enim motus, atque cursus ut finem spatij in sese, sic & currentis interitum habeat, necesse est. Sed uolueretur potius in quendam quasi orbem, & semper ad eundem Deum, unde profectus esset, se reciperet, quod hac una ratione agendi, & se mouendi, cum perpetuo agere, & moueri licitum est; tum uero immortalitas in eo, & beata uita continetur. Et re uera si quis acutius inspicere conetur uim, & naturam mentis ac rationis, aut si uerbo ex Græco ducto magis uti placet, essentiam, is intelliget orbem illam quendam esse, non ea figura, quam oculus perspicere, sed quam intueri ratio ipsa possit. Quæ enim ualentia sunt maxime, eademque immortalia (de spiritualibus loquor, & his, quæ ab omni natura corporis secreta sunt) omnia sunt eiusmodi, ut eorum formam, atque essentiam nulla res corporea referre alia, quam circuli imago possit. Itaque & Deum summum, atque omnipotentem, cœlestes globi, quos sphaeras Græci dicunt, maxime referunt, ut qui illius infinitam naturam similitudine corporis quodam modo infiniti, & perpetuam, ac nunquam desinentem uim gubernantis omnia, atque regentis perpetuitate sui motus imitantur, & ratio ipsa nostra, atque mens, tum ex sese maxime agit, atque operatur, cum circulo agitur. Cuius rei certum indicium, quod quæ uera sunt, & salutaria animi consilia ea non aliud quippiam profecto sunt, quam processus rationis sic extra se tendentis, ad id, quod occurrerit, ut cum deliberet, sit ne illud sibi suscipiendum, nec ne sit, quod appetit; non tamen in eo statim acquiescat, sed circumeundo prius omnia, & circumspiciendo redeat rursus ad sese, orbemque totum compleat. In quo decursu toto, atque obitu si nil confragosum, aut infectum offenderit, tum libere animo, & cupiditati suæ gerat morem. Quæ quidem una agendi, & consulendi ratio boni est iudicij, & ueræ prudentiæ propria, cum qui non ita agunt, ac ut primum ab se egressi sunt, in eo protinus, quod appetierint, immorantur; hi aut leuitate ridiculi sint, aut affectionum impetu effrenati, atque præcipites. Sed in hoc ipso mentis opere atque officio, magni interest tamen, quo pacto orbis agatur. Etenim si mens ipsa ex sese orta sua tantum ui, & uirtute niteretur, neque haberet aliud præstantius supra se, ad quod sibi cognatum, & accommodum, cum se applicuisset, fieret ipsa quoque maior, atque præstantior: recte nimirum illa ipsam se finem rebus constitueret, & cum sibi ipsi satisfecisset, omneis esset numeros uirtutis, & sapientiæ probe consecuta. Quo in genere maiores illi ueteres Italiæ, atque Romani antequam Deum, & CHRISTVM cognoscerent, maxime elaborauerunt, ad

runt, ad seipſos etenim omnia referentes, cum dignitatis, & authoritatis, & potentiae ſuae primam ducerent rationem, cæteris ſic imperandum eſſe hominibus exiſtimauerunt, ut omnia commoda ex illis ad ſeſe tamen reuerterentur. Atque hæc ut dico, humanæ prudentiæ ratio ſi potentiam, & gloriam apud homines ſpectes, habere ſpeciem quandam uidetur illuſtrem, atque amplam, & præſtantibus dignam animis, quam cæteri ſemper omnes maiorem in modum mirati ſunt, qui cum eadem aſſequi cuperent, non eodem tamen conſilio, nec tam excelfo animo ad res gerendas ſe contulerunt. Sed ſi uerum hominis bonum, & uera dignitas attendatur, quoniam iſtiuſmodi ratio ſibi ipſa confidens, & ui tantum ſua nixa ab illo ſummo bono, qui Deus eſt, auellitur, & neque illum, ut principem ſui boni recognoſcit, neque ad eundem, ut ad finem ſua conſilia refert, manca ea, & imperfecta imprimis exiſtimanda eſt, eadem mendaciæ magis, quàm ueritatis particeps, ut quæ orbem quidem agere, & circumducere uideatur, cum à ſe exorta, redeat rurfus ad ſeſe: ſed quæ primam tamen, & potiſſimam ſui boni, & ſuae ſapientiae partem extra ſe relinquat, & neque unde oportebat, incipiat circumagi, neque eò, quò maxime eſt opus, reuertatur. Alterum eſt genus humanæ mentis non tam ſuperbum quidem, neque tam inſolens, quàm hoc, quod modo dixi, ſed tota ſui ratione abiectius, quod item ab Deo alienum, & proficiſcens ab ſeſe, nullum tamen orbem ducere, nec in rebus appetendis, aut etiam declinandis ad ſe rurfus reſpicere laborat: uerum rectà tendit in terram, & in terrenis inquinamentis, ac ſordibus totum ſe prouoluit, & implicat, nihil omnino, neque ad dignitatem, neque ad ſtudium laudis referens: ſed unam tantum ſpectans illam animi uoluptatem, quo pacto cupiditates ſuas, quæcunque illæ ſint, exaturet, atque expleat. Quod genus ſimile brutorum eſſe uoluit magis quidem, quàm hominum. Sed hæc duo genera quæ commemorauimus non probanda, ut conſiderantibus cõtino apparet, ab Deo ambo auulſa ſunt, nullamq; cum ſummo bono coeunt ſocietatem. His porrò contraria altera duo, iam ſanctiore conſilio reſpiciunt ad ſumum Deum, ſed inter ſe tamen præſtantia, & dignitate differunt. Vnum eſt eorum, qui ab Deo ipſo progredientes, & ſuorum ortus, principiæq; bonorum illi referentes accepta, decurrunt tamen rectam lineam, neque curant ad eum ipſum, unde profecti ſunt, poſtea amplius reuerti: ſed uelut uerſo ſolo cum ſe in aliam ciuitatem dediderunt, & alteram ſibi gentem ipſi adſciuerunt, tanquam è magna patria in ignobilem coloniã miſſi, domicilia ſuarum fortunarum in terra conſtituunt, terreniq; ex cœleſtibus effecti, habent quidem gratiam illam Deo, quòd ſibi ab eo dari, & donari illa exiſtimant: ipſum tamen Deum ut ſumum ſuum bonum, & ſuae finem atque extremum beatitatis non intelligunt. Qua in religione, & mente natio Iudæorum fuit, ueri Dei colens illa quidem, & ſanctum illius nomen adorans, non tamen circulo ſe ad eundem referens, neque ipſum, ut bonum ſuum, ſed ut authorem ſibi mortalium horum bonorum ſemper uenerata. Neq; illa tamen in hac Dei cognitio- ne princeps, ſed & qui in ipſis nature primordijs, à creatore Deo primi producti ſunt, quiq; poſt propius à generis humani origine abſuere aliquot ſeculis in ea mente conſtiterunt, ut ab Deo peterent, quæ ſibi petenda eſſe arbitrarentur, & accepta illi ferrent, quæ adepti eſſent: ſed ut illa tamen forent, quæ concupiebant, terrena omnia, atque mortalia. Poſt uero ſenſim, atque obſcure hac uarietate rerum tot, atque tantarum, quæ aut oculis cernuntur, aut à ſenſibus cæteris cum uoluptate percipiuntur, animos, mentesq; occupante, & uniuerſum hominẽ ad ſe abripiente, diſiunxiſſet ſe penitus ab Deo humanum genus, omnemq; illius cultum, atq; memoriã in ſe ipſo obliteraſſet, niſi admirabili ſuae ſapientiae arcano præpotens Deus eximiam ſibi retinuiſſet Iudæorũ nationem, in qua, tanq; in materia rudi quidẽ adhuc, & impolita, ſed tamen hærente quadam ex parte in cultu ueri Dei, dolando ipſe, & poliendo exprimeret aliquando illam abſolutiſſimam, & perfectiſſimã humanæ mentis rationẽ, quæ eſt in eo, ut & à Deo egrederemur, & ad eundem Deum rurfus nos conuerteremus, orbemq; illum conficeremus, in quo omnis uirtus, & omnis ſapientia, & omnis diuini bo

ni boni possessio continetur. HIC AVGVSTINVS: Præclare tu quidem, inquit, mihi ordiri Sadolete uisus es, & initium nostri sermonis à re magna ducere. Hæc enim omnis oratio, si rite coniector, eò tendit, ut hanc summam, & absolutam hominis rationem in fide CHRISTI solum esse intelligamus, quippe quæ una nos eò maxime reuocat, unde sumus profecti, atque ita iubet decurrere orbem istum, quem tu apte nimium, atque appolite intulisti, ut quacunque peragemus, aut peruagemur, in ipso tamen principio, eodemque fini, qui Deus est, semper uoluntate, & proposito maneamus. Sed tu cur tantum alte exorsus sis, aucto scire ex te. Non enim hæc ad mores pertinere uidetur oratio, sed ad illa arcana potius, altaque mysteria, de quibus heri inter uos fuistis locuti. QVIA IN QVAM, cum de eis moribus agendum sit, quorum est tractatio huius sententiæ propria, præponi ista oportuit, quæ facerent intelligentiam sequentium faciliorem, & simul uobis ut exponerem CHRISTI mysterium, quo fidei nostræ perspicua ueritas intelligitur, idcirco illa à me inducta sunt. Nanque & de moribus sic suscipere debetis, non esse mores nostros ex eis generibus uirtutum, quæ uel à philosophia traditæ, uel à claris, & potentibus uiris in rebus gerendis antiquitus usurpatæ sunt. Et mysterium CHRISTI illam uim habet, ut eo non cognito, ne cætera quidem satis cognosci possint, quæ sunt ad fidem nobis, & ad spem adipiscendi Dei necessaria; in cuius quidem sensum mysterij, illiusque intelligentiam nos nudius tertius inopinatò uenimus, cum tanquam diligentes, & seduli uenatores exoptati boni odorantes, uestigia in ipsum cubile repente diuino munere incidissemus. AGE PORRO, inquit ille, & ipsum hoc mysterium nobis explica, nanque operæpretium quidem, ut te audio fuerit id cognoscere, ex quo ad cognoscenda reliqua facilior aditus fiet. FACIAM equidem, quoad potero, inquam, & eundem supplicem Deum deprecabor, ut qui nobis princeps ad ineundam uiam hanc fuit, idem sit deductor ad conficiendam. Sed tamen ad superius argumentum redire nos oportet, ut consentiamus omnes, & confiteamur, nihil esse perfectum, nec sapiens, neque adeo ueri, aut summi boni compos, quod non hoc orbe sit circumactum, ut exeat ex ipso Deo, & rursus ad Deum redeat, totoque illo flexu, atque decursu finem, atque ultimum omnium suorum bonorum exoptet semper, atque appetat ipsum Deum. CONFITENDVM est, inquit, etenim quid dici potest uerius? AT QVI hæc ueritas, inquam, ut commemorabam modo, ante aduentum, & mortem CHRISTI ignorata omnibus fuit, nisi si quos Deus occulta suæ sapientiæ uis in hanc cogitationem, mentemque iniecit, ut intelligerent huius uirtutem mysterij, Christumque uenturum præuiderent, quod in patriarchis, & prophetis credimus fuisse factum. CREDIMVS, inquit, & certe ita factum est. EST AUTEM, inquam, huius mysterij tota uis, ut quoniam orbem illum sic agere debemus, ut nihil in medio cursu nos remoretur, quod alio fini proposito detorqueat nos à summo bono, atque impediatur, quo minus intenti semper, & auidi ad Deum ipsum contendamus, in quo uno uera nobis bona, eademque immortalia statuta sunt, reliqua omnia mundi oblectamenta sic debemus tanquam prætereuntes libare, atque attingere, ut ne in illis cura, aut studio animi aliquo simus infixi, quandoquidem quantum in illis amoris, diligentiaque ponimus, tantum de illa beata cura detrahimus, deque diuino amore illo diminuamus, in quo omnis nobis spes ueræ & sempiternæ felicitatis est reposita. Quòd si etiam res asperæ, atque aduersæ nos urgeant, illam nobis expeditiorem, & tutiorem uiam ad beatum portum perueniendi esse existimemus. Atque hoc cœleste, salutareque consilium uitæ nobis mortalis in hunc modum agenda, atque expectanda ex Deo immortalitatis non CHRISTVS nobis dedit. Non enim sic de illo, ut de uno quodam homine, existimandum est, cuius ore, & lingua locutus nobis fuerit Deus. Hoc enim & per prophetas, & per quosuis nuntios potuit effici. Sed CHRISTVS ipse totus oratio est Dei loquentis nobiscum, nosque admonetis, atque docetis, ut contemnamus bona mundi, atque in se uno spes nostras constituamus. Non enim latino sermone, neque Græco, neque rursum Syra, aut Hebraica lingua loqui censendus Deus est, sed illo modo loqui, qui tantæ dignus authorita-

tis, &

tis, & maiestatis sit, ut agendo potissimū, faciendoq; loquatur, sitq; idem in illo & actio ipsa, & oratio. Atq; ut comparatione quadam notius faciam id, quod dico. Quemadmodum cœli nihil aliud profectò quàm administratio Dei sunt regentis, & gubernantis illo circumactu uniuersa, quippe qui neque materiam ullam habeant, alioquin essent corruptibiles, neque rursus pura, & simplex forma sint, non enim mouerentur, sed tantum modo sensibiles actus quidam diuinæ uirtutis existant, nequaquam ipsi, cum aliud quiddam per se essent, ad hoc deinde officium gubernandi, munusq; adhibiti, sed quòd illorum effectio, & natura ipsa est gubernatio; sic CHRISTVS ipse uox & sermo est Dei patris omnipotentis, reuocantis homines ab hoc mortali seculo, & ad seipsum eos pertrahentis, simulq; illis demonstrantis tanquam uerbo, & oratione sua; sic dura illa, & laboriosa CHRISTI uita, eiusdemq; ad extremum crucis, atque morte ad omnium salutem, doctrinamq; suscepta uoluptates mundi, & uitæ huius illecebras, ut quæ falsam speciem boni, nobis obijciendo maxime à uero bono, & ab Deo nos deducunt, à nobis esse præ Deo contemnendas, solamq; illam uitam appetendam, quæ cuiusmodi futura sit, in exurrectione CHRISTI à mortuis nobis est patefactum, quæ illis est proposita, qui in hac agenda uita CHRISTVM imitari, hoc est Dei uerbo obtemperare uoluerint, cuius uoluntatis in nobis ac sententiæ baptismus professio est. Atq; hoc nobis CHRISTVS non tam à Deo mysterium attulit, quàm fuit ipse mysterium; sine quo ad Deum quicumque adiungere se cupiunt, illudere sibi metipsi, & non tam Deum quærere, quàm spernere uideantur. Etenim si orbis ille respectus, & reuersionis in summum Deum, quem in CHRISTO duntaxat circumagi recte diximus, non est hæere in medijs, neque ab illis nolle diuellit; sed in eo est, ut instemus, & urgeamus susceptum cursum, quo exoptatum ad finem ueniamus, quicumque Deo dedere se instituunt; atque hi nihilominus mundum, & mundi bona complectuntur, cum falluntur opinione sua, atque iudicio, tum repugnantia certe suscipiunt. Qui uero ita Deum, & summum bonum appetunt, ut fordeat illis mundus, nulloq; amore, cum eo tanquam glutino cõtineantur, his uel ignaris, atque inopinantibus per CHRISTVM & fidem CHRISTI accessus ad Deum est. Agere enim hoc ipsum fides CHRISTI est, ipseq; omnino CHRISTVS Dei est, hoc nos docentis, & sic ut agamus præcipientis oratio in unius hominis ad hoc diuinitus facti, atque instituti uita, atque morte, necnon & eiusdem à mortuis exurrectione, in cœlumq; ascensione ad omnes homines palam, tanquam clarissima uoce habita, atque prolata. In quo quidem CHRISTO, & humanitatem simul, & diuinitatem agnoscimus, eumq; non tam doctorem huius mysterij, quàm mysterium ipsummet intelligimus. De quo Paulus ad Colossenses, Oeconomiam datam mihi à Deo, in uos, inquit, ut consummarem sermonem Dei, mysterium reconditum à seculis, & generationibus, quod nunc patefactum est sanctis eius, quibus uoluit Deus patefacere, quæ sint diuitiæ gloriæ mysterij huius in gentibus, qui est CHRISTVS, in uobis spes gloriæ. Sed quoniam est à nobis de his rebus copiosius primo die actum, omniaq; tum demonstrata, atque dicta, quæ ad huius mysterij explanationem pertinent, quæ se meus frater habere dicit relata in uolumen, atque descripta, petetis ab eo, siquid nunc à me, dum breuis uolo esse, dictum sit obscurius. Hæc quidem à me idcirco præposita sunt, ut quoniã de Christianis moribus est dicendum, intelligeretis eorum disciplinam & tractationem, non ex eo genere esse, quod ab sese in uno quoque, aut etiam in nationibus quibusdam ab authore Deo exortum, atq; egrediens in terrã totum mox demersum est. Abiectum enim & fordidum imprimis est hoc genus, neq; ulla in eo de moribus rectis, atq; honestis ratio uera, aut cogitatio continetur, neque rursus ex genere illo existere altero, quod progrediens ab sese, & ad seipsum reuertens maxime superbum, atq; elatū est, nullamq; potiozem ducit rationem, q̄; potentiæ, & dignitatis, & amplitudinis suæ. Quod quidem genus & si specie quadam humanæ uirtutis, atque prudentiæ splendidius multo uidetur, quàm illud primum, hominumq; oculos, & studia præcipue in se conuertit; magis tamē etiã remotū à Deo, & à summo bono est, uel potius Deo ipsi infestum.

atq; contrarium. Suum enim regnum quoddam separatim sibi facit, scq; alterum è regione constituit regem, qui se illi altissimæ potestati non summittit, cuius uoluntate, & nutu condita sunt omnia. Atq; hæc est illa pestifera, tumensq; superbia, quæ & angelos primum deiecit è cælo, & sæpe homines prosperis rebus corruptos in eandem perniciem trahit, qui quidem in ambitu honorum, & in mundanis opibus studia, & spes suas collocauerunt. Quid ergo est: De his moribus tractaturus Paulus est, qui illi generi hominum cõueniunt, quod ex Deo natũ rursus se recipit ad eundem Deum, qui orbis ueræ uitæ, cœlestisq; sapientiæ nimirum **C H R I S T V S** est, qui si ita auulsus fuit à mundo, ut nihil unquã quod aut delectet in hac uita, aut illecebris capiat, non modo uinxerit, aut detorserit illius mentẽ, sed ne uoluntati quidẽ arriserit. Vsq; adeo intento ille cursu, & defixo in Deum animo ferebatur, sciens, ut Ioannes, inquit, q̃ ab Deo uenit, & ad Deũ uadit. Nobis quoq; est filium Dei imitantibus conandũ, ut quoad possumus, ab omnibus quidẽ mundi uitijs, & amore nimio rerum terrenarum abstineamus: sed si interdum pregrauat caro, quæ in nobis imbecilla est, eadẽ in **C H R I S T O** uas fuit diuinitatis: si inquã, adigimur nõnunquam carnis uitio, ut labamur, atq; offendamus, ab illis certè refugiamus maculis, quæ animum ipsum inficiunt, penitusq; eum auertunt, atq; abstrahunt à summo Deo, uel etiam aduersus Deũ efferunt, atq; attollunt, quo quidem genere peccati letalius nullum est, cuiusmodi superbia est, & nimia animi confidentia. **H I C A V G V S T I N V S**. Et si ad ea quæ de moribus dicẽda sunt, auido animo properabam, inquit, ut ad quas tractandas partes fortuitò fueram appulsus: tamen facile te paterer Sadolete totum diem hunc in his sermonibus cõsumere: Ita meum animum cõmouet, atq; afficit, hoc quod abs te platum est **C H R I S T I** mysterium, de quo à te dictum quidem est cõcilius, q̃ tantæ rei magnitudo postulabat, uerũtamen quod nobis in presentia fuerit satis, præsertim cũ habeamus unde hauriamus largius: Siquidem hæc Iulius scriptura se diligenter persectum esse dicit. Sed ego agnoscens clementiã & benignitatem summi Dei, qui coram mentes qui illum cũ amore quærunt, maiore sui intelligentia semper refecit & illuminat, clarius intueri nunc incipio, quod antea pia tantũmodo persuasione credebãt: sicut enim uerbo ponebatur, ita accipiebatur à nobis, unã spem salutis esse per fidem **C H R I S T I** in Deum credere, nunc liquido perspicio, certũ id ita esse, ut contradici non possit, planamq; & perspicuam uideo esse ueritatẽ, neminem omnino posse, nisi per fidem **C H R I S T I** ad Deum se conferre: quandoquidẽ **C H R I S T V S** ipse uerbum Dei est, neq; eo pacto uerbum, quo prædicat uetus scriptura factum esse uerbũ Dei ad Micheam pphetam, uel ad Hieremiam, uel ad Ioel, quo quidẽ modo aliud est Dei uerbum, aliud is, qui illud enunciat propheta. Sed **C H R I S T V S** uerbum Dei ipsummet est, Dei, inquam, hoc suo ore nos docentis, si salui, & beati esse uolumus, appetenda esse sempiterna bona, & cõtemnenda mortalia, ut sit uerbum Dei, idẽ quod ipse Deus: in quo quidẽ uerbo & doctrina simul sit, & actio, id est, ut id uerbũ, quod nos docet, idem etiã deducat in immortalem uitam. Deducat autem, non ut monstrator solum neq; doctor: sed ut dicebas ipse, Paulumq; in eo testẽ adducebas, ut huius ipsius deductionis mysterium, ipsaq; quasi deductio, cũ illius sanguine & morte consecuti simus, ut natura hominis q̃ antea ab Deo auersa & illi infensa erat, in **C H R I S T I** corpore fuerit cum eodem Deo reconciliata, indeq; tota defluerit humani generis redemptio, carnis enim inimiciã cũ Deo, quæ nos in terra fixos detinebat, rebellesq; & cõtumaces efficiebat aduersus Deum, in **C H R I S T I** carne per obedientiam soluta est, qui carnẽ ipsam primum in se: & ex se deinde in omnibus à seruitute rerum terrenarũ abstractam Deo penitus subiecit, sanguinemq; & uitam suam factus Deo usq; ad crucis mortem obediens, pro salute nostra effudit. Verum hanc mysterij tam sublimis ueritatem nunc quidem tanquã in peristromate nobili quasi præteriens aspicio. Post uero ubi dabitur spatium ista ipsa subtilius, accuratiusq; contemplandi, spero omneis eius partes clare mihi, ac lucide sese ostensuras. Nunc tu Sadolete per texe reliqua, atq; has meas interpellationes æquo animo patere. **Q V I D N I** patiar, inquam, quibus præsertim maiorem in modum delecter. Non enim me admodum laboraturũ intelligo ut uobis ea tradam, quæ in animo ipse intus habeo concepta, cum

uos orationem penè meā intelligentiā uestra anteueniatis, quanq̄ hoc quidem ingenij tui semp̄ Triulti fuit, neq̄ de Langeo nostro secus esse intelligo. T V M I L L E, Perge tu modo, inquit, noliq̄ ex silentio meo conijcere qd̄ ego intelligentiā assequar, & quid non, Illud scito plane me comprobare ea, quæ abs te dicta sunt, maioraq̄ suspi cari, quam ut breui ista oratione possint exponi, tum uero expectare idem ocium, atque tempus, quo cum Triultio, & Iulio eadem ista ipsa diligentius consideremus, P O S T Q V A M igitur, inquam, hoc primum nostri fundamētum sermonis positum à nobis est, C H R I S T V M uerbum esse Dei docentis nos, atq̄ hortantis, ut cæteris posthabitis rebus omnibus, ad ipsū nos amore, cordeq̄ adiungamus, spemq̄ cunctā beatitudinis nostræ in ipso uno cōstituamus, illud quoq̄ alterum substruendum nobis est, ut de ipso amore erga nos præpotentis Dei, deq̄ ea cura, quam pro nobis ille, & pro salute nostra suscepit, aliquid cōmemoremus, qui filium suū consortem secum diuinitatis, & in quo sibi maxime pater Deus placet, miserit è sinu suo, atque ex sanctissimæ semperq̄ purissimæ uirginis utero, nullo uirili coitu se admiscente, sed spiri tu sancto eas gerente uices, accipere eū hominis carnē uoluerit, moriq̄, & cruci affigi sit passus, ut carne illa in filio perempta, quæ à peccato omni aliena semp̄ fuit, nos redempti in illo sanguine, & doctrinā Dei in C H R I S T O imitantes, in carne nostra peccatū interimeremus, mundi q̄, & nitidi appareremus coram Deo, Christoq̄ à mortuis exurgente, in uitā simul cum eo nō corporis adhuc quidem, & si ea quoq̄ nobis mox immortalis aduentura est, sed in uitā modo iustitiæ, & ueræ cum Deo amicitia, ac cognationis excitemur, cū ut tanta ab Deo beneficia acciperemus, quibus maiora esse amabō quæ possunt, nullis à parte nostra meritis, uel potius male ipsi de Deo merentes, sola eiusdem Dei bonitate, atq̄ clemētia & de erroribus nostris misericordiā, simus assecuti, S A N E ita est Langeus, inquit, & ea re quidem plurimū illi debemus, ut si non impij penitus, & inhumani uelimus esse, gratiā nostram, & tantī memoriæ meriti nulla unquā obscurare debeat obliuio, A T Q V I inquam, ne aliam quidem ipse gratiam à nobis repetit, q̄ ut amorī suo erga nos mutua ipsi uoluntate respondemamus, quod ipsum nobis etiā est emolumēto, atq̄ bono. Itaq̄ Paulus explicatis ante, atq̄ enarratis C H R I S T I, & fidei mysterijs, de quibus bīduo hoc à nobis est disputatū, huc nunc cōuertitur, ut posteaquā docuit, quid de Deo, & fidei mysterio sentiendū sit, doceat etiā deinceps, quo pacto erga Deum, & propter ipsum Deū inter nos nobis sit agendum, cuius tempus esse iam uidetur, uti uerba audiantur.

Adhortor igitur uos fratres per miserationes Dei, ut sistatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, beneplacitam Deo rationalem cultum uestrum, & ne configuremini seculo huic, sed transformemini renouatione mentis uestræ in explorando uos, quid sit, quod uelit Deus bonum, & beneplacitum, & perfectum.

A M Y S T I C I S ad moralia transiturus, fratrumq̄ imprimis cōtentiones ante oculos habens, quæ præcipue ex Iudæis ad C H R I S T I fidem conuersis, & tamen quæstum etiam uel ambitionem suam spectantibus oriebantur, etenim docere alios omnes, illi, & sibi authoritatem magistrorum arrogare, legemq̄ semper proponere, & quodammodo cæteris dominari meditabantur, quod quidem erat, non Deo, & C H R I S T O, sed mundo sese cōformare, ac dedere; huic primum malo mederi uult, precibusq̄, & monitis erga eos agit; Dei misericordias, hoc est, quotidianas eius benignitates ad ignoscendum peccatoribus secum aduocans, per quas & prius illi salui in C H R I S T O facti, & quotidie habent ex omni facinore, & culpa paratū in Dei clementia & bonitate perfugium. Per eas igitur obtestatur ut gratos Dei tot beneficijs se ostendentes rationalem, & uerum cultum exhibeant eidem Deo, non autem hunc fucatum, & studium magis mundi, quam Dei in se cōtinentem. Quanquā hanc alteram partem obiurgatricem eorum culpæ, ne eos palam coarguere uideretur, reticuit Apostolus, dissimulataq̄ uitij mentione eos tantum in parte bona cohortatus est. Et quoniā hi, ad quos scribebat, bona pars Iudæi, aut insitutiis Iudæorum pleriq̄ imbuti

imbuti erant, iccirco eos docens, & admonens per comparationem quandam priorum ex lege sacrificiorum ad sanctum, & immaculatū Deo præstandum sacrificium illos hortatur. Nam in Moylis lege uictima, quæ Deo offerebatur, ut munda esset, & integra, omnis ab illis, qui illam offerebant, diligentia adhibebatur, primum ut toto corpore esset sana, non pforas, non lichenas, non id genus morbum ullum habens; deinde ut non auribus mutila, non cauda decurtata, non aliqua infecta notabili macula esset, talemque illi hostiam sanctam, & mundam, & Deo acceptam arbitrabantur, atque in corporeo illo sacrificio Dei sibi ueniam, & gratiam reconciliare meditabantur. Nos uero qui omne sacrum, quod Deo offerimus, abducimus à corporeis, & ad ueritatem, spiritumque transferimus, illis externis uictimis omissis, nosmetipsos Deo potissimum dedicamus. Hortatur igitur Apostolus ut sistant corpora sua, non aliena, hoc est non hircorum, aut uitulorum hostiam uiuentem, non morti addictam, quod in illis uetustis & Mosaicis sacris fiebat, sed uitæ meliori, & uegetiori paratam, quod quidem in Christiano sacrificio iure euenit. Etenim si tunc in aliena morte uitam sibi quisque ex misericordia Dei procurabat, quanto magis nunc semetipsum hostiam sistendo, atque offerendo iustiore Dei misericordia uiuet cum propius, atque interius ista oblatio corporis sui pariat in unoquoque sibi ab Deo uitam, quam possit disiuncta, & aliena oblatio, eandem in illo uitam reparare. Sed hanc hostiam, quam offerimus Deo, corpus nostrum uidelicet, quanquam eam uiuentem, & uicturam nos, Iudæi in uituli, aut arietis corpore morituram sistebant, cæteris tamen rebus similiter atque apud illos accuratam, & selectam esse conuenit, ut sancta sit, & ut Deo bene accepta; quod continget, si ut illi in omni parte integram, atque mundam: sic nos & ab eis uitijs, quæ totum hominem occupant, & ab eis, quæ in parte aliqua suscipiuntur, immunem, ac nitidam Deo offeremus. Atque ut ostendat, quantum interuallum sit inter sacrificia Iudæorum, & nostra, subiungit breuiter hostiæ nostræ conditionem, rationalem esse cultum Dei, non corporalem. Quæ enim illi in corporibus mundis, & nitidis offerebant, nos in spiritu, & ueritate sanctitatis Deo consecramus. Itaque illa sæpe sacra, & illas uictimas aspernabatur Deus, nostrum autem sacrificium nunquam aspernatus est. Talem igitur hostiam suadet nos offerre, quæ sit cultus Dei rationalis, non corporeus; quod rite fiet, si nostra ratio in colendo Deo non ad mundum spectauerit, sed ad ipsum Deum. Nam qui in ipsis quoque sacrificijs, & cultibus omnipotentis Dei ad mundum conuersi sunt, laudemque humanam ex religionis studio aucupantur, hi maxime impio, & detestabili scelere ueritatem in simulationem quærunt conuertere, seculoque isti maxime configurantur. Hoc est, figuram huius seculi in se accipiunt, fallacem, infidam, uariam, oculis tantummodo, & opinionibus seruientem, quæ cum eadem sit instabilis, transeatque figuræ, & figmenti modo, nos quoque secum unà in eundem fluxum corripit, fallisque bonis illectos, & captos ueluti fluctu super fluctum, sic super mœrorem uoluptate, & pœnitentia super uoluptatem uicissitudinibus uarijs ante obruit, quam potuerimus, quid uerum nobis bonum sit, aut in quo portu tuto consistamus, experiundo cognoscere. Etenim quid aliud est, quod ait scriptura, In imagine pertransit omnis homo. Et, dormierunt somnum suum: quodque alio loco Paulus, (Transit figura mundi huius) nisi cum hi, qui huic seculo configurantur, decurrant suam ætatem in simulacro & imagine, debere nos mentis nostræ nouatione transformari, ut uitam nostram collocemus in bono stabili, & in ueritate, qui est ipse Deus: Nouari enim mens nostra recte dicitur, cum omissis hoc iam trito, & uetusto calle mundani gressus, in quo omnia ficta, & fucata transeunt, in unius cultu, & adoratione Dei uera uoluntas, & uerum studium ponitur, & sunt hæc præcepta tamen memoratis antea **CHRISTI** mysterijs apta, & congruentia. Quid enim aliud fides nobis **CHRISTI** imperat, quam ut deposito uetere homine, qui secundum mundum, & seculum hoc factus est, nouum alterum hominem ex Deo natum, & in ueritate factum induamus: Sed hæc adoratio, & cultus unius Dei non semper uere ab hominibus, sed nonnunquam etiam specie falsa usurpatur, quod duobus ferme modis fit, Sunt enim qui terrena

ista magni æstimantes, quæ seculi huius nomine denotantur, & in quibus opum, & potestatum, necnon humanarum cupiditatum, & certaminum strepitus ingens est; & anhelitus, speciesq; sonora quædam oculos feriens, auribusq; eadem tinniens, cum se iidem ad uisibilem Dei cultum, & uenerationem conuertunt, transferunt eundem mundi sonum, atq; eandem pompam ad illius sanctum nomen inuocandum, atq; adorandum, ac cum honore ipsius Dei sui quoq; nominis celebritatem esse coniunctam uolunt, popularemq; ambiunt admirationem, ut existimentur in colendo Deo, opulenti imprimis esse, & perliberales, quod genus cultus, & sacrificij ab illa Iudæica religione non est dissimile. Illi etenim in externis quoq; ritibus, & sacrificijs oculos magis & sensus hominum, quam corda ipsa feriebant, neque in oblatione hostiarum, tam ipsi Deo, quam legi, & cerimonijs quærebant satisfacere. Alij longe contraria, & deteriore ratione ipsum Dei humilem cultum præferentes, atque se à mundo disiunctos esse simulantes, nihilominus ficta illa religione quæstus sibi, aut rumusculos ab hominibus suffurantur, quod genus in societate imprimis difficile, & morosum est. Etenim hi sunt, qui cum se sanctos, & inaccusabiles haberi uelint, cæteros ipsi non desinunt quacunq; de causa accusare & reprehendere, dantq; consilium non rogati, suamq; doctrinam, & auctoritatem passim ingerunt; & si non continuo sibi pareatur, scelus magnum clamantes, contentionem inter fratres, & dissidia nituntur conferere. Quos omnes hortatur, & monet Apostolus, ut ne configurarentur huic seculo, sed transformentur renouatione mentis in explorando, & degustando, quod maxime bonum uelit, & sibi acceptum habeat Deus, qui certe illud uult quod & ab ipso profectum est, & ad eundem tendit; hoc est, ut in eo quodcunq; agitur, aut suscipitur, non aliud genus boni ullum spectetur, nisi id, quod probatum Deo, & eidem gratum intelligatur atq; acceptum, hoc est, iterum ut interpretemur. Vt in omnibus, quæ agimus, quæq; consecramur, semper nobis ante oculos positus sit Deus, nusquamq; ab eius nutu, & uoluntate deflectamus. Illud enim uerum est bonum, & uere placitum deo. Quod in eo ipso ut fini, & solo bono consistit, neq; est labe ulla mundi adiuncta pollutum, & inquinatum, quod est proprie, ut alibi Paulus ait, sanctificatio nostra. Eam porro assequi non possumus, nisi mentem nostram in aliam formam nouemus, quæ ab huius seculi figura longe remota sit, totamq; ex ipso Deo formemus, & ex ueritate, & spiritu sancto. Sicut in psalmo scriptum est: Et spiritum rectum innoua in uisceribus meis. Hoc enim ita si egerimus, statim intelliget ipsa mens nostra semet esse debere, quæ seipsam dedit Deo, quæ sese illi offerat, uotaq; & sacra, & dona Deo debita intra seipsam contineat omnia; neque hoc solum, sed omne etiam suæ pietatis præmium omnem rationem boni sui, in uno ipso Deo collocet, atq; constituat. Hoc enim est mente renouari, quod in fide CHRISTI totum positum est, ueterem hominem exuere, & nouum fieri, formamq; nouam spiritus & ueritatis induere, quæ antiquis seculis fuit ignorata, & desciscere à uetustis, quæ mundana, & corporea scilicet sunt. Inueterascunt enim quæ sunt corporis, atq; quod alibi Paulus, hoc est in nouitate spiritus, non in uetustate literæ ambulare.

Dico enim per gratiam datam mihi, cuicunq; existenti in uobis, ne plus sapiat præter id, quod oportet sapere: sed sapiat ad temperantiã, sicut unicuiq; Deus impartiuit mensuram fidei. Quemadmodum enim in uno corpore membra multa habemus, membra autem omnia non eandem habent actionem: sic multi unum corpus sumus in CHRISTO, singuli autem inter nos membra.

QVOD modo cõmonuit, ut ne configurarentur huic seculo, id nunc loquitur expressius ab eo fratres errore reuocans, in quem nonnullos eorum lapsos intelligebat, qui religionem CHRISTI & professionem Christianæ humilitatis ad ambitionis studium, & ad elationem animi conferebant: quoq; maiores ipsi, atq; eminentiores inter fratres uiderentur, cū pollicebatur de se plura, q̄ præstare poterant; tum autem ad suam potestatem, suumq; iudicium contemptis cæteris regimen, & administrationem rerum

rerum nitentur reuocare, quorum duo hæc uitia infesta præcipue cõsensionis, atq; con-
cordiæ, ostentationis unum, & alterum ambitus duabus præclaris rationibus Paulus
castigaturus ne in id ipse incidere arrogantia uitium, quod est in illis, reprehensus
uideatur, primum agit cum eis lenissime, deinde proponit se hoc docendi, monendiq;
officiũ suscipere non temere, nec ppter arrogantiam, sed per gratiam, quæ sibi data sit,
nempe apostolatus, & legationis à summo Deo, ut sit ipse cū uniuersi **C H R I S T I**
mysterij, tum eorum morum, qui Christianæ fidei conueniunt, omnibus hominibus, &
prædicator, & doctor. Præcipit ergo ut ne quis sapere cõtendat plusquã oportet, sed
unusquisq; hæcenus sapiat, ut ne prætereat temperamentum, quod quidẽ tempera-
mentum sibi quisq; ex ea intus animi fiducia admetiatur, quam impartiuit illi Deus.
Fidem enim hic pro fiducia posuit profecto Apostolus, quod idem & infra facturum
est, quã dicet, omne quod ex fide nõ est, peccatum esse; id est, omne quo quis magis se
ostentat q̃ conscientia ipse sit posse à se præstari, id peccatum esse; quippe quod crimen
in se contineat, semper quidem mendacij, sæpe auaritiæ, nonnunquã etiã ambitio-
nis. Verum hæc fiducia animi, interiorq; conscientia, quæ sæpenumero propter igno-
rantiam, & simplicitatem eorum, inter quos uersamur, efficere, & cõsequi multa posset
non sua uir, neq; ueritate freta, sed illorum imbecillitate, qui facillè inducerentur, quo
quidem casu nõ fiducia esset, sed fraus, atq; astutia; hæc, inquam, fiducia tunc demum
uera, rectaq; est, & ueram mensurã accipit, si eam accipiat à summo Deo, & sese illi ap-
probet, ipsumq; præ mētis oculis habeat. Fidere ergo nostrũ, sanctum, uerumq; in eo
potissimũ existit, cum illa fiducia à Deo unicuiq; dimensa est, cum est nixa ueritate,
cum non ex errore hominũ se metitur, sed sui ipsius bene cõscia tota ad Deum con-
uersa est, habetq; eũ sibi finem propositũ, in quo humilitas animi cernitur, & illa mo-
destiæ, ac temperantiæ uirtus, quæ solis nobis, qui in **C H R I S T V M** credimus, pla-
nè nota, animaduersaq; est; ab hominibus uero, qui sunt mundi, penitus ignoratur.
Mundus enim qui in eo totus est, ut uideatur res esse, nõ ut ita sit, tantũ quenq; postu-
lat ingerere se, atq; agere, quãtum cæteris persuadere potis est, siue eos fallere, atque
inducere arte ualeat, siue etiã cogere, uimq; afferre, semperq; illi mundi opinionibus
magni, & præstãtes uiri existimati sunt; qui ut superiores cæteris essent, quoquo modo
uincere, atq; efficere ualuerunt. At non hoc à nobis postulat aut expectat Deus, sed
omnis nos diuina ratio, & **C H R I S T I** Iesu domini nostri actio, atque admonitio ad
humilitatẽ animi, & ad paupertatẽ spiritus conuertit, ut summissè semper, & modice
de nobis ipsis sentiamus; sic & nos docet in Euãgelio **C H R I S T V S** usq; adeo de no-
bis nihil elate sapere, ut cum omnia rectè, riteq; egerimus, nihilominus inutiles nos
feruos tum quoq; confiteamur. Et in monte rursus ad discipulos uerba faciens, bea-
tos eos imprimis uocat, qui sunt pauperes spiritu: neq; ipse tamẽ ea abiectioe animi
esse nos uult, ut non audeamus talentum nobis creditum exercere. Ignauia enim id
crimen, atq; desidia, non humilitatis est, neq; moderationis studium, sed ut caueamus
ne supra id, quod decet, & quod oportet, & curam nostram studeamus extollere, &
operam. Sapere ergo oportet ad temperantiã, quod duobus modis fit, uno modo cū
in eo, quod p̃stremur, nequaquam plus promittimus, q̃ quod præstare cum integri-
tate possimus, sed tantum, quantũ fides conscientia nostræ, & ex Deo ducta, dimen-
saq; fiducia suppeditat. Altero, cū in nostro munere, officioq; insistimus, neq; alienas
curationes inuadimus atq; usurpamus. Hoc enim ubi fit, graues ibi, acerbæq; queri-
monia, & assidua inter fratres excitantur cõtentiones, corpusq; ecclesiæ discinditur,
quod ad humani corporis similitudinẽ uno **C H R I S T I** spiritu uegetatũ, & alitum
habet tanq; membra quidem uarias in se operantium facultates, sed ita inter se distin-
ctas, ut in diuisis singulorũ actionibus una omnium cõmunis procuretur salus. Quod
si membrum unum aliquod aliorum sibi membrorum functiones usurpare contendat,
iam confusio in corpore & ordinis, & societatũ fiat perturbatio. Quemadmodũ ipse
ad Corinthios scribit: Si totũ corpus oculus, ubi auditus: si totum auditus, ubi olfa-
ctus: aut si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Malus ergo, & seditiosus
homo ille est, qui in societate & cœtu omnia ad se, & ad suam autoritatem con-
atur attrahere, cæterisq; antecellere uult, etiã in quo minime est officio à Deo ipse

delectus, neq; ille seruit CHRISTO, sed ad mundum præpostera quadam ambitione reuoluitur, regulamq; suæ facultatis non ex Deo metitur, neq; ex conscientia, sed ex errore reliquorum, & elatione animi sua, à quo uitiò ut maxime uelint abesse, fratres suos admonet, & obtestatur Paulus.

Habentes autem dona secundum gratiam datam nobis differentia, siue prophetiam secundum portionem fidei; siue ministerium, in ministerio, siue qui docet in doctrina, siue qui hortatur, in hortatione.

HAEC SINE dubio dona omnia sunt Dei. Ut enim quis aptus, atq; idoneus ad quamc; rem magnam, præclaramq; sit, Dei totum benignitati, & gratiæ ascribitur. Et dantur quidem ista à Deo: exercentur autem à nobis pro portione conscientiæ, quantum quisq; ex Deo fidei, aptumq; se & cõmodum ad exercenda illa intelligit. Siue ergo prophetiæ donum à Deo obtinuerimus, in illa nos exerceamus, sed usque eò, quoad conscij nobis sumus ab Deo fuisse impartitũ, ne ue falsos illos prophetas ueteres imitemur, qui captandæ humanæ gloriæ causa, ea prædicebant, quæ sibi incognita esse ne ipsi quidem nesciebant. De quibus ueri prophetae in scripturis tam grauius conqueruntur. Quòd si prophetiã lic accipiamus, ut declarationem obscuriorum in scriptura locorum, id est, abditorum mysteriorum reuelationem, cuiusmodi quibusdam in locis uidetur accipere Paulus: in omnibus tamen eadem fidei, hoc est conscientiæ mēsurā adhibenda est, ut ne plus polliceamur, quàm cõscij nobis sumus, posse nos præstare. Sic etiam in ministerio regula eadē teneatur, præclara autem ferme est etiã exercitatio ministerij, ut fuit elemosynis, cibisq; dispersiendis Stephano, & Nicanori, & alijs quinq; ut Paulo, & Timotheo in ferendis ad sanctos Hierusalem Græcorum, Macedonumq; donis, atque subsidijs, ut Petro, & Ioanni per concilium Apostolorum missis ad Samaritas. Nam & egregiam comitatem eiusmodi administratio requirit, & insignem prudentiam, in qua tamen quisq; tantum se exhibeat, quantum ferre idoneus est: sic & in docēdo, & in exhortando fines eos quisq; teneat, intra quos possit uerti, ne ue plus se ostentando in uitiũ arrogantia, ambitionisq; procurrat, idemq; in suo, non in alieno uersetur munere, atq; officio. Atq; hæc, ut diximus, dona omnino Dei sunt. Spirituales enim sunt uirtutes: quæ autem sequuntur, partem in se habent nostræ etiam uoludtatis, animiq; inductionis.

Qui impertit in simplicitate, qui patrocinator in diligentia, qui misertur in hilaritate, dilectio non simulata: odio habentes, quod prauum est, Agglutinati bono, fraterna dilectione inter uos amātes, honore alius alium anteuenientes, studio impigri, spiritu feruentes, Domino seruiētes, spe gaudentes, in angustia tolerantes, in oratione perseverantes, necessitatibus sanctorum cõmunicantes, hospitalitatem sectantes.

QUI partem dat, hoc est, qui alium secum participem facit, qui rem aut consiliũ, aut operam suam proximo impertit, atq; communicat, id agat simpliciter, & liberaliter, ne ue manum, animumq; restringat, neque astute ad se aliquid referat, sed illius tantum causa, quem ope sua subleuat, ad commodandum illi, & ad ferendum auxiliũ adducatur, neque spectet in eo quàm minima opera, aut impensa facere id possit, sed ut quàm optime illi consulat. Hoc enim est cõmunicare, & participem facere in simplicitate, quòd ea simplex, & mens est, & manus, quæ aperta est. In quo genere communicandi, & impertiendi maxime ingenuum, & come est, pertinetq; imprimis ad simplicitatem ita communicare te alteri, ut non eo quòd illum adiuues, tibi esse maior, sed quòd per illum tibi occasio benigne faciendi oblata sit, gratiam quandam tu illi debere uideare. Qui uero patrocinator, diligentiam adhibeat, ut curam suscepti muneris non solum corpore, sed studio etiam animi strenue exequatur, fidemq; suam præstet, siue ille sponte suscepto negotio pupillis, & uicuis tutandis adsit, ægrotisq; curandis, siue etiam suffragio cæterorum simili officio alicui, aut muneris sit præpositus. Sic enim omnis curatio, omnisq; patrocinatorio Christiano

Christiano homini, Deoq; rite seruienti gerenda est, non ut ea domesticum ad com-
modum, sed ut ad salutem & utilitatem eorum, quibus moderatur, prorsus tota con-
feratur. Misereri autem in hilaritate, est effectum misericordiae iucunde, hilareq; præ-
stare: qui animi habitus cum adest miserentibus, non modo hi non fugiunt miserendi
tempora, sed appetunt etiam ultro ea, atque insectantur. Quod si ne apud gentiles
quidem illa pietas probabatur, quæ coacta erat, & mœsta, ut etiam uulgari illorum
proverbio circumferretur, neminem, qui pietatem caueret, esse pium: quanto magis
nobis hæc terrena bona libenter communicantibus, ut in cœlo multiplicata alia, &
longe præstantiora consequamur, conuenit cum uoluptate, ac lætitiâ hanc mercem
cōmutare, subuenireq; egestatibus aliorum, ut cœlestibus ipsi diuitijs reddamur af-
fluentiores. Itaq; & alibi Paulus: Non ex tristitia, inquit, aut ex necessitate, hilarem
enim datorē diligit Deus. Et in Euangelio dominus: Beati misericordes, inquit, quo-
niam ipsi misericordiam consequentur: & beatū eum uocat Dauid, qui respicit super
egenum, & pauperem, quoniam in die mala liberabit eum Dominus. Et uere si uolu-
mus existimare, ista maxime in dando, subueniendoq; hilaritas regni nobis cœlestis
est conciliatrix. Nullum enim graue facinus, nullum atrox delictum hæere posse
uidetur in natura eiusmodi, quæ ad benignitatem, & ad misericordiam erga paupe-
res propensa sit, nec uero alia re magis ad imitationem Dei propè accedimus, quam
miserendo, benigneq; faciendo. Hæc est uirtus maxime Christiani nominis propria,
hæc una nos cum Deo præcipue coniungit, hæc facit, ut uere fidem adepti, & ueram
ex fide iustitiam à Deo consecuti esse uideamur. Etenim quinam alius fuit introitus,
aut quod principium beneficentiæ, & bonitatis Dei erga nos, simul ut sperare in eo,
& confidere per I E S U M Christum cœpimus, quam misericordiam, & per misericor-
diam diuinorum bonorum effuse nobis, & liberaliter facta largitio? Nos uero quo
pacto eandem Dei benignitatem, & iustitiam in nosmetipsos imitando transferimus,
& ex eadem diuinæ bonitatis forma sumus insigniti, si non efficiamur & ipsi miseri-
cordes? Quæ deniq; uirtus, quod institutum uitæ, quæ actio in illo summo, seuerocq;
iudicio in regnum, & partem electorū Dei nos introductura est, nisi quod egentium,
& calamitosorum in hac uita fuerimus miserti? At nō cuncti diuites sumus, nec qui
queamus aliorum difficultatibus subsidio esse, ne perturbare animo, affectum tuum
Deus accipit, de facultatibus uerè existimat, & simul in memoriâredi anuis illius,
ex Euangelio, quæ cum duos æreos minutos in templum contulisset, facillè omnium
opes, & dona superauit. Nulla est uirtus, quæ quidem Christiana sit, quæ non omni-
bus sit cōmunis. Nam neq; Deus ipse, qui est unus nobis uniuersa uirtus, cuiusquam
est proprius Deus, sed omnium cōmunis, quicunq; eum appetunt, uoluntq;. Verum
& si tanti est in homine Christiano misericordiam, ut ipsa introitus quodam modo, &
uestibulum ad imitandum uere Deum esse uideatur; tamen & ea ipsa uirtus, & cæ-
teræ omnes in principe uirtutum charitate continentur. Porrò est charitas dilectio
non simulata, neq; tamen hoc satis. Potest enim esse etiam in malis dilectio, sed est cha-
ritas dilectio in bonis non simulata. Itaq; adiungit ad dilectionem huiusmodi, ut odio
habeant prauum, non id tantum deuitent, & agglutinati sint bono, non solum id se-
ctentur, hoc est, ut nunquam accedant ad malum, à bono nunquam recedant, additq;
ut fraterno amore inter se diligant, quâdoquidem fratres iam sunt, non ex uoluntate
carnis, neq; ex uoluntate uiri, qua quidem ratione, etiam disiuncti longissime inter
se, atq; alieni esse possunt; sed ex eodē patre Deo renati, & progeniti, quod est sanctis-
simum, & maximū ueræ germanitatis uinculū. Quo autē fraterna hæc necessitudi-
nis inter eos cōiunctio firmior habeatur, sapiens, & salutare dat documentū, ut alium
alius in honorando antecedit, quæ est concordia, & pacis arcta cōnexio. Nanq; exi-
stimare honorem sibi potius deberi, quam alteri præstandum esse, nequaquam Chris-
tianum, neq; adeo fraternum est. Habet enim fraternitas summā æqualitatem, quam
uestigio turbat, atq; infringit, qui sibi plus arrogat, quam alteri ipse paratus sit de-
ferre. Et tamen ista superbiam, & fastus quasi rudimenta prima sunt, appetere honorē
ab altero libentius, quam alteri habere, quibus à C H R I S T I fide nihil est alienius.
Sequitur ut studio impigri esse debeamus, spiritu seruētes, quæ sunt certa indicia fir-
mati

mati iam in bona parte habitus nostri, cum quod agimus rectum cum uoluptate id agimus, ex qua deinde quidem uoluptate, ad libentius, sapius, studiosiusq; id agendum nostra excitatur, accenditurq; uoluntas. Sed ut in his omnibus domino seruiamus, non nostrae uidelicet utilitati, neq; glorie, sed ad dominum Deum omnia referamus, q; si ad nos quoq; aliquid referendum sit, id ex eo genere bonorum sit, quae sperare tantummodo in hac uita; assequi uero nullo pacto, nisi sola sperandi laetitia & uoluptate ualeamus, istiusmodi bona sunt caelestia, & sempiterna, quae haereditate patris nostri Dei in futuro seculo sumus adepturi. Ex omnibus igitur studijs operationibusq; nostris, quas ppter Deum illius honori, & nomini inseruientes suscipimus, nihil omnino ad nos quod praesens bonum afferat, sed tantummodo bonorum spem futurorum, & ex ea spe gaudium quidem praesens ac laetitiam conuertamus. Hanc porro spem consequitur tolerantia reru difficilium, cum aut fortuitis casibus, aut hominum iniurijs oppressi, atq; uexati, eadem futuroe bonorum spe, quorum per alienas iniurias eripi nobis adeptio non potest, nosmetipsos consolamur, in quo alternis quodam modo adminiculis, & patientia ipsa spem magis confirmat, & spes fulcit, corroboratq; patientiam. Nam & supra dixit, q; patientia probationem conficit, & probatio spem. Firmius enim tunc certe speramus, cum factio in rebus aduersis nostri periculo, hic quoq; intelligimus Dei opem nobis, atq; auxiliu ad tolerandum fortiter aduersa non defuisse. Atq; ex his, quae iam nobis praebuit, ad ea, quae restant donanda ac largienda, oblidem eum nobis suam beneuolentiam, uoluntatemq; dedisse. Et quoniam qui spe suffulti gaudent, illa identidem in animo uoluntant, quibus sperandis, cogitandisq; letantur: ideo comitem huius quoque spei, & ex spe laetitia addidit orationem, in qua perseverantes sunt, qui illa aeterna bona, & eorum authorem bonoru Deum adamauerunt. Saep enim colloqui cum eo, & desyderia sua exponere illi, quem quis amet, iucundum imprimis, & optabile est: & est haec maxime crebra, ac continens oratio. Neq; solum ferre nos, & tolerare difficilia, sed in illis etiam comunicare cum sanctis uiris hortatur, & admonet, quasi si immunes ipsi esse possimus, nolimus id tamen, sed praoptemus magis in societate sanctoru arumnas ferre, & perpeti, q; saeparatim liberi, & pacati uiuere, quod uel cordis affectu, uel re etiam ipsa, & opere praestare debemus. Hoc faciebant, qui sua omnia uenundantes, precia ad pedes Apostolorum deferbant, qui uinctos, & male uexatos fideles CHRISTI, sua cura, & ope, & obsequio subleuabant, ciectis, & peregrinantibus comites se adiungebant, qui illos deniq; certare cum tortore pro CHRISTI nomine cum uiderent, ultro se quoq; ipsi in idem certamen sistebant, atq; offerebant. Iam hospitalitatis amor, diligensq; sectatio ceteris ante dictis uirtutibus consentanea est. In qua Lot, & Abraam egregium studium adhibuere. Abraam quidem usq; eo, ut non modo uenientes hospites hilare exciperet, ueru etiam ad diuertendum, & ad comorandum precibus obtestationibusq; congeret, cuius quidem humanitatis uterq; eorum dignum a Deo praemium est consecutus. Atq; omnes quidem adhuc comemoratae uirtutes cum praclarae sunt, & Christianae, & hac professione dignae, quae caeli tantum studium, & immortalitatis suscipit, nulli autem terranae curae, neq; interiturae rei est affixa; tum uero, quae sequuntur etiam magis ex intimo sacrario fidei, & religionis nostrae depromptae sunt, nullamq; omnino habent cum usitatis hominum uirtutibus communionem.

Benedicite insectantibus uos, benedicite, & ne execramini, gaudere cum gaudentibus, & flere cu flentibus: idem alius de alio uicissim sentientes: non alta spirantes, sed humilibus simul inclinati. Ne este sapietes apud uosmetipsos. Nemini malum pro malo reddentes: procurantes honesta coram omnibus hominibus. Si fieri potest, quantum est in uobis, cu omnibus hominibus pacem seruantes. Non uosmetipsi ulciscentes dilecti, sed date locum irae: scriptum est enim, Mihi ultio, ego rependam, dicit dominus. Si ergo esurit inimicus tuus, pasce eum: hoc enim agens, carbones ignis acruabis in caput eius. Ne uincare a malo, sed uince in bono malum,

Iam benedi

IAM benedicere maledicētibz, & benignum esse aduersus eos qui te infectētur, commodeq; de illis, & ad illos loqui, necnon bona omnia optare ijs, qui tibi mala inferant. Rursusq; & gaudia tua, & mœrores ita ad aliorum affectus accommodare, & flectere, ut ex illorum conuersionibus animorum, atque sensibus tua pendeat affectio, quodq; communis est, & tanquam uniuerse dictum eodem erga proximum affectum animo esse, quo ipse erga semet proximus affectus sit, proprię Christiani hominis uirtutes sunt prioribus non usquequaq; intellectæ seculis, quas illa per fidem CHRIST I nobis ex Deo insinuata, & ad imitationem eius suscepta iustitia palam proposuit, & demonstraui. Neq; earum usum, & cognitionem iustitia legis tam exprimere potuit, quàm adumbrare. Nam & illa dixit, si incideris in bouem inimici tui, aut alium errantem, reducito eum, & si sub onere succumbentem aspexeris, subleuato. Ac humanitatis quidem officium illa inimico exhiberi uoluit, ut esset ad tollendas inimicitias occasio, uirtus uero Christiana est, nullum omnino habere inimicum, sed ut ita consociemus cor nostrum cum corde proximi, ut in unum quasi cum eo sensum coeamus; quæ tamen uirtus illud mysterium fidei, & CHRIST I necessario consequitur. Etenim cum eorum, quæ ex hoc mundo sunt, nihil omnino nostra magni interesse putemus, solaq; illa iudicemus, & expetamus bona, quæ nobis ab Deo in altera uita proposita sunt; nulla ex his rebus cupiditate immoderata, nullo impetu animi perturbamur, quo minus piã, atq; inuiolatã pacẽ cū proximo, & fraternæ charitatem necessitudinis teneamus. Itaq; & possumus iniurias infectantiũ placate ferre, & illis loqui, atq; optare bona, qui nos afflictos, & oppressos uolunt, quando illi nihil nobis auferre possunt eorum bonorum, quæ sola nobis chara sunt, & quæ unice appetenda ducimus, quinimò eos auide cupimus ipsi resipiscere, & sanam illis mentem à domino Deo deprecamur. Ac ferre quidem conuitia, & iniurias insolentium hominum, atq; inimicorum etiam philosophorum nonnunquam est; reddere autem pro cõuictijs laudationes, & beneficijs maleficia compensare, hoc non cuiusuis iam, sed Christiani tantummodo & animi, & instituti esse potest. Ita & in Matthæo dominus, Diligite inimicos uestros, & orate pro persequentibus, & calumniantibus uos. Cū autem gaudemus cum gaudentibus, & flemus cum flentibus, omnem funditus liuorem, & maleuolentiam ex animo eijcimus. Ut inuideamus omnino nemini, qui floreat, & abundet, siue uirtutis laude, siue etiam opibus, & apud homines auctoritate, atq; fama. In quo enim maxime rationem boni ponimus, in mutuo uidelicet inter nos Dei amore, atq; nostro, scimus nos in eo si uelimus à nemine posse superari. Nec uero ipsum hoc bonum nobis solis appetimus, sed cupimus cæteros quoq; omnes illius nobiscū esse æque participes. Atq; ut animum immunem ab inuidiæ labe retinemus, facileq; eodem gaudio cum gaudentibus communicamus; sic ad miserias aliorum animo frangimur, mœroremq; nostrum, & lachrymas cum mœrentibus coniungimus, etenim hæc affectio imprimis naturalis est, neque Deo aduersaria, sed animis digna misericordibus, qui ad subueniendum, & opitulandum calamitoso propensi sunt, qui tunc uere Christiani sunt, uereq; fideles, siquas ipsi calamitates, hominumq; iniurias, corporis morbos, fortunarum amissiones fortiter, & constanter in se ferunt, eas in proximo suo nequeunt immoto animo ferre; sed ad conspectum, & sensum hominum calamitosorum misericordia collabuntur. Et sanè gaudere cum gaudentibus probum, & pulchrum, sanctumq; est, animiq; ab omni labe, & infuscamento maleuolentiæ puri, mundiq; proprium. Flere autem cum flentibus perhumanum, & mite. Oportet autem nos si hæc implere recte, & consequi omnia uolumus, fingere animos nostros ex aliorum uoluntatibus, atq; animis; cumq; affectione nulla ipsi propter nosmetipsos perturbemur, ex alienis tamen animorū permotionibus affici, ut idem uicissim inter nos sentiamus, & proximorum unusquisque prosperitates, atque ærumnas, nihil de suis interim laborans, reputet suas. Sic enim & læticias proximorum gratulando simul cū illis, lætandoq; augebimus, & diminuemus, ac subleuabimus mœrores condolendo. Quod si hoc fiet, ut ex affectibus aliorum, non ex nostris afficiamur, omnibus alijs perturbationibus ex animo nostro excisis, atq; eiectis, duobus tantum motibus impellemur. Lætitia ex proximi rebus secundis, & ex infelici misericordia, Irasci enim

& inuidere, & odio habere, & cupiditate adigi, affectus sunt eorum, qui sibi ipsis afficiuntur, non proximo. Sequitur, ut ne alta nobis proponamus, ne ad magna, quæ mundi sunt aspiremus, ne administrationes rerum publicarum, ne magistratus, honores, imperia, ne gloriam appetamus; sed in paruis, & obscuris, & ignobilibus mundi libentius consistamus, nec solum extra debemus esse humiles, sed nobis etiam ipsis & intus exigui. Est enim hoc illi finitimum, & simile, à quo cauere nos admonet, ut ne simus nobis ipsis sapientes: id est, ne ita ipsi nobis placeamus, ut egere minime aliorum consilio arbitremur. De his & alio loco scriptura, Veh ijs, qui sibi ipsi sapiunt, & coram seipsis sunt scientes. Hos & grauius increpat ac refellit Salomon: Vidisti ne, inquires, uirum sapientem in oculis suis? spes de infano maior, quam de eo est. Et nimirum putidi isti omnes, & molesti imprimis sunt, ac in coetu, & conuentu ceteros fastidientes, quod præcipue uitium consensionem aufert, & concordiam de ecclesia. Non enim isti membrum se esse pati possunt, sed caput, uel potius ex sese corpus aliud conantur facere. Ita & pauperes ut essemus spiritu, nos hortatus est CHRISTVS. Nemini malum pro malo, ut reddamus, in quo lex contraria, quæ oculum pro oculo & dentem pro dente rependit iubet; ideoque ea non est ad ueram Dei iustitiam, quam postea fides CHRISTI consecuta est, suo munere peruecta. Nihil quidem huiusmodi omnino in Euangelio est, ut procuremus honesta coram hominibus, ut neminem exemplo malo lædamus, & exemplo bono cunctos ad uirtutem, & ad iustitiam prouocemus, ut habeamus pacem cum omnibus, quantum in nobis est, hoc est, ut neque excitandis, neque alendis contentionibus, & discordijs ulla à nobis ansa, ullus fomes præbeatur. Cum omnibus uero tam fidelibus, quam etiã infidelibus, quod idem ad Corinthios, Sine offensione estote Iudæis, & gentibus, & ecclesiæ Dei. Et quoniam hoc fortasse facilius factu sit, non præbere causam, neque initium iræ, fugereque rixandi, & altercandi occasiones, illud quod est difficilius, nominatim interdicit, ut neque etiam lacerati iniuria & prouocati de ulciscendo cogitemus. Sæpe enim usu uenit, ut qui discordijs causam non dederunt, offensione tamen primo accepta iram deinde, & odium diutius ipsi foueant, nutriantque dissidia, quæ alij intulerunt. Sed ut non esse authorem dissensionum communioris prudentiæ est, sic acceptam iniuriam non persequi eminentioris uirtutis. Dare igitur spatium iræ nos suadet, & concitos illos animi motus primo cohibere, deinde in totum permittere Deo, qui iustissimus ultor est eorum, qui iniuria læsi sunt. Ac cum tanta quenquam esse constantia, & firmitate animi, ut iniuria non moueatur, maximum uideri possit. Addit tamen aliud maius & multo admirabilius, ut eos ipsos inimicos nostros, qui nos læserunt, qui damnis & ignominijs nos ut afficerent, operam omnem impenderunt, inopia & necessitatibus oppressos ope nostra subleuemus, ut pascamus famelicos, ut sitientes potu recreemus, ut prestemus denique illis in egestate eorum, & penuria officia amicorum, & beneuolentium hominum. Quo quid memorari potest iam diuinius? Atque hæc sunt non documenta solum Christianæ fidei, sed monumenta etiam in nobis Dei bonitatis, quibus ad tantæ, & tam præcellæ uirtutis cognitionem atque usum, illo donante sublatis sumus: quanquam est hoc præceptum traditum idem à Salomone, & totidem penè uerbis ab Apostolo relatū, ut esurientem pascamus inimicum, sicque in caput illius prunas aceruemus. Quid ergo interest, quæsierit aliquis, si ex lege quoque præcepta huiusmodi habentur, aut quomodo hæc erunt Christianæ fidei propria? Illud nimirum, quod ea data illis sunt ad terrenam pacatius traducendam uitam, nobis ad immortalem alteram illam acquirendam, & apud illos rationem quandam prudentiæ humanæque sapientiæ continent, apud nos diuinæ uirtutis, & bonitatis. Ut enim diximus, nos non inimico tantum commodare (id enim iubet etiam interdum lex) sed inimicum ultro diligere iubemur, quod nobis, qui iniuriam nullam agnoscimus, perfacile est. Illis uero mundi bona sectantibus profusissimum. Et tamen in ipsa quoque ueteri lege quædam interdum existunt scintillæ, tanquam CHRISTVM & euangelium patefacere uolentes. Sed tenues eæ, & imperfectæ, ut hoc ipsum, quod de pacendo inimico protulit Salomon, Christianum planè uideretur, nisi finis in eo appareret, non obsequium, & gratificatio erga Deum, sed ipsius inimici tribor, atque confusio; quæ etsi ratio ab Apostolo

stolo quoque per occasionem inducitur auctoritatis posita est; non tamen uerecundia inimici, ut finis ab eo, sed quod placitum sit Deo precipue spectatum est. Igitur hæc ple-
na, & propria fidei nostræ præcepta sunt, quæ non auribus solum percepta, sed omni-
bus animi sensibus comprehensa teneamus, si uere CHRISTO sumus dediti, & fideles.
Quæ quis unquam quæso inuenit Philosophus? aut quæ animis hominū sapiētia in-
nuauit, quæ prisca literæ, quæ mores, quæ res, aut temporis cōuersio huiusmodi genus
prudētia, huiusmodi genus uirtutis, humanitatis, liberalitatis, tēperantiæ, aut usu do-
cuit, aut præceptis, legibusque monstrauit, ut statueremus opes, facultatesque nostras ini-
micis æque nostris ac cōiunctis & familiaribus debere esse paratas? Et tamen si uere
existimare uolumus, hac una ratione maxime tolluntur discordiæ ex societate, iræ
sedantur, odia placantur, firma, & fidelis consensio cōstituitur: ita animo ab hisce per-
turbationibus uacuo, atque soluto hæere planè in Deo nostra mens, & frui beato gau-
dio illius suauissimæ, & longe nobilissimæ contemplationis permittitur. Nam quod
addit Paulus eos, qui sic fecerint, ut pascant, & alant esurientem inimicum, prunas
ignis in caput illius acruaturos, eo pertinet, ut futurus ille sit sui ipsius obiurgator
acerrimus, qui iniquitatem suam tali humanitate cognouerit remunerari. Itaque rubo-
re, & conscientia, & morsu animi perurgetur, maioresque ipse exiget à se pœnas erro-
ris sui, quam ad irati inimici arbitrium fuisset persoluturus, quod quidē illi cedere po-
terit ad correctionem, emendationemque prioris sententiæ, nobis uero siqui ita egeri-
mus, insignem ea res apud Deum gratiam, & singulare solatium iam perfectæ in no-
bis fidei erga Deum allatura est, ad hoc idem ualet etiam quod sequitur, ut ne uincamur
à malo, sed uincamus in bono malum, quod quidē maiorem semper boni, quam
malī esse potentiā indicat, cum possit quidē ab alterius malo bonum nostrū nō uinci,
nuncque autē possit hoc, ad quod hortamur, bonum nō alienum malum uincere. HIC
LANGEV S, Præclara nimirum, inquit, & egregia morum documenta præbet no-
bis Paulus. Atque ut tu modo Sadolete dicebas, non cum aliorum legibus, institutisque
communia, sed propria nostræ fidei, atque ex sanctissimis deprompta Christianæ reli-
gionis adytis, in quibus hoc uideo ab ipso precipue queri, ut omnium nostrorum cō-
siliorum, atque factorum constans, & solida ratio, quæ ex solo Deo, & ex interiore cuiusque
conscientiæ iudicio spectanda est, ad mundi opiniones, & studia ne prolabatur. Nam
quemadmodum flumen cum peruenerit in mare, amisso fluminis nomine, & natura,
naturam illam accipit, qua cum permixtum iam, atque confusum est, ipsamque simul ma-
ris subit appellationem, sic mihi uidetur uereri Paulus, ne si uera uirtus, & ea, quæ ex
Deo suscepta est, ostendere se instituerit, uel paululum opinionibus hominum, atque
studijs proprium statim uirtutis nomen amittat, sitque non amplius Christiana uirtus,
sed popularis. Itaque illam ipsam tanquam castissimam uirginem ab omnium oculis aspe-
ctibusque semotam sedere domi in intimis penetralibus iubet, sua ipsam ueritate, con-
scientiaque contentam, Deumque sibi unum, & semper proponentem, cui placere soli, &
se probare studeat. Omnem autem ab hominibus famam, omnem externæ cōmenda-
tionem laudis sedulo deuitantem, ne si forte oculis sermonibusque se dederit, ab Deo
paulatim segregata, & ex integritate sua deducta corrumpatur. Sanctum hoc confi-
lium, & salutaris sententiæ profectò est, uti ita semper in ueritate maneamus, ne opinio-
nibus uanis auferamur. Sed si est libere dicendū, quod sentio, non uirilem in nobis uir-
tutem, instituere uidetur Paulus; sed uirginalem quādam potius, & timidam omneis
offensiunculas, & omnia undique pericula metuentem; quæ si huiuscemodi sit, sibi qui-
dem forsitan illa satisfaciatur, & sit seipsa contenta; ad commoda autem, & utilitates alio-
rum parum fructus, & emolumentū afferre uideatur. Atque ut quemadmodum ego in-
telligo, apertius uobis sententiam meam exponam. Cum duo sint hominum genera,
quæ Deo recte seruire studeant, unum eorum, qui in solitudinibus, aut in locis ad hanc
ipsam rem factis semoti ab usu, & familiaritatibus multorum placatam sibi, & tran-
quillam eligunt uitam, suosque sermones, & consilia non cum hominibus, sed cū Deo
ipso conferunt. Alterum, quorum robustior est animus, & ad omneis fructus rerum
humanarum subeundos, ac sustinendos aliquanto fortior, qui sese cum cæteris homi-
nibus dedunt, qui in populo uersantur, qui instrumentum illarum, quas ab Deo acce-

perunt uirtutum, non domi inclusum continent: sed proferunt ad usum, utilitatemque communem, offeruntque sese temporibus, atque periculis: sæpe iracundijs aliorum, sæpe calumnijs, sæpe improbitatibus, sæpe ignominijs, damnisque expositi: horum inquam, duorum generum, & si utrunque sanctum est Deo, rite seruiens, nempe ego tamē magis hoc probauerim, quod cœlestes illas ex Deo opes, quas possidet, nō sepositas sibi soli, sed cunctorum usui, & commodo uult esse propositas. Etenim mihi quidē hic uidentur propius se ad Deum illum ipsum intuendo, imitādoque adiungere. Porro ipsius Dei cum bonitas illa sit, ut ea in se primum infinita & immensa in omnium deinde hominum, atque rerum salutem, utilitatem, cōmodumque diffundatur: sic qui bonum suum reliquis impartiant, hi mihi uidentur diuinam illam bonitatem apta quadā inter homines imaginis similitudine melius referre. Atque hos ego, ut longe alijs antepo, sic non contemno ne illos quidem, qui sese in silentium, & in solitudinem abdiderunt, remotique ab omni iactatione populari, & tanquam in portum ex fluctibus delati, quietam, & securam ducunt uitam, in eius quem unum præcipue adamauerunt cōtemplatione Dei perpetuo inhærentes, tuta hæc & beata ratio degendæ uitæ, ac toto suæ ætatis decursu pacatior longe, atque dulcior: sed quam tamen celebritate nimia illam appetitum frequentari non expediat. Etenim quid cæteris fiet, si omnes qui ad Deum statuerint se conferre, illud unum iter, & illam ad cœlum perueniendī uiam fuerint ingressi: quis populum reliquum bonus author reget: quis uulgo moderabitur: quo pastore uigilanti, & fideli custodientur oues: quis aut certare pro iustitia, aut arguere improbitatem, aut iniquitati obuiam ire, aut tueri innocentiam conabitur: sint sanè sancti isti, qui ab communis uitæ strepitu, atque concursu seiuncti sunt, qui ab mūdo se abalienauerunt, suntque ad Deum unum mente animoque conuersi: sint beati, sint ipsis propemodum angelis, ut dicitur, pares: ego hos nimirum illis præpono, qui uersari æqualiter cum reliquis constituerunt, qui morem illum præcipue secuti sunt, quem à quotidiana consuetudine uiderunt approbari, & cum externis cultus corporis, ordinemque totius uitæ similiter atque cæteri susciperent, ac sectarentur: in ueritate tamen, & integritate animi, & in ipso Deo præter cæteros permanferunt. Nec uero CHRISTVS dominus hoc præcipue genus, & hanc sectam hominum sese communi uitæ dederunt, atque accommodantium non maiore aliquanto honore est profectus, qui cum Petrum antetulit Ioanni, iusque eximia illi authoritatis, & curam, rectorumque ouium suarum attribuit, satis palam indicauit negociosam se, & laboriosam uitam, huic tranquillæ, feriatæque præferre. At enim labi isti facilius, & offendere periculosius, & sæpius abduci ab optimis institutis queunt fateor: sed quis est sibi ipse tam confidens, aut tam fortiter de cæteris audacterque existimans, qui statuat hominem quocumque è genere uitæ, quacumque è ratione, alienum à periculis, & ab offensionibus esse: fragilis est natura nostra, & uoluntas infirma, ut quam non solum impetus, & turbines externarum rerum, sed tacitæ ipsæ sæpe cogitationes quatiant, atque peruellant: quæ tamen dum in fini ipso constanter hæreat, ut ad Deum semper, & ad primum bonum sit directa, in cursu ipso interdum si prolabatur, nequaquam illi in partem peiorem est uertendum: aut ubi, quando ue erit diuinæ misericordie locus: An uero ista uirtus misericordie tanta, & tam eximia iners penitus in Deo, & uacua censenda est: Iam qua ille sui parte, aut sibi melior, potentiorque est, aut nobis commodior, atque communior: cum si misericors ipse non sit, nos salui esse nequeamus: sin autem nos perpetuo innocentes, illius inanis uideatur esse misericordia. At ea illi præcipuam gloriam, nobis autem certioresem semper salutem præbuit, quibus non integritate, & innocentia nostra, sed Dei clementia semper magis est nitendum. Quamobrem nemo quidem me ab hac uita occupata, & populari illa ratione deterruerit, quod eam dicat lapsionibus, & periculis magis expositam esse: ut enim hoc ita sit, tum fructus quidem ea certe ex se fert in aliorum salute procuranda uberiores, tum ipsa duplici Dei præsidio munita est. Nam & uim illam recte agendi, recteque sentiendi hoc magis accipit ab summo Deo, quo ad difficiliōres multo res, & ad duriora uitæ impedimenta dimouenda conuersa est: & siquid aliquando titubauerit in cursu, errandoque delique

deliquerit, per eiusdem Dei misericordiam purgata, atque absterfa, fit splendidior, quàm ulla humana accuratio aut diligentia potuiffet splendescere. Quod si ita est, neque ego secus esse existimo, quæso quam ratione Paulus, & tu cum Paulo Sadolete consentiens, omnem paulo ante Dei omnipotentis cultum ita ad spiritum, & ad mentem redigebatis, ut nihil prorsus externis cerimonijs, nihil oculis, nec auribus, nihil communibus hominum sensibus reliquum faceretis? an omnis omnino religio, omnis adorandi, uenerandi que Dei cerimonia in ipsis intimis, abditisq; cogitationibus, & in tacita sola uoluntate constituenda est, neque est extra signum aliquod, indicium que proferendum, quod inclusam nostram pietatem erga Deum, ad oculos spectantium traducat, & deferat? Quid sibi ergo templa ista uolunt, quæ tanto, & tam magnifico opere ubiq; ferè gentium, qua Christianum nomen in honore est facta, atque ornata extant? Quid assiduæ in illis Deum personantium, & pro populo rogantium sacerdotum preces? quid ipsi ordines, gradusq; sacerdotiorum? quid aræ, quid ignes, quid uestes luculentæ, & uariæ, atque (ut poëta inquit) auro, oltroq; rigentes: quas dum ad sacrificandum Deo se apparant, more solenni, atque prisco induere sacerdotes solent, neque putant fas sine illis in mysticis sacris tractandis Deo se offerre. Cantus uero, & uoces, & tibiæ, & symphoniâ chori celebrantes, tum autem minorum maioribus assurrectiones, inter pares mutuæ ceruicum inflexiones, amplexus, comprecationes, pacis oscula, quæ cuncta à communi Ecclesia non adscita modo, atque recepta: uerum etiam præcepta, atque instituta omnibus sunt, non ne perspicue indicant cultum, & religionem in summum Deum, non solum in spiritualibus, & intimis adorationibus; uerum etiam externis in cerimonijs suscipi, & adhiberi oportere: Nam illud quidem credi nullo modo potest, quæ spiritu Dei catholica Ecclesia regatur, eam ad hæc agenda, atq; instituenda nullo bono consilio, sed inani, & irrita ratione fuisse motam, itaq; ego nouos hõice hæreticos, qui nuper exorti omnia perturbauerunt, non alio magis nomine esse detestandos censeo, qm quòd ritum hunc omnem, & communem Ecclesiæ consentientis ceremoniam, quæ in ordine quodam, & in pulcherrimo more sita est, suo quidq; loco, & suo tempore agendi, nec non ad agendū sic se unumquensq; uti legibus præscriptum est, aptandi, atq; apprandi, miscere penitus, & confundere sunt conati: ut cum hoc externū nostræ pietatis testimonium sustulissent, scq; ea ratione ab hominū oculis, & animaduersionibus quasi in occultū, & abditum recepissent; tum demū licentius gererent se erga Deum, atq; intestinæ uoluntatis arbitriū, quod iam à populi conspectibus absconditū eisset, ad quas uellent, tutò cupiditates conuerterent; atq; ij tamen hæc Pauli uerba nos ad interiores cultus Dei semper reuocatis, & ab externis ostentationibus auocantis suis temerarijs opinionibus prætendunt; quæ equidē uerba si sic præcise intelligantur, cum magnā ea profectò perturbationē morum solennium, & statorum in Christiano populo paritura sint, lenius, & consideratius interpretāda censeo; rursus & alio loco, quā præcipit Paulus, ut ne sapiamus plus qm oportet, sed sapiamus ad temperamentum, né ue de nobis plus, aut de facultatibus nostris profiteamur, quàm quantū conscij sumus posse à nobis præstari, atq; ut hanc ipsam conscientiā, non opinione elata, atq; inani, sed diuina ueritate metiamur; habet nimirū ista præceptio rationē illustrē, & splendidam, quòd hoc semper, & imprimis prouidet Apostolus, ne ad ostentationē nostrī, & ad aucupandā populi famam delabamur, omissoq; Deo, & ueritate in imaginibus uanis, atq; umbris insistamus. Sed tamen si, ut uerbo positū est, ita nude intelligatur, multa accidant necesse est, quæ sint societati hominū, & recte institutis cœtibus, conuentibusq; damnosa. Quod sic mecum quæso considerate. Ac primū totam huius Pauli sententiæ accipite ambiguitatē: etenim ita quæro, quā metiri iubemur ex Deo facultatū nostrarū conscientiam, utrū eam ut cōparatam cum Deo ipso metiemur, an ut ad homines cōuersam: Si ut erga Deum, obsecro quis nostrorū est, aut cunctorum omnino hominū, modo is à mente sua, & à bono consilio penitus nō sit derelictus, cui possit coram Deo aliquod suæ facultatis, & puræ, integræq; conscientiæ uestigiū reliquum uideri? qui non in illa infinita uī, atque uirtute, si seipsum aduersus illam spectet, atque expendat omnis suos sensus, omnes intestinas animi cogitationes disperdi

longe sentiat, & obrui, una'que cum psalmo exclamet, atque proferat: Ego sum uermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis: Non enim cuiquam est in oculis Dei sibi iure placendi, aut de se bene existimandi locus, quod ut aduersus solem omne lumen tenebrae sunt; sic nos metipfos Deo si comparemus, omnis ueritas humana mendacium est, & uitium, atque labes omnis nostra integritas, in tanto enim interuallo, quantum inter nostram, & Dei bonitatem interest, quod profecto immensum, & imperagrabile est, quae tantopere ab Deo, & tam longe discedit ratio, ea non amplius in se ipsa consistere, sed ad contrariam rationem adiungere se uidetur. Quare nemini est erga Deum de facultatibus suis, & de conscientiae fiducia quicquam existimandum, aut confidendum. Sin autem ut ad homines nos conuertimus, & nosmetipfos illis exhibemus, ita debemus esse cauti, ne plus de nobis alijs polliceamur, quam quantum idonei sumus praestare, ne ue falsas in ullis de nobis opiniones excitemus, sed fiduciam nostram suscipiendi aliquid, aut promittendi ex Deo, & ex ueritate conscientiae metiamur. Quod magis sentire uelle uidetur Paulus, ne sic quidem mihi uidetur ista ratio simpliciter, & uniuerse accepta posse consistere: etenim multa saepe usu ueniunt necessario, in quibus & uideri meliores quam sumus, & plus ostentare, ac profiteri, quam ualemus, & uirtuti nostrae, & bono mori, & communi utilitati conducit, atque expedit. Vt uerbi causa, in magistratu si quis constitutus sit, siue eum honoris gradum is obtineat, ex quo praeepto tantummodo, atque exemplo populum docere, & in uiam uerae salutis inducere iubeatur, quales ferme sunt curationes Ecclesiasticae, atque potestates, siue etiam ius & auctoritatem habeat uindicandi in improbos, & terrore, ac metu hominum uitia, & facinora comprimendi, cui est potestati gladius uindex delictorum ab ipsis legibus datus. Quaro ego a uobis, si utrunque imperium & hoc seuerum, atque uehemens, & illud moderatum, ac mite hac mihi regula, & ad conscientiae interioris ueritatem dirigere omnia, atque agere instituerit, num nam multa non uideatis inuectum iri damna, & detrimenta Reipublicae? Primum qui in Ecclesiastico ordine constitutus, aliqua se macula, & labe delicti affectum senserit, quo ore audebit ceteros monere, atque hortari, ut se integros praebere Deo, & sacrificium iustitiae illi studeant offerre, cum ipse ad conscientiam suam respiciens minus se idoneum doctorem ullius esse uirtutis cognouerit: quis libidine aliqua contaminatus, ad castitatem, quis amore pecuniae aestuans, ad abstinentiam, quis elatior, ad humilitatem, contumacior, ad facilitatem, iracundior, ad lenitatem alterum recte poterit hortari: aut denique, quoniam rarum omnino, & penè inauditum est hominem quenquam existere, qui non peccato aliquo proprio laboret, & ad suum, ac peculiare quodpiam uitium non sit propensus, quis reperietur tanta animi confidentia praeditus, si idem paulo assentiri uoluerit, atque auscultare, qui audeat partem ullam, curam que suscipere docendi ceteros, atque instituendi: cum etiam si nullius culpae grauioris conscius sibi ipse sit, communem tamen conditionem infirmitatis humanae horreat, atque extimescat necesse est, illam que grauisimam offensionem reformidet, quae ipsum quoque Paulum sollicitum imprimis habebat, ne cum alijs praedicauerit, improbus ipse reperiat. Quod si ita sit, & haec est Apostoli in hunc modum accipienda sententia, mitto reliquos gradus, ordines que Ecclesiasticos, quibus Ecclesia tota distincta, ornataque est, tametsi omnes quidem illi ad exemplum, doctrinam que bene agenda, & ad unius Dei studium dirigendae uitae populo cuncto propositi sunt. Sed tamen mitto ceteros, Episcopatum ipsum specimen innocentiae, normam totius uirtutis, magisterium fidei, pietatis, religionis, quisquam erit omnium tam impudens, tam audax, tam confidentia, temeritateque profectus, qui aut ipse sibi petere, aut alij gerendum, administrandumque offerre, & suadere sustineat: quod quidem munus, & quae curatio tanquam non ex hominum numero is sit, qui illam gerit, atque exercet, sed tanquam Deus, qui securus periculorum suorum, alienae salutis custodem se profiteatur, ita ceteris consulere intendit, quasi qui ea praeditus est, ab omni ipse cura, & sollicitudine de se uacuus, id solum curare debeat, ut alienis morbis, & offensionibus medeatur. Ac si illud tamen reliquum factum fuisset, ut quoniam

ut quoniam quorum flagitia aperta, manifestaꝫ sunt, horum in monendo, atque arguendo alios inanis est autoritas, illis saltem liceret, fasꝫ esset, qui labes suas occultas continere potuissent, aliorum perspicuas, & notas coërcere, atque in docendo, ac reprehendendo, tales foris se ostendere, quales profecto intus non essent, ut grauioribus auctores scilicet, & meliores esse, quam re uera existerent, populo uiderentur; esset tum quoque exemplo & monitioni, & doctrinæ superiorum erga inferiores aliis quis relictus locus, Nunc uero, cum omnis huiuscemodi actio, omnis que professio ad interioris conscientiæ fidem, & regulam redacta sit, quis erit, cui non expediat, atque adeo cui non necesse sit de seipso tantum laborare, de cæteris nullam curam gere omnino? quod si fiat, & sibi priuatim omnes consulant, Reipublicæ autem nemo, sublatus statim ordo de uita, & temeritatis uindex magistratuum autoritas perempta penitus sit, ex quo necesse sit omnium legum, atque morum interitum, & perturbationem magnam sequi. Quod si non licitum est Christiano homini plus de se foris ostendere, quam quantum intus se ualere intelligat, primum cur episcopis, & cæteris Christianæ religionis antistitibus adiuncta est iurisdictio, cum episcopatus ipse humilitatem, & pietatem, & cultum unius Dei, iurisdictio seueritatem, & ex seueritate metum improbis, nocentibus que requirat? Metus porro ut afferatur hominibus maleficis, facinoracꝫ coërcantur, sæpe necesse sit maiore quodam strepitu, & apparatu, quam quanta sit nostræ potestatis uis oculos spectantium, & sensus reliquos perstringere, atque occupare. Quod maxime in prophanis imperiis intueri licet, quæ fastum, & autoritatem suam externis insignibus, atque ornamentis maxime adaugent, ut uideantur hominibus formidabiliores, quibus si lex ista imponatur, ut ne se ostentent populis, ne ue maiores, & robustiores, quam re uera sint, apparere cæteris studeant, sæpenumero eueniat profecto, ut malorum hominum uis, nullo metu coërcente congregata, atque collecta, consensione bonorum, & uim magistratuum efficiatur potentior. Sed quid ego ista sigillatim colligo, cum liceat mihi uno in loco simul complecti omnia, atque proferre? si illud dicam, quod necesse est dici, simulationem, & dissimulationem in omni uita tantam uim obtinere, ut sine illa nec agi quicquam recte, neque ordine administrari gubernatio ulla possit. Ac de dissimulando quidem uideo mihi ab omnibus concedi, etiam qui sacris doctrinis instituti, & præceptis Dei obedientes sunt. Nam cum crimina hi sua tegere, occultare que iubentur, si qua forte ab sese clam suscepta sint, ea re quidem, ut ne proximum suum, quem simulata foris bonitate in officio continent, si dissimulationem deponant, delinquendi, malo exemplo insuper lædant, atque corrumpant. Tum uero qui egregijs uirtutibus ornatos se intelligunt, sunt que innocentia, & integritate insignes, contra tamen ipsi de se loqui, & ueras à cæteris laudes auerfari coguntur, ut ne incidant in elationis uitium, & populari gloria plusquam fatis opus sit, ducantur; ex quo & illud Euangelicum recte se habere uisum est, quo monemur à Domino, ut cum etiam omnia sedulo impleuerimus, dicamus tamen de nobis ipsis, quod serui sumus inutiles. Simulatio uero ad singulas penè res si non adhibeatur, quid est tandem omnium rerum, quod possit ad optatum exitum, finem que perducere? Nullum est uitæ communis commercium, nullum pactum conuentum, nulla communicatio, nullum belli, pacis ue fœdus, nullum consilium. Nec uero amicitia, societatis, connubij conciliatio est ulla, quæ si simulatio penitus absit, concludi rite queat aut confici. Multa enim uerbis simulare oportet, multa etiam factis, si ad nostrorum consiliorum rationes, & exitus cupimus peruenire. Atque ut in connubijs conciliandis, quoniam de his modo mentio facta est, eos qui interpretes sunt sponsalium paciscendorum multa nunciare citro, ultro que oportet, quæ ad mouendum, & persuadendum sunt idonea, ut de sponso, & de sponsa omnia bona loquantur, & utrorumque uirtutes in maius prædicando augeant. Vitia uero si qua existunt, extenuent uehementer; aut si patiatur res, dissimulent penitus, atque tegant. Cui etiam rei munditia, elegantia, cultus, uestitusque corporis seruiunt, & lenocinantur, id que præcipue agunt, ut uideantur omnia uenustiora esse, & pulchriora profecto, quam reapse sint; sic omnis tractatio, & communicatio uite, hominumque inter ipsos

ter ipsos conuictus, & participatio ueluti nuptiarum, conciliatio quaedam est simulationum, & dissimulationum inuolucris quibusdam, & tanquam lenocinijs fucata, atque illita, quæ si ad circumueniendum proximum intenta essent, equidem haud negarim improba esse, & ab ipsis legibus, magistratibusq; uindicanda. Verum cū nil confici probe, neq; ex hominum usu, & communis uitæ commodo tractari apte queat, si simulatio omnis absit, & dissimulatio, sitq; tota personata fere uita, plus in uultu, & gestu, & omni corporis habitu de se ipsa ostendens, quàm quantum intus gerat, atq; possideat uirium, & facultatis, nequaquam ego putarim uitio dari debere, si quis sapere plus studeat ad populum, & inter cæteros, quàm fortasse sapiat sibi, uimq; & potestatem suam maiorem foris ostendat, quàm re uera illa sit, atq; id tamen agat cum ad salutem bonorum, tum ad terrorem, & pœnam improborum, nisi Paulus nimirū hanc modestiam, temperantiamq; animi, & fugam totius ostentationis illis tantum hominibus præscribat, qui aut soli, aut cum paucis in aliquem cōclusum, & secretum locum se conferunt, ibiq; separati à populo, & ab hac uitæ agitatione communi dissociati, Deo uni in pace, silentioq; deferuiunt. In his enim planè confiteor hæc instrumenta ciuilibus, & negociosæ uitæ, quæ in simulando, & dissimulando sita sunt, superuacanea penitus, & inutilia esse. Quod idem de externis censeo ceremonijs, atque his obseruationibus, ac ritibus, qui in Ecclesia palàm adhibentur, quandoquidem his hominibus talibus, quos Græcis uocabulis monachos, eremitasq; appellamus, quorum quondam sanctitate, & frequentia Aegyptus imprimis enituisse dicitur, cum Deo uno ratio solum sit, qui puram tantummodo, & synceram postulat ueritatem, omneq; quod præterea est, inane, & uacuum esse ducit. Nobis uero in turba, populo que uersantibus illa est uitæ ordine degende suscipienda ratio, ut quoniam homines sensibus ferè magis, quàm intelligentia, mētēq; mouentur, ea inter eos rerum gerendarum instrumenta nobis aduocemus, quæ ad suadendum, & dissuadendum maiorem quam ostentationem foris præferant, quàm contineant intus ueritatem, si proprium recte agendi, ordineq; uiuendi modum & tenere ipsi uolumus, & cæteris tradere, atq; insinuare.

QUAE CVM DIXISSET Langeus: tum Triultius, qui attentissimo animo omnem exceperat illius orationem, ad me conuersus, Quàm diserte, & copiose Langeus, inquit, ea de quibus dubitabat in Paulo, oratione persecutus est, nec uero ego aliter de eo unquam existimaui, semperq; ita sensi, quicquid hic dicere instituisset, eum non modo id fortiter, atque prudenter, uerum etiam ornate, doctēq; esse dicturum. Noui enim excellens huius ingenium. Noui etiam studiū. Quanquam hæc quidem laus cum fratribus ipsius communis est. Sunt enim omnes ex eadem disciplina ad omnem uirtutis excellentiam instructi. Ex quibus uideo à te plurimum Sadolete diligī, maximoq; opere probari eum, qui mihi quoq; & omnibus mirifice probatus est, Ioannem Bellaium Episcopum Baionæ, cuius præstantissimum ingenium, & uirtus, & fidelitas apud regem magno iam in honore est: estq; illi aditus ad omnem amplissimam dignitatē merito patefactus. Sed ut de hominibus loqui omitamus, ueniamus ad ea, quæ ab isto dicta sunt. Duo enim uideo Langee à te fuisse posita, unum quod cultum hunc omnipotentis Dei, & obseruantiam sanctæ religionis non in spiritu tantum, & ueritate, quemadmodum semper uelle uidetur Paulus: sed in externis quoq; ritibus, & ceremonijs recte adhiberi putas, in quo ego tibi nimirū assentior, istaq; signa, & indicia Christianæ pietatis, quæ ab intestina ueritate egressa oculos, & sensus hominum foris impellunt, in communem Ecclesiæ morem inducta uehementissime probo, audaciamq; & temeritatem horum hæreticorum coarguo, qui ista perturbare, confundereq; sunt conati. Alterū illud tuum est, quod cum Paulus neminem sinat in suscipiendo aliquid, aut in pollicendo plus de se profiteri, quàm præstare sit idoneus, uelitq; ut unusquisq; à conscientia suæ lege, atq; fide ne tantulum quidem discedat, tu simulationem, & dissimulationem in uita non modo commodam, atq; sanctam, uerum etiam necessariam esse affirmasti, quippe sine qua (sic enim es locutus) nec geri, aut administrari unquam recte, nec ad optimos exitus perducī ulla res possit, quod uideri cuiquam fortasse possit Pauli esse uerbis, sententiæq; contrarium, quanquam de isto post uidero.

Nunc de externis cultibus, ceremonijsq; dicamus

camus ea, quæ ad rem putamus pertinere. Non enim nescij sumus ubique ferè locorum Paulum ita conuellere, elidereq; cerimonias, ut nullam omnino partem in pietate colenda, nullum eis locum relinquere uideatur. Nam & Moyſis legem semper infringit, & eleuat, quæ tota ferme est in cultibus, & ritibus cerimoniarum occupata, & totos illos mores sacrorum, holocausta uictimarum, ornatus templorum, ac sacerdotum, cætera quoque in lege sancta, atque præscripta, cuncta propemodum reijcit, quæ quidem sunt hominum sensibus, aspectibusq; exposita, cuiusmodi circuncisio est, & sabbatorum obseruatio, & ciborum, dierumq; distinctio. Atque ita reijcit, ut in uno illo cultu, & conuersu ad summum Deum, quo se effectori tantum suo applicat interior, & rationalis homo, omnem sitam esse ostendat ueram aduersus Deum religionem, atque fidem. Non ignoro, inquam, ista, Paulumq; uelut fortem athletam maxime contra legem decertasse intelligo, ut illius authoritate deiecta, alibi quam in templo, & legis cerimonijs Dei colens, & metuens homo suam esse salutem locatam intelligeret. Sed nos hanc rationem sic exponamus, ac primum illud dicamus, quod & maxime uerum est, & imprimis necessarium totum hunc cultum omnipotentis Dei totam pietatis uim, ac religionis, per quam homo cum Deo reuera coniunctus est, & illius numini, ac maiestati deditus, in mente, & spiritu, & in ipsa intestina uoluntate consistere. Etenim si hæc ipsa sola satis est, quæ nos cum Deo copulet, atque coniungat, cætera autem, quæ extra sunt, si ab hac mente, & uoluntate deferrantur, nihil omnino sunt omnia, neque quicquam, quod ullius sit momenti afferunt ad promerendam gratiam, & misericordiam summi Dei; quis dubitet, quorum unum idoneum per se ad agendum aliquid, & conficiendum, alterum uero sine isto ad eandem rem præstandam nullam uim habet, quin eius, quod oporteat agi tota uis, & potestas posita in eo sit, quod solum per se ad id efficiendum est accommodum? Nec uero Paulus solum in hoc spiritu semper, & in hæc ueritate mentis insistit. Sed & Samaritanæ mulieri Dominus diligenter percunctanti utro potius in loco adorare Deum conueniret, in monte ne eo, in quo præci adorauerant patres, an in templo Hierosolymis; respondit neutrobi amplius Deum adorari oportere, sed uenturos adoratores, qui adoraturi eum essent in spiritu, & ueritate. Quo responso plane ostendit sibi non esse cordi locorum religiones, neque rituum cerimonias; sed mentis, cordis que affectum, qui mentiri sibi ipse, & simulando suscipi non potest, ab se præcipue quæri. Cui ergo rei, dixerit quispiam, cerimonie istæ sunt, gradusq; ordinum, & cœtus templorum, & genuum flexiones, & symphonie in templis, & thuribula, aut quem pietatis fructum afferunt, si sunt à Domino, & à præcone Domini Paulo repudiata, atque abiecta? hoc enim esse arbitror, quod turbatores Ecclesiæ induxit in fraudem, uel potius fraudi illorum, & temeritati ansam præbuit, quam nacti ipsi sibi uisi sunt, non tam cerimonias (has enim haud ita grauiter oderunt) quam Ecclesiam catholicam, cui sunt inimicissimi, ornatam cerimonijs, & sese in illis insigniorem exhibentem posse euertere, ad nihilum que redigere. Quibus nos dicamus: Quod cum mens, & ratio in hoc nobiscum corpore simul conclusa sit, atque ita diuino numine copulata, ut quoad Deum idem, qui nos effecit, & condidit, hanc ipsemet animæ, corporis que iunctionem diremerit, uinculum que mortalis uitæ dissoluerit, debeat ea interea totam hominis molem regere, & sustinere, illamq; secum, in quam ipsa cunque partem se uerterit, trahere, atque conuerrere, nequaquam esse abhorrens, neque alienas piæ, ac religiosæ menti habendas cerimonias, quibus dominam suam rationem corpus tendentem ad Deum, & ad illum propius applicare se cupientem, suis & ipsum motionibus, suis compositionibus, & figuris, suo habitu, gestu subsequi conetur, quippe quod capiti, & duci suo obscundans ad imperium illius præsto sit, paratum que se exhibeat. Quod si mens nuda esset ipsa in sese, & nullo membrorum inuolucro irretita, aut etiam si iuncta, & implicata cum corpore, sola tamen agere per se, & sine corporis adminiculo moueri, ac niti ad summum Deum posset; essent fortassis externæ corporis gestiones ad colendum, & uenerandum Deum minus necessariae. Cum uero illis imaginibus rerum corporearum, quæ per uarios sensus in anima impressæ corpoream semper menti, & cogita-

tioni nostræ suggerunt naturam, ratio ipsa ita nitatur, ut quàm diu in hac uita sit, his tanquam fundamentis, & gradibus sublata, sic demum scandere in cœlum, & se constituere in summo bono posse uideatur: cum que illæ ipsæ imagines, quæ menti Deum contemplanti subseruiunt, eadem sint corporis, & membrorum dominæ ad ducendum illud, atque flectendum, in quam uisum fuerit, partem. Quis est tam auersus à uero, qui has in corpore, & motu corporis cerimonias, mentis iudicio, & uoluntati parentes, illius que ueritatem, & synceritatem consequentes, alienas esse à pietate audeat dicere? cum præsertim eadem ueritas, quæ animum, & uoluntatem erga Deum commouit, corpus unà cum uoluntate, eodem motu impellat, unam que ac inter se connexam secum trahat seriem, & mentis Deo se summittentis, & corporis mentem tanquam dominam sequentis. Quod si in omnibus planè agendis, tractandis, considerandis que rebus corporis consensu, & ministerio animus utitur, num in adorando, & uenerando Deo illius tantum reijciat societatem, consensumque nihili ducet? & hac una in re agenda duntaxat ab illo se segregabit? Qui etsi ab Deo Dominus ipse corporis est creatus, corpus tamen ab eodem authore factum, atque compactum, socium secum eiusdem humilitatis, & erga Deum obseruantia non debet repudiare. Iure itaque nos, neque id natura solum, sed consilio etiam per bono ita motum mentis, motionibus corporis assequimur, ut siue animus peccati, & culpæ conscius prosternat se, atque abijciat coram Deo, corpus eundem gestum, eundem que actum subbeat, atque conficiat, siue agendis pro accepto beneficio gratijs mentem ad Deum, cogitationem que tollamus, eandem ad Deum sublationem uultus, oculi, manusque sequantur, siue quid quoquo modo studeat animus, atque discernat repente, tanquam in speculo: sic in corporis motu, illud intestinum animi consilium, uoluntas que cernatur. Iam illæ pectorum percussiones, capitum inclinationes, genuum inflexiones, quæ passim in communi Ecclesia adhibentur, imitationes sunt, & simulacra animi uarios in se affectus erga Deum suscipientis, quæ si falso, & per simulationem usurparentur, essentque ementita, atque ficta, maximum nimirum hoc crimen, & nefaria improbitas consceleratae mentis existeret. Sed si ita habet se intus res, si est uoluntas conuersa rite ad Deum, si animus, si mens, si ratio in ipso Deo uere collocata est, cur repellamus corpus à pietatis huius, atque aduersus Deum uenerationis consortio? quod præsertim huic rei factum, natum que est, ut præceptionibus animi, & imperijs, eius opera, & ministratio semper parata sit? An cum & ipsum in partem gloriæ, & immortalitatis uenturum aliquando apud Deum sit, non in hac uita cupiditatem quoque eius rei suam aliquibus signis præferet? Non gratias aget conditori suo? non illum colet, quibus poterit modis, ac uenerabitur? Non est profecto ne corporis quidem ipsius humilitas, ac reuerentia Deo ipsi ingrata, qui se ita colit, atque appeti ab omnibus creatis rebus uult, quantum est in unaquaque re naturæ ad id faciendum, & facultatis, in quo tamen genere corpus præsertim humanum naturis cæteris antecellit, ut quod etiam si ipsum ratio non sit, domestica: tamen ratione, atque mente regatur, ac moueatur. Itaque ipsum iure spiritus sancti templum appellat Paulus, idem que cum assiduas preces, obsecrationesque exigit, ut omni tempore fundamus ad summum Deum, nonne mentem in illis precibus è suis penetralibus sedibus egressam in uocem, & in labia iubet progredi? corporis que sibi usum, & ministerium aduocare? Nam quod detecto capite uiros, uelata coma mulieres in Ecclesia uult esse, num non ad externas iam id pertinet cerimonias? Ieiunium uero, & decimarum Deo dicatio, percussio que pectoris, necnon deiectus oculorum in terram, orisque demissio, quæ sunt cuncta in publicano illo ueniam sibi à Deo deprecante per Dominum IESVM CHRISTVM exposita, & comprobata, nonne in corpore testimonía sunt animi cum Deo rationes suas pie conferentis? Quanquam quid ego singula colligo potius, quàm illud uniuersum proloquor, cultum & uenerationem summi Dei cum in anima, & in corde uere susceptus sit, etiam in corpore propè necessario suscipi: tum quia corpus animam, tanquam imago semper sequitur, tum quoniam æquum, rectumque est, ut tota nostra creatio, quæ ab Deo simul effecta, compacta que est, simul etiam

authori

authori suo & conditori agat gratias, cum præsertim, si ueritas ea, quæ animum in Deum commouit, eadem & corpus ad affectus animi imitandos moueat, non queat extraneum, neque alienum dici, quod ductum ab animo, & eadem cum illo ueritate conflatum in unam, atq; eandem conuenit operationem. Sed de his corporis gestibus, & cerimonijs, quæ sunt animi motibus, & uoluntatibus adiunctiores, nõ tam acris fortasse apud litigiosos homines quæstio sit, & si heretici prorsus eas omnes repudiasse uisi sunt, cultumq; & studium omnipotentis Dei, in una tantum fidei professione posuisse. Veruntamen non tam forte illi in his obijciendis insistant. Illæ sunt ab illis in contemptum, atq; irrisionem cerimoniarum præcipue uocatae, quæ longius etiam à corpore progredientes, in sacramentis ecclesiasticis, in ordinum distributionibus, in apparatu, in tempore, in cultu, & ornatu corporum, denique in toto isto ordine, quid, à quo, quo tempore, quò ue pacto suscipi, agi, tractariq; conueniat, posita, & constituta sunt. De quibus si uelim singula enucleate persequi, dies me deficiat. Nam & honorum gradus omnes hi sustulerunt, ut non parem solum sacerdotem Episcopo, sed Christianum hominem quemlibet sacerdoti esse constituerint. Ex quo omnis illis nõ modo distinctio ordinum, sed ratio etiam, religioq; consecrandi, per quam uarijs modis, & ritibus ipsi ordines discernuntur, habentq; diuisas inter se, & separatas potestates, penitus repudiata est, & id, quod maxime nituntur, & quò præcipue anhelant, regale summi pontificatus sacerdotium ex catholica Ecclesia conati sunt auferre, quamente, & quo consilio satis ipsi de se indicant, qui leuibus quibusdam argumentis, & rationibus innixi, cum graues aliorum, & solidas rationes audire non perferat, ea temeritate, uesaniaq; feruntur, ut ingerendis contumelijs, clamoreq; profundendo maleuolentiam maxime expromant suam. Nihil enim, neq; euidentius est à Christo Iesus u Domino nostro, nec populis fidelibus salutarius constitutum, quàm ut unus dux, & unum caput communis Ecclesiae sit. Quod si publici cõmodi ratio est ducenda, cæteros omnes in fide una, & ueritate, & bono ordine contineat, cum id quidem alia ratione non modo recte fieri, sed omnino fieri nec possit. Si uero uis altioris mysterij attendenda est, quemadmodum corpus reliquum militatis in hoc seculo, & quasi peregrinantis Ecclesiae ad illius, quæ in coelesti patria triumphat, imitationem, atq; formam distinctum, ornatumq; est, quod legitur Moyse Deus præcepisse, ut tabernaculum, omnemq; ornatum tabernaculi, & apparatus ad exemplum formæ illius efficeret, quæ fuerat illi in monte demonstrata; quemadmodum, inquam, hæc quæ in terris est Ecclesia, coelestem illam Ecclesiam imagine, & simulacro in cæteris partibus refert, sic in hac caput aliquod, quod illius capiti respondeat, necessario est dandum. Non enim aliter integra, neq; absoluta sit similitudo. Vt uero aut corpus hoc ueluti truncum sine capite, aut illud in cælo caput duorum corporum idem, atq; unum esse possit; utrunq; horum non solum incongruum, abhorrensq; est, sed monstri etiam simile. Nihil autem conuenit esse diuina in rebus constituendis, atq; ornandis uirtute, bonitate, prouidentiaq; perfectius. Nam quòd idem, qui caput est Ecclesiae coelestis CHRISTVS, terrenæ etiam huius coniunctum, atq; hærens esse possit, unaq; & eadem opera, & triumphator simul, & miles, & in uia, & in patria esse intelligatur, ne concipi quidem cogitatione ulla potest. Sed nos sigillatim ista non excutimus, de uerso genere cerimoniarum huiusmodi loquimur, quæ etiam si ab animo sunt remotiores, & à corpore quoque disiunctæ, ut iam alienæ, atq; extraneæ iure uocari posse uideantur, nec ullam præferant illustrem, & perspicuam ad Deum se adiungendi, & illius numini rite deferendi necessitatem; tamen in illa semper ratione, & sententia posita fuerunt, ut per eas rudiorum hominum, & sensu magis, quàm ratione se mouentium mentes in animaduersionem summi Dei, & ad studium colendæ pietatis adducerentur: Ita duplex ordo rituum, ac cerimoniarum inductus est. Sunt enim quæ à ueritate mentis profectæ cerimoniarum in corpore ipso continuo, & in his, quæ iuncta sunt corpori suscipiantur, quas nos semper pias, semper sanctas, & salutes esse dicimus. Quod genus preces, Deiq; inuocationes sunt, & sublationes, deiectionesq; uultuum, & oculorum, & capitis, corporis, genuum flexiones, in quibus summum bonum est ueritas, summum scelus, simulatio. Sunt item è contrario, quæ nõ magis à

ueritate proficiscuntur, quàm aspirant, & contendunt ipsæ ad ueritatem, cuiusmodi istæ iam existunt exteriores, quæ in templis, ornatibusq; templorum in uarietate ordinum, in ritu quorundam sacrorum, in cantibus, in uestibus, in festorum dierum celebrationibus sitæ sunt, quarum omnis tractatio, & actio ad doctrinam, & eruditio nem populi sumpta, atq; instituta est. Sunt enim pleriq; homines profecto, atq; utinã non maxima multò hominũ pars, qui cum suis cogitationibus excitari, atq; adduci ad Deum agnoscendum, & ad illius eximiam benignitatem erga nos intelligendam, gratiasq; illi pro facultate agendas nõ queant, his externis rebus, atq; exemplis, quæ in oculos incurrunt, quæ sensibus offeruntur, pulsati sæpius, & admoniti, curam, & meditationem aliquam suscipiant Christiano homine dignam. Quorum in animos, intimasq; mentes hæc simulacra fidei, ac pietatis, tanquam à foribus sensuum inſarcienda sunt, ut possit deinde in illis uera aliquando fides, & pietas aduersus Deum sedem sibi, & locum domicilio constituere. Hæc si me quispiam, num ad salutem sint necessaria interroget, distinguam, & respondebo, aut de homine eo agi, qui suo ipse iudicio Dei uenarationi sit deditus, & hunc hominem fatebor, etiam si nunquam in celebritate uixerit, etiam si nil horum unquam fuerit conspicuus, in quantumuis deserta regione, in solo loco amabilem Deo, & gratum effici posse. Aut si de populo mentio habeatur, & de eo genere hominum, quod sanè plurimum, & frequentissimum est, quod affectionibus animi magis regitur, quàm consilijs, habetq; sibi non quomodo recte Deum colat, sed quemadmodum licenter, & suo arbitratu uiuat præcipue, propositum: huic ego hominum generi instabo, & contendam non solum utilia, sed necessaria etiam huiusmodi esse ceremoniarum documenta, quæ per auditum, & uisum animos spectantium commoueant, ut Dei esse uelint studiosi, ac colentes, quod uel imprimis formæ, & simulacra diuorum ex marmore, aut ex ære ducta, aut in tabulis, parietibusq; depicta facere intelliguntur, in quæ impij homines eo intemperantius, furiosiusq; debacchati sunt, cum ea è templis, atq; delubris, è locis sacris, profphanisq; omnibus eijcerent, & abolerent, quo per illa acrius admonebantur, ut continentia, & innocentia, necnon omnis patientia & sobrietatis uellent esse memores. Sancte igitur & sapienter hæc omnia à communi Ecclesia indicta, obseruataq; esse dico. Siquidem Christianæ proprium est pietatis non quenquam uelle sibi soli regnũ Dei quærere, sed cupere reliquos omneis eiusdem secum boni esse participes. Hæreticosq; qui ista perturbare, & uiolare ausi sunt, nõ modo reprehensione, uerum etiam pœna dignos iudico, qui præsertim quotidianum quoque rei diuinæ sacrificium commutauerunt, sublatis ex illo solenni ritu partibus quibusdam, alijsq; inductis, in quo mirari satis non queo, quidnam ab illis fuerit spectatum. Cerimonias despexerunt? Cur alium ipsi ritum, & modum alium ceremonijs statuere? An improbarunt, quæ à Romanis pontificibus statuta, & à fidelium cœtu adscita ante fuerant: quæ ista tanta fuit audacia, quæ temeritas? Quis illis hoc dedit negocij? quis potestatem, & auctoritatem tribuit? Non ne patet, perspicuumq; est consilia eiusmodi non ab Deo, neq; ab amore Dei, sed à libidine esse, & ab arrogancia profecta? Quod si passim licitum fuerit ad suum cuiq; arbitrium confundere omnia, & permiscere, non ne ordine sublato, & antiquatis, ac conculcatis legibus omnibus, non in societate, & conuentu hominum, sed inter feras degerẽ satius multo fuerit? Nam quod sacramenta Ecclesiæ unicuique conficere liberum esse uoluerunt, non ne sustulerunt omnes gradus? Confuderunt omnes ordines? Cur ergo non omnibus omnia conficere erit licitum? quod si fiat, ubi dispersita sunt dona spiritus sancti? Vbi erit oculus in corpore, si totum sit manus? aut ubi caput si totum eiusmodi corpus? Verum nos ab istorum iam abeamus reprehensione, quos nec ratio unquam ulla edocuit, nec castigatio fecit meliores, ad has de quibus sermo nobis est, ceremonias reuertamur. Quarum maxima semper fuit apud Iudæos, & instituendarum accuratio, & obseruatio institutarum. De illis loquor, quæ ad Deum agnoscendum, meliusq; colendum, tanquam ad finem referuntur, atque ab externis sensibus in animum ingressæ, Dei in illo curas, & cogitationes aliquas excitant. Hæ enim sine dubio acceptæ, adscitæq; ab Iudæis in Ecclesiam nostram translatae sunt, eadem apud illos monstrante Deo inuentæ, atq; præceptæ,

ceptæ, quæ si haberentur inutiles, nequaquam illæ profecto tanti autoritate doctoris quantus Deus est, ad cōstringendos hominū religione animos comprobata fuissent. Itaq; & in sacris literis spiritus sanctus per Dauidem nos Deū laudare iubet, neq; eū in ipso duntaxat, & in diuinis uirtutibus eius, rebusq; omnibus ab eodem creatis; sed & in sono tubæ laudate eū, inquit, & in psalterio, ac cithara, & in tympano ac choro, in fidibus, & tibijs, in cymbalis lætitiæ, atq; ad extremum, Omnis spiritus laudato do minum, inquit. At enim quid ita eas tātopere refellit Paulus, omnibusq; modis illarū usum, obseruantiamq; insectatur, atq; redarguit: Vidēda est nobis Apostoli mens, & consilium certe hominis ratione altius. Ac cū illud quidē dici potest, quod sæpenume ro & à multis est dictum, idcirco argui à Paulo cerimonias, quod homines ueritatis & Dei rite colēdi penitus ignari nō in spiritali illa, intestinaq; adoratione, sed in his, quæ extra posita sunt, sacrificijs, mūdicijs, purgationibus, totū illius cultū & pietatē ueram positam esse arbitrabatur: quos ille ab errore retrahere cū cuperet, cōtrariam ipse uiam & rationē est ingressus, ut penitus despiceret, abijceretq; cerimonias, & religionis, ac fidei erga Deum ueritatē in una ipsa mente, ac uolūtate constitueret. Et re uera in quibus est hic error, ut placare, & cōciliare sibi Deum his externis rebus, & ritibus arbitrētur, nō est in his huiusmodi religio magistra pietatis, sed incitamentū potius criminis. Licere enim sibi isti putant impune circūuenire proximū, & spoliare ho spitem, & suis prauis cupiditatibus indulgere, qui irā Dei forte aliqua re cōtra se cōcitātā nō moerore cordis, neq; pœnitētia repudiationeq; peccati, sed paruulo sumptu uictimæ, aut aspersione cineris cōfidunt se redempturos, quales ē numero nostrorum nōnulli etiā sunt, qui posteaq; notos omnes atq; uicinos foenore expilauerunt, remq; undecūq; quacūq; ratione coaceruarūt, si heredē demū iusserint sacellū aliquod inædificare, statasq; in eo preces & sacrificia Deo cōstituerē, purgatos se, & mūdōs ex hac discedere uita arbitrātur. Hac ergo quidē etiā de causa ritus legis, & cerimonias aspernabatur Paulus: sed erat ratio alia subtilior, eademq; magis efficax, quā obrē hoc illi faciendū necessario esset. Etenim si illæ Iudæorū cerimonie ex eo erāt genere, qd' nō ab intestina mētis manat ueritate, sed ipsam mētī ueritatē potius insinuat, fuerātq; illi genti præcipue ob eā rē data, atq; præcepta. Vt populus ille suapte natura durior, & terreno sensu præditus, fingeretur paulatim tanq; manu, atq; illis figuris, significationibusq; erudiretur, quod aduētante postea Dei filio, & perspicuā oībus salutē, ac pietatē uerā erga deū afferēte, intelligeretur statim diuinū cōsiliū, atq; admitteretur. Siquidē finis legis Christus & ritus illi, obseruatiaq; Iudæorū tanq; imagines erāt futurę ueritatis, gens peruersa, & cōtumax illis cerimonijs imbuta, & assuefacta, ubi à simulacris transcundū ad ueritatē, & in finē ipso conuiescendū fuit, renuit eō trāsduci, quod toto illo cursu superiorū tēporū, apparatusq; cerimoniarū cōtendisse uidebatur. Igitur Paulus cupiētissimus illorū salutis, & prauā ignorantia generis sui ægreferēs, omī ope infringit, labefactatq; cerimonias. Quippe quas intuetur nō ad iumētō illis ad animaduertendā ueritatē, sed ad eandē ueritatē & cognoscēdā, & accipiendā maximo potius impedimētō esse, quādo illi quidē sapiens Dei, & salutare in ipsis erudiendis cōsiliū sua stultitia, pertinaciaq; peruerterēt. Hæc Paulo causa, & ratio inimicitia: aduersus legis cerimonias fuit, cū eas niteretur infringere, atq; deicere, quæ aditū Christo & fidei Christi intercludebāt. Quā etiā amentia Iudæorū, & cecitatē illi cōfirmabāt, q' pseu do apostoli Christi prædicātes eā aiebāt cū cerimonijs legis iūgi oportere, quos cōtra ubiq; quidē acriter, sed in epistola ad Galatas præcipue inuehitur Paulus: ostēdens si circūcisiō, & legis opera admittātur, inanē ad salutē fore Christum. Et sanē ita est, ut si uia aliqua inita sit, qua perueniatur in oppidū, & cū ad moenia, portasq; accesseris, retro rursum te referas, q' in itinere faciūdo, nō in eo, quod accedebas oppidī finē te ad epturum, ad quē cōtendebas, existimes, stultus nimirū sis, & aut monitione, si leuis, aut cōuictio etiā, si pertinax, redarguēdus: sic q' cerimonijs tanq; itineribus ad Christū ducebātur, cū iam uenissent ad ultimū, Christumq; in manibus haberēt, repēte auersi & ad easdē se cerimonias referētes grauiter à Paulo fuerūt obiurgādi, illarūq; eleuāda, & despiciēda cerimonie, quæ se Iudæis duces ad ueritatē professę maiore illos in errore constituebant. HIC EGO uere, inq; hoc Triulti abs te dictū est, tibiq; ego uehemēter

assentior, legis ceremonias ex genere eo fuisse, quod cum tēderet ad ueritatē, inuēta mox ueritate inane factū sit. Etenim illę eiusmodi ceremonię nō ad Deū primo, neq; potissimū, sed ad Christum cōtendebant, ut cū in illo se terminassent, cōsumptęq; essent, tum ueriores deinde in eo, & sanctiores ad Deū se cōuerterent. Nostrę uero ex eo sunt genere, quod nō flexu aliquo, sed curriculo rectā ad Deū nos deducat, si qui hac tamē deductione indigeāt, quę certe pars multo maxima est. Quapropter de illis sic statuo, de eis loquor ceremonijs, quę ad insinuandā tantūmodo pietatē in rudes animos à cōmuni ecclesia cōstitutę sunt, cuiusmodi uarietas symphoniarę est, & cātus in tēplis altior, & diuitiā, ornatusq; fanorę, & sacerdotū, has ob eā rem potissimū inuentas, ut quę ratiocinatione sua mens ad intelligendū Deum, pieq; eū colendū minus adducitur, eadē hisce rebus, ac sensionibus ueluti manibus-pulsata, & admonita, ad benignitatē summi Dei, suamq; ex illo animaduertendā sperādāq; salutē fiat aptior; quę certe cū edocta est, amplius harū rerę non egeret, si nō maximā semper multitudinē his rebus doceri, erudiriq; esset necesse; quanq; ne illud quidē nō proicit eruditis, ut quibus adminiculis in sanctas cogitationes sublatis sunt, per eadē subsidia, & ueluti firmamēta in illis cōtineantur. Quod igitur unusquisq; in optima mēte erga Deū uel ponendus est, uel retinendus iure usum huiusmodi ceremoniarę & semper coluit, & nūc diligēter tuetur ecclesia. Equidem recordor haud ita multis annis cū duo doctissimi, & sapientissimi uiri Thomas Caietanus, & Egidius Viterbiensis tecum unā in senatum, & in istū amplissimum Cardinalium ordinē cooptati essent, suamq; pristinā dignitatem, quā quēadmodum tute scis, laudibus doctrinę, & integritatis insignem obtinebāt, hoc etiā honore illustriorem fecissent, me ad eos gratulatū tunc accessisse, sermonemq; inter nos protinus inductum fuisse, quid purpura ista, & amicitus, & comitū stipatio ad ius, & ad causam religionis ualeret; in quo uidebam illos cōsentire, hęc ipsa ornāmēta status, & dignitatis, si quis illos tantū spectet, quibus cōmissa sunt, inania ad pietatis fructū existere. Si uero multitudinis, & eorę, qui ut in officio cōtineantur, superiorę indigent cura, ratio ducenda sit, ad cōmunem religionem conseruandam uehementer esse utilia. Quam ego illorę sententiam, & quę præterea de cōmuni genere ceremoniarę, ac de illis iudaicis quoq; ritibus ab illis dicta sunt, ualde tum me probare memini. Etenim cum tales ambo sint, ut etiā si rationē nullam sui dicti redderent, autoritate tamen quēuis cōmouere possent, tum his utebātur rationibus, & argumētis, quę abs te modo Triulti exposita planē ad probandū ualida esse & firma intelligo. Illud abs te præterea subtilius cognoui dictū, qd nō iudicio solū, sed stomacho etiā quodā sancto, atq; iusto adductus Paulus grauius cōtra legis ceremonias inuectus esset, qd illarę cultus, & obseruantias apud obstinatos Iudæorę animos intelligētis fidei, & cōmuni gentiū saluti non parū intelligeret obstare. **ATQVI INQVIT ILLE,** si hęc uera sunt, uti certe sunt, aliquidq; suscipi rectē licet, quod in seipso minus syncerę, atq; uerū, cæteris tamen ad uerā, & sanctam cōducatur utilitatē; soluta iam altera Langei quæstio est, qua ille simulationē, & dissimulationē in uita tanq; necessariā ad plurimas res gerēdas esse admittendā existimat, quod tamē Paulo uideatur esse contrariū. Sapere em unūquęq; tantum, quantum solum oportet, nec plus suscipere curationis, aut negocij, qm quod probare fidei, & cōscientiæ suæ possit, quæ quidem ipsa cōscientia ex Deo etiā, nō ex animi sui studio cuiq; sit dimetienda. Ad id ego præcipue existimo pertinere, ut non aliorę utilitatē, quæ simulando sæpe, & dissimulando à rectoribus probis, & prudentibus curanda est, sed propriā cuiusq; aueritatē glorię, & ambitionē sese ostētandi, atq; ingerēdi hoc Pauli præcepto putem esse repressam, quādoquidē hoc ambitiosę cupiditatis genere nihil Christianę humilitati, & inter fratres cōcordiæ, ac cōsensionī possit esse infestius. Nam quæ ad cōmodum, & fructum aliorū suscipitur simulatio, siue ea ad iudicandū hominū mentes in studiū sanctę, & rectę religionis, siue ad eosdē ab aliquo crimine, & uitio deducendum suscepta sit, siue eadem ob rem illam, causamq; sumatur, ut occultatis proprijs cuiq;, & peculiaribus peccatis, malo exemplo cæteri ad peccandum ne prouocentur, siue quoquo modo quis simulat, ut simulatione ea reliqui meliores, prudentioresq; efficiantur. Nihil autē ex ea simulatione ad illū ipsum qui simulat, aduentitię glorię, utilitatisq; referatur, sed sit totum illud cōsiliū simu-

Iandi, aut dissimulandi ad æquum, ad bonum, ad commodum cæterorum, ad laudem, gloriamq; Dei intentum, atq; susceptum, nunquam ego simulationem eiusmodi, aut ab Apostolo interdictam, aut Deo, & conscientia aduersariam cõfitebor, quippe quã uideo planè non participè esse uanitatìs, sed ministram potius, & comitem ueritatìs. Et si enim in progrediendo ea, & in agendo contrahat forsitan aliquid extrinsecus fucate apparatus, quo perstringat animos intuentiũ, eosq; habere possit in potestate; tamen cum ab optimo profecta animo, ad optimum item, & cæteris saluarem cõtendat finem, quẽ in extremo & primo proba est, ne in medijs quidem degenerare est existimanda. Nec uero quicquam foras egredi falsum ex animo, aut reprehendendum potest, quod suapte natura sanctum sit. Sed nihil sanctius est, nihil in omni genere Christiana uirtutis præstabilius, quàm procuratio aliena salutis. Ea enim charitas est, & cum Deo maxima necessitudinis, bonitatisq; cognatio. Quare ergo ad hãc aliorum curam amanter prouidẽs gerendam suscepta interdum simulatio est, non illa ex mendacio ducta, sed ex ueritate orta esse intelligatur. Non igitur semper malũ est simulare, sed tunc simulare malum est, & pestiferum, & fugiendum, cum ipsa simulatio nequaquam alienum, sed suum commodum respicit, quod est ferè cum alterius damno, iniuriãq; coniunctum. Itaque & dominus Iesus natura hominis assumpta, diuinitatis uim nonnunquam dissimulauit; & Petrus cum se à gentium conuictu abduxit, ut ne ex Iudæa hospites in ipso quid offenderentur: Paulus quoq; noster cum Timotheum iussit circumcidere, ipseq; ante templi ingressionem legitimis illis purgationibus se expiauit, simulauerunt omnes isti profecto, aliudq; in uultu, & opere promptum habuerunt, quàm in animo gererent, & in conscientia; sed simularunt in alienum, non in suum commodum. Idcircoq; neque illorum simulationi repugnauit ueritas, & consilium iuuandi, ac confirmandi cæteros approbatio in illis conscientia est consecuta. Quod enim agere instituerant, ut ne turbaret cæteros, in eo simulare, aut dissimulare aliquid nequaquam ab Deo alienum esse duxerunt. Quare tibi assentior Langee simulationem interdum, & dissimulationem in uita recte suscipi posse. Illud quod difficilius operæ, & maioris laboris esset dijudicare, utra sit Deo gratior, & ad hominis felicitatem accommodatior, uita pacata ne, & Deo in solitudine, ac silentio seruiens; an quæ in negotijs occupata est, & districta; non huius ea de re agere statuo esse temporis. Est enim maximis causa illa implicata difficultatibus, multosq; habet ex utraq; parte patronos, quorũ nunc cõtroversias disceptare longum esset. Nam quod tu factũ domini in præponendo cæteris apostolis Petro tecum facere arbitraris, alius tibi dictũ domini eiusdem, & tanq; decretum facile opponeret, quo is Marthæ de Mariã sorore cõquerenti, quod se in cura, & labore apparandi hospitij illa deseruisset, tantumq; in audiendo domino esset occupata; Respondit sororem eius Mariã optimam elegisse sibi partem, quæ illi nunq; adimenda esset. Sed, ut dixi, nõ intrabo altius, neq; hunc diẽ Paulo destinatum in aliud genus disputationis cõuertam, hocq; libentius sermonem hunc relinquam, quod spero hunc eum ipsum (sic autẽ loquebatur me intuens) aliquando tempus, ociũq; capturũ, quo nobis separatim de ista ipsa re quid sentiat ipse, uel disputando, uel in scriptis tradat, atq; demonstrat. Quamobrem nunc quidẽ Sadolete reuertitor ad Paulum, & quæ iam dudũ exorsus es, ea nobis porrò pertextito. EGO VERO inquam, ita faciam, ac lubens. Vestris enim istis sermonibus tanq; bono cibo, ac bene condito recreatus, ad omnem nunc laborem exurgam paratior. Ac primũ uobis illud proponam, Paulum tanq; dispensatorem bonum, & corpus totũ ecclesiæ concors, atq; unum retinere cupientem, suppeditantẽ partibus singulis, quæ cuiq; cõgrua sunt, primo fecisse uerba de his, qui in societate fratrum, & inæqualium cõetu pares inter sese sunt, quorũ nemo quidẽ debet plusq; ab alijs cõcessum sibi sit, aut in curatione, aut in cõsilio dando uelle sibi appetere, ne aut curiosius & molestus, aut etiã sectator inanis gloriæ esse uideatur. Nunc uerò etiã de ijs, qui inferiores sunt, quo pacto gerere se debeant erga maiores, & robustiores, necnon quemadmodũ maiores, & potentiores ipsi imbecillioribus se dedant, idonea præcepta tradere. Nũc lege tu, quod sequitur.

Omnis anima potestatibus excellentibus subiecta esto. Non enim est potestas nisi à Deo, Quæ autem sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt. Quare
opposi

oppositus potestati, Dei ordinationi obstitit. Qui autem obstitit, sibi ipsis iudicium capient. Principes etenim non sunt terror bonorum operum, sed malorum. Vis non formidare potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum: Si uero malum facias, formida. Non enim frustra gladium portat. Dei enim minister est uindex in iram malum agenti. Ideo necesse subijci, non solum propter iram: sed & propter conscientiam. Propter hoc enim & uectigalia penditis. Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum inistentes.

OMNEM à Deo ordinatam, & constitutam potestatem uita ipsa demonstrat, quae si non ordinibus his, & gradibus distincta esset, ut subessent alij, alij uero praessent, nec legi usque, nec bono mori esset locus, omniaque confusa, & perturbata fluuiterent. Porro omnis ordo, & omnis bona ratio à Deo est. Sunt igitur à Deo principatus, & potestates. Atque hic de ipsis potestatibus, non de principibus est sermo. Omnis enim sancta, & commoda potestas est, non omnis princeps commodus. Nam multi quidem ad principatum per scelus, nefasque perueniunt, & in eo, quod male sunt adepti, flagitiosius etiam uersantur. Quid ergo? Num malo principi subiecti esse debemus? Debemus nimirum, ut feramus patienter illius insolentiam, non autem ut alacriter parere illi debeamus. Et si enim princeps improbus est, tamen sancta est potestas. Ex quo quis nouos hosce haereticos non coarguendos esse intelligat, qui hoc caput Pauli cum optime nossent, cum caeteras quidem humanas potestates, tum uero illam, quae praecipue ex Deo est, pontificatus summi auctoritatem infringere sunt conati? Si enim potestas omnis à Deo est, cur non ista sit, quae ab illo nominatim Petro fuit commissa? Aut igitur negent Petro quicquam peculiariter à Deo fuisse commendatum, & traditum: aut si inficiari hoc non possunt, pontificatum summum fateantur potestatem esse institutam à Deo. At enim siquid Deus Petro commisit, ipsi uni commisit: successionem autem eiusmodi commissionis ad posteros nullam uoluit diminare. Quae ergo ista est potestas, quae in uno homine, & coepta, & terminata est: aut quam huiusmodi potestatem, hominum cognoscit uita? Saulem regem primum post iudices in Israël creauit Deus, neque mentionem successionis fecit, nunquid unus homo rex duntaxat nominatus est? an regnum genti illi constitutum, & factum, in quo qui successerunt, eandem quam Saul potestatem omnes sunt adepti. Quod si quis regno male, aut pontificatu usus sit, omnino Christianae fuit pietatis pati, atque perferre, aliorumque malitiam, ut suae uirtutis exercitationem accipere. Sed tamen si reclamandum fuit, & resistendum, homines erant notandi, non ipsae labefactandae, euertendaeque potestates. Utinam quidem omnes, qui ad hunc sacrum, sanctumque honorem à Deo sunt sublati, nosse uellent, atque animaduertere, quid sui muneris officijque sit. Ipsum quidem munus, atque officium nos institutum à Deo, & credimus, & ueneramur, quod is, qui nunc gerit optimus certe pontifex, & religione ac pietate erga Deum praeditus, difficilime, ut uideatis, potest sustinere, quando superiorum errata grauiam pontificum molem hanc male haereticis ecclesiae, quam ipsi labefactarunt, & cuius ipsi fundamenta conuellerunt, in huius innocentissimi caput cogunt percumbere. Ita omnia ubique sunt cum domesticis dissensionibus pessimisque uoluntatibus, tum bellis, atque armis uiolata, atque rupta: quodque dolentius deplorandum est, tanta facta est legum, & bonorum morum uastitas, ut omne propetiam fidei religionisque in Christiana societate uestigium oppressum, aut deletum esse uideatur. HIC LANGEVS. Iure ista, inquit, deploras Sadolete, quae hac nostra aetate cum cuncta ferme in deterius lapsa sunt, necdum malorum finem cernimus. Regem quidem nostrum saepe audio loqui, quoties de his haereticis sermo est, non se uidere, cui rei, aut cui hominum utilitati ista noua factio exorta sit. Nam caeteros ante, qui nouas aliquas opiniones, & sectas in ecclesia Dei intulerunt, bene moratos ipsos, atque castos, modestiam praese, & temperantiam ferentes: contulisse tamen aliquid, quod ad correctionem uitae pertineret. Hos uero, qui & contaminatis moribus uiuerent, & ea, quae in fide Christi, ac credulitate posita sunt nefaria, & prauis, sepeque antea danatis opinionibus peruertissent, nullo modo esse ferendos. Itaque

Itaq; acriter illos edictis, armisq; insequitur, nec in tanta amplitudine regionũ, quantas ipsius imperio scitis esse subiectas ullum patitur istorũ sceleris, & impietatis uestigiũ consistere. Nã quod ad ceteros ingenuos mores attinet, nulli omnino terrarũ arbitror Galliam nostrã, neq; æquitate inter suos, nec humanitate aduersus hospites, neq; uero erga Deũ pietate, ac religione cõcedere. **MAGNA** inquam, ista est laus, cum totius gentis, tum imprimis Christianissimĩ regis nostrĩ Francisci, cuius ego quoq; imperio, & potestati subiectus sum. Nanq; quemadmodum ambo nostis, Carpentoracte urbs in Gallia prouincia, cuius quidem curã, rectionemq; ciuitatis, quod ad spiritualem prouidentiam attinet, Pont. Max. uoluit me gerere, ipsa quidẽ pontificiã ditionis est, feliciterq; sub tutela ecclesiasticã mansuetudinis acquiescit: Sed habet suã dioceseos partem in Gallia regno cõstitutam, qua occasione, quoq; iure ipsi quoq; regi fidelitatis sacramento sum obstrictus, gaudeoq; plurimum mihi ita contigisse, ut sub duobus optimis, & clementissimis principibus illa mihi cura, & administratio spiritualis muneris gerenda sit. Non enim uereor tantis præsidijs munitus, quin meum mihi certẽ charissimum & dilectissimũ gregem ab incurfione, insidijsq; luporum facillẽ tutari possim, præsertim cum Regis iustitia, & prouidentia, ut te memorare audio Langee, itemq; omnium cõmuni sententia fertur, in ingenuis, & restis moribus Gallia permaneat. Ex quo illam sapientissimi hominis uocem iure probari ab omnibus intelligo: Quales in rebus publicis principes ipsi regesq; sint, tales fere reliquos ciues esse solere. Et uere uobis, ut confitear, amicissimis mihi hominibus, iam pridem est cum ego nihil appeto, cupioq; ardentius, quã me ad meam conferre ecclesiam, atq; in ea Deo perpetuo deferuire, ut ibidem etiam uestra ista tranquillitate mi Langee, & humanitate Gallia perfruar. Ex qua quidem regione cum te ortum, & tam inigni morum elegantia præditum esse conspicio, facile de genere uersõ ample, honesteq; existimo. Quanquã cum alios quoq; complureis illinc habeo cognitos egregios, & præstantes uiros, de quibus sæpe, & libenter loqui soleo, tum uero unum habeo semper in ore, quem maxime admiro, Antonium Pratum summi senatus in Gallia principem, qui nunc Senonum archiepiscopus est. Quo homine quid quãso maius aut admirabilius dici, aut proferri potest? Ac mitto doctrinam in eo, iurisq; ciuilem scientiam, in qua etsi est maximus: summam tamen laudem aliunde sibi, atq; ex eo potius peperit, quod est ingenio, quod prudentia, quod integritate eximius, quod illius cura, & prouidentia optimo rege sic uolente leges, & iura in Gallia præcipue uigent, locusq; fraudibus, atq; iniurijs angustior est relictus. Sed ego habeo aliud in eo, quod me maiore administratione afficiat. Homo enim prouectiore iam ætate, grauibus iandiu curis, & tantis laboribus perfunctus, quantos uidelicet afferre potest amplissimi regni, & tantarum rerum procuratio: nequaquam adhuc tamen neq; labori succumbit, nec oneri. Quod incredibile uideri possit, nisi siquis ingenij eius, atq; animi uim, præstantiamq; cognoscat, quæ ea, quæ difficilissima sunt, redigit illi facilia. Regis quidem sapientiam summopere laudo, qui talium uiroꝝ rum, opera atq; industria libenter utitur. Hoc enim mihi præcipuum semper uisum est imperij firmamentum, ut ij homines adhibeantur ad gerendas, & communicandas res, qui honorem, ac fidem in uita esse primariam putent. Sed ut dicebam, ueniet profecto illa dies, & aliquando dabitur illud tempus quo me ex his curis, negocijsq; euolutũ pacata, & tranquilla excipiet uita, licebitq; operã omnem impendere optatissimis studijs, tuncq; inquirere, & uidere utra uita sit præstabilior, quæ in silentio, & quiete posita est, an quæ in turba, & negotio. Quod ego exquilitius fortasse poterò disceptare, quã pleriq; quod non tam doctrina quidem, quã utriusq; uitæ usu fuero edoctus. Et quidem huic Pontifici optimo, ac prudentissimo libentissime inferuio. Quid enim illo est probius? quid mansuetius? quid dignius, quod ametur ab omnibus, atq; colatur? Veruntamen meũ hinc discessum, & hanc relictionem rerum alienarum, ad meumq; gregem accessum, & profectionem meã à me officij ratio, & Deus, & cõscientia ipsa uehemẽter efflagitat. **TVM TRIVLTIVS**, Ecquid animaduertis, inquit, Paulum affirmare omnem oportere animam subiectam esse potestatis?

potestas: Et tamen non te dehortor, quin adiuuabo etiam, ut quod tantopere expectis, id tibi facile factu sit, ex tuaque sententia eueniat. Spero enim si in ocium te contuleris, aliquid per te effectum iri quando tantopere studiorum auidus es, quod nobis quoque amantibus tui licet regionibus, spatiisque disiunctis & iucunditati, & emolumento esse possit. Nec Pontificem ipsum arbitror in alia futurum esse uoluntate, qui ut humanissimus est, & liberalibus studiis egregie fauens, animum istum tuum boni consulat, & in optimam certe accipiet partem. Illud tibi confirmo, si te in Galliam, & ad Ecclesiam tuam contuleris, futurum ut nec prouinciae te, nec illorum hominum poeniteat: Regi quidem optimo, & praestantissimo principi tuam etiam quietem, & tranquillitatem curae fore non dubito. Sed redeamus iam, unde sumus digressi. **RECTE ADMONES** inquam, & cernis quidem Paulum in paucis his uerbis cum obedientiam, & studium parendi in subiectis, tum etiam in principe modum, & rationem potestatis exprimere, ut se praesidem, & curatorem intelligat constitutum esse a Deo ad salutem, pacemque honorum, & ad terrorem ac metum improborum. Potestas autem uaria est, & multiplex. Vel enim ut parentis in filios, uel ut regis est in subiectos, quanquam ex patria quidem potestate regia illa uidetur initium, originemque duxisse. In eo certe differunt inter se, quod pater, quae per amorem facienda sunt, ut qui ab eo reguntur, probi, rectique euadant, in ijs acrius se, diligentiusque exercet: Rex uero in ijs quae per potestatem, & timorem, Domini quoque in seruos imperium certum est, atque in discipulos magistri, qui tamen sponte illi se subiiciunt. Virorum porro in foeminas naturalis quaedam est potestas. Nam seniores iunioribus non imperant, sed ab illis in honore habiti, & ob aetatis reuerentiam culti ius quoddam authoritatis, & doctrinae in illos uidentur obtinere. Has potestates legitimas, atque sanctas, a Deoque institutas qui peruertunt, ac labefactant, uel detrectando aliorum imperia, maioribusque repugnando, uel illas ipsi in se praeue, pernicioseque gerendo, omnes hi Dei sunt hostes, magnoque suo cum damno, atque adeo exitio opponunt se ordini, & instituto summi Dei. Est enim plane princeps Dei minister ad insudandum, & uigilandum, ut ius teneatur, & omnium ordine constituta uita sit. Atque ob eam causam & uectigal illi penditur, & tributa persoluuntur, quae principi, & regi libenter reddenda sunt. Nam quod ait nos debere principibus esse subiectos, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Alterum dictum est, ut malum ex iracundia contempti regis uitemus, alterum, ut uirtutis, & boni moris simus participes, quod assequemur, si non coacti, ut nolentes, ac repugnantes, sed tanquam edocti esse in principibus publicam utilitatem constitutam, sponte illis, & libente animo subiiciemur.

Reddite igitur cunctis id, quod debetur: cui uectigal, uectigal: cui tributum, tributum: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quippiam debeatis, nisi ut diligatis inter uos. Qui enim diligit alterum, legem impleuit. Etenim non adulterabis, Non occides, Non furabere, Non pro testimonio mentieris, Non concupisces: & si quod aliud praecipit est, in hoc sermone comprehenditur, qui est, Diligas proximum tuum, sicut teipsum. Dilectio proximo malum non operatur. Complementum igitur legis est dilectio.

REDDITE dixit, quoniam debentur ista, non donantur, & omnia ad principes, ac potestates relata sunt, quorum ut retineatur imperium, & authoritas, uectigalia necessaria sunt, quae sunt certa, & annua emolumenta Reipub. Tributum uero extraordinaria coactio pecuniarum est ex aliqua noua, & aduentitia ratione indicta, cum proportione opum, & facultatum unusquisque contribuit. Timor autem, atque honor eidem principi debentur. Et sane expediebat nouos docere Christianos, non esse illis libertatem, quam ex **CHRISTO** acceperant ad contemptum principum, & legum conuertendam. Reddi igitur illis, quae eorum sunt, iubet, nihilque quod cuiquam debeat, teneri, praeter unum, quod eiusmodi est, ut & reddatur
semper

semper, & debeatur, quod est, ut diligamus inter nos. Mutuæ enim beneuolentiæ est hoc proprium, ut se acuat semper, uegetetq; alternus amor, neq; illud, quod intercurrit mutuuum, refrigescere unquam, aut extinguí sinat. Et certe qui hanc proximo beneuolentiám impendunt, legem totam obseruant, quatenus illa ad prohibendas iniurias, & offensiones lata est. Non adulterabis enim, Non occides, Non facies furtum, Non in alterius iacturam mentiere; Nihil deniq; alienũ, & non tuum concupisces. Si proximum tuum tanq; temetipsum amabis. Itaq; summa omnium huiusmodi præceptorum proximi dilectio est, in eaq; completur imperiũ legis, quoniam qui propter amorem, bene ut sit alteri optat, non quemadmodum illum lædat, sed quo pacto illi sit utilis, & commodus, aget potius semper & cogitabit.

Et hoc cum sciatis temporis opportunitatem, quoniam hora nos iam è somno excitari. Nunc enim propius est nostra salus, quàm quando credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Deponamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis; sicut in die honeste ambulemus. Non cõmessationibus, & ebrietatibus; non cubilibus, & petulantijs; non contentione, & obtrectatione; sed induamini Dominum IESVM Christum; & carnis procurationem ne facite in concupiscentias.

TANTO, inquit, studiosius mutua inter uos charitate ametis, quanto acceditis propius ad uitam alteram, in qua est nobis salus, & beata uita reposita. Est enim tempus nunc maxime aptum, atq; opportunũ, iamq; instat hora, ut debeamus exurgere ex somno, quãdo fides nostra ad exitum huius mortalitatis est propior, quàm tum cum initio suscepta est. Etenim hoc loco somnus atq; nox uitæ adhuc remissiori, & in terrenis rebus implicitæ cõparatur, in qua somnia, & tenebræ omnia optata nostra sunt. Ut etiam si à turpibus actionibus remoti aliquam bonorum rationem sine CHRISTO tamen ducamus, somnia esse ista intelligamus, quemadmodum Iudæis illæ legis umbræ cerimoniarq; fuerunt. Nam uera, & sola uirtus in CHRISTO, & per CHRISTVM est. Sin autẽ omni dimissa uirtutum, & bonorũ morum cura, in turpitudine, & in flagitijs uiuamus, in nocte, tenebrisq; uersamur. Nam dies, & lux in eodem tantum CHRISTO est. Iubemur ergo siquid etiam nunc remanet in nobis noctis, & somniorum, excutere id totum, atque abijcere, surgereq; uelut oriente die, id est, appropinquante tempore uitæ beatioris, cum Deum non in ænigmate amplius, neque sub inuolucris, sed toto contuitu nostro contemplaturi mox simus. Cui luci & diei hæc comparata uita, non quidem nox est, si bonis, & sanctis operibus traducatur; sed diluculum potius, & auroræ prima illa prægressio diem nondum afferentis; sed annunciantis, cum qua nos excitati, ac consurgentes nosmetipsos componimus, atque adornamus, ut honestiores, ac decentiores ingrediamur. Huius enim compositionis curam Dies à nobis postulat, nox remittit. Atque hic uidendum est, cum Apostolus inter fidei nostræ in CHRISTVM credulitatisq; initium, & inter finem, exitumq; uitæ, nos tanquàm in operibus carnis, & concupiscentiæ adhuc positos ad modestiam, & continentiam, & ad CHRISTVM ipsum reuocet, falsam esse illorum sententiam, qui existimauerunt, & siqui in eadem nunc opinione sunt, post acceptam fidem CHRISTI, & post baptismum nullum amplius peccatum, quod committatur, ueniam, aut pacem apud Deum inuenire. Ecce enim diserte hoc loco, & palàm homines cognito, & adscito iam fidei mysterio in comessationibus, & in contentionibus implicitos excitat rursus Apostolus, & prouocat ad induendum CHRISTVM; quod profectò non faceret, si esset spes ueniæ & misericordiæ post criminum nouationem peccatoribus penitus interempta. Non is est CHRISTVS seruator noster, qui tam seuerè, & aspere nobiscum agat. Non talis in eo erga nos amor, tam infirma, & fragilis ad opitulandum nobis inest uoluntas. Venit ille in mundum, ut salutem omnibus esset, neque semel hoc effecit, ut fraternam suam erga nos ostenderet charitatem, Non facit autem

quotidie, imò diebus omnibus, neq; diebus solum, sed & horis, atq; punctis, quos pœnitet criminum suorum, hos de integro amplectitur, & cōsortes secum paterni regni nominat. Cuius tantam humanitatem, tam excellens, & singulare nostræ salutis studium iniqui sanè simus, si nō agnoscamus, si non omnis illi gratiæ, omnis beneuolentiæ, omnis officij ac studij fateamur nos debitores, nec tantū fateamur, sed quoad possumus, id quod debemus alacriter persoluamus. Non enim principi, & proximo iubemur reddere, quod debitū sit, & nō reddemus Deo? Verum Nouatiani, qui huius sententiæ dicuntur fuisse authores, quicq; potissimā in Deo uirtutem benignitatis, & misericordiæ illi adimere studuerunt, pœnitentiāq; superuacaneam in nobis, & sine fructu ueniæ inanem constituere, pie, & sapienter ab imperatore Constantino illusi sunt, cum is iussisset illos qui talia prædicarent, scalam capere ipsos, si possent, & in cœlum solos ascendere. Nos uero cū Paulo, & cum ueritate sentiamus, quo magis ad exitum uitæ accedimus, & quo luminī melioris uitę efficitur ppiores, hoc nobis studiosius esse, enixiusq; curandum, ut deposito nocturno habitu carnalium morum, & studiorum, diei, atq; luci compositos nos dedamus, tanquā in conspectum hominum prodituri. Quòd si per urbem interdū ambulantes uestimenta ea gerimus, quibus membra nostra ab oculis intuentium obtegantur, pudorisq; in ea re, & honestatis rationem summā habemus, illa etiā uestimenta, quę oculis Dei nos occultent quatenus pudendum aliquid in nobis sit, capiamus, qui quoniā intus, & in ipso corde nos cernit, nulla alia ueste obtegere, & uelare nos ualemus, quæ arceat illius conspectum à turpitudinibus nostris, præterquam pudore, & continentia, ipsaq; ueritate, qui est CHRISTVS. Hunc igitur ipsum depositis, & reiectis illis carnis uestibus, quæ nō corporis superficiem duntaxat, sed hominē totum tegunt, atq; obnubūt, comestationibus uidelicet, & petulantijs, & rixis, induere penitus debemus tanq; uestimentum eiusmodi, quod nullā in corporis, animæq; partē, expertem honoris, & uenustatis esse sinat. Quo mortuo pro nobis, quoniā & nos quoq; cum illo cōmortui carni peccati esse debemus, idq; in baptismo, & fidei sacramento sumus professi, carnis curā ullam ne geramus, quatenus ad cōcupiscentiam illa propensa est, hoc est, nihil illi indulgeamus præter id, quod debetur, nec auaritati illius intemperantiæq; seruiamus, sed tantum ea suppeditemus, quæ ad obeundum munus cōmunis uitæ sunt necessaria.

Imbecillum autem fide suscipite, non in disceptationes disputationum. Hic quidem fidit uesci omnibus. Imbecillus uerò oleribus uescitur. Qui uescitur, non uescientem ne aspernetur: & qui non uescitur, uescientem ne iudicet: Deus enim eum suscepit. Tu qui es, qui iudicas alienum famulum? Proprio domino stat, uel cadit: statuetur autem. Potens enim est Deus statuere ipsum. Hic quidem iudicat diem ad diem: hic autem iudicat omnem diem. Vnusquisq; in proprio sensu sibi satisfaciatur. Considerans diem, Domino considerat: & non considerans diem, domino non considerat. Qui uescitur, domino uescitur: gratias enim agit Deo: Et qui non uescitur, domino non uescitur, & gratias agit Deo.

SCIO horum Pauli uerborum communem hanc doctorum interpretationē esse, quòd cum fides CHRISTI iugum illud legis Mosaicæ laxasse uideretur, & onus subleuasse, quod ut Apostolus Petrus in actis, inquit, etiam antiqui patres ferre nō potuerant, essentq; illæ obseruationes & differentiæ dierum ciborumq; sublatae, ut CHRISTVM iam sectantibus nihil immundū, neq; aspernabile uideretur esse eorum, quę creasset Deus, cōtingebat, ut hæc persuasio, quæ est nil habere distincti, neq; discreti, neq; in tempore, neq; in cibo à multis susciperetur, & re, atq; facto usurparetur, quam aliqui è contrario tanquam ex Iudaismo, & ab illis multis obseruationibus adhuc recentes exhorrescebant, duplici quidem de causa hæsitantes. Primū quia longa illa opinione imbuti per huiusmodi abstinentias & obseruationes iustitiā, & Dei quandam amicitiam acquiri, nondum ab illa uoce legis, illoq; imperio animum suum

uacuum liberumq; habebant. Deinde quod diuturno iam usu quiddam naturæ simile contraxerant, ut à certorum esculentorum cōsuetudinē, atq; esu non possent non abhorrere. Ac prior quidē ille legis timor ad imbecillitatē fidei pertinebat, hoc autē posterius quorundā ciborum fastidium ad carnis infirmitatē, quæ tamen poterat aliquo modo excusari. Nam metus ille legis in noua CHRISTI uita, reprehensione uera nō carebat. Fiebat autem ut in hac uoluntatum, & cōsuetudinum disparitate aliquæ inter eos dissensionē existerent. Cum quī esculenta omnia ad uescendū admitterent, tanquā nihil in his rebus esset, quod ad diuinæ gratiæ coniunctionē alterutrā in partē momentū aliquod afferret, neq; in obseruationibus & discriminibus dierum, aut ciborum salus nostra, sed solum in uera fide erga Deum per IESVM Christum esset posita, illos contemnerent, qui in ea adhuc cura essent occupati, ut cibos, diesq; alios susciperēt, alios aspernarentur, idq; imbecillitati, & inconstantiae illorū fidei ascriberent. Illi uero cōtrario hos, qui omnia passim admittebant, nullamq; distinguēdo rationē ducebant, neq; ciborum, nec temporū, intemperantes, & irreligiosos esse arbitrantur. Quæ illorū dissidia præmetuens Apostolus, ne ad dedecus illa Christianæ fidei, & ad detrimentū pacis, charitatisq; contenderent, huic malo mederi nititur, atq; hoc ostendere nō in his distinctionibus, neq; in obseruantijs ciborū, & dierum, sed in charitate, & pace, Dei regnum cōsistere. Atq; ipse quidē illorum partes magis amplectitur, qui in meditationibus spiritalibus uim fidei exercētes hæc exteriora ne animaduertebant quidē, eademq; & paria omnia esse ducebāt. Hi enim cū & liberiores, & fortiores erāt, profectō, tum in uirtute fidei multo fundatiores. Sed tamen cōueniebat cum essent ipsi statuti, atq; potentes, ut imbecillorū & lapsantium potius misererentur, quàm per reprehensiones, & iurgia illis molesti essent. Quin etiā cū uiderent eos illa in se suspicione offendi, q̄ cōmunem ciborum omnium usum magis ad intemperantiā uitæ, q̄ ad fidei robur illi putarēt pertinere, causam illius offensionis adimerent: igitur hos firmiores hortatur Paulus, docetq; æquus esse, ut inclinēt se, & ac cōmodent ad alienam infirmitatem, deq; illa esculentorum libertate aliquid remittāt, quàm insistendo in ea dent socijs causam male de se sentiendī, grauiterq; suspicandī. Quandoquidem, inquit, regnum Dei nō potus est, neq; cibus, sed pax, & inter fratres charitas. Hæc est monitio Pauli ad robustos, ad imbecilles altera. Ne de his ipsi, qui omnia ut munda suscipiunt, nullumq; faciunt discrimen aut dierum, aut ciborum, tanquam de incontinentibus, & intemperatis audeant iudicare, cum & hi à Domino recepti sint, atq; in familia Dei iam numerentur. Domini porrō sit de seruis suis iudicatio, non autem nostra. Quod si & qui cunctis uescitur, uescatur Domino, agatq; illi gratias, & qui plerisq; abstinet, Domino item abstineat, hoc est, si uterq; utrunq; in honorem Domini agat, & in illius gratiam, laudemq; moueatur, non in abstinendo est, neq; in uescendo, sed in inseruiendo Deo uera religio. Hæc mens uerborū esse Pauli existimatur, & ad hunc finem tota hæc suscepta monitio, ac cohortatio, perspicue quidem ut ostendat omnia munda mundis, latentius autem, ut etiā illud inferat, legis regulas, & interdictiones de esculentis obseruationibusq; temporum nullius ad salutem momenti existere, quando salus quidem in spiritu, & fide in Deum per IESVM Christum, tantum reposita est. Sed ego in hac potius sententia sum, quod non de abstinentijs, & obseruationibus legis sit sermo, sed de his, quas sibi quisq; ob cupiditatis, & carnis motus comprimendos ad arbitrium suum statuit, atq; præscribit, cuiusmodi multæ nunc sunt ab Ecclesia de ieiunijs, discriminibusq; temporū, ac ciborum legibus latis obseruantiaē indictæ. Vt autem sic intelligam illa imprimis firma, & ualida ratio me mouet, quod si de differentijs esculentorum his, quæ à ueteri lege statutæ sunt, oratio haberetur, nequaquā hortaretur Paulus, ac ne permitteret quidem eos, qui in fide iam robustiores delectum eduliorum omisissent, ad eorum, qui in fide adhuc titubarent, ac Iudaicis ritibus tenerentur superstitionem inclinare. Non enim id esset alios in fide confirmare, sibiq; eos adiungere, sed ipsos potius fidei præuaricari. Quo igitur pacto intelligendum est? primum ut fidem hic pro fiducia accipiamus. Etenim huius uerbi in hac sententia uis à Paulo non raro est usurpata, neque ea tamen à communi intelligentia aliena, abhorrensq; est.

Deinde ut credere, quod Græce *μολύβει*, transferamus confidere. Qui ergo sibi parum confidebant, nec facile se frenare cupiditates suas, aut carni posse resistere arbitrabantur, opem sibi, & remedium à ciborum lautiorum abstinentia quærebant: qui uerò è contrario in fide, & amore Dei erant flagrantiores, facile illo ardore animi erga Deum inflammati, cupiditatū stimulos omneis obruebant, intentiꝫ, & ablati rerum diuinarum curis nec cibos, nec tempora ulla discernabant, parem in omnibus honorem, & gratiam Deo attribuentes, quod sanè erat potentioris, & uehementioris fidei indicium. Verum accidebat, ut in diuersis consilijs, & actionibus alteri de alteris minus commode suspicarentur. Qui enim spiritu feruentes carnem non agnoscebant, infirmiores illos luctanteis aduersus carnem, & ieiunijs, atque inedijs impetum illius frangere meditantes quodammodo irridebant, & ueluti delinquentes, atq; enervatos habebant despiciatui, hocq; agebant non ut parum fideles, aut spirituales, sed ut parum prouidi, tanquã qui doctrinæ prudentioris indigerent. At illi è contrario, qui molestias carnis ne esu quidem olerum duntaxat, & pomorum poterant propulsare, primum hos mirabantur ad omnia passim manus, osq; admouentes, deinde grauius etiã aliquid de eis suspicabantur, nec fieri posse existimabant, ut cū uirtute, & continentia, & religione usus omnium ciborum, & licentia iungeretur. Ita horum uterq; ordo alteri ordini peccandi aduersus fratrem, & charitatis uinculum uiolandi præbebat occasionem, à quo nunc uitio eos Paulus, atq; errore dimouere nititur, redigereq; in unum studet omnes, & in consensu mutuo, ac fraterna societate continere. Sed quid est Langee, quod inceptas? Video enim ex gestu, atque uultu habere te aliquid, quod nostris sermonibus putes opponendum. H A B E O enim uero, inquit ille. Et profectò quando de ieiunijs & obseruationibus inducta est mentio aut hodierno die, magna, ac diuturna animi mei dubitatione exoluar, aut non unquam aliàs. Et nim quod illæ obseruantia temporum, & ciborum, quæ præscriptæ, & traditæ in lege Moylis sunt, minimum siue adeo nihil ad comparandam salutem ualeant, planè persuasus sum, idq; iandiu & Paulo totiens affirmanti, & fidei Christianæ credidi; sed quòd eadem mox in fide C H R I S T I, & in nostris moribus, ac ritibus magna ex parte relatæ sunt, quam obsecro te causam, aut quam habere rectam rationem ista res potest. Neque ego nunc consilium reprehendo Ecclesiæ, quam & semper syncera mente uenenor, & omnia eam sancte ac sapienter instruisse iudico. Sed non intelligo hoc planè cuiusmodi sit, cupioq; id mihi explanari per te, & differi. Equidem hæreticos hosce, qui ita superbe, & petulanter spretis ipsius Ecclesiæ decretis, legibusq; ruptis & cibos, & tempora ad suum arbitrium, libidinemq; reuocauere, non solum accusandos, uerum etiã detestandos, & cum horrore quodam eorum contagionis à cunctis, qui in fide C H R I S T I consistunt, refugiendos esse censeo. Veruntamen inter nos, quod cum modestia, & pietate licitū sit, & quæri de his rebus, & disputari non est incongruum. Quæro itaq; de te, cum legis ueteris decreta quatenus ad differentias ciborum, & ad dierum quorundam delictus, & discrimina pertinent, mundarumq; & inquinatarū in se rerum distinctiones, necnon purgationum, & asperisionum cōtinent præcepta, noua C H R I S T I fide abrogata, antiquataq; sint, nosq; ab his oneribus, & uinculis soluti, Christiana libertate perfrui debeamus, cur sanctorum patrum decretis, & Romanorū pontificum institutis ad eadem penè, aut grauiora etiã perferenda rursus simus redacti atq; adstricti? cum si uis ueræ religionis capienda sit, in una fide erga Deum, & in spirituali nostro Dei cultu, nostræ salutis ratio posita esse intelligatur. Quid sibi ergo uoluerunt summi Pontifices, antistitesq; Romani? qui quasi hac re potissimum sui pontificatus memoriam ad sermones hominum cōmendare cuperent, addiderunt penè unusquisque aliquid, de antiquioribus illis loquor: quo nostra seruitus in obseruandis eorū scitis, atque præceptis indies fieret grauior, & maioribus propè quàm apud Iudæos oneribus premeretur. Ac ut nonnulla, ex uetustis Iudæorum ritibus, & obseruationibus, ciborū, atq; temporū nec non purorum impurorumq; contactuū (nam de cerimonia supra abunde dictum est) in mediū adducam, eaq; cum nostris cōferam moribus, festum illi diem obseruabant septimum redeuntem in orbem tempore suo semper,

dicq;

dieꝝ eo ab omnibus omnino gerēdis, tractandis, cōmunicandisꝝ rebus abstinebant, ea ratione quidem, quòd Deus item illo ipso die, cum in antecedentibus sex diebus mundum, & omnes mundi partes fabricatus esset, quietē sibi primo, & ab omni opere cessationem constituisse. Nos hoc sabbatum ipsum exauthorantes, & inter profanos dies numerantes, diem solis, quē dominicum appellamus, hebdomadis primum, & initium dierum consequentium pro septimo illo in honorem adduximus, ocioꝝ, ac cessationi totum cōsecrauimus. Esto, sit huiusce quidem rei aliqua bona ratio, non enim minor uidetur deberi honor luci huic, qua in nouam uitam exurgente à mortuis CHRISTO producti sumus, q̄ illi, qua à uetere uita, & occupata cessauimus. Verum illud mihi mirari sæpe in mentem uenit, quòd cum extra diem septimum, & nouarum lunarum exordia, quibus unū diem festum singulis mensibus Iudæa tribuebat, cæteri penè omnes festi solennesꝝ Iudæorū dies, neq; numero multī, & cuncti penè in unum collati mensem essent, quem illi septimū, nos septembrem appellamus. Etenim excepto Phasē die festo, qui mense illis primo hoc est apud nos, quoad ratio mensium congruere potest, Martio celebrabatur, & Pentecostes, quæ post Phasē die quinquagesimo colebatur, quinq; celebritates reliquæ, neque enim plures apud Iudæos existerent, in mense Septembri erant collatæ. Nos neque mensem certum, nec moderatum dierum numerū diebus nostris festis uidemur tribuisse; Sed cum multos solennes, & statos dies in honorem, & memoriam rerum earū, quas dominus noster IESVS aut gessit pro nobis, aut perpassus est, in uaria anni tempora dispersos agamus. Damus quidem hunc honorem Deo & Dei filio à nobis debitum, neque tam pura, & religiosa mente à nobis quicquam, q̄ hosce dies colendos, & uenerandos ducimus. Addamus his & illos, quos sanctissimæ, & immaculatissimæ uirginis eius, quæ Dei filium seruata semper corporis, & animi integritate ex suo utero hominibus effudit, honor à nobis, & tanti beneficii memoria requirit. Principibus item Apostolorum Petro, & Paulo diem suum concedamus, quo & ipsorum singularis ac diuina uirtus, & Apostolici collegij totius memoria in honore à nobis habita esse uideatur. Tantum quidem præterea festorum, ocioꝝ, ac dierum numerum, quantus ab Ecclesia in nostros mores, & inductus est, & colitur, non ne sunt, qui arbitrentur magis ad dissolutionem animorum, & corporum, quam ad ullam egregiam pietatis utilitatem uim habere: quanquam sancte equidem omnia ab Ecclesia constituta, & optimo animo inducta fuisse non dubito. Veruntamen euentus rerum effecit, ut nonnulli, qui detrimentum, & iacturā ex nimio ocio sentiebant, consilium autem Ecclesiæ non ita planè perspiciebant, aliū sibi ordinem ipsi, & aliū modum festorum colendorum dierum citra & Ecclesiæ consensum adsciscerent, suiꝝ; huiusce consilij, atq; facti approbationem non ex aliorum autoritate, sed ex sua temeritate ipsi sibi constituerent, qui ut licēter, audacterꝝ fecerint, sicuti quidem fecerunt, cum ad caput & ad autoritatem Ecclesiæ deferre ista omnia multo æquius sit, & opem sibi ac consilium ex illa petere; tamen ipso exitu rerum apparuit tantam multitudinem sacrorum, cessantiumꝝ; dierum populo Christiano non minus ferre incōmodi, quam utilitatis. Et sanè uidentur, qui de his rebus disputant, idꝝ; agunt modeste, & temperate, intelligendi tantum causa, non ut hæretici superbe, & insolenter, aliquas afferre rationes præferentes ius, & æquitatem. Aut enim, inquiunt opulenti, & diuites homines sunt, & his talibus dierum feriatorum numerus augendus etiam magis, quam minuendus est, quippe qui omni tempore anni, atque in his potissimum delectis, consecratisꝝ; diebus gratiarum Deo agendarum, & excolendi spiritus præcipue sunt debitores, idꝝ; nullo domi detrimento tuto agere possunt. Aut ex eo sunt genere, quod manibus sibi uictum, & labore corporis quærūt, quibus cum damnosa omnis cessatio, operæꝝ; uacatio sit, conueniret certe multorum pauperum, atq; egenitium cōmodo & necessitatibus prospici. Quòd si omnes, qui à diurnis operis, & opificijs interdictione dierum festorum prohibentur, homines essent spirituales menti, & contemplationi rerum diuinarum dediti, conduceret forsitan magis, utiliusꝝ; esset uacare, quam operari. Quando maior semper utilitas minori præponenda est. Nihil autem omnium rerum est utilius, q̄ in Deo, & in Dei beneficiorum memoria perpetuo desi-

tuo defixum esse, Sed cum tales uulgo homines sint cœlestium rudes rerum, terræq; addicti, & sensibus magis, q̄ ratione uiuentes, non ne patet, manifestumq; est, hanc illos cessationem, quam sacri indicunt dies, non ad meditationem rerum diuinarum, sed ad delectationem humanarū conuertere? cum matutinis exceptis horis dies illis ferè in cantibus & lusibus, & in comestationibus, uinoq; agantur? Sed ut abeamus à festis diebus, atq; sacris, in quibus non tam onus nobis impositum, quàm nimia licentia esse tradita uidetur, ad illa ueniamus, quæ uere, & proprie sunt onera, quorū longe maximum, & ut plerisq; uidetur durum, ac perdifficile ieiunium est, quod in ueteri lege uno tantum singulis annis die Israëlítico populo indictū, qui dies festum tabernaculorum antecedit, nos in omne tempus anni ita diffudimus, & sparsimus, ut totum penè annum in seruitute uiuere, & nunquàm uacuo animo esse posse uideamur. Ac Iudæi quidem præter illum diem ieiunij statum, atq; solennem, qui illis unicus in toto annuo orbe ab Deo seruandus propositus est, quatuor sibi præterea ieiuniorum adsciuerunt dies, quos quasi atros ipsi obseruant in luctum uidelicet, & in præscarum memoriam calamitatum institutos. Nos uero & triduana quater in anno ieiunia, & omnium festorum dierum pridianos dies, & quadragenarium præcipue dierum numerum coactum, & cumulatam in unū ieiunare sumus iussi, quibus quidem quadraginta diebus, quasi exiguus iste dierum numerus esset, sex postea alij etiā adiecti sunt, ut dierum sex & quadraginta perpes, & continuatum ieiunium nobis existeret. Atque cum hæc, quæ ad ieiunium pertinent grauiora nobis multo, quàm populo quondam Iudaico sunt imposita; tum uero Iudæis licitum est seruato adusq; solis occasum ieiunio, eos demum cibos adhibere, quos illis libuerit. Nobis uero in ieiunando etiam illa lex est posita, ut ab esu omnium carniū penitus abstineamus, semelq; tantum cibum sumamus, idq; circiter meridiem; qui autem fecerit secus, cum cūscisq; legibus ieiuniorum, dierumq; festorum, sextæ quoq; & septimæ in hebdomadibus diei, quarum utraq; si minus se uero illo, strictoq; ieiunio, carniū tamen abstinentia, & interdictione ab Ecclesia ipsa notata est; qui inquam, omnibus his legibus ad unguem non paruerit, non pœna adiecta est aliqua moderata, atq; mitis, ut prudentia pastorum nobiscum agi uideatur, aut lenitate, indulgentiaq; parentum; sed perindè ac nostrarum iactura animarum apud rectores nostros parui momenti sit, capitalis peccati pœna, & ademptione regni cœlestis qui cōtrauenerit, punitur. In quo quanto lex Iudæorum fuit tolerabilior, quæ præuaricatoribus legis non animæ mortem, sed corporis præstituit? Quendam in Græcia sapientem ferunt cum leges consideret ciuibus suis, etiam mediocriū, & leuiū peccatorum mortem pœnam constituisse. Ex quo cū quæreretur, quid ita æquaret parua errata magnis, ut omnia iuxta mortis supplicio plecenda esse censeret; dicitur respondisse, quia tenuia etiam peccata morte digna esse existimaret, maioribus delictis grauius supplicium non inueniret. Quæ dura imprimis, & aspera uisa est sententia, itaq; increbruit hominum illorū prouerbio, leges illas non atramento, sed sanguine fuisse scriptas. Quanto nostri legum latores acerbis: qui cum id, quod per se, & suapte sponte non est improbum, ipsi uetando, ut uitaretur effecissent, eam insuper pœnam non obtemperantibus addiderunt, qua nulla esse possit durior, neq; asperior, siquidem æterna morte damnari deterius multo est, quàm hanc mortalem uitam amittere. Hæc, ut dico, disputant isti sæpenumero, qui hoc ab sese iugum nimium asperæ seruitutis, ut ipsi prædicant, cuperent excutere; non hi solum, qui iam excusserunt, quorum quidem scelus, & arrogantiā nulla unquā satis digna pœna ulcisci posse uideatur. Non enim ratione, sed libidine, nec ut spiritum ab onere seruitutis subleuaret, sed ut cupiditatibus obsequerentur, ad id faciendum sunt adducti. Verum nos, qui Ecclesiæ decretis facile obediunt, semperq; illi parendum, non semper flagitandam eorum, quæ ab ea decernuntur, rationem existimamus; possumus tamen causas harum rerum & rationes, & petere inter nos, & dare: non ut nouum ipsi consilium aliquod capiamus, sed uel ut reperta ratione hæreticis respondeamus, qui & imperantem Ecclesiam, & nos parentes ludibrio, & irrisui habere non desinunt; uel siquid fortasse ratio nobis monstrauerit esse corrigendum, ad summi Pontificis iudicium, & ad Ecclesiæ auctoritatem omnia

omnia referamus. Quod item si tibi uidebitur, de hac religionum & ordinum, ut appellentur, multitudine, atq; turba, quæ habitu amictuq; uestium uario, nouis, & inter se dissimilibus institutis in unitate fidei, & simplicitate Christi locū habere nō debuisse uidebatur, estq; item ab his improbis illusa, atq; reiecta, faciendum erit, ut aliquid dicas, ut posthac instructiores ad respōdendum cōtradicientibus magis parati esse possimus, TVM IVLIVS; Sanè mihi uideris Langee, inquit, tempestiue admodum harū mentionem rerum intulisse, cum de his modo à Paulo ipso agatur, qui præsertim uideatur in ea esse sententia, ut robustiorem fidem, & uirtutem existimet eorū, qui nullo ciborum, neq; temporum delectu habito, neq; animi sui cura sub hæc res subiecta magis in ipso cogitando, & amplectendo Deo omnibus mentis sensibus semper sunt intenti, quibus quicquid ad uescendum offeratur, sine discrimine accipitur, euangelicumq; in eo conseruatur præceptum, quo dominus discipulos missos ad prædicandū admonuit, ut comessent, quæcunq; sibi essent apposita. Et nimirum hoc magis uidetur conuenire euangelicæ, apostolicæq; doctrinæ, nulla ut omnino uarietatis in saporibus, neq; delectus in cibis, aut discriminis in tēporibus ab hominibus deditis Deo cura duceretur, qui in contemplatione diuinarum rerum positi, cum cibos non ad uoluptatem, sed tantum ad necessitatem uitæ soliti sint accipere, illa distinguendi, & uariandi sollicitudine interpellari non debuissent, nisi horum talium summa esset paucitas; aliorū uero, qui uoluptati, atq; uentri plus æquo indulgeant, maxima multitudo. Qua etiam ratione cum Romanos pontifices, tum conuentus eos fidelium, quos cōcilia uocamus, adductos fuisse puto, ut talium & ciborum, & dierum differentias, obseruationesq; instituerent. Quorum quidem consilium, ut tu rectissime ais, debemus potius nos uenerari, q̄ reprehendere. Quod si aliqua tamen harum rerum ratio reddēda est, hac lege inter nos queramus, ac disceptemus, ut quicquid nobis rectius uisum fuerit, id si forte à maiorum institutis discrepauerit, nostrum semper consilium illorū sapientia iudicemus inferius. Equidem memini cum essem apud collegas tuos Triulti, eos ipsos, qui pauloante à fratre meo nominati sunt, Aegidium Viterbiensem, & Thomam Caietanū homines eruditissimos, ibidemq; unā adesset Laurentius Campegius collega item uester, uir ea sapientia, & grauitate uitæ, necnon in gerendis rebus consilio, magnitudineq; animi, qua uos scitis, & cui in pontificio iure, ac ciuili primas propè partes nostræ ætatis homines soliti sunt cōcedere, incidisse de his rebus acrem disputationem, cum hanc Thomas sententiā defenderet, probareq; adniteretur omissionem ieiunij, quæ in contumeliā modo præcepti non fieret, ad capitale peccatum nemini ualere, quando solum illud crimen statuendum esset, quod aut de honore summi Dei detraheret, aut de commodo proximi; id est, quod Christianam charitatē, quæ & ad Deum, & ad proximum intenta est, uiolaret, aut frangeret, quorum neutrum cum in prætermittendo ieiunio accideret, non esse id peccatum exitiabile habēdum, quod charitati ipsi nequaq; offenderet. Huic opinioni Campegius adstipulabatur, hoc ab legum interpretibus defensitatum esse memorans, cum ieiunium ad eam rem indictum esset, ut per abstinentiam quorundā esculentorū fractis cupiditatibus facilis unicuiq; fieret uirtutis, continentiaq; exercitatio, si quis eam ipsam continentiam iam obtineret, cuius assequendæ causa fuissent ieiunia instituta, cupiditatesq; suas haberet in potestate; non tantopere eum ad obseruationem ieiuniorū, nec tanto cū animæ periculo adstrictum esse. Repugnabat acriter ex aduerso Aegidius, & Campegio quidē respōdebat, si ieiunij indictio, suasio tantum esset, & non præceptum legis seuerum ac diligens, uim habituram utiq; esse eius rationem, quoniam quicquid alterius rei adipiscendæ gratia suadeatur, aut consulatur, si ea ipsa res alia quadam uia & ratione obtenta sit, recte id, quod suatum sit, prætermitti posse uideatur: ubi uero præceptum in imperando, & non suasio sit, sine peccato graui præteriri id nō posse. Ad Thomam uero dicebat eodem modo posse concludi de binis hebdomadam diebus quibus esus carniū interdicitus esset, ac de cæteris festis solennibusq; diebus, qui cum essent ad Dei cultū instituti, atq; dicati, dum coleretur Deus, qui quidem pura imprimis mente, & religione colitur, licitū fore sine peccato ad suū cuiq; diurnū munus, suaq; opificia redire. Ac multa tum quidē in omnem partē dicta & disputata sunt, quæ hominibus doctissimis

erāt in promptu, ex quibus Thomas plura, & præclara ingenij sui, & doctrinæ monu-
mēta iam in scriptis edidit, reliqui autē duo idē existimātur esse facturi. In summa ab
illis in eam sententiā cōueniebatur, æquum fore, ut summus Pontifex, cuius uniuersa
esset potestas, hunc scrupulum ex animis fidelium eriperet, ieiunijq; hanc legem, &
conditionem ediceret, ut qui seruassent illud, magnis à Deo indulgentiarū, quas appel-
lant præmijs afficerentur: qui uerò non seruassent, dum iidem abessent à cōtemptu, &
contumaciā, nō propterea tamen capitalis peccati scelere intelligerentur obstricti. Di-
stinguebatur porrò ab illis aliud ieiunium esse, aliud abstinentiam. Ac abstinentiam
quidem in eo intelligi, cum statis temporibus, & diebus à quodā esculentorū genere,
utpote carnibus abstineretur. In ieiunio autem præter abstinentiam id etiam adiungi,
ut semel in die tantum cibus caperetur. Quod quidem posterius illi arbitrabantur re-
ctē, & tuto posse corrigi, si summi authoritas pōtificis intercederet, ea quidē ratione,
quoniam & qui illam legem ieiunij retinerent, cum darent hoc legi, ut semel tantum
in die uescerentur, suæ mox dabant intemperatiæ & uoluptati, ut se effusius, atq; im-
moderatius in epulando explerent: quos uerò illa lex ieiunij non contineret, quomis-
nus in die plus q̄ semel comessent, eos in graue suarū animarum periculum incidere:
cui detrimento præberi occasionem, & sterni quodammodo ab ipsa lege uiam, longe
alienum à mansuetudine Christiana esse optimis illis uiris, & dignitate omni præstan-
tibus uidebatur. TVM TRIVLTIVS: Mihi accidit, inquit, qua primū tempestate
in hanc urbem admodum adolescens ueni, ut ad salutandum Oliuerium Carapham
Cardinalem Neapolitanū accederem, cuius tu Iacobe in domo & disciplina aliquot
annis educatus es. Etenim eius ego uisendi & alloquendi miro desyderio tenebar,
de quo tot, tantaq; absens uirtutis & sapientiæ, & singularis cuiusdā integritatis testi-
monia cognoueram. Atq; is ut erat humanissimus, summamq; grauitatē cum illa hu-
manitate cōiunctam obtinebat, accepit me quidem iucunde, atq; amanter, cum ita di-
ceret, neminem sibi dari potuisse, cuius libentius aspectu, q̄ meo frueretur, id adeo &
mea causa, & familiæ nostræ nobilissimæ (sic enim loquebatur) in qua lumen adhuc
residere præscæ fortitudinis affirmabat. Erat enim ut sciunt, qui eū norunt, Ioanni Ia-
cobo patruo meo, qui tūc præstātissimus rei militaris author & dux habebatur, amo-
re, officijsq; cōiunctus. Sed ego summi illius uiri aspectu, & sermonibus tū perfrues,
cum esset cum eo unā Nicolaus Fificus eiusdē ordinis uir egregia doctrina, & autho-
ritate, quem nuper ut scitis mortuum, cū gemitu, & lachrymis prosecuti sumus om-
nes: senli hac de re inter eos agitari utrum istas religiosorū hominum societates, quas
fratrum religiones uulgo nominamus, tot iam præsertim, & tam uarias, habitu, institu-
tis, appellationibusq; differētes, sic permitti, & tolerari expediret Christiano nomini,
an eas certum ad numerum, eumq; exiguū redigi utilius esset. Et manarat fortē illis
diebus rumor, in populo prospici huic rei à summo pontifice, & de hac redactione in
senatu actum iri. Atq; illi quidem leuiter inter se dissidebant: cum Oliuerius fortissi-
mus semper antiquitatis defensor diceret, non fuisse bonorū pontificū eos, qui sese no-
uis quotidie legibus obligare, ac supponere ad carnis motus magis coercēdos, deūq;
liberius cōtemplandum sponte sua uellent, nō in illorū optima uoluntate cōfirmare,
necessēq; item fuisse dari illis potestatē proprios quosdā coetus, cōuenticulaq; consti-
tuendi, habituq; & nominibus à cæteris se distinguēdi, quo & ipsi inter ipsos nosse se
possent, & à reliquis internoscerētur. Cōtradicebat Nicolaus exitū rei declarare hanc
uarietatē religionū Christiano nomini parū cōmodam esse, q̄ & qui eorū ad maximas
diuitias peruenissent, his ferē illi iam ad alenda corpora diuitijs, nō ad misericordiam,
neq; ad bonitatē uterētur, & quæ professæ inopiā ac paupertatē religiones uictū sibi
ostiatim, aut à prætereuntibus medicarent, genus in Christianos mores inducerēt mi-
nime ingenuū, neq; liberale: quippe cū quotidiana illa flagitatio & pudorē in homini-
bus extingueret, & authoritati religionis detraheret, & impediret etiā studia de Deo
cogitādi, atq; in eius unius cōtemplatione acquiescēdi. Quod si cōtractis, & imminu-
tis dissimilitudinibus una tātum monachorū, quos uocamus, religio linqueretur, qui
in solitudine, & silētio, à turba, & fluctibus huius seculi semoti in inuestigādo deo præ-
cipue insisterēt, dum illi tamen id, quod minime faciūt, optimis literis, & studijs dare
operam

operam cogere: Duæ uerò reliquæ darentur religiones, quibus uersari inter homines docedo, atq; hortando, annüciare poenitentiã, insinuare in populo sensum scripturarum, laborare, insudare, seruire publicæ utilitati necesse esset, se iudicare multo cõmodius cū populo Christiano actũ fore, q̃ quomodo nunc agitur in tanta tot ordinum dissimilimorũ differentiã, & uarietate. Duas autẽ illas idcirco se uelle esse religiones aiebat, quæ negociosã, & laboriosã perferrẽt uitã, ut sancta & pia æmulatione inter se alterni ordines cõtenderent, uter eorũ maiorũ, & plurium bonorũ author Christiano populo existeret. Hæc tum duorũ amplissimorũ hominum, & in ecclesia principum disputatio cū insueto mihi auditionũ talium ad aures prima accidisset, aculeos quosdam mihi in animo reliquit, qui me postea crebro admonuerũt, ut de hisce rebus mihi meditandum, & aliquãto diligẽtius cõsiderandum putarem. Itaq; re sæpius excussa, atq; examinata possum uobis liquidò de meo sensu pronunciarẽ. Hæc tot religionum, & tam uariarũ cõsilium si ad rationẽ eorũ referatur, qui aut petuerũt primũ institui, aut qui indulerũt petentibus, & instituerunt, sanctũ illud, & iustum, & imprimis graue, ac sapiens extitisse. Nõ enim aliũ ad finem tam multæ istæ fraternitates inductæ sunt, nisi ut hominẽs illi, quos leges istæ cõmunes, & iam usu cõtrita minus in officio cõtinerent, arctioribus quibusdã uinculis in pietatis studio, & cõtinentiæ tenerẽtur, nouasq; propterea leges sibi adsciscerẽt, in quas uolũtaria primo inductione animi cum iurassent, earũ mox seruandarũ necessitate cõstringerentur. Consulebatur igitur hac ratione uel maxime hominum uirtuti, & integritati, si humana infirmitas perpetuò manere in robore animi, & cõstanter, quod susceperat, nauare potuisset. Sed cum pleraq; uideamus nostris temporibus cõmutata esse, atq; inuersa, equidẽ dicerẽ sententiã si liceret, & si licebit unquã, dicã uideri mihi nostræ religioni, ac Christianæ Reip, melius consultum fore, si triplex illa ordinũ institutio induceretur, quæ nõ tam quidẽ de numero religiosorũ diminueret, q̃ uarietate, & dissimilitudinem religionum prohiberet. Quod si explanatius, de hac re aliquid dicendũ est, placeret admodũ mihi, & mendicitatem tolli, quæ speculationi, & pudori, & opum affluentia, quæ integritati est aduersaria. Quid ergo est potissimũ, quod ego de hac re recte statui arbitrer? Illud nimirum, si habito sensu huiusmodi bonorũ, & facultatum, dimidiã totius summe partem, duabus illis sodalitatibus assignari uiderem, quas in opere, & in negotio docedi homines, ac cohortandi uersari assidue, ac laborare cõueniret: Alteram uero partẽ dimidiã ei religioni referuari, quã tranquillam, & tacitã, Deorũ, & sibi seorsum uitam agentem Græco uocabulo monasticã appellamus. Atq; huius tamen silentis, atq; pacatæ fratrum, religiosorumq; hominũ coitionis eas uellem esse leges primũ, ut literis bonis in ea, & liberalibus studijs ab omnibus opera daretur, quorũ studiorũ, atq; eruditionis exordia ducta à grãmatica, & deinde in rhetoricis, dialecticisq; instructa ad extremum terminarẽtur, in philosophia, theologiaq;. Deinde ut liceret ex quolibet hominum genere parẽtibus liberos eò mittere in disciplinã, qui acutiores natura, & ad literas perdiscẽdas apti essent, indolemq; ingenij bonã præ se ferrẽt, qui si ab ipsis præsidibus, & collegiorũ rectoribus, qui recipi deberent idonei iudicarentur, cū alerẽtur sumptibus religionis cõmunibus; tum autẽ industrie, diligenterq; instituerentur ad omnem exercitacionẽ, & studiũ adipiscẽdã doctrinæ, atq; uirtutis, quãdiũq; manerẽt in cõuentu illo, quod illis ad certũ tempus esset licitũ, quoad uidelicet in literis & moribus probẽ instructi essent, eodẽ oẽs uestitu, eodẽ uictu, eademq; prorsus uitæ regula uterentur; post uero tempore exacto liberũ foret unicuiq; & leges sibi uitæ recte de gendæ, quas uellet, & qbus uellet in locis domiciliũ eligere. Etem liquid est humani, quod præstari à nobis possit, audacter uobis cõfirmo hoc huiusmodi more inducto in cõsuetudinẽ, quemdmõdũ ex seminario acceptas arbores, & per sua deinde spatia dispositas hortos uidemus, & uiridia ornare, atq; illustrare, sic hos ex optima disciplina educationeq; profectos, & in diuersas missos uitæ functiones, eas regiões orbis terrarum, in quibus insediissent, optimis esse moribus, & præstãtib; uirtutibus illustratos. Quod si id quoq; accederet, ut à principibus, & à maximis regibus, summisq; imprimis pontificibus prouidentia, curaq; adhiberetur, ut ex horũ numero potissimũ eligerẽtur, qui præficerẽtur ecclesijs, & sacerdotijs, & qui ad magnas res gerẽdas adhiberentur; hæc ego pro certo ausim polliceri statũ orbis terræ, qui nunc perturbatione

legum, atq; morum, omniumq; concursu propemodum calamitatum collabascere uideatur, estq; ruinae, & confusio proxima, firmitatem ac stabilitatem, decusq; & ordinem bene agendae uitae facile recuperaturum. Sed quonia nos hoc tempore leges non scribimus, tantumq; inuimus, quid nostrae sententiae, & opinionis sit, concludamus illud Langee, quod in tua oratione positum fuit extremum, hos, qui haec religionum sectas accusant, si consilium reprehendant instituendarum, falsa illos ratione duci, atq; aberrare. Si mores, uitiisque quorundam infectentur, iam hoc esse hominibus, non rei ipsi detrahere, in quo ego cum illis unam consentio, fateorq; non pauca esse in abusionem his temporibus inducta, atq; prolapsa, quod quidem ad religiones attinet, quae prudentium iudicio minime possint probari. Illud dico, neminem, qui sanus sit, aequo ferre animo, ac pati inuentos esse homines perditos, qui annis permultis in religione cum fuissent, legibusq; illis, quibus uoluntate sua primo se obligauerant, diutius paruissent, repete mox nulla idonea de causa, neq; expectata autoritate maiorum ipsi inde se proripuerint, a ueterisque religionis instituto ipsi se abdicauerint. Quamquam haecenus fortassis fuerit illis concessum, sed ut appareret, quae eos ratio, aut quae amentia potius impulsisset, non modo ad prophanam de integro uitam, sed ad omne genus intemperantiae fuerint relapsi, quorum alij nefarijs nuptijs se obligauerunt, alij dierum, & ciborum obseruantias sustulerunt, mandataq; omnia ecclesiae irrisui habuere; cuncti uero superbas, & impias aduersus Deum, ipsaq; Dei praecipua, quae in humilitate animi, & erga proximum charitate praecipue consistunt, extulerunt mentes. HIC EGO: Iure istis talibus irasceris Triulti, & hominum damnas temeritatem. Sed quod ad obseruantiam ieiuniorum attinet, haud ita quaquam dies multi sunt, cum me appellauit Clemens VI Pont. Max. quae si uideatur ex me, quid mihi uideretur de ieiunijs: num ego ea populis recte relaxari censerem. Quarebat autem haecenus, non ut percontaretur, liceret ne passim uesci cibis omnibus, sed enim in controuersum est, nec dubium non licere: sed an semel tantum ieiunijs uesci id necessarium esse existimarem. Cui cum dixissem ieiunium eiusmodi, quod temperatis hominibus detrimento esset, helluonibus causam grauioris intemperantiae afferret, quodq; non minus laederet praetermissum, quam prodesset seruatum, cum praesertim in tam dissolutis moribus paruam ad continendum homines uim id iam haberet, recte mihi uideri, remitti posse; aperuit mihi sententiam suam, sedq; in eo uelle prospicere communi Christi gregis saluti affirmauit. Cuius ego laudata probitate, & clementia (est enim, ut scitis, omni prorsus humanitate, & bonitate lenissimus, eamq; populorum sibi creditorum curam gerit, quam filiorum optimus pater) tamen dixi expectandum mihi uideri, quod ad peteretur ista remissio, non ut ultro illa, & inopinantibus deferretur. Quo ille responsio usq; adhuc retardatus est. Itaq; quod ad unicam istam in die sumptionem cibi pertinet, potestis iam intelligere sententiam meam nequaquam a Thomae Caietani sententia discrepare, qui etiam sui dicti rationem hanc reddidit, non se arbitrari priscos illos patres praetermissione ieiuniorum uoluisse homines ad capitale crimen obligare, qui praesertim paterna quadam charitate cunctis prodesse, & consulere studuissent. Sed hoc illorum ieiunandi praecipuum, modo absit contemptus, in eam potius partem accipi conuenire, ut doceantur homines, quid recti moris sit, conducatq; ad uitae continentiam, non ut cogantur, quae mihi imprimis bona uisa est sententia, nisi ego hoc fortasse meae imbecillitati tribuo, qui cum malo stomacho sim, soleo equidem interdum semel tantum cibo uti, cum id meae ualitudinis ratio a me postulat. In ieiunijs autem ipsis, si accidat, ut appetam cibum, diuidere libentius in duo tempora soleo, ita ut in utroque tempore me geram, quam moderate praesertim cum mihi necesse sit ob corporis periculum a leguminibus omnino, & a falametis, maxima quoque ex parte oleribus, & piscibus abstinere, quod haec esculentorum genera perniciosiora mihi sint. Ac sic quidem agendi ueniam sum, & facultatem nominatim a Pontifice adeptus. Sed quoad auctoritatem ecclesiae, atq; Pontificis uinculum istud ieiunandi retinetur, legibus parendum censeo. De cibis autem ipsis, deq; eorum dierum peculiari abstinentia, qui bini semper in singulis hebdomadibus interpositi sunt, necnon de alijs uigiliis, & temporum, & quadragesima (sic enim appellamus) diebus uix quicquam ego putem utilius, ac sanctius constitutum ab ecclesia fuisse. Quid enim aiunt isti qui contra pugnant: legem improbatam fuisse Iudaeorum, quae tanta superstitione cibos distingueret, ut alios reijceret, alios uero

admitteret, iure ego improbatam patefacta ueritate confiteor, nullaq; nobis cibos super-
 stitione inter se differre. Itaq; omnibus passim utimur. Cur ergo aliquos aliquan-
 do repudiamus? quia rationum & temporum discrimen est, non ciborum. At hoc est,
 quod Paulus reprehendit, Ne quis nos iudicet in cibo, aut potu, inquit, aut in parte
 diei festi, aut nouilunii, aut sabbatorum. Et rursus abijciens decreta legis, Ne tetigeris,
 ne gustaris, ne contrectaris, quæ ipso pereunt abusu, inquit: alioq; item loco sub ele-
 mentis mundi in seruitutem adactos nos minime esse uult. Quæ ego omnia ita esse
 concedo, nullamq; confiteor in escis, & potionibus ad inquinandum esse, & ad com-
 maculandum insitam uim. Sed neque item in temporibus, quatenus ipsa per se tem-
 pora spectentur. Verum si agitur in illis memoria aliqua gestarum rerum, si & pro
 illis, quæ nobis læta, & salutaria diuinitus tributa sunt, in agendis Deo gratijs dies
 nonnullos ponimus, quod festorum, & solennium dierum proprium est, & recorda-
 tione rerum tristium, quæ obuenerunt, aliquam speciem præ nobis mœroris feris-
 mus, quam maxime ciborum quorundam indicat abstinentia, quis hunc optimum,
 & sanctissimum morem in Christiano populo indictum, indicem gratæ aduersus
 Deum uoluntatis, coarguere iure possit: nisi sit is, qui redarguerit, ab omni ipse ho-
 minis sensu, & humanitate remotissimus? Nulla unquam gens fuit, neque tam cor-
 rupta, & profligata moribus, neque natura tam immanis, ac barbara, quæ non ali-
 quas dierum quorundam religiones haberet, quos dies partim atros custodiret, par-
 tim celebraret lætos. Sed sit hic humanus mos, non tamen à bona ratione abhorrens,
 neque ijs non concedendus, qui sua laboris, & quietis tempora cum honore Dei
 immortalis dispertiunt. Nos ut longius rem aliquanto repetamus, dicimus totam
 istam rationem festorum, solenniumq; dierum idcirco inuentam fuisse primò, in con-
 suetudinemq; adductam, ut mortalis fragilitas, quæ continenter ferre corporis labo-
 rem, & contentionem animi non potest, festos huiuscemodî dies haberet, tanquam in-
 terualla, & spiramenta occupationum, atq; curarum, quod necessitati primò datum,
 hominum deinde sapientum prouidentia ad honorem deorum contulit. In quo orbis
 terræ communis prope fuit error, ut in opinione olim deorum homines fallerentur,
 quos commentitios, & falsos pro ueris accipiebant. Eum porro errorem uerus Deus
 genti ab se delectæ Iudeorû cum eripuisset, festosq; agi ab illis dies in honorẽ sui præ-
 cepisset, remissionem illam animorum à terrenis curis humanæ infirmitati attribuit,
 honorem & celebritatem lætitiæ sibi, quod in nostros mores, ritusq; relatum, quis iu-
 re queat reprehendere, aut cõdemnare? at cur ieiunamus pridianis festorum diebus?
 quia decet, rectumq; est, quem diem tribuere debemus laudibus, & cõmemoratiõ-
 bus beneficiorû summî Dei, quæ ab eo in nos beneficia, uel in ipsomet, uel in sanctis
 eius collata sunt, ad eam nos diẽ imprimis castos, sobriosq; accedere, ut ex perrectiore
 & uigilantiore animo cogitemus, quantû ipse de nobis meritis sit quarum illi agen-
 darum, & ferendarum gratiarum sumus debitores. Sexti uero quicq; & septimi in heb-
 domadibus dies idcirco à cibus lautioribus, esuq; carniû dirempti sunt, quò speciem
 habeant mœrentiû, atq; lugubrium, quò illorum dierum altero in crucem sublatus
 seruator noster est, altero iacuit sepultus, quanquam & in utroq; altera præterea spe-
 ctata ratio est, quoniam enim sextum illum diem tanquam Veneris sacrum in ludis,
 & epulis, nequitijisq; omnibus gentes consumebant. Sabbatû autem Iudæi præcipue
 in honore, & in obseruantia gerebant, sapienter, & pie maiores nostri eisdem ipsos
 dies, quos illi hilares, lætosq; ducerent, nobis tanquam atros habendos constituerunt,
 ne quos à ritibus illis, & superstitionibus auocare cuperent, eos uiderentur, si essent
 in dierum cultu imitati, non tam auocare, quam in suis pristinis erroribus confirma-
 re. Verum & in sabbato eadem illa concurrît, quæ in diebus festas celebritates an-
 tecedentibus ratio. Est enim hic dies diei dominico pridianus, qui imprimis status
 apud nos, celeberrq; est. Quadraginta autem dierum ieiunium Dei omnipotentis ho-
 nori ita datum est, ut quasi decumas in eo annui temporis Deo pendere institua-
 mus. Verum id potuit diebus sex, & triginta confici: quatuor porro reliqui adiecti
 sunt, ad imitationem quadragenarij ieiunij, quod Dominus I E S U S Christus in so-
 litudine continens, & perpetuum seruasse legitur, quod etiam antea in monte Syna

à Moysè tanquam simulacrum rerum futurarum usurpatum est. Demp̄tis enim dominicis diebus dies integros quadraginta in ieiunio isto numeramus, additi trini præterea in singulorum trium mensium spatia dies, ueluti indices quaternorum temporum, quæ aut accedens sol, aut recedens anno ipso uoluendo distinguit, & uariat, quasi fas rectumq̄ sit auspicari à Dei immortalis honore, & nomine temporum cunctorum initia. Verum ut à reddendis dierum rationibus abeamus, quæ sunt omnes à maioribus nostris cum inuentæ sapienter, tum imprimis sancte constitutæ. Si opponatur nobis in differentijs nos insistere ciborum, & temporum, atque eo pacto Iudaicam superstitionem referre; negabimus planè utrunque, atque id profitebimur, habere nos, & ducere in obseruationibus nostris non dierum, neq̄ ciborum, sed sobrietatis nostræ, ac temperantiæ, & erga summū Deum honoris rationem. Nam discrimina illa Iudæorū ad abstinentiam minime pertinebant; hanc dico sanctam, & spirituale. Quid em̄ aut solidis animantiū unguis, aut etiam multifidis, aibus quoq̄ rapacibus, & piscibus squama non contectis, cum spiritu, cum sanctitate, cum abstinentia negocij est: quæ si Iudæis uetita sunt, ut in moribus illi erudirentur, humanā redolent philosophiam, non diuinam. Sin quoniam sunt infalubria, iccirco illis fuerunt interdita, quis est, qui nō intelligat Moysen Aegyptiorū artibus imbutum extitisse? Quod si id quod uerius est, simulacra quædam, illæ res fuerūt, & ueluti argumēta futuræ ueritatis; inducta iam ueritate, simulacris amplius non indigemus. Iudæi ergo in cibis, & in temporibus inhærebāt. Nos ad Deum, & ad spiritū omnia referimus, neq̄ in hoc genere abstinenti, aut obseruandi aliud quid sequimur, nisi & ut nostrorū laborum interualla consecremus commemorationi diuinorū beneficiorum, & nos ipsi ad recolenda illa eadem Dei beneficia uigilantiores, ac paratiores per abstinentiam redamur. At enim uis (inquiūt) non debuit afferri, sed cunctos suo ipsorū arbitrio oportuit permitti, quando fides CHRISTI libertatē omnibus dat, neq̄ uult quenquam ueteris legis uinculo, aut eiusmodi necessitate aliqua astrictum esse. Quibus ego respondeo, ut se ita habeat res, quemadmodū exponunt ipsi, utrum tamen fuit æquus, & Christianæ mansuetudini cōuenientius his de rebus modeste ex postulare, & conseruari, causamq̄ ad caput, & ad principes Ecclesię deferre, an ipsomet per temeritatē, & arrogantiam nouum sibi capere consiliū, seq̄ à communi more fidelium abscindere? Nam quod dicunt non se concedere, ut Ecclesię caput Romanus pontifex sit, omnes semper concesserunt, quicumque ante in Christiano nomine fuere, exceptis paucis quibusdam, qui eo ipso nomine apud maiores nostros condemnati sunt. At illi stolidi, excordesq̄ fuerunt, omnesq̄ errore opinionis sunt lapsi. Vos ergo soli in omnibus seculis, in omnibus hominibus, uestra prædicatione eitis sapientes. Quid ergo ait Salomon? Vidistin' hominem, qui sibi ipse sapiens uidetur? spes est de stulto, quàm de eo longe maior. Certe hanc uobis sapientiam, quam assumitis ipsi, nemo facile concedit. Quid potius sentiant de uobis ceteræ nationes, ego non dicam, uaria est enim, & multiplex uituperatio, tamen si sub hæreticorum nomen, atque appellationem omnia crimina subire, & succedere uideantur, uos que penitus amantissimī estis, si hoc nō intelligitis. Sed ut ueniam ad libertatem fidei, quæ à uobis proposita est, fateor CHRISTI fidem esse libertatis magistrā, nullisq̄ eiusmodi legibus, nec seruitutibus eam nos astringere, quæ ad corporum cultum, curam ue pertineant; sed tamen ut Apostolus Petrus inquit, non debet illa libertas mantelum malitiæ esse. Quicumque enim spiritu intentus in Deum est, huic omnia corporea, & terrea minimi momenti sunt, neque ille diem operosum à festo, nec escas ab escis, potiones ue discernit, quippe qui alijs curis, alijs studijs, contemplationibusq̄ ducatur, semper que in sobrietate sit, & in Deo corde, cogitationeq̄ inhæreat. Atq̄ illud quoq̄ ad iūctio, si tales CHRISTI fideles, quales quidem esse debuerunt, extitissent, non hanc futurā fuisse necessariam legum condendarū sollicitudinē, & curam, per quā in officio homines, & in sobrietate continerentur, fuisset enim sibi tum uniuersisq̄ lex, neq̄ in se solum, sed in ceteris quoq̄ exemplo, & doctrina moderandis habuisset autoritatē. Sed si perq̄ sanè pauci isti sunt, qui spiritū sequantur, qui Christi fidē, quemadmodū quidē oportet, teneant, si maxima longe multitudo ad car-

nem, corpusq; delabitur, & ab his, quæ fidei sunt, non solum usu, sed etiam intelligentia est remota, quid tandem decuit fieri? Quæro enim abs te Luthere, qui primus hæc leges, & obseruantias damnare ausus es; Cum peccarent homines, cum laborentur, cum ad libidines, & ad facinora procliues essent, cum epulis, uino, luxuriæ se dederent, cum uerbis tantum, & uoce CHRISTVM confiterentur, cætera gentium similes existerent, quid fieri fuit necesse? Sinere eos, & suo arbitratu ferri, sua libidine permittere? qui ergo non male, & perperam leges imperatoriæ latæ sunt, quæ delinquentibus pœnas, & summum sæpe supplicium proponunt? quas te auctore antiquari oportet, & imperatorum consilium condemnari. Astringunt enim homines seruitute leges istæ, quos CHRISTVS liberos esse omnes uoluit. Quam igitur uitæ spem, aut quem ordinem rerum, aut publicarum, aut etiam priuatarum hominibus relinquis? Quod si in his, quæ ad societatem pertinent ciuilem, cæterisque hominum, quas ciuitates uocamus in officijs mutuis, & in concordia continent, necessario fuit prouidendum, legesq; ponendæ, quæ delicta hominum pœnis comprimerent, ne facinorosis, & audacibus Respub. prædæ aut ludibrio esset, fideiq; Christi in eo, quo minus ita fieret, non est spectata, neq; animaduersa libertas, tibi ne minus iusta, aut minus idonea uidebatur ratio homines ad abstinentiam, & sobrietatem legibus adigendi, quo nomen omnipotentis Dei, & ratio uera fidei nostræ, quæ in spiritus libertate, non quæ in carnis licentia posita est, etiam ab inuitis quoquo pacto cohereretur? Equidem uideo monumentis esse traditum, primo illo inductu fidei nostræ, cum increbresceret quotidie CHRISTI nomen, hominesq; ardore quodam amoris ad Deum se adiungerent, nullas huiuscemodi leges, neq; condiciones rerum necessario seruandarum impositas hominibus fuisse, cum ipsum studium fidei, atq; Dei fat ualida per se lex esset omnes à corporeis studijs ad spiritualia reuocandi. Itaq; & quadragesimam legimus nulla indicta lege, quæ communiter teneret omnes, tantum suo cuiq; arbitratu, & sua sponte obseruatam tunc fuisse. Qua de re in antiquis historijs est scriptum, quod in ipsis quadragesimæ ieiunijs aliæ apud alios obseruationes uigebant, Romani treis ante pascha hebdomadas continuato ieiunio obseruabant: Illyrum, & Græcia, necnon Alexandria, totaq; Aegyptus hebdomadas sex, quod ieiunii tempus uocabant quadragesimam. Alij uero septem ante pascha hebdomadibus ieiunium inchoantes, primis tribus confectis duas intermittebant; deinde in duas reliquas hebdomadas resumebant ieiunium, quos dierum numerum non tenentes, quadragesimam tamen id tempus appellare parum congruum etiam temporibus illis uidebatur. Ciborum quoq; mos, & abstinentia non omnibus par. Nam alij omnino ab animatis abstinebant, alij ex animantibus pisces solos recipiebant, addebant alij & uolucres, tanquam aëreum id genus à Moysè, nō terrestre fuisset iudicatum; quidam ne oleribus quidem utebantur, sed arido tantum uescebantur pane. Nonnulli panem quoq; ipsum reiciebant, olera duntaxat adhibebant. Alij ad nonam usque horam ieiunantes, quocunq; cibo post indifferenter reficiebantur. Ita uariæ apud diuersos uigebant consuetudines. Et quoniam huius rei (est enim hoc quoq; in historia ascriptum) nullum uetus præceptum inueniebatur, credibile fuit Apostolos hoc unius cuiusque arbitrio liberum reliquisse, ut timore nemo nec necessitate, sed uoluntate, & libero corde sibi id præscriberet, quod salutare, & bonum ipse iudicasset. Videmus igitur hoc uetustatis testimonio, quod circiter Constantini tempora, aut paulo infra literis mandatum est, quoad uis fidei in cordibus hominum fortiter uersata sit, nullum tale præceptum abstinentiæ, aut ieiunandi hominibus datum, neque uim impositam legibus latis fuisse. Non enim tum erat causa præcipiendi, cum æqualiter omnes uoluntariam moderationem, abstinentiamq; præstarent. Quod si præcipere tunc opus non fuit, in cōmuni illo more, & hominū bonorū, & temporum, concede postea necessariū fuisse, quàm homines sensim illo timore Dei, & cœlestiū rerum cura soluti indulgere flagitijs, & in omne genus intemperantiæ dederunt se cœperunt. Quibus si aliqua ratione obuiā non fuisset itū, non ne ignoratio Dei, & gētilitas penè ipsa in Christianū nomē reuertisset? Sanctū igitur, & salutare fuit Ecclesiæ institutū talibus immo derationem legibus, & licentiā coercendi, quibus etiā qui nollent, ad curā aliquā tamen

& ad

& ad cogitationem colendi Dei adigerentur. Quod si altior quoque horum ieiuniorum ratio reddenda est, & cum **CHRISTI**, fideiꝫ mysterio coniunctior, sic intelligendum est, accessum, atq; aditum ad regnum Dei, & ad honorem beatæ immortalitatis in eo maxime constare, si qui illò ingredi conantur, omne imprimis onus, & carnalem sarcinam mundanarū curarum, uoluptatumq; deponant, & dimissis terræ impedimentis ad Deum se conferant expediti, atq; alacres. Quod si gula, & palatum, & ciborum omnium suauiorū uoluptas corporea maxime est, nec solum ipsa per se uisuperanda, sed quæ pluribus præterea indecoris, & maculosis uoluptatibus præbeat ortum, ut plurimarum turpitudinum sit mater, tum autem eadem in amore mundi præcipue nos contineat, spiritaliumq; uirtutum & operationum sit inimica, necesse fuit nimirum ad Deum, & ad spiritum nos inuitantibus huic errori hominum, & corporeæ labi, culpæq; oblitescere. Itaque & **CHRISTVS** ipse suo primus exemplo à baptismo Ioannis, tanquam ab ipsis foribus, adituq; fidei, in cognitionem Dei, & regni spem intromissus, ut cæteris iter ostenderet, quæ transituri essent, qui idem regnū appetere euestigio in desertum, & ad ieiunium translatus est. Et populus Hebræorum, cum Aegyptum tanquam mundum, & regnum carnis relinqueret, atque in promissam terram, quæ figura, & simulacro cœlestem patriam referebat, iter esset factururus, ante eò quàm perueniret, atque in illis speratis, atq; exoptatis sedibus collocaretur, per annos quadraginta in deserto, & retentus, & instructus, & omnibus patientiæ operibus examinatus est, Moyses quoque neq; congregari Deo, neque tabulas accipere diuinæ legis potuit, nisi quadraginta dierum præeunte ieiunio, quem eundem numerum dierum Helias ieiunauit, ut ad montem Dei posset se conferre. Ac deniq; si & documenta uetustatis, & scripturæ sacræ testimonia diligentius inspiciantur, facile apparebit intuentibus, atq; intelligetur hanc esse ieiunij, & abstinentiæ uim, ut ea homines maxime, & in spiritalibus uirtutibus confirmet, & ad regnum cœleste obtinendum faciat aptos, quod etiam in illo genere malorum dæmonum difficiliore ad expellendum ostendit nobis **CHRISTVS**, cum illud tantum eiꝫ posse dixit in oratione, & ieiunio. Cur autem quadragenarius iste numerus potissimum spectatus sit, qui à quaternario ducitur, qui & ipse est in quaternis temporibus anni ieiunio cōsecratus, ut nesciam, aut ut illud dicam, quod à plerisq; dicitur, hunc numerum imprimis corporeum esse, uel ex quaterno elementorum numero, uel quod quaternarius primus plures accipit sectiones in paria membra diuisas, quæ natura corporum propria uidetur esse, uerum ut magis istud nesciam, neq; enim omnia scire nobis est fas, illud quidem scio, quod uideo hunc semper fere numerum in tristitia, & mœroribus à scriptura adhiberi. Itaq; & in ieiunio **CHRISTI**, & Helias, & Moyses is numerus ponitur, & in commoratione populi in deserto, & quadraginta, in terris, diebus post exurrectionem Christus, & totidem Niniuitis ad pœnitendum præscripti dies, & **XL**. annis desertam fore Aegyptum Ezechiel testatus est. Idemq; tot dierū somnum in dextrum latus pro tribu Iuda obdormijt. Pluuia quoq; diluuij diebus **XL**. in terram se effudere, ut cum tot exemplis, & monumentis antiquarum rerum uideamus hunc præcipue numerum cōprimenda corporis, carnisq; luxuria diuino consilio imprimis consecratum quasi fuisse, iure is in ieiunium quadragesimale relatus, & summa cum ratione indictus esse uideatur. In quo sanè pudor, & moderatio ueterum Romanorum pontificum iure laudanda est, qui non domesticum quadragesimæ ieiuniū, quod ipsi obseruabant, ne nimium sibi tribuere, & ad suam autoritatem omnia retrahere uiderentur, sed illud Aegyptiacum, & Alexandrinum Christiano populo indixere, scq; ea lege primum, tum cæteros deinde omnes uoluerunt esse constrictos, quæ lex uoluntarium antea morem illum ieiunandi, & abstinenti fluentem iam desidia, & ad luxuriam, intemperantiãq; collabentem necessaria quadam obseruatione uinciret. Nam quod sancti quoq; & spiritalis uiri his legibus comprehensi sunt, non fuit hoc quidem consilium legis hos taleis comprehendere; neq; enim hi præcepti, aut admonitionis indigebāt. Sed cum lex in uniuersum posita sit, nec fieri commode queat ista distinctio, æquius multo fuit paucos subijci legi, quàm uniuersos sine lege uiuere. Quid autem, num hi legibus tenebuntur, quibus superuacanea est præceptio legis?

gis: tenebuntur enim uero. Etenim præclarum est bono exemplo continere in officio cæteros, neque minus necessaria probis, & rectis exercitatio uirtutis, quàm lubricis, & inconstantibus uitij interdictio. Atq; ego istos recte si noui, qui spiritum, non carnem diligenter excolunt, nequaquam uereor, quin se libenter hi sub præceptum subiecturi, & imperium legis non grauate accepturi sint. Non enim illi elatione animi, & arrogantia, sed humilitate, & sobrietate sunt sapientes. Quod si qui sunt, qui aut ualitudine infirma sint, aut à pristinis moribus ægre dimoueantur, aut etiam qui sibi indulgeri aliquantum plus uelint, causasq; dicant quaslibet, non solum graues & necessarias, uerum etiam leuiores, ut itinerum, ut studiorum, ut laborum. Deniq; qui quoquo modo remitti sibi hanc necessitatem postulent, quid est ad indulgendum his, moremque gerendum Ecclesia Romana, & hac apostolica benignitate propensiusque non modo hanc ueniam poscentes, nunquam non audit, sed sæpe etiam ultro nil postulantis offert. Cuius auctoritatem infringere, & clementiam aspernari hominum est, non libertatis ius, nec ueritatem fidei tutantium, sed totos se superbiam, maleuolentiamque permittentium. Verum de his quoniam satis dictum est, ad Apostoli uerba, si placet, redeamus. **REDEAMVS**, inquit, Langeus, quando sedato iam incipio esse animo, scrupulosque mihi eos disputatio tua extraxit, qui me ante & crebro, & ualde stimulabant. Facile enim nunc intelligo optimo ista consilio, & à catholica Ecclesia indicta, & à populis fidelibus suscepta, obseruataque fuisse, nempe quæ uiris temperatis, & sponte sua spiritum excolentibus, ingrata esse non possunt. Intemperantes uero, & carnos ad aliquam habendam modestiam, & sobrietatis rationem compellunt, ut compressis per abstinentiam effusis illis animorum motibus castus in hominibus mos, & probus insinuetur. Deniq; quod caput est, homines à terrenis, & carnis uoluptatibus ad illa diuina, & spiritualia gaudia per hæc abstinentiæ præcepta uideo reuocari. Quamobrem istos plane non probo, qui tam præiecte, & petulanter aduersus principes, authoresque Ecclesiæ & contra abstinentiæ decreta non uerbis irruunt modò, uerum etiam factis, cum præsertim, ut dicis, nemini cupienti his se legibus exolui suam ecclesiastica mansuetudo benignitatem intercludat. Et sanè ita est, ut non sint leges consilio, & sapientia latae, temere, atq; ad arbitrium cuiuslibet infringendæ, hæcque ipsæ minime, quæ diuturno usu uetustatis comprobatae sunt, sed earum moderatio, si quid forte incidat nouæ rationis, & temporum inclinatio sic potest, ut mutandum aliquid in eis, aut corrigendum esse uideatur, ab illis ipsis petenda, qui earum condendarum habuerint potestatem. A quibus equidem id postulerem, ut saluis præceptionibus cæteris cibum tamen ieiunijs semel tantum in die suscipi non foret necesse: cum, ut tute respondisti, id temperatis hominibus sit detrimento, intemperantibus uero nullam utilitatem afferat; neque enim propterea hi fiunt continentiores. Quadragesimæ autem tempora, quæ dominicis quoque diebus in eandem abstinentiam coniectis ad dierum sex & quadraginta numerum excreuere, sic putarem moderanda, ut maneret quidem ieiunium uetus Romanum illud, quod tribus hebdomadibus ante pascha religiosissime seruabatur, idque ita præcepto, & lege sanciretur, ut graue esset crimen, & spiritualis multa illud uiolantibus: reliquos autem quinque, & uiginti dies non tam metus criminis, quàm meriti apud Deum spes faceret religiosos: quos ut qui possent, libentius retinerent dierum illorum abstinentiam spiritualibus donis indulgentiarum prouocari, & populis commendari putarem conuenire: hoc quidem etiam magis, quòd in hac uulgo hominum insolentia, & temeritate, hisque contaminatis moribus cum contra leges & loqui, & facere iam populare esse uideatur, quæ ad continendos in uirtute, & religione homines sanctissimo consilio reperta sunt, ea non tam nunc continere, quàm ad delinquendum grauius illicium, & causam subijcere uidentur. **DE ISTOC** uidebitur, inquam, alio tempore, si accidet, ut ista res ueniat in disceptationem. Nunc quidem illud constare nobis est necesse, si uolumus esse hi, qui debemus, hoc est, si in Christiana humilitate, & modestia constituimus uiuere, leges maiorum nostrorum à nobis diligenter esse retinendas, quas præsertim optima ab illis mente, & salutari consilio latas constet fuisse. Etenim post fidei, & charitatis erga Deum, proximumque præcepta, quid magis

nobis præscriptum, indictumque est, & in Euangelij, & in Paulo, quam repressio carnis, ususque ieiunij, & oratio ad Deum continens? Qui enim corpus suum in seruitutem redigebat, ne, cum alijs prædicasset, ipse incontinens reperiretur, non ne leges abstinentiæ, ieiunijque prædicabat? quanquam illas tunc uoluntarias, quas postea in legem scriptam, necessitatemque relatas, si temporum nunc ratio ex parte aliqua peruellet, ac duriores, quam antea facit uideri, non id est uitio legis, sed nostro attribuendum, qui si in ea cura intenti mansissemus, ut spiritu uiueremus, non corpore, hoc est, ut cum Deo, non cum mundo rationes nostras duceremus, ne animaduertendi quidem, & distinguendi spatium haberemus, quo quisque ex genere cibus, aut quota diei hora sumendus esset. Sed tantum cum flagitaret corporis necessitas, ad ea, quæ prima nobis oblata essent, edenda prouocati, ut primum naturæ, & fami satisfacissemus, ad beatas statim cœlestium rerum curas reuerteremur. Atqui hoc fortioris est, & constantioris fidei proprium, nullum facere discrimen in escis, & potionibus, omniaque ista paria, atque uniuersum ducere. Quod si cibus, qui distinguunt, ut lautioribus abstineant, ueluti infirmiores habendi sunt, quanto magis, qui eos discernunt, ut exquisitissimis utantur, hi sunt reprehendendi. Quanquam Paulo hic quidem non de intemperantibus & luxuriosis est oratio; sed de his, qui partim in cibus, & temporibus discrimen nullum faciebant ea fiducia, quod nihil fidei firmæ perniciosum in illis, neque aduersarium uirtuti esse arbitrabantur, partim, qui carnis motum sentientes ad ipsam retundendam, & debilitandam carnem temporum, & ciborum obseruantias adhibebant, quos tanquam diffidentes, & imbecillos suscipi à fortioribus, & foueri, ac sustentari indicat debere. Hoc enim est, quod ait, Assumite ne fiat sectio, id est, ne dissimilitudo opinionum, ac morum dissidium aliquod gignat, ac pariat, aggregate uobis illos, & si illi se erigere, atque attollere ad parem uobiscum fiduciam non possunt, inclinamini ad illos, uosque demittite. Ut coeat in unum fraterna uestra consensio. Eis uero reprehensionibus, ac disceptationibus, quæ inimicæ pacis sunt, exasperantque animos, non placeant, penitus supersedete. Non enim litigando, neque arguendo, sed pariter agendo, cumque illis unâ abstinendo multo eos facilius in uestrum sensum, iudiciumque pertrahetis. Et qui ergo fidit posse absque periculo omnibus uesci, diffidentem is ne spernat. Et qui diffidit, ne iudicet fidentem, hoc est, illam in cibus communiter admittendis animi libertatem, ac fiduciam male ne interpretetur. Qui enim confidit, à Deo assumptus est, hoc est per fidem, & professionem Christianam homo iam Dei factus, ad eumque aggregatus, qui uidetur in eo hæere etiam constantius, quando illius amore tectus, atque munitus, carnis lapsus, & pericula haud ita pertimescit, cuius quidem Deo iam mancipati, & traditi serui ad te neutiquam pertinet iudicatio. Siue enim steterit ille seu cadet, Dominum suum habet iudicem, cui & stat, & cadit, & à quo si ceciderit, etiam restituetur. Iudicare porro diem, ad diem, inter dies & tempora discernere est; iudicare omnem diem, est dies omnes pares, & eorum nullum eximium habere, quod respondet illi, quod sequitur, Qui non considerat diem, domino non considerat. Siue enim abstineatur, siue non, siue tempora discernantur, siue paria ducantur, dum utrumque in Dei honorem fiat, & in utroque Deo gratia habeatur, in neutro est quicquam, quod iure possit reprehendi. Nam quod interponit Paulus, Unusquisque in his animo suo satisfaciat, minime certe interposuisset, si de obseruantijs, & ritibus Mosaicæ legis, ac non de priuatis legibus abstinenti, quas sibi quisque fert, fuisset dicendum. Illæ enim semper Christiano homini interdictæ sunt, propterque earum obseruantiam grauiter à Paulo Petrus fuit increpitus. Nec uero ex eo sunt genere, quod ad comprimendam carnis petulantiam ualeat, sed quod ad superstitionem animis afferendam. Qui enim adhibet illas, ut in epistola ad Galatas est scriptum, is à CHRISTI gratia, & præmio crucis deseritur, neque simul potest idem & operum, & fidei iustitiam exhibere, confidereque sibi ipsi, & in Deo spem suæ salutis ponere.

Nemo enim nostrum sibi ipsi uiuit, & nemo sibi ipsi moritur. Siue enim uiuimus, Domino uiuimus; siue morimur, Domino morimur. Siue ergo uiuimus, siue morimur, Domini sumus. Ad hoc enim Christus & mortuus est, &

est, & surrexit, ac reuixit, ut & mortuorum, & uiuentium sit Dominus. Tu uero quid iudicas fratrem tuū? Et tu quid aspernaris fratrem tuum? Omnes enim assistemus ad tribunal Christi. Scriptum est enim, uiuo ego dicit dominus: Mihi curuabitur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum de seipso rationem dabit Deo. Ne amplius igitur inter nos iudicemus, Sed hoc iudicate potius, ne ponatis offendiculum fratri, uel scandalum.

DE TERRE T semper Paulus à iudicando proximo, & ab eo iudicio, quod fit in deteriore partem. Nam bene sentire de altero, commodeque opinari, atque in melius interpretando accipere omnia, non solum Christianæ est charitatis, sed communis etiam humanitatis officium, cuiusmodi quidem iudicia de proximo facere recte possumus. Capere autem ea, quæ fiunt, quæque dicuntur, in non bonam partem, & iudicium illis nostræ peruersæ existimationis adiungere, animi est non alienam prauitatem coarguentis, sed suam potius indicantis. Quid ita enim si ad te nihil eiusmodi quicquam pertineat, de alieno facto fers sententiam, in qua ferenda non dolore, & misericordia commoueris, quasi alterius damnum ægre patiære. Nam id quidem forsitan tolerabile sit, aut ascribendum etiam charitati. Sed tuam maleuolentiam cura illa oblectas, perinde ac tibi accedat, quicquid bonæ de altero opinionis detrahitur. Hoc genus iudicandi de altero, maleque sentiendi cum de principio huius epistolæ grauiter confutauit Paulus, tum nullo loco, cum incidit, omittit, quin infectetur. Nec Paulus tamen magis, quam ipsemet CHRISTVS. Illam enim synceritatem Christiani animi, sanctamque simplicitatem, quæ pura semper, & integra nititur conscientia, iste curiositatis, & maleuolentiæ liuor tanquam fuligine quadam sic infuscat, ut non amplius queat Deus in illa, tanquam in domicilio mundo residere. Ad nostrum igitur neminem spectat iudicium tale facere de eo, qui seruus CHRISTI sit effectus. Est enim is non nostra, sed aliena possessio, habetque à quo iudicetur, & cuius uel lucro stet, uel detrimento concidat. Quanquam nequit Deus quidem ullum in se exactura nostra detrimentum accipere, sed ad amplificationem tamen gloriæ illius pertinet, plurimos esse, qui ei cum fide, & cum honore deseruiant, quorum salus, & uita lucrum est gloriæ Dei, damnumque e contrario eorum mors, atque interitus. Est enim propria hæc seruorum, quatenus serui sunt, conditio, ut nemo eorum sibi ipsi uiuat, aut moriatur, sed utrunque agat Domino suo. Nec uero quisquam ulla pecunia emptus tam sui domini seruus fuit, quam nos sumus serui IESV Christi. Empti enim sumus precio magno, ut Apostolus inquit, & uitam, quam uiuimus, totam debemus Deo. Etenim ipse Christus ob hoc ipsum & mortuus est, & surrexit, ac reuixit, quo fieret dominus mortuorum, ac uiuentium. Mortuorum porro hoc loco intelligendum est, eorum, qui in hac uita stantes, ac spirantes, Deo tamē summo non spirabant, neque uiebant, quorum ipse Christus mortuorum suscitator secum unà factus est. Nam & mortuus ipse est, ut isti cum eo simul comorerentur; & reuixit, ut iidem isti in nouam & incorruptam uitam restituerentur. Quod uero ad iudicandum hominum consilia, atque facta uel proba, uel secus pertinet, nemo sibi assumat hanc curam, sollicitudinemque iudicandi. Non deerit enim iudicium, cum sistendi simus omnes in nouissimo die ante tribunal Christi, neque fideles tantum qui fuimus, & erimus; uerum omnes profus. Sic enim dominus per Esaiam, *Uiuo ego*, inquit, quæ est iurisiurandi formula uulgata apud Hebræos, ut cum aiebant, *Uiuo dominus*, quoniã sic fiet, quod erat idem, ac si iuraret ille, & diceret, per Deum uiuentem. Ita, uiuo ego est, cum per semetipsum iurat Deus. Sed quid ait dominus in Esaiam: *Uiuo ego*, quod mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Reddet quoque unusquisque tunc nostrum suorum factorum rationem; quamobrem nequaquam inter nos nunc quidem iudicemus. Illud potius agendum, & iudicandum est à quoque nostrum, ne creet quis offendiculum fratri suo, ne ue eum in duram suspicionem inducat. Habere uidemini, in quo uos alter alterum coarguatis. Hic quidem illum, ut imbecillum, & diffidentem spernit. Ille hunc, quod nimis eum fidere, longiusque progredi suspicatur. Amputet uestrum unusquisque ansam, qua occasionem alteri dat ma-

le sentiendi; tu qui confidis, de ista tua fiducia aliquid remittito, non in opinione quidam, & fide, sed in opere, ne quod cunctis sic passim & libere uteris, id tam uideare facere, quia ipse firmus es, quam ut proximi tui infirmitas contemnatur. Tu autem contrario, qui alterius fiducia condempnas, plus statue in fide illius roboris, & uirtutis esse ad consistendum, quam in cibis ad labefactandum, ut & tu quoque addiscas melius tibi in domino, & in spiritualibus operibus fidere. Sic enim agendo, & remittendo uterque ordo aliquid in accommodatione alterius, stabit, & coherabit domus Dei, ac edificatio, que fidelium est societas, in uno mutue charitatis spiritu iuncta, & coagmentata. Et cum ad omnes quidem pertinet sic facere, tum multo magis ad robustiores; hi sunt enim qui se inclinare debent, ac summittere, ut debiles subleuent, & secum deinde attollant, quando illi sua uia attollere se non possunt.

Scio, & confisus sum in domino Iesu, quod nihil commune est per se: nisi reputanti aliquid commune esse, illi est commune. Si autem propter edulium frater tuus contristatur, non iam secundum charitatem ambulas, ne esu tuo illum interimas, pro quo Christus mortuus est. Ne accusetur igitur uestrum bonum. Non enim est regnum Dei esca, & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Qui enim in his seruit Christo, gratus Deo est, & probatus hominibus. Proinde ea, quae pacis sunt sectemur, & quae sunt aedificationis mutuae. Ne propter escam dissoluas opus Dei.

HAE C est remotio scrupuli cuiusdam, & suspicionis, quam uidebatur in genere Paulus in animis eorum, quos ad summittendum se debiliorum fratrum opinioni hortabatur, cum moneret, & obsecraret, ut desisterent potius ab illo libero usu omnium ciborum, quam fratrem imbecilliorē offensum illa libertate, in culpa, & crimen male opinandi conijcerent. Nam & si illos quoque infirmiores est hortatus, ut ne facerent iudicium de alieno seruo, quandoquidem omnes serui iam Christi essent, ne ue alienum ab se, & ad Deum pertinens sibi usurparent iudicandi officium; tamen cum robustioribus hoc agit diligentius, quod eos intelligit dociles magis existere. Nam illi quidem imbecilli imprudētia labebantur, usum esculentorum, non ut erat, sed ex animi, & ingenij sui imbecillitate metientes. Vult autem hos fortiores inducere ad sese demittendum, quando hoc ipsis facilius est, quam illis infirmioribus niti ad se erigendum. Remouet ergo a uerbis suis, & a monitionibus suspicionem, ne forte uideatur illos ab usu promiscuo ciborum detertere, eò quod aliqua genera esculentorum immunda, & sordida sint, quod erat in prima illa Ecclesia paulo ante ab Iudaismo egrediente uehementer suspiciosum. Non enim se inquit ea de causa facere, nam nec se arbitrari quicquam esse inquinatum, sed ut seruetur Dei aedificatio quae est fratrum pax inter se, & concordia spiritu sancto conflata atque conspirans. Scio equidem, inquit, & fidem habeo in Christo Iesu, qui has ciborum differentias exaequauit, quod nihil est commune ex se, id est, sua uia, sua natura commune. Est autem commune usitato scripturae uocabulo idem, quod immundum, quod gentes communia omnia, Iudaei sua selecta genera escarum, eduliorumque habebant, quorum obseruatio non erat cum gentibus communis. Ita in Actis Petrus, demisso è caelo linteo, in quo cuncta animantium genera continebantur, iussus mactare uulgo, & uesci. Minime, inquit, domine. Non enim quicquam commune, aut immundum ingreditur in os meum. Cui uox est reddita. Quod Deus mundauit, tu ne commune dixeris. Nihil igitur per se commune est. Vidit enim Deus omnia, quae fecerat, & erant ualde bona. Sed sit commune opinione sua cuique, si quis uide licet, quod commune, & immundum esse arbitratur, eo nihilominus uescatur. Hic enim sibi comparat inquinamentum, non ab esca quidem, sed ab opinione sua. Facit enim id, quod minime existimat esse faciendum, estque ipsemet suae conscientiae aduersarius. Ne ergo Paulus qua illos dehortatur ab illis sumendis cibis, qui debilioribus fratribus iniiciunt scrupulum, facere id uideatur ipsa ciborum ratione, tanquam communium, ac inquinantium, negat se quicquam existimare commune eorum, quae in escam accipiunt, nec reuera esse commune, nisi ei, qui reputet aliquid esse commune. Sed & si omnia recte edulia sumi possunt

sunt, non est tamen cibi, & epularū causa frater in tristitiā, & suspiciōē conijciendus, qui in eo, quod spernitur, doleat necesse est, in quo uero alterum intuetur, sine delectu cibi omnibus uescientem, suspicatur aliquid grauius, illamq; libertatem edēdi nō ad fidem, sed ad intemperantiam putat pertinere. Est ergo hæc illi causa sic suspiciandi auferenda. Alioquin non secundum charitatem ambulas. Porro hoc uult charitas, ut frater tibi tuus, quān cibi charior sit, quem si in animi hæsitationem esu tuo inducis, abstine potius ab edendo, ne ue eum perime, pro quo Christus mortuus est; hoc est, ne illi tribuito peccandi occasionem, qui à peccatis, ut extingeretur, Christus pro eo mortuus est. Et simul hic admonet, quantum fratris causa nos uelle debeamus, cui ipse etiā Christus uitæ, & sanguinis sui putauerit se debitorē. Ac bonum quidem est nullum adhibere delectum ad cibos, sed hoc bonum ex altera parte noxium esse non debet, ut obsit fratri. Plus enim mali est charitate uiolanda, quā boni in eo, si illud ciborum discrimen sustuleris. Neq; enim regnum Dei esca, aut potus est, inquit, quæ magna per se non sunt, neq; habent uim in pietate, & religione admodum animaduertendam, sed regnum Dei iustitia, paxq; est, & gaudium spirituale. Id enim est in spiritu sancto ne hoc gaudium, quod regnum Dei est, ullo pacto ad corpus, & ad carnem referatur. Nam qui in his, inquit, seruit Christo, ille & Deo acceptus est, & hominibus probatus. Quapropter cedant minora maioribus, si occasio ferat, ut simul stare non possint, bonum est ciborum tollere differentias; nec habere animum occupatum in discernendo; bonum nimirum, habemus enim potiora in quibus melius, & sanctius curam animi ponamus. Sed si frater tuus ex tua ista libertate offenditur, melius multo est prospicere, & consulere fratri ac charitatem retinere fraternam. Nāq; distinctio illa ciborum, atq; adeo etiā exæquatio parum admodum pertinet ad regnum Dei. Pax autem, & charitas ipsum est Dei regnum. Abstine ergo & tu, ne tua indistinctio, ciborumq; coequatio sanctum hoc charitatis uinculū interrumpat, ne pacem uiolet, ne ue illam humanitatem, quam debemus fratri, quæ quidem germana, & propria iustitiæ est, ac bonitatis summi Dei imitatio, inficiat, ac turbet. Ex quo spirituale gaudium illud corrumpatur, quod non ex cibo nascitur, sed ex concordia inter fratres, & ex charitate, quod quidē gaudiū ex spiritu sancto regnū etiā Dei à Christo est appellatum, cum dixit, Regnum Dei intra uos est, in hoc gaudio, in hac bonitate, & pace, qui Christo seruiunt, illi & Deo probati sunt, & hominibus. Quapropter quæ pacis sunt, præcipue sectemur, retineamusq; ædificationē mutuam qua inuicem nos adiuuamus, ut alter alteri uicissim demus causam lætandi de nobis, beneq; suspiciandi, quā ædificationem concordia, & consensionis exemplis mutuis iustitiæ, humanitatisq; cōstructionem, propriū Dei opus, minime debet quisq; escarum causa dissoluere.

Omnia quidem pura, sed malum homini est, qui per offensionem uescitur. Bonum est non esse carnes, neq; bibere uinum, neq; in quo frater tuus offenditur, aut perturbatur, aut imbecillus fit. Tu fiduciam habes per te ipsum. Habe in conspectu Dei, Beatus qui non iudicat semetipsum in eo, quod probat. Qui autem ambigit, si comedat, condemnatus est, quia non ex fide. Omne autem, quod non ex fide, peccatum est.

QVAE PER se munda sunt, inquit, qualia quidem sunt omnia facta, & creata à summo Deo, fiunt immunda tamen si gignant, & excitent in fratris animo scrupulum, & offensionem. Nam quod ex se bonum alioquin est, illo modo fit malum, cum ex eo frater perturbatur. Itaque idem ipse ad Corinthios scribens, inquit, Si esca perturbat fratrem meum, non edam ullo tempore carnes, ne perturbem fratrem. Quare etiā ecōtrario, quod per se est malum abominari, & euitare esculentorum genera quædam uidelicet propter ipsa, tanquam ea suapte natura, & insita labe immunda sint, efficitur bonum, si propter eam causam uitentur, ut inde oriatur ædificatio fratris. Ac quod de illis legis inquinamētis, quæ sunt certis generibus eduliorum attributa, nequaquā loquatur Paulus, satis ex eo perspiciū est, qd etiā uino differit bonū

abstinere, à quo frater abstinet imbecillus, ratus ex eo luxurię fomentū subijci. Quare mens Pauli tota est, ut ostendat, & doceat in rebus quidem ipsis, quantum ad discrimen, aut æqualitatem ciborum attinet, bonum, malumq; accidere, si aut per superstitionem discernantur, aut recta, & libera animi fiducia exæquentur: sed hoc bonū, malū ue, quod in æquando, aut discernendo est, non tanti tamen momenti ipsum esse, ut cum maiore bono, malo ue collatum non immutet naturam suam, atq; in naturam illius maioris transeat, ut superstitio discernēdi, & deligēdi, etiā si non bona sit, quia & inanis, & cura inutili occupata; si tamen fratris contineat ædificationem, ueluti bona adsciscenda sit, cōtraq; exæquatio bona ex sese, si lædatur ex ea, & turbetur animus fratris pro mala habenda sit, & reiicienda. Siquidem paci, & charitati, cōmodoq; prius proximi, q̄ esca, & uino consulere obligati sumus. Ex quo fit, ut quod non bonum ex sese est, abstinere uidelicet uino, atq; carnibus, efficiatur bonum, si in eo fratris salutis, & tranquillitatis animi consulatur. Et si enim tu, qui tua ipsius causa non abstines, recte confidis, & persuasus es, nihil in carniū, uiniq; usu uitij, labisq; inesse; istam tamen tui animi fiduciam tecum habe, & aduersus Deum. In actum autem eam proferre, si tuus frater offenditur, abiste, & desine. Ac beatus quidem ille est, qui expertus in semetipso, & usu iam edoctus nullum sibi genus cibi officere, neq; ad luxuriam, neq; ad distractionem animi à summo Deo, neq; ad fratris damnum, aut offensionem in eo, quod probat, effc; rectum existimat, sine conscientię scrupulo ullo uersatur. Qui uerò conscius sibi ipse est, si esculētis quibusuis libere uescatur, aliquod sibi unum horum incommodorum euēturum esse, si comedit is nihilominus, & uescitur, incidit in crimen, atq; ea re incidit, quod non ex fide comedit, hoc est non ex fiducia interiore, non ex libera conscientia, quæ cum reclamet, admoneatq; periculū esse nisi abstinence, in non abstinendo commissum iam peccatum est; quicquid enim cōtra iudiciū conscientię committitur, in criminis, & uitij parte id numeratur, peccatumq; iudicatur. Si ergo iudicat quis nō se posse absq; proximi offensione carnibus, & uino uti, & tamen utitur, quod non per se malum est, illi efficitur malum, quia suæ cōscientię iudicio ille condemnatur. Etenim illa intima cordis approbatio, atq; consensio in omnibus spectanda est, quæ si non reclamet solum, ac dissentiat, uerum hæreat modo, & titubet, quod non de illius sententiā, & suasiōe factum sit, uim nanciscitur criminis, ut non nequicquam antiquo prouerbio usurpatum sit, non esse faciendum, quod dubites. Sancte quoq; & recte Iob, Nunquam me in uita cor meum adhuc reprehendit, inquit, tanquam omnis cognitio, animaduersiōq; peccati ab illo intestino mentis, conscientięq; oculo sit ducenda, qui cum solus finem intueatur, quod tenditur, solus habet etiam ueri, falsiq; necnon recti, prauiq; iudiciū.

Debemus autem nos fortes imbecillitates impotentium subleuare, & nō placere nobis ipsis. Quilibet enim nostrum proximo placeat in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non sibi ipsi placuit, sed sicut scriptum est, Opprobria opprobrantium tibi inciderunt in me. Quæcunq; enim antea scripta sunt, in nostram doctrinam sunt scripta, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.

H A E C E S T charitas uera, atq; plena, ut summittamus nos ad utilitatem fratris quo illum paulatim parem nobis in uirtute, & fidei firmitate faciamus; Tu potis es uino abstinere, habes autem fratrem, qui te uult quidem, sed nequit imitari, ideoq; in periculum uitæ se dimittit, aut stomacho languente à pietatis reliquis operibus abducitur. Declina, & subueni fratri tuo, uinoq; & tu utere, ut illum ab illa opinione dimoueas. Aut econtrario tibi uinum non obest, obest autem fratri tuo; atque ille putans luxuriam esse in uino, quod & Paulus alibi admonuit, suadens ne inebriemur uino, quod in eo est luxuria, ipse abstinet sibi cauens, te uero, qui non abstineas, miratur, & tacita sua suspitione de te male iudicat; demitte te ad fratris opinionem, ut ne causam illi prauæ suspicandi afferas. Denique piorum est, & prudentium, & cum ratione bona, consilioq; charitatem sectantium, non sua tantum niti senten

sententia, nec suo ipsorum solum iudicio uiuere, sed accommodare sese, atque inflectere ad aliorum quoque sententiam, & iudicium, si quidem illa inflexio, ad bonum illorum, quorum uoluntati te dedas, & ad illos in fide & charitate, omnibusque Christiana uirtutis operibus construendos intenta, aptaque est. Atque ex hoc illi meliores, & fortiores futuri sunt, posteaque tecum una ad sublimiorem gradum uirtutis ascensuri, ut cum eos, quasi manu traxeris in locum stabilem, atque tutum, ipse quidem nihil de firmitate tua constantiaque perdideris; proximo autem tuo pacatoris animi, & conscientiae sedationis fueris author. Faciendum igitur nobis semper est, ut uitae nostrae actiones, & consilia ad utilitatem, ac salutem proximi dirigamus; nec tam studeamus nobis ipsis, quam fratribus satisfacere. Atque ut omnia Paulus sua consilia inde maxime comprobet, unde omnis ueritas, & sapientiae lumen omne est exortum, Christum exemplo inducit, quem hoc modo operatum nos imitari cuncti debeamus. Ille enim cum haberet, quare sibi merito, maximeque placeret, quod Dei filius cum esset, pari cum patre gloria, potentiaque fruebatur; demisit tamen sese, & tradidit in conditionem longe inferiorē, factusque homo est, ut eos, qui humanae erant conditionis, posset ad suam gloriam, regnumque perducere; descenditque ex alto, ut nos deinde attolleret in altum. Et sane uisatum admodum Paulo est, cum suadere aliquid, aut dissuadere uult, exemplum ducere à Christo. Ad misericordiam ubi nos hortatur, Agnoscite, inquit, gratiam domini, qui diues cum esset, pauper propter nos est effectus. Et rursus, Cum ad mutuam charitatem hortatur, sicut Christus nos dilexit ait, Tolerantiam quoque contumeliarum, & insectationum, cruce, & ignominia domini nostri saepe confirmat. Hoc quidem in loco testimonium Psalmi adducit, in quo Dauid cecinit ex persona Christi, Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt in me. Quibus in uerbis duplex Christi humilitas cernitur. Et quod cum esset Deus, cui nulla ex hominibus digna potest reddi gloria, factus est is, qui probris esset, despiciationibusque subiectus, hocque hominum causa. Et quod patris quoque sui omnipotentis Dei uicem subiit, cum submisit sese Iudaeorum insolentiae, & prauitati, quae illi patrem Deum & in solitudine à principio, ut primū egressi ex Aegypto, & postea terra iam parta, atque possessa diuinis saepe mandatis obtrectantes, falsosque sibi Deos in contumeliam ueri Dei adsciscentes, omnibus modis exasperare conati fuerat. Namque omnia illa gentis praeposterae conuicia, & exprobramenta, quibus aduersus Deum uisae saepe fuerant, in Christum sunt collata. Scripta porro haec, quorum uetus, & constans tot prius seculis autoritas, in Christo Iesu postea, & in eius uita, doctrina, factisque de clarata est; propter hanc causam iam diu scripta sunt, ut nos illis edocti, & confirmati in patientia & spe uitam nostram traducamus. Nam idcirco prophetae praedixerunt, ut postea euentus rerum, illorum praedictiones cum probasset, nos constans, & perpetuum consilium Dei duobus praecclaris testimonijs cognosceremus, quorum alterum futura nobis indicaret, alterum iam facta, quae praenunciabantur, ostenderet, nosque ex utroque solatium ingens in hisce mundi agitationibus adepti, & pateremur fortiter aduersa, & sperare felicia. Felicia uero eiusmodi, in quibus non dolor, non mortis timor, non incerti casus rerum humanarum partem aut locum ullum haberent; sed quae futura essent summa, & immortalia, qualia apud unum Deum in altera illa uita tantum consequi licitum est. Et sane ut alio loco dictum est, spes & patientia ita se inuicem fulciunt, ut altera alteram & augeat, & sustineat. Quāto enim duriora & difficiliora propter Deum patimur, hoc meliore in spe sumus, & quo speramus alacrius, hoc sumus in perferendis rebus aduersis magis fortes.

Deus autem patientiae, & consolationis det uobis idem sapere in uobis mutuò secundum Christum Iesum, ut unanimiter in uno ore glorificetis Deum, & patrem domini nostri Iesu Christi. Ideo suscipite inuicem uos, sicut & Christus suscepit nos in gloriam Dei. Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis pro ueritate Dei, ad confirmandum promissiones patrum. Gentes autem ut pro misericordia glorificarent Deum, sicut scriptum est, Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo psallam. Et

rursus

rurfus dicit, *Lætamini gentes cum populo eius. Et rurfus, Laudate dominum omnes gētes, & collaudate eū omnes populi. Et item Esaias inquit, Erit radix Ieffe, & erectus ad imperandum gentibus, in eo gētes ſperabunt.*

SCRIPTA ſunt omnia, inquit, ad doctrinam noſtram, ut per patientiam, & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Verum hanc patientiam, & conſolationem plenā habere, ut poſſimus, tribuat nobis Deus, ut ſimus inter nos concordēs, eademq; ſentiamus, quod idem ſæpe ad Corinthios ſcribens illos admonet, Id ipſum dicatis omnes, inquit. Et alio loco, Idem ſentite, pacem habete. Quem tamen unanimis concordia conſenſum ſecundum *CHRISTVM* Ieſum eſſe uult. Eſt enim cōſenſio eorundem uoluntatum etiam mundana inter homines amicitia præceptum primariū. Sed nos diuina quærimus, & ad unum Deum omnipotentem omnia referimus. In cuius honorem, & uenerationē, & gloriā conſentire proprium eſt cœleſtis, perfectæq; amicitia. Conſentire autem per Ieſum Chriſtum in Chriſto Ieſu, inq; ea fide, quæ à Chriſto nobis præcepta eſt. Et eſt ad eum finē dictum, ut & Iudæi, & gētes in eo unā conſentiant, quando inter ſe alioquin ſint diſſidentes. Nam ſiue legē attendas, illa uni ſoli Iudæorum nationi, non cæteris gentibus lata eſt, ſiue Dei cultum in eo gētes longe aberrauere. Quod ſi dicatur ad legem licitum fuiſſe accedere etiam gētibus, Proſelytosq; ex eo numero fuiſſe, qui ſe ex alienis ritibus, & gentibus legi Moſaicae ſeruandæ addixiſſent, idcirco ne id illi faciebant, ut eſſet populo Iſraëlitico illa ſuperbia qua in conſtruendo templo ſolos ſe liberos, ſeruilia autem opera per huiusmodi proſelytos fieri debere omnia commemorabant. Non eſt idoneum profecto uinculum cōmunis concordia ſuperbia, cui quidem ſuperbiae lex cauſam præbebat. Vera eſt, & ſola cunctorum exæquatio Chriſtus Ieſus, apud quem nō eſt diues, nec pauper; dominus, uel ſeruus; homo, aut cœmina; ſed omnes in honore pari, & gratia ſunt locati. Fidei enim myſterium humilitas tota eſt, atq; ubi de humanis agitur neceſſitatibus, maior pro alio, quàm pro ſeiſpo ſollicitudo, ſi æternæ ſalutis ratio ducatur, par certe de alijs, ac de ſemetiſpo cura ac diligentia. Quo in genere dūtaxat, uitæq; inſtituto fides erga Deum, & charitas perfecta in eſt. Eſt enim ipſa charitas alteri uelle, ac ſtudere illud idem, quod ſibi, neq; ſua quæq; cauſa ſeorſum laborare, ſed curare, ut eodem æque labore fratri conſulatur, quod aliter fieri, quàm in Chriſto non poteſt. Qui uero inuicē ſe ſic fouent, & amplectuntur, quiq; inter ſe hoc pacto diligūt, ut in Deo omnes unū, idemq; ſentiant, hi Dei miniſtri ueri ſunt, & unanimes cuncti, unoq; ore glorificant Deum. Ab uno enim ſpiritu, unaq; & eadem omnes uoluntate ad prædicandam Deo gloriā gratiamq; adducuntur. Atq; ut dico, hoc in ſolo Chriſto Ieſu fas eſt fieri. Nō enim iniuria Chriſtus ad patrem opem ab eo diſcipulis ſuis, & præſidium deprecās. In hoc cognoscent omnes, inquit, quod tu me miſiſti, ſi fuerint unum. Ac nemo quidē poteſt, niſi à Deo miſſus, uel potius ipſe Deus, hanc conſpirantem in cordibus hominum mutuam inter ipſos uoluntatem creare, in unumq; ſic cōflare, ut nemo alius alijs in ea omnino antecellere uelit, ſed omnes ſtudeant eſſe pares; uel etiā qui præſtantiores uirtute, prudentiaq; ſunt, inferiorem hi locum, & conditionem appetant. Nanq; in humanis ſocietatibus, & conuenticulis, cum illud imprimis quærat, ut aut unius præcipua potētia ſit, aut certe ciuitas, genusq; hominum; certum cæteris gentibus, nationibusq; dominetur, in quo unius aut paucorū emineat potestas, cæteri ducāt ſerui, Chriſtus unus & omnibus eſſe ipſe par, & reliquos inter ſe æquales uoluit eſſe. In hoc ergo iugo coniuncti in unum cum gentibus Iudæi, omiſſis proprijs uitæ prioris inſignibus in communem habitum, & uoluntatis, & fidei ad Dei omnipotētis gloriā cum cæteris conueniant, & in angulari lapide *CHRISTO* coagmententur. Quod hoc modo optime facturi ſunt, ſi quemadmodū Chriſtus ſummiliſi, inflexitq; ſe ad eorū gradum, & conditionem, quos erat ſeruaturus, ſic nos inter nos ad eorū captū deflexerimus, qui fortasſe nobis fuerint infirmiores, ut cum illis primo nos cōſtituamus pares, quo deinde illos nobiſcū ad altiora opera uirtutis, & fidei ſubleuemus. In quo eſt animorū conſenſus, & conciliatio, quā maxime Deus à nobis poſtulat, & quæ per Ieſum Chriſtū nobis eſt demonſtrata, & tradita. Etenim ille, ut cōpleat ueritatem

Dei, Iudæos ad se adducit, gentes autem in eundem cœtum uocat, ut eiusdem Dei misericordiam demonstret: Nam cum Iudæis in Abraam fuisset promissum ex eorum semine uenturum, in quo gentes omnes benedicerentur, iccirco sub circuncisione **CHRISTVS** nasci uoluit, ut seruaretur ueritas factarum posteritati Abraæ à Deo promissionum. Ut uero gentes ad cognitionem ueritatis eiusdem, & ad præmium cœlestis regni uocarentur, non promissio amplius extitit, sed Dei misericordia. Non enim ad illas, sed de illis facta fuerat olim semini Abraæ promissio, sic unanimi corde prorsus omnes Deum glorificaturi sunt. Iudæi, quòd ueritatem illius in seruando, quæ promisit, Populi gentium, quòd eiusdem erga se misericordiam sunt laudaturi. Atque hæc tamen gentium uocatio non minus ipsa ferè prophetarum uaticinijs denunciata, eorumq; uocibus tanto ante prædicta, quàm expectatio Iudæorum promissionis Dei extitit. Nam & Dauid in persona **CHRISTI** Deum patrem alloquens, Constitues me in caput gentium, inquit. Et paulo infra, Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & psallam nomini tuo. Et alibi scriptura, Lætamini gentes cum populo eius. In quo consensus gentium cum Iudæis in laude, & lætitiâ unius Dei nunciata est. Itemq; Dauid, Laudate Deum omnes gentes. & ut cum Iudæis concursus sit laudatio, addit, Et collaudate eum omnes populi. Rursus Esaias, Erit radix Iesse, & qui exurget ut imperet gentibus, in eo gentes sperabunt, quod apertissime de **CHRISTO** fuisse dictum rerum exitus comprobatur. Nec est tergierandi, aut calumniandi cuiquâ locus. Ut ergo hic concentus concordis hymni & ab uno ore, animoq; cunctorum conspirans, consentiensq; procedat Dei laudatio, quoniam & huius charitatis inter nos iucundissimæq; concordia, & omnium bonorum nostrorum unus author nobis Deus est, ad eum ipsum orandum, ac precandum Deum conuertitur Paulus,

Deus autem spei impleat uos omni lætitiâ, & pace in credendo, ut abundetis in spe, in potentia spiritus sancti.

DEVS spei, inquit, in quo spes nostras figimus, qui finis est noster, & extremum bonorum omnium, uel unicum ipse bonum potius, quo aspiramus atque contendimus, quiq; nobis extitit author missione **CHRISTI** Iesu filij sui, ut in eo uno locaremus spes nostras, impleat uos omni lætitiâ, & pace, hoc est, quod dixit supra, Deus consolationis. Et uere lætitiâ, pacemq; in hac uita, nisi spei huius in Deum munere habere non possumus. Nam nec læti esse illo sancto, spiritualiq; gaudio sine spe possumus futurorum bonorum, neque habere stabilem pacem, si non à mundi huius bonis spem nostram dimoueamus, & in cœlum totam transferamus. Quæ propter ista in Deo spes omnis nobis est lætitiæ, pacisq; firmamentum. Porro autem spes absque fide haberi nequit. Deus ergo spei impleat uos omni lætitiâ, & pace in credendo, ut tanto magis abundet in uobis spes, quòd firmiore fide fuerit nixa. Quorum utrunque in uobis sit à spiritu sancto. Est enim hæc quasi functio propria spiritus sancti insinuandi in nos fidem, spem, amorem. In quo quidē amore præcipue est lætitiâ, atq; his tribus tota Christianæ religionis extructio cōtinetur. Pater enim filium misit, ut doceremur ab eo, eumq; ipse uoce è cœlo edita, ut audiremus, hortatus est. Filius accessit ad nos, uerboq; & exemplo nos erudit. Vim autem doctrinæ, & monitionis spiritus sanctus ad cor nostrum, & ad intellinos animi sensus influendo accommodat, iccircoq; est dictum, Qui peccauerint in spiritum sanctum, hoc est, qui eum excluderint, qui fores animi illi non patefecerint, ueniam illos nō reuerturos. Et reuera parum prodest crucis, & mortis Domini nostri **IESV** Christi audisse mysterium, eiusq; fidem, & nomen professum fuisse, si intro ad animum non allabatur uis, & potentia spiritus sancti, quæ molliat corda nostra, illaq; Deo prompta, parataq; exhibeat, ut ea cum præceptis Dei fingi, iustitiæq; imitatione formari, tum diuino amore incendi facile possint.

E e   Peruasus

Perfuasus sum porrò, fratres mei, & ipse ego de uobis, quòd & ipsi pleni estis bonitatis, referti omni cognitione, ualentes & alijs præcipere. Audacius autem scripsi uobis fratres in aliqua parte, ut commonefaciens uos propter gratiã datam mihi à Deo, ut sim minister IESV Christi erga gentes, sacrum gerens ministerium Euangelij Dei, ut sit oblatio gentium bene acceptabilis, sanctificata in spiritu sancto.

PRVDENS Paulus & humilis, cum & doctoris officium, & præceptoris curam, diligentiamq; præstitisset, partimq; docuisset fidei CHRISTI mysteria, nimirum ex diuinis hausta illa consilijs, partim etiam quæ ad mores pertinent, & ad communem pacem, concordiamq; sunt idonea, admonuisset, fecissetq; utrunque ob eam rem, quòd egebant illi utroque, declinans nunc offensionem, excusat audaciam suam, quasi non ignorans quidem & doctos illos quoque & probos eximie esse, sed ut impleret munus à Deo sibi commissum, iccirco pro parte sua illos commonefecisset. Porrò suum esse munus datum sibi à Deo per gratiam, non ob meritum, ut foret ipse minister IESV Christi, erga gentes, delectus qui illud Dei Euangelium, quod à CHRISTO Iesu è cælo deportatum, & hominibus communicatum fuisset, disseminaret ubique & spargeret, ueluti sacerdos sacram curationem gerens, & diuinam rem inter homines tractans, ut quæ ex gentibus Deo futura esset oblatio, illa eidem Deo grata, optabilisq; existeret, tanquam sanctificata, non in sanguine, neque in asperione cineris, aut aquæ, sed in spiritu sancto, quæ quidem propria est, & peculiaris in fide CHRISTI mundatio. Atque ut consilium Dei de se ostendat, tanquam diploma officij, & muneris sui breuiter narrare ingreditur, quàm late CHRISTI Euangelium prædicauerit.

Habeo igitur gloriationem in CHRISTO Iesu in his, quæ ad Deum pertinent. Non enim audebo loqui quicquàm eorum, quæ non operatus sit CHRISTVS per me ad credulitatem gentium, sermone, & opere in potentia signorum, & miraculorum, in potentia spiritus Dei, ut ab Hierusalem, & circum illam regionibus, usque ad Illyrium referferim Euangelium CHRISTI, sic contendens Euangelizare, non ubi nominatus erat CHRISTVS, ne in alienum fundamentum ponerem ædificium: Sed quemadmodum scriptum est, Quibus nõ nunciatum fuit, de eo uidebunt; Et qui non audiuerunt, intelligent. Ideoq; interruptus fui sæpe, quominus uenirem ad uos. Nunc autem non amplius locum habens in regionibus his, desyderium uero habens ueniendi ad uos à multis iam annis, cum iter faciam in Hispaniam, accedam ad uos. Spero enim præteriens uidere uos, & quòd prosequemini me euntem illuc, cum uobis prius aliqua ex parte fuero saturatus. Nunc autem proficiscor in Hierusalem, ministrans sanctis. Placuit enim Macedoniae, & Achaiae communionem quandam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem. Placuit ipsis: Et sanè illis debitores sunt. Etenim si spiritualibus illorum communicatæ sunt gentes, debent hæc & in carnalibus suppeditare eis. Hoc igitur ubi perfecero, & consignauero illis fructum hunc, decedam per uos in Hispaniam. Scio autem, quòd ueniens ad uos, in complemento benedictionis Euangelij CHRISTI ueniam.

HÆC DE suis factis prædicatio quoniam uidetur præferre quandam gloriam.

riam. Idcirco Paulus quicquid gloriæ est, ad Deum totum conuertit, nihil sibi, neque uirtuti suæ, sed omnia Deo, Christoque tribuens, à quibus ipse minister adhibitus fuerit. Gloria, inquit, mea in CHRISTO Iesu est, & de eis rebus duntaxat, quæ pertinent ad Deum. Nihil enim meum proloquor, sed quæ per me operatus est CHRISTVS, ex quibus fides, & credulitas gentium, sermone, & opere, meo quidem ut ministrantis, sed Dei ut operantis, in potestate signorum, & miraculorum, & in uirtute spiritus sancti excitata est. Et sanè ista opera eiusmodi sunt, ut humana sibi uirtus illa non queat adsciscere. Diuina enim planè sunt, & potentiam indicant immensam, omniaque ualentem, quæ sunt per Paulum ab Deo ad hominum salutem gentibus administrata, & tradita. Quibus ego Deo fretus, inquit, ab Hierusalem ambiens regiones usque ad Illyrium inferi passim Euangelium CHRISTI, non ibi contendens prædicare ubi iam nominatus fuisset CHRISTVS, ne super alienum ædificarem fundamentum: sed apud eos populos, & nationes, de quibus scripsit Esaias, Quibus non nunciatum fuit de ipso, hi uidebunt. Et qui non audierunt intelliget. Quod ab illo propheta prædictum est futurum, quoniam inter gentes per CHRISTVM celebrandus esset Deus, ideoque, inquit Paulus, hoc Euangelizandi negotio sapius retardatus sum, quo minus cum cuperem, proficisci possem ad uos. Et respondet huius epistolæ conclusio proœmij etiam sententiæ, quatenus & excusationem quandam affert libertatis suæ in docendo, monendoque, & desiderium eos uisendi præfert. Sed nunc, inquit, cum non amplius locum habeam in his regionibus, cum quod per me fuit faciendum, effectum sit, iamque hoc negotio sim uacuuus, obsequar desiderio annorum iam multorum meo, ut ueniam ad uos tum, cum iter in Hispaniam faciam. Quid est, autem, Locum non habeo? Num omnes ad fidem iam conuersi in tantis terrarum spatijs, & salutaribus documētis plene erant instructi? Nequaquam omnes: sed quos per Paulum Deus uoluit conuertit, hi conuersi iam, & eruditi in fidei doctrina fuerant: Sic & Dominus Paulo Corinthi multum sibi esse in illa ciuitate populum dixit. Sed quod in Hispaniam profecturus, & quasi corollarium itineris sui diuersionem ad urbem Romam facturum eos se inuisurum pollicetur, non ne illis futurum erat hoc molestum tanquam exigui amoris id signum esset? Erat fortasse, uerum id ueretur Paulus, ne grauius accipiant, si ad eos ipse tanquam magister, & censor uideatur accedere. Huic ergo suspicioni, quæ est acrior, medetur, quod eum tanquam hospitem pergentem in alias terras, non ut assiduuum doctorem essent accepturi. Et tamen illa amoris uerba affert, se tunc ad suum iter in Hispaniam egressurum ipsis etiam prosequentibus, cum eorum usu, & familiaritate, quando omnino non poterit, in quo est significatio uehemens cum amoris sui, & desiderij, tum illorum uirtutis, atque humanitatis, aliqua tamen ex parte fuerit ipse saturatus. Nunc autem inquit, proficiscor Hierusalem subsidium pauperibus sanctis, qui sunt illic, à Mædonibus, & Achæis: deferens quod subsidium communionem uocat ipse, siue ut communiter munus sanctis collatum, siue ut denotetur alterna quædam permutatio inter utrosque facta, cum isti suppeditent carnalia, & suppeditati sint spiritualibus, quod & ipse paulopost quasi interpretatur, iustum, & debitum esse demonstrans, ut sic ab istis fiat, quando ipsi adiuti in spiritualibus uicissim debent in carnalibus suppeditas sanctis ferre. Hanc communionem cum illuc tulerō, & consignauerō sanctis, inquit, tum decedam per uos in Hispaniam, quod deinde & fecit, ad urbem uti accederet, neque tam accederet tamen, quam traheretur: Vincit enim Hierusalem, & ad Cæsarem, ad quem prouocauerat reiectus, Romam sub custodia perductus est, in qua per biennium ex Actis Lucæ mansit, neque de eius post in Hispaniam profectio, sed de morte, & martyrio in eadem urbe plurimorum literis, & uetustatis memoria est traditum. Scio enim, inquit, cum accessero ad uos, quod in complemento benedictionis Euangelij CHRISTI accedam, hoc est, Si quid deerit, liquid erit faciendum, aut intelligendum amplius, noster congressus, & aliquot dierum consuetudo, ac communicatio sermonis, & consiliorum explebit id, ac perficiet, uel fortasse melius, quod eos offendet ita cumulatō benedictione ea, quæ per Euangelium CHRISTI homi-

nibus allata est; quæ quidem est in fide posita, & in uirtutibus illis, quæ ueram fidem sequuntur, ut non sit operæ precium futurum diutius apud eos cōmorari, quæ quasi quædam sit facti sui defensio, & ratio consilij inīti, quod eos in transitu, & non data opera sit inuisurus.

Obsecro autem uos fratres per Dominum nostrum IESVM Christum, & per dilectionem spiritus, ut collaboretis mecum in deprecationibus pro me, ad Deum, quo liberer à non credentibus in ludæa, & ut ministratio hæc mea in Hierusalem grata sit sanctis, ut in gaudio ueniam ad uos per uoluntatem Dei, & requiescam uobiscum. Deus autem pacis cum omnibus uobis. Amen.

R V R S V S eleuat seueritatem superiorum monitionum, ac præceptorum tanquam non ea scripserit indigentibus, sed ut officij sui munus impletet. Itaq; & modo excusauit audaciam, & nunc optimam suam de illis indicat opinionem, quando corꝝ ad Deum orationibus se iuuari cupit. Per dilectionē autem spiritus ait, quia cum ex uultu & facie Paulum nondū nossent, spiritu eum amabant, nō sensu quasi dicat, per amorem illum quo me incognitum, & nō uisum, mentibus tamen uelstris amatis. Petit autem supplicari per eos Deo, ut ipse ab infidelibus ludæis liberetur, quorum intelligebat acerbis, & implacabilibus contra caput suum atq; uitam flagrare inimicitias, cum illi odio inexpiabili Paulum insequerentur. Quos illorū impetus, & quas acerbitates ut gentis iniquissimæ iramq; & inimicitiam nulla lege moderantis, quibus in Paulum postea grassati, atque incitati sunt, qui nōsse uult, ex Apostolorum discat actis, non ab re quidem, neque inani metu ab illis Paulus se liberari optat, cunctorumq; sibi auxilio apud Deum aduocat preces, itemq; ab eodem Deo, & per se, & per alios obsecrando postulat, ut sedulitatem suam, & subsidium, quod ipse fert sanctis, illi, quibus id defertur, æqui boniq; consulant, gratumq; sibi habeant Pauli ministerium. Eo enim opere confecto lætum se reuersurum ad eos, qui sunt Romæ pollicetur, si Deo uolente fuerit datum, ut cum illis conquiescat, non solum reficiendo ex labore itineris corpore, sed multo magis mēte spiritalibus epulis, & gaudio fraternæ pacis, charitatisq; recreanda. Atque ut mos ei est, post obtestationes, & monita, ut Deum semper aduocet, propitiumq; precetur, illis, quos est obtestatus, Deus pacis, inquit, sit cum omnibus uobis, Amen.

Commendo autem uobis Phæben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ in Cenchreis, ut eam excipiat in Domino, sicut decet sanctos, & adsit ei in quocunq; uobis egerit negotio; nam & ipsa affuit multis, ac mihi ipsi. Salutate Priscam, & Aquilam, cooperarios meos in CHRISTO Iesu, qui pro uita mea suummet iugulum supposuerunt. Quibus non ego solus gratiam habeo, sed & omnes Ecclesiæ gentium. Et quæ domi est apud illos congregationem. Salutate Epenetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaïæ in CHRISTO. Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos. Salutate Andronicum, & Iuniam, cognatos meos, & captiuos meos, qui sunt insignes in Apostolis, qui & ante me fuerunt in CHRISTO. Salutate Ampliam dilectum meum in Domino. Salutate Urbanum cooperarium nostrum in CHRISTO, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem probatum in CHRISTO. Salutate eos, qui sunt ex Aristobuli familia. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi familia in Domino. Salutate Triphenam, & Triphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persiden dilectam, quæ
multum

multum laborauit in Domino. Salutate Ruffum electum in Domino, matremq; ipsius, & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum his sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympam, & qui cum his sunt omnes sanctos. Salutate inuicem uos in osculo sancto. Salutant uos Ecclesiæ CHRISTI.

HÆC salutatio nominatim multis missa cum humanitatem ostendit Pauli, uirtutemq; illorum, quibus salus missa est; tum uero nobis lumen præfert, ut intelligamus, quo pacto CHRISTI nomen fuerat Romam allatū. Multi enim ex hoc numero Iudæi sunt, quos in illo furore persecutionis, quo Iudæi CHRISTI discipulos ex Iudæa expulerunt, nouæq; fidei surgenti, & crebrescenti illa exterminatio ne interitum & obliuionem posse afferri rati, illam per orbem magis terrarum disseminauerunt, feceruntq; iniquitate suæ iniuriæ claram inter gentes, ac illustrem, urbs Roma ad se uenientes excepit, illorumq; uocibus erudiri cœpta, paulatim nomen Domini IESU Christi didicit non aspernari. Atque hi quidem primo cum suæ gentis hominibus collocuti, quorum semper erat in urbe magna copia, quibusdam eorum persuaserunt, ut ad fidem CHRISTI se conferrent. Deinde etiam inter natiuos Italos, aliarumq; nationum homines sanctum CHRISTI Iesu nomen uulgari, & adorari est cœptum. Cumq; conuentus cunctorum gregatim fierent, coirentq; in unum Iudæi cum gentibus, lenibus à principijs exortæ erant discordiæ, quod Iudæi præsertim recens conuersi, legis nomen, & auctoritatem relinquere non poterant: gentes uero cum se faciles CHRISTO, docilesq; præberent, legi obligari, & se addicere recusabant. Ita paulatim crescente dissensioe, animi illorum inter se mutuò exasperabantur: nec tantum poterant habere auctoritatis Priscilla, & Aquila, Andronicus, & Iunius, cæteri; ex Iudæa noui hospites, & aduenæ, ut comprimere penitus, & sedare ualerent lites, contentionesq; inter fratres cōmotas. Proinde alium quoq; fructum illis affert ista salutatio, quod Apostoli testimonio, quod graue & sanctum apud omnes habebatur, propter sapientiam quidem etiam & celebres uirtutes Pauli, sed multo etiam magis propter conuersionis modum commemoratum apud omnes, quo à CHRISTO ipse fuerat uocatus atque compulsus, illi qui recte de fide sentiebant, cæterorum opinionibus, & mentibus commendantur; quo plus in eorum sententiâ ponderis, & momenti apud fratres existeret. Sunt autem omnes fere non sine aliqua insigni laude nominati. Ac Phæbe quidem fuit, quæ pertulit hanc epistolam. Priscillæ autem, & Aquilæ etiam Lucas perhibet testimonium non solum religionis, atq; uirtutis, uerum etiam cū Paulo, familiaritatis, & amicitia, qui etiã cum illis necessitudine hospitij coniunctus fuit. Nam quod se illi pro eo morti, & periculo obiecerint, non est quidem nominatim in historia scriptū, sed argumento sunt hæc Pauli uerba eos in Iudæa, cum efferuesceret Iudæorum in ecclesiã CHRISTI crudelitas, præcipueq; Paulū illa uis furoris appeteret, hos causam fortassis Pauli, & sententiã defendentes, in discrimen capitis fuisse ipsos adductos. Magnam certe se illis gratiam debere testatur Paulus, & propter se cæteras quoque gentium Ecclesias, quæ ueritatis à Paulo habere notionem nequiuissent, nisi istorū duorum opera incolumis ipse illis, seruatus fuisset. Andronicum autem, & Iuliam quis afficere honore, & laude maiore possit, quàm eos insignes inter Apostolos uocare? Domus porro Narcissi, illius ut opinor, qui Claudij Cæsaris libertus imprius gratiosus, & potens, principio imperij Neronis Agrippinæ opera est interfectus, uel mortuo iam tunc Domino aliqua adhuc ex parte cohærebat, uel tempus, quo scripta est hæc epistola, non exiguum ante aduentum Pauli ad urbem significat. Sed nos de his, quæ incerta nobis sunt, nihil diffinimus. Illud tenemus certò iam tum conflata ex Iudæis, & gentibus Ecclesiam Romæ constituisse, quæ à fugiētibus ex Iudæa discipulis CHRISTI cōgregata primò esset. Illi enim narrandis rebus gestis Domini, &

miris illius operibus prædicandis quæ præsertim etiam ipsi signis, & uirtutibus comprobarent, illexerant complurium animos, ut sanctissimam illam, omniumque saluberrimam acciperent doctrinam, quæ est Deo per CHRISTVM Iesum in sola spe, & cupiditate celestium præmiorum, mundanis rebus contemptis uelle & adherere, & credere. Illa in his salutationibus subiuncta est hortatio, ut saluent inuicem se in osculo sancto, quod tanquam pignus sit reconciliatæ inter omnes gratiæ, discordiæque pacatæ, & animarum in unum spiritum, uoluntatemque conuenientium pius consensus. Salutem illis postremo ab Ecclesijs CHRISTI quas ipse constituerat, uel per eum CHRISTVS, uerbis impartit. Atque ut non humano more terminet Epistolam, sed ad Christianum reuertatur institutum, subiungit rursus salubre præceptum, ut deuitent eorum consuetudinẽ, qui per præposteram, peruersamque doctrinam lites, & seditiones inter ipsos disseminant.

Adhortor autem uos fratres animaduertere eos, qui dissidia, & offensiones præter doctrinam, quam uos didicistis faciunt, & declinate ab eis. Hi enim tales Domino IESV Christo non seruiunt, sed suo sibi uentri, & per bonum, benedicuntque sermonẽ decipiunt corda minime malorum. Nam obedientia uestra in omnes permeauit. Gaudeo igitur de eo quod in uobis est. Volo autem uos sapientes quidem esse in bonum, simplices uero in malum. Deus autem pacis conteret Satanam, sub pedibus uestris cito. Gratia Domini nostri IESV Christi uobiscum sit.

SOLENT enim qui sunt fraudulentiores, & uafri prætexere honestos, probosque sermones prauitati suæ, ut cum auctoritatem sibi, nomenque comparauerint, tum demum effundant uenenum suæ impietatis, sibique commoda comparent, non illis consulant, quorum se profitentur doctores, ac magistratos. Atque hi hoc se facilius agere posse confidunt, cum sunt, & uersantur inter simpliciores, hoc est inter eos, qui audiunt quidem libenter omnia, quæ ad fidem, & pietatem existimant pertinere, animum autem eorum, qui docent, & consilij exitum haud ita perspicunt, sed quo ipsi animo simplici, rectoque sunt, eodem doctores suos esse præditos arbitrantur, suntque ad auscultandum, & ad parendum imprimis faciles. Quales nimirum isti erant, quibus Paulus annunciat obedientiæ, & humilitatis ab omnibus gentibus dari testimonium. Igitur leni eos, & sancta monitione corrigit, ut hanc quidem bonitatem cordisque puritatem adhibeant ad ea, quæ mala sunt, quasi totius generis eius, quod in fraude, & malitia, & nimio amore suimet consistit, expertes penitus, rudesque sint; ad discernendum autem, & distinguendum, quæ sunt bona, prudentiam sibi, & calliditatem retineant, ut sciant segregare mala, & deuitare. Qui autem poterunt, dixerit aliquis, si ipsi malarum artium ignari omnino fuerint, illa in alijs uitia ad declinandum pernoscere? Quia inquam, quod bonum est, cum tenuerint, & scierint, omnem à bono, & recto declinationem facillime intelligent malum esse, nec se ab arce boni consilij, ullius malo consilio patientur deijci. Satis est enim contrarijs in duobus illud experiri, & nosse, quod est præstantius, quandoquidem alterum, quod est inferius huius præstantioris ueluti discessus, & defectio quædam est. Itaque & Dominus discipulos suos monuit, ut prudentes essent, sicut serpentes, simplices uero ut columbæ. Et reuera nosse malum, ut malum est, præclara est imprimis, utilisque scientia. Fugitur enim ab omnibus omnino malum, cum cognoscitur. Boni autem ignoratio maximum est malorum omnium. Hæc enim facit, ut sæpe pro bonis mala accipiamus, uitamque nostram propterea acerbis, & uarijs mœroribus, & curis infestam habeamus. Quod si fuerimus ad intelligenda bona experrecti, & callidi, scientiam mali cognoscemus illius esse fugam, & deuitationem: Deus autem pacis, inquit, conteret Sathanam sub pedibus uestris ut non per-

turbet

turbet pacem uestram, quam & inter uos tueri, & erga Deum ipsum præcipue debetis. Pax enim erga Deum sanctitas est uitæ, per quam etiam cum hominibus dissidia, dissensionesq; excluduntur. Gratia autem Domini IESV Christi fidei donum est, perfectæ illius uidelicet, quæ uiuida spe, charitateq; munita, & in hac uita solidâ lætitiâ præbet hominibus, & in altera æternam beatitudinem.

Salutant uos Timotheus cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei. Saluto uos, ego Tertius, qui scripsi hanc epistolam in Domino. Salutat uos Caius hospes meus, & Ecclesiæ totius. Salutat uos Erastus gubernator ciuitatis, & Quartus frater, gratia Domini nostri IESV Christi sit cum omnibus uobis, Amen.

HÆ INTERPOSITÆ relateq; salutationes simplicitatē illam cordium declarant, quæ Christianorum debet esse propria. Non enim ordinem lautum illum seruant, & elegantem, sed tanquam undis quibusdam amoris feruntur, & referuntur: idq; imprimis præferunt, quod mos amantium continet, ut ne uideantur posse à scribendo, quasi à colloquio charissimorum discedere. Atque ut omnis bonorum operum inceptio ab Deo oriatur, & item ad Dei gloriam terminetur, subiungit tanquam basim epistolæ Christiani mysterij breuem commemorationem ad summi Dei honorem, gloriamq; relatam, sic inquit,

Ei autem, qui potens est nos firmare secundum Euangelium meum, & præconium IESV Christi per reuelationem mysterij, temporibus æternis taciti, patefacti autem nunc, & per scripturas propheticas secundum præceptum æterni Dei in obedientiam fidei in omnes gentes notificati, soli sapienti Deo per IESVM Christum, cui gloria in secula, Amen.

HÆC alio quodam huius epistolæ loco uerba à doctoribus Græcis posita leguntur, quæ nobis uisa sunt in hoc fini scriptionis sat commode quadrare. Est autem breuis cōmemoratio ferè cunctorum, quæ ante dicta sunt. De hoc enim mysterio fidei potissimum est disputatum. Quod à nobis quoque strictum hic repetendum est. Etenim æternum Dei altissimi consilium iam inde à principio extitit, hominem imprimis nobilem creationem suam uelle sibi adiungere, & participem facere liberalitatis suæ. Verum ita hoc uoluit, ut tanti honoris præmiū non ignauitæ, desidiæ ue proponeret: sed industriæ, & fortitudini. Itaque illum in mundum hunc inferiorem induxit, præfecitq; rebus omnibus, & comitatu locuplete sensuum honestauit, quorum ductu, atque subsidio appeteret, & compararet sibi ipse ea, quæ utilia, ac salutaria esse cognouisset, deuitaretq; contraria. Mentem autem in eo, & rationem natam ad dominandum, principem totius animi inseruit, quæ in ipso ortus principio ignara quodammodo sui, & uim suam non sentiens, mox processu temporis, & rerum usu condocefacta agnosceret semetipsam, illudq; primum intelligeret se id potissimum in homine existere, quod colendum esset, & omnibus modis in honore habendum, quod tum quidem ipsi merito contingeret, si nosset ipsa præcipue, & modis omnibus ueneretur, authorem, & principem, & conditorem sui Deum. Hac conditione, & natura primus homo factus & in possessionem præclarissimæ uirtutis ab Deo statim inductus, cum sua culpa, & crimine haud ita multo post, defecisset, mentiq; imperium quod in regendis sensibus habebat, conseruare proprium neglexisset, præterito imperio omnipotentis Dei, ipse quoque est æternam in seditionem, & continens bellum cum semetipso datus, atque repulsus, sedibusq; cōmutatis, cum è requie in laborem, è paradiso incultam in terram immigrasset, curis, sollicitudinibus, operum labore, cupiditatibus quoq; uarijs, & turbulentis, fallis ut plurimum gaudijs, ueris doloribus implicatus est, atque ita implicatus, ut exoluere seipse,

subleuaretq;

subleuareq; deinceps, aut erigere ad Deum, nisi illo opem sibi afferente non posset. Non desistebat quidem Deus, quanuis rebeli homini, & ad deteriora semper procliui atque prono: humanitatem tamen, & misericordiam, & clementiam suam ostendere, nunc docendo illum, nunc adiuuando, nunc somnijs, uisus, oraculisq; deterrendo, multa quoque ignoscebat, alia dissimulabat, quæ quanquam crimina essent, tamen quod à summi sceleris culpa aberant, nequaquam homini tunc exprobrabantur. Sed cū corrupta hominis natura longius sese ab Deo semper abduceret, cumq; bonitatem omnipotentis Dei, memoriamq; accepti ab eo beneficii non obliuione solum, uerum contemptu etiam, & impietate obrueret, ad obruendum ipse uicissim genus nostrum illuione aquarum est adductus, quasi nouam de integro creationem instituens. Atque ut experiretur, num genus humanum, quod flecti beneficio ad colendum imprimis creatorem suum non potuisset, compressum pœna, atque supplicio ad meliorem aliquando mentem se conuerteret, cui etiam consilio, & rationi summi Dei cum improbitas hominum aduersaretur, omnesq; ferè communi quasi consuetudo, atque pacto ad ementitos, & falsos pro spei quisque suæ errore colendos Deos se conferrent, non amplius ratus hominem temeritati suæ permitti penitus oportere, aliquot sibi ipse elegit ex illa prisca, & celebrata antiquitate uiros, quos maiore quodam conatu, & clarioribus suæ beneuolentiæ signis in sui nominis honore, & cultu retineret, quod potissimum Dei occulto, inscrutabiliq; iudicio parenti fidei nostræ Abraam contigit, ex quo gens deinde nata, profecta; est, quæ lege per Moysen à Deo lata, à nationibus reliquis hac una re distincta est, quod sola perstitit, atque mansit in ueneratione, & cultu unius Dei, anceps illa quidem sæpe etiam, & lubrica, sed tamen quæ diuinis fulta subsidijs hoc in orbe terrarum exemplum intermori non sineret, unum esse solum in cœlo, & in terra hominibus colendum, & adorandum Deum. Huic porro genti ita electæ à Deo, atque adscitæ eiusmodi erat tradita lex, quæ eos quidem in terra spes suas, & suorum optata bonorum collocare non prohiberet, sed illos ea ipsa bona expetere, & poscere, à summo tamen Deo, atque illi accepta referre consuefaceret, ut si ex una parte natio illa mundana esset, & altera tamen parte existeret cœlestis. Non enim ab uno extremorum ad contrarium extremum alterum illico transitus est, sed oportet per interiecta, & media ad finem optimum peruenire. Hac igitur lege diuturnis manente temporibus, cum illius quoque sensim diminui uis, & obsolescere autoritas cœpisset, aut si qui constantius eam retinuissent, omnia illi iam non ad ueritatem, neque ad inuestinam animi uirtutem, sed ad superstitionis cultum magis conuerterent, essentq; peccata & facinora inter homines hęc grauiora, quod obicibus maioribus uictis, atque prostratis, & tanquam repagulis cōtinentiæ refractis, uniuersa improbitas cæteruatim se effuderat: tum uero statuît Deus bonitatis semper suæ, & misericordiæ memor maximo, & ultimo suo beneficio cunctum hominum genus sibi obligare, & adiungere, missoq; filio suo in carne, naturaq; hominis non solum ueniam nobis ab sese atque pacem, sed patrium etiam nomen, illamq; charitatem, quæ in patris affectu erga filios est innata obtulit, & pollicitus est, si nos uicissim infidos illos & turbidos mundi amores deponentes in ipsum Deum amorem omnem nostrum, omne animi studium contulissemus, neque in his, quæ mundi sunt, sed in ijs, quæ ab ipso maiora nobis multo ac præstantiora proponuntur, figere spes nostras, & cupiditate illorum flagrare instituissemus. Hic mihi nemo obijciat, quid ita per hosce gradus Deus tam consiliorum suorum, quàm temporum, ac nō de principio statim hac optulandi ratione usus sit, ut benignitate magis, quàm pœna nos uinceret. Nescit enim qui talia opponit, profecto cogitare, quæ sint curricula, & processus diuinæ prouidentię, quæ in seipsa stabilis, unaq; semper habet in creatis rebus interualla, neque se aliter ostenderet, si non distincta foret spatijs, & operibus. Quid enim dixerim ego fructibus terræ habendis, cur annum tempus datum est, ac non protinus fata continuo demessa sunt. Quod si his ad pubem, frugemq; perducendis ortus, & auctio, & maturitas est attributa, alioquin si progressus isti non fiant, & ueluti gradus, necq;

dus, neq; tempora distingui, neq; cœlum conuerti sit necessarium, omnisc; & motus rerum, & uarietas, & differentia fuerit sublata; si inquam, omnibus in rebus, quæ sub motu naturæ sunt, quædam primum ingressiones, deinde moræ, mox reprehensiones instituti conatus, & aduersus impedientia luctationes, cursus deinde liberior, approximationesq; ad potiundum finem suum existunt, quæ omnes interuallis quibusdam, & uelut passibus paulatim productæ, curriculum tandem omne emetiuntur, cuius stultitiæ est quærere, & sciscitari hoc in ipso Deo, cuius consilia arcanis ponderata rationibus ad opportunitates temporum dimensa, effectibus dispersita, uno tamen, atq; eodem fini ad salutem hominum gradatim ab eo deprompta, & patefacta sunt: Voluit igitur Deus in extremo tempore, æterno suo ex consilio nouum, & inexpectatũ beneficium hominibus asserere, ut unigenum filium suum pro nobis uitæ mortali, & uitam illam consequentibus ærumnis, necnon ludibrijs, ignominijs, morti, cruciq; addiceret, ad eum finem, ut nos præclaro illo, admirabilic; exemplo e mundo penitus euelleret, sibiq; coniungeret. Et quoniam durius esse hoc uidebatur, tam multarum rerum iucundissimarum, quæ e terra nobis blandiuntur, tanta uarietate diuelli, in Christi suscitatione ascensuc; in cœlum ostenderet, quanto maiora contemptoribus terrenorum bonorum, & in cœlo mentes suas collocatibus, ac diuiniora apud Deum præmia essent propolita. Vt enim heri, & nudiussertius disputauimus, Christus ipse oratio est, & sermo Dei patris habitus ad homines, per quem ueram doctrinam nacti sumus ad ipsæ salutis, & immortalitatis, si Deo ipsi credere, & fidẽ illi habere summi, & æterni boni nostri in animum induxerimus; quod quoniam sine Christo facere non possumus, ipse enim Dei ueritas est, & Dei consilium, idemq; uia nostra, atq; iter, quo ad Deum perueniamus, totum in Christo situm est salutis hominũ mysterium. De quo quando satis hoc biduo dictum est, illaq; à nobis, quæ inspirante Deo prolata de eo expositaq; sunt, omnia Iulius frater habere se dixit, in commentario relata, petitis ab eo, cum uobis libuerit, quod quidem ad hæc pertinet Pauli uerba patere uobis iam arbitror hoc mysterium æterno ex tempore absconditum omnibus, & occultum fuisse: neq; hominibus solum, uerum etiam angelis, non quin partem eius aliquam aliqui aliquando prospexerint, tum angeli, tum etiam homines, sed quod totum planè nunquam cuiquam est patefactum. Vidit Hieremias uim nouæ legis, quæ in cordibus hominum uocem suam, nõ autem in litera amplius expressura esset: Vidit Esaias ducem melioris seculi deformatum, & contemptum, suo mœrore & luctu letitiam cæteris, gaudiumq; afferentem: Videre multi prophetarũ, & patriarcharum de Christo multa, neq; enim omnia hic referri est necesse: sed ut plures complura uiderint, illud tamen fœdus inenarrabileq; coniugium diuinitatis cum humanitate nemo satis uiderere, aut perspicere potuit unquã. Qui uero præpotenti Deo propiores semper sunt, assidueq; astant in eius conspectu angeli, potestates, & cœlestes mentes reliquæ facile quidem illi noscebant collegam propè suum, & socium eiusdem naturæ hominem in errorem ideo lapsum, auersumq; planè ab Deo, quod nimis magnam rationem terrenorum bonorum duceret, huicq; malo, quod lex non fecerat, datum iri remedium à Deo præuidebant: tantam illam tamen humanitatẽ, tam inauditam, inusitatamq; clementiam, tam incredibilem Dei erga homines amorem ne potuerunt quidem suspicari, ut filium is mitteret ueluti legatum suæ uoluntatis. Primum hoc quanti: Deinde ut ad mortem, & ad ignominiam mitteret, hoc uero est, quod cum attendere, & considerare incipimus, si non sumus planè ferrei, in lachrymas, & gemitus erũpamus oportet, tantum ne amorem, tantum ne de nobis studium, tantam cupiditatem, & curã salutis incolumitatisq; nostræ suscepit Deus, nos ut iudicaret dignos, quorum gratia æqualem sibi filium non minorem solum angelis, sed ne potentibus quidem & claris inter homines uiris parem efficeret: Cũ & antea sepe patriarchis, & prophetis, ipsoq; ad nos angelorum ministerio docendos, & adiuuandos usus esset. Verum hoc, quod postea factum, ipsa cœlestis exercitus multitudo nato in paupere tugurio Christo admirata uoce sua imprimis, cantuc; celebrauit, pastores mox cognouerunt, nos mortales reliqui maximo nostro cum bono, incomparabili erga nos omnipotentis Dei beneficio sensimus ante aliquot secula prophetarũ uaticinijs, & prædictionibus signifi-

catum, annunciatum, promulgatum: nō tamen quantum nec cuiusmodi futurū esset, potuit planē intelligi, quo quidem diuino suo munere, & filij sui exemplo nos instituit Deus, ut illi, quoad homini fas est, fieri uelimus similes, unamq; in hac Dei imitatione, & similitudine, quæ ex fide iustificatio sæpe dicta Paulo est, uirtutis ueræ, & cōstantis rationem constituamus. Nam cætera quidem, quæ ex mundanis honoribus, atq; laudibus, uel ex ipsa etiam traduntur philosophia uirtutum curricula, atq; inuitamenta, neq; soliditatem habēt stabilem, neq; ad immortalitatis præmiū nos deducunt. Hæc similitudo Dei ex imitatione Iesu Christi una sola est crepido stabilitatis nostræ, eadem inuicta seculis, immota cupiditatibus, quæ cum ueluti procellæ quædā & tempestates uitam nostram assidue quatiant, hac fide Christi sola frangi, & propulsari queunt. Firmati enim à Deo per fidem ac iustitiam, in eaq; statuti, cum Christum habeamus uerbum patris, uiam nobis per aspera, & ardua aperientem, principemq; ipsum subeuntem, atq; excipientem durissimos mundi casus, quo illi leuiiores deinde, & tolerabiliores in nos incidant, præeuntem quoq; nobis in cœlum, & suo illuc ascensu eodem nos uocantem, nos spe illorum cœlestium bonorū incitati, neq; abducimur postea mundi blanditijs, nec asperitatibus deterremur, quin certi, atq; constantes etiā si offendimus interdum in uia, & labimur, mēte tamen, atq; animo in Deo hæreamus. Hæc itaq; firmitas nobis ab Deo ex Euangelio Pauli est, quod est totum præconium Iesu Christi in quo mysterium nostræ salutis nunc demum reuelatū est, quod ex æternis seculis delituit, obscurumq; permansit, tametsi Deus per prophetas suos aliquas eius partes in omnes mūdi oras uoluit promulgari, idcircoq; effecit, ut late diffusum Iudæorum nomen, & in omnibus ferè prouincijs, ac ciuitatibus disseminata illa natio legis suæ uim, & notionē hominibus proponeret, quo Iesu Christi futuri seruatoris testimonio prædicato ubiq; inter homines, & publicato, cū ipse postea Christus aduētaisset, facilius à gentibus, planiusq; agnosceretur, fidesq; eius, tanq; unici filij Dei acciperetur. Huic igitur sic nos firmanti, & curanti, & tantopere nos amanti soli sapienti Deo honor à nobis, & gloria per Iesum Christum dominum nostrum in seculorū sempiternas ætates. Amen. HIC TRIVLTIVS, Iure sanē, inquit, atq; addeceat ita fieri. Solus enim & sapiens, & laudabilis est Deus, qui si etiam non alio nobis indicio suā beniuolentiam ostendisset, q̄ quod mūdo inferiori nos præfecit, cæterorumq; animarū cunctorū cōstituit dominos; esset tamen eius liberalitas & sapientia cum amore nobis, & cum ueneratione omni recolenda. Cum uero humanis beneficijs, nō contentus, diuinæ etiam hæreditatis præmiū nobis proposuerit, atq; id nos facilius, ut adipisci possemus post multa, uariacq; suæ prouidentia, doctrinaq; indicia, filium suū unicū postremo legauerit ad terras, moriq; eum pro nobis, & in crucem tolli permiserit, quo nos cum eo unā in terrenis nostris affectibus mundo crucifixi, nihil nisi cœlestia, & alta cogitaremus, quid possumus queso amoris, & gratiæ Deo, quod tāto illius, & tam singulari beneficio respōdeat, à nostra parte exhibere? Equidem angor animo non hæc ubiq; gentiū cognita, & diuulgata esse, quæ disputata heri à te, & nudius tertius, nos hodie tantum quasi delibando tractauimus, & ea tamen breui ipsa cōmémoratione perspicuam ostendunt sui luminis ueritatem. Quid enim potest esse illustrius q̄ esse unicum hunc æternæ, & ueræ assequendæ beatitudinis modum, si ab Deo primum egressi, ad Deum item nos recipiamus: quod nostræ perpetuæ salutis mysteriū totum abstrusum olim gentibus, Iudæis dimidia ex parte datum, nos integrū, & plenum in omnem partem accepimus. Dux porrò, & monstrator huius mysterij solus Christus. Neq; hoc tantum, sed & ipse mysterium, sic enim te exponente cognoui id quod magis, magisq; deinceps animo uolutans intelligo esse uerissimum, Christum ipsum doctrinam, & uerbum existere patris nos monentis, & condocescentis, si cœlestium honorum compotes esse uelimus, orationem suam nobis perdiscendā, hoc est Christum induendum, & præ nobis ferendum esse, hoc est iterum, ut interpretemur, mundanis amoribus deferendis, & cœlestibus capeffendis solam Dei gratiam, & cum eo cognationem nobis appetendam. Cuius rei documentum nobis est ipse Christus, missus ob hoc ipsum è cœlo, & quatenus homo ad hanc ipsam rem creatus totus, atq; factus nomen, ut nobis filiorum Dei, & paternam secum cœli hæreditatem tanq; charissimis

rissimis fratribus communicaret. Hoc igitur ut dico, tam perspicuæ sapiëntiæ, & ueritatis lumen, quod ueluti fulgur è medijs olim regionibus terræ in omneis circūcirca rerum fines emicuit, uocēq; ea insonuit, ut non illa ab homine prolata uox, sed è cœlo edita planè intelligeretur, quo quidem tempore cunctæ propemodum gentes & nationes quantumuis feræ & barbæræ ad Deum sese facillè, & ad Christum contulerunt: hoc, inquam, lumen nunc relanguisse usq; adeo, ut nō iam firmo, & recto intuentibus oculo, sed quasi hallucinantibus apparere uideatur. De his loquor, qui illud quoquo modo tamen accipiunt, & se id præferre suis actionibus profitentur, à multo maxima uero parte aut ignorari idem illud, aut etiam contemni, quis pij hominis sensu præditus grauissime potest non dolere? Cernimus Christianum nomen eò deductum esse, primum ut qui illud tenent, & norunt, uerbo quidem usurpent, re autem, atque factis omnia alia potius consecrentur, q̄ quæ sunt huic professioni, & nomini consentanea. Nolim equidem integris, probisq; hominibus, quicunq; illi sunt, & ubicunq; terrarū constituti, ullam meis uerbis labem, maculamq; asserre. Non enim hos reprehendere, aut uiolare intendo: sed de communi hominum, qui se ostendunt, & offerunt more, & de usitato genere uiuendi loquor, quod in eo positū nūc est, ut uideamus omneis ferè quærere, quæ sua sunt, ut Apostolus ait, non quæ Iesu Christi. Atq; utinā tamen quæ sua essent, quærerent, neq; in alienis uano labore uersarentur, dum sollicitudines suas ad eas res conferunt, quarum propria, & certa nunq; est possessio. Etenim quid magis proprium, magisq; copulatum, atq; hærens, q̄ sibi unusquisq;? Et tamen qui hoc cogitet, & sapiat, suamq; imprimis integritatē, & suimet curet incolumitatē quotus iste reperiatur? Imminemus foras penè omnes, & nostrimet obliti ad illa externa prospendimus, quæ sonitu, & rumoribus complent aures nostras, falsoq; splendore oculos perstringunt, quibus dum potiamur, & compotes eorum simus, exinanimus nosmet ipsos ueritate priorum bonorū, iustitiæq; & fidei, & ipsius sapenúmero Dei, qui solus salus nostra est, cum possessione fallacium bonorum facimus commutationem. Nam quod uita plena est simulationis, insidiarū, mendaciū, quod adulamur, quod uultus fingimus, quod assentamur præsentibus, absentes lacramus, quod dū ad optata nostra perueniamus, non æquitatis, non concordia, non publici commodi, non pietatis, aut charitatis, aut religionis ducimus rationem, quis nō intelligat causas omnium malorum, quæ Christianam iam diu depopulata Remp. sunt, hodieq; maxime & uastant, & depopulantur, in hoc errore hominum, & communis uitæ confusione consistere? Eò enim adducti his moribus sumus, ut nō amplius uideamur, neq; nostro consilio salui fieri posse, neq; Dei ope, atq; auxilio, propterea quod alterū iniustis cæcatis cupiditatibus nō uidemus, altero sumus indigni. Itaq; præter bella, & seditiones intestinas, quibus longo iam tempore laborat Christiana Resp. accessit paucis his annis grauis ista hæresis, quæ & concordiam publicam, & religionis authoritatem aliquot in locis uehementer comminuit, metuq; legum sublato, suapte sponte homines ad carnis licentiam, & ad cupiditatum studia proiectos, non solum exoluit timore, frænoq; conscientia: sed animauit etiam ultro, atq; ad explēdos improbos animorum affectus hortata est. Nam quid de nostro, & fidei nostræ ac religionis perpetuo hoste principe Turcarum dicam? cuius admirabiles & inauditi fortunæ cursus non ne indicant manifestò alienatum à nobis Dei animum, & abhorrentem ab utilitatibus nostris illius uolūtatem esse: ut quoniā nos, quod debemus, id minime agimus, hostis noster quicquid ipse agit, facile sibi id factu, & quasi paratum inueniat. Atq; ut appareat magis, quæ sit in hac re uolūtas, & quod iudicium summi Dei potest ne esse certius quicq;, quàm si uelimus nos, hoc est, si principes nostri in unum consentiant, facile illum repressum ab his, in quæ imminet, quæ nobis ex amplo, & uetere Christiani nominis imperio pauca iam reliqua sunt facta; neq; hoc solū, uerum etiam ex illis, quæ iam diu occupat, quæ ex damnis nostris possidet, non maximo negotio cum expulsam iri? Nihil est profectò, quod patere possit magis. Quid igitur est causæ, quod non prouidetur, quod non occurritur, quod impendens cūctis exitium nō attenditur? Cæci, cæci, inquam, sumus, neq; conspiciamus, quid timere oporteat, quid cauere rectum sit, desertiq; à Deo, & derelicti, nec consilij capiendi, nec bonæ rationis ineundæ ullā habemus

mus facultatē. Atq; ille quidē aucto suo in immēsum, amplificatoq; imperio, quod ex ruinis totum nostris coagmentauit, atq; extruxit, nō cōtentus Syria, Aegyptoq; quā paucis his annis, armis est adeptus, cū Asiam cunctam nobis antea abstulisset, Græciā occupauisset, Illyriū esset uniuersam depopulatus, munitissima recens nūc quoq; Pannoniæ oppida expugnauit, imminetq; regno illi, quod si ceperit, ac possederit, quantq; quo minus accipiat, nihil à nobis remedij paratum esse uideo, non posthac mari discretum quoquo modo hostem, sed in faucibus Italiæ habituri sumus. Recitantur quotidie in senatu ex Pannonia literæ, etenim illic legatione, ut scitis, pro summo pontifice fungitur uir nobilissimus Sicularum, idemq; sine omni controuersia prudentissimus Antonius Pulleo Burgius, tuus Sadolete uetus amicus, atque hospes, de quo tibi maxime debet esse notum, tua enim istæ est curatio, tuum munus de his, quæ ad regnum illud, & legationem pertinent, pontificem quotidie consulendi, literisq; accipiendis, & mittendis rerum, ac temporum consilia communicandi. Sed ut dicere institueram, leguntur in senatu crebrò literæ summum illarum nationum periculum significantes, nec tamē spem ullam ostendentes salutis; nisi forte tale quid eueniat, quo hostis ab instituto, & uoluntate huiusmodi deducatur: ita illi uolenti in manibus uictoriam esse legati nostri renuntiant. Qua in re maxime notare, & animaduertere soleo Clementis septimi pontificis maximi pietatem, bonitatemque, qui cum & tanto pondere auri, quantum ab ipso effici potuit, regno illi subuenerit, & labore, cura, uigilijsq; nihil prætermittat, quin omnia tentet, atque experiatur, si quid bonæ salutis collabentibus illis rebus queat afferre; tum autem uultu, aspectuque denunciat dolore animi se contabescere, neque ullam diurnæ, aut nocturnæ partem capere quietis; dignus profectò, cuius & assiduas preces ex alto Deus, & quotidiana monita, atque consilia Christiani in terris principes exaudiant. Sed uideatis, quæ impedimenta sunt, flagramus in Italia bello acerbò, ac diuturno, duobus potentissimis regibus inter se decertantibus, qui totum robur Christiani nominis secum deferunt, quorum non meum quidem est dijudicare controuersias. Illud meum, ut de Francisco Rege Christianissimo id dicam, quod aut meus in illum amor, aut meum perpetuum, & constans de ipsius uirtute, & magnitudine animi iudicium me cogit dicere. Sic enim mihi persuasum habeo, si illi aliquando contigerit liberum esse ab his socialibus bellis, quæ dum res repetit suas, necessariò suscipere coactus est, hanc eum prouinciam, expeditionemq; liberandæ ab hostibus Christianæ Reipublice, & suscepturum maximo animo, & nauaturum fortiter esse, quod ut sperem adducor, non solum ex eis, quas conspicio in eo esse, uirtutibus, quod honoris, quod laudis, quod eius gloriæ præcipue cupidus est, quæ sit ad Deum ipsum, & ad Reipublicæ commodum conuersa, sed eo etiam magis, quod ipse in sermonibus, quotidianisq; colloquijs singulare quoddam semper eius rei studium, & insignem cupiditatem præferat. Etenim eo est animo præditus, ut se à nemine suorum proauorum, atque maiorum, qui plures multa, & magna pro Christiana Republica egerunt, in hac præclara laude passurus sit superari, utinam modo acerbæ istæ discordiæ, exitiabilisq; contentiones, quæ tanto publico officiant bono, Dei primum ope, ac beneficio, tum deinde Clementis pontificis nostri consilio, qui nihil aliud dies, noctesque cogitat ad tolerabilem aliquam conditionem finiantur, paceq; & compositione quandoque terminentur. In qua quidem cura, & labore pacificandi uideo te Sadolete cum in intimis rerum deliberationibus Pontifici assidue adsis, laborare præcipue, & præter ceteros sollicitum esse. SVM ENIMVERO, inquam, nec mihi quicquam est optatius, quàm intueri aliquando quiescentem Italiam, & ista ipsa arma, quæ tam facile uibrantur inter nos, pro propugnatione fidei Christi aduersus impios hostes conuersa aspiciere. Habeo autem mecum eiusdem muneris, animiq; collegam, hunc, qui ætate quidem adhuc pene adolescens, ingenio, uirtute, eloquentia, cum summis uiris est comparandus, Benedictum Accoltum Archiepiscopum Rauenennæ. Sed quàm facile sit in medijs ipsis ardoribus inimicitiarum animis contentione, iraq; exasperatis sanum, & salubre ualere posse consilium existimare ipsi per uosmetipsos potestis, Pontifex quidem optimo animo, & incredibili urget studio, ut

mollian

molliantur corda, pacis'que aliqua cogitatio suscipiatur. Sed nihil adhuc profectum est, Deo, ut ego suspicor, nostris rationibus suorum perfugia auxiliorum obstruente, qui quoniam unde ipse abest, nihil ibi omnino recti, nec comodi capi potest consilij: à nobis Triulti orandus, atque obsecrandus est, ut populos aliquando suos benigniore oculo aspicere dignetur. FACIENDVM id quidem est, inquit, & fuit his aliquot annis etiam factum, cum Leone decimo pontifice maximo quinquennales illæ induciæ in omni Christiano nomine indictæ fuerunt, quo quidem tempore consistare inter homines usu rerum edoctos, & sapientes intelligebam uno illo in consilio, & in illa una saltem ad tempus suscepta Christianorum principum concordia, salutem Christianæ Reipublicæ consistere. Sed ut reuertar ad Deum, cum essemus tunc in senatu, literasque omnium penè principum haberemus significantes animi mororem, quem ex felicitate, & uictoria hostis nostri Turcæ eorum quisque cepisset (etenim tempore illo Turcarum rex Syriam, atque Aegyptum armis occuparat, uidebaturque nouis imperijs auctus, & maiore multo quam prius, ac prope duplicata cummulatus potentia ad inferendum nobis detrimenta, atque clades futurus paratior) recordor inquit fuisse nobis repente id consilium, ut in quinquennium foedus, & amicitiam Christianis principibus indiceremus, decerneremusque omnipotenti Deo aliquot dierum ad omnia templa, & puluinarum supplicationes, ut quando nos nostris operibus nil mereremur, sua is misericordia, & bonitate opem ferret Christianæ Reipublicæ, eosque, qui ipsius sanctum nomen colerent tamen, atque adorarent, à potestate, & libidine crudelissimorum hostium redderet saluos, quas tum supplicationes omnibus in locis, à cunctis qui Christianam Rempublicam saluam cuperent, cum coniugibus, & liberis iussimus celebrari. Dixit sententiam in senatu homo omnium grauitate, sapientia, auctoritateque amplissimus Antonius à Monte, qui iam diu in principibus est nostri ordinis, cui ad unum omnes fuimus assensi, nec potuit meo quidem iudicio sapientius tum agi, quam actum fuit. Et sanè in tantis moreris, & tristitiæ tenebris, quantæ animos cunctorum tunc occupauerant, lux quædam spei bonæ, salutis'que communis cœperat apparere, nisi illud lumen optimi consilij familiaris ista nosstrarum caligo cupiditatum cito extinxisset. ASTEGO, inquit, Iulius cum in Gallia tunc essem, fui enim illis in locis, ut meminisse potestis, biennium, cum Bernardus Diuities Bibiena summi ingenij, & magni consilij uir, ex uestro Triulti ordine cardinalis legatus ibidem summi pontificis existeret, egoque omnibus illis in rebus, & consilijs semper interesset, dicam quod uidi egomet, assidue presens, cum fieret, neque hunc clarissimum, & præstantissimum regem suæ uirtutis, & gloriæ testimonio fraudabo, qui cum hac ipsa de re, inducijsque edictis, causaque quam obrem edictæ illæ fuissent literas, & nuncios ab urbe accepisset, itemque de eadem re à nobis fuisset edoctus, uehementer commotus animo, & Christianæ detrimentum religionis grauius ferens, quam amplificata hostium potentia proximam esse periculo intelligebat, non continuo respondit, diemque sibi potius sumpsit ad deliberandum, quæ cum uenisset dies, essetque frequens coactum nobilissimorum procerum, & grauissimorum hominum, ornatissimorumque consilium, pro suggestu instituit respondere; credo, ut quod erat Deo, & fidei CHRISTI oblaturus, id in conuentu illustrium, grauiumque uirorum & testatum magis, & maiore firmitate ratum esset. Atque ibi commemoratis maximis beneficijs, quæ sibi tam in seipso, quam in maioribus suis diuinitus collata fuissent, suam que exposita cupiditate referendam quoad liceret, Deo gratiæ, obtulit ad extremum, pollicitusque est, si Christiani cæteri principes inducijs assensi essent, causamque Dei priuatis dissentionibus præuertendam esse constituisset, sese cum quadraginta millibus peditum, duobus millibus cataphractorum equitum ad bellum, atque in expeditionem aduersus Turcas iturum, neque ante finem facturum, quam profligato bello, atque confecto, aut uitam suam quam deuoueret Deo, aut ueteres prouincias, quas Christianæ iam pridem Reipublicæ impij hostes eripuissent, eidem Deo restituisset. Quo ego spectaculo nullum unquam me arbitror maius uisurum, neque magnificentius. Etenim cum uirtus regis, atque animus, illaque mentis magnitudo, qua insigni præditus est, totam se in illo facto tunc

ostendit, ac patefecit; tum uero nos in eam spem, atque opinionem omnes discessimus, ut non amplius de metu, aut periculo, sed de uictorijs, ac triumphis cogitari à nobis putaremus oportere; quæ tamen spes, ut dixi, celeriter nobis è manibus elapsa est, quorū culpa non dico, est enim nobis positum ante oculos. Illud mœreo, grauiq; ex eo dolore animi afficior, quòd iam ad omnium nostrum perniciem, & certe ad perspicuam infamiam nominis Christiani pertinet, quòd ex his nostris importunissimis dissensionibus principem Turcarum imperium orbis terræ affectantem uagandi quæ uelit impune, omniaq; corripiendi intelligere uideo facultatem sibi esse concessam.

TVM LANGEVS, Quæ tu Iuli de rege nostro palam ab eo facta, atque dicta uidisse te ais, ego qui illius consilijs intimus sum, totamq; eius uitam speculor, quippe qui in cubiculo semper illi sum proximus, facile asseuerare tibi possum eo animo fuisse dicta, ut non consiliū repentinò captum, sed perpetuæ in eo uoluntatis testis oratio illa extiterit. Atq; utinam uidere interius possētis domesticas illius actiones, & priuata studia, amaretis profectò humanitatem, liberalitatem, bonitatem, quæ et si extra quoque, & in publicum proferuntur, domi tamen, atque intus expressiora sunt. Nam quod ad hanc in fidei hostes expeditionem pertinet, noui ego illius motus animi, & conatus, nil nisi de laude, & de gloria cogitantes, scioque quanta is rerum magnarum flagret cupiditate gerendarum, utq; totus ad Deum, & ad studium tutandæ religionis sit conuersus. Quod quidem in hac nouarum hæresum, atque opinionum labe à suis populis propulsanda facile potestis animaduertere. Itaque sperare iure debemus, si hac illius firmata, & stabili uoluntate occasione ipsi Deus & ab his ciuilibus penè, ut ita dicam, quæ inter Christianos agitantur, dissidijs pacem, ociumq; præbuerit, futurum cum Christiani nominis in ueterem potentiam, amplitudinemque uindicandi, & authorem, & principem. VTINAM, inquam, Langee hoc ita fiat, sicq; iubeat ille, qui omnium potens est Deus, quem rogamus supplices, ut in constituenda quando illi cunq; fuerit uisum salute nominis nostri, quod certe externis, intestinisq; hostibus, sed multo etiam magis uita hominum corrupta, & contaminatis moribus grauius laborat, hanc uelit propriam esse gloriam Francisci Regis nostri Christianissimi, ut ipse electus præcipue à Deo ad hoc præclarum munus uirtute, & uictoria, & felicitate Christianam rempublicam stabiliat, cuius deinde gloria beneficij in uniuersa posteritate perpetua, illustrisq; sit. Cui à nobis Deo soli potenti, & sapienti, & optima semper uolenti iterum ac sapius, atque adeo semper honor sit, & gloria in sempiterna secula, Amen. HIC idem omnes cum precati essent, Deumq; supplices cum pietate adorauissent, iamq; in Vaticanum nos ad suas quenq; de Republica curas dici tempus reuocaret, soluto cœtu discessimus.

F I N I S.

L V G D V N I A P V D S E B,
G R Y P H I V M,
A N N O
M. D. X X X V.

ERRATA.

- Pag.12.uerſu 18. imprimis abs te poſtulo,
 Pag.14.uer.3.& ſine labore,
 Pag.20.uer.10. quoniam hoc mihi,
 Pag.21.uer.33. mortuos uidelicet,
 Pag.23.uer.5. occaſionem aptam,
 Pag.23.uer.6. à fine; quo Deus,
 Pag.26.uer.15. ipſa incolumis,
 Pag.55.uer.7. inſperata,
 Pag.57.uer.1. ipſe etenim,
 Pag.57.uer.23. ac geminum eſt,
 Pag.66.uer.25. legem hic appellans,
 Pag.66.uer.9. à fine; maculasq; deponimus,
 Pag.68.uer.39. liberauit,
 Pag.69.uer.41. tandem, diu quæ,
 Pag.73.uer.6. ſi illud tantum,
 Pag.75.uer.12. ambegit incredulitate, Et uerſu 6,
 à fine; incredulitate,
 Pag.81.uer.33. neq; in uoluptatibus,
 Pag.84.uer.3. Nunc aduerſus, Et uerſu 12. in eam
 cogitationem,
 Pag.86.uer.4. à fine; & allidi patiere;
 Pag.87.uer.33. non uideantur,
 Pag.88.uer.19. conſectemur, Et uerſu 34. at tacita,
 Pag.97.uer.15. formam nos,
 Pag.101.uer.12. ſeſe fides,
 Pag.104.uer.19. natura,
 Pag.106.uer.25. & ſpe eiufmet,
 Pag.108.uer.33. nam uniuerſam,
 Pag.110.uer.8. à fine; carne affectus,
 Pag.112.uer.20. nimium ſubiſciant,
 Pag.114.uer.12. à fine; legi par uerbum,
 Pag.127.uer.24. conſiſtendi, & tolerandi,
 Pag.141.uer.16. & deinceps,
 Pag.146.uer.31. ueluti feris,
 Pag.6. à fine; uerum, nec eos attollere,
 Pag.162.uer.11. conſiliarius,
 Pag.177.uer.5. quodq; communius,
 Pag.190.uer.6. à fine; ad inducendum,
 Pag.191.uer.8. à fine; & in æqualium
 Pag.193.uer.17. & rectis,
 Pag.199.uer.35. citra eccleſiæ conſenſum,
 Pag.201.uer.5. & magis parati,
 Pag.203.uer.29. cenſu,
 Pag.204.uer.25. incōtrouerſum, Et uer. 34. quoad
 peteretur,
 Pag. 223. uer. 7. ego Terentius, Et uerſu ultimo,
 ſe ipſe,
 Pag.229.uer.8. à fine; diſſenſionibus.

